БѢЛОМОРСКИ ПРЕГЛЕДЪ

ИЗДАВАТЪ

В. БЕШЕВЛИЕВЪ, ИВ. ДУЙЧЕВЪ, ДИМ. ЯРАНОВЪ

BĚLOMORSKI PREGLED

HERAUSGEGEBEN VON

V. BEŠEVLIEV, IVAN DUJČEV, DIM. JARANOV

I

1942

СОФИЯ — SOFIA
ПРИДВОРНА ПЕЧАТНИЦА — HOFDRUCKEREI
1942

Свѣтътъ преживява днесъ едни отъ най-сѫдбоноснитѣ моменти въ своето сѫществуване. Въ гигантска борба се руши стариятъ редъ на неправдитѣ, за да се изгради на негово мѣсто отъ дѣсницитѣ на млади и жизнени, но онеправдани довчера народи единъ новъ по-добъръ и по-справедливъ свѣтовенъ редъ. Българскиятъ народъ се бори отъ десетилѣтия насамъ за това основно преустройство на свѣта. Той участвува и днесъ въ страшната борба. За насъ вече се осѫществяватъ първитѣ наши цели на тази борба: почти пълното обединение на българския народъ въ неговитѣ исторически и народностни граници. Къмъ нашата Родина — благодарение подвизитѣ на храбритѣ германски войски, както и на другитѣ съюзени народи — се възвърна южна Добруджа — срѣдището на първобългарската държава, Македония — огнището на здравия български духъ, и Бѣломорието — вратата къмъ югъ, къмъ широкото и топло Бѣло море и къмъ срѣдиземноморския свѣтъ. Откѫснати отъ Родината въ продължение на десетилѣтия, тѣзи български земи отново сѫ обединени въ границитѣ на България и българскиятъ народъ осѫществи онова, за което се борѝ дълги години и за което даде безчетни жертви. Но никога до днесъ, обаче, българинътъ не забрави за тѣзи откѫснати отъ Родината покрайнини. Духовниятъ и политическиятъ животъ на България презъ всички последни десетилѣтия бѣ насоченъ изцѣло къмъ една́ цель: освобождението и обединението на тѣзи поробени краища на българската земя. Но докато Добруджа и Македония запазиха винаги своето изначално българско население, мнозинството отъ българитѣ по бѣломорскитѣ краища бѣха насилствено прокудени далечъ отъ своитѣ родни огнища. Така тѣзи бѣломорски земи останаха по-откѫснати, по-непознати и по-непроучени въ сравнение съ всички други български покрайнини. А тѣхната важность за цѣлокупния животъ на българския народъ е огромна.

Обединени отново въ предѣлитѣ на българската държава, бѣломорскитѣ земи вече ставатъ напълно достѫпни и за проучвания отстрана на българскитѣ учени що се отнася до минало, географски условия, етнографски особености, езикъ, стопански битъ и културни прояви. Всички тѣзи проучвания налагатъ, напълно естествено, създаването на едно научно повременно издание, въ което да се помѣстватъ приноситѣ на отдѣлнитѣ *учени, които работятъ въ тази область. Тъкмо отговоръ на тази належаща нужда е появата на списание **Бѣломорски прегледъ**, въ което ще бждатъ изнасяни изучвания върху живота на Бѣломорието въ неговитѣ най-разнообразни прояви въ миналото и днесъ. Подъ „Бѣломорие" се разбира областьта въ нейнитѣ най-обширни географски граници. Нѣщо повече. Тъй като тази область е тѣсно свързана съ живота на нѣкои съседни страни — на първо мѣсто Гърция — то за по-голѣма пълнота и яснота ще бждатъ изнасяни и известни въпроси, които стоятъ въ връзка съ тѣзи страни. Всички засегнати въ **Бѣломорски прегледъ** въпроси ще бждатъ разглеждани напълно обективно и строго научно.*

УРЕДНИЦИ

В. БЕШЕВЛИЕВЪ ИВ. ДУЙЧЕВЪ Д. ЯРАНОВЪ

СЪДЪРЖАНИЕ — INHALT

	Стр.—Seite
Уводни думи	III—IV
Д. Ярановъ, Българското Бѣломорие като географско понятие D. Jaranov, Die Bulgarischen Ägäischen Länder als geographischer Begriff	1—11
Ив. Батаклиевъ, Географската връзка между Бѣломорието и България. Iv. Batakliev, Der geographische Zusammenhang zwischen dem Weissmeergebiet und Bulgarien	12—72
Н. Стояновъ, Природата на островъ Тасосъ N. Stojanov, Die Natur der Insel Thasos	73—106
К. Т. Кировъ, Климатична скица на Бѣломорска Тракия и приморска Македония K. T. Kirov, Le climat de la Thrace d'Egée et de la Macédoine littorale.	107—148
Д. П. Димитровъ, Новъ приносъ къмъ въпроса за културнитѣ отношения на Тракия и Троя презъ втората половина на Третото хилядолѣтие преди Христа D. P. Dimitrov, Ein neuer Beitrag zu der Frage über die thrakisch-trojanischen Beziehungen in der II. Hälften des III. Jahrtausends vor Christi	149—156
В. Бешевлиевъ, Гръцката колонизация на Бѣломорието въ древностьта. V. Beševliev, Die griechische Kolonisation des Nordägäischen Gebietes im Altertum	157—178
Мл. Тоневъ, Приносъ къмъ историята на тракитѣ Ml. Tonev, Beiträge zur Geschichte der Thraker.	179—228
Ив. Дуйчевъ, Балканскиятъ югоизтокъ презъ първата половина на VI вѣкъ. Начални славянски нападения Iv. Dujčev, Das europäische Südosten während der ersten Hälfte des VI. Jahrhunderts	229—270
Г. П. Геновъ, Гръцко-българскитѣ отношения G. P. Genov, Griechisch-bulgarische Beziehungen	271—290
Д. Ярановъ, Народностенъ съставъ на населението въ Бѣломорската область презъ последнитѣ осемдесеть години D. Jaranov, Der Bestand der Nationalitäten im ägäischen Gebiet in der letzten 80 Jahren	291—317
СТАРИНИ ИЗЪ БѢЛОМОРИЕТО отъ В. Бешевлиевъ, Г. Михаиловъ, Д. П. Димитровъ, Ив. Дуйчевъ	318—410

ДРЕБНИ ПРИНОСИ: Изъ миналото на Бѣломорскитѣ българи, съобщава П. Динековъ, сс. 411—417. — Материали за българското население въ Бѣломорска Тракия и Македония преди освобождението имъ, съобщава К. Сеизовъ, сс. 417—425. — Една пророческа картина, съобщава Н. Т., с. 425. — Едно чуждо свидетелство за българитѣ въ Бѣломорието и Македония, съобщава В. Бешевлиевъ, сс. 425—428. — Описание на Сѣрския санджакъ отъ Ст. К. Салгънджиевъ — 1874 г., съобщава Хр. Гандевъ, сс. 428—433. — Българитѣ въ Гюмюрджина презъ турско време, съобщава Архимандритъ Инокентий, сс. 433—435.

ОЦЕНКИ И КНИГОПИСЪ: Lebensraumfragen europäischer Völker, I—II, (Leipzig 1941), рец. Д. Врановъ, сс. 436—439. — Д. Врановъ, Срѣдиземноморскитѣ земи. I—III (София 1939—41), рец. Л. Диневъ, сс. 439—443. — I. Papastavru, Amphipolis. Geschichte und Prosopographie (Leipzig 1936), рец. Г. Михаиловъ, сс. 443—444. 'Ι. Παπασταύρου, Μακεδονική πολιτική (Θεσσαλονίκη 1936), рец. В. Бешевлиевъ, сс. 444—445. — M. Vasmer, Die Slaven in Griechenland (Berlin 1941), рец. Ив. Дуйчевъ, сс. 445—452. — Ст. Поповъ, Село Дервентъ, Деде-Агачко, I (София 1941), рец. А. Сп. Разбойниковъ, сс. 452—454. — Библиография за Бѣломорието, отъ Елена Дуйчева и Ив. Дуйчевъ, сс. 455—476. — Гръцки книги за Бѣломорието, отъ В. Бешевлиевъ, сс. 477—479.

БЪЛГАРСКОТО БѢЛОМОРИЕ
КАТО ГЕОГРАФСКО ПОНЯТИЕ

отъ проф. Димитъръ Ярановъ

Всѣка по-голѣма физикогеографска цѣлость, била тя геоморфоложка или хидроложка, създава съ време около себе си завършена географска цѣлость, засебна географска областъ, въ която етничнитѣ отношения, развоятъ на селищата и ходътъ на стопанството се изравняватъ, уеднаквяватъ, сливатъ се въ една общность. Това се дължи на обстоятелството, че природнитѣ условия направляватъ ако не напълно политическитѣ събития, то до голѣма степень културната история и стопанския напредъкъ. Поради това може да се каже, че днешнитѣ голѣми географски области сѫ резултатъ прѣко на физикогеографската обстановка и косвено пакъ на нея, но чрезъ преживѣния исторически развой въ най-широкъ смисълъ на тая дума.

Особено типични примѣри представятъ въ това отношение две голѣми области, които се намиратъ сравнително доста близу до насъ: Алпийскитѣ земи и Срѣдиземноморскитѣ земи. Искамъ да ги посоча предварително като примѣри, които ще улеснятъ разбирането на мислитѣ, изказани по-нататъкъ за нашето българско Бѣломорие.

Алпитѣ, съ своята природа, съвсемъ различна отъ природата на всички съседни земи, сѫ сложили такъвъ силенъ отпечатъкъ върху всички свои обитатели, върху тѣхнитѣ селища, тѣхната стопанска дейность и политически чувства, че ние виждаме именно тукъ да се образува и запазва и до днесъ едно много рѣдко явление: малка държава, която не се явява като създание на единъ народъ, а на части отъ голѣми народи, които иматъ поотдѣлно свои национални държави. И въпрѣки това тия германци, французи и италианци, които живѣятъ въ Алпийскитѣ земи, се чувствуватъ много по-близки помежду си, отколкото съ своитѣ едноезични братя отъ съседнитѣ държави. Поради това именно тѣ сѫ могли и до днесъ да запазятъ своята Швейцария, а до скоро часть отъ германцитѣ въ Алпитѣ образуваха и самостоятелната, отдѣлена отъ общото германско отечество Австрия. Забележително е, че тая последната се бѣше проснала до 1918 г., отъ една страна, въ североизточна посока по протежението на Карпатската планинска дѫга и, отъ друга страна, въ югоизточна посока по протежението на Динарскитѣ планини, безъ да слиза, обаче, въ съседната Унгарска и Ломбардска низина, ако не се смѣтатъ кратковременнитѣ слизания въ течение на вѣковетѣ. Швейцария и бивша Австрия, две типични планински държави, духовна еманация на една физическа сѫщность — Алпитѣ, сѫ единъ типиченъ примѣръ за победата на физическото надъ духовното. Едва напоследъкъ, следъ десетки вѣкове, духовнитѣ сили на единъ великъ народъ превъзмогнаха грубата природа и ѝ се наложиха: така трѣбва да се преценява възвръщането на Австрия къмъ общогерманското отечество. Съ тоя политически актъ не се измѣни, разбира се, нито най-малко географската сѫщность на Алпийскитѣ земи. Тѣ си оставатъ като географско понятие, въ което обаче бѣ внесена една доста дълбока цепнатина: разликата между западнитѣ и източнитѣ Алпи ще става все по-голѣма и по-голѣма.

Срѣдиземно море, което е упражнявало въ течение на вѣкове постоянно влияние върху всички ограждащи го земи, е образувало съ време около себе си една типична географска область отъ първа величина. Тя се състои отъ отдѣлни земи, които се намиратъ въ нѣкои случаи доста далеко една отъ друга, обаче притежаватъ толкова много общи белези, че могатъ безъ страхъ да бѫдатъ обединени въ една голѣма географска общность. Тя е била отъ решаващо значение за развоя на историческитѣ събития, като е направлявала териториалното развитие на срѣдиземноморскитѣ държави. Римската република, преди да се разшири на континента, се е прехвърлила въ Сицилия, въ Африка, на западния брѣгъ на Балкански полуостровъ. А при своитѣ максимални граници тя е обхващала тъкмо земитѣ, които днесъ се схващатъ съ общото име Срѣдиземноморски земи, заедно съ нѣкои периферни области, които сѫ били потрѣбни повече за изнасяне защитата на империята далеко отъ нейнитѣ жизнени центрове, както е случаятъ съ граничнитѣ земи въ Южна и Югозападна Германия и по севернитѣ части на Балканския полуостровъ. По-късно Византия е била сѫщо така една типична срѣдиземноморска държава, сѫщо тъй и арабската държава, а до известна степень и Турската империя. И това голѣмо географско единство, обаче, подобно на Алпийскитѣ земи, не можà да се запази до край въ своята цѣлость. Неговитѣ обединяващи центростремителни сили (еднаквата природа и подобията въ характера на различнитѣ по произходъ народи) не сѫ били въ състояние да преодолѣятъ външния натискъ, и особено натиска отъ северъ. Франция, ядката на която се намира далеко на северъ въ Парижкия басейнъ, се е установила единъ пѫть за винаги на Срѣдиземно море, като премина дори на отсрещния африкански брѣгъ и съ това допринесе за възстановяването на нѣкогашния обсегъ на романскитѣ народи. Хърватско, чиято ядка се намира въ Динарскитѣ планини, се е закрепило здраво на далматинския брѣгъ. Турция, ядката на която се намира въ степитѣ на Анадола, се установи по решителенъ начинъ по брѣговетѣ на сѫщото море, като прояви на 1922 г. подъ рѫководството на единъ мѫдъръ водачъ необикновенно силна експанзивна мощь. Русия, чрезъ Украйна, стѫпи още преди вѣкове на Черно море и съ това откѫсна отъ обсега на Срѣдиземноморскитѣ земи неговитѣ северни и източни брѣгове. И най-после България, държавнотворната ядка на която се намира въ Дунавската равнина, още на десетия вѣкъ прехвърли срѣдището си въ Македония, повече отъ едно хилядолѣтие води борба, за да стѫпи здраво на брѣга на Срѣдиземно море, респективно на Бѣло море, което е часть отъ него, и най-после успѣ окончателно да осѫществи това, благодарение подкрепата на великия Германски райхъ.

Закрепването на всички споменати държави и народи по брѣговетѣ на Срѣдиземно море (взето въ най-широкъ смисълъ на тая дума, включително Черно море и Бѣло море), на което тѣ първоначално сж били чужди, е изразъ на вѣковната борба между Севера и Юга, при което първиятъ, въ края на краищата, винаги е побеждавалъ.

Интересно е при бѣгло споменатитѣ петь случая да се види на какво се дължи успѣхътъ на агресивния Северъ срещу топлия Югъ. За тоя успѣхъ сжществува, преди всичко, една обща и основна причина: студениятъ Северъ съ своитѣ несгоди е калилъ своитѣ народи за борба, докато топлиятъ Югъ съ благоприятната си природа е разнежилъ своитѣ обитатели. Само това, обаче, никога не е било достатъчно. При случаитѣ съ Франция и Русия предъ срѣдиземноморскитѣ брѣгове липсватъ острови, които да улесняватъ връзката на тия брѣгове съ останалитѣ срѣдиземноморски земи. Обратно, французкото и украинското крайбрѣжие сж тѣсно свързани съ вжтрешностьта чрезъ голѣми рѣки, които достигатъ до тѣхъ — Рона въ случая съ Франция и Бугъ, Днепъръ, Донъ и други въ случая съ Украйна. Въ случаитѣ пъкъ съ Хърватско и Турция непосрѣдствено до крайбрѣжието се намиратъ обширни планински земи, които сж били, както е известно, презъ всички времена людски разсадници. Отъ тѣхъ сж се спускали къмъ низинитѣ, включително и крайбрѣжнитѣ низки мѣста, неспирни преселнически струи, които сж ги заливали и въ едни случаи по-бързо, въ други случаи по-бавно сж изравнявали етничния обликъ на планинската земя съ околнитѣ низини. Тъкмо такъвъ е случаятъ съ Хърватско, гдето процесътъ на италианизиране на приселцитѣ отъ планинитѣ въ Далмация е вървѣлъ по-бавно отъ процеса на слизането къмъ низината, поради което като краенъ ефектъ се е получило основно похърватване на брѣга. Що се отнася до Турция, тоя процесъ е билъ самъ по себе си много бавенъ. Това се дължи, отъ една страна, на слабото размножаване на турския народъ въ платата на Анадола, а отъ друга страна, на обстоятелството, че предъ турския брѣгъ на Бѣло море се изправятъ многобройни голѣми острови, които сж били чакъ до 1912 г. гнѣзда, отъ които се е попълвалъ броятъ на гърцитѣ въ Мала-Азия и особено по нейното бѣломорско крайбрѣжие. Островъ Митилинъ се е отличавалъ въ това отношение извънредно много. Поради това турскиятъ народъ и специално неговитѣ водачи отъ епохата около 1922 година почувствуваха нужда да подпомогнатъ чрезъ активната намѣса на властьта здравото и всѣстранно установяване не само на Турция но и на турския народъ на брѣговетѣ на Бѣло море. Това бѣше свързано съ изселването на около 650,000 християни (сжщински гърци, караманлии — т. е. турци-християни, арменци и др.), които поради източно-православната си религия се чувствуваха, съ изключение на арменцитѣ, „ромеи“, т. е. гърци.

Българското закрепяване на брѣга на Срѣдиземно море, респективно на Бѣло море, е било подпомогнато и отъ двата фактора едновременно. Къмъ тѣхъ се е прибавило едно трето много благоприятно обстоятелство: самиятъ северенъ бѣломорски брѣгъ е мжчнодостжпенъ откъмъ морето. Нека разгледаме накратко тия три условия, които сж допринески съ течение на времето за диференциране на Бѣломорието (въ широкия смисълъ на тая дума, т. е.

земитѣ около цѣлото Бѣло море и неговитѣ острови) и появяване на Българско Бѣломорие като нѣщо самостоятелно.

Нѣколко многочислени групи отъ голѣми и малки острови (Северни Спорадски, Кикладски, Додеканезки острови) сѫ разположени по такъвъ начинъ всрѣдъ Бѣло море, щото поставятъ въ тѣсенъ допиръ земитѣ, които се намиратъ около това море. Само срещу северния бѣломорски брѣгъ положението е малко по-друго. Тукъ се намиратъ само два острова: Тасосъ и Самотраки. Тѣхната антропогеографска роля е била твърде различна презъ вѣковетѣ.

Самотраки, най-високиятъ между всички бѣломорски острови (1600 м.), планинистъ, пустъ (брои днесъ едва около 5,000 души население), безъ никакво пристанище, е билъ негостоприеменъ открай време. Къмъ всичко това се прибавя неговата неголѣма площь (едва 160 кв. клм. пространство) и изолираность. Поради всичко това нищо чудно, че тоя островъ презъ всички времена е стоялъ безразличенъ къмъ земитѣ, които сѫ се намирали около него и не се знае нито единъ пѫть да е упражнилъ нѣкакво влияние върху тѣхъ. Специално отъ българския бѣломорски брѣгъ сѫществуването на островъ Самотраки не се чувствува почти никакъ.

Тасосъ, малко по-голѣмъ (393 кв. клм.), съ повече население (и все пакъ едва 12,000 души!), по-сгодни пристани, е билъ, пъкъ и днесъ е по-гостоприеменъ. Намира се, освенъ това, толкова близу до сушата (на 6 клм.!), че е неразривно свързанъ съ нея. Напротивъ, отдалеченъ е твърде много отъ всички други бѣломорски острови и крайбрѣжни земи, поради което днесъ Тасосъ може да се смѣта за часть отъ северното бѣломорско крайбрѣжие, останала случайно отдѣлена отъ Полуострова съ единъ тѣсенъ протокъ. Въ връзка съ това обстоятелство е и лесницата, съ която българитѣ отъ най-различни краища на южнитѣ български земи сѫ достигали до острова и сѫ се заселвали въ него. Нѣма почти нито едно тасоско селище, въ което да не се намиратъ поне нѣколко рода, които да произхождатъ отъ нѣкое родопско селище, а населението на цѣлото с. Булгаро произхожда отъ Дебърско. Първитѣ сѫ идвали като временни работници и сѫ оставали на постоянно мѣстожителство, а вторитѣ сѫ идвали като зидари и други майстори и по нѣколко причини сѫ решили да се задържатъ на острова. Тасосъ е, въ всѣки случай, единствениятъ бѣломорски островъ, въ който може да се отбележи българско заселване презъ последнитѣ вѣкове, като въ сѫщото време не се знае за идване въ острова на нито единъ гръкъ, ако се изключи, разбира се, държавната колонизация презъ 1923—1926 г.

Малко по-друго е било положението преди две и половина хилядолѣтия. Островъ Тасосъ притежава минерални богатства, които не представятъ въ днешно време почти никаква стойность (добива се малко руда, до 7—8,000 тона срѣдно годишно), обаче преди хилядолѣтия, когато на людетѣ отъ срѣдиземноморския културенъ крѫгъ не сѫ били познати днешнитѣ голѣми рудни находища, и малкото злато, сребро и олово, което е могло да се получи на острова, е било отъ голѣмо значение. Поради това той привлѣкълъ погледа на гърцитѣ отъ островъ Паросъ (единъ отъ Кикладскитѣ острови) и тѣ още презъ първата половина на VII вѣкъ преди Хр. го заели, следъ упорита борба съ тракийското племе саи. Отъ острова паросци, вече като тасосци, минали на отсрѣщния брѣгъ и образували нови колонии. По тоя начинъ по време на елинистичната епоха Тасосъ е играелъ тая роля, която играеха доскоро островитѣ, разположени предъ брѣговетѣ на Мала-Азия. Обаче съ безвъзвратното упадане на островъ Тасосъ въ последнитѣ вѣкове преди Христа той загубилъ тая посрѣдническа роля за разселването на гърцитѣ и днесъ, както вече се каза, се явява като незначителна добавка къмъ северното бѣломорско крайбрѣжие, безъ всѣкаква връзка съ останалитѣ бѣломорски земи.

Освенъ островитѣ, и характерътъ на самия северенъ бѣломорски брѣгъ прѣчи за по-добра връзка съ останалитѣ бѣломорски земи, като при това тая прѣчка е ставала все по-чувствителна съ приближаване къмъ днешно време. Ако направимъ единъ бѣгълъ прегледъ на северния бѣломорски брѣгъ отъ Солунския до Сароския заливъ, ще видимъ, че въ по-голѣмата си часть е или блатливъ, или планинистъ, и, поради това, напълно недостѫпенъ. По блатистия брѣгъ отъ мѣстото, гдето склоноветѣ на Олимпъ опиратъ на морето, до дъното на Солунския заливъ брѣгътъ е тъй блатливъ и плитъкъ, че е недостѫпенъ дори за лодки, неудобенъ даже и за рибарски селища. Най-вдадената часть на самия заливъ е била използувана още отъ най-древни времена и то защото е удобна не само отъ морско-техническа гледна точка, но и поради особено сгодното съобщително-географско положение при изхода на Вардарската долина. Днесъ на това мѣсто се намира най-голѣмиятъ градъ на Бѣло море следъ Пирей. Солунъ е билъ до преди нѣколко десетилѣтия и вториятъ по голѣмина градъ въ цѣлия полуостровъ следъ Цариградъ. Именно това го е превърнало отъ врата на елинизма въ севернитѣ бѣломорски земи въ срѣдище на българско народностно съзнание и култура. Защото голѣмитѣ прибрѣжни градове не сѫ плодъ само на морето, но и на хинтерланда или, по-точно, на взаимодействието на тия две стихии.

Отъ най-вдадената часть на Солунския заливъ въ югоизточна посока чакъ до южния край на Касандра се явява първоначално единъ пѣсъчливъ и плитъкъ брѣгъ, който се замѣства отъ Нова Мудания нататъкъ отъ единъ доста стръменъ клифъ, при който е абсолютно невъзможно спирането на най-малкитѣ кораби. Едва преди нѣколко години, при прокопаването на канала презъ провлака, който свързва Касандра съ Халкидическия полуостровъ, при с. Неа Потидеа, се образува едно удобно изкуствено пристанище, което може да се използува отъ кораби съ малъкъ тонажъ. Касандренскиятъ заливъ, макаръ да е именно заливъ, е трудно достѫпенъ, понеже отъ западъ и изтокъ се огражда отъ стръмнитѣ брѣгове на полуостровитѣ Касандра и Лонгосъ, а въ дъното плиткиятъ пѣсъчливъ и блатливъ брѣгъ позволява спирането само на малки лодки и корабчета.

Напълно недостѫпенъ е Светогорскиятъ полуостровъ, заграденъ отъ всички страни съ стръмни брѣгове, между които калугеритѣ сѫ избрали малки закѫтани мѣстенца, годни да поберать рибарскитѣ имъ лодки и корабчета, съ които се свързватъ съ останалия свѣтъ. Сѫщиятъ характеръ има и източниятъ брѣгъ на Светогорския полуостровъ. Само на северъ отъ него въ малкия заливъ на Йерисо се явяватъ вече отново по-сгодни условия за слизане на брѣга, които обаче никога не сѫ били използувани въ голѣмъ мащабъ, нито пъкъ се използуватъ сега — тукъ се намира малкиятъ пристанъ Стратони, отъ който се изнася пиритната руда, която се копе наблизу при с. Изворъ — защото заливътъ е заграденъ отъ всички страни съ не много високи, но стръмни планински дѣлове, които откѫсватъ тоя край отъ останалия свѣтъ. Още пò на северъ въ дъното на Орфанския заливъ сѫществуватъ само ограничени възможности за слизане на брѣга при с. Ставросъ.

По-особенъ е случаятъ съ устието на р. Струма, което се намира на източния край на залива. По протежение на нѣколко километра рѣката бѣше преди канализирането ѝ доста широка и достатъчно дълбока, за да побере малки кораби. Това обстоятелство, отъ една страна, и пѫтьть, който се отваря отъ тукъ въ северна посока по долината на р. Струма, сѫ били много благоприятни условия за явяване на пристанище на това мѣсто. То било основано много отдавна — тукъ е билъ стариятъ Амфиполисъ. Подъ различни названия това селище просѫществувало и то като голѣмо пристанище до срѣдата на миналия вѣкъ. Отъ тукъ до Кавалскиятъ заливъ брѣгътъ е отново неблагоприятенъ отъ морско-техническа гледна точка. Въ замѣна на това, обаче, Кавалскиятъ заливъ представя доста добро убѣжище, затуляно и отъ островъ Тасосъ. А следъ голѣмитѣ съоржжения, построени въ Кавалското пристанище презъ последнитѣ нѣколко години, то е едно отъ най-хубавитѣ пристанища изобщо въ цѣло Бѣло море. Една друга беда, обаче, намалява до известна степень неговото значение: отдѣленъ е отъ голѣмитѣ плодородни полета на Българското Бѣломорие съ невисоки, но стръмни планини. Съвременната техника, обаче, сигурно ще преодолѣе тая естествена прѣчка. Източната ограда на Кавалския заливъ се образува отъ делтата на Места, която съ пѣсъчливитѣ и блатисти свои брѣгове и съ плиткоститѣ, които я ограждатъ, се явява като съвсемъ несгодна за слизане на брѣга. Сѫщото положение се наблюдава и пò на изтокъ до залива на Буру-гьолъ. Въ миналото той не е билъ използуванъ (градътъ Абдера се е намиралъ на нѣколко километра на западъ отъ това мѣсто, при съвсемъ несгодно положение, поради което и много бързо е изчезналъ отъ лицето на земята), той не се изполвува и сега, освенъ въ много ограниченъ размѣръ отъ каботажната служба. Ако на него преди известно време (1913—1918 г.) се възлагаха нѣкои надежди, то е защото се смѣташе да се използуватъ на широко срѣдствата на модерната пристанищна техника, която позволява и на най-плиткото мѣсто да се издълбаятъ удобни пристанища. А че тукъ ще има много работа личи отъ обстоятелството, че на нѣколко километра навѫтре въ морето дълбочината не превишава 1 метъръ! Отъ тукъ до къмъ Марония брѣгътъ е блатистъ, много плитъкъ — използува се за солници — и е съвсемъ неудобенъ за корабоплуване. Още по-неудобенъ е той за тая цель отъ Марония до Макри. Съ това може да се обясни най-лесно и обстоятелството, че тия нѣкога голѣми селища представятъ днесъ две бедни малки селца отъ по 500 души жители, и то въпрѣки великолепната природа, която ги огражда. Пò на изтокъ отъ тукъ Еносъ се е явилъ на бѣлъ свѣтъ не толкова поради нѣкакви благоприятни мѣстни условия, колкото поради това, че се намира до устието на една голѣма рѣка — Марица, по долината на която се отваря пѫть къмъ Горна и Източна Тракия. И Еносъ, както Солунъ, се явява повече рожба на своя голѣмъ хинтерландъ, отколкото на морето. Замѣстникътъ на Еносъ — Деде-Агачъ щѣше да представя сѫщото нѣщо, ако той не бѣ откѫснатъ отъ своя хинтерландъ почти веднага следъ основаването. Впрочемъ за Деде-Агачъ сѫществува, като временна прѣчка, която ще може да бѫде преодоляна отъ техниката, и една друга причина за забавяне на неговото развитие: „пристанището“, доколкото то може да се бѫде наречено така, се намира на много плитко мѣсто, незащитено отъ южнитѣ вѣтрове, които духатъ твърде често по тия мѣста. Въ такива случаи корабитѣ, които иматъ работа въ Деде-Агачъ, сѫ принудени да се заслонятъ при северния брѣгъ на островъ Самотраки и да чакатъ преминаването на бурята. Това е, може-би, единствената връзка на Самотраки съ северното бѣломорско крайбрѣжие. На изтокъ отъ Еносъ, Сароскиятъ заливъ, който представя най-източната часть на северното бѣломорско крайбрѣжие, макаръ да представя на нѣколко мѣста удобства за излизане отъ морето на сушата, не е билъ използуванъ за тая цель почти никога въ течение на вѣковетѣ, най-малко се използува днесъ, и то поради това, че отъ южната страна той се загражда отъ Галиполския полуостровъ, който разполага съ много по-удобни пристанища на Дарданелитѣ.

Явно е отъ тоя кратъкъ прегледъ на северното бѣломорско крайбрѣжие, че малкото входни мѣста откъмъ морето сѫ били използувани въ голѣмъ размѣръ отъ обширния хинтерландъ, поради което неговото влияние е било много по-силно, отколкото влиянието на морето, респективно на неговитѣ представители — гърцитѣ.

Брѣговетѣ сѫ не само мѣсто, гдето сушата и водната маса сѫ въ вѣчна борба, но сѫщевременно и арена, гдето народитѣ отъ сушата и народитѣ, които използуватъ моретата, си даватъ срѣща и въ неспирна мирна и въоржжена борба си оспорватъ господството. Въ случая съ северния брѣгъ на Бѣло море природнитѣ условия сѫ улеснявали по такъвъ безспоренъ начинъ сушата, щото не е могло въ края на краищата тя да не излѣзе победителка. За тая победа, обаче, най-голѣма роля сѫ изиграли планинитѣ, които отъ северъ се надвесватъ надъ самото море, както и обстоятелството, че тия планини се явяватъ въ много отношения като незамѣнимо допълнение къмъ нѣколкото неголѣми низини по брѣга на Бѣло море.

Родопитѣ се надвесватъ отъ северъ непосрѣствено надъ морето; сѫщо и тия изолирани планини, които нѣкои, за улеснение, приематъ за южни разклонения на Пиринъ: Драмски и Сърски Бозъ-дагъ, Шарлия, Кушница, Каршияка и др. Всички тия планини сѫ струпани въ тѣсното пространство отъ устието на Марица на изтокъ до устието на Струма на западъ. Тѣхната основа идва въ непосрѣдственъ допиръ съ низинитѣ, които иматъ почти срѣдиземноморски климатъ, докато самитѣ тия планини иматъ предимно срѣдноевропейски климатъ. Той е влаженъ презъ цѣлата година, обаче студенъ презъ зимата. Срѣдиземноморскиятъ климатъ пъкъ е топълъ презъ цѣлата година, но сухъ презъ лѣтото. Ето защо Срѣдиземноморскитѣ земи се отличаватъ по това, че въ тѣхнитѣ низини се намиратъ пасища, които сѫ зелени презъ зимата и, понеже снѣжната покривка е много рѣдко явление, сѫ напълно достжпни за използуване отъ добитъка презъ тоя сезонъ. Срѣдноевропейскитѣ земи пъкъ се отличаватъ по това, че въ тѣхнитѣ високи планини има пасища, които сж зелени презъ лѣтото и само тогава могатъ да се използуватъ отъ добитъка. Когато зимезеленитѣ и лѣтезеленитѣ пасища сж близу едно до друго, нищо по-естествено отъ това да се дойде до мисъльта да бждатъ използувани, като се оставятъ стадата да пасатъ презъ зимата по срѣдиземноморскитѣ пасища, т. е. въ низинитѣ, а презъ лѣтото — въ срѣдноевропейскитѣ, т. е. планинскитѣ пасища. Това нѣщо е възможно, разбира се, когато се извършва всѣка година два пжти въ противоположни посоки преселване на пастиритѣ съ тѣхнитѣ стада. Сезоннитѣ пастирски преселвания сж типични за всички земи, които се намиратъ отъ дветѣ страни на границата между Срѣдиземноморскитѣ и Срѣдноевропейскитѣ земи и се извършватъ навсѣкжде, гдето тая граница не е сжщевременно и политическа граница.

Сезоннитѣ пастирски преселвания се изразяватъ, както е известно, въ слизане на пастиритѣ заедно съ тѣхнитѣ стада презъ есеньта отъ високитѣ планини къмъ крайморскитѣ низини, гдето тѣ прекарватъ въ съвсемъ леко пристроени кжшли, дори нѣкога само подъ палатки отъ вълнени чергила. Преселването се извършва главно, за да се намѣри храна за овцитѣ, които съставятъ най-важниятъ обектъ на скотовъдството, както въ Тракия и Македония, така и въ почти всички други Срѣдиземноморски земи. Следъ като при презимуването въ низинитѣ овцитѣ се обагнятъ, а въ началото на пролѣтьта бждатъ остригани, пастиритѣ поематъ обратния пжть къмъ високитѣ планини, за да дойдатъ отново презъ есеньта и така отъ година на година въ течение на дълги вѣкове, и то все по едни и сжщи пжтища, къмъ едни и сжщи планини и низини. Така въ Солунското поле и въ Халкидическия полуостровъ (включително полуостровъ Касандра) сж идвали да зимуватъ съ своитѣ стада до 1912 година пастири отъ всички Западномакедонски планини, но главно отъ Шаръ-планина, отъ планинитѣ Яма, Бистра, Галичица, Пелистеръ, Каймакчаланъ и други. Въ Сѣрско и Драмско поле слизаха до сжщата година овчаритѣ отъ Рила и Пиринъ, както и тия отъ Огражденъ и др. Въ Ксантийско — гюмюрджинската низина пъкъ сж слизали до сжщата година само овчари отъ Родопитѣ. Въ Еноско, Родостенско и Малгарско сж слизали овчаритѣ отъ Странджа и дори отъ Стара-планина. Западна и Северна Македония се явяватъ като допълнение къмъ западното Българско Бѣломорие (Приморска Македония), Родопитѣ — къмъ източното Българско Бѣломорие (Бѣломорска Тракия). При това, докато Българското Бѣломорие може все пакъ да мине безъ споменатитѣ земи (безъ Родопитѣ, Западна и Северна Македония), защото часть отъ зимнитѣ пасища може да бжде разорана, а останалата часть — бжде използувана за добитъка на мѣстното население, обратно, Родопитѣ и Западна и Северна Македония не могатъ да минатъ безъ Българското Бѣломорие, защото безъ зимни пасища лѣтнитѣ пасища на тѣхнитѣ планини не могатъ да бждатъ използувани за нищо, а освенъ това и стопанскиятъ изходъ на тия земи е презъ Българското Бѣломорие. То, макаръ да съставя отъ физикогеографска гледна точка доста ясно обособена географска единица, чрезъ стопанската дейность на човѣка е тѣсно свързано съ земитѣ, които го обграждатъ и образуватъ заедно съ него една географска единица отъ по-висша степень, образуватъ заедно съ него това, което съ пълно право бихме могли да наречемъ Южна България. При това тая връзка не се изразява само въ изкуствено спрянитѣ следъ 1912 година поради новитѣ политически граници стопански връзки и сезонни пастирски преселвания, но много повече въ последицитѣ отъ тия сезонни преселвания.

Временнитѣ миграции подготвятъ винаги почвата за окончателни преселвания. Така е било и съ сезоннитѣ, временни пастирски преселвания въ Българското Бѣломорие. Не всички овчари, които сѫ слизали на есень отъ високитѣ планини, сѫ се прибирали напролѣть отново по тѣхъ. Единъ по единъ, но все пакъ въ значителенъ брой, тѣ сѫ оставали въ низинитѣ, и то като земедѣлци, главно ратаи по чифлицитѣ и като прислужници на търговцитѣ и занаятчиитѣ по градоветѣ. Тоя процесъ се явява много естественъ, като се има предъ видъ, че популационниятъ капацитетъ на планинитѣ се насища много лесно. Напълно нормално би било при това положение естествениятъ прирастъ на планинското население да остава въ временно използуваната отъ това население низина. Отраслитѣ овчари, които сѫ пасли стадата на своитѣ родители въ низинитѣ, сѫ оставяли своитѣ по-невръстни братчета за винаги въ тая низина, за да остане стадото следъ това само на тѣхъ срещу известно обезщетение, платено въ пари, които не рѣдко сѫ послужвали на останалитѣ въ низината да започнатъ търговия или чифликчийство, което скоро е превръщало по-предприемчивитѣ въ богати люде.

Слизали сѫ отъ оградннитѣ планини и люде съ друго занимание по други поводи. Така напримѣръ въ тия планини, поради невъзможность да се практикува земедѣлие, е било развито до къмъ срѣдата на втората половина на миналия вѣкъ занаятчийството, което е пласирало своитѣ произведения чрезъ пѫтуващи търговци, които сѫ били твърде често самитѣ производители. Не рѣдко тѣ, при пѫтуванията си изъ Българското Бѣломорие сѫ оставали въ него. Отъ тия планини сѫ идвали и много сезонни работници зидари, рибари (въ голѣмото Буру-гьолъ рибарството се е практикувало почти изключитело отъ жителитѣ на голѣмитѣ родопски села Устово и нѣкои други), работници по чифлицитѣ и пр. И тѣ не рѣдко сѫ оставали на постоянно мѣстожителство тамъ, гдето сѫ отивали да работятъ временно.

Тоя процесъ е ималъ за последица тукъ, както и навсѣкѫде при подобни случаи, изравняване на етничнитѣ отношения въ низинитѣ и оградннитѣ планини. И тъй като населението на планинитѣ въ нашия случай, е българско, то българско е станало съ течение на времето, по една неотмѣнна повеля, и съседното Бѣломорие, което тъкмо поради това заслужава напълно името Българско Бѣломорие.

Отъ чисто физикогеографска гледна точка всички прибрѣжни бѣломорски земи — гръцки, македонски, тракийски и турски — и островитѣ, които се намиратъ въ това море, образуватъ, наистина, едно цѣло, свързано съ подобни белези: въ това единство, обаче, подъ влияние на близкия хинтерландъ, е

настжпила диференциация, при което сж се отдѣлили ясно три дѣла: Българско, Турско и Грѫцко Бѣломорие, съответно на тритѣ голѣми хинтерланда на Бѣломорието въ широкия смисълъ на тая дума.

Поискаме ли, следъ всичко казано, да дефинираме **Българското Бѣломорие** като географско понятие, ще трѣбва да отбележимъ, че то **представя продуктъ на дълговѣковното въздействие на българския планински хинтерландъ върху една частъ отъ Бѣломорието въ широкия смисълъ на тая дума.** За получаване на особено ясно видимъ ефектъ отъ това въздействие сж допринесли нѣколко природни обстоятелства, които сж ускорили диференциационния процесъ.

DIE BULGARISCHEN ÄGÄISCHEN LÄNDER ALS GEOGRAPHISCHER BEGRIFF

von Prof. Dr. Dimitri Jaranoff

Alle die Länder, die sich um das Ägäische Meer befinden, so wie die zahlreichen Insel in diesem Meere bilden eine grosse geographische Einheit — das Ägäis. Diese grosse physisch-geographische Einheit ist aber mit der Zeit einer starken Differenzierung unterworfen worden und besteht heute aus drei grundverschiedenen Teilen: griechischen, bulgarischen und türkischen ägäischen Ländern.

Die allmähliche Absonderung des bulgarischen Teiles des Ägäis ist von den folgenden Gründen bedingt worden:

1. Die thrazische und die mazedonische Küste des Ägäischen Meeres ist inselarm; andererseits sind es nämlich die Inseln die als Landbrücken die verschiedenen Teile des Ägäis zusammenzuhalten vermögen. Die einsame Insel Samothraki hat nie diese Role gespielt (sie ist zu klein, schwer erreichbar, wirtschaftlich ungünstig). Thassos hat eine gewisse Rolle gespielt in den Zeiten als alle die Erzlagerstätten für Gold, Silber und Blei, auch die kleinsten, sehr gesucht und geschätzt waren, gleich nachdem verfiel aber die Insel in die Vergessenheit und heute verhält sie sich wie ein Stück des Festlandes, von dem sie von einem nur 6 km. breiten Kanal getrennt ist.

2. Die thrazische und die mazedonische Küste des Ägäischen Meeres ist für die Seeschiffahrt sehr ungünstig gestaltet: sie ist entweder steil oder sumpfig. Die einzige besonders gut gelegen Stelle ist die Hafenstadt Saloniki. Sie hat aber weniger als Einfahrstor aus dem Meer funkzioniert, als als Ausgangspunkt eines grossen Gebietes — Mazedonien. Darum ist Saloniki, wenigstens bis zum Jahre 1912, viel mehr von Lande aus beeinflusst worden, als von See. Die genannten beiden Küsten das Ägäischen Meeres sind überhaupt von See

aus wie abgesperrt und darum zu individueller Entwicklung den anderen ägäischen Ländern gegenüber geneigt.

3. Die hohen Gebirge, die die thrazischen und die mazedonischen Küsten umrahmen, stellen unerschöpfliche Menschenreservoire. Und da diese ausschliesslich von Bulgaren bewohnt ist, werden auch die genanten Küstenländer ständig von Bulgaren besiedelt, so dass hier bis zum Jahre 1922 die Mehrheit bulgarisch war und damit ein grosser Unterschied den anderen ägäischen Ländern gegenüber bestand.

Wollen wir nach all dem gesagten die Bulgarischen ägäischen Länder als geographischer Begriff definieren, müssen wir unterstreichen, dass sie das Endergebniss einer durch Jahrhunderte lange Beeinflussung eines Teiles der Ägäischen Länder durch das Bulgarische Hinterland darstellen.

ГЕОГРАФСКАТА ВРЪЗКА МЕЖДУ БѢЛОМОРИЕТО И БЪЛГАРИЯ

отъ проф. Ив. Батаклиевъ

Уводъ

Една отъ най-важнитѣ български земи, които миналата година бѣха освободени отъ робство благодарение на победоноснитѣ германски войски и съ съдействието на България и нейнитѣ войски, е Бѣломорската область. Сполучливо тя се нарича на кратко Бѣломорие[1]. То се простира покрай северния брѣгъ на Бѣло море отъ Солунския до Деде-Агашкия заливъ, поточно — отъ устието на Бистрица до устието на Марица. Въ него влизатъ части отъ Южна Македония и Западна Тракия, които се раздѣлятъ отъ р. Места. Но трѣбва да се забележи, че Места не е рѣзка граница между тѣхъ нито въ географско и етнографско, нито въ историческо и въ политическо отношение, което ще се види по-нататъкъ. Затова тѣ заслужаватъ общото име Бѣломорие. Последното най-вече спомага за обединението и единството на двете южни български земи — Македония и Тракия.

Отъ Южна Македония въ Бѣломорието влизатъ срѣдната и източната ѝ часть, а отъ Западна Тракия — южната ѝ половина[2]. Почти цѣлото Бѣломорие бѣ освободено отъ турското робство отъ българскитѣ войски презъ Балканската война въ 1912 г. Но следъ Междусъюзнишката война въ 1913 г., съгласно Букурещкия миренъ договоръ (28 юлий/10 августъ 1913 г.), Гърция си присвои македонскитѣ части на Бѣломорието, а следъ Голѣмата война — западнотракийскитѣ. Последнитѣ бѣха отнети отъ България най-напредъ отъ съглашенскитѣ сили, съгласно Ньойския миренъ договоръ (27 ноемврий 1918 г.), и следъ това, съгласно решенията въ Санъ-Ремо (априлъ 1920 г.), Севъръ (августъ 1920 г.) и Лозана (1922/23 г.), бѣха преотстѫпени на Гърция. По този начинъ, цѣлото наше Бѣломорие бѣ завзето и владѣно отъ Гърция до миналата година (1941).

Бѣломорието е цѣлостна географска область и мѫчно може да се дѣли въ географско или политическо отношение на части, но като българска область, въ него могатъ да се различатъ две части[3]: западна — отъ Бистрица до Струма, и източна — отъ Струма до Марица. Първата е въ тѣсна връзка съ Македония, която представя нейно задземие (хинтерландъ), а втората е въ тѣсна връзка съ България. Понеже България владѣе Македония, тя трѣбва да владѣе и съответното й Бѣломорие, но тукъ ние ще се занимаемъ съ географскитѣ основи на правото на България да владѣе източната часть на Бѣломорието, която е заета отъ българскитѣ войски, управлява се вече отъ български административни власти и фактически се владѣе отъ България.

---

[1] Така ще наричаме по-нататъкъ Българското Бѣломорие.

[2] Строго географски взето, Западна Тракия се състои отъ порѣчието на Арда и Димотишко, които съставятъ северната ѝ половина, и отъ пространството между Югоизточнитѣ Родопи и Бѣло море, което съставя южната ѝ половина. А политически, както се разви въпросътъ отъ Голѣмата война насамъ, въ Западна Тракия влиза само южната ѝ половина и Димотишко.

[3] Вижъ приложената карта на края.

Въпросътъ за принадлежностьта и владѣнето на Бѣломорието, като часть отъ турското наследство, представя часть отъ прословутия Източенъ въпросъ, въ срѣдата на който стоятъ протоцитѣ, чиято защита и сѫдба зависи не малко отъ Бѣломорието. При това, този въпросъ съставя часть и отъ сложния Източносрѣдиземноморски въпросъ, въ който се преплитатъ интереситѣ на много държави. Бѣломорскиятъ въпросъ е по-сложенъ дори отъ самия Македонски въпросъ. Достатъчно е да споменемъ тукъ, че Англия, поради страха отъ Русия, попрѣчи за осѫществяването на Санъ-Стефанска България и осуети излаза на България на Бѣло море, а следъ миналата Голѣма война пакъ главно Англия действувà за измѣстянето на България отъ Бѣло море за смѣтка на покровителствуваната отъ нея Гърция. При все това, справедливото и трайно разрешение на този въпросъ не е трудно. Правата на България върху Бѣломорието, които й бѣха отнети съгласно споменатитѣ по-горе несправедливи и насилнически мирни договори, сѫ неоспорими. Тукъ насъ ни интересуватъ географскитѣ основи на тѣзи права[1]. Въ зависимость отъ широкоосведомителния и синтетиченъ характеръ на географската наука, географското разглеждане дава пълна представа за българскитѣ права и принадлежность на Бѣломорието. То се състои въ физиогеографско и антропогеографско разглеждане. Антропогеографското разглеждане, което е въ голѣма зависимость отъ физиогеографското, се състои въ обсѫждане на стратегическото, етнографско, историческо и политическо положение, но по каузаленъ и синтетиченъ начинъ. Както е известно, политикогеографскиятъ или геополитичниятъ методъ, който днесъ има най-широко приложение въ подобни случаи, е най-подходящъ за нашата задача[2].

---

[1] Известно е, че днесъ на географската наука се отдава извънредно голѣмо значение за обясняване и направляване политическото развитие на държавитѣ и изобщо за уреждане на международнитѣ отношения. Наполеонъ и други велики люде сѫ казвали, че географията — това е политиката на една държава. Политика, която се основава на законитѣ на земята и нейното население, е справедлива и резултатна. Такава политика нѣма нищо общо съ насилнически договори и разни дипломатически спекулации. Най-трайни добросъседски политически отношения между две държави сѫ тѣзи, които почиватъ на тѣхната география. Като наука преди всичко за настоящето, географията въ това отношение има дори нѣкои предимства предъ историята.

[2] Литературата за Българското Бѣломорие не е малка, но върху неговата география, разгледана като цѣло, най-добрата книга е тази на проф. Д. Ярановъ: Бѣломорска Тракия и Приморска Македония. Годиш. на Соф. Универс., Историко-филол. фак., кн. XXXIV. 6. София 1938, 139 страници. Въ нея се намиратъ много материали, които могатъ да послужатъ за единъ политикогеографски прегледъ.

Граници, пространство и положение на Бѣломорието

Както се изтъкна въ увода, Бѣломорието се простира надлъжъ по бѣломорския брѣгъ между Струма и Марица, като въ днешнитѣ граници на България не влиза Димотишко. Откъмъ северъ то се загражда съ Бѣласица, южнитѣ разклонения на Пиринъ и вѫзелния Гоцевъ врѫхъ (Али ботушъ), Срѣднитѣ и Югоизточнитѣ Родопи[1]. Тѣзи планини иматъ разни разклонения, особено Пиринъ, но все пакъ въ западъ — източна посока, тѣ се очертаватъ като преграда между севернитѣ (вѫтрешнитѣ) и южнитѣ (окрайнитѣ) части на Македония и Западна Тракия. По тѣхъ вървѣше и бившата гръцко-българска граница, съ изключение на това, че въ проходитѣ Рупелски и Зърневски (старо име — Гюреджишки)[2], по стратегически причини, тя се отклоняваше на северъ отъ главнитѣ планински вериги, което обстоятелство застрашаваше България. Северната граница на Бѣломорието, която спира въ Родопитѣ северно отъ Деде-Агачъ, има приблизителна дължина 400 клм., а бившата гръцко-българска граница, която обхващаше и Димотишко и се съединяваше съ турскобългарската граница при Марица на югъ отъ Свиленградъ, имаше дължина 485 клм.

Източната граница на Бѣломорието, вмѣсто да върви по естествената си линия — Марица, се явява като продължение на старата граница на България източно отъ Ивайловградъ и въ южна посока стига бѣломорския брѣгъ на 5 клм. източно отъ Деде-Агачъ. Тя има приблизително 60 клм. дължина. Западната граница на Бѣломорието започва отъ в. Тумба на Бѣласица, слиза източно отъ седловината между Бѣласица и Круша Оброченъ (Дова-тепе) и покрай севернитѣ склонове на Круша планина стига Бутковското езеро, отгдето въ югоизточна посока следва Струма до устието ѝ въ Орфански заливъ[3]. Тази граница е дълга около 120 клм.

Южната граница на Бѣломорието е бѣломорскиятъ брѣгъ отъ устието на Струма до едно мѣсто на 5 клм. източно отъ Деде-Агачъ Тя има 250 клм. Къмъ българския бѣломорски брѣгъ принадлежатъ и островитѣ Тасосъ и Самотраки, които географски сѫ неразривно свързани съ брѣга. Първиятъ отстои отъ най-близката точка на брѣга само на 8 клм., а вториятъ — на 30 клм.

Въ тѣзи си граници Бѣломорието заема 14,168 кв. клм. пространство, отъ което на островитѣ Тасосъ (393 кв. клм.) и Самотраки (176 кв. клм.) се падатъ

---

[1] Западното Бѣломорие се загражда съ западната половина на Бѣласица, Кожухъ, Ниджа и Негушка планина (старо име Дурла и Доска), която опира на р. Бистрица.

[2] По починъ на Географския институтъ при Софийския университетъ „Св. Климентъ Охридски", Географския институтъ при Министерството на войната и Българското географско дружество, комисията при Министерството на Народното просвѣщение, съгласно закона за преименуванията съ народностно и обществено значение, преименува главнитѣ географски обекти въ българскитѣ земи, които носѣха чужди имена. Тукъ ние си служимъ вече съ новитѣ имена, но поставяме и старитѣ въ скоби.

[3] Трѣбва да се забележи, че по-естествена географска граница на днесъ владѣното отъ България Бѣломорие откъмъ западъ е не р. Струма, а билата на планинитѣ Круша и Богданска (Бешикъ), които се простиратъ надлъжъ западно до Струма.

569 кв. клм. Трѣбва да се забележи, че това пространство на Бѣломорието съставя само 10·9% отъ територията на бивша Гърция (129,879·8 кв. клм.)[1].

По-тѣсната географска връзка на Бѣломорието съ България, отколкото съ Гърция, отъ която следва по-голѣмото право на България върху него, се основава преди всичко на неговото географско положение. Бѣломорието се простира като тѣсна земя надлъжъ между България и Бѣло море, която по права въздушна линия има: дължина 260—270 клм., най-голѣма широчина въ областьта на Сѣрското и Драмско поле 70 клм. и най-малка широчина между Порто-лагосъ и бившата българска граница 28 клм. Така, то непосрѣдно повече съответствува на България и съ нея е по-тѣсно споено, отколкото съ Гърция, чиято граница съ него при Струма е дълга само 120 клм. Българската държава, заемайки източната часть на Балканския полуостровъ, а чрезъ Македония — и дѣлъ отъ централната му часть, съобразно неговата природа, има по-голѣмо разпространение въ западъ — източна посока. Преди всичко, Дунавската равнина и Балкана, вънъ отъ владѣнето и на Македония, сѫ предопредѣлили това нейно разпространение, на което съответствува по-дълга ивица отъ Бѣломорието. Българинътъ, тласканъ отъ вѣковна сѫдба къмъ югъ, въ която посока въ източната часть на Полуострова сѫ ставали главнитѣ народни движения, до миналата година бѣше спрѣнъ само на 28 клм. отъ бѣломорския брѣгъ. Такива неестествени и несправедливи случаи въ политическата история на държавитѣ сѫ много рѣдко. Впрочемъ, гръцката мегаломания бѣше безгранична. Гърцитѣ се помѫчиха следъ миналата Голѣма война да превърнатъ Бѣлото море въ свое вѫтрешно море, като завладѣятъ западнитѣ покрайнини на Мала Азия, върху които тѣ имали известни исторически и етнически права, защото, споредъ историка Е. Curtius (Die Ioner vor der ionischer Wanderung), ионийцитѣ въ нея дори не били колонисти, а — автохтонни жители[2], и защото Мала Азия е била по-силно елинизирана, отколкото тракийскиятъ бѣломорски брѣгъ. Освенъ това, въ Мала Азия имаше по времето на гръцко-турската война въ 1922 г. много повече гръцко население (1,000,000), отколкото въ нашето Бѣломорие (120,000). Но погромътъ на гръцкитѣ войски въ 1922 г. при Сакария и другаде въ Мала Азия унищожи веднажъ за винаги този блѣнъ. По този случай трѣбва да споменемъ мнението на германския географъ Otto Maull, който, ако и разположенъ къмъ гърцитѣ, и въ 1915 г. и въ 1925 г.[3] писа, че пресъздаването днесъ на нѣкогашна Византия е невъзможно.

Освенъ непосрѣдната тѣсна спойка между Бѣломорието и България, то е много по-близу до сърдцето и столицата на България — София, отколкото до сърдцето и столицата на Гърция — Атина. Така, отъ София до Сѣръ по права въздушна посока има 180 клм., а по шосето въ Струмската долина —

---

[1] Димотишката область има 2,970 кв. клм. пространство, съ което Източното Бѣломорие би имало 17,138 кв. клм. Западното Бѣломорие отъ Струма до Бистрица, заедно съ Халкидическия полуостровъ (4,395 кв. клм.), има 14,050 кв. клм. пространство. Общо Източното и Западното Българско Бѣломорие иматъ 31,188 кв. клм.

[2] Вж. V. Colocotronis, La Macédoine et l'Hellénisme. Paris 1919, pp. 70, 71.

[3] Politische Geographie. Berlin 1925, 63, 64.

250 клм., когато отъ Атина до Сѣръ, сѫщо по права въздушна линия, има 360 клм., а по шосе или желѣзния пѫть — много повече. При това, отъ София до Сѣръ пѫтьтъ въ долината на Струма е естественъ, когато отъ Атина до Сѣръ трѣбва да се пресичатъ редъ планини. Разбира се, има и воденъ пѫть отъ Атина до Бѣломорието, но при липса на пълно господство на Гърция въ Бѣло море, той е несигуренъ. Морскитѣ пѫтища сѫ капризни. Водата свързва, но и дѣли, докато сушата повече свързва.

Въ връзка съ отстоянието на нашето Бѣломорие до държавнитѣ центрове на Гърция и България е неговото *стратегическо значение*. Бѣломорието нѣма никакво стратегическо значение за Атина и за цѣла Гърция, нѣщо повече: то е дори опасно за последната. Това е изразено по единъ категориченъ начинъ отъ Венизелосъ презъ м. мартъ 1913 г. въ гръцкия парламентъ въ отговоръ на една интерпелация, че той се съгласилъ Западна Тракия и Югоизточна Македония да бѫдатъ владѣни отъ България. Той е казалъ следното: „Разбира се, гѫсти групи гръцко население ще минатъ подъ властьта на нашитѣ съюзници. И то не защото тия мѣста сѫ владѣни отъ съюзницитѣ или защото тѣ ги искатъ, а защото сме заставени отъ географски съображения. Това е толкова истина, че дори ако нашитѣ съюзници биха се показали наклонни да ни допустнатъ да простремъ границитѣ си къмъ тия земи, за да обхванемъ гръцкитѣ населения, азъ поне, като отговоренъ министъръ, не бихъ приелъ такава граница извънредно опасна за насъ; защото ако трѣбва да се простремъ непрекѫснато на дължъ по морето, за да можемъ да обгърнемъ цѣлото гръцко население въ Тракия, тъй прострѣна Гърция безъ гръбнакъ покрай морето, ще бѫде по-слаба, отколкото ако границитѣ ѝ бѫдатъ закрѫглени въ друга посока“[1].

Все по сѫщитѣ съображения, следъ избухването на миналата Голѣма война, Венизелосъ подава два меморандума, отъ 1 и 17 януарий 1915 г., до гръцкия краль да бѫде върната Югоизточна Македония (Кавалската область) на българитѣ[2]. И наистина, цѣлата гръцко-българска и гръцко-турска граница бѣше 691 клм., които правѣха 58% отъ всички сухоземни граници на Гърция. Значи, по-голѣмата часть отъ сухоземнитѣ граници на Гърция трѣбваше да бранятъ само Бѣломорието, което, както споменахме вече, съставяше само 10·9% отъ територията на държавата; разбира се, това обстоятелство бѣше неестествено и една слабость за Гърция.

Бѣломорието е по-важно въ стратегическо отношение за Турция, именно за протоцитѣ Босфора и Дарданелитѣ, до които то е близу. Затова Турция при размѣната на малцинствата си съ Гърция остави около 90,000—95,000 души турци въ Гюмурджинско. Освенъ това, въпрѣки войната между турци и гърци презъ 1922 г. въ Мала Азия, и погрома на вторитѣ, тѣ взаимно скоро се разбраха и влѣзоха въ приятелски отношения, защото турцитѣ предпочитаха тази область да се намира въ по-слабитѣ и безвредни гръцки рѫце, а гърцитѣ — да използуватъ подкрепата на турцитѣ за по-сигурното ѝ владѣене.

---

[1] Н. Милевъ, Тракийскиятъ въпросъ отъ историческо гледище. За Тракия рѣчи издадени отъ съюза на българскитѣ учени и пр. София 1920, стр. 27. U. S. Caraccio L'interventio della Grecia. Стр. 22.

[2] Тѣзи меморандуми сѫ печатани въ Венизелския органъ „Патрисъ“, въ нѣкои италиански вестници, отъ които единъ е туринския „Stampa“, и въ френския вестникъ „Le Temps“ отъ 21 априлъ 1915, преведена отъ агенция „Havas“.

Разбира се, нашето Бѣломорие има най-голѣмо стратегическо значение за България. Макаръ че довчерашната българо-гръцка граница минаваше по южнитѣ склонове на Пиринъ и Родопитѣ, и България бѣ сравнително добре защитена срещу нападения откъмъ югъ, чрезъ Бѣломорието тя днесъ е напълно защитена срещу нападения откъмъ тази посока. Общо признато е въ политико-географската наука, че моретата сѫ много по-рѣзки и по-естествени граници, отколкото планинитѣ. А когато едно море е много близу до една гранична планина, какъвто е случаятъ съ Бѣло море и съседния Македонородопски масивъ, то я обезсилва напълно като политическа граница.

Но тукъ не се касае само за стратегически гранични отношения, а и за икономически и народностни гранични отношения. Бѣло море, както ще видимъ по-нататъкъ, е българската органическа граница на югъ. Такава граница съответствува на единъ опредѣленъ държавенъ организъмъ и произлиза отъ неговитѣ нужди. Споредъ известния германски географъ отъ Берлинъ проф. Албрехтъ Пенкъ[1], тя обхваща едно опредѣлено пространство, което осигурява необходимитѣ условия за преуспѣване на държавата. Въ това пространство влизатъ нѣколко свързани помежду области, които, както по отношение на стопанския животъ, така и по отношение на отбрана се допълватъ и образуватъ едно общо цѣло, какъвто е случаятъ и съ Македонородопския масивъ и Бѣло море. При такова схващане не сѫ органически ония граници, които пресичатъ една засебна область по отношение на нейното стопанско развитие, съобщение и отбрана, какъвто бѣше случаятъ съ бившата българогръцка граница[2]. Органическата граница обхваща жизненото пространство на единъ народъ и държава, взето въ тѣсенъ смисълъ на думата. Ето защо американската делегация за изработване на мирнитѣ договори въ Парижъ презъ 1919 год. по случай решението за отнемане на Западна Тракия отъ България, най-решително поддържала тезата, че България, която владѣе голѣма часть отъ центъра на Балканския полуостровъ, не може да бѫде лишена отъ излазъ на Бѣло море, което е естествениятъ и прѣкъ пѫть отъ българскитѣ земи за презморскитѣ държави.

Най-после, като се говори за отношенията на географското положение и границитѣ на българското Бѣломорие къмъ Гърция, трѣбва да се има предъ видъ следното. Балканскиятъ полуостровъ се състои отъ две географски части: северна трапецовидна и южна триѫгълна — сѫщинска полуостровна часть, чиято северна граница е линията отъ Солунския заливъ — Олимпъ планина — долината на р. Бистрица. Трапецовидната часть се заема отъ славянскитѣ народи, а триѫгълната и островитѣ — отъ гърцитѣ. И всички усилия на последнитѣ да се разпрострат въ северна посока сѫ неестествени и безъ траенъ и значителенъ резултатъ.

---

[1] Über die politische Grenzen, Berlin 1917, 18.

[1] Съвсемъ невѣрно е тълкуването на германския географъ Joachim H. Schultze (Neugriechenland, Pet. Mitteilungen, Ergänzungsheft № 233, Gotha 1937, S. 436), че бившата граница *между България* и *Гърция била* органическа.

250 клм., когато отъ Атина до Сѣръ, сѫщо по права въздушна линия, има 360 клм., а по шосе или желѣзния пѫть — много повече. При това, отъ София до Сѣръ пѫтьтъ въ долината на Струма е естественъ, когато отъ Атина до Сѣръ трѣбва да се пресичатъ редъ планини. Разбира се, има и воденъ пѫть отъ Атина до Бѣломорието, но при липса на пълно господство на Гърция въ Бѣло море, той е несигуренъ. Морскитѣ пѫтища сѫ капризни. Водата свързва, но и дѣли, докато сушата повече свързва.

Въ връзка съ отстоянието на нашето Бѣломорие до държавнитѣ центрове на Гърция и България е неговото *стратегическо значение*. Бѣломорието нѣма никакво стратегическо значение за Атина и за цѣла Гърция, нѣщо повече: то е дори опасно за последната. Това е изразено по единъ категориченъ начинъ отъ Венизелосъ презъ м. мартъ 1913 г. въ гръцкия парламентъ въ отговоръ на една интерпелация, че той се съгласилъ Западна Тракия и Югоизточна Македония да бѫдатъ владѣни отъ България. Той е казалъ следното: „Разбира се, гѫсти групи гръцко население ще минатъ подъ властьта на нашитѣ съюзници. И то не защото тия мѣста сѫ владѣни отъ съюзницитѣ или защото тѣ ги искатъ, а защото сме заставени отъ географски съображения. Това е толкова истина, че дори ако нашитѣ съюзници биха се показали наклонни да ни допустнатъ да простремъ границитѣ си къмъ тия земи, за да обхванемъ гръцкитѣ населения, азъ поне, като отговоренъ министъръ, не бихъ приелъ такава граница извънредно опасна за насъ; защото ако трѣбва да се простремъ непрекѫснато на длъжъ по морето, за да можемъ да обгърнемъ цѣлото гръцко население въ Тракия, тъй прострѣна Гърция безъ гръбнакъ покрай морето, ще бѫде по-слаба, отколкото ако границитѣ ѝ бѫдатъ закрѫглени въ друга посока“[1].

Все по сѫщитѣ съображения, следъ избухването на миналата Голѣма война, Венизелосъ подава два меморандума, отъ 1 и 17 януарий 1915 г., до гръцкия краль да бѫде върната Югоизточна Македония (Кавалската область) на българитѣ[2]. И наистина, цѣлата гръцко-българска и гръцко-турска граница бѣше 691 клм., които правѣха 58% отъ всички сухоземни граници на Гърция. Значи, по-голѣмата часть отъ сухоземнитѣ граници на Гърция трѣбваше да бранятъ само Бѣломорието, което, както споменахме вече, съставяше само 10·9% отъ територията на държавата; разбира се, това обстоятелство бѣше неестествено и една слабость за Гърция.

Бѣломорието е по-важно въ стратегическо отношенне за Турция, именно за протоцитѣ Босфора и Дарданелитѣ, до които то е близу. Затова Турция при размѣната на малцинствата си съ Гърция остави около 90,000—95,000 души турци въ Гюмурджинско. Освенъ това, въпрѣки войната между турци и гърци презъ 1922 г. въ Мала Азия, и погрома на вторитѣ, тѣ взаимно скоро се разбраха и влѣзоха въ приятелски отношения, защото турцитѣ предпочитаха тази областъ да се намира въ по-слабитѣ и безвредни гръцки ржце, а гърцитѣ — да използуватъ подкрепата на турцитѣ за по-сигурното ѝ владѣене.

---

[1] Н. Милевъ, Тракийскиятъ въпросъ отъ историческо гледище. За Тракия рѣчи издадени отъ съюза на българскитѣ учени и пр. София 1920, стр. 27. U. S. Caraccio L'interventio della Grecia. Стр. 22.

[2] Тѣзи меморандуми сѫ печатани въ Венизелския органъ „Патрисъ“, въ нѣкои италиански вестници, отъ които единъ е туринския „Stampa“, и въ френския вестникъ „Le Temps“ отъ 21 априлъ 1915, преведена отъ агенция „Havas“.

Разбира се, нашето Бѣломорие има най-голѣмо стратегическо значение за България. Макаръ че довчерашната българо-гръцка граница минаваше по южнитѣ склонове на Пиринъ и Родопитѣ, и България бѣ сравнително добре защитена срещу нападения откъмъ югъ, чрезъ Бѣломорието тя днесъ е напълно защитена срещу нападения откъмъ тази посока. Общо признато е въ политико-географската наука, че моретата сж много по-рѣзки и по-естествени граници, отколкото планинитѣ. А когато едно море е много близу до една гранична планина, какъвто е случаятъ съ Бѣло море и съседния Македонородопски масивъ, то я обезсилва напълно като политическа граница.

Но тукъ не се касае само за стратегически гранични отношения, а и за икономически и народностни гранични отношения. Бѣло море, както ще видимъ по-нататъкъ, е българската органическа граница на югъ. Такава граница съответствува на единъ опредѣленъ държавенъ организъмъ и произлиза отъ неговитѣ нужди. Споредъ известния германски географъ отъ Берлинъ проф. Албрехтъ Пенкъ[1], тя обхваща едно опредѣлено пространство, което осигурява необходимитѣ условия за преуспѣване на държавата. Въ това пространство влизатъ нѣколко свързани помежду области, които, както по отношение на стопанския животъ, така и по отношение на отбрана се допълватъ и образуватъ едно общо цѣло, какъвто е случаятъ и съ Македонородопския масивъ и Бѣло море. При такова схващане не сж органически ония граници, които пресичатъ една засебна областъ по отношение на нейното стопанско развитие, съобщение и отбрана, какъвто бѣше случаятъ съ бившата българогръцка граница[2]. Органическата граница обхваща жизненото пространство на единъ народъ и държава, взето въ тѣсенъ смисълъ на думата. Ето защо американската делегация за изработване на мирнитѣ договори въ Парижъ презъ 1919 год. по случай решението за отнемане на Западна Тракия отъ България, най-решително поддържала тезата, че България, която владѣе голѣма часть отъ центъра на Балканския полуостровъ, не може да бжде лишена отъ излазъ на Бѣло море, което е естественията и прѣкъ пжть отъ българскитѣ земи за презморскитѣ държави.

Най-после, като се говори за отношенията на географското положение и границитѣ на българското Бѣломорие къмъ Гърция, трѣбва да се има предъ видъ следното. Балканскиятъ полуостровъ се състои отъ две географски части: северна трапецовидна и южна трижгълна — сжщинска полуостровна часть, чиято северна граница е линията отъ Солунския заливъ — Олимпъ планина — долината на р. Бистрица. Трапецовидната часть се заема отъ славянскитѣ народи, а трижгълната и островитѣ — отъ гърцитѣ. И всички усилия на последнитѣ да се разпрострятъ въ северна посока сж неестествени и безъ траенъ и значителенъ резултатъ.

---

[1] Über die politische Grenzen, Berlin 1917, 18.

[1] Съвсемъ невѣрно е тълкуването на германския географъ Joachim H. Schultze (Neugriechenland, Pet. Mitteilungen, Ergänzungsheft № 233, Gotha 1937, S. 436), че бившата граница между България и Гърция била органическа.

Физиогеографско устройство на Бѣломорието

Устройството на планинитѣ, полетата, рѣкитѣ, климата и растителностьта на Бѣломорието показва, не по-малко отъ географското му положение, колко голѣмо е географското единство между тази область и България. Физиогеографското единство обуславя политикодържавното единство.

Планинитѣ и полетата въ Бѣломорието представятъ продължение на тѣзи въ съседнитѣ части на България. По произходъ и характеръ тѣ сж еднакви, защото представятъ часть отъ едно тѣло — Македонородопския или Македонотракийския масивъ. За забелязване е, че главнитѣ земеповръхни единици въ Балканския полуостровъ въ източна посока се разширяватъ. Дунавската равнина въ източната си часть е по-широка, отколкото въ западната. Така е и съ Стара планина и съ Маричината низина. Но това разширяване е най-характерно за Македонородопския масивъ, който добива вѣтрилообразно разпространение въ югоизточна посока между младонагънатитѣ планински системи: Старапланинска и Динарска. Сравнително най-правилно вѣтрилообразно разпространение иматъ Родопитѣ и Пиринъ, чиито клонове (ридове) и долини преминаватъ и въ Бѣломорието, което представя южна часть на масива и го свързватъ тѣсно съ лежащитѣ по-насеверъ отъ него части на България. Планинитѣ и долинитѣ на Македонородопския масивъ сж общи на България и Бѣломорието, а подобно нѣщо нѣма между Гърция и Бѣломорието. Както се изтъкна по-напредъ, морето свързва последнитѣ, но ги и дѣли.

Въ планинитѣ на Македонородопския масивъ преобладаватъ стари кристалинни скали; тѣ сж планини съ заоблени гърбища и стръмни склонове, подъ които се простиратъ хлътнали по разсѣди полета. Последнитѣ разнообразяватъ релефа и му придаватъ мозаична структура. Разбира се, най-вече полетата и долинитѣ служатъ за заселване и тѣ най-много улесняватъ съобщенията съ Бѣломорието и въ самото него.

Трѣбва да се забележи, че Бѣломорието, което може да се схване, като южна или окрайна часть на масива, е изобщо по-низко, съ по-голѣми полета, отколкото северната и представя едно хлътнало стжпало за слизане въ още повече хлътналото Бѣло море. Бѣломорието е засегнато отъ тектонскитѣ движения на околнитѣ му младонагънати планински системи и има разсѣди като тѣхнитѣ — съ посока отъ северозападъ къмъ югоизтокъ. Но то е засѣгнато главно отъ тектонскитѣ движения на Бѣло море, чиито разсѣди иматъ посока отъ западъ къмъ изтокъ[1]. На тѣзи тектонски движения се дължи преди всичко по-силното хлътване и по-голѣмата морфоложка негативность на Бѣломорието, отколкото това на севернитѣ части на масива.

Известно е, че островитѣ Тасосъ и Самотраки геоложки, петрографски и тектонски сж нераздѣлни части на Бѣломорието и цѣлия Македонородопски масивъ.

---

[1] Д. Яроновъ, Бѣломорска Тракия и Приморска Македония. Годиш. на Соф. Унив. кн. XXXIV. 6. София 1938, стр. 20.

Ако и сравнително низка земя, Бѣломорието има повече планинско пространство, отколкото полско. Споредъ измѣрванията на гръцката държава на Сѣрското, Драмското, Ксантийското и Гюмурджинското поле, които измѣрвания сѫ публикувани въ гръцкия статистически годишникъ отъ 1938 г., тѣхното общо пространство възлиза на 2,142 кв. клм., което съставя само 12·5% отъ пространството на областьта. Изглежда, че сѫ измѣрени най-низкитѣ части на полетата, а ако се вематъ и тѣхнитѣ периферни части, тѣхното пространство, може би, ще се удвои, въ който случай полскитѣ — най-плодороднитѣ земи въ нашата Бѣломорска область — ще съставятъ близо $^1/_4$ отъ цѣлото пространство.

Ако планинската повръхнина на нашето Бѣломорие е по-обширна отъ равнинната (полската), това се дължи на обстоятелството, че гърцитѣ и тѣхнитѣ съюзници, както споменахъ по-напредъ, наложиха на България, като победена, страна по стратегически съображения, граница въ вѫтрешностьта на Македонородопския масивъ безъ огледъ на вододѣлнитѣ била, по който начинъ по-широка планинска зона да брани Гърция при нападения откъмъ северъ. Така, въ областьта на Рупелския проходъ границата не върви по вододѣлнитѣ била на Бѣласица и Рупелска планина (Сенгелова планина), а на северъ отъ тѣхъ въ Мелнишкото поле, та проходътъ е изцѣло въ гръцка територия). По този начинъ остава въ тази територия цѣлата източна часть на Бѣласица, както и цѣлата Рупелска планина. Такъвъ е случаятъ и източно отъ Гоцева планина до р. Места. Тамъ границата е прокарана не на югъ по Змийница и Мраморица планина (Драмски Бозъ-дагъ) надъ Сѣрското и Драмско поле, а на северъ по Стъргачъ планина, непосрѣдно до Неврокопското поле.

Частитѣ на Пиринъ и Родопитѣ, които се простиратъ въ Бѣломорието, както и полетата, които се заключаватъ между тѣхъ, сѫ следнитѣ. Отъ вѫзелния връхъ въ южната часть на Пиринъ — Гоцевъ връхъ (Али ботушъ 2,212 м.) се разклоняватъ планинитѣ въ Югоизточна Македония, а Родопитѣ изпущатъ разклонения въ Западна Тракия. Пиринскитѣ разклонения въ Югоизточна Македония сѫ: Рупелска планина — въ югозападна посока отъ Гоцевъ връхъ, Шарлия съ връхъ Коевецъ (1849 м.) въ югъ-югозападна посока, Бродска Черна-гора и Змийница съ връхъ Варовитецъ (Хоросанъ-гьолъ 1962 м.) — въ югъ-югоизточна посока. Змийница откъмъ североизтокъ се надвеса надъ гр. Сѣръ, а къмъ югоизтокъ склоноветѣ ѝ стигатъ пролома на р. Ангиста. Югоизточно пъкъ отъ последната се издига куполообразната Кушница съ най-високъ връхъ Дионисъ (Пилавъ-тепе 1956 м.). Между Орфански заливъ и Кавала, покрай брѣга на морето се простира низката планина Морунецъ.

На югоизтокъ отъ Гоцевъ връхъ, но източно отъ Зърневския проходъ, се простира планината Мраморица (Драмски Бозъ-дагъ 2284 м.), отъ която все по-наюгоизтокъ се простиратъ редъ височини, които се надвесватъ надъ гр. Кавала и Сарѫ-шабанското поле, които носятъ новото име Пресиянъ планина. Най-после, на изтокъ отъ Гоцевъ връхъ се простира пиринскиятъ клонъ Стъргачъ и неговитѣ продължения до р. Места, по които минаваше бившата гръцко-българската граница.

Между изброенитѣ разклонения на Пиринъ планина сѫ включени полетата въ югоизточна Македония. Сѣрското поле се загражда съ Бѣласица, Рупелска планина, Шарлия, Змийница и Кушница откъмъ северъ и изтокъ, и съ Круша и Богданска планина откъмъ западъ. Има надморска височина 20 м., при гр. Сѣръ -- 50 м., Сѣрското поле е най-голѣмото поле въ Бѣломорието. Между Змийница, Мраморица и Кушница е включено Драмското поле съ надморска височина 80 м., при гр. Драма — 124 м. На северъ между Змийница Бродска Черна-гора и Стъргачъ-планина се гнѣзди малко карстово поленце наречено Зърневско, въ което се намира голѣмото село Зърнево; то е високо около 600—700 м. надъ м. равнище. Това поле улеснява преминаването отъ Неврокопското поле презъ низкитѣ височини въ Стъргачъ-планина и Мраморица за Драмското поле — гр. Кавала. Тукъ минава шосе отъ Неврокопъ за Драма и Кавала.

Въ Западна Тракия преминаватъ южни разклонения и склонове отъ Западнитѣ Родопи — Доспатската планина — и Югоизточнитѣ Родопи. Цѣлиятъ юженъ склонъ на последнитѣ се простира въ Западна Тракия. На изтокъ отъ Гюмурджински Снѣжникъ (Карлъкъ 1464 м.), въ срѣдата на Югоизточнитѣ Родопи, се намира най-низкиятъ и най-удобниятъ проходъ — Пролѣзътъ (Маказа 700 м.) за съобщения между гр. Кърджали и Гюмурджина. Презъ него е построено шосе. Но Югоизточнитѣ Родопи въ посока къмъ Деде-Агачъ изпущатъ нѣколко разклонения, които правятъ доста планиниста източната часть на Западна Тракия и които общо се наричатъ Деде-Агашки височини. По-важни отъ тѣхъ сѫ Пеперуда планина (Келебекъ 873 м.) Демиръ-таси (1047 м.), Овчарица (Чобанскитѣ височини), Каракушъ и др.

Въ западната часть на Западна Тракия, между стръмнитѣ склонове на Югоизточнитѣ Родопи и Бѣло море, се намиратъ полетата ѝ: Ксантийско, високо 30 м. надъ м. рав., при гр. Ксанти — 50 м., и Гюмурджинско, високо 40 м., при гр. Гюмурджина — 45 м. Интересно е, че докато Сѣрското и Драмско поле откъмъ югъ сѫ затворени чрезъ Кушница и разклоненията ѝ, Ксантийското и Гюмурджинско сѫ отворени, брѣгътъ имъ е низъкъ и доста блатистъ и въ него се вдава голѣмото Бистонско езеро (Буру-гьолъ). Както се спомена по-напредъ, въ Западна Тракия по Марица се намиратъ низинни части, които сѫ продължение на подобни части отъ България.

По особено очебиенъ начинъ изпъква рѣчнодолинната връзка между България и Бѣломорието. Три отъ най-голѣмитѣ български рѣки: Марица, Струма и Места, които извиратъ отъ срѣдата на България и отъ които първата е свещена рѣка[1] на българитѣ, следвайки вѣтрилообразната орографска структура на Македонородопския масивъ, за да се влѣятъ въ Бѣло море, минаватъ презъ Бѣломорието. И докато по-дългитѣ части отъ теченията на тѣзи рѣки, именно горнитѣ и срѣднитѣ имъ течения се намиратъ въ България, долнитѣ имъ течения до миналата година трѣбваше да протичатъ презъ чужда територия[2]. Нѣмаше въ свѣта подобенъ неестественъ и несправедливъ случай, гдето долнитѣ течения на три отъ главнитѣ рѣки на една държава да се откѫсватъ отъ територията на съседна държава. България представяше просто хромъ трупъ. Въ миналото такъвъ бѣше случая съ Германия, когато шведитѣ бѣха отнели долнитѣ течения на рѣкитѣ ѝ, които се вливатъ въ Балтийско море. При това, трѣбва да се забележи, че долинитѣ на Марица, Струма и Места представятъ отлични естествени пѫтища. Долината на Марица е извънредно широка, та презъ нея могатъ свободно да се прокаратъ нѣколко пѫтища и тамъ е построенъ първиятъ желѣзенъ пѫть за Бѣломорието, именно до Деде-Агачъ. Самата р. Марица тукъ въ долното си течение е дори плавателна. За забелязване е, че долината на Струма въ срѣдното ѝ течение — въ Кресненския проломъ, който е много тѣсенъ и дълъгъ 18 клм., е по-трудно проходима, отколкото въ Рупелския проломъ — Струмската врата на Бѣломорието. Той е сравнително доста широкъ и дълъгъ само 10 клм. Само Места, чиято долина на югъ отъ Неврокопъ е много тѣсна и непроходима, прави изключение въ това отношение, но въ замѣна на това съседния пѫть презъ Зърневския проходъ служи за отлична връзка между Неврокопското и Драмското поле.

---

[1] Така я нарича професорътъ по славянска литература Cyprien Robert въ съчинението си Les slaves de Turquie, Paris 1844, t. II, p. 249.

[2] Такъвъ е днесъ още случаятъ съ друга българска рѣка, на която долното течение минава презъ Западното българско Бѣломорие — Вардаръ.

Но освенъ тѣзи три главни пѫтища по долинитѣ на рѣкитѣ, има още редъ други, които минаватъ презъ проходитѣ на планинитѣ, що ограждатъ Бѣломорието откъмъ северъ. Тѣзи проходи не сѫ високи (700-800 м.), защото разклоненията на Македонородопския масивъ въ югоизточна посока на много мѣста се снишаватъ, което обстоятелство е обусловено намѣста отъ долинитѣ на рѣки, които сѫ врѣзани въ тѣзи разклонения. Тѣзи проходи сѫ: 1) Пролѣзътъ, презъ който води пѫтьтъ отъ Кърджали за Гюмурджина; 2) проходътъ отъ гр. Смолянъ за Ксанти; 3) проходътъ отъ Неврокопъ прѣко за Сѣръ, и др.

Долината на Струма е естественъ изходъ на Западна България и София къмъ море, именно къмъ Бѣло море. Изтъкнахме по-напредъ, че София е по-близу до Югоизточна Македония, отколкото Атина. Отъ София до Кавала сѫ 348 клм., а отъ София до Бургасъ 450 клм. А може ли да има по-естественъ изходъ къмъ море за Горна Тракия (Пловдивско и Старо-Загорско) и за цѣлата Родопска область отъ този по долината на Марица! Вѣрно е, че тѣзи области иматъ излазъ на море и при Бургасъ, но трѣбва ли въ случая да се изтъква разликата между затвореното чрезъ протоцитѣ Черно море и отвореното Бѣло море! По-голѣмата часть отъ България, именно тази на югъ отъ Балкана, която има 59,746·5 кв. клм. — 54·3% отъ територията на България, е обърната за изходъ къмъ море по долинитѣ на Струма, Марица и Места — къмъ Бѣло море.[1]

По рѣкитѣ става движението и разселването на народитѣ. По Марица, Струма, Места и Вардара е ставало постоянно движение и разселване на българи къмъ югъ. Тѣзи рѣки сѫ допринесли най-много за направлението на споменатото по-напредъ главно движение на българитѣ въ източната часть на Полуостова къмъ югъ. По този начинъ българитѣ, отдавна сѫ имали възможность да се доближатъ до Бѣло море, да го опознаятъ и разбератъ предимствата му предъ Черно море и го наречатъ съ свое име галйовно „Бѣло море“. Може да се възрази, че както рѣкитѣ сѫ служили за движение и проникване на българитѣ къмъ югъ, така морето, което е лесенъ воденъ пѫть е служило за движение на гърцитѣ къмъ северъ — къмъ Македония и тракийския брѣгъ. Обаче тукъ трѣбва да се схване разликата, че докато рѣчната долина строго опредѣля посоката на движението, морето е безграниченъ воденъ пѫть съ множество посоки. Затова българитѣ сѫ се разселвали главно въ южна посока, а гърцитѣ — въ всички посоки на Бѣло море[1] и не само въ Бѣло море, но въ всички посоки на Срѣдиземно море, взето въ широки размѣри, по който начинъ въ него влиза и Черно море. Освенъ това, както вече се подчерта, морето свързва, но и дѣли. Впрочемъ, на движенията на българитѣ по долинитѣ на Марица, Струма и Места и на заселването имъ въ Бѣломорската область ще се спремъ по-нататъкъ по-подробно, а сега, за да завършимъ съ физиографската връзка между България и нашата Бѣломорска область, трѣбва да се спрѣмъ още на *климата* и на *растителностьта*.

---

[1] Полетата на Бѣломорието, като негативни земеповръхни форми, наистина служатъ за servicio важенъ пѫть въ западъ-източна посока, и, както е известно, тукъ е минавало продължението на стария пѫть Via Egnatia, за връзка между Солунъ и Цариградъ. Този пѫть използували и византийцитѣ, а следъ тѣхъ и турцитѣ. Но излишно е да се изтъква, че той вече не може да играе нито голѣма стопанска, нито голѣма политическа роля.

Въпрѣки че нѣмаме изобилни матеороложки данни за пълна характеристика на климата на Бѣломорието, защото не сѫ правени много и продължителни наблюдения, установени сѫ приблизително срѣднитѣ температури и валежи. Така, срѣдната януарска температура е отъ 4°—5·5° C, срѣдната юлска температура е отъ 24°—26° и срѣдната годишна температура 14·5°—16·5°. Температуритѣ зимно време подъ 0° сѫ краткотрайни и случайно явление. Снѣжнитѣ дни сѫ около 15. При тѣзи температурни отношения много добре вирѣятъ: смокината, тютюнътъ, памукътъ, а въ най-южната часть на областьта и маслината. Пасищата зимно време сѫ зелени и, както е известно, въ миналото сѫ използувани отъ родопскитѣ скотовъдци. Срѣдниятъ годишенъ валежъ е около 500 м.м., но има мѣста (Кавала) гдето достига 600 м.м., а на други намалява на по-малко отъ 500 м.м. Характерно е много неравномѣрното годишно разпредѣление на валежитѣ, като изпъква голѣмъ минимумъ презъ лѣтото. Климатътъ на Бѣломорието е периференъ или окраенъ срѣдиземноморски климатъ, а не сѫщински срѣдиземноморски, който е по-топълъ, по-сухъ и съ по-дълги лѣтни засушавания, какъвто е този на Срѣдна и Южна Гърция. Този характеръ на срѣдиземноморския климатъ на нашата Бѣломорска область се вижда и отъ това, че годишната температурна амплитуда е по-голѣма отъ 20°. Климатътъ на Бѣломорието прехожда на северъ къмъ този на Македонородопския масивъ, въ неговитѣ котловини въ България, и обратно. Преходътъ се извършва главно по рѣчнитѣ долини. По тѣхъ нахлува къмъ северъ срѣдиземноморското климатическо влияние, а въ обратна посока — континенталното климатическо влияние. Напр., зимно време нахлува хладенъ въздухъ, макаръ изобщо Македонородопския масивъ добре да пази

---

[1] Презъ Бѣло море въ Мала Азия дори сѫ се преселили въ миналото много повече гърци, отколкото въ нашето Бѣломорие.

Бѣломорието отъ севернитѣ студени вѣтрове. Освенъ това, бѣломорскиятъ брѣгъ се засѣга отъ хладно морско течение, което иде отъ Черно море[1]. Затова по бѣломорския брѣгъ срѣдната януарска температура не достига 7°—8°, както това е по ривиеритѣ на Срѣдиземно море и на далматинския брѣгъ въ Адриатическо море, гдето близкитѣ Динарски планини напълно защищаватъ брѣга отъ континенталнитѣ хладни въздушни течения. Ясно е климатическото единство между тѣзи части на Македонородопския масивъ, които се намиратъ въ Южна България, и периферннитѣ му части, които съставятъ Бѣломорието. Южна България, въ която влиза Македония и Западна Тракия, освенъ по земеповръхни и климатически белези, въ ландшафтно отношение се раздѣля на две зони: северна или вѫтрешна и външна, която се състои отъ Бѣломорието.

Германскиятъ географъ Joachim H. Schultze[2] изтъква, че гърцитѣ сѫ колонизирали още отъ старо време земи, които имали климатъ, като този въ Гърция, какъвто билъ случаятъ и съ българския бѣломорски брѣгъ. Но фактически тѣ сѫ образували колонии по разнитѣ срѣдиземноморски брѣгове не поради еднаквия имъ климатъ съ този на Гърция, а поради леснитѣ презморски съобщения по тѣзи брѣгове и по търговски съображения. Така, тѣ сѫ образували нѣколко колонии и по черноморския български брѣгъ, климатътъ на който не е никакъ подобенъ на този въ Гърция. А българскитѣ славяни, дошли отъ хладнитѣ северни степи, колонизирали Бѣломорието, защото били привличани отъ неговия юженъ климатъ. За стопански цели гърцитѣ иматъ области въ Срѣдна и Южна Гърция, дори съ по-юженъ климатъ отъ този на Бѣломорието, а българитѣ — само последното, което е съ голѣмо значение за разнообразяването на земедѣлското производство на България.

Излишно е подробно, съ специални примѣри, да се изтъква, че и растителността на Бѣломорската область между Струма и Марица представя преходъ на тази въ южнитѣ части на масива въ България и обратно, защото климатическиятъ преходъ обуславя растителния.

Отъ изложеното върху физиогеографскитѣ тѣсни връзки между Бѣломорието и България е ясно, че тѣ представятъ едно физиогеографско цѣло; между тѣхъ сѫществува нераздѣлно физиогеографско единство.

Антропогеографско единство между Бѣломорието и България

Физиогеографското единство между Бѣломорието и България се отразило съ повелителна сила върху антропогеографското имъ единство, именно върху единството по отношение на населението, неговия етнографски съставъ, стопански и политически животъ и изобщо върху начина на живота (le genre de la vie), на който много държатъ френскитѣ географи. Въпросътъ за населението на нашето Бѣломорие е както географски и етнографски, така и исторически. Необходимо е предварително да се забележи, че за съвременнитѣ политически права върху дадена земя сѫ по-важни народностнитѣ и стопански основания, отколкото политикоисторическитѣ. Отъ гръцка страна често се заявява, че презъ срѣднитѣ вѣкове византийцитѣ много по-дълго време владѣли Бѣломорието, отколкото българитѣ. Излишно е да се изтъква абсурдностьта на този принципъ. Много днешни народи би трѣбвало да претендиратъ за обширни територии на нѣкогашни тѣхни голѣми държави. При това, трѣбва да се има предвидъ, че етническитѣ основания сѫ дотолкова важни за днешнитѣ политически права, доколкото не почиватъ на скорошни насилствени етнически промѣни, защото принципътъ „силата — значи правото“ е двуостро орѫжие.

---

[1] За климата на Бѣломорието по-подробно вижъ Д. Арановъ, ц. съч., стр. 54—62.

[2] Griechischer Lebensraum in Antike und Gegenwart, въ Lebensraumfragen europ. Völker, Leipzig 1941, S. 562.

Първитѣ исторически жители на Бѣломорието били тѣзи, които населявали днешна България (източната часть на Балканския полуостровъ), именно тракитѣ. Тѣ се простирали на западъ — въ Македония и на югъ — до Северна Тесалия. Както се знае, тѣ дали името си на днешна обширна Тракия. Тѣ населявали и днешното Българско Бѣломорие. Но идватъ гръцки колонисти; първата гръцка колония била Амфиполисъ отъ V в. пр. Хр. при устието на Струма въ Орфанския заливъ. Следъ това гръцкитѣ колонисти се увеличаватъ, което предизвиква противодействие отъ страна на тракитѣ — владѣтелитѣ на хинтерланда на бѣломорския брѣгъ — и гърцитѣ били заставени да се ограничатъ главно по брѣга, гдето се занимавали почти изключително съ търговия. Гръцкитѣ колонии дори плащали данъкъ на Одриското царство. Ясно е, че гръцкитѣ колонии стопански и политически сѫ били въ по-голѣма зависимость отъ хинтерланда, отколкото отъ метрополията си. Но като търговци гръцкитѣ колонисти сѫ повече използували тракийското население, отколкото творили цѣлокупната култура на Бѣломорието и не могли да превърнатъ последното въ свое отечество. Такова е било положението и на гръцкитѣ търговски колонии по черноморскитѣ и други морски брѣгове. Много естествено е, че подобно положение не може да се използува за днешни политически домогвания.

Гръцки шовинисти (V. Colocotronis, La Macédoine et l'Hellénisme — Étude historique et éthnographique, Paris 1919, и др.) основаватъ етнографскитѣ и исторически права на Гърция върху Бѣломорието и дори върху по-голѣмата часть отъ Македония и на обстоятелството, че древна Македония е принадлежала къмъ Елада и че македонцитѣ произхождали отъ гръцко племе. Тѣзи твърдения не отговарятъ на научната истина. Македония и Епиръ географски не се смѣтали като части отъ Елада. Това твърди и видниятъ германски географъ Philippson[1], който е единъ отъ голѣмитѣ изследвачи на Гърция. Етническиятъ произходъ на старитѣ македонци още не е установенъ. Kretschmer[2] смѣта, че македонцитѣ сѫ тѣсно сродни съ гърцитѣ. По-вѣроятно е, че въ тѣхнитѣ жили имало много илирийска и тракийска кръвь, като само горния народенъ слой на македонцитѣ е билъ елинизиранъ [1].

---

[1] Geogr. Zeitschrift 24 (1918), S. 140.

[2] Einleitung in die Geschichte der griech. Sprache, Göttingen 1896, S. 288.

Благодарение на римското владичество, което дало възможность и сигурность на гръцки търговци отъ брѣга да се заселятъ въ вѫтрешностьта на Бѣломорието, а най-вече благодарение на християнството, което се разпространявало на гръцки езикъ, гърцизмътъ се разпрострѣлъ въ вѫтрешностьта и тракийското население почнало да се погърчва. Но презъ VI вѣкъ сл. Хр. почнали да нахлуватъ българскитѣ славяни, които въ началото на VII в. завзели и цѣлата Бѣломорска область, като отчасти прогонили и изтрѣбили, отчасти пленявали и отвеждали или претопили мѣстното население. Българославянитѣ се явяватъ като наследници на тракитѣ. По този начинъ нашата Бѣломорска область получила българославянска етническа физиономия, която, въпрѣки всички политически промѣни, се запази съ незначителни промѣни до преди нѣколко години. Славянското племе „струмци“ живѣло по р. Струма, а „смоленитѣ“ населявали долината на Места и Западна Тракия. „Ренхинитѣ“ пъкъ се населявали на югозападъ отъ долна Струма. Гърци се запазили само по брѣга и въ вѫтрешнитѣ крепостни градове Сѣръ, Драма, Димотика и други. Разбира се, при противодействието на византийската държава, областьта не могла да бѫде напълно побългарена, но че грамадното множество отъ населението ѝ е било българско, показватъ много свидетелства: 1) Св. Братя Кирилъ и Методи, ако не произхождаха отъ славянската бѣломорска область съ центъръ гр. Солунъ, нѣмаше да създадатъ славянската азбука [2]. 2) Ако въ Бѣломорската область не е преобладавалъ българославянскиятъ елементъ, не може да се обясни какъ сѫ били побългарени, както тракитѣ, така и много сирийци и арменци, които сѫ довеждани отъ византийскитѣ императори, за защита на южнитѣ граници на Византия. 3) Византийскитѣ лѣтописци: Прокопий (Procopius, De Bello Gothico. VIII, p. 442) и Иоанъ Ефески [3] твърдятъ за пославянчването въ VI в. на Тракия, Македония, дори най-южнитѣ части на Елада. А византийскиятъ историкъ Акрополитъ [4] твърди, че населението въ Западна Тракия презъ XIII в. е било българско и че то съзнателно и по свой починъ е воювало, за да се присъедини къмъ еднородцитѣ си на северъ въ българското царство.

Отъ единъ византийски документъ отъ XI в. — уставъ на основания отъ Исакъ Комнинъ въ 1054 г. манастиръ Вира до днешния градецъ Фере въ източнитѣ склонове на Родопитѣ се вижда, че всички околни селища, дадени за владение на манастира, сѫ до едно съ чисто български имена [5]. Друго свидетелство отъ гръцки произходъ за българския характеръ на Бѣломорската область презъ срѣдновѣковието е това, което пише гръцкиятъ историкъ и ученъ К. Папаригопулосъ въ своята 6-томна „История на елинския народъ“, а то е: „Правителството (византийското) е искало да погърчи чрезъ езика и възпитанието и българитѣ, и славянитѣ, които сж били напреднали до последнитѣ покрайнини на Пелопонесъ“. Това се отнася до времето, когато българитѣ се намирали подъ византийско владичество. По-нататъкъ сжщиятъ историкъ казва: „Ако по-късно българитѣ сж се пакъ откжснали, то славянитѣ въ Епиръ и Тесалия и въ другитѣ по-горни страни (тукъ трѣбва да се разбира Пелопонесъ и др.) съвършено сж били погърчени...“[1] Видниятъ берлински професоръ д-ръ Max Vasmer въ своята сказка презъ 1940 г. въ Софийския университетъ, като гостъ на последния, посочи множество мѣстни имена въ Пелопонесъ отъ българославянски произходъ. Чужденци-европейци, какъвто е Вилхелмъ Тирски, твърдятъ, че презъ XII в., въ епохата на византийското господство, българскиятъ народъ е заемалъ всичкото пространство отъ Дунава до Адриатическо море и до Цариградъ[2]. 4) Друго свидетелство, което потвърждава българския характеръ на Бѣломорието отъ Марица до Струма въ византийско време, е това, че византийската власть въ нея не всѣкога е била затвърдена. Много често българскитѣ царе имали успѣхъ въ борбитѣ си срещу византийцитѣ, защото, въпрѣки гръцкитѣ гарнизони въ градоветѣ, околното българско население имъ помагало. Въ 1195 г., когато войскитѣ на българскитѣ царе Асенъ и Петъръ навлѣзли въ областьта на Сѣръ, цѣлата область побързала да се откжсне отъ Византия, защото била населена отъ българи. Всичко това разказва византийскиятъ историкъ Никита Хониатъ. Половинъ вѣкъ по-сетне, когато византийцитѣ си взели отново тази область, българитѣ начело съ Драгота подигнали въэстание, което византийцитѣ не могли да потушатъ. Смоленитѣ били сжщо ту независими, ту подвластни на Византия. Споредъ византийския писатель Георги Акрополитъ, когато въ 1255 г. се започна война между Византия и България, Смоленската область побързала да се присъедини къмъ българитѣ.

---

[1] Вж. Г. И. Кацаровъ, Царь Филипъ II Македонски. София 1922, стр. 1—30.

[2] Colocotronis, цит. съч., стр. 138, пише, че Иречекъ не билъ правъ, като се силилъ да докаже, че Кирилъ и Методи не били гърци.

[3] К. Иречекъ, История на българитѣ. Търново 1886, стр. 113.

[4] G. Acropolita, Annales ed. Bonn 1826, 54.

[5] Извѣстія Русскаго Археологическаго Института въ Константинополѣ, т. XIII, стр. 52.

Известно е, колко ревниво византийскитѣ императори сж пазили презъ срѣднитѣ вѣкове Бѣломорието и то не само за да отбиятъ българитѣ отъ бѣломорския брѣгъ, но и за да го използуватъ за връзка на Цариградъ съ Солунъ и стара Гърция. За тази цель, тѣ, освенъ че се стремѣли да погърчатъ въ Бѣломорието българското население или да изселятъ часть отъ последното въ Мала Азия, преселвали въ него гърци отъ стара Гърция и островитѣ[3]. Така, въ XIII в. заселили гърци въ 5 села на изтокъ до гр. Сѣръ, които носятъ български и турски имена: Везникъ, Довища, Тополяни, Субашъ-кьой и Сармусаклий. Тѣзи колонисти се наричатъ „дарнасти“ или по гръцки Darnakides — отъ dara = τώρα = сега[4]. По сжщия начинъ било засилено гръцкото огнище около Кушница планина и въ Димотишко. Българскитѣ имена на селищата Радулево, Вълчища, гр. Правища и други около Кушница доказватъ, че въ срѣднитѣ вѣкове сѫ били населени съ българи. Известно е, че гр. Кавала е ималъ българско име — Морунецъ. Въ Димотишко се преселвали гърци отъ Мала Азия и островитѣ. И наистина до изгонването на българитѣ отъ Бѣломорието следъ Голѣмата война, по-компактно грѫцко население се намираше въ тѣзи три части на областьта. Но интересно е, че непосрѣдно до Димотика е имало село съ име „Булгаръ-кьой". Трѣбва да се забележи, че българскитѣ царе, за да засилятъ пъкъ българския елементъ въ Бѣломорието, сѫ преселвали българи; това сѫ правили Калоянъ и Иванъ Асенъ II. Разбира се, българитѣ отъ масива на северъ не нарочно бавно, но постоянно, сѫ се движили и преселвали на югъ, който процесъ, както ще видимъ по-нататъкъ, се е продължилъ и въ турско време.

---

[1] К. Παπαρρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ’ ἡμᾶς, ἐκδίδοται ὑπὸ Ἀνέστη Κωνσταντινίδου. Τόμος τρίτος. Ἔκδοσις δευτέρα ἐπιθεωρηθεῖσα. Ἐν Ἀθήναις 1886, стр. 23.

[2] П. Мутафчиевъ, Де, кога и какъ се е губилъ българскиятъ народъ до днесъ. Сп. Отецъ Паисий, год. I, бр. 12 и 13. София 1928.

[3] J. Ph. Fallmerayer, Fragmente II, Stuttgart u. Tübingen 1845, 164—165.

[4] J. Ivanoff, La Région de Cavalla. Bern 1918, pp. 12—14.

Друго свидетелство, което показва нетрайната и несигурна византийска власть въ Бѣломорието, е образуването на независими български княжества, явно насочени противъ Византия и често пѫти съ предѣли до брѣговетѣ на Бѣло море. Такива сѫ били случаитѣ съ княжествата на князетѣ-деспоти Иванко и Славъ презъ XIII в. и деспотъ Момчилъ презъ XIV в. Последниятъ е билъ победенъ отъ гърцитѣ само съ помощьта на турцитѣ, съюзници на Кантакузина и извикани отъ него за тая цель отъ Мала Азия. Градътъ Ксанти и днесъ се помни и именува отъ околното помашко и българохристиянско население Цàрево — като едновремешно царско седалище на Момчила, а развалинитѣ до града въ началото на прохода за вѫтрешностьта на Родопитѣ се казватъ Момчилова крепость[1]).

Специално 10-годишното владѣене на Сѣрско отъ 1345—1355 г. отъ сърбитѣ по времето на тѣхния краль Душанъ не е оказало никакво влияние върху етническия характеръ на тази область.

Въ нѣколко села на Зъхненската покрайнина, която се намира на югоизтокъ отъ гр. Сѣръ, отъ византийско време сѫ останали гагаузи (говорещи турски езикъ, но изповѣдващи източно-православната религия), които сѫ представяли много незначителна малцинствена етническа група, и които днесъ сѫ почти напълно погърчени[2].

Друга малка и безъ значение етническа малцинствена група сѫ представяли власитѣ, които били привличани и отъ зимната паша по топлата низина и отъ лѣтната паша по планинитѣ на масива.

---

[1] Ст. Н. Шишковъ, Бѣломорска Тракия въ Освободителната война презъ 1877—78 г. Пловдивъ 1929, стр. 14.

[2] Произходътъ на гагаузитѣ въ Зъхненско е спорeнъ. Споредъ В. Кънчовъ (Македония — етнография и статистика, София 1900, стр. 68), тѣ сѫ остатъкъ отъ турцитѣ-вардариоти, преселени въ Балканския полуостровъ още въ XI в. Споредъ J. Ivanoff (La Région de Cavalla, стр. 16), тѣ сѫ остатъкъ отъ турци-наемници на Византия, следъ което се женили за християнки, или остатъкъ отъ турцитѣ, които нападали и плячкосвали брѣговетѣ на Бѣло море, следъ което се похристиянили. А споредъ Д. Яранови (Въпросътъ за етническото потекло (етногенезиса) на българитѣ отъ Западна България и Македония презъ последнитѣ 10 години, Мак. прегледъ, год. IX, 1934, кн. 1, стр. 51—52; Бѣломорска Тракия и Приморска Македония, Год. на Соф. Унив., историкофилол. фак., кн. XXXIV, София 1938, стр. 79), тѣ били кумани, преселени въ XI и XII вѣкъ.

Вѣрно е, че българскитѣ царе за кратко време сѫ владѣли Бѣломорието и за още по-кратко време сѫ стигали до самия бѣломорски брѣгъ. Така, прѣвъ отъ българскитѣ владѣтели Пресиянъ е владѣлъ за кратко време бѣломорския брѣгъ. После, Ив. Асенъ II го е владѣлъ отъ 1230—1241 г. А севернитѣ части на Бѣломорието е владѣлъ Симеонъ и после Калоянъ. Причината за това е била силната съпротива отъ страна на Византия, а, отъ друга страна, българитѣ, заети въ вѫтрешното засилване на държавата си и съ защитата ѝ срещу неприятели отъ други посоки, не се стремѣли силно къмъ морска политика. Но въпрѣки всичко това и въпрѣки погърчването на часть отъ българитѣ, отъ гореизложеното е ясно, че въ Бѣломорската область презъ византийско време до идването на турцитѣ множеството отъ населението е било българско и животътъ ѝ е носилъ главно български характеръ. Това се вижда и отъ топонимията и селищнитѣ имена.

Нека видимъ по-нататъкъ, какво е *развитието на населението въ нашето Бѣломорие въ турско време.* Още въ началото трѣбва да се забележи, че и презъ цѣлия периодъ на турското владичество българитѣ запазватъ по-голѣмия си брой надъ гърцитѣ. Етническата промѣна се състояла повече въ това, че се прибавя новъ етнически елементъ — турскиятъ. Известно е, че презъ този периодъ идватъ и други народностни елементи: цигани, евреи и дори арменци, които, поради незначителния си брой, нѣмали сѫществено значение за народностния характеръ на нашата область.

Още презъ първата половина на XIV в. турскитѣ орди почнали да налитатъ по тракийскитѣ крайбрѣжни земи и да ги опустошаватъ, а безсилието на Византия често я заставяло да търси турското приятелство и военна помощь, която впоследствие струвала толкова скѫпо и била гибелна за всички християнски народи на европейския изтокъ. Но следъ Чирменската битка въ 1371 г. турцитѣ добиватъ възможность за широка завоевателна политика и нахлуватъ въ Македония. Както въ Тракия, така и въ Македония, населението било избивано, изгонвано или отвличано въ робство. Френскиятъ рицаръ Бертрандонъ де ла Брокиеръ, който се връщалъ въ 1433 г. отъ Палестина, като пѫтувалъ отъ Цариградъ къмъ Солунъ, казва, че отъ Родосто до Сѣръ не намѣрилъ нито едно запазено селище и стрѣха, за да пренощува, и билъ принуденъ да нощува въ палатка на открито поле, защото цѣлата мѣстность била разорена и селата пусти[1].

Важно е да се отбележи, че поне на първо време следъ нахлуването на турцитѣ, условията за запазването на българитѣ сѫ били по-благоприятни, отколкото тѣзи за гърцитѣ. Така, голѣма часть отъ българитѣ се оттегля въ съседния Македонородопски масивъ, суровиятъ животъ въ който е билъ поносимъ за тѣхъ, а гърцитѣ, за които този животъ е билъ непоносимъ и масивътъ е билъ всѣкога чужда земя, трѣбвало долу въ полетата и по морския брѣгъ да търпятъ голѣми поражения и съвсемъ да оредѣятъ. Много българи се запазили като работници и по новосъздаденитѣ отъ беговетѣ турски чифлици. Нахлулитѣ голѣми турски маси се заселили, както въ градоветѣ, така и въ селата. Още въ началото на нахлуването имъ голѣмо ядро отъ тѣхъ се заселило въ Гюмурджинско, което имало стратегическата задача да брани пѫтя — продължение на Via Egnatia, който води презъ бѣломорскитѣ полета за Цариградъ. Все по сѫщитѣ стратегически съображения това турско ядро тамъ е запазено и до днесъ; съгласно конвенцията за размѣна на малцинствата между Турция и Гърция, следъ катастрофата на втората презъ 1922 г. въ Мала Азия, първата наложи то да не бѫде изселено. Въ Бѣломорската область, особено въ Родопитѣ и Круша планина, се заселили и много юруци-турци, които лѣтно време прекарвали съ стадата си горе по планинитѣ, а зимно време — по топлитѣ бѣломорски низини[1].

---

[1] К. Иречекъ, Стари пѫтешествия по България. Пер. сп., 1882, кн. III, стр. 70.

Съ течение на времето, къмъ срѣдата на турското владичество и презъ втората му половина, условията за развитието на главнитѣ етнически групи: българи, турци и гърци се измѣнятъ. Както е добре известно, турското население почнало да намалява. Това явление е въ връзка съ избиването на много турци въ честитѣ войни, които тѣ водили съ многобройнитѣ си неприятели, съ епидемическитѣ болести, които косили най-вече фаталистичното турско население, и изобщо съ упадъка, който настава въ турското господство. За българитѣ настанали и добри, и лоши условия за животъ и развитие. Добритѣ се състоятъ въ това, че за тѣхъ се създава възможность отново да слѣзатъ въ бѣломорскитѣ полета. Тѣ били дори желани отъ турскитѣ бегове да имъ работятъ по чифлицитѣ, около които се създаватъ български села, какъвто е билъ случаятъ въ всички полета. Между Марица и Места низината била подѣлена на 90 бейски чифлика, гдето работѣли българи. Много добре е известно слизането зимно време на българскитѣ скотовъдци съ стадата си отъ масива въ топлитѣ бѣломорски полета. Друго българско сезонно или временно мигриране въ Бѣломорието е слизането на занаятчии, главно абаджии и зидари, и на търговци отъ Пиринския и Родопски край въ тази область. Търговци отъ гр. Банско въ Разложката котловина презъ XVIII в. закупували памука отъ Сѣрското поле и го разнасяли за търговия въ други части на Балканския полуостровъ, та дори въ Виена и Лайпцигъ. Нека споменемъ и за временното преселническо движение на костурчани въ Драмско, Ксантийско, Гюмурджинско и другаде като градинари, мелничари и пр. Установено е въ антропогеографията, че временнитѣ миграции подхранватъ почвата за окончателни преселвания, каквито изобилни случаи сѫ дали и изтъкнатитѣ временни миграции между масива и Бѣломорската область и между Костурско и последната. Въ Ксанти групата българи, чийто произходъ е отъ Костурско, е най-голѣма (около 400 семейства). Интересно е, че българитѣ, ако и да не минаватъ за моряци, сѫ слизали по бѣломорския брѣгъ и се занимавали съ риболовство. Такъвъ е, напримѣръ, случаятъ съ ахѫчелебийци отъ долината на Арда, които се преселвали въ областьта на Бистонското езеро. За българитѣ отъ Пиринската и дори Рилска область, за които въ северна посока нѣма голѣми и плодородни полета и равнини за разселване, естествена посока за тази цель се явява южната — въ непосрѣднитѣ Сѣрско и Драмско полета. За българитѣ отъ Родопитѣ важна область за разселване е и Горнотракийската низина (Пловдивско). Но тамъ сѫ се заселвали много срѣдногорци и балканджии; освенъ това, Родопитѣ сѫ обширни планини, чиито южни разклонения се доближаватъ чакъ до самия Бѣломорски брѣгъ, затова за разселване на тѣхното население естествено, се явяватъ и Бѣломорскитѣ полета.

---

[1] Д.Ярановъ, цит. съч., стр. 80.

Българитѣ се заселвали не само въ селата, но и въ градоветѣ, особено презъ епохата на българското възраждане презъ XVIII и XIX в., гдето се отдавали на занаятчийство и търговия. Въ градъ Сѣръ се създали отъ преселници 3 български махали: Горна Каменица, Долна Каменица и Арабаджимахала.

Ясно е отъ изложеното, че буйниятъ български порой отъ висинитѣ на Македонородопския масивъ къмъ топлитѣ и плодородни полета на Бѣломорската область презъ турско време е билъ безспиренъ. Не става нищо друго, освенъ продължаване на срѣдновѣковното преселване на българитѣ къмъ Бѣломорския брѣгъ, предопредѣлено отъ географското положение и устройство на България и специално отъ това на Македонородопския масивъ. Незначителнитѣ планински прегради, съ височина най-много отъ нѣколко стотина метра, между котловинитѣ на масива не само не сѫ прѣчили за движението отъ една въ друга, но сѫ поощрявали това движение. Все пакъ главната маса преселници-българи сѫ се движили по рѣчнитѣ долини и проходитѣ, затова най-компактнитѣ маси българско население се намираше и намира при изходитѣ на проходитѣ; такъвъ е случаятъ при изхода на Струмския (Рупелския) проломъ въ северната часть на Сѣрското поле, при изхода на Зърневския проходъ въ Драмското поле, на северъ отъ Ксанти и пр. А интересно е, че много българи въ Деде-Агашко сѫ се спуснали отъ вѫтрешностьта на Родопитѣ до самия брѣгъ на морето по разклоненията на Югоизточнитѣ Родопи, които сѫщо стигатъ морския брѣгъ. И това не е за учудване, защото българитѣ сѫ населявали главно, отъ една страна, планинскитѣ мѣста, и отъ друга, низкитѣ части на полетата, гдето сѫ били бейскитѣ чифлици. Но е имало и има много българи и въ преходната зона между планинитѣ и полетата, каквито сѫ случаитѣ въ Демиръ-Хисарско и Драмско. А за гърцитѣ, колкото ги е имало тогава, животътъ въ планинитѣ е суровъ, а този въ низкитѣ части на полетата — тежъкъ, затова населявали преходната зона, гдето се занимавали съ лесното и доходно тютюнопроизводство и гдето се намира една часть отъ градоветѣ на областьта, въ които живѣятъ като градско население. Освенъ това, гърцитѣ се населявали и по самия брѣгъ, гдето е другата часть на градоветѣ. Новитѣ изследвачи на Бѣломорието Jacques Ancel[1] и Joachim H. Schultze[2] изтъкватъ, че колониститѣ гърци — бѣжанци отъ Мала Азия и другаде, избѣгвали да се заселяватъ въ планинскитѣ части на Бѣломорието. Професорътъ по славянска литература въ Парижъ Cyprien Robert[3], казва че българинътъ като пълноводна рѣка прелива брѣговетѣ си, затова нѣма установена граница нито откъмъ западъ, нито откъмъ югъ, и че тая му способность за мирно проникване се дължи на неговата приспособимость и трудолюбие. Другъ французинъ — M. Destrilhes[1] пише: „Българинътъ има вродена наклонность къмъ колонизиране. Браздейки земята, той се стреми безспирно да се разширява.“ Вижда се, че преселническитѣ движения на българина сѫ тѣсно свързани съ други негови характерни черти — необикновено голѣмо трудолюбие и любовь къмъ земята. Известно е, че презъ епохата на своето възраждане той се е проявилъ и съ любовь къмъ науката. И ако не винаги съ висока култура и военнополитическа мощь, то съ своя брой, бързо размножаване, усѣтъ за самосъхранение и главно съ трудолюбие и привързаность къмъ земята, която умѣятъ добре да обработватъ, българитѣ въ Тракия и Македония сѫ взели връхъ надъ чуждитѣ народи въ тѣхъ. Ето защо, въпрѣки нѣкои неблагоприятни условия за запазване на българитѣ въ Бѣломорието, за които условия ще стане дума по-сетне, тѣ пакъ оцеляватъ като по-многобройно етническо ядро отъ гръцкото.

---

[1] La Macédoine. Paris 1930.

[2] Neugriechenland. Ergänzungsheft Nr. 233 zu Pet. Mitt., Gotha 1937, S. 277 и 318.

[3] Les Slaves de Turquie, Paris 1844, t. II, pp. 372 и 237.

Трѣбва да се забележи, че и гърцитѣ сѫ правили преселнически движения, защото видѣхме, че при нахлуването на турцитѣ тѣ сѫ много повече оредѣли, отколкото българитѣ. Но тѣхнитѣ преселнически движения сѫ били въ по-малъкъ размѣръ, защото преселницитѣ сѫ идвали отъ далечни крѫмни области: островитѣ, Мала Азия и Гърция, а крѫмнитѣ области на българитѣ — преселници въ Македонородопския масивъ сѫ непорѣдно свързани съ Бѣломорската область. Освенъ това, гръцкитѣ преселнически движения сѫ ставали не толкова по стопански причини, каквито изключително сѫ били българскитѣ движения, колкото по политически причини, каквото е било преселението отъ Гърция следъ гръцкитѣ въстания, а по-сетне и рано освободената гръцка държава се е грижила за изпращане на гърци, които да поддържатъ гърцизма. До известна степень политически характеръ имаше и преселението на малоазиатски гърци следъ войната въ 1922 г. Поради липса на голѣмъ притокъ отъ гърци въ Бѣломорската область до 1922 г., както е известно, гърцизмътъ се поддържалъ съ погръчване на много българи. Въ всѣки случай гърцитѣ въ турско време въ нашата область били нови гърци, които нѣмали почти нищо общо съ гърцитѣ презъ византийско време.

Срещу изброенитѣ до тукъ благоприятни условия за развитието и съхранението на българитѣ въ Бѣломорието, условия дължещи се на естественитѣ географски основи, сѫ действували редъ неблагоприятни условия, въ борба съ които българитѣ сѫ дали много жертви. Тѣзи неблагоприятни условия се състояли въ гонения и преследвания на българитѣ отъ страна на турци и гърци съ цель да ги денационализиратъ и обезсилятъ. Често пѫти последнитѣ сѫ действували заедно срещу българитѣ и представлявали тѣхенъ общъ врагъ. Така е било презъ дългата тъмна епоха на двойно робство, така бѣше дори и следъ Голѣмата война, когато, въпрѣки обстоятелството, че турцитѣ бѣха съюзници на българитѣ презъ споменатата война, и въпрѣки това, че въ

---

[1] Confidences sur la Turquie, Paris 1855, p. 145.

1922 г. турцитѣ бѣха въ жестока война съ гърцитѣ въ Мала Азия, тѣ (турци и гърци) пакъ се съюзиха и то съ едничката цель — срещу България. Турция, която заема часть отъ нѣкогашна Византия, и Гърция сѫ еднакво южни съседи на България, които смѣтаха, че еднакви тѣхни интереси сѫ застрашени отъ вѣковни географски и исторически права на българитѣ къмъ югъ.

Освенъ единични потурчвания на българи, като напр., тѣзи за яничарския корпусъ въ Цариградъ, голѣмъ ударъ за българитѣ е било помохамеданчването на маса българи въ Македонородопския масивъ и Бѣломорието, по който начинъ се създали така нареченитѣ „помаци“ = българомохамедани, говорещи чистъ български езикъ. Известно е, че родопскитѣ българомохамедани сѫ най-голѣмата българомохамеданска група въ българскитѣ земи. Тѣхното помохамеданчване е траяло презъ цѣлия периодъ на турското владичество, но най-усилено е било презъ XVII в., а е имало случай на помохамеданчване на българи въ Ксантийско и въ началото на XIX вѣкъ. Българомохамеданитѣ сѫ разпространени въ севернитѣ и източнитѣ части на Бѣломорската область, но ги имаше въ две групи и въ Кавалско (6 села) и въ Правищко (4 села). Цельта на турската държава е била: съ помохамеданчване на много българи, както да засили позициитѣ си въ необятния родопски лабиринтъ, така и да засили защитата на пѫтищата къмъ Цариградъ и Одринъ. Българомохамеданитѣ, ако и да сѫ чисти българи по произходъ и езикъ, поради мохамеданската си религия останали назадъ въ своето културно развитие и съ слабо национално съзнание, затова не само че не сѫ били полезни на своитѣ братя християни българи въ борбата имъ за сѫществуване, но дори по нѣкой пѫть сѫ били вредни. Косвената неблагоприятна последица отъ българо-мохамеданитѣ е тази, че тѣ като мохамедани сѫ вадени отъ броя на българитѣ-християни въ борбата на последнитѣ за свои духовни началници (владици), а пъкъ турцитѣ, считайки ги по религия за свои еднородци, не имъ признали политическа самостоятелность. Напр., следъ Хуриета въ 1908 г. не признали тѣхния единственъ депутатъ въ турския парламентъ. При все това, обаче, българомохамеданитѣ не могатъ да се третиратъ като други, освенъ като българи, които съ своя чистъ български езикъ, стара българска култура, традиции и консерватизъмъ не сѫ могли да бѫдатъ нито потурчени, нито погърчени и до днесъ показватъ следитѣ на българския порой въ Бѣломорската область.

Важно е да се забележи, че помохамеданчени гърци въ Бѣломорието нѣма, защото гърцитѣ сѫ били малко и не сѫ били опасни за турската държава.

Друго неблагоприятно условие за развитието на българитѣ, произхождащо отъ страна на турцитѣ, е изселническото движение на българитѣ, когато сѫ били много преследвани, било отъ кърджалиитѣ, било отъ турцитѣ следъ всѣка руско-турска война, особено презъ XIX вѣкъ. Много българи трѣбвало да напустнатъ, както Одринския вилаетъ, така и Македония, следъ освободителната война въ 1878 г. и да се заселятъ въ освободена България. На тѣхно мѣсто били настанени турцитѣ, които се били изселили отъ България. По-сетне, въ връзка съ българската революционна дейность и въстанията въ 1903 г. (Илинденското въ Македония и Преображенското въ Тракия) за освобождение отъ турското робство, сѫщо бѣха изгонени много българи и на тѣхно мѣсто турското правителство продължаваше да настанява турци-изселници отъ България, та дори и такива отъ Мала Азия, съ което се създаде така наречения „мохаджирски въпросъ“, който бѣше съ тежки последици за българитѣ. На турскитѣ преселници-мохаджири често били отстѫпвани български имоти. Така, турцитѣ се стремѣли систематически да измѣнятъ българската физиономия на Бѣломорската область. Затова, преди Балканската война, тѣ имаха относителното мнозинство въ областьта.

Не по-малко неблагоприятни условия за развитието на българитѣ въ нашата Бѣломорска область създали гърцитѣ, които се стремѣли да продължатъ срѣдновѣковния процесъ на погърчване на българитѣ, по който начинъ да увеличатъ броя си за смѣтка на последнитѣ. Следъ първоначалната бурна и опустошителна фаза на завоеванието, за гърцитѣ се създали много по-поносими условия за животъ, отколкото за българитѣ. Известно е, че гръцкиятъ патриархъ въ Цариградъ, съ подкрепата на турската власть, се запазва като духовенъ началникъ и на българитѣ и на всички останали християнски народи въ Полуострова. Турскитѣ управници всѣкога сѫ гледали по-благосклонно на гръцкото население, отколкото на българското, защото българскиятъ елементъ имъ се е виждалъ по-експанзивенъ и по-опасенъ отъ гръцкия, и защото Гърция (следъ създаването ѝ въ 1829 г.) по своето географско положение лежи по-далеко отъ Тракия и Македония, отколкото България. Знае се, че турската власть всѣкога е закриляла гръцката пропаганда въ Тракия и Македония, както и сръбската въ Македония, особено следъ българската революционна дейность въ тѣзи земи. Българитѣ нѣмали право на свое духовенство, черкви и училища и трѣбвало да си служатъ съ гръцки, по който начинъ мнозина отъ тѣхъ се погърчвали. Това се вижда преди всичко отъ разни гръцки документи. Въ кондиката на Сѣрската митрополия отъ 1603 до 1834 г. личи ясно отъ имената на енориашитѣ на черквата св. Архангелъ въ Сѣръ, че голѣма часть сѫ били българи, но погърчени[1]. Въ поменика на манастира Икосифиниса въ Кушница планина отъ началото на XVIII в. личатъ много български имена. Силниятъ гръцки елементъ въ градоветѣ е улеснявалъ погърчването на прииждащитѣ българи. На българитѣ не било позволявано да си строятъ черкви и училища. Въ тютюневитѣ складове на Ксанти дори не допущали българи-работници, а довеждали такива чакъ отъ Мала Азия и островитѣ[2]. Погърчването на българитѣ се засилило най-вече по времето на гръцкото възраждане въ края на XVIII и началото на XIX в., което е предшествувало нашето възраждане. Вѣрно е, че следъ гръцкитѣ въстания турската власть не покровителствувала гръцката асимилационна политика, но то е било за кратко време. Освенъ това, новосъздадената гръцка държава е подкрепяла гръцката пропаганда, като е субсидирала гръцкитѣ училища и черкви. Търговскитѣ консули на Гърция въ Кавала,

---

[1] Йорданъ п. Георгиевъ и Ст. Н. Шишковъ, Българитѣ въ Драмско, Зъхненско, Кавалско, Правишко и Сарѫшабанско, документъ № XLV; Българитѣ въ Сѣрското поле, документъ № 1. Пловдивъ 1918.

[2] Ст. Н. Шишковъ, Изъ Бѣломорската равнина. Пловдивъ 1907, стр. 42.

Сѣръ, Солунъ и другаде сѫ подпомагали асимилационната гръцка политика не по-малко отъ гръцкитѣ владици. А въ края на XIX вѣкъ за засилване на тази гръцка политика, гръцката държава създаде въ Сѣрско така нареченото „андартско движение“, което бѣше революционно движение насочено срещу българското революционно движение.

Трѣбва да се забележи, че българитѣ въ Западна Тракия и Югоизточна Македония сѫ търпѣли много по-тежко двойно робство, отколкото българитѣ въ Срѣдна и Западна Македония. Причината за това е близостьта на Цариградъ — огнището на силитѣ на робството: централната турска власть и гръцкиятъ патриархъ. Видѣхме, че турцитѣ главно въ източната часть на Бѣломорската область сѫ били многобройни. Пипалата на гръцкия патриархъ сѫ били събрани главно около него, отгдето той лесно вършилъ своето дѣло въ близкото Бѣломорие. Въ Западна и Срѣдна Македония, гдето градското гръцко население е било незначително (а въ Северна Македония е почти липсвало такова), гдето българската Охридска архиепископия сѫществувала до края на XVIII вѣкъ и гдето българското население, следъ създаването въ 1870 г. на независима българска църква начело съ екзархъ, добива български владици, погърчването на българи е било съвсемъ слабо. На Бѣломорието български владици не сѫ дадени. Българитѣ, които сѫ били главно селско население, и помацитѣ, които, ако и българи, сѫ мохамедани, не заслужавали да иматъ свой духовенъ началникъ. Въ Югоизточна Македония при 4 гръцки владици (въ Сѣръ, Драма, Кавала и Правища) е имало само 3 български викарии (въ Сѣръ, Драма и Демиръ-Хисаръ). Въ Западна Тракия е имало гръцки владици сѫщо въ всѣки градъ (Ксанти, Гюмурджина, Деде-Агачъ и Димотика), а български владици — никѫде. Българитѣ отъ Одринска епархия били честити да видятъ български владика следъ освобождението на България, но за кратко време. Това имъ право било отнето следъ присъединяване на Източна Румелия къмъ България въ 1885 г. Следъ това, епархията се управлявала отъ архимандрити.

Макаръ и безъ български владици, а само съ архимандрити и викарии, следъ нещастната за гърцитѣ гръцко-турска война въ 1897 г., Българската екзархия успѣва да отнеме къмъ края на XIX в. голѣми части отъ повечето околии на гръцката патриаршия, какъвто е случаятъ съ околиитѣ: Димотишка, Деде-Агашка, Софлийска, Гюмурджинска, Демиръ-Хисарска, Сѣрска и Драмска. Отварятъ се въ тѣхъ български черкви и училища. По този начинъ, половината отъ българитѣ се отърваватъ отъ ярема на гръцкия патриархъ, присъединяватъ се къмъ Българската екзархия и носятъ името „екзархисти“. Другитѣ българи, особено въ градоветѣ, не могли да се отърватъ отъ властьта на гръцкото духовенство и оставатъ „патриаршисти“ — елини българофони, които били смѣтани за гърци. Затова споредъ статистически данни отъ гръцки произходъ, каквито били и тѣзи на Венизелосъ, представени на мирната конференция въ Парижъ въ 1919 г., независимо отъ други фалшивикации вършени съ тѣзи данни, българитѣ сѫ по-малко отъ гърцитѣ. Преди създаването на Българската екзархия, нѣкои не добре осведомени чужденци-изследвачи сѫ били заблуждавани дори отъ еднаквата източно-православна религия на българи и гърци и общия имъ духовенъ началникъ — гръцкиятъ патриархъ, затова смѣтали голѣмъ брой отъ българитѣ за гърци. Тѣзи заблуждения, както ще видимъ по-нататъкъ, били разсѣяни. Следъ създаването на Българската екзархия, гърцитѣ смѣтали, че могли съ по-голѣмо основание да поддържатъ, че българитѣ-патриаршисти сѫ гърци[1]. Но и това заблуждение не хванало коренъ. Независимо отъ това, Българската екзархия продължавала борбата за да привлѣче всички българи въ своето лоно. Въ това отношение ѝ идватъ на помощь българскитѣ революционни борби за политическо освобождение на Тракия и Македония. Следъ сломяването на въстанията въ 1903 г., борбата за развитието на българитѣ отбелязва застой. Но въ 1908 г. съ провъзгласяването на народностното равенство и политическата свобода (хуриетътъ) въ Турция, условията за пълната победа на българитѣ, като се тури край на погърчването имъ, се подобряватъ. По този начинъ, Балканската война когато се освободи Бѣломорската область отъ турско иго, което трая 548 години, завари българитѣ съ закрепнало национално съзнание и съ голѣмо мнозинство въ сравнение съ гърцитѣ.

Борбата на Екзархията и революционната борба за запазване на българитѣ отъ погърчване, безспорно, трѣбва да се поставятъ въ категорията на благоприятнитѣ условия за развитие на българитѣ.

За да завършимъ съ въпроса за населението на Бѣломорската область презъ епохата на турското владичество, ще посочимъ редъ свидетелства и статистически данни, отъ които наистина се вижда, че българитѣ, въпрѣки изброенитѣ неблагоприятни условия за тѣхното развитие, сѫ били много повече отъ гърцитѣ.

Ще започнемъ съ гръцки документи. Йорданъ п. Георгиевъ и Ст. Н. Шишковъ въ своитѣ общонаписани книги: „Българитѣ въ Сѣрското поле“ и „Българитѣ въ Драмско, Зъхненско, Кавалско, Правишко и Сарѫшабанско“ (Пловдивъ 1918), сѫ събрали и факсимирали множество актове, писма и рапорти до патриарха въ Цариградъ, на гръцкитѣ владици въ Сѣръ и Драма, както и такива документи на гръцкитѣ търговски консули въ Сѣръ, Драма и Кавала, които сѫ повече повѣрителни и се отнасятъ до усилията на споменатитѣ органи на гърцизма да погърчатъ и унищожатъ българитѣ въ Бѣломорската область презъ епохата отъ XVII, XVIII и XIX в. до Балканската война въ 1912 г. Тѣзи документи съдържатъ маса български имена, които показватъ какво множество сѫ били българитѣ дори и въ дарнашкитѣ гръцки села на изтокъ отъ Сѣръ. Срѣщатъ се документи и като писмото на сѣрския митрополитъ до деркоския му събратъ, съ дата 13 октомврий 1872 г, гдето, ако и да икономисва отчасти истината, му съобщава, че $^{2}/_{5}$ отъ населението въ неговата епархия (Сѣрската) било българогласни.

Отецъ Паисий пише въ своята История на българитѣ (1762 г.), че въ Драмски и Сѣрски диоцези имало още българи.

Има изобилни сведения за многочисленостьта на българитѣ въ Бѣломорието отъ разни чужденци, нѣкои отъ които сѫ изследвачи на Македония и

---

[1] Гръцкиятъ дипломатъ и статистикъ Khalkiopoulo нарича елини дори тѣзи цигани, които сѫ християни-патриаршисти (вижъ J. Ivanoff, La région de Cavalla, p. 37).

Тракия. Сръбскиятъ патриархъ В. Бркичъ въ рапорта си до руския адмиралъ Орловъ отъ 1771 г. пише, че гр. Сѣръ е населенъ главно отъ турци, въ страни отъ които живѣятъ гърци и българи, около 1000 семейства. Селата, обаче, били населени главно отъ българи. Въ тѣхъ българитѣ били по-многобройни отъ турцитѣ, затова последнитѣ, както това е въ цѣла Македония, разбиратъ и говорятъ български.

Cousinéry, който е билъ къмъ 1815 г. френски консулъ въ Солунъ и често посещавалъ областьта на Струма, пише (Voyage dans la Macédoine, Paris 1831, t. II, 53 и t. I, 159), че отъ X в. насамъ до днесъ почти цѣлата равнина, въ която протича Струма, е заета отъ българи. Сѣръ носилъ името Варошъ и билъ населенъ отъ гърци, българи и нѣколко фамилии евреи.

Въ 1839 г. рускиятъ монахъ Партений миналъ презъ областьта на Сѣръ и посетилъ монастира Св. Иванъ, гдето имало около 100 монаси българи, а въ библиотеката му имало повече отъ 1000 славянски ржкописи, които не могли да бждатъ четени отъ половината монаси (гърци).

Въ 1860 г. се явява въ Бѣлградъ сборникътъ отъ „Народне песме македонски бугара“, събрани отъ Ст. Верковичъ изъ Югоизточна Македония.

Относно заблужденията на нѣкои чужденци-изследвачи да считатъ много българи за гърци, защото изповѣдватъ източноправославна религия, френскиятъ пжтешественикъ и ученъ А. Викенелъ пише: „Преди пжтуванията, които ние направихме въ Европейска Турция съ Ами-Буе отъ 1836 до 1838 г. повече отъ 4.000.000 славяни сж били премѣсвани съ гърцитѣ, само защото сж изповѣдвали гръцката вѣра“[1]. Но не толкова поради това заблуждение, а поради слаба осведоменость и друго заблуждение, че гърцитѣ още отъ древно време населяватъ по бѣломорското крайбрѣжие широка ивица земя, нѣкои чужденци-изследвачи въ етнографскитѣ си карти сж означили, че почти цѣлата южна половина на бѣломорската низина е заета само отъ гърци. Това е направилъ дори Ами Буе, който въ статията си „Essai sur les limites de provinces de la Turquie d'Europe“ (Mémoires de la Société de géographie de Genève, t. III, 1862, p. 236), пресмѣта всички българи на Балканския полуостровъ на 4 милиона, а гърцитѣ — 2,705,212; после Шафарикъ, Лежанъ и Кипертъ (1876 г.) изпаднали въ сжщото заблуждение. При тогавашната липса на възможность за лична осведоменость често пжти подобни грѣшки се повтаряли, защото сж безкритично заимствувани. Ние изтъкнахме по-напредъ, че гръцкото население по бѣломорския брѣгъ не е било многобройно и че още презъ срѣднитѣ вѣкове то е било смѣсено съ славянобългарско население, какъвто е случаятъ при Кавала и Правища, гдето има българомохамедански села. Отбелязахме, че въ турско време, особено XIX в., при Бистонското езеро има български рибарски колонии. Платонъ нѣкога е казвалъ, че гърцитѣ се населявали по брѣговетѣ на Бѣлѣ море, както жабитѣ по периферията на едно блато. Много скоро, обаче, споменатото заблуждение е било разсѣяно. Както съобщава проф. Иширковъ[2], самиятъ

---

[1] A. Viquesnel, Recherches historiques sur quelques points de l'histoire générale des peuples slaves et de leurs voisins les Turcs et les Finnois. Paris 1869 p. 559.

[2] La Bulgarie et la mer Egée — le problème de la Thrace. Berne 1919, p.p. 44, 45.

Кипертъ, който е билъ виденъ германски географъ и картографъ, две години по-късно, въ 1878 г., поправя грѣшката си, като пише въ Globus t. 33, p. 268, следното: „Изследванията на безпристрастнитѣ германски и западни наблюдатели не оставиха никакво съмнение, че селското население и мнозинството отъ градското население въ вѫтрешностьта на Македония и на Тракия до вратитѣ на турската столица говори български и че само просвѣтената часть отъ това население разбира гръцки. Българитѣ иматъ дори едно много по-широко разпространение отъ това, отколкото е нанесено на моята карта което широко разпространение азъ съмъ отбелязалъ въ текста на второто издание на тази карта“.

Нѣколко мѣсеца по-късно, Karl Sax, който е билъ дълго време австроунгарски консулъ въ Одринъ, ни представя по-добре разпространението на българитѣ християни и мохамедани въ Тракия въ своята етнографска карта на Европейска Турция (Ethnographische Karte der Europäischen Türkei und ihrer Dependenzen zu Aufgang des Jahres 1877), която е издадена отъ Географското дружество въ Виена. Но още въ 1876, въ своята студия: „Geographisch-Ethnographische Skizze von Bulgarien“ (Географско-етнографска скица на България, печатана въ „Mitteilungen der K. K. geographischen Gesellschaft, Bd. XII. Neue Folge, 2 Bd. Wien 1868, S. 759) K. Sax пише, че българитѣ съставляватъ почти 2/3 отъ населението на Одринския вилаетъ.

Това е потвърдено отъ статистиката на населението въ Одринския вилаетъ, която е издадена отъ „Courrier d'Orient“ въ 1848 г. въ Цариградъ „Ethnographie du Villayet d'Andrianople“. Споредъ тази статистика мѫжкото българско население, безъ българомохамеданитѣ (помацитѣ) достига 219,198, това на гърцитѣ било 74,614 и това на мюсюлманитѣ, безъ Родостенския и Галиполски санджаци, 60,991.

Това, което е писалъ В. Тепловъ, дългогодишенъ висшъ чиновникъ отъ руското посолство въ Цариградъ (Адріанополь въ 1874 г., С.-пб. 1877, стр. 40) за Източна Тракия, именно: „Въпрѣки значителното мнозинство на българското население въ тази провинция, гърцитѣ се силятъ съ всички възможни срѣдства да подчинятъ нейнитѣ жители подъ духовната власть на патриарха въ Цариградъ и да имъ дадатъ името „гърци“ и по този начинъ да оправдаятъ гръцкитѣ претенции надъ тази сега чиста славянска земя“, важи и за Западна Тракия.

Френскиятъ ученъ Fresneaux[1] презъ 1892 г. пише: „Цѣлата територия между Марица и Струма е населена въ по-голѣмата си часть отъ българи и помаци. Гърци има само въ крайморскитѣ градове и въ тѣхната околность, а селата сѫ изключително български. Етнически и политически цѣлата тая страна по право се пада на българитѣ“.

Никой не може да отрече факта, че българитѣ водиха революционна борба и дигаха въстания презъ 1903 г. (Преображенско и Илинденско) за освобождение на Тракия и Македония отъ турското иго, който фактъ достатъчно говори за преобладаващия брой и народностна сила на българитѣ предъ гърцитѣ. Така бѣше въ цѣла Македония и Тракия. Колкото и да се стремятъ гърци и сърби да обезсилятъ този фактъ, като обикновено разправятъ, че тѣзи въстания били подклаждани отъ българската държава, известно е, че мѣстното българско население е взело масово участие въ тѣхъ, и че то пострада, а не гръцкото население. Гърцитѣ, които използуваха турската власть за своитѣ асимилаторски цели, не водиха революционна война срещу турското робство. Собствено, както се спомена по-напредъ, тѣ създадоха въ Сѣрско андартското революционно движение, но не срещу турцитѣ, а срещу българитѣ. Нѣщо повече, гърцитѣ шпионираха и издаваха на турската власть българското революционно движение. Дедеагашкиятъ гръцки подконсулъ съ рапортъ отъ 22. II. 1903 г. донася на външното министерство въ Атина, че е съобщилъ на мютесарифина въ Деде-Агачъ за въстаническитѣ приготовления на българитѣ; той получава отговоръ отъ 28. III. 1903 г., че за неговата услуга е съобщено на Великия везиръ, който благодари. Сжщиятъ гръцки подконсулъ съ рапорти отъ 12 и 13. VII. 1903 г. съобщава, че българитѣ се готвели да миниратъ желѣзнитѣ пжтища между Деде-Агачъ и Гюмурджина и между Димотика и Софлу[1].

---

[1] L'Orient: Les Osmanlys chrétiens des Balkans, Paris 1892, p. 262.

Но нека видимъ какво говорятъ статистическитѣ данни за бройнитѣ съотношения между българи и гърци въ Бѣломорието. Касае се за статистически данни на тѣзи съотношения въ края на турското робство, преди Балканската война. Разбира се, въ Турция не е ставало модерно и безпристрастно преброяване, затова нѣма съвсемъ точни статистически данни. И трѣбва веднага да добавимъ, че официалнитѣ турски статистики (салнамета) не сж били точни преди всичко за българитѣ, защото българомохамеданитѣ (помацитѣ) сж поставяни при турцитѣ, а българитѣ-патриаршисти — къмъ гърцитѣ. Този начинъ на преброяване е най-широко използуванъ отъ гърцитѣ. Българскитѣ статистически данни сж събирани отъ органитѣ на Българската екзархия и нѣкои учени-изследвачи, каквито сж В. Кжнчовъ[2] и професорътъ отъ Софийския университетъ Йорданъ Ивановъ. Една трудность да се даватъ по-точни статистически данни произлиза отъ това, че нѣма съответствие между границитѣ на турскитѣ административни единици (санджаци = окржзи) и днешнитѣ граници на Западна Тракия и Югоизточна Македония, които образуватъ Бѣломорието.

Споредъ турска и гръцка статистика отъ 1908 г. населението на Сѣрския санджакъ, въ който влизала освенъ Югоизточна Македония (околии: Демиръ-Хисаръ, Сѣръ, Драма и Кавала) и Северо-източна Македония (околии: Петричъ, Мелникъ, Горна-Джумая, Разлогъ и Неврокопъ), се е разпредѣляло по народность по следния начинъ:

---

[1] Ст. Н. Шишковъ, Тракия преди и следъ Европейската война, издирвания и документи. Пловдивъ 1922, стр. 41—45.

[2] Македония — етнография и статистика. София 1900.

	Турска статистика	гръцка статистика
Мохамедани	150,700	122,303
Българи	142,124	98.986
Гърци	83,562	96,513
Власи	5,216	980
Евреи	1,660	3,005
Цигани-християни	2,972	—
	386,234	321,787

Споредъ друга гръцка статистика, печатана въ в. Messager d'Athènes отъ 2/15 февруарий 1913 г., населението на Сѣрския санджакъ, взетъ въ широкитѣ си размѣри, се разпредѣляло така: мохамедани 246,403, българи 101,106, гърци 144,365, власи 980 и еврей 3,005.

Обаче Югоизточна Македония въ бившитѣ граници на Гърция, въ която влиза южната часть на Сѣрския санджакъ, и която още се нарича Кавалска область, е имала другъ брой и съставъ на населението. Споредъ В. Кѫнчовъ (1900 г.), всичкото население на Югоизточна Македония е било 312,000 ж., отъ които 111,850 българи, 111,626 турци, 56,900 гърци и 30,000 разни. А споредъ даннитѣ на българската екзархия отъ 1912 г. всичкото население е било 294,680 жители, отъ които 105,020 сѫ били българи, 103,850 турци, 58,050 гърци, 12,000 цигани, 5,960 власи, 4,000 гагаузи и 5,800 разни[1].

За Западна Тракия, която бѣше предметъ на повече разисквания и препирни, именно въ връзка съ мирнитѣ договори въ 1913 год. (Лондонъ, Букурещъ), и тѣзи отъ 1919—1923 г. (Ньойи, Санъ-Ремо, Севъръ и Лозана), има повече статистически данни. Споредъ официалнитѣ турски данни — салнамето отъ 1898 г., населението на Западна Тракия е възлизало на 209,980 жители, отъ които 110,364 били турци, 43,724 българи, 51,953 гърци, 3,959 разни.

Споредъ официални гръцки сведения отъ 1912 год., печатани въ атласа J. Saxon Mills и M. Chrussachi (La question de Thrace. Grecs, bulgares et turcs. London 1919), турцитѣ били 102,715, българитѣ 28,748, гърцитѣ 60,091, всичко 191,753 жители.

Други официални гръцки статистически сведения за състоянието въ 1912 г. сѫ тѣзи представени при сключването на Ньойиския миренъ договоръ, които сѫ обнародвани въ съчинението на Antoniades: Le developpement économique de Thrace (Athènes 1912, 205). Споредъ тѣхъ турцитѣ били 121,125 жители, българитѣ — 30,443, гърцитѣ — 66,756, евреитѣ — 2,140, арменци — 1,430 и други 100, всичко 222,490 жители.

Въ 1911 г., споредъ даннитѣ на Българската екзархия, въ Западна Тракия българитѣ сѫ били 63,847 души, а гърцитѣ — 35,268 души.

За състоянието въ 1912 г. българскитѣ официални данни, представени и въ Ньойи въ 1919 г., сѫ следнитѣ: турци 103,281, българи 67,828, отъ които българомохамедани сѫ 7,140, гърци 49,080, евреи 1,942, арменци 954, албанци 420, цигани 357 и власи 164, всичко 224,026.

---

[1] J. Ivanoff, цит. съч., стр. 48—50.

Споредъ R. von Mach (Der Machtbereich des bulgarischen Exarchats in der Türkei, Leipzig 1906, S. 70—74), всички българи въ Западна Тракия[1] били 106,048, отъ които екзархисти — 93,944, патриаршисти (гъркомани) — 11,976 и българи-католици — 128; гърцитѣ били 63,375, албанцитѣ — 6,720, циганитѣ — 402, власитѣ — 162 и разни 7,284. Ахжчелебийска кааза не влиза въ днешнитѣ граници на Западна Тракия и ако съ нейното българско население, около 3,000 души, е увеличенъ броятъ на българитѣ, то пъкъ съ гръцкото население въ Еноска кааза, която сжщо не влиза въ Западна Тракия, е увеличенъ броятъ на гърцитѣ. Тѣзи сведения на този чужденецъ, ако и да сж черпени главно отъ гръцката патриаршия, все пакъ показватъ, че българитѣ сж били повече отъ гърцитѣ.

Като се съператъ даннитѣ на най-мѣродавнитѣ статистики за двѣтѣ области, именно тѣзи на екзархийската за Югоизточна Македония и българскитѣ официални данни, представени въ Ньойи за Западна Тракия, за цѣлата Бѣломорска область ще се получатъ следнитѣ числа за народностното разпредѣление къмъ 1912 г.: турци 207,131 души, българи — 172,848, гърци — 107,130, цигани — 12,357, вла̀си — 6,124, гагаузи — 4,000, евреи — 1,942, арменци — 954, разни — 6,220. Ясно е, че, въпрѣки неравната борба, която сж водили българитѣ срещу гърци и турци за своето запазване, и изобщо въпрѣки неблагоприятнитѣ условия за развитието си въ турско време, тѣ сж успѣли да задържатъ численото си надмощие надъ гърцитѣ[2].

*

Движение на българитѣ въ Бѣломорската область отъ Балканската война насамъ. Югоизточна Македония отъ Балканската война, а Западна Тракия отъ Голѣмата война насамъ, паднаха подъ още понеблагоприятни условия за животъ и развитие на българитѣ. Тѣзи български земи минаха подъ по-тежко робство — гръцко робство. По-голѣмата часть отъ българитѣ бѣха изгонени въ България, а останалитѣ бѣха подложени на страшно асимилаторско потисничество.

Промѣнитѣ на българското и гръцкото население въ Югоизточна Македония се състоятъ въ следното. Още въ 1913 г., презъ време на Междусъюзническата война, много отъ българскитѣ села бѣха опустошени, часть отъ населението имъ (1,500 души) — избито отъ гръцкитѣ войски и мѣстното гръцко население, а около 25,000 българи избѣгаха въ България да търсятъ спасение. Последнитѣ не се върнаха обратно въ роднитѣ си огнища, защото съгласно Букурешкия миръ Гърция завладѣ Югоизточна Македония. Но въ Голѣмата война, презъ време на завземането на Югоизточна Македония отъ българскитѣ войски, часть отъ забѣгналото ѝ въ България българско население се завърна. Обаче то я напусна отново въ края на войната. Съгласно наложената на България конвенция за размѣна на малцинствата между нея и Гърция, придадена къмъ договора за миръ въ Ньойи, продължи изгонването на Българитѣ отъ Югоизточна Македония.

---

[1] Влиза малка часть отъ Еноската и Ахжчелебийска кааза.

[2] Трѣбва да се забележи, че не е правъ Joachim H. Schultze, като пише въ статията си Griechischer Lebensraum in Antike und Gegenwart въ книгата Lebensraumfragen europäischer Völker, Leipzig, S.S. 565 и 566, че преди Балканската война националноститѣ въ Македония, Западна Тракия и Добруджа били преплетени като нишкитѣ на единъ шаренъ килимъ. Защото въ всички тия български земи, българитѣ бѣха мнозинство и, както се спомена по-горе, тѣ изнесоха националнитѣ борби за духовно и политическо освобождение. За преди всичко българския характеръ на Македония изобилни данни дава добриятъ познавачъ на македонския въпросъ проф. Gustav Weigand въ книгата си Ethnographie von Makedonien, Leipzig 1924.

Споредъ даннитѣ на Дирекцията за настаняване на бѣжанцитѣ въ България, въ периода отъ 1913 г. до 1930 г. сѫ се изселили отъ Македония подъ гръцка власть 80,000 българи. Може би съ незарегистриранитѣ тѣ да сѫ близу 100,000. Тѣзи изселници сѫ главно отъ Югоизточна Македония и Солунската область, които сѫ приблизително еднакво голѣми и еднакво населени съ българи. Отъ тѣхъ се изселиха приблизително по еднакъвъ брой българи, именно по 50,000. Това значи, че въ Югоизточна Македония останаха още не по-малко отъ 50,000 българи, а може би и повече, като се вземе предъ видъ естественото имъ нарастване за периода отъ 25 години; разбира се, гръцката статистика не показва никакви българи!

На мѣстото на изселенитѣ българи, както и на това на турцитѣ, се заселиха веднага следъ Балканската война гърци отъ Източна и Западна Тракия, а следъ Голѣмата война, главно следъ погрома на гърцитѣ въ 1922 г. въ Мала Азия, — много малоазиатски гърци. Трѣбва да се забележи, че голѣма часть отъ последнитѣ не сѫ чисти гърци, а сбирщина отъ разнородни люде, отъ които не всички познаватъ и говорятъ гръцки езикъ[1]. Споредъ гръцката статистика отъ 1934 г., всичкото население отъ Югоизточна Македония е било 461,740 жители съ гѫстота 47·2 жители на кв. километъръ.

Промѣнитѣ въ българското и гръцко население на Западна Тракия сѫ следнитѣ. Тази область отъ 1913 г. до Ньойиския миренъ договоръ отъ 27. XI. 1919 г. бѣ владѣна отъ България. Презъ този периодъ се изселиха части отъ гръцкото и турско население, мѣстата на което се заеха отъ изгонени българи отъ Източна Тракия и Македония. Споредъ статистиката на българскитѣ административни власти отъ началото 1919 г., населението на Западна Тракия се разпредѣляше така: 105,310 ж. българи, отъ които 17,369 бѣха българомохамедани, 79,539 ж. турци, 28,647 гърци и 10,922 разни (цигани, арменци, евреи и др.) всичко 224,418 жители. Решението въ Ньойи да бѫде отнета Западна Тракия отъ България веднага принуди часть отъ българското ѝ население да я напустне и се пресели въ България, и на негово мѣсто се настани веднага гръцко население. Както е известно, временно Западна Тракия бѣ общо притежание на съглашенскитѣ сили и бѣ управлявана отъ френски окупационни власти на чело съ генералъ Шарпи. За да се установи точниятъ народностенъ съставъ на населението на Западна Тракия и се пресушатъ изворитѣ на препирнята между българи и гърци за народностната принадлежность на тази область, генералъ Шарпи предприе преброяване на населението презъ м. мартъ 1920 г. Резултатътъ отъ това преброяване бѣ следниятъ: 80,893 души българи, отъ които 11,739 българомохамедани, 73,220 турци, 51,706 гърци и 6,803 разни, всичко 212,622 жители[1]. Ясно е, че въпрѣки изселеното българско население и въпрѣки благосклонностьта на френскитѣ власти при преброяването къмъ гърцитѣ, последнитѣ сж били много по-малко отъ българи и турци и че българитѣ сж все още най-многобройниятъ народностенъ елементъ въ Западна Тракия. Въпрѣки категоричната положителность, съ която говори, тази приятелска на гърцитѣ статистика, гръцкиятъ авторъ А. А. Pallis[2], за да заблуждава европейското обществено мнение, дава следната статистика за народностния съставъ на населението въ Западна Тракия презъ 1912—1924 г.: 68,000 гърци, 35,000 българи, 84,000 мюсюлмани и 4,000 разни, всичко 191,000.

---

[1] Това изтъква и J. H. Schultze, Neugriechenland, S. 255.

Но презъ м. априлъ въ Санъ-Ремо съглашенскитѣ сили решиха Западна Тракия да бжде подарена на Гърция и френскитѣ окупационни войски я напустнаха, като предадоха управлението ѝ на гръцкитѣ власти. Това предизвика нова изселническа вълна на българитѣ, а тѣзи отъ последнитѣ, които не искаха да напустнатъ роднитѣ си огнища, бѣха заставени насила чрезъ най-груби мѣрки (заточение по островитѣ и въ Тесалия, избиване и пр.) да направятъ това. Преследването на българитѣ взе връхъ следъ 1922 г., когато трѣбваше да се настаняватъ малоазиатскитѣ гръцки бѣжанци. Докато изселването на гърцитѣ отъ България се извърши свободно безъ накакви мжчнотии, изселването на българитѣ отъ Бѣломорието и Македония бѣ придружено съ убийства, заточавания, грабежи и редъ други насилия[3]. Споредъ сведенията на Дирекцията за настаняването на бѣжанцитѣ въ България, до 1930 г. въ България се преселиха 41,510 българи отъ Западна Тракия, които съ незарегистриранитѣ може би сж около 45,000 души. Съгласно статистиката на генералъ Шарпи, трѣбва да приемемъ, че въ 1930 г. въ Западна Тракия сж останали 25,000 българи (освенъ близу 12,000 българомохамедани), които поради естествения си прирастъ сж станали вече около 30,000. На тѣзи българи гръцката държава не признаваше никакви национални и културни права. Тя ги бѣше подложила на най-жестока асимилация и не ги съобщаваше въ официалнитѣ си статистически издания.

Въ гръцкитѣ официални статистически издания не се даватъ сведения за разпредѣление на населението въ Гърция по народность, а се даватъ такива по езикъ. Споредъ преброяването въ 1928 г.[4], въ цѣла Гърция сж показани всичко 20 души християни говорещи български, 16,755 мохамедани говорещи български, които българомохамедани се намиратъ въ Западна Тракия и Югоизточна Македония. А въ книгата L'établissement des refugiés en Grèce", издание на Обществото на народитѣ въ Женева 1926 г., сж признати 77,000 българи, които били славофони или българофони (говорещи български, но принадлежащи къмъ гръцката черква). Нѣщо повече: видниятъ гръцки публицистъ C. Evelpidi[1] признава, че въ Гърция, именно въ Македония и Тракия подъ гръцка власть живѣятъ 150,000 българи, отъ които 70,000 били свързани съ гръцката черква, затова трѣбвало политически да се смѣтатъ за гърци. Германскиятъ професоръ Joachim H. Schultze въ съчинението си „Neugriechenland", не познава българскитѣ статистики, дори тази на генералъ Шарпи. Все пакъ на нѣколко мѣста (стр. 173, 195, 199, 222, 251, 273 и 278) говори за българско население въ тѣзи области. Споредъ наши пресмѣтания въ Македония и Тракия подъ гръцка власть останаха около 330,000 българи. Въ официалнитѣ гръцки статистики се признаватъ 86,506 (1928 г.) турци, по-голѣмата часть отъ които образуватъ гюмурджинското турско ядро, което, въпрѣки конвенцията за размѣна на малцинствата между Турция и Гърция, по искане на Турция не се изсели.

---

[1] Ив. Алтъновъ, Междусъюзнишка Тракия. София 1921, стр. 187. A. Tibal, Histoire diplomatique contemporaine, cours 1932, p. 589—590.

[2] Racial migrations in the Balkans during the Jears 1912—1924. The geographical journal — London, vol. LXVI, N. 4, oktober 1925, p. 330.

[3] За начина на изгонването на българитѣ отъ Западна Тракия дава пълна характеристика Ан. Сп. Разбойниковъ въ книгата си „Обезбългаряването на Западна Тракия 1919—1924". биб. „Тракия", № 12, София 1941.

[4] Annuaire statistique de la Grèce 1938, p. 71.

Споредъ гръцката статистика отъ 1934 г., всичкото население въ Западна Тракия е било 332,310 жители, което заедно съ населението въ Югоизточна Македония 461,740 ж. възлизало на 794,050 ж. — общо население на Бѣломорието. Както изтъкнахме, въ това население имаше 80,000 българи (50,000 въ Югоизточна Македония и 30,000 въ Западна Тракия) и около 90,000 турци, които се намиратъ главно въ Гюмурджинско. При това, трѣбва да се забележи, че въ общия брой на населението на Бѣломорието влиза и Димотишко, чието население е около 140,000. Но отъ освобождението на Бѣломорието миналата година до днесъ станаха известни промѣни въ броя на населението: изселиха се близу 85,000 гърци и 15,000 турци, а се заселиха повече отъ 20,000 българи — бивше население на Бѣломорието и администрацията. Днесъ населението на Бѣломорието е около 590,000 (безъ населението на Димотишко), отъ което близу 400,000 сж гърци, повече отъ 100,000 българи, а останалото население се състои отъ турци, цигани, евреи, арменци и др. Промѣнитѣ въ броя на населението на Бѣломорието ще продължаватъ да ставатъ въ връзка съ изселването на гърцитѣ и връщането на българското население.

Живѣемъ въ времена на повишено национално чувство, когато всѣка нация най-ревностно пази своитѣ членове отъ чужда асимилация и тѣхнитѣ права въ земитѣ, които населяватъ. Това се налага въ по-голѣма степень на малкитѣ народи, какъвто е българскиятъ, който при своето кръстопжтно географско положение на Балканския полуостровъ презъ 12-вѣковния си животъ е далъ най-много народностни жертви. Общоприето е, че народностниятъ принципъ има голѣмо значение за разрешаване на препирни за владѣене на земи. Затова гърцитѣ, за защита на свои „права" върху Бѣломорието много държатъ на този принципъ, като дори редовно си служатъ съ неистинни и фалшиви статистически данни. Освенъ това, тѣ изгониха по-голѣмата часть отъ българското население отъ нея. Ето защо ни се наложи това дълго изложение върху развитието на народностния съставъ на населението въ Бѣломорската область. И отъ изложението е ясно, че още отъ VII в., когато е станало заселването на славянитѣ въ Бѣломорието, до Балканската, та дори до Голѣмата война, не гърцитѣ сѫ били по-многобройни отъ българитѣ въ тази область, а обратно — българитѣ сѫ били по-многобройни отъ гърцитѣ. Както се изтъкна, този фактъ се дължи преди всичко на обстоятелството, че Бѣломорието физиогеографски е непосрѣдно тѣсно свързано съ Македонородопския масивъ и съ останала България. Бѣломорието съставя неразделна часть отъ българското народностно пространство (Bulgarischer Volksraum).

---

[1] Les Etats Balkaniques, Paris 1930, p. 47.

Ако гръцкиятъ елементъ все пакъ е успѣлъ да се запази въ доста голѣмъ брой, това се дължи на чисто политически причини, именно на по-дългото владѣене на Бѣломорието отъ Византия презъ срѣднитѣ вѣкове до идването на турцитѣ и на благосклонната закрила надъ гръцкото население отъ турската власть въ турско време. Тази закрила се е състояла не само въ това, че гърци не сѫ били помохамеданчвани, но и въ това, че е позволявано на гърцитѣ да асимилиратъ българи. Гърцитѣ много държатъ на обстоятелството, че презъ срѣднитѣ вѣкове главно Византия е владѣла Бѣломорската область, макаръ че често пѫти византийската власть надъ нея не е била трайна, защото тя е била гранична область — область на постоянни търкания между Византия и България и область, въ която често се проявявали мѣстни независими владѣтели. На този доводъ се опира и Argus (псевдонимъ) въ статията си за „правата“ на Гърция върху Западна Тракия въ „Journal de Genève“, № 249 отъ 6 и 7. X. 1940 г. Но такъвъ доводъ, както отбелязахме въ началото на тази глава, не издържа никаква критика.

Освенъ този несъстоятеленъ политически доводъ на гърцитѣ, трѣбва да се има предвидъ обстоятелството, че следъ византийската власть надъ Бѣломорието е господствувала повече отъ 5 вѣка турска политическа власть, отъ която бѣ освободено въ 1912 г. отъ български войски. Затова единствената политическа наследница на Бѣломорието е България.

По този начинъ дойдохме до последната и най-важна часть на голѣмия въпросъ за населението на Бѣломорската область. — Отъ VII в. до 1920 г. българското население въ Бѣломорската область е било по-многобройно отъ гръцкото, затова българскитѣ народностни права върху тази область презъ този 13-вѣковенъ периодъ бѣха по-голѣми отъ гръцкитѣ. Но ето че само презъ последнитѣ 20 години, отъ 1920 г. до днесъ, чрезъ насилие, оформено въ мирни договори и конвенции къмъ тѣхъ, по-голѣмата часть отъ българитѣ бѣха изгонени и областьта бѣ изпълнена съ много гърци, което обстоятелство бѣ улеснено отъ нещастно стеклитѣ се събития за гърцитѣ въ Мала Азия презъ 1922 г. Така, днесъ гърцитѣ сѫ повече, отколкото българитѣ и видимо добиватъ по-голѣмо народностно право върху тази толкова стара българска область. Но най-важниятъ въпросъ тукъ сега е следниятъ: може ли една толкова краткотрайна, извършена по насилнически начинъ, промѣна, която е изразъ на политика на свършенитѣ факти, като се премахне довчерашното минало за да се отбиятъ веднажъ за винаги българскитѣ права, да се вземе за нормална и справедлива и да се оправдае отъ международно гледище?[1] Ако това може да се приеме, то значи непрестанна анархия въ международнитѣ отношения, или най-малко постоянно прилагане на принципа: „въ силата е правото“, който принципъ поне за малкитѣ народи, какъвто е и гръцкиятъ, е непрепорѫчителенъ, защото силата се мѣни и този принципъ не може да му даде истинско трайно добруване, а повече — безпокойство, както това е било въ миналото съ Византия. Истински добритѣ отношения между съседи сѫ много по-полезни за тѣхъ, отколкото този родъ неприятелски отношения. Въ международния животъ, колкото и да наставатъ неправди, каквито бѣха създаденитѣ отъ парижкитѣ мирни договори, не се закъснѣва да се работи за тѣхната поправка, както става днесъ съ споменатитѣ парижки договори. Краденото е винаги крадено.

Но изкуствената народностна промѣна въ Бѣломорската область, плодъ на кѫсогледа политика, не може да измѣни никога непосрѣдно тѣсната физиогеографска връзка между Бѣломорската область и България, а едва ли ще може да повреди на стопанскогеографското единство между тѣхъ, върху което ще се спремъ оттукъ нататъкъ.

*

Стопанскогеографско единство между Бѣломорието и България. Този въпросъ е наполовина изясненъ въ изложението върху физиогеографскитѣ и народностни връзки между Бѣломорската область и България. Тѣзи връзки водятъ и къмъ стопански връзки и единство. Специално стопанскитѣ и народностни връзки се намиратъ въ взаимна зависимость. Пѫтищата отъ България и Македонородопския масивъ за Бѣломорието сѫ естествени не само за движение и разселване къмъ югъ, но и за стопански цели. Изтъкнахме по-напредъ, че българитѣ, привличани отъ вродената си привързаность къмъ земята, се спущали постоянно отъ масива къмъ топлитѣ и плодородни равнини на Бѣломорската область. Само въ равнината между Марица и Места, както се спомена, се намирали въ турско време 90 бейски чифлика, гдето работели преди всичко българи. Освенъ българи, и бедни турци слизали отъ масива временно или за постоянна прехрана въ Бѣломорскитѣ полета. Такъвъ е случаятъ съ много турци отъ Момчилградско, които работили по чифлици и други земедѣлски стопанства въ Гюмурджинско. Прокарването на довчерашната политическа граница между България и Гърция по билото на Югоизточнитѣ Родопи и по южнитѣ разклонения на Пиринъ планина прекѫсна естествената земедѣлскостопанска общность между масива и Бѣломорието.

---

[1] Не е правилно твърдението на J. H. Schultze въ статията му Lebensraumfragen europäischer Völker, S. 561, че „при всички нещастия на гърцитѣ, поне сполучили да се закрепятъ здраво на своето мѣсто на северния егейски брѣгъ“, защото този брѣгъ не е тѣхенъ. Той е толкова тѣхенъ, колкото много други брѣгове въ Срѣдиземноморската область (Южна Франция, Южна Италия, Киренайка, Албания, черноморскитѣ брѣгове и др.), които тѣ въ миналото, по-рано или по-късно напуснаха. А специално малоазиатскиятъ брѣгъ, на който преди 1922 г. имаше 1,000,000 гърци (вижъ L'établisement des refugiés en Grèce, издание на Société des Nations, Genève 1926, p. 13), бѣше много повече гръцки, отколкото нашето Бѣломорие, въ което всички гърци не бѣха повече отъ 100,000—120,000. При това, какъ може да се счита за гръцка земя нашето Бѣломорие, когато самъ J. H. Schultze въ сѫщата си статия на страница 586 и 587, отъ друга страна, пише, че гръцкитѣ бѣжанци въ Тракия и Македония, които били безъ духовно единство, предпочитали да се изселятъ въ стара Гърция, затова, както тѣ, така и чиновницитѣ имъ, бѣгали въ последната! Ако гърцитѣ, поради своята мегаломания, каквато бѣше и тази да превърнатъ Бѣлото море въ гръцко затворено море, значи поради своя собствена вина, загубиха много, защо трѣбва да се провъзгласява българското Бѣломорие за гръцка земя и да страда българския народъ!

По-нататъкъ трѣбва да се забележи, че самитѣ гърци, несигурни въ правата си върху нашето Бѣломорие, побързаха да изгонятъ повечето българи отъ него. А, считайки българитѣ въ Югозападна Македония (Костурско, Леринско, Воденско, Кайларско и др.) за далекооткѫснати отъ България и лесни за асимилиране, не ги изгониха.

Най-после, тукъ трѣбва да се забележи, че конвенцията за размѣна на малцинствата между България и Гърция има една справедлива страна. Това е изселването на гърцитѣ отъ България, които въ нея бѣха много малко — около 50,000 и представяха действително малцинство.

Преди изгонването на българитѣ отъ Бѣломорието тѣ главно изнасяха тежката земедѣлска работа, което се вижда и отъ това, че тѣ населяваха, освенъ севернитѣ планински части на областьта, и равнинитѣ. Гърцитѣ, както се изтъкна по-напредъ, бѣха главно градско население, а като селско население населяваха мѣста, гдето е развито по-лекото земедѣлие — тютюнопроизводството, което е и по-доходно. Че българитѣ бѣха най-работното и стопански най-предприемчивото население не само въ земедѣлието, но и въ другитѣ стопански отрасли (занаяти и търговия) въ Бѣломорската область, се вижда и отъ следната констатация въ рапорта на директора на финансиитѣ на Тракия Полъ Руселъ отъ френскитѣ окупационни власти презъ 1920 г. до главнокомандуващия източнитѣ войски генералъ Франше Д'Епре: „Два елемента си оспорватъ бѫдещето на страната, като оставимъ настрана турцитѣ, които отдавна трѣбва да си отидатъ тамъ, отгдето сѫ дошли... У днешнитѣ потомци на древнитѣ гърци почти нищо не е останало отъ това, което величаемъ въ тѣхното минало... Безъ всѣко съмнение бѫдещето въ тази страна принадлежи на това младо и кораво племе (българитѣ), надарено съ рѣдко трудолюбие, честность и пестеливость"[1].

Полетата въ Бѣломорието сѫ, наистина, много плодородни, но както видѣхме въ началото, като полета въ планински масивъ, тѣ сѫ малки по пространство, затова обработваната площь въ тѣхъ, въпрѣки увеличението ѝ чрезъ пресушаване на блата и други начини, въ 1936 г. е била 3,000,000 декари[2]. Отдѣлно въ Югоизточна Македония, обработваната площь (1,880,000 дек.) съставя 18·3% отъ общото пространство на областьта, а въ Западна Тракия, гдето обработваната площь е 1,200,000 дек., съставя 19·7%. Колко малко е обработваната площь въ цѣлото Бѣломорие (3,000,000), отъ което зависи значението ѝ за държавата, се вижда и отъ това, че тя съставяше само 13% отъ обработваната площь въ цѣла Гърция.

Земедѣлскостопанската общность между Бѣломорието и Македонородопския масивъ, основана на физиогеографската имъ общность, се изразява и въ еднаквитѣ имъ земедѣлски култури, които се обработватъ въ тѣхъ, както дори и въ начина на обработката имъ. Преобладава производството на зърненитѣ храни. Засѣва се въ разнитѣ части на Бѣломорската область съ зърнени храни такъвъ процентъ отъ обработваната площь, какъвто въ България, именно отъ 50%—60%, като само въ Димотишко площьта съ зърнени храни достига 76%. Въпрѣки това преобладание на зърненитѣ храни, интересно е, че тѣхната площь въ цѣлата Бѣломорска область е малка — 1,897,000 декари, които съставяха само 12·2% отъ площьта на зърненитѣ храни въ цѣла Гърция, която е 15,616,712 декари. Отъ зърненитѣ храни най-разпространено е производството на пшеница и то въ връзка съ по-южния климатъ на Бѣломорието въ по-голѣмъ относителенъ размѣръ, отколкото въ България; така, въ разнитѣ крайща на областьта площьта на пшеницата заема отъ 31% до 40·5% отъ всичката ѝ обработвана площь, а въ България — 31·5%. При все това, количеството на производството на пшеницата не е голѣмо, защото, както изтъкнахме по-горе, изобщо обработваната площь въ Бѣломорието не е голѣма. Царевицата заема въ процентно отношение въ сравнение съ България по-малка площь, защото лѣтно време климата на Бѣломорието е по-сухъ отъ този въ България. Така, тамъ тя заема отъ 6·2% до 13·4%, а въ България 16%—17% отъ пространството на обработваната земя. Останалитѣ зърнени храни, като ечемикъ, ръжь и просо, сѫ съ съвсемъ маловажно значение.

---

[1] Ив. Алтъновъ, цит. съч., стр. 43.

[2] Всички статистически данни за земедѣлието и скотовъдството се отнасятъ за 1936 г. При това, тѣ сѫ приблизителни и се отнасятъ за тази часть отъ Бѣломорието, която днесъ владѣе България.

Както е известно, въ връзка съ своя срѣдиземноморски климатъ, ако и периференъ, въ Бѣломорието сѫ застѫпени твърде широко южнитѣ културни земедѣлски растения и южнитѣ овощни дървета, като тютюньтъ, памукътъ, сусамътъ, смокината, бадемътъ, дори маслината. Тѣ заематъ по-малка часть отъ обработваната площь на областьта, отколкото зърненитѣ храни, но иматъ по-голѣмо стопанско значение, защото сѫ по-скѫпоценни и по-доходни. Тютюньтъ е най-важното южно индустриално културно растение. Той заема и най-голѣма площь, особено въ Югоизточна Македония, гдето въ Драмско площьта му съставя 30·7% отъ всичката обработвана площь, а най-малко е застѫпенъ въ Димотишко (1·1%) — въ Западна Тракия. Въ цѣлото Бѣломорие тютюньтъ заема 464,519 декари, които съставяха 42% отъ площьта на тютюна въ цѣла Гърция (1,106,773 дек.). Познато е, че гръцкитѣ ориенталски тютюни сѫ отъ най-доброкачественитѣ въ свѣта и че Гърция притежаваше монопола за производството на най-голѣмо количество ориенталски тютюни въ свѣта, което се дължи до известна степень на владѣенето и на Бѣломорието. Както за ориенталския тютюнъ, така и за другитѣ споменати южни културни растения, природнитѣ условия въ България не сѫ достатъчно благоприятни, затова тѣ въ нея не сѫ въ голѣмо изобилие или съвсемъ липсватъ, какъвто е случая съ маслината, а въ Гърция, чиято по-голѣма часть има срѣдиземноморски климатъ, на много други мѣста могатъ да бѫдатъ застѫпени тѣзи култури. Ето защо за хармоничното стопанско развитие на България Бѣломорието ѝ е по-необходимо, отколкото за Гърция. Често пѫти отъ гръцка страна се казва, че България имала достатъчно земя за земедѣлие, главно за зърнени храни и нѣмала нужда въ това отношение отъ бѣломорски земи[1]. Но отъ по-горе изложеното се видя, че зърненото производство въ тѣхъ е незначително и че се касае повече за производството на тютюна и после, на памука. Гърция трѣбва да сподѣли съ България монопола си на ориенталскитѣ тютюни. При това, тя ще има на Балканския полуостровъ пакъ монопола на маслиненото производство, на грозде и стафиди. Срещу обстоятелството, че България има повече обработвана земя, отколкото Гърция, последната пъкъ разполага съ редъ по-интензивни и по-доходни стопански отрасли, които предостатъчно компенсиратъ липсата на голѣмо пространство обработвана земя. Монополътъ на производството на грозде, стафиди и маслини въ Гърция се дължи на много по-обширното ѝ пространство съ лозя (274,477 ха) отъ това на България (114,999 ха) и на маслиненитѣ ѝ гори. Излишно е да се посочва, че лозовата и маслинената култури сж по-доходни отъ тази на зърненитѣ храни. Освенъ това, не само измежду балканскитѣ държави, но въ цѣла Европа, дори въ свѣта, Гърция е една отъ държавитѣ съ голѣма търговска флота и обширни брѣгове и морета, гдето главно изкарва прехраната на голѣма часть отъ населението си. Така, споредъ Annuaire statistique de la Grèce 1939, търговската флота на Гърция е възлизала на повече отъ 600 кораби съ общъ бруто регистъръ тонажъ 1,930,000 и товароспособность около 2,470,000 тона, а тази на България се състоеше отъ 9 кораба съ общъ регистъръ тонажъ 23,013 и товароспособность 29,655 тона. Въ Германия на 1,000 жители се падатъ по 60 тона търговска флота, а въ Гърция — 260 тона. Въ това отношение, последната е надмината само отъ Дания, Норвегия и Исландия. По-нататъкъ, известно е, че въ Гърция се лови много повече риба, отколкото въ България. Гърция печели много отъ така наречения стопански туризъмъ. Тя бива посещавана отъ много чужденци заради археологическитѣ ѝ паметници и природнитѣ красоти. Богати гърци — търговци въ чужбина постоянно внасятъ въ отечеството си спечелени пари, по който начинъ се улеснява сжщо живота въ страната. Единъ признакъ, че Гърция не е по-бедна страна отъ България е размѣра на външната ѝ търговия. Въ 1939 г. вносътъ на Гърция е възлизалъ на 12,276,000,000 драхми (около 10,000,000.000 лева), а този на България — на 5,197,000,000 лева; износътъ на Гърция е билъ 9,204,000,000 драхми (около 7,500,000,000 лева), а този на България — 6,065,000,000 лева. При всички тия стопански условия на Гърция, нейното желание да се превърне въ земедѣлска страна и отиде срещу вѣковното си предназначение като типична морска страна не е оправдано.

Като е дума за земедѣлскостопанското единство между Бѣломорието, масива и България, трѣбва да се забележи, че начинътъ за обработване на земята и цѣлата земедѣлската техника въ Бѣломорието сж повече сходни съ тѣзи въ масива и България, отколкото съ тѣзи въ Гърция. Напр., въ Бѣломорието оратъ повече съ дървени орала, теглени отъ волове, а въ Гърция, гдето преобладаватъ градинскитѣ култури, като лозята, тютюна и др., съ желѣзни плугове теглени отъ единъ конь или муле.

---

[1] Colocotronis, op. cit., p. VI, пише, че въ Дунавската равнина българитѣ могатъ да изхранятъ три пжти повече население.

Бѣломорската область е крайно необходима за скотовъдството на България, особено за дребното скотовъдство. Още презъ срѣднитѣ вѣкове български и влашки овчари сѫ слизали въ топлитѣ бѣломорски равнини съ стадата си за презимуване, а въ турско време това сѫ правили и турскитѣ скотовъдци-юруци. При това, слизали сѫ не само скотовъдцитѣ отъ съседния масивъ, но и скотовъдцитѣ отъ Балкана и другитѣ планини въ България, а тѣзи отъ Шаръ планина и другитѣ части на Македония, въ Солунската низина. По този начинъ сѫществуваше вѣковна скотовъдско-стопанска връзка между Бѣломорието и България, която връзка се прекѫсна следъ Балканската и Голѣма война съ новата българо-гръцка граница. Така се нанесе тежъкъ ударъ на едритѣ скотовъдски стопанства въ България и тѣ изчезнаха, особено тѣзи отъ съседния масивъ, които имаха стада състоящи се отъ по нѣколко хиляди глави овце и кози. Скотовъдството, като главенъ поминъкъ въ Македонородопския масивъ, се намира въ упадъкъ. България загуби голѣми количества вълна и други животински продукти. Нѣкогашната тъкачна индустрия на вълнени аби и шаеци въ масива, за която свидетелствуватъ останалитѣ голѣми кѫщи за становетѣ, изчезна.

Гърция има и другаде равнини за зимни пасища, а скотовъдството ѝ въ Бѣломорието не бѣше много развито. Съ изключение на говедовъдството, което, въ връзка съ нуждитѣ на земедѣлието отъ работенъ добитъкъ, е по-добре развито, другитѣ клонове на скотовъдството иматъ незначителенъ брой добитъкъ. Споредъ гръцката статистика отъ 1936 г., Бѣломорската область има 191,738 глави волове и крави, които съставятъ 19 5% отъ воловетѣ и кравитѣ въ цѣлата държава, но конетѣ сѫ само 26,736 (7·2%), овцитѣ 612,895 (7·3%), козитѣ 434,379 (7·9%) и свинитѣ 34,546 (5·7%). Ясно е единството между Бѣломорието и България въ скотовъдностопанско отношение.

Българското население отъ Македонородопския масивъ е тѣсно свързано съ Бѣломорието, освенъ въ изтъкнатитѣ до тукъ земедѣлско и скотовъдностопанско отнншения. Спомена се по-напредъ, че българитѣ сѫ се проявили, не само като добри земедѣлци, но и като добри занаятчии. Споредъ цитиранитѣ вече гръцки документи, въ турско време много българи въ градоветѣ сѫ се занимавали съ занаяти. Временно или за постоянно мнозина българи сѫ слизали въ Бѣломорието, гдето сѫ упражнявали разни занаяти, но главно абаджийство, зидарство, риболовство и др. А въ ксантийскитѣ складове за преработка на тютюна, въпрѣки притѣсненията отъ страна на гърцитѣ, сѫ работили много родопчани.

Стопанското единство между Бѣломорието и България най-добре изпъква въ търговскитѣ и съобщителнитѣ имъ връзки. Изброенитѣ до тукъ връзки между Бѣломорието и България (геополитически, физиогеографски, народностни, земедѣлско и занаятчийскостопански), сѫ предпоставка за съответнитѣ търговски връзки. Разбира се, последнитѣ сѫ немислими безъ необходимитѣ пѫтища и съобщения, за които, както изтъкнахме, сѫществуватъ толкова естествени геополитически и физиогеографски условия, проявявръзки и съобщения на България съ външния свѣтъ чрезъ Бѣло море, чиито предимства като отворено и свободно море предъ Черно море сѫ добре познати. Въ голѣмата нужда на България за прѣки външни съобщения чрезъ Бѣло море се състои голѣмиятъ въпросъ за Излаза на България на това море.

Още древнитѣ гръцки колонисти по бѣломорския брѣгъ сѫ били въ по-тѣсни търговскостопански връзки съ Тракия, отколкото съ Елада (Атина). Въ гръцката митология се разказва, че ежегодно заминавали кораби съ тракийско вино, предназначени за гърцитѣ при обсадата на Троя. Презъ срѣднитѣ вѣкове, когато Бѣломорието е било повече гранична область между България и Византия, за нормални търговски връзки на България съ него и презъ него съ презморскитѣ страни не може да се мисли. Въ турско време обаче, когато се възстановява политикодържавното единство между Бѣломорието и българскитѣ земи на северъ отъ него, между тѣхъ, наредъ съ изброенитѣ до тукъ стопански връзки, се усилватъ и търговскитѣ. Земедѣлскитѣ и занаятчийскитѣ връзки водятъ и къмъ търговски връзки. Производството на нееднакви стоки въ масива и Бѣломорскитѣ полета, много естествено, е водило къмъ оживѣна размѣна между тѣзи две области на едно географско цѣло. Отбелязахме понапредъ, че търговци отъ Разложко, главно отъ гр. Банско, презъ XVIII в. сѫ закупували голѣми количества памукъ отъ Сѣрско поле и сѫ го разнасяли за продань по пазаритѣ въ Балканския полуостровъ, дори въ Виена и Лайпцигъ. Търговци на добитъкъ отъ Разложко, Неврокопско, отъ цѣлия масивъ, вършили редовно търговия на добитъкъ и животински продукти въ Бѣломорието. Търговия съ живъ огоенъ добитъкъ въ Западна и Източна Тракия сѫ вършили и срѣдногорски джелепи отъ Копривщица и Панагюрище. Отъ горитѣ на Родопитѣ, Пиринъ и Рила е изпращанъ редовно строителенъ материалъ въ тази область. Отъ доброкачественото дърво на черната мура, която расте само въ Пиринъ планина е изпращанъ материалъ специално за направа на кораби (платноходки и лодки) въ Кавалския и Орфански заливъ. По рѣка Марица, която е била плавателна отъ Пазарджикъ надолу, съ салове и плотини сѫщо е изпращанъ за Одринъ, Еносъ — за Западна и Източна Тракия, голѣмо количество дървенъ строителенъ материалъ, добиванъ въ родопскитѣ гори въ Чепинско, Баташко и други области. По сѫщия воденъ пѫть е вършена и търговия съ желѣзо, изработвано въ Самоковско, съ оризъ отъ Пазарджишко и Пловдивско и други стоки. Бѣломорскитѣ полета и пристанища, обратно, доставяли на населението въ масива: храни, колониални стоки, като соль, сапунъ, маслини, зехтинъ, пипери и разни други стоки.

Отъ началото на последната четвъртъ на миналия вѣкъ, съ постройката на желѣзнитѣ пѫтища за Одринъ (1873 г.) и за Деде-Агачъ (1878 г.), който постепенно замѣсти Еносъ като пристанище на Бѣло море при изхода на Марицината долина, търговскитѣ връзки по тази долина между Горна Тракия (Пловдивско и Ст. Загорско) и Долна Тракия (Западна и Източна Тракия) се засилватъ още повече. Ненуждно е подробно да се подчертава, че долината на Марица е вѣковенъ главенъ пѫть на Източна България, която съставя голѣма часть отъ Източната половина на Балканския полуостровъ, за Бѣло море. Както се забеляза въ увода, въ нея се прокара и първиятъ желѣзенъ пѫть за

Бѣло море, който улесни създаването на гр. Деде-Агачъ и неговото пристанище. Колко много зависи развитието на това пристанище отъ търговията му съ Горна Тракия се вижда отъ следнитѣ данни. Въ 1885 г. презъ Деде-Агачъ сѫ изнесени 61,250 тона стоки, въ 1893 г. — 228,000 тона, обаче следъ постройката на Бургаското пристанище и отправянето на търговията на Горна Тракия къмъ него, въ 1910—12 г. износътъ презъ Дедеагашкото пристанище слиза на 20,000 до 40,000 тона. А днесъ, когато хинтерланда на Деде-Агачъ е съвсемъ стѣсненъ, неговиятъ износъ е още по-малъкъ: въ 1935 г. 31,276 тона, отъ който за Гърция се падатъ 93%, а за чужбина само 7%. По тия съображения Дедеагашкото пристанище още не е снабдено съ модерни постройки (вълноломъ и кейова стена) и изобщо представя едно примитивно пристанище[1]. Когато се оценява значението на Дедеагашкото пристанище за България трѣбва да се забележи, че то е много близко бѣломорско пристанище до най-южното дунавско пристанище — Свищовъ, именно между тѣхъ разстоянието е 545 клм. Освенъ това, то се явява много близко бѣломорско пристанище за държавитѣ на северъ отъ България. По този начинъ, пѫтьтъ Свищовъ — Деде-Агачъ е важенъ транзитенъ пѫть за Бѣло море. Недостатъкътъ на пѫтя по долината на Марица е, че минава край турската граница и въ време на война ще бѫде прекѫснатъ. Въ такъвъ случай, той би могълъ да бѫде замѣстенъ съ пѫтя Кърджали—Момчилградъ—Порто-Лагосъ, който пѫть отъ Свищовъ до Порто-Лагосъ е по-кѫсъ – 480 клм. и който до Момчилградъ е желѣзенъ пѫть.

Сѫщо ненуждно е подробно да се подчертава, че долината на Струма е главенъ вѣковенъ естественъ пѫть на Западна България за Бѣло море. Този пѫть води презъ Сѣръ и Драма за Кавалското пристанище, но и отъ Сѣръ презъ Круша планина за Солунъ. Кавалското пристанище е главно пристанище на Бѣломорието, а гр. Кавала (50,000 ж.) — най-голѣмиятъ градъ на тази область, макаръ че не е свързанъ съ желѣзница, за което най-важна прѣчка сѫ височинитѣ които отдѣлятъ Кавалския заливъ отъ Драмското поле. Това състояние Кавалското пристанище притежава отъ миналия вѣкъ въ връзка съ неговото природно устройство и модерното корабоплаване. Параходството изисква дълбоки и удобни пристанища. А тъкмо Кавалското пристанище е построено на естествено дълбокъ заливъ. Въ плиткия Орфански заливъ при устието на Струма, къмъ които струмския пѫть е по-правъ и по-кѫсъ, първото пристанище — Амфиполисъ, е изчезнало рано презъ срѣднитѣ вѣкове, а сѫществуващето въ турско време до началото на миналия вѣкъ, пристанище Орфано, съ своята дълбочина и постройка се е оказало негодно за параходство и изобщо за по-усилено корабоплаване[2]. По сѫщитѣ причини Кавалското пристанище е засѣнчило и съседа си на изтокъ — Порто-Лагосъ, затова Ксантийската область за външна търговия и съобщения си служи сѫщо съ Кавалското пристанище. Разбира се, Кавалското пристанище се издигна и поради своето централно положение въ Бѣломорието.

---

[1] Впрочемъ, гръцката държава бѣше започнала строежа на вълноломъ.

[2] Д. Яранова, цит. съч., стр. 100.

Значението на Струмския пѫть е голѣмо още по следнитѣ причини. Той води за гр. София, който градъ е главенъ центъръ на всички пѫтища въ Балканския полуостровъ. Докато Източна България се допира и до Черно море, Западна България, единствено чрезъ този пѫть, е най-близко до море — Бѣло море. Както се спомена по-напредъ, отъ София до Кавала сѫ 348 клм., а до Бургасъ 470 клм. и до Варна 580 клм.. При това, Кавала е на отворено море, затова Кавала е естественото пристанище на София. Най-после, и Струмскиятъ пѫть се явява като важенъ меридианенъ пѫть въ България и Балканския полуостровъ. Този меридианенъ пѫть на северъ отъ София се продължава презъ Петроханския проходъ и Искърския проломъ за дунавскитѣ пристанища и за земитѣ на северъ отъ Дунава. Ето защо и Струмскиятъ пѫть е важенъ транзитенъ пѫть за Бѣло море чрезъ пристанищата Кавала и Солунъ. Не ще съмнение, че значението на Струмския пѫть за България ще бѫде пълно, когато успоредно на шосейния пѫть бѫде прокаранъ широкъ желѣзенъ пѫть, какъвто сега липсва отъ Крупникъ до Димиръ-Хисаръ[1].

Следъ двата главни пѫтя между България и Бѣломорската область (Маричинъ и Струмски) идватъ три второстепенни пѫтя. Единиятъ отъ тѣхъ, за който се спомена вече, е този презъ Източнитѣ Родопи отъ Хасково—Кърджали за Гюмурджина—Порто-Лагосъ. До Момчилградъ той е желѣзенъ пѫть. Изтъкна се по-напредъ, колко оживѣни сѫ били по него народностнитѣ и стопански сношения между Родопитѣ и Бѣломорската равнина при Гюмурджина и съседния морски брѣгъ. Такава е ролята и значението на пѫтя Смолянъ—Ксанти. Третиятъ главенъ второстепененъ пѫть е този по долината на Места, който, както се посочи, напуща тази долина при Неврокопъ и се отправя за Зърневския проходъ, за да излѣзе въ Драмското поле, отгдето се насочва къмъ Кавала. Видѣхме връзкитѣ по него между Разложко и Неврокопско, отъ една страна, и Кавалско — отъ друга. На северъ този пѫть е затворенъ отъ Рила и Западнитѣ Родопи, но сега съ желѣзния пѫть отъ Пазарджикъ презъ Чепино за Разложката котловина, неговото значение се увеличава.

Както се спомена (стр. 21), надлъжъ презъ Бѣломорието минава пѫтьтъ продължение на Via Egnatia — за връзка между Солунъ и Цариградъ. Той е ималъ най-голѣмо значение въ римско време, когато цѣлиятъ Балкански полуостровъ е принадлежалъ на римската империя. Въ византийско и турско време, когато поне отъ време на време Солунъ и Цариградъ сѫ принадлежали на една държава, той е билъ съ доста голѣмо значение. Въ турско време презъ 1897—98 г. дори е построенъ желѣзниятъ пѫть Солунъ – Деде-Агачъ. Обаче следъ освобождението на Бѣломорието отъ турска власть въ Балканската война и окончателното скѫсване на политическитѣ и стопански връзки между Цариградъ и Солунъ, политическото и стопанско значение на този пѫть е почти само мѣстно.

---

[1] Миналата година (1941) се осѫществи само желѣзната тѣснопѫтна връзка по Струма съ Бѣломорието, като се построи частьта на този пѫть отъ Кулата до Демиръ-Хисаръ.

Отъ изложеното е ясно, че предопредѣленитѣ отъ природата търговски съобщения на Бѣломорието съ Македонородопския масивъ и България въ турско време се засилватъ като напълно нормално явление. За естественитѣ всестранни връзки (физиогеографски, народностни и стопански) на масива съ Бѣломорието говори много обстоятелството, че сѫ сѫществували между тѣхъ административни връзки, създадени отъ турската власть, които връзки не сѫ безъ отношение къмъ изброенитѣ други връзки. Така, въ Сѣрския санджакъ (окрѫгъ) е влизало, освенъ долното, срѣдното течение на Струма и горното и срѣдно течение на Места на северъ до Рила; а въ Гюмурджинския санджакъ е влизала Ахѫчелебийската покрайнина въ долината на Арда. Че България на югъ отъ Балкана, за търговски съобщения въ турско време, когато не е имало политически прѣчки за движение къмъ югъ, е била въ тѣсни връзки съ Бѣло море, се вижда отъ това, че на Бургаския заливъ не е имало голѣмо пристанище. Бургасъ е съвсемъ новъ градъ и пристанище. Варна е била сравнително голѣмо пристанище, но за нуждитѣ на Северна България. Първитѣ желѣзни пѫтища въ Горна Тракия отъ Сараньово—Пазарджикъ—Пловдивъ и отъ Ямболъ - Нова-Загора (1873 год.), не водятъ за Бургасъ, а по долината на Марица за Одринъ—Деде-Агачъ. На Санъ-Стефанска България бѣ опредѣлено Кавалското пристанище. Горна Тракия, Софийската область и масива — значи по-голѣмата часть отъ територията на днешна България, както се забеляза по-напредъ, изпъква като хинтерландъ на Бѣло море.

Тукъ ще прибавимъ още следното. Френската и Италианската ривиери се заграждатъ отъ високитѣ, широки и безъ напрѣчни долини Алпи, които ги отдѣлятъ доста рѣзко отъ вѫтрешнитѣ земи и иматъ специално стопанство — известни сѫ повече като курортни мѣста, живѣятъ сравнително изолирано, безъ хинтерландъ. Между Бѣломорската область и Македонородопския масивъ случаятъ не е такъвъ.

Но следъ освобождението на България, особено следъ съединението на Северна България съ Източна Румелия, границата между България и Европейска Турция се явява вече като първа прѣчка за продължаване на естественитѣ народностни и стопански връзки между България и Бѣло море. България се принуди да обърне внимание на черноморскитѣ си пристанища и пѫтищата къмъ тѣхъ. Отъ Балканската война насамъ настанаха още по-тежки условия за общуване между Бѣломорието и България. Съ цената на много жертви презъ Балканската война, България завладѣ Западна Тракия и слѣзе на Бѣломорския брѣгъ, но загуби Югоизточна Македония. А следъ Голѣмата война на България бѣ отнета и Западна Тракия. Създадената гръцко-българска граница бѣше много по-страшна за връзкитѣ на България съ Бѣло море, отколкото бѣше турско-българската. Тя херметически затваряше Бѣломорието за България и скѫса всички отъ вѣкове създадени връзки на България съ Бѣло море. Отне се наскоро придобития излазъ на България на Бѣло море. Едничкото добро нѣщо на гръцко-българската граница бѣше, че тя бѣше поставена по-наюгъ, отколкото бѣше турско-българската и, както се изтъкна, срещу Порто-Лагосъ тя бѣше далечъ отъ морето само на 28 клм., затова въ стратегическо отношение тя бѣше неудържима, отъ което се е плашилъ Венизелосъ още въ 1913 г. Но по-важно е, че тя стана по-неудържима въ търговско-съобщително отношение. Така, принадлежностьта на Бѣломорието къмъ България стана по-голѣма, отколкото въ турско време. България днесъ, поради по-голѣмото си разпространение отъ западъ къмъ изтокъ, съ цѣлия си корпусъ е надвесена надъ Бѣло море. За днешната модерна, съ по-голѣми нови нужди българска държава, сѫ много по-необходими търговскитѣ и други съобщения съ отвореното Бѣло море, отколкото въ миналото. Търговията на България се извършва по три вида пѫтища: рѣчни, морски, и сухоземни. Въ края на миналия вѣкъ, преди постройката на модернитѣ пристанища на Черно море — Варна и Бургасъ, по стойность на стокитѣ, външната търговия на България се извършваше по равно между тритѣ вида пѫтища, именно ⅓ по Дунавъ, ⅓ по Черно море и ⅓ по сухоземнитѣ пѫтища. За по-широки и по-постоянни търговски връзки, естествено, България обърна по-голѣмо внимание на морскитѣ пѫтища, отколкото на дунавския си пѫть, и построи модернитѣ си пристанища Варна и Бургасъ. По този начинъ морската търговия на България надмина 50% отъ цѣлата ѝ търговия, а дунавската слѣзе на 15%. Следъ Голѣмата война, увеличилата ни се търговия съ Германия причини увеличаване на сухоземната ни търговия и въ 1937 г. външната търговия на България, споредъ пѫтищата, се разпредѣляше така: по Дунавъ — вносъ 16·8%, износъ 22%, по Черно море — вносъ 36·4%, износъ 43·6% и по суша — вносъ 46·8% и износъ 34·4%. Ясно е, че дунавската търговия на България бѣ подбита отъ тази на Черно море, а сухоземната подби черноморската, но днесъ съ северния бѣломорски брѣгъ, не ще съмнение, че търговията презъ Бѣло море, като търговия по свободно море, ще подбие не само черноморската, но и сухоземната търговия. Бѣло море е по-удобно за морска връзка и съ Германия.

Колко малко е необходима Бѣломорската область и нейниятъ брѣгъ за външната търговия и съобщенията на Гърция, се вижда отъ следнитѣ данни. Презъ 1935 г. всички кораби пристигнали и заминали отъ пристанищата на Бѣломорската область Кавала и Деде-Агачъ по брой съставятъ 3·2% отъ всички заминали и пристигнали кораби въ цѣла Гърция. При това, интересно е, че 86·8% отъ пристигналитѣ и заминалитѣ кораби отъ Кавала и Деде-Агачъ вършили каботажна (вѫтрешна брѣгова) работа. По-нататъкъ характерно е, че натоваренитѣ и разтоваренитѣ стоки въ Кавала и Деде-Агачъ презъ 1935 г. по тонажъ правятъ само 2·4% отъ натоваренитѣ и разтоваренитѣ стоки въ всички гръцки пристанища. Отъ общото количество натоварени и разтоварени стоки въ Кавала и Деде-Агачъ по тонажъ 70% сѫ каботажни. Не по-малко характерни за съвсемъ незначителното участие на пристанищата на Бѣломорската область Кавала и Деде-Агачъ въ външната търговия на Гърция сѫ следнитѣ данни. Презъ 1935 г. вносътъ въ тѣзи пристанища, по стойность на стокитѣ, е съставялъ само 1·1% отъ цѣлия вносъ на Гърция, а износътъ — 22%. За износа трѣбва да се забележи, че той по тонове е много малъкъ, а по стойность на стокитѣ сравнително по-високъ, защото се състои въ износъ на скѫпоцененъ тютюнъ отъ Кавалското пристанище[1].

И безъ тѣзи статистически данни се знаеше много добре, че Бѣломорскиятъ брѣгъ е по-необходимъ на съседна България, отколкото на далечна Гърция. Затова американската делегация при сключването на парижкитѣ мирни договори се застѫпваше за правата на България върху Бѣломорския брѣгъ. А съглашенцитѣ, по сѫщитѣ съображения, въпрѣки жестокото имъ решение да отнематъ Западна Тракия отъ България, съгласно чл. 48 въ Ньойския договоръ, предвидиха икономически излазъ на България на Бѣло море.

Отъ всичко гореизложено е ясенъ отговора на въпроса, който често ни се отправя отъ гърцитѣ, именно, защо ни е Бѣло море, когато имаме Черно море. На този въпросъ може още по следния начинъ да се отговори: защо е на Гърция северния бѣломорски брѣгъ съ пристанищата Кавала и Деде-Агачъ, когато тя има толкова дълги морски брѣгове и много по-голѣми пристанища въ Бѣло, Срѣдиземно и Йонийско море! Тукъ нека направимъ отклонение и забележимъ, че нѣма аналогия между българскитѣ права за излазъ на Бѣло море и претенциитѣ на сърбитѣ, които не бѣха доволни отъ Адриатическо море, за излазъ на Бѣло море при Солунъ, защото ако и да има естественъ пѫть по Морава и Вардаръ, Сърбия, особено столицата ѝ Бѣлградъ, е много далече отъ Солунъ, освенъ което сръбскиятъ излазъ на Бѣло море трѣбваше да стане презъ цѣла Македония — презъ българско население.

Въ заключение относно стопанското и съобщителното единство между Бѣломорието и Бѣло море, отъ една страна, и България, отъ друга страна, трѣбва да се подчертае, че България е най-естествениятъ хинтерландъ на северния бѣломорски брѣгъ, а Бѣломорието заедно съ брѣга представятъ истинско жизнено пространство на България. Рѣдко сѫ случаитѣ на подобно, ще кажемъ, справедливо жизнено пространство, на което естественитѣ търговски и съобщителни отношения да хармониратъ съ физиогеографскитѣ отношения, а до преди 20 години това жизнено пространство съвпадаше съ българското народностно пространство, което съвпадение днесъ се възстановява.

Трѣбва да се забележи, че за опредѣлението на жизненото пространство на единъ народъ е важенъ не само неговия стопански и народностенъ характеръ, но и дадения му отъ самия народъ особенъ културноландшафтенъ печатъ. Установихме въ началото, че природата въ Бѣломорието е съ преходенъ характеръ между континенталната и срѣдиземноморска часть на Балканския полуостровъ. Такъвъ характеръ има и неговата култура, но съ преобладаване на чертитѣ на културата на континенталната часть. Защото, преди всичко, Бѣломорието е нераздѣлна область отъ континенталната — трапецовидната часть на Полуострова. Както видѣхме, източната половина на тази часть била заселена най-напредъ отъ траки. На мѣстото на последнитѣ идватъ българославянитѣ, които оставили културни следи чакъ въ Пелопонесъ, но главно въ Северна Тесалия — до Българославянското Бѣломорие. Въ континенталната часть на Балканския полуостровъ преобладаватъ славянски културни черти въ ландшафта, които иматъ главно земедѣлски характеръ. Културнитѣ черти на гръцкия полуостровъ иматъ главно морски и търговски характеръ.

---

[1] Не е безинтересно да се види, че и Солунското пристанище, което е сѫщо откѫснато отъ своя хинтерландъ Македония, взима много малко участие въ външната търговия на Гърция. Въ 1935 г. *всички кораби пристигнали и заминали* отъ него по брой съставятъ 4·1% отъ всички такива кораби въ цѣла Гърция. При това, 66% отъ корабитѣ вършили каботажна работа. Натоваренитѣ и разтоваренитѣ стоки въ Солунското пристанище по тонажъ съставятъ само 1·7% отъ тѣзи стоки въ всички гръцки пристанища. Отъ *общото количество* натоварени и разтоварени стоки въ това пристанище по тонажъ 22·5% сѫ каботажни. Вносътъ чрезъ Солунското пристанище по стойность на стокитѣ е съставялъ 18·2% отъ цѣлия вносъ на Гърция, а износътъ — 19·1%.

Вѣрно е, че както тракитѣ, така и българославянитѣ сѫ взели много нѣщо отъ културата на старитѣ гърци и византийцитѣ, преди последнитѣ да минатъ въ упадъкъ. Известно е, че старитѣ гърци и византийцитѣ пъкъ сѫ взели много културни елементи отъ източнитѣ народи. Но българославянитѣ не забравиха своето, отличителното въ културата си. Тѣ не се погърчиха и въ това се състои тѣхната културна сила. Българославянитѣ приеха отъ гърцитѣ християнството, но основаха своя самостоятелна черква. Тѣ създадоха своя азбука, която предадоха на други славянски народи. Тѣ направиха сѫщото и въ областьта на материалната култура. Българитѣ взеха отъ гърцитѣ градинарството, но така го развиха, че станаха най-прочути градинари въ цѣла Европа. Българскитѣ селища въ Бѣломорието по типъ и физиономия не се различаватъ отъ тѣзи въ България. Съ своя непосиленъ трудъ българитѣ създадоха земедѣлската култура въ Бѣломорието. Тѫ сѫ сѫщо добри тютюнопроизводители, както гърцитѣ. Castonnet des Fosses[1] пише, че българитѣ съ своитѣ преселения въ Македония въ края на XVIII и началото на XIX в. създали истински прогресъ.

Какъ може да господствува въ Бѣломорието гръцка култура, когато отъ вѣкове до преди 15—20 години гръцкото население въ него е било по-малко отъ българското, а имаше и много турско население! Бѣломорието принадлежи къмъ българското жизнено пространство не само поради посоченитѣ по-горе нераздѣлни търговски и съобщителни връзки между него и България, но и поради културата или културноландшафтния си характеръ. Наистина, отъ 15—20 години насамъ, съ настаняването на гръцки бѣжанци въ Бѣломорието, гръцката държава прояви голѣми усилия и изразходва много срѣдства да даде гръцки характеръ на областьта, напр., построи много бѣжански селища и квартали, които се отличаватъ отъ българскитѣ бѣжански селища, предприе пресушаване на блата, постройка на пѫтища и др. Но изобщо тѣзи усилия на гръцката държава не дадоха нуждния резултатъ. Не може да се очаква нѣкаква висока култура отъ население, което и споредъ J. H. Schultze е сбирщина, часть отъ която не познава гръцкия езикъ, население — безъ духовно единство и чувствуващо се като чуждо на областьта, затова бѣга къмъ Гърция. Гръцкото бѣжанско население въ Бѣломорието въ културно отношение е типично ориенталско население, което засили ориенталщината въ областьта. Сега е редъ на българитѣ да се заематъ отново съ поевропейчването на Бѣломорието и го направятъ, както трѣбва, полезна европейска земя.

---

[1] La Macédoine et la politique de l'Autriche en Orient, Lyon 1889 (вижъ Colocotronis, op. cit., p. 489).

Най-после, трѣбва да се върнемъ за малко върху въпроса за южната органическа граница на България и сѫщо да подчертаемъ, че и възъ основа на стопанскитѣ и съобщителни условия тя не може да бѫде довчерашната гръцко-българска граница, а самиятъ морски брѣгъ. И чудно е, че Joachim H. Schultze въ своето съчинение Neugriechenland, S. 437, напротивъ пише, че бившата гръцко-българска граница, и за България, и за Гърция, била именно органическа, а не бѣломорския брѣгъ. Това обстоятелство трѣбва да се отдаде на слабата осведоменость на автора върху географията на Бѣломорието. Преди него другъ германски географъ — проф. O. Maull[1] сѫщо грѣшеше, като намираше Родопския масивъ за рѣзка граница между България и Гърция, която прѣчила на българитѣ да се преселватъ въ българската равнина.

Българскитѣ права върху Бѣломорието отъ политическа гледна точка

Въ началото забелязахме, че само тази политика е резултатна и трайна, която почива на законитѣ на земята и нейното население. Политическитѣ и юридически права и интереси трѣбва да бѫдатъ подчинени на тѣзи естествени и справедливи закони, а не обратно. Въ духа на този принципъ бѣше мѫдрото предупреждение на председателя на Североамериканскитѣ Съединени Щати Уилсонъ при откриването на парижката мирна конференция: „Ако задоволите народитѣ, дѣлото ви ще бѫде трайно, ако ли не — нищо отъ това, което ще направите, нѣма да обезпечи действителенъ миръ.“

Отъ изложеното до тукъ върху географскитѣ, етнографскитѣ, стопанскитѣ и исторически права на България надъ Бѣломорието сѫ очевидни и политическитѣ ѝ права. Но съ незначителни изключения всички договорни политически актове до сега отрекоха тѣзи естествени права на България. При опредѣляне на политическата сѫдба и власть надъ Бѣломорието надделяваше грубия политически интересъ и принципа „силата е правото.“ Южнитѣ съседи на България — Гърция и Турция всѣкога прѣчеха за излаза на България на Бѣло море, Гърция — защото не искаше новъ съперникъ въ Бѣло море и поради лакомия за чужди земи, а Турция — защото слизането на България на Бѣло море ще стѣсни южнитѣ ѝ владения и, може би, ще отслаби сигурностьта на протоцитѣ главно на Дарданелитѣ. Разбира се, тѣ сѫ успѣвали въ противодействието срещу България съ подкрепата на нѣкои велики сили, главно Англия, която, като първа морска сила въ Срѣдиземно море, не иска другъ съперникъ срещу протежираната отъ нея Гърция, па и срещу Турция, освенъ това, и срещу себе си, поради страха, че колкото и да е слабъ този новъ съперникъ, може да бжде използуванъ отъ друга велика сила (България — отъ Русия). Главната причина на английското българофобство е стремлението на България къмъ Бѣло море. По други български национални въпроси англичанитѣ и да сж се показвали отстжпчиви, какъвто е случаятъ съ Добруджа, дойде ли въпросъ за излаза на България на Бѣло море, тѣ почти не сж пропущали случай да се противопоставятъ.

---

[1] Länderkunde von Südeuropa, Enzykl. d. Erdk., herausgeg. v. Prof. Dr. O. Kende in Wien 1929, S. 454 u. 469.

Споредъ Санъ-Стефанския миренъ договоръ, на България се даваше излазъ на Бѣло море съ пристанището Кавала. Но може би поради голѣмото турско ядро въ Гюмурджинско и нуждата отъ по-обширенъ хинтерландъ на Цариградъ, по-голѣмата часть отъ Западна Тракия оставаше подъ турско робство.

На Берлинския конгресъ, обаче, не само се отне този малъкъ достжпъ на България на Бѣло море, но южната ѝ граница се премѣсти чакъ на Стара планина. Тази английска политика, основана на по-горе споменатитѣ съображения, бѣ проведена отъ първия английски министъръ лордъ Солсбъри,[1] представитель на консервативната партия. Друга велика сила, която подкрепи английската политика въ Берлинъ, бѣ Австро-Унгария. Но тази английска политика имаше противници въ самата Англия. Такива бѣха представителитѣ на либералната партия, ржководени отъ голѣмия българофилъ Гладстонъ. Тѣ възразиха на консерваторитѣ следното: „Вие създадохте една малка държава (България), която не може да живѣе самостоятелно, която по необходимость ще трѣбва да търси подкрепата на други по-силни и по-необходимость ще трѣбва да търси подкрепата на Русия. Вие сами хвърлихте новосъздаденото българско княжество, основано между Дунава и Балкана, въ ржцетѣ на Русия. Отъ друга страна, Вие лишавате България отъ излаза на Егейско море. Щомъ я лишавате отъ тоя излазъ, Вие я насочвате къмъ Черното море, а то я води къмъ Русия. Така че, служейки не на английскитѣ интереси, а на рускитѣ, вие разпокжсахте България и я лишихте отъ Егейско море. Егейскиятъ брѣгъ въ ржцетѣ на България не щѣше да ползува Русия, а западнитѣ държави, защото щѣше да се установи прѣка връзка между Нова България и Западния свѣтъ“[2]. Интересно е, че много скоро следъ Берлинския конгресъ въ срѣдата на самата консервативна партия се съзнава грѣшката, именно лордъ Дерби само 3 месеца следъ тази мнима победа на английската дипломация заяви, че извършеното въ Берлинъ е една пакостна грѣшка, а въ 1886 г. лордъ Солсбъри каза на българската депутация по Съединението, че Англия не познавала българския народъ и че английската политика е сгрѣшила[3].

Следъ освобождението на България, но особено следъ съединението на двете България, и изобщо следъ интензивното си и всестранно развитие (народностно, стопанско, културно и политическо), България се замогна и изпъкна по сила като първа балканска държава. А следъ мълниноснитѣ победи на българитѣ надъ турцитѣ по време на Балканската война, престижътъ на България порастна, затова стремлението ѝ на югъ къмъ Бѣло море бѣ търпѣно отъ Англия и другитѣ европейски велики сили. Но ако България покажеше малко слабость, както стана по време на втората (Междусъюзническата) балканска война въ 1913 г., веднага се дигаха отъ нея всички симпатии. Така, въ борбата за Кавала при сключване на Букурещкия миренъ договоръ, гърцитѣ имаха подкрепата и на Франция и дори тази на Германия — на Кайзера. Трѣбва да се забележи, че поради старата гръцка култура, днешнитѣ гърци, макаръ да нѣматъ нищо общо съ нея и да иматъ много малко отъ кръвьта на старитѣ гърци, сѫ се ползували и се ползуватъ отъ благоволението на европейскитѣ велики сили. Общитѣ икономически интереси на Англия и Гърция се сливатъ съ културнитѣ симпатии на Англия къмъ Гърция. Особено силно бѣше гръкофилството въ Франция. Никахъ не се държеше смѣтка за това, че днесъ българитѣ не сѫ по-малко културни отъ гърцитѣ, дори ги надминаватъ въ това отношение, както твърди Полъ Руселъ (вижъ стр. 46). „Културнитѣ“ гърци си позволиха страшни издевателства надъ беззащитното българско население въ Западна Тракия и Югоизточна Македония презъ втората Балканска война, издевателства, каквито, както установи Карнегиевата анкетна комисия[1], не сѫ си позволили българитѣ презъ войнитѣ. Известни сѫ изтезанията на които сѫ подлагани българскитѣ пленници презъ Балканската и Свѣтовната война въ Гърция и островитѣ ѝ. Нѣкои отъ тѣхъ не бѣха освободени следъ войнитѣ, а задържани въ островитѣ като роби и едва миналата година при заемането на тѣзи острови отъ германскитѣ войски, тѣ бѣха освободени. Известни сѫ и звѣрствата, които „културнитѣ“ гърци извършиха надъ ранени и пленени германски войници при завладѣването на островъ Критъ. Но нека забележимъ и това, че гърцитѣ сѫ прочути съ своята военна свирепость и липса на кавалерство и човѣщина още отъ срѣднитѣ вѣкове, когато византийскиятъ императоръ Василий II заповѣда следъ битката при Бѣласица да се извадятъ очитѣ на плененитѣ български войници.

---

[1] Blue Book, Turkey, № 37, 1878.

[2] Г. П. Геновъ, Излазъ на България на Бѣло море. Български народенъ морски сговоръ, София 1931, стр. 11.

[3] Н. Милевъ, Тракийскиятъ въпросъ отъ политическо гледище. Речи за Тракия. Съюзъ на българскитѣ учени, писатели и художници. София 1920, стр. 33.

Отъ край време се спекулира съ мними културни предимства на гърцитѣ надъ българитѣ, както обикновено наричатъ последнитѣ „дебелоглави“ и пр. Безъ да цитираме много гръцки автори ще спомена за голѣмия шовинистъ Colocotronis, който пише, че „българитѣ сѫ неспособни да разбератъ националнитѣ идеи на другитѣ народи, защото тѣ нѣматъ такива. Българитѣ на северъ отъ Родопитѣ сѫ варвари и пр.“ и, че „българитѣ останали на по-низко ниво на цивилизацията, отколкото всички съседни християнски народи“[2]. А познато е, че българитѣ основаха първата славянска държава въ 679 г., дори по-напредъ отъ държавата на германцитѣ и англичанитѣ. Българитѣ бѣха родоначалницитѣ на славянската култура. Спомена се по-напредъ, че българитѣ си правили заемки отъ гръцката култура, но сътвориха своя по-мощна култура. „Некултурнитѣ и безъ национални идеи“

---

[1] Dotation Carnegie pour la Paix Internationale. Enquête dans les Balkans. Paris 1914, pp. 73, 86, 118, 119 и др. J. Ivanoff, Bulgares et grecs devant l'opinion publique suisse. Berne 1918.

[2] Цит. съч., стр. 324 и 440.

българи бѣха главния съперникъ на Византия на Балканския полуостровъ. Тѣ понесоха най-тежко двойно робство въ турско време, но все пакъ оцѣлѣха като най-голѣмъ и най-културенъ балкански народъ. Грамотнитѣ въ България сѫ 68·4% (1934 г.), а въ Гърция — 59·5% (1928 г.). Една важна черта у гърцитѣ е, че обичатъ да враждуватъ съ съседитѣ си, както това сѫ правили дори старитѣ гръцки държавници съ съседитѣ си и помежду си. А тѣхната мегаломания, че сѫ потомци на старитѣ елини, имъ е причинила много злини. Колкото и да се отрича теорията на Fallmerayer, че у днешнитѣ гърци тече много малко стара елинска кръвь като крайна, тя е доста правдива и съвременното прекомѣрно гръкофилство е неоправдано.

Въ всѣки случай сравнително по-ранното освобождение на Гърция отъ турско робство отъ България се дължи до голѣма степень на западноевропейското гръкофилство. То помогна на Гърция и при сключване на парижкитѣ договори за миръ, когато ѝ се подариха наша Западна Тракия и други земи. Изобщо отъ това гръкофилство България е загубила доста.

Разбира се, по време на Балканската война България пострада много повече отъ завистьта на съседитѣ си, които бѣха тогава нейни съюзници. Впрочемъ, завистьта е била постояненъ стимулъ на политиката на нашитѣ съседи спрѣмо България. Сърбитѣ я проявиха още по време на освобождението на България, като се стремѣха да заграбятъ по възможность по-голѣма часть отъ западнитѣ български земи. Но тѣхната зависть се прояви особено силно въ 1885 г., когато поради съединението на двѣтѣ Българии, тѣ имъ обявиха война, въ която бѣха наказани.

По време на Балканската война завистьта на нашитѣ съседи (сърби, гърци и ромъни) се прояви дружно. Правата на България върху освободенитѣ български земи, основани, освенъ на българския характеръ на тия земи, на обстоятелството, че България главно изнесе войната срещу турцитѣ, се оспориха отъ нашитѣ съседи, като я обвиняваха въ империализъмъ, стремление къмъ хегемония на Балканския полуостровъ и пр. Въ сѫщность истински империализъмъ бѣше тѣхното стремление да си присвоятъ български земи; после, стремлението напримѣръ на Гърция следъ Голѣмата война, насърдчена отъ Англия, да завладѣе Западна и Източна Тракия и дори части отъ Мала-Азия, гдето понесе катастрофа. Империализъмъ бѣше и създаването на неестествено голѣма Югославия чрезъ присвояване на много чужди земи. Още презъ зимата 1912/13 г., когато войната съ турцитѣ не бѣше свършена, отъ гръцка страна се правятъ опити за разбирателство съ сърбитѣ за общо отстояване предъ българитѣ на тѣхнитѣ голѣми териториални претенции. Тѣ добиватъ насърдчение къмъ подобна постѫпка, освенъ отъ страха отъ военната сила на българитѣ, отъ обстоятелството, че въ българо-гръцкия съюзенъ договоръ отъ 1912 г. за обща война съ Турция, не е била опредѣлена разграничителна линия между България и Гърция въ Бѣломорската область, която область въ своя голѣмъ обсѣгъ се простира между Солунски заливъ и р. Марица. Отъ българска страна се смѣташе, че по-после, възъ основа на принципи практикувани въ международната политика при уреждане на подобна материя, ще се уреди този въпросъ. Както изнася гръцкиятъ политикъ Франгулисъ въ своята двутомна книга La Grèce et la crise mondiale (pp. 97 и 98), на 14 януарий 1913 г., външниятъ министъръ на Гърция Коромиласъ телеграфически посъветвалъ Венизелосъ, който по това време билъ въ Лондонъ, за първитѣ мирни договори съ Турция, на връщане да мине презъ Бѣлградъ и да се помжчи да сключи съюзъ съ сърбитѣ, понеже само тъй гърцитѣ могли да си обезпечатъ владѣнието на Сѣръ и на върха Пангейонъ. Но поне за момента Венизелосъ е разсждилъ по-прозорливо и отговаря: „Нека ми бжде позволено да изразя моето очудване отъ толкова оптимизъмъ, който ви кара да говорите, че ние трѣбва да си обезпечимъ владението на Сѣръ, Драма и Кавала, когато трѣбва да се считаме щастливи, ако можемъ да получимъ Солунъ съ Халкидическия полуостровъ“ [1].

При сжщото си пжтуване обратно отъ Лондонъ, Венизелосъ се отбива и въ София, гдето е предложилъ граничната линия между България и Гърция въ Бѣломорската область да минава 16 клм. североизточно отъ Солунъ. По този начинъ, той признава правото на България върху Бѣломорската область не само до Струма, но и до близкото било на Круша планина заедно съ Кукушъ. Следъ това, презъ месецъ мартъ, той прави въ гръцкия парламентъ споменатитѣ по-напредъ изявления, че не иска една Гърция безъ гръбнакъ проточена на изтокъ въ българската Бѣломорска область.

Споредъ тайниятъ сръбскогръцки договоръ отъ 1 юний 1913 г., споменатата граница между Гърция и България на 16 клм. на североизтокъ отъ Солунъ, въ южната ѝ часть се измѣстя на изтокъ отъ Струма до Лефтерския заливъ, западно отъ Кавала. Но въ военната конвенция къмъ този договоръ се чертае нова сжществена промѣна, като се опредѣля тази граница да върви по южнитѣ разклонения на Пиринъ до Места и в. Переликъ, по който начинъ Бѣломорската область на западъ отъ Места (Югоизточна Македония) трѣбва да се включи въ територията на Гърция. Това и стана следъ Междусъюзническата война, която бѣ причинена отъ предизвикателствата на сърби и гърци. Букурещкиятъ миренъ договоръ отъ 10 августъ 1913 г., потвърди завистьта на съседитѣ на България. Въпрѣки най-голѣмитѣ жертви, които даде България за освобождението на Тракия и Македония отъ турското иго, България получи само Североизточна Македония и Западна Тракия съ 120 клм. отъ брѣга на Бѣло море, а Гърция и Сърбия си присвоиха по-голѣмата часть отъ Македония и Турция — Източна Тракия. Колкото и малка да бѣше тази придобивка за България, предъ видъ на капризната сждба, която презъ вѣковетѣ ту доближаваше, ту отдалечаваше България и българския народъ отъ вълнитѣ на Бѣло море, тя бѣше все пакъ ценна.

Известно е, че поради роднински връзки между германския Кайзеръ и гръцкия кралъ Константинъ, първиятъ подкрепяше претенциитѣ на Гърция върху Кавала. Но съ съюзния договоръ между Германия и България отъ 1915 г., правата на България върху Кавала и областьта ѝ се признаха отъ Германия.

---

[1] Н. Коларовъ, *Една телеграма на Венизелосъ отъ 1913 г.* В-къ „Зора“, брой 6538, 1. IV. 1941 г.

Следъ Голѣмата война, въпрѣки застѫпничеството на американската делегация при сключване на Парижкитѣ мирни договори България да бѫде не само утвърдена въ владѣнето на Западна Тракия, но и да получи гаранции за свободата на своята транзитна търговия къмъ пристанищата Кавала и Солунъ[1], съгласно чл. 48 отъ Ньойския договоръ отъ 27 ноемврий 1919 г., Западна Тракия бѣ отнета отъ България, по който начинъ последната бѣ отхвърлена отъ Бѣло море. Първоначално Западна Тракия се вземаше за главнитѣ съюзни и сдружени сили, като бѣ поверено управлението ѝ на френски окупационни войски и власти начело съ генералъ Шарпи.

Обаче на следната 1920 година презъ м. априлъ конференцията на съглашенскитѣ сили въ Санъ-Ремо решава Западна Тракия да се преотстѫпи на Гърция. А презъ м. августъ сѫщата година съгласно мирния договоръ въ Севъръ между Турция и Гърция на последната се даде и Източна Тракия. По този начинъ, Западна Тракия се включи въ територията на Гърция, която се простре чакъ до Черно море. Прояви се отново съглашенската традиционна политика на отблъскване България отъ Бѣло море и протежиране на Гърция. Следъ катастрофата на гърцитѣ въ Мала Азия, на Лозанската конференция 1922/23 г., наредъ съ решението да се върне Източна Тракия на Турция, се правятъ опити да се пререши и въпроса за Западна Тракия. Но този въпросъ билъ изоставенъ, понеже сѫдбата на Западна Тракия била решена съ Ньойския договоръ. Наистина, въ 1913 г. Венизелосъ билъ съгласенъ границата между България и Гърция да бѫде дори на 16 клм. отъ Солунъ, но сега момента билъ съвсемъ другъ, България трѣбвало да се накаже.

Но остава неразрешенъ въпросътъ за икономическия излазъ на България на Бѣло море, съ който се задължаваха главнитѣ съюзни и сдружени сили съгласно сѫщия чл. 48 отъ договора въ Ньойи. За тази цель представителитѣ на България настояваха, тая область да бѫде поставена подъ международенъ режимъ, както това се предвиждаше въ момента на подписване на Ньойиския договоръ, и както стана напр. съ Данцигъ. Това предложение не било прието, а една комисия подъ председателството на генералъ Вейганъ направила друго предложение: на България да се отстѫпи за пристанище мѣсто отъ 3 кв. клм. между Деде-Агачъ и Макри, но безъ териториална връзка на това пристанище съ Царството. Това е все едно даване на свободна зона за презморски съобщения. Самиятъ Венизелосъ, още по-неотстѫпчивъ, предлагалъ на България свободна зона въ Солунското пристанище, каквата се даде на сърбитѣ. Но последнитѣ, ако и тѣхни съюзници, не бѣха доволни отъ нея, не я използуваха и претендираха за собственъ териториаленъ излазъ на Солунското пристанище. Много естествено, представителитѣ на България не можаха да приематъ тѣзи, безъ всѣка реална стойность предложения, и въ знакъ на протестъ напуснаха Лозанската конференция. Особено на Балканския полуостровъ икономическиятъ излазъ е немислимъ безъ териториаленъ. По този начинъ, въпрѣки задълженията отъ Ньойиския договоръ да се даде на България свободенъ икономически излазъ на Бѣло море и въпрѣки обстоятелството, че съгласно международното договорно право, България, която отстжпи Западна Тракия на съглашенцитѣ, а не на Гърция, и която е участвувала въ конференциитѣ въ Санъ-Ремо и Севъръ, а въ Лозана протестира и напусна, има всички юридически основания за такъвъ излазъ.

---

[1] Г. П. Геновъ, Международни актове и договори засѣгащи България. Год. на Соф. унив., Юрид. фак., т. XXXIV, 1. 1938/1939. София 1940, стр. 433.

Съ жизненитѣ интереси на България се отнесоха най-произволно. Но положението на българскитѣ права и интереси въ Западна Тракия се отегчи и съ наложената едновременно съ подписването на Ньойиския договоръ конвенция за взаимна емиграция между България и Гърция. Тя е по подобие на единъ протоколъ въ Лондонъ отъ 1826 г. по време на гръцкото въстание, споредъ който турцитѣ трѣбвало да се изселятъ отъ Гърция, защото гърци и турци не могатъ да живѣятъ задно. Съ тази конвенция, приложена, както видѣхме, главно следъ изпъждането на гърцитѣ отъ Мала Азия, се целѣше обезбългаряването не само на Западна Тракия, но и на цѣла Македония подъ гръцка власть, по които начинъ правото на България за действителенъ свободенъ икономически излазъ на Бѣло море, именно чрезъ териториаленъ излазъ, да отпадне само по себе си. При все това, правото на България на такъвъ излазъ на Бѣло море, признато отъ нейнитѣ победители, не престана да живѣе въ душата и сърдцето на българския народъ. А миналата година България има щастието не само да добие излазъ на Бѣло море, но да присъедини къмъ територията си своето Източно Бѣломорие, освободено отъ германскитѣ победоносни войски при нейно съдействие. По този начинъ се счупи една отъ веригитѣ на Ньойи.

Както се изтъкна по-напредъ, чрезъ насилие и политика на свършенитѣ факти не могатъ да се отнематъ вѣковни географски, исторически и етнографски права. Тази конвенция не може да има задължителенъ характеръ, затова не е отнето и юридическото основание на българитѣ отъ Бѣломорието да заематъ отново своитѣ родни мѣста и имоти. Международнитѣ договори не оставатъ вѣчни, нито дълготрайни, когато сж сключени съ насилие и не държатъ никаква смѣтка за жизненитѣ интереси на народитѣ и за основни правила, върху които единствено може да се крепи и развива нормално международното общество[1].

Априлъ 1942 г.

---

[1] При написването на статията сме имали предъ видъ и трудоветѣ на Йорданъ Ивановъ, Българетѣ въ Македония, София 1915, и А. Иширковъ, Западна Тракия и договорътъ за миръ въ Ньойи. Геогр. библ. № 1. София 1920.

DER GEOGRAPHISCHE ZUSAMMENHANG ZWISCHEN DEM WEISSMEERGEBIET* UND BULGARIEN

von Prof. Ivan Batakliev

Viele der bulgarischen Länder standen unter der Zwangsherrschaft ihrer Nachbarn, aber am schwersten erträglich war die griechische Gewalt über das Weissmeergebiet und die Beraubung Bulgariens von dem Zugang zum Weissen Meer. Das Weissmeergebiet ist nicht nur ein wichtiger Teil des bulgarischen Volksraumes, sondern auch einer der wichtigsten Teile des bulgarischen Lebensraumes. Dies ist am besten aus dem geographischen Zusammenhang zwischen dem Weissmeergebiet und Bulgarien ersichtlich. Wir wollen nun diesen Zusammenhang einer Betrachtung im Geiste der politisch-geographischen Wissenschaft unterziehen.

Grenzen, Raum und Lage des Weissmeergebietes. Mit Berücksichtigung auch von Makedonien als bulgarisches Land erstreckt sich das bulgarische Weissmeergebiet vom Flusse Maritza bis zum Meerbusen von Saloniki, doch werden wir hier nur denjenigen seinen Teil besprechen, der von den Flüssen Struma und Maritza eingeschlossen wird, ohne das Gebiet von Dimotika, das heute nicht in die Grenzen des bulgarischen Staates einbezogen ist. Hierzu gehören Westthrakien und Südostmakedonien, getrennt von dem Flusse Mesta, der jedoch keine scharfe Grenze zwischen ihnen zieht, sodass diese beiden Gebiete in der Tat ein Ganzes bilden in geographischer, ethnographischer, geschichtlicher und wirtschaftlicher Beziehung. Nach Norden zu ist das Weissmeergebiet von den südlichen Ausläufern des Piringebirges und der Rhodopen begrenzt, durch welche die frühere bulgarisch-griechische Grenze zog. Ferner gehören zum Weissmeergebiete die Inseln Thassos und Samotraki. Der Raum des Weissmeergebietes beläuft sich auf 14.168 qkm, die 10,9% von der Bodenfläche des früheren Griechenlands (129.879,8 qkm) darstellen.

Der geographische Zusammenhang zwischen Bulgarien und dem Weissmeergebiet, aus dem sich seine Rechte auf dieses ergeben, beruht vor allem auf seiner geographischen Lage. Das Weissmeergebiet liegt langgestreckt als enger Landstreifen zwischen Bulgarien und dem Weissen Meer; seine Länge beträgt 260—270 km, seine grösste Breite in den Ebenen von Ser und Drama 70 km und seine geringste Breite zwischen Porto-Lagos und der ehemaligen bulgarischen Grenze 28 km, so ist das Weissmeergebiet viel enger mit Bulgarien als mit Griechenland verbunden. Man sieht, dass der Bulgare, von jahrhundertealtem Schicksal nach Süden getrieben, in welcher Richtung auf dem östlichen Teil der Balkanhalbinsel die hauptsächlichsten Völkerwanderungen vor sich gegangen sind, bis vor kurzem nur 28 km von der Küste des Weissen Meeres aufgehalten worden war. Derartige widernatürliche und ungerechte Fälle sind eine Seltenheit in der politischen Geschichte der Staaten. In Verbindung mit der geographischen Lage des Bulgarischen Weissmeergebietes ist ferner unerlässlich anzuführen, dass die Entfernung in gerader Luftlinie von dem westlichen Teil der Stadt Ser bis Sofia 180 km und längs des Verkehrsweges im Tale der Struma 250 km beträgt, während es von Ser bis Athen in gerader Luftlinie 360 km gibt.

---

* Das ist das bulgarische Gebiet längs dem Ägäischen Meer, welches Meer die Bulgaren Weisses Meer nennen.

Schliesslich wäre hinsichtlich der geographischen Lage und des Raumes vom Weissmeergebiet, über das sich Bulgarien neigt, zu bemerken, dass es als ehemaliger Teil des griechischen Staates für diesen nur strategische Gefahren in sich barg, weswegen auch Venizelos im März des Jahres 1913 im griechischen Parlament erklärte, dass er keinen Anspruch auf das bulgarische Weissmeergebiet erhebe, da mit ihm der griechische Staat gleichsam ohne Rückgrat und Gefahren ausgesetzt sei. Und tatsächlich musste sich im vorigen Jahr bei dem siegreichen Vordringen der deutschen Truppen nach Saloniki das Weissmeeergebiet sofort ergeben. Aber wenn für Griechenland selbst das bulgarische Weissmeergebiet nur strategische Gefahren in sich barg, so war es für England, seiner strategischen Bedeutung halber als Schutz der Dardanellen, unentbehrlich, und aus diesem Grunde gab es dieses Gebiet nach dem Weltkriege dem von ihm begünstigten Griechenland. Auf dieser Grundlage kam die Annäherung zwischen Griechenland und der Türkei gegen Bulgarien nach dem Friedensvertrag von Lausanne (1922/23) zustande.

Weiterhin besteht der geographische Zusammenhang zwischen Bulgarien und dem Weissen Meer, der für ihre politische Einheit von so grosser Wichtigkeit ist, in der Gemeinsamkeit ihrer *Gebirge*, *Ebenen* und *Flüsse*. Die Gebirge und Ebenen im Weissmeergebiet stellen eine Fortsetzung von denjenigen in Bulgarien dar, und bilden zusammen das sogenannte Makedonisch-thrakische oder Rhodopische Massiv. Am tiefsten gelegen im Weissmeergebiet ist das Land an der Meeresküste entlang. Aber am augenfälligsten ist die Flussverbindung zwischen Bulgarien und dem Weissmeergebiet. Drei der grössten bulgarischen Flüsse: Maritza, Struma und Mesta, die in der Mitte Bulgariens entspringen und von denen der erstgenannte ein geheiligter Fluss für die Bulgaren ist, fliessen, bevor sie ins Weisse Meer münden, durch das Weissmeergebiet, das unter griechischer Herrschaft stand. Es gab in der Welt keinen Fall, der an Unnatürlichkeit und Ungerechtigkeit diesem zu vergleichen wäre, wo der Unterlauf dreier Hauptflüsse eines Staates durch das Gebiet eines Nachbarstaates abgeschnitten wird. Durch die Täler dieser Flüsse zogen sich die wesentlichsten Wanderungen der Bulgaren nach Süden. Durch sie führen die Hauptverkehrswege zum Weissen Meer. Der Struma entlang sind von Sofia bis zum Golf von Orfano 290 km und bis Kavalla 348 km, von Sofia bis Burgas hingegen 450 km. Der grössere Teil Bulgariens, nämlich derjenige südlich des Balkans, der 59746,5 qkm (54,3 % des bulgarischen Bodenraumes) umfasst, ist längs der Maritza-, Struma- und Mestatäler nach einem Ausgang zum Meere gewendet. Ohne den Unterlauf dieser Flüsse stellt Bulgarien einen Körper ohne Gliedmassen dar, wie es z. B. mit Deutschland der Fall war, als ihm die Schweden den Unterlauf seiner Flüsse, die in dies Ostsee münden, weggenommen hatten.

Die anthropogeographische Einheit des Weissmeergebietes mit Bulgarien. Die bisher hervorgehobene physiogeographische Einheit Bulgariens und des Weissmeergebietes hat auch der anthropogeographischen Zusammengehörigkeit ihre nachdrückliche Prägung verliehen. Von der Ansiedlung der ersten geschichtlichen Bewohner im bulgarischen Weissmeergebiet — der Thraker — an bis zum Jahre 1923, also ganze vier Jahrtausende hindurch haben die Griechen innerhalb der Bevölkerung keine wichtige Volksgruppe dargestellt. Die Thraker waren derartig zahlreich und politisch stark, dass die griechischen Kolonisten dem thrakischen Reich Adrianopels Steuer zahlen mussten. Zu Beginn des Mittelalters wurde das griechische Element durch Byzanz und dessen politische Macht stärker. Im VI. und VII. Jahrhundert aber besiedelten die Slaven massenhaft das Weissmeergebiet wie die ganze Balkanhalbinsel. Die griechischen Geschichtsschreiber Prokopius und Johannes von Ephesos bestätigen das Slavisierung von Thrakien und Makedonien. Der griechische Historiker Akropolites aus dem XIII. Jahrhundert behauptet, dass die Bevölkerung Thrakiens bulgarisch sei und bewusst gekämpft habe, um sich dem Bulgarischen Reich anzuschliessen. Wegen starken Widerstandes von seiten Byzanz haben die bulgarischen Zaren das Weissmeergebiet nicht für lange Dauer beherrschen können, aber auch die byzantische Staatsgewalt selbst war nicht sicher in diesem Gebiet, wo häufig unabhängige bulgarische Fürstentümer entstanden, wie die der Fürsten-Despoten Ivanko, Slav, Momtschil. Die griechischen Kaiser haben sich bemüht, griechische Bevölkerung von den Inseln oder Hellas im Weissmeergebiet anzusiedeln, aber der Zustrom bulgarischer Bevölkerung aus den Höhen des benachbarten Rhodopen-Massivs in die Ebenen am Weissen Meer erwies sich immer als stärker, und daher blieb im Mittelalter das Übergewicht des bulgarischen Elements über das griechische ununterbrochen erhalten. Die griechische Bevölkerung war in kleinen Siedlungen, vorwiegend an der Meeresküste um die Befestigungen der Städte herum zerstreut.

Dieser Stand der Dinge blieb auch während der Türkenzeit der gleiche, als der Völkerbestand des Weissmeergebietes noch um ein Element erweitert wurde — das türkische, und als die Bedingungen für die Entwicklung der Bulgaren sich ziemlich verschlechterten. Diese für die Bulgaren schlechten Bedingungen bestanden darin, dass einerseits die Türken einen Teil von ihnen zu Türken oder Mohamedanern (Pomaken) machten, anderseits, da es kein bulgarisches geistliches Oberhaupt gab, die griechische Geistlichkeit, mit dem Patriarchen in Konstantinopel an der Spitze, viele Bulgaren zu Griechen machte. Trotzdem aber behielten die Bulgaren mit ihren unanfhörlichen Wanderungen aus dem Rhodopen-Massivs in die Ebenen des Weissmeergebietes, mit ihrer Liebe zum Ackerbau, ihrer Tüchtigkeit als Landwirte, geschickte Handwerker und Kaufleute das Übergewicht über die Griechen. Ausserdem trug im XIX. Jahrhundert das Umsichgreifen der bulgarischen Renaissance zur Stärkung des Bulgarentums auch im Weissmeergebiet bei. Trotz dem Umstand, dass dieses Gebiet unter schwererem politischem und geistlichem Joch stand als Makedonien, da Konstantinopel ihm näher gelegen ist, wurde es (das Weissmeergebiet) nach Einrichtung einer unabhängigen bulgarischen Kirche im Jahre 1870 auf

Wunsch der Bevölkerung und mit Einwilligung der türkischen Obrigkeit in die Grenzen des bulgarischen Exarchats einbezogen.

Zu vermerken ist, dass die Bulgaren des Weissmeergebietes tätigen Anteil auch an den aufständischen Kämpfen um die Befreiung vom Türkenjoch nahmen. Im Jahre 1903 nahmen die Bulgaren des Weissmeergebietes an den Aufständen teil. Die Griechen kämpften nicht nur nicht gegen die Türken, sondern sie begründeten unter dem Schutz der türkischen Obrigkeit im Umkreis der Stadt Ser sogar die sogenannten Andarten — griechische Freischärler, die ausschliesslich gegen die bulgarische Aufstandsbewegung gerichtet waren. Ferner ist hervorzuheben, dass die Bulgaren aus dem Weissmeergebiet Kompagnien von Freiwilligen bildeten, die an den Kriegen gegen die Türken und später gegen die Griechen und Serben (1912/13) teilnahmen, und im Weltkrieg schlugen sie sich in den bulgarischen Regimentern Schulter an Schulter mit ihren deutschen Kameraden um die gemeinsame Sache von Bulgarien und Deutschland.

Es gibt zahlreiche Schriftstücke, die das Übergewicht des bulgarischen Elementes über das griechische im Weissmeergebiet vor dem Balkan- und dem Weltkrieg beweisen. Es wurden viele vertrauliche Briefe und Berichte griechischer Bischöfe und Handelskonsuln an den griechischen Patriarchen in Konstantinopel und an das griechische Aussenministerium in Athen aufgefangen, in denen Befürchtungen hinsichtlich der Mehrheit und der Stärke der Bulgaren geäussert werden. Der serbische Patriarch W. Brkitsch schreibt in seinem Bericht an den russischen Admiral Orlov i. J. 1771, dass die Dörfer im Gebiete von Ser hauptsächlich von Bulgaren bewohnt seien. Der französische Konsul in Saloniki Cousinéry schreibt in „Voyage dans la Macédoine“, Paris 1831, t. II, 53, dass das Strumatal von Bulgaren bevölkert sei. Der französische Reisende und Gelehrte A. Viquesnel äussert in „Recherches historiques sur quelques points de l'histoire générale des peuples slaves et de leurs voisins les Turcs et les Finnois“, Paris 1869, p. 559: „Vor den Reisen, die wir durch die europäische Türkei zusammen mit Ami Boué von 1836 bis 1838 unternommen haben, sind mehr als 4.000.000 Slaven mit den Griechen vermischt worden, nur weil sie sich zum griechisch-katholischen (orthodoxen) Glauben bekannten“. Der angesehene deutsche Geograph und Landkartenzeichner H. Kiepert betont in seinen Karten und Aufsätzen („Die neuen Territorialgrenzen auf der Balkanhalbinsel vom Gesichtspunkte der Nationalgrenzen“, 1879, Globus, Bd. 33 und Brockhaus' Konversationslexikon, Leipzig 1908, S. 667, p. 3) das Vorherrschen des bulgarischen Volkselementes sowohl in Thrakien wie auch in Makedonien. Karl Sax, der österreichisch-ungarische Konsul in Adrianopel hat 1877 eine ethnographische Karte der Türkei gezeichnet und eine Abhandlung „Geographisch-Ethnographische Skizze von Bulgarien“ (1868), herausgegeben von der Wiener Geographischen Gesellschaft, geschrieben, in welcher er hervorhebt, dass 2/3 der Bevölkerung des Adrianopler Umkreises aus Bulgaren bestehe.

Statistische Angaben. Der türkischen Verwaltungsstatistik vom Jahre 1908 zufolge gab es damals im Kreise von Ser 142.124 Bulgaren, 150.700 Muhamedanern, 83.562 Griechen und 9.748 Walachen Zigeuner u. a. Nach der Statistik des bulgarischen Exarchats gab es im Jahre 1902 in ganz Thrakien 410.402 Bulgaren, 336.769 Türken und 180.612 Griechen. Der deutsche Kriegsberichterstatter Richard von Mach erteilt in „Der Machtbereich des bulgarischen Exarchats in der Türkei“, Leipzig 1906, S. 70—74, folgende statistische Auskünfte betreffs der bulgarischen und griechischen Bevölkerung nur in Westthrakien: 106.048 Bulgaren, 63.375 Griechen. Vor dem Balkankrieg i. J. 1912 gab es im Bulgarischen Weissmeergebiet 172.848 Bulgaren und 107.130 Griechen.

Nach dem Balkan- und dem Weltkrieg war das Weissmeergebiet von Griechenland besetzt, was eine Abnahme der bulgarischen Bevölkerung zur Folge hatte. Zuerst wurde i. J. 1913, gemäss dem Bukarester Friedensvertrag, Südöstmakedonien (von Struma bis Mesta) besetzt und ein Teil der Bulgaren sofort nach Bulgarien und nach Westthrakien (von Mesta bis Maritza) vertrieben. Letzteres gehörte zu Bulgarien bis zum Friedensvertrag von Neuilly i. J. 1919. Nachdem auch Westthrakien den Bulgaren entrissen worden war, wurden diese, gemäss dem den Bulgaren auferlegten Abkommen bezüglich Austausches der Minderheiten zwischen Bulgarien und Griechenland, auch aus diesem Teil des Weissmeergebietes vertrieben. Nach der bulgarischen Verwaltungsstatistik vom Jahr 1919 entfielen von der Bevölkerung Westthrakiens: auf Bulgaren — 105.310 Einwohner, auf Türken — 79.539, auf Griechen 28.647 und auf andere — 10.922. Nach der Einnahme des Gebietes von der französischen Besatzungsbehörde, mit General Charpy an der Spitze, siedelte ein Teil der bulgarischen Bevölkerung nach Bulgarien über und an dessen Stelle wurden Griechen angesiedelt. Bei diesem Stand der Dinge nahm die französische Besatzungsbehörde i. J. 1920 eine Volkszählung vor, die trotz der Begünstigung der Griechen eine Überzahl der Bulgaren ergab. Die Ergebnisse waren folgende: 80.893 Bulgaren und 51.706 Griechen.

Nachdem i. J. 1922 im Kleinasien das Unheil über die Griechen hereingebrochen war, begannen sie das Abkommen zum Austausch der Minderheiten eifriger in Anwenduug zu bringen und sie vertrieben den grössten Teil der Bulgaren aus dem Weissmeergebiet. Nach den Angaben der Flüchtlingsfürsorgedirektion in Bulgarien sind von 1913 bis 1926 vom Weissmeergebiet 95.000 Bulgaren eingewandert und etwa 80.000 Bulgaren dort geblieben, die unmenschlichen griechischen Assimilationsversuchen ausgesetzt waren und schlimmeres Joch erdulden mussten als einst unter den Türken. Der griechischen Statistik aus dem Jahre 1934 zufolge betrug die Gesamtbevölkerung des Weissmeergebietes ausschliesslich des Umkreises von Dimotika ungefähr 660.000 Bewohner, von denen 80.000 Bulgaren, etwa 90.000 Türken und 480.000 Griechen waren. Von letzteren waren höchstens 80.000 einheimisch, die übrigen waren Flüchtlinge — alle möglichen Einwanderer aus Kleinasien, dem Kaukasus, Südrussland u. a., unter denen es Karamanen, Lasen u. a. gibt, die noch nicht einmal griechisch sprechen können. Aber von dem vorigen Jahre an, seit das Weissmeergebiet von den bulgarischen Militär — und Verwaltungsbehörden besetzt worden ist, sind nahezu

85.000 Griechen und 15.000 Türken ausgewandert, während sich mehr als 20.000 Bulgaren hier niedergelassen haben; der Zuzug von letzteren dauert fort.

Nach alledem, was wir oben betreffs des völkischen und geschichtlichen Zusammenhangs von Bulgarien mit dem Weissmeergebiet und über seine Rechte darauf dargelegt haben, ist vollständig klar zu sehen, dass seit der Ansiedlung der bulgarischen Slaven im Weissmeergebiet dieses ganze 13. Jahrhunderte hindurch bulgarischer Besitz und nur 15—20 Jahre lang dieser jahrhundertealte Zustand gestört worden war. Es unterliegt keinem Zweifel, dass eine so kurzwährende Veränderung, gewaltsam vorgenommen und Ausdruck einer Politik gegebener Tatsachen, die den Bulgaren das Recht auf den Zugang zum Weissen Meer ein für allemal entreissen will, nicht berechtigt sein und vom internationalen Standpunkt nicht gerechtfertigt werden kann.

Wirtschaftlicher Zusammenhang. Die physiogeographische, ethnographische und geschichtliche Einheit Bulgariens und des Weissmeergebietes führt zweifellos auch zu enger Verbindung und Einheitlichkeit in wirtschaftlicher Beziehung. Die Bulgaren stiegen aus dem Rhodopen-Massiv, in dem es nie Griechen gegeben hat, in die Weissmeerebenen hinab, angezogen von deren grosser Fruchtbarkeit, und beschäftigten sich mit Landwirtschaft, der sich die Griechen nie gern gewidmet haben. Zur Türkenzeit hat es zwischen der Mesta und der Maritza 90 türkische Landgüter gegeben, in denen hauptsächlich Bulgaren arbeiteten. Die bulgarischen Viehzüchter stiegen regelmässig mit ihren zahlreichen Herden zum Überwintern aus den Rhodopen in das warme Küstengebiet am Weissen Meer hinab. Die bulgarisch-griechische Grenze vom Jahre 1919, die das Weissmeergebiet hermetisch von Bulgarien abschloss, verhinderte diese Wanderung der Viehzüchter und fügte der bulgarischen Viehzucht im Rhodopegebiet einen nicht wiedergutzumachenden Schaden zu.

Viele Bulgaren zogen aber auch zu Handwerks- und Handelszwecken in das Weissmeergebiet, wo sie sich hauptsächlich mit Stoffverarbeiung, Maurer- und anderen Handwerken beschäftigten. In den Tabaklagern von Xanti, Drama, Kavalla, waren eine grosse Anzahl von Rhodopebewohnern tätig. Bulgaren aus dem Piriner Gebiet stiegen zur Türkenzeit in die Ebene von Ser hinab, kauften dort Baumwolle an und vertrieben diese auf den Märkten der ganzen Balkanhalbinsel und sogar in Wien und Leipzig. Bulgaren aus den Rhodopen trieben im Weissmeergebiet und seinen Häfen schwunghaften Handel mit Mastvieh und Holzbaumaterial. Ausser dem letzteren wurde auf der Maritza mit Flössen Eisen aus Samokow, Reis und andere Waren aus Südbulgarien ins Weissmehrgebiet versendet.

Die Haupthandelsverkehrswege von Bulgarien nach dem Weissmeergebiet sind: 1. an der Maritza entlang, von Südbulgarien nach Dede-Agatsch führend, 2. an der Struma, von Westbulgarien und Sofia nach Kavalla oder dem Meerbusen von Orfano, 3. an der Mesta entlang, durch den Pass von Sârnevo nach Drama—Kavalla und 4. über Haskovo—Kârdschali nach Gümirdschina. Die beiden ersteren sind von grösserer Bedeutung. Längs der Maritza ist noch zur Türkenzeit die erste Eisenbahnlinie nach dem Weissen Meer angelegt worden, auf welche Weise das Entstehen von Dede-Agatsch gefördert wurde. Diese Stadt entwickelte sich solange, bis der Handel von Südbulgarien, wegen der politischen Grenzen zwischen Bulgarien und dem Weissmeergebiete, seinen Weg nach Burgas nahm. Es ist überflüssig, hervorzuheben, dass der Weg an der Maritza der natürlichste und wichtigste Weg zum Ausgang Südbulgariens auf das offene Weisse Meer ist. Der Weg längs der Struma ist für Sofia der wesentlichste, nicht nur weil er diese Stadt mit dem nächsten Meer (dem Weissen Meer) verbindet, sondern auch, weil Sofia der Mittelpunkt aller Hauptverkehrswege auf der Balkanhalbinsel ist. Auch in den anderen Tälern hat der bulgarische Staat Eisenbahnlinien in der Richtung zum Weissmeergebiet angelegt, die nach dessen Befreiung und Anschluss an Bulgarien bis zur Weissmeerküste fortgesetzt werden. Zweifellos werden diese Eisenbahnen sowohl dem bulgarischen Handel nach dem offenen Weissen Meer dienen wie auch dem durch Bulgarien hindurch gehenden Handel der nördlich von ihm gelegenen Länder mit diesem Meer.

Aus obiger Ausführung geht deutlich hervor, dass die von der Natur und den geschichtlichen Verbindungen vorgezeichneten Handelsbeziehungen zwischen Bulgarien und dem Weissmeergebiet zur Zeit der Türkenherrschaft als eine vollkommen normale Erscheinung unterstützt worden sind, und dass das Weissmeergebiet überhaupt seine handelsverbindende Rolle spielen konnte. Aber mit der Besetzung dieses Gebietes von den Griechen wurden alle Verbindungen Bulgariens mit ihm und dem Weissen Meer unterbrochen. Wieviel das Weissmeergebiet dadurch von seiner Bedeutung als Handelsverbindung für Griechenland verloren hat, ist aus folgenden Angaben zu ersehen: Im Jahre 1935 stellte die Anzahl aller in den Häfen des Weissmeergebietes — Kavalla und Dede-Agatsch — angekommenen und von dort ausgelaufenen Schiffe 3,2% von der Zahl der gesamten Schiffe, die in allen griechischen Häfen gelandet und von dort ausgefahren waren, dar. Die im Jahre 1935 in Kavalla und Dede-Agatsch aufgeladenen und ausgeladenen Waren machen dem Gewicht nach 2,4% von dem der in den griechischen Häfen auf- und ausgeladenen aus. In demselben Jahr betrug der Einfuhrhandel Griechenlands über dieselben Häfen in bezug auf den Wert der Waren nur 1,1% seiner Gesamteinfuhr und die Ausfuhr 22%. Die Ausfuhr ist grösser, da sie aus wertvollem Tabak besteht.

Zusammenfassend wäre über den wirtschaftlichen Zusammenhang und die Verkehrsverbindung zwischen dem Weissmeergebiet und Bulgarien zu sagen, dass letzteres das natürlichste Hinterland für die nördliche Weissmeerküste darstellt und dass das Weissmeergebiet zusammen mit dieser Küste nicht nur Volks-, sondern auch wahren Lebensraum für Bulgarien verkörpert. Hierbei müssen wir noch bemerken, dass nicht die frühere Grenze zwischen Bulgarien und Griechenland die südliche organische Grenze Bulgariens war — wie die deutschen Geographen Jochim H. Schultze und Otto Maull irrtümlich annehmen — sondern das Weisse Meer, wie es dem Geiste der Theorien über organische Grenzen des berühmten Berliner Geographen Prof. *Albert Penck* („Über politische Grenzen“, Berlin 1917, S. 18) entspricht.

Politische Rechte. Auf der Grundlage der hier auseinandergesetzten geographischen, ethnographischen, geschichtlichen und wirtschaftlichen Rechte Bulgariens auf das Weissmeergebiet erheben sich einleuchtend auch seine politischen Rechte. Die politischgeographische Wissenschaft hat den Grundsatz, dass eine gerechte und gesunde Völkerpolitik auf der Geographie, der Geschichte und der Ethnographie beruhen muss. Bulgarien hat indessen das Unglück gehabt, diese seine Rechte angegriffen zu sehen. Seine südlichen Nachbarn, die Griechen und Türken, drängen es eifrigst aus dem Weissmeergebiet zurück. Im Mittelalter haben die Byzantiner dies getan, weil durch das Weissmeergebiet das Hinterland Konstantinopels und die Dardanellen selbst geschützt werden; ausserdem verband es auf dem Landwege Byzanz über Saloniki mit dem alten Hellas. Die Türken, die Byzanz als Erbe übernahmen, hielten dieselbe Politik aufrecht. Und das heutige Griechenland verhinderte den Ausgang Bulgariens zum Weissen Meer zunächst, weil es keinen Nebenbuhler auf diesem Meer will, und ausserdem weil es, in Megalomanie verstrickt, das alte byzantinische Reich wiederherstellen möchte, wie es dies nach dem Weltkriege zu tun versuchte; damals erlitt es i. J. 1922 die Niederlage in Kleinasien.

Wie wir zu Anfang erwähnten, war von den Grossmächten England diejenige, die sich am hartnäckigsten dem Bestreben Bulgariens, Zugang zum Weissen Meer zu erlangen, widersetzte, und zwar aus dem Grunde, weil es seine Herrschaft über die östliche Hälfte des Mittelländischen Meeres gesichert sehen will. Eben deswegen wurde der den Bulgaren mit dem Vertrag von San Stefano i. J. 1878 gegebene Ausgang zum Weissen Meer mit dem Haupthafen Kavalla auf dem Berliner Kongress desselben Jahres wieder abgesprochen.

Zur Zeit des Balkankrieges wurde den Bulgaren, dank ihrer glänzenden Siege über die Türken, das Recht auf ihr Hinstreben zum Weissen Meer nicht streitig gemacht. England hatte sich zeitweilig mit diesem Stand der Dinge abgefunden. Anfänglich schlugen die Griechen eine Grenze zwischen Bulgarien und Griechenland sogar bis 16 km nordöstlich von Saloniki vor. Späterhin aber versäumten sie, neiderfüllt, nicht die Gelegenheit, sich mit den Serben gegen Bulgarien zu verbünden und dessen Ausgang zum Weissen Meer zu beschränken. Dies erreichten sie mit dem Krieg zwischen den vorher Verbündeten und liessen es durch den Friedensvertrag von Bukarest im Jahre 1913 sanktionieren.

Bulgarien begnügte sich mit dem unbedeutenden Ausgang aufs Weisse Meer zwischen der Maritza- und Mestamündung. Nach dem Weltkriege aber erlitt es das Unglück, auch dieses geringen Teil des Weissmeergebietes zu verlieren, weil es in diesem Krieg Bundesgenosse Deutschlands war. Im Gefühl der grossen Ungerechtigkeit, die Bulgarien zugefügt werden sollte, eigneten sich seine Gegner — Neuilly 1919 — zuerst Westthrakien selber an. Hierbei konnten sie, dem § 48 des Vertrags von Neuilly zufolge, nicht umhin, Bulgarien wenigstens Handelszutritt zum Weissen Meer zuzuerkennen. Und erst im folgenden Jahr, auf der Konferenz von San Remo beschlossen die Sieger, dies Gebiet Griechenland abzutreten. Hierauf wurde nicht nur die Verpflichtung, Bulgarien Handelszutritt zum Weissen Meer zu gewähren, nicht erfüllt, sondern die Bulgaren mussten das Weissmeergebiet gemäss der ihnen aufgezwungenen Übereinkunft betreffs Austausches der Minderheiten verlassen. Der grösste Teil von ihnen wurde vertrieben, damit die Rechte Bulgariens auf das Weissenmeergebiet ein für allemal vernichtet würden.

Doch die internationälen Abkünfte sind nicht von langer Dauer, wenn sie nicht gerecht sind und den Lebensbedürfnissen eines Volkes nicht entsprechen. Das bulgarische Volk hat in den jahrhundertelangen Kämpfen um die Wahrung der Weissmeerküste viele Opfer gebracht. Viel bulgarisches Blut wurde auch im Weltkrieg vergossen, als es Deutschlands Bundegenosse war. Und in dem gegenwärtigen Krieg hatte es das Glück, als treuer Verbündeter Deutschlands, das Weissenmeergebiet zurückzuerlangen.

Sofia, April 1942.

Географската връзка между Бѣломорието и България

КАРТА НА БѢЛОМОРИЕТО

Проф. Ив. Батаклиевъ

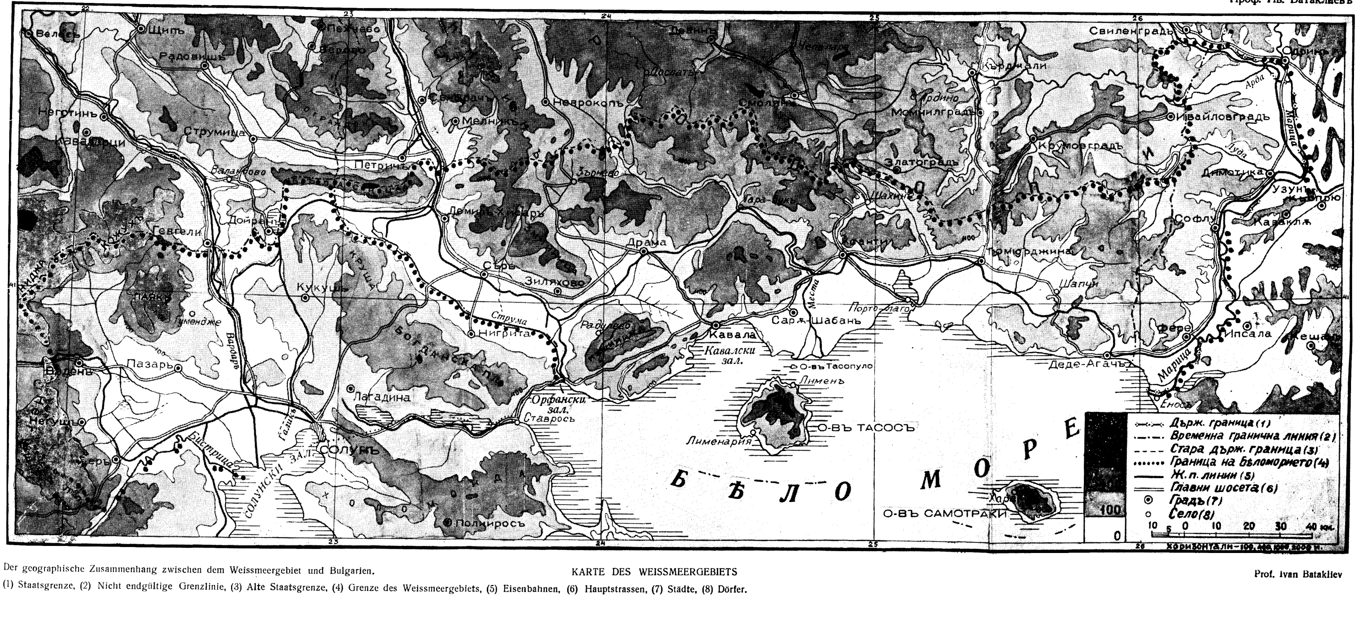
22
23
24
25
26
Велесъ
Щипъ
Радовишъ
Пехчево
Берово
Неготинъ
Кавадарци
Струмица
Валандово
Петричъ
Св. Врачъ
Мелникъ
Неврокопъ
Девинъ
Доспатъ
Чепеларе
Смолянъ
Кърджали
Ардино
Момчилградъ
Свиленградъ
Одринъ
Арда
Марица
Ивайловградъ
Крумовградъ
Златоградъ
Луда
Димотика
Узунъ Кюпрю
Зърнево
Демиръ Хисаръ
Дойранъ
Гевгели
Вардаръ
Круша
Кукушъ
Пайкъ
Гюмендже
Сѣръ
Зиляхово
Драма
Струма
Нигрита
Богданска пл.
Кара-Бунаръ
Шахинъ
Ксанти
Гюмюрджина
Софлу
Кавакли
Шапчи
Места
Порто-Лаго
Радулево
Кавала
Саръ-Шабанъ
Кавалски зал.
О-въ Тасопуло
Лименъ
Фере
Ипсала
Кешанъ
Деде-Агачъ
Еносъ
Воденъ
Пазарь
Лагадина
Орфански зал.
Ставросъ
Негушъ
Бистрица
Галикъ
Солунъ
Солунски зал.
Верь
Хортачъ
Полиросъ
О-въ Тасосъ
Лименария
Б Ѣ Л О   М О Р Е
О-въ Самотраки
Хора
Държ. граница (1)
Временна гранична линия (2)
Стара държ. граница (3)
Граница на Бѣломорието (4)
Ж. п. линии (5)
Главни шосета (6)
Градъ (7)
Село (8)
100
0
10 5 0 10 20 30 40 км.
Хоризонтали – 100, 400, 1000, 2000 м.

Der geographische Zusammenhang zwischen dem Weissmeergebiet und Bulgarien.

KARTE DES WEISSMEERGEBIETS

Prof. Ivan Batakliev

(1) Staatsgrenze, (2) Nicht endgültige Grenzlinie, (3) Alte Staatsgrenze, (4) Grenze des Weissmeergebiets, (5) Eisenbahnen, (6) Hauptstrassen, (7) Städte, (8) Dörfer.

ПРИРОДАТА НА ОСТРОВЪ ТАСОСЪ

отъ Н. Стояновъ

1. Общо върху острова.

Островъ Тасосъ, който днесъ е включенъ въ предѣлитѣ на България, представя за насъ поради това особенъ интересъ. Той е единъ отъ двата егейски острова, съ чиято природа и условия за живота ние сме поставени сега въ близъкъ досегъ.

Измежду островитѣ на Егейския Архипелагъ Тасосъ обаче отъ природонаучно гледище е безусловно най-малко характеренъ, понеже 1) е най-северниятъ измежду тѣзи острови (той лежи приблизително между 40°33′ и 40°48′ с. ш.) и 2) понеже най-много се намира подъ влиянието на природата на Балканския полуостровъ, отъ чийто Сарѫ-шабанския брѣгъ островътъ е отдѣленъ съ една съвсемъ тѣсна водна ивица, широка едва 6 км, кѫдето при това лежи още и малкото (дълго около 2 км.) скалисто островче Тасопуло. Въпрѣки това, влиянието на морето и на лежащитѣ на северъ отъ Тасосъ планини на полуострова, създаватъ на този островъ доста благоприятни и характерно изразени климатически и растителни условия.

Отъ друга страна, като единъ отъ сравнително голѣмитѣ острови на Архипелага (съ площь близо 400 кв. км., при ширина 26 × 22.5 км. и дължина на брѣговата линия около 90 км.)[1], Тасосъ има условия за едно поголѣмо разнообразие на природата. За това допринася и планинскиятъ му характеръ. Цѣлиятъ островъ представя планина, издигаща се отъ морето, въ което основитѣ ѝ сѫ потънали презъ Терциера, както и на редица други планини отъ Родопската система, образуващи сега Егейския Архипелагъ.

Главниятъ вододѣлъ на острова лежи край северо-източния му брѣгъ, къмъ който планината стръмно се спуска, съ многобройни кѫси долове, докато по посока къмъ юго-западъ наклонътъ е по-мекъ и доловетѣ по-дълги. Непосрѣдствено надъ северния и северо-източния брѣгъ на острова се издигатъ и най-високитѣ му върхове: Ипсарионъ (1203 м. надм. вис.), Профитисъ Илиасъ (1106 м.)[2], Тумба — 1120 м., Кефало — 1030 м., Трапеза и др.

---

[1] Площьта на островъ Тасосъ, споредъ Г. Παπαευστρατίου, Ἱστορία τῆς νήσου Θάσου. Александрия, 1922, стр. 11, е 393 кв. км. Споредъ даннитѣ на A. Sestini: Taso, — Enciclopedia Italiana, XXXIII, 1937, p. 303—304, тази площь е равна на 398 кв. клм.

[2] Споредъ гръцката генералъ-щабна карта 1 : 100000. Споредъ даннитѣ на Г. Παπαευστρατίου, l. c., Ипсарионъ е високъ 1208 м., а споредъ H. de Coincy: „L'île de Thasos“. „La geographie“, XXXVIII, 1922, p. 405—426, — 1205 м. Тѣзи данни приблизително отговарятъ на собственото ми измѣрване, извършено съ анероидъ, корегиранъ на морското ниво. На австрийската генералъ-щабна карта 1 : 200000 в. Ипсарионъ е показанъ високъ 1045 м., а в. Св. Илия — 972 м.

Отъ тѣзи височини на острова се открива широкъ погледъ върху лежащето почти въ подножието имъ Сарж-шабанско поле, устието и долното течение на р. Места, а въ дълбочината върху широка планинска панорама: Родопитѣ, Драмския и Сѣрския Бозъ-дагъ, Кушиница пл. и др. На изтокъ отъ морето се издигатъ планинскитѣ очертания на о. Самотраки и Лемносъ, а по-на северъ отъ него скалиститѣ брѣгове на Макри и Марония. На юго-западъ се вижда стръмния конусъ на Света Гора.

В. Ипсарионъ, 1203·42 м. — Gipfel Ipsarion, 1203·42 m.

Споредъ H. de Coincy (l. c), разстоянието между носъ Пахисъ, на северния край на острова, и гр. Кавала е 25 км., между този носъ и устието на р. Места — 13.8 км. Отъ носъ Св. Георги, на южния край на острова, до о. Самотраки, разстоянието е 56 км., отъ пристанището Лименария, на ю.-з. брѣгъ на острова, до Св. Гора — около 50 км. Положението на в. Ипсарионъ се опредѣля съ 40° 42′ сев. ширина и 24° 42′ 45″ изт. дължина отъ Парижкия меридианъ.

2. Досегашнитѣ данни въ литературата.

Указания върху характернитѣ особености на природата на Тасосъ намираме въ литературата отъ най-стари времена, като се почне отъ гръцкия лирикъ Архилохъ, който въ едно свое сатирично произведение, отъ VII вѣкъ преди Р. Хр. сравнява този планински островъ съ магарешки гърбъ и говори за дивитѣ гори, покриващи острова до върховетѣ му[1].

---

[1] Ср. U. Mancuso: Archiloco, in Enciclopedia italiana, vol. IV, 1929, p. 43—48.

Отъ по-къснитѣ данни интересни сѫ тия на P. Belon[1], който е посетилъ острова презъ 1546 год. Въ бележкитѣ му за о. Тасосъ между друго се намиратъ и нѣкои макаръ и кратки, но толкова вѣрни и характерни указания за особеноститѣ на тасоския боръ, че ако по-къснитѣ автори биха се отнесли къмъ тѣхъ съ по-голѣмо внимание, този боръ не щѣше да фигурира въ литература до най-последно време подъ погрѣшно име, като Pinus halepensis Mill., но въ него щѣха да познаятъ близкия, обаче ясно отличимъ видъ Pinus brutia Ten., понеже указанията на P. Belon относно присѣдналитѣ шишарки на този боръ изтъкватъ тъкмо най-характерната черта за това различаване[2].

Отъ ботаницитѣ пръвъ Grisebach е посетилъ о. Тасосъ презъ 1839 год., обаче е прекаралъ на острова само единъ день, като е посетилъ Скала Панагия (днешната Лимена) и пристанището Казавити съ околноститѣ имъ. Той даде и единственото въ литературата до днесъ ботаническо описание на растителностьта на този островъ, а именно на маквиситѣ въ околностьта на Лимена, както и на горитѣ около пристанището Казавити (l. c.), обаче списъкътъ на събранитѣ отъ него на Тасосъ растения, извлеченъ отъ неговия „Spicilegium“ [3], не надвишава 50 вида.

В. Пророкъ Илия, 1106·59 м. — Gipfel Profitis Ilias, 1106·59 m.

Първо и за сега единствено обстойно флористично изследване на острова е извършено отъ J. Bornmüller, който е посетилъ о. Тасосъ презъ 1891 г., заедно съ известния гръцки ботаникъ P. Sintenis. Списъцитѣ на събранитѣ отъ тѣхъ растения възлизатъ на повече отъ 500 вида и сѫ публикувани както отъ разработилия часть отъ този материалъ унгарски ботаникъ A. Halácsy[1], така и отъ J. Bornmüller[2].

---

[1] P. Belon: Observations de plusieurs singularitées memorables, trouvées en Grèce etc. Paris, 1554.

[2] P. Belon: l. c., p. 33, споредъ A. Grisebach: Reise durch Rumelien und nach Brussa im Jahre 1839, I, 1841, p. 221.

[3] A. Grisebach: Spicilegium florae rumelicae et bithynicae. Braunschweig. 1843—1844.

Макаръ тѣзи публикации и да съдържатъ само списъци на събранитѣ отъ споменатитѣ автори растения, но никакви указания за характера на растителната покривка, която тѣзи автори сѫ наблюдавали при обиколката си на острова, на тѣхъ дължимъ факта, че о. Тасосъ е въ общи черти познатъ въ флористично отношение.

Само съ нѣколко реда, но правилно и сполучливо характеризира растителната покривка на о. Тасосъ C. Regel[3], като отъ тѣзи редове явствува, че той лично е посетилъ острова, вѣроятно само за кратко време.

Доста интересно, макаръ и повърхностно описание на о. Тасосъ и частно на дървесната му растителность е дадено отъ френския инспекторъ на водитѣ и горитѣ H. de Coincy (l. c.).

Отъ моя страна предприехъ посещение на о. Тасосъ презъ м. августъ м. г., съвмѣстно съ естественика Б. Китановъ, като бѣхме придружени отъ столичния адвокатъ Д-ръ А. Бояджиевъ. Това посещение ме увѣри, че природата на о. Тасосъ, действително представлява интересенъ обектъ за изучаване. Второ посещение на острова направихъ заедно съ Б. Китановъ, презъ изтеклия м. февруарий, за да се запозная съ ранната пролѣтна флора.

При третото си посещение, извършено презъ м. априлъ т. г. можахъ да се запозная по-обстойно съ интересната и слабо познатата до сега пролѣтна флора на острова.

Събранитѣ ботанически материали тепърва се проучватъ и специално съобщение за резултатитѣ отъ това проучване ще бѫде евентуално, направено на друго мѣсто. Съ настоящата публикация имамъ за цель да изтъкна само нѣкои общи черти, характерни за природата на острова.

3. Геологиченъ строежъ

Даннитѣ за геологичния строежъ на о. Тасосъ не винаги се схождатъ помежду си. Върху геологичната карта на K. Ostwald, издадена въ Атина презъ 1931 г., както и върху геологичната карта на България издадена отъ г. проф. Ст. Бончевъ презъ 1938 г., о. Тасосъ е означенъ, като образуванъ въ по-голѣмата си часть отъ мраморъ. Въ противоречие съ това стоятъ даннитѣ на A. Sestini (l. c.), споредъ които островътъ е образуванъ най-вече отъ силикатни скали — гнайси, амфиболити и микашисти, само съ отдѣлни, макаръ и голѣми щокове отъ бѣлъ мраморъ. Даннитѣ на A. Sestini се потвърдиха въ общи черти при нашитѣ обиколки изъ острова. Донесенитѣ отъ насъ образци отъ скали, взети отъ различни части на острова, бѣха опредѣлени отъ специалиститѣ, които помолихме за това, като разни видове гнайсъ. Подобенъ съставъ има и най-високиятъ върхъ на острова, Ипсарионъ. Бѣлиятъ, предимно едро-кристаленъ мраморъ, видѣхме действително на много мѣста. Отъ такъвъ мраморъ е образуванъ между друго и красивиятъ върхъ Профитисъ Илиасъ, като характерни карстови явления се наблюдаватъ и въ politѣ му, при с. Панагия. По крайбрѣжието, при селцето Кинера брѣгътъ е постланъ съ хиляди правилни елипсовидни мраморни камъчета, така идеално загладени отъ вълнитѣ, че тѣ иматъ изгледъ на предмети, изработени отъ човѣшка ржка. Мраморни скали наблюдавахме въ околностьта на Лимена, Потамия, Вулгаро, по гребена при в. Трапеза и Кефало, при с. Астрисъ, Демиръ-Халка, Кастронъ, Теологосъ, гребена източно отъ в. Ипсарионъ и др.

---

[1] E. v. Halácsy: Florula insulae Thasos. Oesterr. botan. Zeitschr. Bd. XLII—XLIII, 1892—1893, p. 412—420; p. 22—24.

[2] J. Bornmüller: Nachtrag zu „Florula insulae Thasos". — Oesterr. botan. Zeitschr. XLIII. 1893, p. 212—215.

[3] C. Regel: Über die Grenze zwischen Mitteimeergebiet und Mitteleuropa in Griechenland. — Ber. d. deutsch. botan. Gesellsch. LVIII, 1940, p. 155—165.

Тасоскиятъ мраморъ, прочие, е билъ познатъ отъ древни времена. Отъ него сж изработени и многобройни антични статуи, часть отъ които е запазена днесъ въ малкия музей въ гр. Лимена, а много други сж пръснати изъ разни други музеи, въ различни страни. Този мраморъ е билъ употрѣбенъ на много мѣста и за изграждането и украсяването на античния Акрополъ, чиито развалини се намиратъ сега край гр. Лимена. Мраморни кариери на о. Тасосъ сж били експлоатирани, до избухването на настоящата война, предимно отъ чуждестранни дружества, особено при Алики и Демиръ-Халка.

Освенъ това о. Тасосъ отъ стари времена се е славилъ и съ своитѣ руди. На острова намиратъ цинкъ, антимонъ, бакъръ, сребро, олово и желѣзо. По южното крайбрѣжие близо до монастиря св. Архангелъ, недалечъ отъ залива Демиръ-Халка ние вървѣхме продължително време по пжтеки, протъпкани върху лимонитъ. Сфалеритна руда до скоро се е експлоатирала отъ германската фирма Speidel на западното крайбрѣжие до с. Сотиросъ, а галмей — при Лименария. Добивътъ на злато е ималъ значение въ древностьта и е изигралъ доста важна роль въ историята на острова, понеже отъ стари времена е привличалъ къмъ него апетититѣ на разни завоеватели. За него говори още Херодотъ. Като златоносенъ районъ се сочи околностьта на Кинера. Понастоящемъ злато не се добива вече на о. Тасосъ. На острова се намиратъ и опали.

Нагъванията на терена образуватъ антиклинала, чиято ось има посока отъ северо-изтокъ къмъ юго-западъ (отъ с. Казавати къмъ Кинера) и нѣколко второстепенни гънки. Пластоветѣ отъ северната страна сж почти вертикални, а отъ южната почти хоризонтални.

Участъкътъ отъ рецентни наслаги, образувани отъ морето, се намира при пристанището Казавити, на северното крайбрѣжие на острова. Тѣзи утайки сж описани и характеризирани още отъ Grisebach[1].

Тѣ образуватъ при споменатото пристанище цѣло полуостровче, Приносъ, вдаваще се въ морето на около 1·5 клм.

---

[1] l. c. p. 217—218.

4. Климатъ

Мекостьта на тасоския климатъ вѣроятно се дължи не само на южното му географско положение, но и на защитното влияние, което се упражнява отъ лежащитѣ на северъ планински масиви на полуострова, издигащи се по цѣлото протежение на крайбрѣжието, но най-вече отъ Родопския масивъ. Долината на Места, чието устие се намира на недалечно разстояние, северо-източно отъ острова, не играе за климата му такава роль, както долината на Вардаръ за околностьта на Солунъ, понеже силно се стѣснява всрѣдъ планинитѣ, а започва въ вѫтрешностьта на полуострова подъ закрила на високи планини отъ северъ. Отъ друга страна безусловно и морето допринася за това съ смекчаващето си влияние. 12-годишнитѣ метеорологически наблюдения, водени отъ наблюдателницата въ Лимена, сѫ останали непубликувани и вследствие на това използувахъ даннитѣ на климатичния атласъ отъ E. Mariolopulos и A. Livathinos[1]. Отъ този атласъ извлѣкохъ следнитѣ приблизителни данни за температурата, относителната влажность на въздуха и валежитѣ на о. Тасосъ:

Месеци — Monate	I	II	III	IV	V	VI	Годишно Jährlich	Амплитуда Amplitude
Температура — Temperatur	5<6	6—7	9>10	14>15	19<20	23		
Относит. влажн. на въздуха — Relative Luftfeuchtigkeit. .	75	75	70	(71)	67,5	(64)		
Валежи — Niederschläge	75—100	50—75	50—75	25<50	25<50	(25)		
Месеци — Monate	VII	VIII	IX	X	XI	XII		
Температура — Temperatur	25—26	26≥26.5	22—23	17—18	12—13	8—9	16+	20
Относит. влажн. на въздуха — Relative Luftfeuchtigkeit. .	55—60	(60)	60—65	(75)	(75)	80	70	
Валежи — Niederschläge	10—25	10—25	10—25	25<50	75>100	100>125	600—700	

Срѣдната годишна изотерма 16° минава презъ северо-източния брѣгъ на острова. Годишната температурна амплитуда 20° отразява слабото смекчаваще влияние на морето (ср. срѣдната годишна температурна амплитуда за

---

[1] E. G. Mariolopulos et A. N. Livathinos: Atlas climatique de la Grèce, Athenes. 1935.

Драма —22°, за София —22,7°, за Русенски Образцовъ Чифликъ —25,3°, обаче въ Ирландия само 8,1° и т. н.). Морското влияние се отразява сѫщо и въ закъсняването на лѣтния температуренъ maximum.

Разпредѣлението на валежитѣ е доста типично медитеранско, съ декемврийски maximum и лѣтенъ minimum, ясно отразяващъ продължителната лѣтня суша, придужена отъ почти пълното изсъхване на тревистата растителность, каквато ние тъкмо заварихме при нашето посещение на острова, презъ м. августъ м. г. Тази продължителна лѣтня суша изглежда да намира отражението си и въ срѣдната годишна сравнително низка относителна влажность на въздуха.

Снѣговалежътъ се наблюдава въ планинитѣ, а за кратко време и по северното крайбрѣжие на острова, когато по южното крайбрѣжие снѣгътъ не се задържа. Презъ изключително студената изтекла зима въ Лимена температурата е паднала до —8°. Тогава сѫ измръзнали посаденитѣ тамъ евкалипти и сѫ доста пострадали и отдѣлнитѣ палми (Trachycarpus). Въ Лименария, на ю.-з. крайбрѣжие, обаче снѣгътъ не се е задържалъ и низкитѣ температури не сѫ дали почти никакво отражение върху растителостьта. Съответно съ климата, морската вода до късно запазва относително висока температура, което се вижда отъ факта, че кѫпането въ него е възможно още до късно презъ есеньта (ноември).

Отъ друга страна въпрѣки сравнително доста високитѣ лѣтни температури, горещинитѣ на острова се смекчаватъ отъ морскитѣ вѣтрове (особено „батисъ“, духащъ презъ лѣтнитѣ дни къмъ пладне), вслѣдствие на което крайбрѣжията му, както и откриститѣ планински мѣста иматъ фактически приятенъ и не прѣкомѣрно горещъ лѣтенъ климатъ и само закѫтанитѣ долища въ вѫтрешностьта на острова (напр. въ околносьта на с. Теологосъ), особено при наличностьта на напеченитѣ отъ слънцето варовити скали, създаватъ условия на непоносима жега, които напомнятъ лѣтото въ южна Македония. Приятни, меки и незадушливи сѫ и лѣтнитѣ нощи.

Климатичнитѣ различия между северното и южното крайбрѣжие на острова изглежда да се простиратъ и върху валежния режимъ. Поне презъ априлското си посещение на острова можахъ нѣколкократно да наблюдавамъ валежъ въ планинитѣ и северното крайбрѣжие, когато на южното се е задържало слънчево време. Сѫщо по-буйната и по-разнообразна растителность на северното крайбрѣжие говори въ полза на такава разлика.

5. Напояване

За условията на напояването на о. Тасосъ въ старата литература сѫществуватъ сѫщо така противоречиви данни. Grisebach, презъ м. юний 1839 год. е намѣрилъ само недоброкачествена вода въ Скала-Панагия (днешна Лимена), както и въ Казавити. Това му дава поводъ да се очудва, че V. Prokesch[1], който е посетилъ о. Тасосъ презъ м. августъ, хвали изворната вода на този островъ, предъ всички други острови на Архипелага. Като взема предъ видъ незначителната височина на планинитѣ, върху които снѣгътъ рано изчезва, а сжщо така и многобройнитѣ тѣсни долове, слизащи въ всички посоки, Grisebach смѣта за естествено, че островътъ не може да има достатъчно вода и че тази вода, рано пресъхва, поради което крайбрѣжията на острова сж маловодни. Независимо отъ по-нови и по-точни указания въ литературата[1], мога отъ своя страна да засвидетелствувамъ, че о. Тасосъ не би могълъ да се смѣта за маловоденъ. Днесъ крайбрѣжннтѣ му селища сж въ повечето случаи снабдени съ вода, другитѣ пъкъ иматъ естествени извори. Силни карстови извори има въ с. Панагия. Изобилна вода има сжщо с. Калирахи и с. Сотиросъ. По-голмитѣ селища, като Лимена, Лименария, Теологосъ, Потамия и др. иматъ хубави чешми. На нѣкои мѣста по крайбрѣжието водата се добива отъ бунари (Кинера, Потосъ). Само нѣкои пунктове на южното крайбрѣжие сж почти безводни (заливътъ Св. Георги, монаст. Св. Архангелъ при Демиръ-Халка и др.).

---

[1] V. Prokesch: Denkwürdigkeiten aus dem Orient, Bd. III, p. 612 u. ff., спорѣдъ A. Grisebach, l. c.

Потоцитѣ, слизащи по севернитѣ и източни склонове на острова, сж къси, съответно съ орографскитѣ условия. Онѣзи, които текатъ въ юго-западна посока (покрай Кастронъ, Теологосъ и др.), сж значително по-дълги, но не винаги достигатъ до морето. Малки, но студени извори намѣрихме презъ м. августъ и подъ най-високата точка на острова, в. Ипсарионъ, между 900 и 1000 м. надм. височ.

Характерно явление представя единствениятъ на острова мочуръ, върху образуваното отъ морскитѣ наслаги полуостровче при Казавити. Мочурътъ заема естествената впадина, образувала се всрѣдъ наслагитѣ и спаднала почти до морското равнище, когато наоколо вълнитѣ продължаватъ да натрупватъ насипъ, ограждащъ тази впадина подобно на бентъ. Въ мочура имало и опасни за човѣка търсавища.

Термални извори има: 1) на островчето Тасопуло, кждето тѣ се намиратъ на брѣга, почти на морското равнище, и 2) въ сжщитѣ условия при с. Астрисъ. Споредъ предания, затрупани сега термални извори имало и при Кинера.

6. Растителна покривка

Растителностьта на островъ Тасосъ дава, както винаги, пълно отражение на климатичнитѣ условия. C. Regel (l. c.) справедливо я характеризира като напълно срѣдиземноморска. Съобразно съ условията на климата и на почвата, на острова господствува ксероморфенъ типъ растителность, който безусловно отразява на първо мѣсто влиянието на редовната лѣтна суша, но сжщо така и на преобладаващия сухъ скалистъ теренъ.

Растителностьта на острова се отнася къмъ нѣколко основни биологични типа (въ смисъла на Rübel и Brockmann-Jerosch). Отъ дървесната растителность на първо мѣсто стоятъ *Aciculilignosa* (иглолистнитѣ) и *Durilignosa* (ксероморфни вѣчно-зелени дървета и храсти). Второстепенна роля играятъ *Aestilignosa* (широколисти дървета и храсти съ опадливи презъ зимата листа), характерни за растителностьта на Срѣдна Европа, а сѫщо така за по-голѣмата часть отъ България.

---

[1] Г. Παπαευστρατίου, l. c.; H. de Coincy, l. c. и др.

Измежду типоветѣ тревиста растителность особено важна роля играятъ терофититѣ (едногодишни растения), отъ които обаче при късното ни лѣтно посещение можахме да наблюдаваме само многобройни следи и само при априлското си посещение намѣрихъ ги въ пълно развитие. Подиръ тѣхъ вървятъ другитѣ типове тревиста растителность

Aciculilignosa на острова сѫ застѫпени преди всичко съ два вида боръ, образуващи гори, които на времето си, безъ съмнение, сѫ покривали цѣлия островъ, и сѫ ограничени сега до една площь отъ около 250,000 декара, благодарение дейностьта на човѣка. Отъ тѣхъ само около 150,000 дек. сѫ покрити съ високостъблена гора. Вѣчно зелениятъ подлесъ на тѣзи гори ги отличава веднага отъ съответнитѣ гори на субарктичната зона. Двата вида боръ принадлежатъ къмъ срѣдиземноморскитѣ представители на рода *Pinus*. Единиятъ (известенъ на мѣстното население като благороденъ боръ) е широко разпространениятъ въ срѣдиземноморската область видъ *Pinus brutia* Ten.[1] (даванъ до сега въ литературата за о. Тасосъ погрѣшно като *P. halepensis* Mill.). Той покрива долната часть на планинскитѣ склонове и

Pinus brutia Ten. на морския брѣгъ при Скала Калирахи.
Pinus brutia Ten. am Meerstrand bei Skala Kalirachi.

---

[1] Въ нѣмската литература означаванъ като пиренейски боръ (Pyrenäenkiefer).

слиза до самия морски брѣгъ, поради което дава характерно ландшафтно съчетание на борова гора и море, каквото не може да се наблюдава никѫде другаде въ България. Гори, малки горички и отдѣлни дървета отъ този видъ се срѣщатъ по цѣлата окрѫжность на острова и говорятъ за нѣкогашното широко разпространение на боровитѣ гори. Отъ друга страна обстоятелството, че гора отъ *Pinus brutia* Ten. расте и върху развалинитѣ на древния Акрополъ, при Лимена, свидетелствува, че въ миналото горската растителность е имала промѣнлива сѫдба и, че при благоприятни условия, тя показва тенденцията наново да завладѣе завоюванитѣ отъ човѣка мѣста. Никѫде на острова не можахме да установимъ присѫтствието на *Pinus halepensis* Mill., както и на *P. maritima* L., споменувани въ литературата за о. Тасосъ.

На боровитѣ гори на острова е дължела могѫщата си нѣкога флота древната Тасоска република. Тѣ и сега съставятъ единъ важенъ стопански обектъ. Освенъ дървесината, употрѣбявана за строежъ на лодки и за дограма, населението използува сѫщо ароматната смола на *Pinus brutia* Ten., която още и днесъ, както въ древни времена, продължава, между друго, да се използува и за подправка на виното. Тя влиза като примѣсь въ състава на известното гръцко вино „рицино“, представяще, както е известно, единъ отъ най-стариннитѣ типове вина[1]. Кората на *Pinus brutia* Ten, смлѣна на брашно и сварена, дава кафява боя, която служи най-вече за боядисване на рибарскатѣ мрежи. Тя сѫщо така е предметъ на износъ. Износътъ на смолата достига до около 400 тона годишно.

Pinus brutia се изкачва по севернитѣ планински склонове срѣдно до около 300—400 м. надм. височина, а по южнитѣ — до около 400—500 м. По-нагоре горитѣ сѫ образувани отъ другъ видъ, който мѣстното население познава като „дивъ боръ“. Това е източно-медитеранскиятъ видъ *Pinus Pallasiana* Lamb., който не се срѣща въ старитѣ предѣли на България. Горитѣ му се изкачватъ до най-високитѣ планински гребени и надали достигатъ на о. Тасосъ предѣлната си надморска височина. Непосрѣдствено подъ най-високитѣ върхове (в. Ипсарионъ, в. Св. Илия), могатъ да се наблюдаватъ остатъци отъ борови дървета, вѣроятно унищожени отъ огъня.

По северо-източния склонъ на в. Ипсарионъ, върху гнайсовъ теренъ, приблизително между 900 м. и 1100 м. н. в. се явява като зачатъкъ на 3-ти растителенъ поясъ на острова, недоразвитъ поради недостатъчната надморска височина, малка горичка или по-скоро разпръсната група дървета отъ *родопската ела* (Abies Borisii-Regis Mattf.). Пирамидалната форма на тѣзи дървета отъ пръвъ погледъ ги отличава отъ тасоскитѣ борове, чиято характерна чадъровидна корона дава на тасоскитѣ гори изгледа на срѣдиземноморски ландшафтъ. Отдѣлни дървета отъ родопската ела се срѣщатъ сѫщо по скалистия планински гребенъ източно отъ в Ипсарионъ, както и по севернитѣ склонове на в. Трапза, на около 450 м. надм. височ. Споредъ H. de Coincy, тази порода е имала въ миналото по-широко разпространение, но е била унищожена отъ горскитѣ пожари.

---

[1] Вж. у G. Hegi: Illustrierte Flora von Mitteleuropa, V. 1. 1925, p. 395—425.

Сѫщата сѫдба изглежда да е имало и четвъртото иглолистно дърво на острова — *Juniperus excelsa* M.B. Гора, образувана отъ тази хвойна върху площь отъ около 500 декара, покрива скалнитѣ мраморни склонове при с. Теологосъ, между 350 и 950 м. надм. височ. H. de Coincy (l. c.) споменува хвойнова гора за склоноветѣ на в. Сусула. Очебийно въ миналото хвойновитѣ гори сѫ имали по-широко разпространение, но сѫ намалѣли следъ опожаряванията, вследствие слабата възстановителна способность на хвойната.

Така напр. Grisebach (l. c. p. 219—220) описва гора, образувана въ значителна часть отъ *Juniperus excelsa* M.B. въ околностьта на пристанището Казавити Тази мѣстность посетихъ презъ м. априлъ т. г. и можахъ да видя на разни мѣста само отдѣлни екземпляри отъ *Juniperus excelsa* M. B. Въ южната часть на острова се срѣща сѫща и близкия видъ *J. foetidissima* Willd.

Pinus Pallasiana Lamb. на гребена подъ в. Ипсарионъ, на 900 м. надм. вис. — *Pinus Pallasiana* Lamb. auf dem Bergrücken unter dem Gipfel Ipsarion, auf cca 900 m. Meereshöhe.

Подлесътъ на боровитѣ гори още повече подчертава срѣдиземноморския имъ характеръ.

На първо мѣсто стоятъ *склерофилнитѣ храсти* (Durifrutices), съ сравнително дребни, кожести, вѣчно зелени листа. Такива сѫ преди всичко два вида вѣчно зелени *дѫбове* (*Quercus ilex* L. и *Q. coccifera* L.), чиято храстовидна форма въ всѣки случай, безъ съмнание, се дължи на човѣка, понеже при благоприятни условия, тѣ вематъ размѣри на дървета. Горичка отъ *Quercus ilex* L., съ площь около 100 дек., расте на хълма при развалинитѣ на Акропола, край Лимена. Друга подобна горичка се намира край с. Панагия. Живописни групи дървета отъ сѫщия дѫбъ стоятъ край залива Кинера и др. По-рѣдки сѫ дървета отъ *парнаръ* (*Quercus coccifera* L.). Такива дървета намѣрихме при параклиса Св. Пантелей, на сѣдловината между Лимена и Панагия, на около 350 м. надм. вис. Голѣми и силно развити парнарови дървета намѣрихме сѫщо въ църковния дворъ на с. Кастронъ (550 м. надм. вис.), както и край монастирчето при с. Теологосъ и др. Силно разпространени сѫ сѫщо така два вида *кумарика* (*Arbutus unedo* L. и по-рѣдко *A. andrachne* L.), чиито плодове, наподобаващи ягодитѣ, узрѣватъ къмъ есеньта и служатъ за получаване на ракия. Наредъ съ тѣхъ идатъ *грипата* (*Phillyrea media* L.), дивата *маслина* (*Olea oleaster* Hoffmg.), вѣчно-зелениятъ *глогъ* (*Pyracantha coccinea* Med.) и нѣкои други. По южното крайбрѣжие на полуострова въ горския подлесъ господствува най-вече вѣчно-зелената *Pistacia lentiscus* L.

Силно разпространенъ е и *ерикоидниятъ* типъ растения, макаръ и да е застѫпенъ само съ два вида *Erica* (*E. verticillata* L. и *E. arborea* L.), които се срѣщатъ изъ цѣлия островъ, като първата преобладава въ южната, а втората въ северната му часть. *Саротамниятъ* типъ е застѫпенъ отъ *Spartium junceum* L. Изобилни сѫ и силно ароматнитѣ растения, богати на етерни масла, представени отъ различни *устноцвѣтни растения* и др.

В. Пророкъ Илия съ *Pinus Pallasiana* Lamb. на предния планъ.
Gipfel Profitis Ilias mit *Pinus Pallasiana* Lamb. im Vordergrund.

Представителитѣ на *Aestilignosa*. макаръ и да сѫ застѫпени съ доста видове, по разпространението се губятъ въ преобладаващата вѣчно-зелена растителность, понеже се срѣщатъ най-вече поединично.

Лианитѣ сѫ особено изобилни въ горитѣ на северното крайбрѣжие. Най-много е разпространена *скрипката* — *Smilax aspera* L., по-малко *S. excelsa* L. освенъ това *бръшлянътъ* (*Hedera helix* L.), *поветътъ* (*Clematis vitalba* L.), дивата *лоза* (*Vitis silvestris* Gm.) и катерливата *вѣчно-зелената шипка* (*Rosa sempervirens* L.),

Характерно е присѫтствието въ сѣнчеститѣ, изложени на северъ гори отъ

Pinus Pallasiana на бореалния растителенъ елементъ, застжпенъ макаръ съ много рѣдки, но типични видове, като напр. *Sanicula europaea* L., *Pirola chlorantha* Sw., *P. media* L., *Viola silvestris* Lam., *Galium rotundifolium* L., *Euphorbia amygdaloides* L. и нѣкои други. Въ горитѣ и върху сѣнчеститѣ скали по северо-източния стръменъ склонъ на в. Ипсарионъ, между 700 м. и 1200 м. надм. височ. се срѣщатъ и отдѣлни екземпляри отъ *тисъ (Taxus baccata* L.).

Ливадна хигрофилна растителность се срѣща само на малко мѣста и е най-добре развита около крайморския мочуръ при Казавити. Тя е описана въ общи черти отъ Grisebach[1]. Основната маса на тази растителность образуватъ *тревитѣ* (Gramineae) и *острицитѣ* (Carex), съединени въ чимъ. На пролѣть тамъ масово цъвтятъ *нарциситѣ* (*N. tazetta* L.), а по-късно орхидеитѣ: *Orchis fragrans* Pall. и *O. laxiflora* Lam.

Динамиката на тази растителна покривка се изразява най-вече въ промѣнитѣ, които се извършватъ подъ влиянието на човѣка. Най-разпространената форма на промѣна въ естествената растителность, това е унищожаването на горитѣ и последицитѣ му. При горещото засушливо лѣто, горскитѣ пожари изглежда винаги да сж играли въ този процесъ важна роля и пожарътъ отъ миналото лѣто, унищожилъ горитѣ по северния склонъ на острова, не представя изключение. Горскитѣ пожари изглежда да сж обикновено явление на острова. Само презъ 1937 год. въ околностьта на Лименария (споредъ устно съобщение на лесовъда г. х. Димитровъ) горски пожаръ е унищожилъ около 25,000 декара насаждения. Сжщо въ околностьта на Рохони и Казавити горитѣ сж млади, възобновени следъ неотдавнашенъ пожаръ (преди 7—8 години). Опожарени гори наблюдавахме сжщо въ околностьта на с. Кинера и на с. Теологосъ, кждето презъ 1928 г. сж изгорѣли около 50,000 дек. Различнитѣ фази на развитието на растителностьта следъ опожаряването на гората, могатъ да се наблюдаватъ на разни мѣста.

Възобновяването на изгорѣлата борова гора чрезъ самосевъ не е рѣдко явление. Площи, покрити съ млади борчета, наблюдавахме въ планината надъ с. Теологосъ, по пжтя за с. Потамия. Такива възобновени горички има и въ съседство съ гр. Лимена. Често обаче, като последица на горскитѣ пожари, се явяватъ по-дълбоки промѣни въ типа на растителнитѣ съобщества и тогава следва характерна серия отъ промѣни.

Мрачна картина представя първата фаза, непосрѣдствено следъ пожара, когато цѣли хълмове иматъ безжизненъ изгледъ и сж черни отъ овжглената дървесна маса. При втората фаза, приблизително до 1—2 години следъ пожара, гората, измита вече отъ дъждоветѣ и загубила черния си цвѣтъ, стои още безжизнена и напомня изгледа на срѣдно-европейска широколиста гора презъ зимата. Третята фаза представя започващето следъ 2—3 години съживяване на гората отъ основата на стъблата, чрезъ издънки. Тъй като борътъ обаче не притежава способность да се възпроизвежда чрезъ издънки, възобновяването се извършва въ сжщность отъ подлеса. При това измежду продължаващитѣ да стоятъ мъртви борови дървета започватъ да се съживяватъ храсти отъ *Arbutus, Erica, Cistus, Phillyrea, Cercis, Pistacia, Myrthus* и др. По-късно, и то само на отдѣлни мѣста, започватъ да се издигатъ борчета, отъ семената, запазили се въ почвата. Храститѣ обаче презъ туй време успѣватъ да получатъ надмощие въ развитието и се склопяватъ, като образуватъ непроходимъ и въ повечето случаи бодливъ вѣчно-зеленъ гѫсталакъ. По такъвъ начинъ отъ растителното съобщество *Pinetum* се стига до образуването на типиченъ медитерански *Maquis*.

---

[1] L. c, p. 222—223.

Богати и буйно развити маквиси сѫ свойствени на северо-източното крайбрѣжие на острова: околноститѣ на пристанището Лимена, с. Панагия, с. Потамия и др. Тѣ на времето си направили силно впечатление на Grisebach. „Die Gebüsche...“, пише този авторъ[1]: „welche die unteren Vorgebirge bekleideteten, übertrafen an Frische, Üppigkeit und Verschiedenheit der Formen die Erwartung“. По състава си тѣзи храсталаци сѫ родствени на онѣзи отъ южно-македонското и тракийско крайбрѣжие, обаче иматъ по-юженъ характеръ. Основата образуватъ вѣчно-зеленитѣ храсти. *Quercus ilex* L., *Arbutus unedo* L., *Phillyrea media* L., *Olea oleaster* L. и др., които и образуватъ главната маса на храсталака. Къмъ тѣхъ обаче сѫ примѣсени разнообразни, но отстѫпващи по броя на индивидитѣ представители на *Aestilignosa*. като напр. *дивитѣ рожкове (Cercis siliquastrum* L.), изобилни въ нѣкои мѣстности, а найвече на островчето Тасопула, *драката (Paliurus)*, силно допринасяща за напроходимостьта на маквиса, *хрищельтъ (Jasminum fruticans* L.), *глогътъ (Crataegus monogyna* Jacq. var. *azarella* Griseb.), *мѣхурникътъ* (*Colutea*), два

Quercus ilex L. на морския брѣгъ при Кинера. — *Quercus ilex* L. am Meerstrand bei Kinera.

---

[1] L. c., p. 213.

вида *тетъръ* — *Pistacia mutica* F. M. и *P. terebinthus* L. и др. Изобилнитѣ увивни растения (най-вече *Smilax aspera* L.) увеличаватъ още повече недостжпностьта на храсталака, подъ чиято защита се запазватъ отъ животнитѣ редица характерни тревисти растения. Въ околностьта на с. Панагия, въ мѣстностьта Вафи, има дафинова горичка (*Laurus nobilis* L.). *Laurus* расте сжщо на островчето Крабуса и отсрѣщния носъ, а въ отдѣлни индивиди още на нѣколко други мѣста, въ доловетѣ между с. Потамия и Кинера.

Въ другитѣ части на острова, съ изключение на южнитѣ, маквиситѣ често биватъ образувани главно отъ *Quercus ilex* L., отъ *Arbutus unedo* L. или пъкъ въ тѣхъ преобладаватъ двата вида *Erica* и т. н. Представителитѣ на *Aestilignosa* силно намаляватъ въ състава на тѣзи храсталаци, въ южнитѣ части на острова.

Въ сравнително по-континенталната вжтрешность на острова маквиситѣ биватъ особено често образувани главно отъ *Quercus coccifera* L., макаръ и другитѣ изброени току що видове обикновено не липсватъ въ тѣзи храсталаци. *Quercus coccifera* L. се изкачва въ планинитѣ до повече отъ 1100 м. надм. височ.

За южното крайбрѣжие особено характерни сж маквиситѣ, образувани главно отъ *вѣчно-зеления тетъръ* — *Pistacia lentiscus* L. Маквиситѣ тамъ изглежда да сж по-бѣдни на видове, но въ замѣна на това сж образувани почти изключително отъ вѣчно-зелени храсти. Листопаднитѣ храсти се срѣщатъ само тукъ-тамъ, поединично. Отъ двата вида *Erica* преобладава *E. verticillata* L. Срѣща се и маквисъ образуванъ предимно отъ дивата маслина.

При продължаващето да действува косвено влияние на човѣка, и частно при продължаващата паша, маквиситѣ постепенно деградиратъ, като по-малко устойчивитѣ или по-слабо запазенитѣ отъ поядането храсти постепенно изчезватъ, а се запазватъ по-устойчивитѣ.

Така се идва до образуването на рѣдъкъ и предимно бодливъ храсталакъ отъ *Poterium spinosum* L., *Anthyllis Hermanniae* L., *Calycotome villosa* Link., *Asparagus acutifolius* L., а въ южнитѣ части на острова сжщо отъ *Noaea spinosissima* Maqu. и др. Въ пространството между тѣзи храсти се настанява тревистата растителность, съ силно застжпенитѣ *терофити* а *геофити* и по този пжть се достига до образуването на характерната източно-медитеранска *Phrygana*.

Въ други случаи по сжщия пжть се идва до образуването на *Tomillares*, съ силно застжпени ароматни растения, богати съ етерни масла и поради това отбѣгвани отъ животнитѣ. Въ състава имъ влизатъ особено често: *Inula viscosa* L., *Cistus villosus* L., *C. salviaefolius* L., *Salvia grandiflora* Ettl., *Micromeria Juliana* Benth., *Myrthus communis* L., *Thymbra capitata* Griseb., *Origanum heracleoticum* Boiss., по-рѣдко *Salvia triloba* L., и др.

Както *Phrygama* така и *Tomillares* сж особено чести въ обезлесенитѣ южни части на острова.

Последната фаза на това деградиране — образуването на наподобаващитѣ степи голи безлесни пространства (псевдо-степи), толкова разпространени въ срѣдната и източна части на Балканския полуостровъ, почти не се наблюдава на о. Тасосъ, като изключимъ голитѣ каменливи полета по планинскитѣ гребени и върхове, съ още запазенитѣ следи отъ нѣкогашната гора.

Горски асоциации отъ типа на *Aestilignosa* сѫщо така почти липсватъ на острова. На отдѣлни само мѣста сѫ застѫпени малки горички отъ *кестенъ (Castanea vesca* Gärtn.). Такива горички можахме да видимъ при с. Потамия и при с. Казавити между 250 и 400 м. надм. височ. Изглежда, че само отдѣлни дървета сѫ запазени по синуритѣ около с. Рохони, като остатъци отъ кестеновата гора, споменатa въ литературата за тази мѣстность. Край с. Потамия, на едно само мѣсто, всрѣдъ маквиситѣ отъ *Quercus ilex* L. и *Arbutus unedo* L. наблюдавахме малъкъ участъкъ (около 200 кв. м.) съ остатъци отъ широколистна храстова асоциация отъ типа на *Aestifruticeta* и отъ категорията на описанитѣ отъ L. Adamovič „шибляци“. Главна роль въ нея играятъ *Quercus pubescens* Willd., *Carpinus duinensis* Scop.. *Pirus amygdaliformis* Vill. и *Crataegus monogyna* Jacq. Малката асоциация обаче се губи всрѣдъ преобладаващитѣ наоколо *Durifruiticeta*.

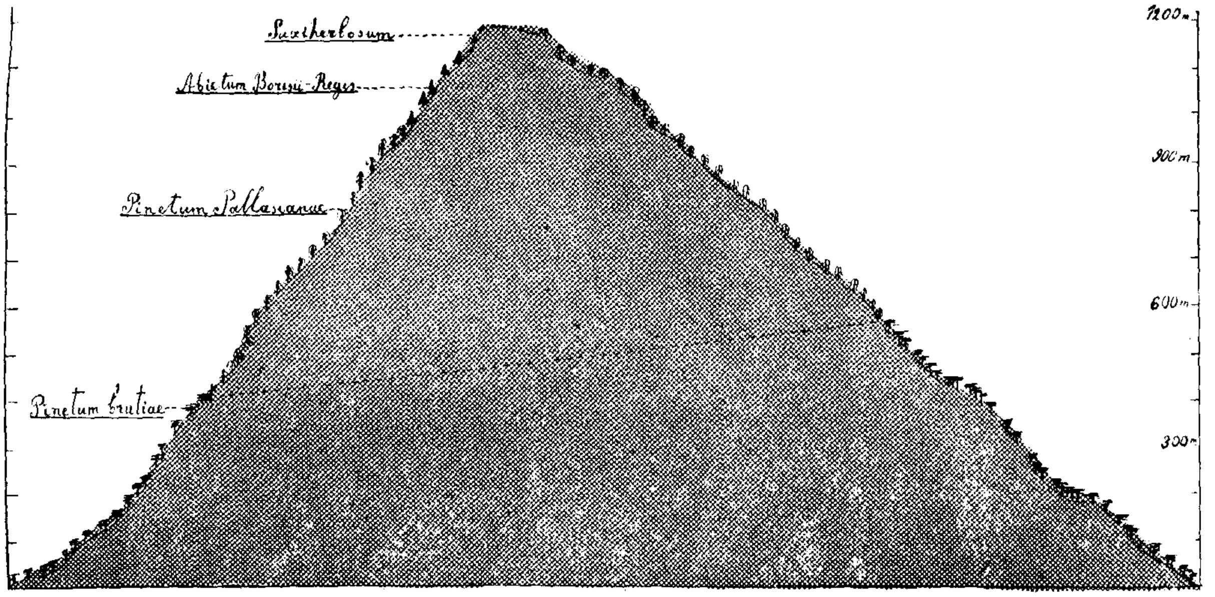

Схема на растителнитѣ пояси на о. Тасосъ. — Schematische Darstellung der Vegetationszonen von Thasos.

Остатъци отъ нѣкогашната асоциация отъ типа *Aestilignosa*, образувана отъ *паламудъ (Quercus aegilops* L.) наблюдавахме близо до с. Астрисъ, на южното крайбрѣжие на острова.

Като едно отъ указанията за медитеранския характеръ на природата на о. Тасосъ се явява сѫщо така и обстоятелството, че крайрѣчнитѣ дървесни съобщества сѫ застѫпни тамъ изключително отъ *Platanetum* (чинарови горички и храсталаци), когато срѣдно-европейскиятъ типъ *Salicetum* (върбалаци), разпространенъ още въ долната часть на долината на р. Струма, тукъ липсва напълно. Само на 1—2 мѣста можахме да видимъ отдѣлни екземпляри отъ върби — *Salix alba* L. и *S. purpurea* L. Grisebach (l. c. p. 214) описва виденитѣ отъ него презъ 1839 год. въ околностьта на Лимена гигантски чинари описани преди това отъ пжтешественика Prokesch (l. c.). Нѣкои отъ тѣхъ сж имали до 40 фута въ обемъ и сж могли да бждатъ причислени къмъ най-голѣмитѣ познати екземпляри отъ това дърво, заедно съ известнитѣ грамадни чинари край Босфора, които презъ XI столѣтие сж дали въ сѣнката си подслонъ на шатритѣ на Готфридъ Буйонски. Гигантскитѣ тасоски чинари сж били обаче престарѣли, вече споредъ описанието на Grisebach и сега не ги видѣхме, макаръ близо до Лимена има още много голѣми дървета отъ този видъ. Въ планинитѣ на о. Тасосъ чинаритѣ се изкачватъ до 700 м. надм. височ.

Като още единъ показалецъ на срѣдиземноморскитѣ растителни условия се явява разпространението на характерниятъ храстъ *Vitex agnus castus* L., върху откриститѣ влажни пѣсъчливи мѣста, най-вече въ рѣчнитѣ долове. Въ края на м. августъ ние заварихме синитѣ цвѣтове на този храстъ вече да прецъвтяватъ. Гъвкавитѣ му жилави клони се използуватъ отъ населението за плетене на кошници и пчелнитѣ кошери.

Планинскиятъ характеръ на острова е причина, щото на него да е развита *скалната растителность*, която на нѣкои мѣста се явява въ много характерни форми. Особено типична е растителностьта върху скалистия карстовъ теренъ, въ политѣ на в. Св. Илия, на около 800—900 м. надм. височ. Наяденитѣ сиви мраморни скали сж усѣяни тамъ съ едри колкото възглавници, плътни закржглени туфери отъ бодливия *Astragalus angustifolius* Lam., заедно съ по-малкитѣ такива възглавнички, образувани отъ ароматната *Satureja cuneifolia* Ten. По стръмнитѣ стжпала на високитѣ мраморни и гнайсови скали, по които въ видъ на серпентина лакатуши конската пжтека отъ с. Потамия за Теологосъ, на живописни групи растатъ увисналитѣ надолу китки на храстовидната млѣчка *Euphorbia characias* L. Друга гледка представятъ сѣнчеститѣ полувлажни гнайсови скални стѣни подъ в. Ипсарионъ, на около 1000 м. надм. височ., отъ чиито пукнатини висятъ надолу многобройни нѣжни снопчета на *Arenaria graeca* Hal., заедно съ папратитѣ и съ нѣжния *атонски кантарионъ (Hypericum athoum.* Boiss. et Orph.). Въ политѣ на тѣзи скали едриятъ скаленъ чакълъ е порасналъ съ *здравецъ (Geranium macrorhizum* L.).

Крайморскитѣ скали иматъ друга специфична растителность, измежду която правятъ впечатление сребренитѣ туфери на *Paronychia macrosepala* Boiss., тънкитѣ изправени стъбла на *Statice echinus* L. и др. характерни видове, предимно отъ срѣдиземноморски типъ растителность. Напролѣть въ пукнатинитѣ имъ се развиватъ цѣли пластове отъ южния *бронецъ* — *Selaginella denticulata* L. По отвеснитѣ крайморски скали близо до г. Лимена растатъ едри туфери отъ *Cheiranthus cheiri* L., а при сжщитѣ условия, близо до Лимениriа — красивата *Matthiola sinuata* R. Br.

7. Фауната

Фауната на о. Тасосъ, както това е свойствено изобщо на островнитѣ фауни, е бедна. Едритѣ бозайници сж отдавна изчезнали. Трѣбва да се смѣта за легенда появилото се въ всѣкидневната ни преса съобщение за намирането на този островъ на *козирога* (*Capra aegagrus* L.). За това животно на о-въ Тасосъ никой нѣма какви да е сведения и изглежда, че *Capra aegagrus* L., който е обитавалъ Кушиница пл. до европейската война (1916 г.), е вече отдавна изчезналъ отъ острова. Сега на острова се срѣщатъ само дребни бозайници.

Заслужаватъ да се споменатъ *зайцитѣ*, които изобилствуватъ на островчето Тасопуло, кѫдето сѫ били известни и въ турско време, поради което и това островче е носило турско название „Таушанъ“. Напоследъкъ зайцитѣ, които изчезнали на островчето, сѫ били наново развъдени тамъ отъ тасоскитѣ ловци. Споредъ сведения, въ горитѣ на о. Тасосъ още били запазени *бѣлкитѣ*. Често се срѣщатъ *яребицитѣ* и *кеклицитѣ*, Измежду насѣкомитѣ интересно е намирането на най-едрия елатериденъ бръмбаръ, 3.5 сант. дълъгъ, *Alaus Pareyssii*, а сѫщо и на рѣдкия видъ бръмбаръ *Morio olympicus*.

Богата е напротивъ морската фауна край острова, поне за наша преценка, понеже е застѫпена съ много типове водни животни, липсващи въ Черно море, каквито сѫ *морскитѣ звезди*, *морскитѣ таралежи*, *сепиитѣ*, *октоподътъ* (*Eledone moschata* Led.), Едритѣ бѣломорски *скариди* (*Squilla mantis* Rond. и *Peneus caramode* Desm.), *холотуриитѣ* и др.

Заслужава да се отбележи и грамадната мида *Pinna nobilis*, чийто *bissus* въ древностьта е служилъ за изработването на най-фини тъкани, какъвто е споменатиятъ въ библията *висонъ*.

Къмъ тази фауна се отнасятъ и нѣколко ценни вида риби, като напр. *султанката* (*Mullus surmuletus* L.), *лавракътъ* (*Labrax lupus* Cuv.), *кефалътъ* (*Mugil cephalus* Cuv.), *мексинарията* (*Mugil auratus* Risso), *умбрината* (*Umbrina cirrhosa* L.) и др., както и едритѣ *омари* (*Homarus vulgaris* M. Edv.), *лангустата* (*Palinurus vulgaris* Latr.), *„морски паякъ“* (*Maia squinado* Rond.) и др.

8. Влиянието на човѣка и стопанството му

Влиянието на човѣка и стопанството му, което е наложило въ течение на последнитѣ хилядолѣтия дълбокъ отпечатъкъ върху природата на по-голѣмата часть отъ земното кълбо, се е проявило несъмнено особено силно на о. Тасосъ, като се вземе предъ видъ, че историята на човѣшката култура върху този островъ датира най-малко отъ 3 хилядолѣтия. Привличалъ различни завоеватели, поради славата си на златоносна земя, островътъ многократно е смѣнявалъ владѣтелитѣ си, въ течение на човѣшката история. Островътъ преди много вѣкове е билъ обитаванъ отъ тракитѣ. Презъ XIII в. пр. пр. Хр. тамъ се е заселила финикийска колония, а презъ VII в. пр. Хр. сѫ дошли колонизатори гърци отъ йоническия островъ Паросъ. Уредената отъ тѣхъ Тасоска република е простряла владѣнията си и върху отсрещния македонски брѣгъ и е процъвтѣла презъ VI в. пр. Хр. По-късно, обаче, е била покорена отъ перситѣ. Освободила се отъ перситѣ и взела участие въ Делоския съюзъ, Тасоската република скоро е влѣзла, поради съперничеството, въ борба съ Атина, въ която е загубила териториитѣ си на континента и флотата си, а и самиятъ градъ Тасосъ (днешна Лимена) е билъ завоюванъ отъ Кимонъ презъ 463 г. пр. Хр., следъ 3-годишна обсада. По-късно островътъ е билъ завладѣнъ отъ Спарта, и мѣнилъ сѫдбата си до 340 г. пр. Хр., когато е билъ покоренъ отъ Филипъ Македонски. Две столѣтия по-късно,552 станалъ владѣние на Римъ и следъ това на Византия, о. Тасосъ е запазилъ известна автономия и е достигналъ наново до търговски разцвѣтъ, като е търгувалъ съ южна и западна Европа. Въ продължение на редъ вѣкове (IV до XIII ст. сл. Хр.) островътъ е водилъ сравнително миренъ животъ, обезпокояванъ само отъ пиратскитѣ нападения, въ които сѫ вземали участие заселилитѣ се на полуострова славяни, а по-късно и идващитѣ отъ югъ араби. Презъ 829 год.

Градинката предъ музея въ Лимена, съ *Jucca gloreosa* L. — Gärtchen des Museums in Limena, mit *Jucca gloreosa* L.

сл. Хр. арабитѣ дори сѫ разбили предъ о. Тасосъ византийската флота и временно сѫ се настанили на острова, но скоро сѫ били изгонени. Въ бурната епоха на кръстоноснитѣ походи о. Тасосъ пакъ става плячка на разни завоеватели. Презъ XIII в. той бива завладѣнъ отъ латинскитѣ рицари, следъ това минава ту въ рѫцетѣ на византийцитѣ, ту на генуезцитѣ, ту на венецианцитѣ, докато презъ 1456 г. бива завладѣнъ отъ турцитѣ, които, съ временно прекѫсване отъ страна на венецианцитѣ (1464—1497 г.), сѫ запазили острова до Балканската война[1]. Въ турско време островътъ е западналъ и станалъ арена на пиратството. Grisebach, посетилъ острова презъ 1839 г., е намѣрилъ пристанището Скала Панагия (днешна Лимена), ограбено отъ пиратитѣ, както предходната така и по-предходната година. Като характерна последица отъ постояннитѣ пиратски нападения, се явява положението, че селищата на острова сѫ отдръпнати отъ брѣговетѣ къмъ вѫтрешностьта. Самото население на Тасосъ сѫщо е вземало участие въ пиратството и има свидетелства, че поради това, то е било изселвано и е промѣняло своя съставъ. Къмъ тази епоха се отнася и заселването върху острова на колония дебърчани, основали с. Вулгаро, което въ описанията отъ началото на миналия вѣкъ вече се споменува, като главно селище на острова. Населението на това село (преименувано отъ гърцитѣ напоследъкъ въ Рохони), макаръ и напълно елинизирано помни още отчасти българския си произходъ.

---

[1] M. Guarducci: Taso, in Enciclopedia italiana, XXXIII, 1937, p. 304.

Презъ 1841 г. турскиятъ султанъ Махмудъ е сключилъ миръ съ възстаналия египетски водачъ Мохамедъ-Али и, за да затвърди приятелството, му

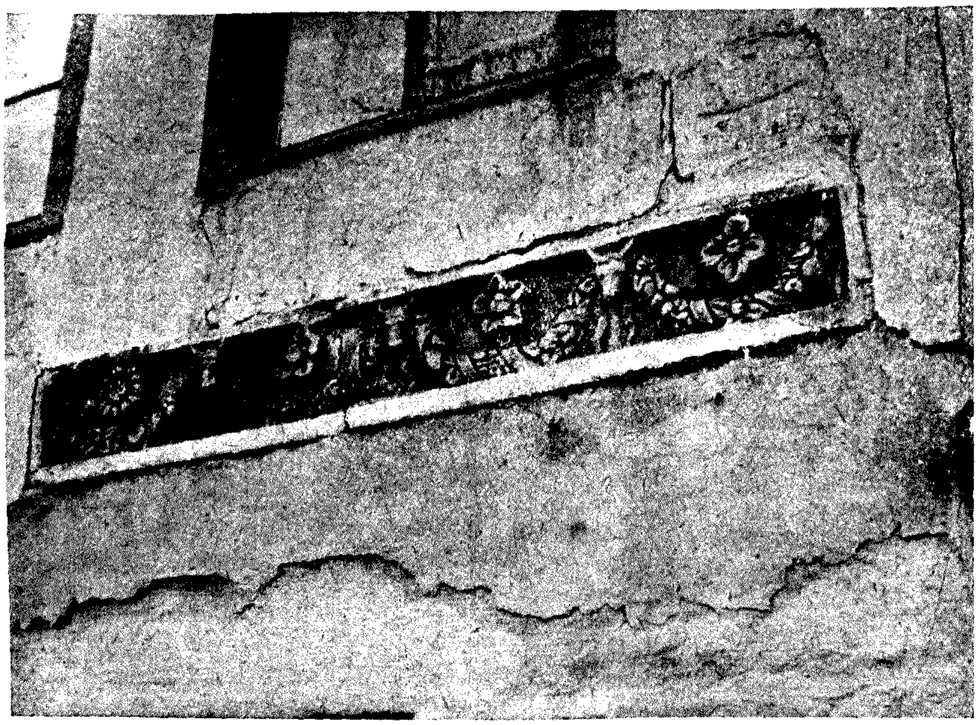

Античенъ барелиефъ, взиданъ въ стена на частна кѫща въ Лимена. — in die Mauer eines Privathauses zu Limena eingemauert.

е далъ като апанажъ о. Тасосъ. Въ египетско владение островътъ се е запазилъ до 1902 год., когато поради протеста на населението срещу данъцитѣ, е билъ заетъ временно отъ турскитѣ войски, съ което фактически се е сложилъ край на дотогавашното положение. Въ течението на повечето отъ половинъ вѣкъ египетско господство, когато на острова не е имало турска власть и е сѫществувалъ сравнително свободенъ режимъ, островътъ е давалъ подслонъ на множество бѣгълци отъ разни части на полуострова. Това е повело къмъ още по-голѣмо смѣшение на етническия типъ на тасоското население.

Въ началото на м. априлъ 1941 год. островътъ биде заетъ отъ германскитѣ войски, а на 12 май сѫщата година на него се издигна българското знаме.

Днешното население на острова наброява 18000 души, което прави около 45 жители на 1 кв. км. Главнитѣ селища сѫ: Теологосъ, съ около 3000 жители, Лимена — 2000 ж., Панагия — 1500 ж., Потамия — 1300 ж., Лименария — 1800 ж., Мариесъ — 1600 ж., Калирахи — 1900 ж., Казавити — 1600 ж., Рохони (бившето Вулгаро) — 800 ж. и др.

Населението отъ древни времена използува природнитѣ богатства на острова. Старъ занаятъ представя рударството, обаче прочутиятъ въ древностьта добивъ на златото е отдавна прекратенъ и сега не играе роль въ живота на острова, но се използуватъ другитѣ му руди, за които вече стана дума. Минни строежи се виждатъ на нѣколко мѣста, по юго-западното и западното крайбрѣжие на острова.

Пристанище Лимена. — Hafen Limena.

Експлоатацията на горитѣ е другъ старъ занаятъ на населението на о. Тасосъ. При липсата на пѫтища и на пълноводни рѣки, свличането на дървения материялъ отъ планинитѣ на острова се извършва мѫчно, съ помощьта на добитъка. Нѣколко чифта волове се впрягатъ, за да смъкнатъ отъ гората чрезъ влачене по-голѣмъ боровъ трупъ. Едва отъ разложкитѣ българи, дошли като работници на острова, за прибиране на изгорѣлата гора, сѫ донесени презъ изтеклата година и употрѣбени за тази цель коли, непознати до тогава на мѣстното население. Презъ военнитѣ години 1916—1918 френскитѣ окупационни власти сѫ направили опитъ да рационализиратъ горското стопанство и между друго, като мѣрка срѣщу честитѣ горски пожари е била уредена система отъ просѣки, раздѣлящи гората на отдѣлни участъци. Недостатъчностьта на тази мѣрка се вижда отъ голѣмия пожаръ презъ изтеклото лѣто, унищожилъ повече отъ 12000 декара гора, въ северната часть на острова. Както се вижда отъ доклада на министра на земедѣлието до Министерския съветъ, отъ 4 ноември м. г., съобщено въ вестницитѣ, обгорената дървена маса възлиза на 120000 куб. м., отъ тѣхъ 40000 куб. м. едъръ строителенъ материялъ, 20000 куб. м. дребенъ строителенъ материялъ 60000 куб. м. дърва за горене. Предпазни мѣрки срещу горскитѣ пожари и залесяването на безплоднитѣ пожарища сж безусловно едни отъ най-належащитѣ мѣрки за бждащето горско стопанство на острова.

Използуването на маквиситѣ става най-вече въ видъ на добива на дървени вжглища. Получаватъ и катранъ, чрезъ примитивна дестилация въ дълбоки трапове, напълнени съ дърва, чрезъ горно горение, като катранътъ се стича на дъното.

Културата на *маслинитѣ* датира върху острова сжщо така отъ преди много вѣкове. За хубавитѣ маслинови насаждения на о. Тасосъ, споменува

Скала Мариесъ. — Skala Maries.

Плутархъ, въ I в. сл. Р. Хр. Че тази култура напълно отговаря на климатичнитѣ условия на острова, това се вижда отъ факта, че маслината расте тамъ повсемѣстно и въ диво състояние, като съставна часть на маквиситѣ (*Olea oleaster* Hoffmg.). Самото развъждане на маслинитѣ става въ значителна степень чрезъ облагородяване на дивата маслина. Превръщането на маквисъ въ маслиново насаждение е характерна картина, която можахме да наблюдаваме на нѣколко мѣста. Вѣчно-зелениятъ гжсталакъ се изсича, като се оставятъ само дивитѣ маслини, и то така, щото да се намиратъ по на десетина метра разстояние една отъ друга, следъ което върху дивата подложка се присажда питомната маслина. Споредъ старата традиция на острова, всѣки става собственикъ на дървото, което е облагородилъ, безъ да придобива съ това право на собственость и върху земята, която си остава общинска или

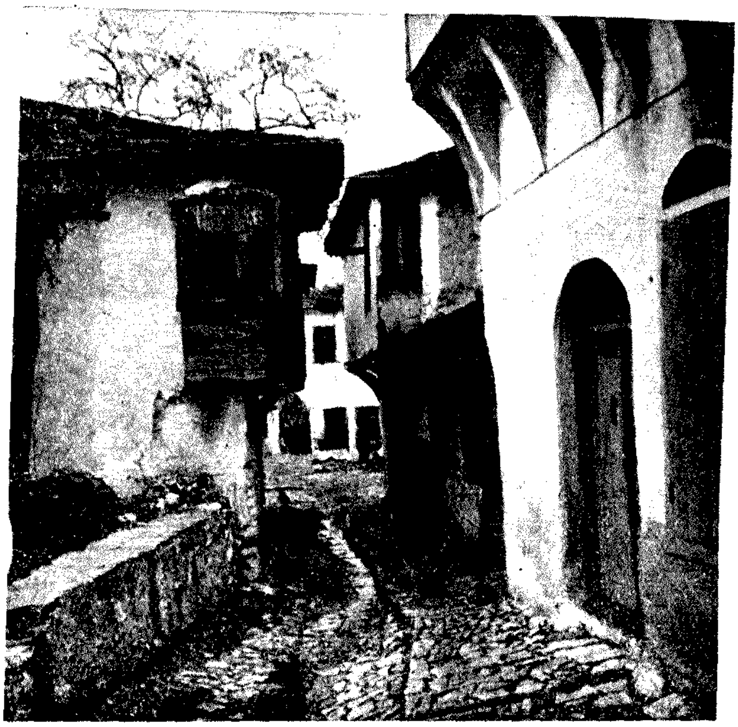

Улица въ с. Панагия. — Straße im Dorfe Panagia.

Улица въ Скала Мариесъ. — Straße in Skala Maries.

държавна. По-нататъкъ маслината не изисква никакви особени грижи, съ изключение на пролѣтното подрѣзване и борбата срещу *маслиновата муха* (*Daculus oleae* Gmel.). Борбата се води чрезъ опръскването на дървеснитѣ клонки съ меласа, подмѣсена съ натриевъ арсенатъ и амониевъ сулфатъ. Контролнитѣ стъклени мухоловки съ меласа могатъ да се видятъ на разни мѣста въ маслиновитѣ насаждения, кѫдето ги закачватъ по дървеснитѣ клони. Сравнително рѣдко се прилага и пролѣтното прекопаване на маслинитѣ.

Беридбата на маслинитѣ започва къмъ края на м. октомврий, а преработването имъ продължава презъ зимнитѣ месеци. Презъ това време собственицитѣ имъ се преселватъ въ специални кѫщички, построени всрѣдъ маслиненитѣ насаждения и стоящи необитаеми презъ останалото време. Такива безлюдни колиби се срѣщатъ, поединично и на групи, на разни мѣста по острова, така напр. при Кинера, залива Св. Иоанъ, Демиръ-Халка и др., а като краенъ изразъ на тѣзи съотношения се явява с. Каливисъ, въ северо-западната часть на острова. Селото наброява 250 кѫщи, има голѣмо училище, общинска сграда, кафенета и др., обаче се обитава само презъ зимнитѣ месеци, а презъ останалото време стои праздно, ако не се смѣта селскиятъ пазачъ, понеже временното му население, дошло отъ съседнитѣ села Голѣмо и Малко Казавити се прибира обратно въ тѣхъ.

Маслини на морския брѣгъ при Скала Калирахи.
Olivenbäume am Meerstrand bei Skala Kalirachi

На острова наброяватъ около 900,000 маслинови дървета, като насажденията имъ заематъ около 50,000 декара, т. е. приблизително $^1/_8$ часть отъ повръхностьта на острова Отглеждането имъ е възможно до кѫдето расте и дивата маслина, т. е. до около 200—300 м. надм. височина. Отъ тѣзи маслини получаватъ годишно около 10,000,000 кгр. плодъ. Тасоскитѣ маслини сѫ богати на масло и служатъ главно за получаване на зехтинъ. По качество тѣ не отстѫпвали на известнитѣ митиленски маслини и само на липсата на рафинерии мѣстното население отдава по-долното качество на тасоския зехтинъ отъ това на митиленския. Отъ друга страна тасоскитѣ маслини имали предимство предъ митиленскитѣ и волоскитѣ, понеже равномѣрно цъвтѣли и раждали всѣка година, а не презъ година, както онѣзи. Добивътъ на зехтинъ се движи между 20% и 23%.

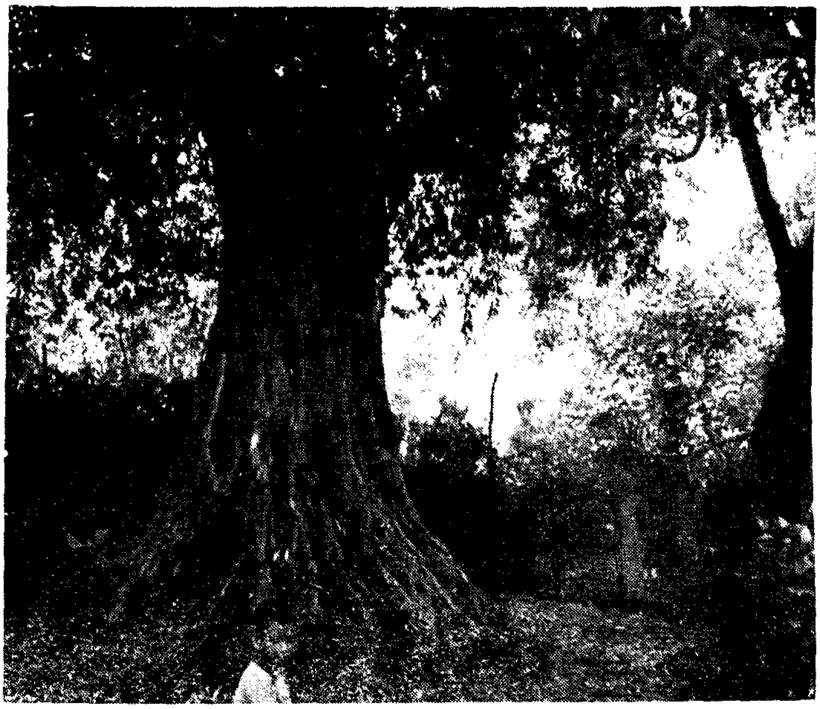

Многовѣковна маслина при Калирахи. — Mehrere Jahrhunderte alter Olivenbaum bei Kalirachi.

На разни мѣста на острова се срѣщатъ стари, многовѣковни маслинови дървета, съ дебели стъбла и съ дълбоко наядена, по единъ своеобразенъ начинъ, кора, напомняща плетиво. Единъ такъвъ грамаденъ старъ екземпляръ маслина, при с. Калирахи, е билъ все така грамаденъ и старъ, до колкото го помнятъ най-старитѣ хора измежду мѣстното население и както сѫ го познавали сѫщо и тѣхнитѣ бащи и дѣди. Населението го смѣта за най-малко 1000-годишенъ.

На острова произвеждатъ годишно срѣдно около 1,500,000 кгр. зехтинъ, който до сега само отчасти се е изнасялъ и се е употрѣбявалъ за храна, а останалото му количество е отивало за сапунено производство.

Овощарството е развито, макаръ и доста слабо, почти край всичкитѣ селища на острова. Безъ съмнение, отъ много старо време се отглеждатъ *орѣхи.* Griesebach (l. c., p. 214) е видѣлъ презъ 1839 год. гигантски орѣхови дървета, надминаващи по размѣритѣ си старитѣ чинари, въ околноститѣ на днешната Лимена. Орѣхитѣ и днесъ могатъ да се видятъ на много мѣста изъ острова, най-вече въ рѣчнитѣ долинки и край селищата. Обаче, диворастящи орѣхи, толкова чести въ планинитѣ на България, не сме срѣщали въ планинскитѣ долове на острова.

Напротивъ, *смокинитѣ* въ изобилие се срѣщатъ по скалитѣ и въ диво (подивѣло?) състояние. Съ диво-растящи смокини изобилствува островчето Тасопуло. Дребни но вкусни плодове отъ диво-растящи смокини ядохме сѫщо по скалитѣ на южното крайбрѣжие, близу до Алики. Освенъ това на о. Тасосъ се срѣщатъ разнообразни сортове питомни смокини, за сѫществуването на които скалиститѣ почви на острова създаватъ благоприятни условия. Изобилие отъ смокини намѣрихме при живописния, но запустяващъ презъ лѣтото, поради липсата на вода, скаленъ монастиръ Св. Архангелъ, близо до Демиръ-Халка. Отглеждатъ се сѫщо различни други плодове, като напр. едри, доброкачествени праскови, кайсиии, доста много бадеми, сливи, джанки, ябълки, дюли, нарове и пр. Сравнително слабо развита е културата на *черницитѣ.*

Като показалецъ на климатичнитѣ условия може да служи и фактътъ, че на югозападното крайбрѣжие на острова, въ Лименария, е възможно частично отглеждане на *портокалитѣ* на открито. Презъ зимата, обаче, *сладкитѣ портокали* (*Citrus aurantium* L.) биватъ запазени отгоре съ лекъ тенекенъ навесъ срѣщу евентуалнитѣ слани, когато *горчивитѣ портокали* (*Citrus vulgaris Risso*) се оставятъ безъ специална закрила. Презъ изключително суровата изтекла зима оставенитѣ незащитени дървета сѫ дали леки измръзвания по листата. Отъ другитѣ характерни културни дървета развъждани на острова могатъ да се споменатъ *Melia azederach* L., *Diopyros kaki* L., *Eriobotrya japonica* Lindl. (голѣми, силно развити и студоустойчиви дръвчета въ Лимена), *Chimonanthus praecox* Lk. и др. Изключителнитѣ мразове на изтеклата зима сѫ унищожили въ Лимена (както и на отсрѣщния брѣгъ въ Кавала) всичкитѣ насадени *евкалиптови* дървета и частично сѫ повредили палмитѣ (*Trachycarpus*) въ Лимена. *Nerium* и *Jucca aloifolia* L. не сѫ показали никакви повреди. Проблемътъ за въвеждане на южни дървесни култури на острова, отваря още широки изгледи.

Лозарството на о. Тасосъ на времето си е било силно развито и тасоското вино се е ползувало съ широка известность като предметъ на търговия. Споредъ директора на Народния музей Велковъ[1]), винени стомни съ печата на о. Тасосъ, датиращи най-вече отъ IV в. преди Р. Хр., сѫ намѣрени на много мѣста и въ България,. По настоящемъ лозарството се намира въ упадъкъ, но все пакъ на острова произвеждатъ хубави вина (Казавити, Мариесъ, Лименария и др.).

Земедѣлието е развито въ нищожни размѣри и не задоволява нуждитѣ на населението, тъй че се налага вносъ отъ континента, макаръ на острова и да се отглежда малко количество жито, царевица, ечмикъ, варива и пр. Характерно е, че на нѣколко мѣста на острова наблюдавахме *обикновениятъ фасулъ (Phaseolus vulgaris* L.) да се отглежда въ смѣсица съ *градинския (Ph. coccineus* L.), поради което и реколтата представлява смѣсица отъ два вида зърна.

---

[1]) Устно съобщение.

Влиянието на човѣка се изразява и въ масово внесената отъ него, безсъзнателно разпространена *рудерална растителность.* Тази растителность на о. Тасосъ е застѫпена най-вече край главнитѣ пристанища — Лимена и Лименария, и въ по-малка степень другаде. При Лимена количеството на рудералнитѣ видове е толкова голѣмо, че при първата обиколка изъ селището посетительтъ добива впечатление, че се намира всрѣдъ преобладаваща срѣдно-европейска растителность, и само когато се намѣри всрѣдъ естествената природа на острова, на страна отъ селището, се увѣрява че околната растителность има медитерански характеръ.

Jucca aloifolia Lk., култивирана въ Лимена. · *Jucca aloifolia* Lk. in Limena kultiviert.

Само при Лименария, на юго-западното крайбрѣжие на острова, въ състава на рудералната растителность се явяватъ такива физиономично характерни медитерански представители като подивѣлиятъ *столѣтникъ (Agave americana* L) и *кактусътъ — Opuntia ficus indica* L. Обаче и тамъ тѣ се срѣщатъ само

•ГРАДСКА-БИБЛИОТЕКА•

въ непосрѣдствено съседство съ селището и изглежда да сж започнали да се разпространяватъ отъ скоро.

Скотовъдството е слабо развито, понеже скалистиятъ теренъ на острова не създава за това условия. По-рано е било силно развито козарството, обаче напоследъкъ е било ограничено, като рационална мѣрка, заради запазване на горитѣ. Споредъ непровѣрени сведения броятъ на козитѣ възлиза на 19,000 глави, на овцетѣ — на 17,000.

Риболовътъ съставя единъ отъ важнитѣ видове поминъкъ на острова. Малки рибарски селца представятъ с. Кинера, Алики, Скала Мариесъ и др. Особено характеренъ е разпространениятъ както на о. Островъ Тасосъ тъй и на отсрѣщното крайбрѣжие нощенъ раболовъ, при който рибата се привлича отъ свѣтлината на фенери, които рибаритѣ носятъ въ лодкитѣ си. Картината на нощенъ риболовъ, съ блѣщукащитѣ въ морето свѣтлинки, каквито можахме да наблюдаме една нощь въ залива Демиръ-Халка, представя незабравима гледка. Солената риба съставя една отъ важнитѣ храни на мѣстното население, както това е било и преди 100 години (споредъ описанието на Grisebach от 1839 г.), а вѣроятно и преди вѣкове. Заедно съ отсрѣщното крайбрѣжие о. Тасосъ е представялъ единъ отъ най-богатитѣ съ риба райони въ предѣлитѣ на вчерашната Гърция.

Подивѣлъ *столѣтникъ* край Лименария. — Verwilderte *Agave* bei Limenaria.

Пчеларството е сжщо така единъ отъ главнитѣ занаяти на острова, кждето наброяватъ около 25,000 кошери. Кошеритѣ сж предимно отъ старъ типъ: плетени (въ значителна степень отъ клонкитѣ на *Vitex*), съ цилиндрична форма и безъ дъно. Тѣ се намиратъ обикновено на страни отъ селищата, най-вече въ боровитѣ гори, кждето стоятъ на дълги редици или на кржгове, между дърветата и въ полянитѣ. Въ случая, когато тѣ биватъ изложени на прѣкото действие на слънчевитѣ лѫчи, покриватъ ги отгоре съ пластъ листа отъ изобилната на острова *орлова папратъ* (*Pteridium aquilinum* Gled.), притиснати съ камъни, поради което кошеритѣ получаватъ своеобразенъ изгледъ и напомнятъ голѣми гѫби.

Пчелитѣ сѫ подложени на особенъ режимъ, отговарящъ на мѣстната климатична и растителна ритмика. Зимнитѣ месеци — отъ м. декемврий до м, февруари — тѣ прекарватъ въ почивка, при което кошеритѣ презимуватъ на открито, увити въ дървесна шума; следъ това пчелитѣ излизатъ на паша, всрѣдъ разцъвналата пролѣтна растителность на острова. Приблизително къмъ 15 априлъ кошеритѣ биватъ пренасяни на отсрѣщния Сарѫ-Шабански брѣгъ на полуострова, къмъ Орфано, Порто-Лагосъ и Света Гора, кѫдето презъ това време се развива богата растителность, и оставатъ тамъ до срѣдата на м. юни, когато тревистата растителность на Сарѫ-Шабанъ и др. започва да изгаря отъ лѣтната суша. Тогава кошеритѣ биватъ пренасяни обратно на острова, кѫдето въ това време цъвтятъ многобройнитѣ *устноцвѣтни* (видове *Salvia*, *Micromeria*, *Satureja*, *Origanum*, *Melissa* и др.), както и други предимно силно етерични медоносни растения на острова. Презъ м. августъ настѫпва медосборъ. Презъ есеннитѣ месеци пчелитѣ продължаватъ до кѫсно да пасатъ цъвтящия тогава *пиренъ* (*Erica verticillata* L.). Презъ всичкото време, когато пасатъ на острова, пчелитѣ използуватъ и сладкия сокъ, капещъ отъ боровитѣ клонки, въ присѫтствието на боровитѣ листни въшки, което силно се отразява върху качеството на меда. Тасоскиятъ медъ е гѫстъ, тъмно-кафявъ и съ характерна смолеста и етерна миризма. Той се ползува съ

Подивѣли кактуси при Лименария. — Verwilderte Opuntien bei Limenaria.

репутацията на лѣковитость. Интересно е съобщението на H. de Coincy (l. c.), че пчелитѣ, при това пренасяне, страдали отъ морска болесть. Споредъ твърдението на мѣстнитѣ жители, оставятъ ли се пчелитѣ презъ цѣлата година на острова, добивътъ на меда падалъ на половина.

Медосборътъ се извършва, като чрезъ почукване съ дръвчета отъ страни на пълния кошеръ, обърнатъ съ празднината си нагоре, пчелитѣ се принуждаватъ постепенно да преминатъ въ приставения отгоре празенъ кошеръ. Кротостьта на тасоскитѣ пчели позволява да се извършва тази процедура, безъ особени предпазни мѣрки срѣщу ужилване. На о. Тасосъ произвеждатъ годишно около 250000 кгр. медъ и 18000 кгр. восъкъ, съставящи предметъ на износъ.

9. Островъ Тасосъ като лѣтовище.

Като лѣтенъ морски курортъ о. Тасосъ изглежда да е известенъ доста отдавна и е билъ използуванъ въ това отношение отъ гърцитѣ, въпрѣки многото острови и крайбрѣжия, съ които Гърция е разполагала. За това свидетелствува домътъ на Метаксасова младежь уреденъ при пристанището Скала Калирахи, въ зданието на бившъ тютюневъ складъ. Лѣтовището е разполагало съ 200 легла и други приспособления. Лѣтовници, избѣгали отъ лѣтнитѣ горещини и малария, отъ южна Македония, намѣрихме, при обиколката си презъ м. августъ въ нѣколко села на острова.

Предимствата, които о. Тасосъ представя като морско лѣтовище, при нормални условия, сж нѣколко:

1) Мекиятъ климатъ, въ който се съединяватъ влиянието на морето и на планината; 2) топлото море, въ което кжпането е възможно до късно наесень; 3) боровитѣ гори и разнообразнитѣ богати на етерни масла растения, чийто ароматъ се примѣсва къмъ морския въздухъ; 4) красивитѣ пейзажи на острова, обусловени отъ съчетанията на скалистата планина, борова гора и морето, които правятъ отъ островъ Тасосъ единъ отъ най-красивитѣ кжтове въ днешната територия на България; 5) достатъчната и въ повечето случаи хубава вода, която изгодно отличава о. Тасосъ напр. отъ по-голѣмата часть на черноморското ни крайбрѣжие, съ изключение на двата ни по-голѣми черноморски града; 6) здравата храна, която представятъ медътъ, овощията, рибата и маслинитѣ, изобилни на острова и 7) сравнително добри макаръ и не много голѣми пѣсъчни плажове, които се срѣщатъ на разни мѣста по брѣговетѣ на о. Тасосъ, така напр. при Лимена, залива Св. Георги, Демиръ-Халка, Скала Мариесъ, Лименария и др.

Като отрицателни качества, върху подобрението на които би заслужавало да се обърне особено внимание, могатъ да се посочатъ: 1) комаритѣ и папатацитѣ които се срѣщатъ на много мѣста по брѣговетѣ (но не и въ вжтрешностьта) на острова, макаръ маларията на острова и да не сжществува, съ изключение на заблатената околность на пристанището Казавити. 2) Липсата на добри пжтища. Ако се не говори за недовършеното шосе между Лимена и Скала-Мариесъ, както и пжтя между с Теологосъ и прист. Лименария,

по останалия островъ събщенията ставатъ главно по конски пѫтеки. 3) Общото недостатъчно благоустройство на селищата на острова. 4) Зависимостьта на острова, въ продоволствено отношение отъ съседния континентъ, поради недостига на зърненитѣ храни, а вследствие на това и относително по-скѫпата храна.

Тѣзи нѣща изискватъ едно основно проучване на острова и вземане на мѣрки за общото повдигане на благоустройството му, което отъ само себе си ще повлече и премахването на повечето отъ изтъкнатитѣ неудобства. Изобщо, при известни разумни грижи, островъ Тасосъ би могълъ да се превърне въ първокачествено морско лѣтовище.

DIE NATUR DER INSEL THASOS

Von N. Stojanoff

Thasos ist die nördlichste Insel des Aegaeischen Archipels und ist durch eine nur etwa 6 km breite Meeresstrecke von der mazedonischen Küste der Balkanhalbinsel getrennt. Die Oberfläche der Insel beträgt etwa 400 km² una hat den Charakter einer Berggruppe, deren höchster Gipfel, Ipsarion, 1203 m Meereshöhe erreicht.

Die Insel ist hauptsächlich aus Gneis und Schiefern gebildet, aber auch mächtige Marmorstöcke kommen dort vor, zu denen z. B. der 1107 m. hohe Gipfel Profitis Ilias gehört.

Das Klima der Insel ist ziemlich mild. Die mittlere Jahrestemperatur beträgt etwa 16° C. Die mittlere Jännertemperatur variert zwichen 5° und 6°; die Temperatur des wärmsten Monates (August) — zwischen 26° und 26.5°. Die Sommerhitze wird jedoch durch die Meereswinde gemildert. Die Schneedecke bildet sich unregelmäßig nur an der Nordküste und auf den Bergen, nicht an der Südküste. Die mittlere jährliche Niederschlagsmenge beträgt etwa 600 bis 700 mm. Die Verteilung der Niederschläge ist mediterran, und zwar zeichnet sie sich durch ein Maximum im Spätherbst (Dezember, 100 bis 125 mm.) und ein Sommerminimum (Juli bis September, monatlich je 10 bis 25 mm.) aus. Die von der Verdorrung der Grasvegetation begleitete Sommerdürre ist eine alljärliche Erscheinung.

Der Vegetationscharakter ist ebenfalls mediterran. Die aus mediterranen Arten bestehenden *Aciculilignosa* spielen die Hauptrolle in der natürlichen Vegetationslandschaft. Einen nördlichen Anklang hat die mediterrane Vegetation an der Nordküste der Insel. Dieser Einfluß ist wenig auf der Südküste der Insel zu bemerken. Die natürliche Vegetation besteht aus Kieferwäldern, welche ehemals die ganze Insel bis zu den Gipfeln bedeckt haben (darüber ein Zeugnis von Archilochos, aus dem VII-n Jahrh. v. Chr.). Gegenwärtig, vom Menschen stark reduziert, bedecken die Wälder noch eine Fläche von etwe 25000 ha. Diese Wälder sind von zwei Kieferarten gebildet: *Pinus brutia* Ten. (in der Literatur fehlerhaft als *P. halepensis* Mill. angegeben) bedeckt den unteren Berggürtel, bis etwa 250—400 m. Meereshöhe, sowie die Bersohle und erreicht überall die Meeresküste. Von etwa 250—400 m. Meereshöhe aufwärts ist der Wald von der ostmediterranen *Pinus Pallasiana* Lamb. gebildet. Auf dem Nordosthang von Ipsarion, zwischen cca. 900 und 1000 m. Meereshöhe, sowie auf dem Nordhang von Trapeza, kommen kleine Bestände von *Abies Borisii-Regis* Mattf. vor, welche als Andeutung einer dritten, wegen der ungenügenden Meereshöhe unentwickelt gebliebenen Vegetationstufe der Insel angesehen werden können.

Die vierte wichtigste Baumart ist *Juniperus excelsa* M. B., welche auch noch heute hie und dort Wälder bildet (bei Teologos — etwa über 50 ha). Der von *Grisebach* im J. 1839 beobachtete Wald von *Juniperus excelsa* M. B. bei Kasawiti existiert nicht mehr.

Die Assoziationen der *Aestilignosa* sind ganz unbedeutend, und zwar kommen auf einzelnen Stellen Wäldchen der *Edelkastanie* vor und nur auf einem Standorte, auf dem Nordhang beim Dorfe Potamia, beobachtete Verfasser einen kleinen Šibljak-Bestand, aus submediterranen Arten *(Quercus pubescens* Willd., *Carpinus duinenis* Scop. u. dgl., darunter aber auch der südliche *Cercis siliquastrum* L.).

Im Unterholze der Kieferwälder überwiegen sklerophile Sträucher, und zwar an erster Stelle immergrüne *Eichen (Quercus ilex* L. und *Q, coccifera* L.), dann zwei *Arbutus*-Arten (vorwiegend *A. unedo* L., seltener *A. andrachne* L.), *Phillyrea media* L.. *Olea oleaster* Hoffmg., stellenweise *Myrthus communis* L., etwas seltener *Pyracantha coccinea* Med. u. a. Die Ericoiden sind fast ebenso weit verbreitet, obwohl nur durch zwei *Erica*-Arten vertreten (*E. arborea* L. und *E. verticillata* L.). Von den Rutengewächsen ist stellenweise massenhaft *Spartium junceum* L. vertreten. Ziemlich verbreitet sind dornige Sträucher *(Anthyllis Hermanniae* L., *Calycotome villosa* L. u. a.). Besonders zahlreich und über die ganze Insel verbreitet sind die mannigfaltigen an aetherischen Ölen reichen Pflanzen, welche die Luft um die Insel mit ihrem Duft buchstäblich erfüllen. Hieher gehörer an erster Stelle zahlreiche *Labiaten (Micromeria Juliana* Benth., *Salvia grandiflora* S. S., *Origanum heracleoticum* Boiss. u. mehrere andere), dann zwei weit verbreitete *Cistus*-Arten *(C. villosus* L. und *C. salviaefolius* L.), *Pistazien (P: terebinthus* L., *P. mutica* L. und auf der Südküste auch die immergrüne *P. lentiscus* L.), die ebenso weit verbreitete *Inula viscosa* L. u. a.

Die Lianen sind stellenweise, insbesondere aber auf der Nordküste, massenhaft vertreten, obwohl ziemlich artenarm: er sind vorwiegend zwei *Smilax*-Arten (hauptsächlich *S. asper* L., seltener *S, excelsa* L. dann *Clematis vitalba* L., *Hedera helix* L., auf der Nordküste auch die kletternde *Rosa sempervirens* L. und einige andere.

Boreales Element, und zwar *Viola silvestris* Lam., *Pyrola chlorantha* Sw., *P. media* L., *Galium rotundifolium* L., *Sanicula europaea* L. u einige andere, findet man in schattigen Kieferwäldern an den Nordhängen. Dort trifft man auch die *Eibe.*

Die Dynamik dieser Pflanzendecke äußert sich hauptsächlich in jenen Veränderungen, welche der Vernichtung der Wälder folgen. Wegen der schwachen

Какъ-то сѧ вижда и тръговия-та напрѣдова толкось, какво-то и нашы-та книжнина, и стокы-ти ако сѧ трьсѭтъ толкось, колко-то и блъгарскы-ти книгы и книжици по право нѣма съсъ що да сѧ похвалимъ. Неможемъ обаче да не забѣлѣжимъ едно обстоятелство; монета-та, коя-то прѣди четыре мѣсѧца бѣше до толкось рѣдка гдѣ-то единъ отъ най първи-ти тръговци въ Америкѫ, кой-то имаше голѣмъ почетъ, не може да найде 300,900 доллари за нѣкой день и другый, ако и да даваше по 1000 доллари лихвѫ на день; а сега капиталисты-ты прѣзъ вѣстници-ти канѭтъ всѣкиго, кой-то има желание да придобие много пари да земе отъ тѣхъ назаемъ подъ здравъ подпись или подъ залогъ. Сѫщо какъ-то блъгарскы-ты вѣстници канѭтъ свои-ти вспомоществователи да не жалѭтъ по нѣколко грошы, за да придобыѭтъ безцѣнни сѫкровища. И ако сѧ продължи той-зи книжевный кризисъ, то и наши-ти книгопечатници ще почнѫтъ да сѧ затварѭтъ, като Американскы-ты банкове; ако и да е причина-та съвсѣмъ противуположна - Американскы-ты банкове сѧ затворихѫ, защо-то твърдѣ много книгы сѫ печатали, а наши-ти книгопечатници ще сѧ затворѭтъ защо-то нѣма що да печатѭтъ. Дай боже да не сѧ сбѫде това нѣщо. Надѣемъ сѧ че и тръговия-та и нашы-та книжнина ще доживѣѭтъ съгласно, ако си подѫдѫтъ рѫкѫ. Какво-то книжнинѫ-тѫ не може да цьвти безъ тръговиѭ-тѫ, така и тръговия-та не може да напрѣдова безъ книжнинѫ-тѫ, ако не вѣрвате прочетете книжкѫ-тѫ за коѭ-то споменува наший-тъ

КНИЖЕВНЫЙ ДНЕВНИКЪ

Длъжны смы да дадемъ на читатели-ти наши единъ по длъгъ отвѣтъ за тѫѭ книгѫ, нъ сега ни врѣмѧ-то ни мѣ-

Die Vegetation des Sumpfbodens ist an einer einzigen Stelle, um den kleinen Meeresstrandsumpf bei Kasawiti, gut entwickelt. Der Rasen wird von Gramineen und Riedgräsern gebildet, unter welchen im Frühjahr zahlreiche Narzissen (*N. tazetta* L.) und Orchideen blühen.

Die Tierwelt von Thasos ist arm. Die großen Mammalien sind seit langem verschwunden und nur kleine Vertreter dieser Gruppe sind auf der Insel noch zu finden. Darunter sind die Hasen auf der kleinen Insel Thasopulò besonders zahlreich. Dagegen ist die Meeresfauna ziemlich reich, wobei sie auch einige wirtschaftlich wichtige Fische, Krebse und Hummer enthält.

Der Einfluß des Menschen auf die Natur läßt sich auf der Insel besonders tief spüren, was sich mit der sehr alten, über drei Jahrtausende rechnenden Geschichte von Thasos leicht erklären läßt. Schon im tiefen Altertum sind verschiedene Eroberer von dem Ruhm des Goldes von Thasos gelockt worden und seitdem wechselte die Insel im Laufe von Jahrhunderten mehrmals ihre Herrscher. Die gegenwärtige Bevölkerung besteht aus etwa 18000 Einwohnern. Der Bergbau ist eine alte Beschäftigung, hat aber in letzten Zeiten an Bedeutung eingebüßt. Die Fischerei ist ebenso eine alte und noch immer verbreitete Beschäftigung und wird teilweise auf eine charakteristische Weise betrieben. Verbreitet ist nämlich der nächtliche Fischfang mit Hilfe des Kunstlichtes für die Anlockung der Fische.

Die Viehzucht und die Landwirtschaft sind unbedeutend, dagegen wird seit dem Altertum (von Plutarch erwähnt) die Kultur des Ölbäumes gepflegt. Gegenwärtig zählt man auf der Insel etwa 900000 Ölbäume, die eine Fläche von etwa 5000 ha, also cca. 12.5% der Gesamtfläche der Insel einnehmen. Man trifft auch einige verältete, mehrere Jahrhunderte alte Ölbäume. Der Gewinn von Oliven beträgt etwa 10000 Tonnen und der des Olivenöls etwa 1500 t. Die Kultur des Ölbaumes wird vorwiegend mittels der Veredlung der wildwachsenden *Olea oleaster* Hoffmg. verbreitet, wobei öfters eine Maquis in Ölbaumkultur verwandelt wird. Der Weinbau von Thasos ist ebenso im Altertum weit bekannt gewesen und die mit dem Zeichen von Thasos versehenen Weingefäße aus dem IV. Jahrh. v. Chr. findet man in verschiedenen Teilen der Balkanhalbinsel. Gegenwärtig steht der Weinbau auf Thasos im Rückgang. Als Anzeiger der Klimaverhältnisse ist der Umstand zu erwähnen, daß nur am Südwestrande der Insel die Kultur der Orangen teilweise möglich ist, und zwar von *Citrus aurantium* L. und *C. vulgaris* Risso, wobei aber die Süßorangen im Winter gegen die Kälte durch Überdachen geschützt werden. In derselben Gegend trifft man auch verwilderte *Agaven* und *Opuntien*. Die Bienenzucht ist eine der beteutendsten Wirtschaftszweige der Insel und wird in altertümlichen, geflochtenen Bienenkörben gepflegt. Man zählt auf der Insel etwa 25,000 Bienenstöcke, von welchen man etwa 250 Tonnen Honig und 18 Tonnen Wachs gewinnt.

Die Insel hat günstige Bedingungen um als Sommerfrische benützt zu werden, und ist auch teilweise so benutzt worden, obwohl kaum genügend dafür gepflegt.

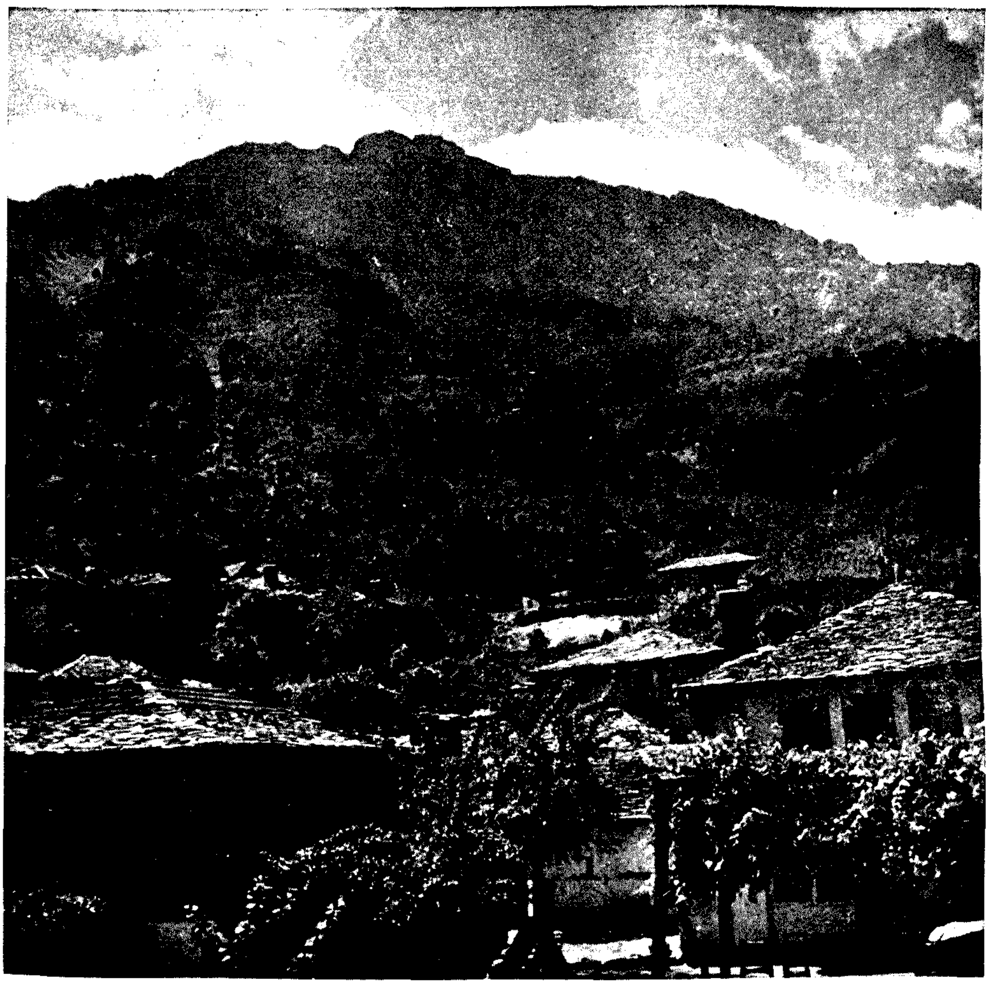

С. Потамия и в. Ипсарионъ. — Dorf Potamia und Gipfel Ipsarion.

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА СОФИЯ

сто-то не ни дозволявѫтъ, за това отлагамы за слѣдȣюща-та Книжкѫ, увѣрены смы обаче че тая книга и безъ прѣпорȣчение ще найде читатели, защо-то съотвѣтствова на потрѣбности-ти на врѣмѧ-то: Ето заглавие-то ѝ: Търговско рѫководство за търгȣване, промышленность, мореплаване и търговскы дѣлания. Собственно пакъ за веществко-то на търговиѭ-тѫ, за състояние-то на търговиѭ-тѫ на земледѣлие-то и на промышленность-тѫ въ Європейскы държавы. За държание на търговскы книгы за търговскы смѣткы и пр. и пр.

ОБЩИЙ ДНЕВНИКЪ

Отъ нѣкое врѣмѧ много сѧ говори за едно подморско съединение съ желѣзенъ пѫть между Англиѭ и Франциѭ; колко да не приличѧ това на истинѫ обаче той-зи въпросъ е дълбоко издиренъ отъ единъ францȣзскый ученъ инженеръ и планъ-тъ бѣ прѣдставенъ въ Парижь на всенародно сȣждение.

Ето сега дрȣгый инженеръ - Карлъ Бойдъ прѣдлага новъ планъ за да съедини Франциѭ съ Англиѭ съ крытъ мостъ; Два-та края на той-зи мостъ ще бѫдѫтъ единъ около Дȣвръ въ Англиѭ-тѫ а дрȣгый-тъ около Кале въ Франциѭ-тѫ и ще бѫде толкось высоко, гдѣ-то най голѣмы гемии да минȣвѫтъ подъ него. Той-зи мостъ ще сѧ опира на стълпове (кȣли) кои-то ще сѧ издигнѫтъ на дьно-то на море-то и освѣнь що ще има на врьхъ-тъ имъ фенеры и още ще има чѧркъ, кой-то ще прѣдварѧ гемии-ти съсъ звънъ кога е врѣмѧ-то мъглѧво.

Всѣка кȣла ще бѫде высока отъ дьно-то на 500 пѧди. Мостъ-тъ ще бѫде дългъ двайсѧтъ мили англійскы (около 5 1/2 сахата) на него ще сѧ проведе желѣный пѫтъ, кой-то ще може да сѧ прѣмини въ 20 минȣти.

Американскы-ти фалимента (мюхлюзлюци) и слава-та, коѭ-то сѫ придобыли търговци-ти въ онѭѭ странѫ, че сѧ ȣбогатѧвѫтъ кога испаднѫтъ, подало е причина на нѣкои вѣстници да сѧ припълѣсковѫтъ врьзъ свои-ти съотечественници. Ето що казва единъ отъ тѣхъ, какъ единъ баща благославлѧлъ сына си: Сынко рекълъ той, рѣшено е, ще идешь въ Ньюйоркъ! И вижь! Джемсъ влѣзе въ работѫ безъ да има здравѫ парѫ, а сега направилъ фалименто (мюхлюзлюкъ) отъ 150 хылѧди долари! Това е голѣмо нѣщо; не могѫ да сѧ надѣѭ, че и ты ще бѫдешь толкось честитъ, нъ надѣѭ сѧ, кога имашь мало нѣщо почетъ и искѹство Богъ ще тѧ благослови подирь нѣкоѭ годинѫ да хврьлишь топѫ-тъ поне съ 50 хылѧди долари!

Въ Парижъ вѣтъръ-тъ вѣе на дѹели. За всѣкѫ пѹстѫ препирнѭ или сѧ пѹшкѫтъ или сѧ сѣкѫтъ. Прѣди нѣколко дена въ едно изрѧдно общество двѣ лица, кои-то заемѫтъ доста высоко мѣсто въ общество-то съ богатства-та си свѹтахѧ сѧ, нъ и двама-та противника сѫ женены имѫтъ дѣца и на возрасть не само зрѣлы нъ и прѣзрѣлы, за това ни едномѹ не давала рѫкѫ нити да сѧ пѹшка, нити да сѧ сѣче а взаимно-то оскорбление трѣбваше да сѧ умые. Общи-ти имъ приятели мыслѧхѧ какъ да гы потъкмѭтъ, нищо не вѣше по лесно отъ това, нъ единъ отъ тѣхъ трѣбваше да почене, да иска прошкѫ; нъ кой отъ двама-та ще направи прьвѫ-тѫ стѫпкѧ? оскорбление-то бѣ и отъ двѣ-ти страни равно, и ѩкоглавие-то тоже, нъ намѣрихѧ и на това леснинѫ за да земе това дѣло край, съ кой-то останахѫ всичкы-ты доволны.

Приятели-ты имъ рѣшихѫ, всѣкый отъ тѣхъ сѧ задлъжава да подпише по еднѫ сѹммѫ за сиромаси-ти и кой-то подпише по малко ще иска прошкѫ отъ противника си.

Г. А. завчасъ хвати едно перо и написа еднѫ хартийкѫ боно за 5 хылѧди фр. Г. Б. отъ другѫ странѫ безъ да знае колко ще даде А. написа боно за истѫ-тѫ сѹммѫ.

Единъ отъ свидѣтели-ти, кои-то пристоявахѫ на тѫѭ работѫ навыка Господари никой не полѹчи, още по единъ фишекъ въ пищови-ти поченете отъ ново!

Тогы Г. А. написа боно отъ 10 хыл. фр. а Г. Б. отъ 12 хыл. и така А. бѣ длъженъ да иска прошкѫ отъ Б. а сиромаси-ты ще имѫтъ хлѣбъ.

Ꙋ таѧ печетница сѫ се печетили и се намирѫтъ за продажба:

СКРАТЕНІЕ на **ТУРСКА-ТА ИСТОРІѦ** преведена, попълнена и издадена отъ П. Славейкова.

Цѣна-та ѝ е . . . . 1 цванецъ

КРАТКА СВѦЩЕННА ИСТОРІѦ преведена отъ Архимандрита Партенїѧ Зографскый. — 5 гроша

1-та, 2-та и 3-та **КНИЖКА** (Іанꙋарїѧ) отъ **БЛЪГАРСКИ-ТѢ КНИЖИЦИ.**

Ꙋчебни книжки за дѣца-та **КНИЖКА І. БУКВАРЬ**, нареденъ и издаденъ отъ П. Р. Славейкова

За продажба

ХРИСТОМАѲІѦ Славѧнскаго ѧзыка, **ЛЕКСИКОНЪ** Славано-грьцкїй и **ГРАММАТИКА** Славѧно-грьцка. - Цѣната на тритѣ тїѧ части е - гр. 60

Црьковный Бꙋкварь. - цѣна-та мꙋ е гр. 5

Ꙋ сѫща-та печетница се намиратъ подъ печатъ:

КРАТКО СВЕЩЕННО ОГЛАСЕНІЕ или **ПРИКЛАНѦНІЕ (КАТЕХИЗИСЪ)** прѣведенъ отъ Вѣнка Христова.

ПЬРВА ХРАНА на здравїа человѣчески умъ, прѣведена отъ Ивана П. Чїчї.

СЛАВѦНСКА ХРИСТОМАѲІѦ издадена отъ Никифора П. Константинова.

Книжка прѣглѣдана и одобрена отъ царска-та ценсꙋра за да се печети.

БЛЪГАРСКЫ-ТИ КНИЖИЦИ

издавѫтъ сѧ два пѫти въ мѣсяцъ-тъ на 5 и 20 число.

Цѣна-та на годишно-то издание (24 Книжки) е:

Въ Цариградъ 5 меджидиета сребрьни.
По всичко-то Тꙋрско 5 ¹/₂ медж. „
Въ Сербиѭ, Влашко и Молдавиѭ 6 мед. ср.
Една-та Книжка сама ¹/₄ меджидие сребрьно.

Подписка-та се приема само за еднѫ годинѫ отъ тыѧ лица:

Отъ настоятели-ти на БЛЪГАР. КНИЖИЦИ Г.Г. В. Мариновичь и К. В. Славчевичь въ Цариградъ.
Отъ Г. Доктора С. І. Чомакова въ Пловдивъ.
Отъ Благород. Г. Ст. Грꙋевъ въ Казанлѫкъ.
Отъ Г. Иванча Стоянова въ Ески Загра.
Отъ Г. Т. Х. Бойчова въ Шꙋменъ.
Отъ Г. Пантели Х. Г. Кесимова въ Тьрново.
Отъ Г. Братія Х. Петкови въ Рꙋсчюкъ.
Отъ Г. А. Н. Каракашъ въ Свищовъ.
Отъ Г. Георги Карловскый въ Тꙋлча.
Отъ Г. Хр. Георгиева въ Бꙋкꙋрещъ.
Отъ Г. Мих. Поповича въ Браила.
Отъ Г. М. и К. Аврамовичь въ Гюргево.
Отъ Г. Евлогия Георгиева въ Галацъ.

КЛИМАТИЧНА СКИЦА НА БѢЛОМОРСКА ТРАКИЯ И ПРИМОРСКА МАКЕДОНИЯ

отъ К. Т. Кировъ

I. ЧАСТЬ

РЕЖИМЪТЪ НА ВАЛЕЖА И НА ТЕМПЕРАТУРАТА

Върху срѣдиземноморския климатъ, който е далъ името си изобщо на климата на земитѣ, които се намиратъ на съответнитѣ географски широчини, е писано доста много — и отъ географска, и отъ стопанска, и отъ чисто климатологична гледна точка [(гл. цитираната въ края на статията литература: (1) (2) (3) (4) (5) (6) (7) и (8); сѫщо и на български езикъ неотдавна биде публикувана една обширна статия отъ Д. Врановъ, въ която този въпросъ е обширно разгледанъ (9)]. Отъ тѣзи общи изследвания, а сѫщо и отъ наличнитѣ по-специални статии може да се извадатъ ценни заключения върху климата на Балканския полуостровъ и на източното Срѣдиземноморие [(10), (11), (12), (13), (14), (15), (16), (17), (18), (19) и (20)]. Сравнително много по-ограниченъ е броятъ на публикуванитѣ изследвания върху климата на интересуващитѣ ни въ случая области — Бѣломорска Тракия и Приморска Македония. Добри частични сведения по този въпросъ може да се получатъ специално отъ цитиранитѣ работи на Weickmann, Zistler, Conrad, Renier, Mariolopoulos, Livathinos, Gavazzi, Вуевичъ и др.; сѫщо и Д. Врановъ е отдѣлилъ една глава върху този въпросъ въ една друга своя работа (21). Отдѣлни малки статии върху климата на Солунъ и Кавала сѫ помѣстени въ Meteorologische Zeitschrift [(22), (23), (24) и (25)]. Обаче въ случая най-ценни за насъ се явяватъ работитѣ на Kuhllbrodt (26), на Alt (27) и атласа на Mariolopoulos — Livathinos (28). Отъ тѣзи три послѣдни публикации ние сме извадили нѣкои таблици, карти, стойности на метеорологични елементи и заключения, които сме упоменали на съответното мѣсто. Обаче трѣбва изрично да се подчертае, че картитѣ и съответнитѣ криви линии въ гръцкия атлазъ, специално за интересуващитѣ ни области, сѫ начертани възъ основа на много краткотрайни наблюдения (обаче редуцирани къмъ нормалния 30-годишенъ периодъ 1900—1929 г., а за валежитѣ къмъ 36-годишния периодъ 1894—1929 г.).

Изобщо метеорологичнитѣ данни за Бѣломорска Тракия и Приморска Македония сѫ оскѫдни, краткотрайни и съ голѣми прекѫсвания. Чудно е, че гърцитѣ не сѫ правили никакви редовни метеорологични наблюдения въ Бѣломорска Тракия отъ окупацията следъ Голѣмата война до 1927 г. Едва презъ 1927 г. тѣ сѫ организирали метеорологични наблюдения въ Деде-Агачъ, Драма и Сѣръ, а само дъждомѣрни наблюдения въ Гюмурджина, Ксанти, Воденъ и на едно второ мѣсто въ Сѣръ. По-късно вече гръцката метеорологична служба е била значително разширена, като е обхванала Димотика, Гюмурджина, Кавала, Лименъ на островъ Тасосъ и др. Обаче особени заслуги въ това отношение има компанията „Etyem“, която за целитѣ на своето гигантско предприятие — отводняването и напояването на Сѣрското, отчасти и Драмското поле — е инсталирала десетки метеорологични и дъждомѣрни станции въ тѣзи мѣста. Презъ време на европейската война нашиятъ български Централенъ метеорологиченъ институтъ е организиралъ нѣколко дъждомѣрни станции, които сѫ функционирали презъ интервала 1914—1919 г. въ слѣднитѣ мѣста: Фере, Софлу, Гюмурджина, Ксанти, Димотика, Деде-Агачъ и Фенеръ при Порто Лаго. Обаче наблюденията въ последнитѣ три станции сѫ били много нередовни и краткотрайни и затова сѫ почти неизползваеми. Презъ сѫщото време германската метеорологична служба е организирала много добри, макаръ и не много продължителни (около 2—2½ години презъ 1916—1918 г.) пълни метеорологични и пилотбалонни наблюдения въ Драма и Удово, а сѫщо и въ съседнитѣ области: Одринъ, Галиполи и Прилепъ. Съ най-продължителни, най-хомогенни и най-ценни метеорологични материали разполагаме само за Солунъ, гдето редовнитѣ наблюдения сѫ започнали още презъ 1893 г., въ Българската мѫжка гимназия по починъ на покойния директоръ на Ц. М. И. Спасъ Вацовъ, съ съдействието на тогавашния директоръ на сѫщата гимназия Михаилъ Сарафовъ. Това е още едно доказателство за широкия погледъ, организаторския талантъ и идеализма на Вацовъ и на неговитѣ тогавашни сътрудници отсамъ и отвъдъ турско-българската граница. Тѣзи български наблюдения сѫ били правени до 1912 г., следъ което, съ известно прекѫсване, сѫ били продължени отъ гърцитѣ. (Презъ турско време въ Солунъ сѫ били правени наблюдения и отъ австрийцитѣ, а за много кратко време и отъ гърцитѣ). Добри наблюдения сѫ били организирани и отъ французитѣ въ Кавала презъ периода 1906—1911 г.

Следъ възвръщането на отнетитѣ земи Ц. М. И., презъ есеньта на 1941 г., възстанови и организира една сравнително широка мрежа отъ станции въ тѣзи области, а именно: 1) Метеорологични станции въ Деде-Агачъ, Гюмурджина, Лименъ на о. Тасосъ, Драма и Сѣръ, а презъ пролѣтьта на 1942 г. при Ксанти, Порто Лаго, Лименария и въ Кавала, въ близость на които има и военни метеорологични станции; 2) Дъждомѣрни станции въ Порто Лаго, Сарѫ-шабанъ, Зиляхово, Зърнево, Правища, Демиръ Хисаръ и Дойранъ. Ц.М.И. проектира и постройката на първата българска срѣдиземноморска високопланинска обсерватория на най-високия връхъ на о. Тасосъ, Ипсарионъ, 1210 м.

Използуването на всички тѣзи материали и изследвания е направено отъ насъ съ огледъ да се задоволятъ на първо време изискванията на практиката (земедѣлие, стопанство, водно и горско дѣло, хигиена, лѣчебно и почивно дѣло, борба съ маларията и т. п.), както и да се дадатъ обяснения за особеноститѣ на този интересенъ климатъ, който вече е широко застѫпенъ у насъ въ

България. Обаче за една по-изчерпателна и по-точна характеристика на климата въ тѣзи мѣста разполагаемитѣ за сега данни сѫ недостатъчни — за това ще трѣбва да се изчака времето, когато ще може да се разполага съ пълнитѣ материали на грѫцката метеорологична служба презъ последното десетилѣтие, както и съ новитѣ по-продължителни данни на българскитѣ метеорологични служби. Въ този първи приносъ, освенъ общитѣ предварителни бележки, ние сме разгледали само режимътъ на двата най-важни въ случая метеорологични елементи — валежа и температурата. Ще последва и изследването на другитѣ метеорологични елементи, прегледътъ на въздушнитѣ маси — доколкото разполагаемата литература ни позволява това, както и общото развитие на времето съ нѣкои типични примѣри.

Географското положение на Бѣломорска Тракия и Приморска Македония веднага показва, че тѣзи области, за южна граница на които служи Егейско море, а северната имъ граница не достига до пълни $41^{1}/_{2}$ сев. геогр. ширина, се намиратъ главно подъ срѣдиземноморското климатично влияние (макаръ и не въ неговата напълно типична форма).

Споредъ Philippson сѫществениятъ елементъ на срѣдиземноморския климатъ не е нито температурата, нито количеството на валежитѣ, но годишното разпредѣление на валежитѣ [(3) стр. 93]. Намирайки се между две области съ противоположни валежни отношения: суха Африка и Сахара на югъ, а на северъ Европа съ достатъчно валежи презъ цѣлата година — срѣдиземноморската область има единъ ярко изразенъ годишенъ ходъ за валежитѣ: сухо, въ по-южнитѣ мѣста почти бездъждно лѣто и дъждовна зима. Накратко, причината за това неравномѣрно разпредѣление на валежитѣ се крие въ атмосферното налѣгане, режима на вѣтроветѣ и честотата и пѫтя на преминаващитѣ депресии презъ годината. Презъ лѣтото надъ южна Франция, южна Германия и часть отъ Балканския полуостровъ се простира единъ издатъкъ отъ Азорския барометриченъ максимумъ, докато надъ предна Азия царп барометрична депресия — оттамъ и духащитѣ презъ този сезонъ северни сравнително много постоянни сухи вѣтрове, наречени етезии — на турски „мелтемъ". [Споредъ Eredia (29) презъ лѣтото високото налѣгане отъ азорския максимумъ се простира и надъ Срѣдиземното море, което е по-хладно отъ сушата, следствие на което се проявява и съответната промѣна на общата атмосферна циркулация]. Презъ зимата положението коренно се промѣня: цѣлата акционна система се е премѣстила на югъ, пасатитѣ сѫ отишли въ пустиннитѣ области, а областьта на високо налѣгане се е разпрострѣла надъ северна Африка; сѫщо и срѣдна Европа се намира подъ влиянието на високото налѣгане, обаче надъ самото Срѣдиземно море цари сравнително низко налѣгане следствие по-топлитѣ му водни маси. Така оградено съ области отъ по-високо налѣгане, Срѣдиземното море презъ зимата става арена на различни неспокойни атмосферни процеси, които носятъ въздушни маси отъ различенъ произходъ, съ различна температура и влага, отъ издигането, охлаждането и смѣсването на които се получаватъ по-голѣмитѣ валежи презъ този сезонъ. Това състояние обхваща главно месецитѣ отъ октомврий до мартъ. Климати-

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА СОФИЯ

чески, изразено въ срѣдни стойности, този валеженъ режимъ се дължи на премѣстването на субтропичната область съ високо налѣгане — презъ лѣтото къмъ северъ, а презъ зимата къмъ югъ — заедно съ което и циклоналната дейность надъ интересуващата ни срѣдиземноморска область презъ зимата се засилва. Тази субтропична антициклонална область дирижира и премѣстването на пасатитѣ, ефектътъ на които, споредъ нѣкои автори, презъ лѣтото се сумира съ ефекта на етезиитѣ — специално въ източната срѣдиземноморска область. Изобщо лѣтното засушаване въ срѣдиземноморската область отслабва отъ югъ къмъ северъ едновременно съ намаляване владичеството на севернитѣ вѣтрове — етезиитѣ; така напримѣръ, ако за сухъ приемемъ месеца съ срѣденъ валежъ подъ 20 мм., то, споредъ Fischer (2) въ Александрия лѣтното засушаване трае 7 месеца (априлъ — октомврий), въ Палестиня 5 месеца (май — октомврий), въ Гърция 4 месеца (срѣдата май — срѣдата септемврий); на Мряморно море то обхваща само двата месеца юлий и августъ, а въ Срѣдна Италия (Неаполъ и Римъ) само месецъ юлий. Въ сѫщата посока се измѣня и продължителностьта на зимния валеженъ сезонъ, като се премѣства и времето на максималнитѣ валежи: въ най-южнитѣ части на срѣдиземноморската область максимумътъ на валежитѣ се случва презъ декемврий или януарий, по-северно — презъ ноемврий, а още по-северно това става главно презъ есеннитѣ месеци и най-често презъ октомврий. Споредъ Fischer, строго взето, субтропичната зона съ зимни валежи се простира между 28-ия и 40-ия паралелъ; отъ 40-ия до 43—44-ия паралелъ това е вече една преходна зона, въ която едни области иматъ субтропиченъ характеръ, а въ други преобладаватъ лѣтнитѣ дъждове. Обаче трѣбва да се забележи, че поради много оскѫднитѣ данни (работата е печатана презъ 1879 г.) въ подраздѣлението на Балканския полуостровъ отъ Fischer има много неточности.

Ярановъ (9) опредѣля изобщо срѣдиземноморския климатъ като вториченъ, т. е. като резултатъ отъ взаимодействието на два други първични, основни климати — пустинния климатъ и умѣрено „циклоналния“ климатъ. Тѣзи два климата се редуватъ, при което най-често презъ лѣтото владѣе пустинниятъ климатъ, а презъ зимата „циклоналниятъ“ климатъ. Като опредѣля процентното влияние на отдѣлнитѣ първични климати, Ярановъ раздѣля цѣлата срѣдиземноморска климатична область на 12 сектора (отъ 30° до 45° сев. геогр. ширина), въ които най-северната има единъ месецъ засушаване, а най-южната — 11 месеца засушаване, като валежитѣ въ този последенъ секторъ сѫ случайни: „Отъ казаното е ясно, че като най-характерна черта на срѣдиземноморския климатъ може да бѫде изтъкнато годишното разпредѣлнние на валежитѣ — явяването на най-малко едномесечна засуха презъ лѣтото и наличностьта на най-малко единъ дъждовенъ месецъ презъ зимата, къмъ който белегъ се прибавятъ нѣкои характерни температурни белези: най-студениятъ месецъ нѣма срѣдна температура подъ 0°, а най-топлиятъ месецъ е почти винаги съ срѣдна температура надъ 20°. Годишниятъ ходъ на барометричното налѣгане показва характерното за маритимнитѣ климати зимно понижаване къмъ минимумъ. Теоретично тѣзи климати сѫществуватъ между 30° и 45° геогр. ширина, обаче въ действителность тѣ се намиратъ повече къмъ западнитѣ брѣгове на континента“ [(9) стр. 54].

* * *

Влиянието на срѣдиземноморскиятъ климатъ[1] върху българскитѣ земи е изследвано за пръвъ пѫть отъ Ж. Радевъ (30); сѫщо и отъ Fr. Trzebitzky (Zur Kunde der Balkanhalbinsel H. 14, 1911). Като приема за критерий изохиетата на лѣтнитѣ валежи (линията на еднаквитѣ лѣтни валежи), които съставляватъ 25% отъ годишнитѣ валежи, Радевъ дохожда до заключението, че въ общи черти влиянието на срѣдиземноморския климатъ на северъ достига до Сакаръ планина, по севернитѣ Родопи, южна Рила и северенъ Пиринъ, прехвърля се въ Малешевскитѣ планини, преминава Вардара при Пресека (Демиръ капия) и по Караджица отива къмъ Люботрънъ и по-северно. Като включва въ този критерий и 25-процентовата изохиета на зимнитѣ валежи, която започва отъ носъ Емине, обхваща по-голѣмата часть отъ Югоизточна България, пресича 25-процентовата лѣтна изохиета нѣкѫде къмъ източнитѣ Родопи и отива на югъ къмъ Солунското поле, Радевъ получава единъ поясъ, нареченъ отъ него климатична ось на Балканския полуостровъ, който поясъ е единъ видъ неутраленъ и раздѣля северната климатична область съ преобладаващи лѣтни валежи, отъ южната область съ зимни валежи. Този поясъ съ преобладаващи, споредъ Радевъ, пролѣтни и есенни максимуми на валежитѣ, следствие на което е нареченъ еквинотиаленъ или равноденственъ, обхваща следнитѣ мѣста (гл. картата на стр. 123 отъ работата на Радевъ): цѣлото Солунско поле съ планинитѣ източно и югозападно отъ него, Воденскитѣ височини заедно съ Кожухъ и Ниджа и цѣлото пространство на Шаръ съ всичкитѣ земи между нея и Ниджа отъ една страна, а отъ друга — Боздагъ съ южни Родопи, Сакаръ и Странджа, както и земитѣ северно отъ тази планина до Старопланинскитѣ подножия.

Като имахме предъ видъ нѣкои непълноти въ избранитѣ критерии и недостатъчностьта на даннитѣ, ние, презъ 1934 г. (31), възъ основа на годишния ходъ на валежитѣ — главно на случванията на максималнитѣ и минимални валежи, въ връзка съ единъ критерий на Al. Penck и съ единъ повърхностенъ огледъ на растителнитѣ отношения (споредъ съответнитѣ автори), направихме опитъ да установимъ една по-близка до основната дефиниция срѣдна северна граница на срѣдиземноморското климатично влияние въ Балканския полуостровъ, която, възъ основа на нашето изследване, трѣбва да се приеме, че минава приблизително по линията: отъ носъ Емине до къмъ Любимецъ, северно отъ Кърджали и отъ тамъ по главнитѣ била на Родопитѣ, Рила и Осогово (до къмъ върхъ Руенъ), а после по дадената отъ Вуевичъ (15) граница: отъ върхъ Руенъ по Жедена и източния дѣлъ на Шаръ-планина, Жаръ-планина, Църнолево, Дрѣница, Девичъ-планина, презъ Луме, Мокра-гора, Мокра-планина, източния край на Бѣласица и нататъкъ (гл. картата на стр. 145 отъ работата на Вуевичъ).

---

[1] Трѣбва изрично да се подчертае, че както въ предишнитѣ си работи, така и тукъ ние сме имали и ще имаме предъ видъ не само климатичното влияние на Срѣдиземно море, но и характерния за тѣзи географски ширини климатъ, известенъ подъ общото понятие „срѣдиземноморски климатъ“.

Отъ всичко това се вижда, че интересуващитѣ ни въ случая области изцѣло лежатъ на югъ отъ тази граница и следователно тѣхниятъ климатъ трѣбва да се характеризира най-общо като „срѣдиземноморски“, съ съответния ходъ и стойности на отдѣлнитѣ метеорологични елементи и съответната честота и характеристика на въздушнитѣ маси.

Валежъ

Много разпространено е убеждението, че въ Бѣломорска Тракия и Приморска Македония валежитѣ изобщо сѫ извънредно малки. Обаче, ако се разгледатъ и сравнятъ наличнитѣ карти за разпредѣлението на годишнитѣ валежни количества, ще се види, че въ интересуващитѣ ни мѣста тѣзи валежи не сѫ по-малки отъ валежитѣ въ една голѣма часть отъ стара България. Нѣщо повече: въ Добруджа, по северното Черноморие и отчасти по долината на р. Марица въ Южна България има мѣста съ сравнително много малъкъ валежъ — между 400 и 500 мм. и само една часть отъ Солунско може да се сравнява въ това отношение съ тѣхъ. Отъ картитѣ на Renier (18) и на Mariolopoulos—Levathinos (19) се установява, че срѣдниятъ годишенъ валежъ въ значително по-голѣмата часть отъ Бѣломорска Тракия и Приморска Македония се движи между 500 и 600 мм., като на северъ, по тѣхнитѣ предпланински и планински гранични пояси, по планината Кушница и около Воденскитѣ височини тази сума достига до 700—800 мм. и нагоре (въ Драмско, отчасти Ксантийско — около и надъ 650 мм.). Като най-сухи се очертаватъ мѣстата около и на изтокъ отъ линията Деде-Агачъ — о. Самотраки (по Mariolopoulos—Livathinos) и главно около Солунъ (на западъ и югозападъ отъ този градъ, споредъ Renier, и на северъ и североизтокъ отъ него, споредъ Mariolopoulos), гдето срѣднитѣ годишни валежни количества сѫ значително подъ 500 мм. (около 450 мм.).

Обаче въ сравнение съ крайнитѣ западни планински области на Балканския полуостровъ, Бѣломорието и Македония се очертаватъ като много сухи. Защото известно е, че въ планината Велебитъ, въ планинитѣ надъ Которския заливъ и Албанскитѣ планини срѣдната годишна валежна сума надминава 3000 мм. и вѣроятно достига до 4000 мм.; изобщо това сѫ областитѣ съ най-голѣмъ валежъ не само въ Балканския п-въ, но и въ Европа. Причинитѣ за тѣзи извънредно голѣми валежи сѫ главно орографски, а после и чисто метеорологически. Защото сравнително доста високитѣ планини надъ (2000 м.) по западното крайбрѣжие на полуострова причиняватъ принудено изкачване на богатитѣ съ влага югозападни и южни въздушни течения, следствие на което съдържащата се въ тѣхъ водна пара кондензира и пада въ форма на доста чести и изобилни валежи. Този ефектъ се усилва отъ сравнително голѣмата честота на преминаващитѣ презъ тѣзи планини депресии — главно по пѫтищата Vb, Vc и Vd на van Bebber и Weickmann, които депресии, както е известно, сѫ главнитѣ носители на валежитѣ. Навѫтре въ полуострова се намиратъ вече области съ слаби валежи (около и подъ 500 мм.) — резултатъ отъ „валежната сѣнка на планинитѣ“: по Вардарската долина, Скопско, Овчо-поле, Велешко, Тиквешко — съ валежъ подъ 500 мм. и даже подъ 400 мм. (Градско), които мѣста сѫ съ най-малкитѣ валежи въ цѣла Македония; следъ това иде Солунското поле, за да започне на изтокъ къмъ Бѣломорието срѣдната валежна годишна сума отново да се повишава и следъ това пакъ да се понижава (около линията Одринъ—Деде-Агачъ—Самотраки). Следващитѣ нѣколко таблички даватъ конкретни данни за срѣднитѣ количества и годишния ходъ на валежитѣ въ нѣколко станции.

Както се спомена, съ най-продължителни и най-подробни данни за сега разполагаме само за Солунъ (наблюденията въ Българската мѫжка гимназия), както и до нѣкѫде за Кавала, които сѫ дадени въ табличка 1.

ТАБЛИЦА 1.

а. **Солунъ** (1894—1911)

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Год.
Валежъ	36	38	40	48	58	44	*24*	30	40	51	**69**	59	545
Дни съ гърмотевица . . .	0·3	*0·2*	0·3	1·2	5·9	**7·0**	5·0	3·0	2·3	1·5	0·6	0·2	28·0
Дни съ снѣгъ	2·4	1·6	1·0	0·1	—	—	—	—	—	0·1	0·7	0·9	7·0

б. **Валежъ** (1895—1924)

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Год.
Солунъ	27	30	31	39	49	37	25	*23*	32	**58**	**56**	40	447
Кавала	68	54	66	36	56	35	*24*	63	28	34	**78**	68	610
Одринъ[1] . . .	49	29	34	52	53	15	20	*12*	14	54	42	**87**	461

в. **Валежъ** (1906—1911)

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Год.
Солунъ	35	45	43	61	43	36	*18*	29	49	32	**65**	40	496
Кавала.	69	**92**	67	49	50	42	*17*	53	34	21	69	79	650
Драма[2]	62	47	51	49	43	58	37	26	*24*	76	45	**89**	607

Отъ таб. I, възъ основа на 18-годишнитѣ наблюдения презъ 1894—1911 г., се вижда, че валежътъ въ Солунъ не е много малъкъ, 545 мм., докато за другитѣ периоди, които включватъ интервала следъ 1911 г. валежната сума е значително по-малка — 447 мм. по Renier за периода 1895—1924 г. и още по-малка споредъ атлаза на Mariolopoulos за периода 1894—1929 г.; сѫщо и за 6-годишниятъ периодъ 1906—1911 год. този валежъ е сравнително малъкъ. Отъ австрийскитѣ наблюдения се получава една срѣдна годишна валежна сума отъ 451 мм. Грѫцката станция въ Солунъ презъ 1909—1913 год. дава сѫщо малъкъ годишенъ валежъ, 436 мм. Тѣзи голѣми различия пораждатъ съмнение относно сигурностьта на наблюденията или подходящото разположение на дъждомѣритѣ въ Солунъ. Kuhlbrodt (26а), който сѫщо забелязва различнитѣ стойности, счита (стр. 25), че изложението на австрийския дъждомѣръ е погрѣшно. (Разбира се, че тукъ влияе донѣкѫде и различниятъ основенъ периодъ). Обаче разликитѣ между австрийската и българската станции си оставатъ все пакъ необяснимо голѣми; така напримѣръ, за 1895 г. въ българската станция се получава 748 мм., а въ австрийската 339 мм.; презъ 1900 г., 845 мм. срещу 445 мм.; обаче презъ 1896 г. 605 мм. срещу 618 мм. Изобщо този въпросъ се нуждае отъ допълнително изясняване, когато бѫде възможно да се разполага съ всички грѫцки наблюдения следъ 1911 г. Въ всѣки случай има се основание да се приеме за климатически по-характерна по-малката валежна сума въ Солунъ и неговата околность — срѣдно около 450 мм. Въ полза на това твърдение говорятъ не само по-продължителнитѣ метеорологични наблюдения, които обхващатъ периода следъ 1911 г. (Renier и Mariolopoulos), но и нѣкои интересни хидрографични факти, отнасящи се до областьта североизточно отъ Солунъ, съобщението на които дължимъ на Д. Урановъ (21) стр. 58: „Макаръ и фактически и теоретически (възъ основа на индекса на сухотата на de Martonne) Балканскиятъ полуостровъ да се числи къмъ екзореичната областъ, въ която всички води намиратъ изходъ къмъ свободното море, тъкмо въ Приморска Македония се намиратъ три езера върху непропускливъ теренъ, но и безъ повръшенъ или подземенъ истокъ: това сѫ Мавровското езеро, Ладженскиятъ гьолъ и Тузлу гьолъ въ Кукушката равнина. Всички тѣзи три езера повишаватъ или понижаватъ своето нивò съобразно настѫпването на по-влаженъ или по-сухъ периодъ отъ години, но никога не преливатъ. Това сѫ две типични ендореични области, които се явяватъ като сигуренъ показатель за много сухъ климатъ на двѣтѣ мѣста, кѫдето се намиратъ".

---

[1] 1917—1918; 1926—1930.

[2] 1932—1941.

Въ последствие, пакъ отъ Д. Урановъ научихме, че сѫществува и едно четвърто езеро, Кара гьолъ, при село Загливери (въ Лагадинската равнина), което има сѫщо ендореиченъ характеръ и се намира върху непропусклива почва. (Тукъ трѣбва да поясним, че фразата на Д. Урановъ въ сѫщата цитирана работа (на стр. 58), че Бѣломорска Тракия и Приморска Македония сѫ изобщо по-сухи отъ всички останали български земи, се отнася повече до заключението възъ основа на „индекса на сухотата", а не на годишната сума на валежа).

Презъ време на европейската война въ освободенитѣ територии сѫ били инсталирани отъ Ц. М. И. десетина дъждомѣрни станции, срѣднитѣ резултати отъ наблюденията въ които сѫ дадени въ таблица 2 (за нередуцирания периодъ 1914—1919 г.). Вижда се, че тѣ застжпватъ само източната половина отъ Бѣломорска Тракия. Обаче макаръ и краткотрайни срѣднитѣ годишни валежни суми въ тѣзи станции за този периодъ съвпадатъ много добре съ редуциранитѣ отъ Renier стойности за 30-годишния периодъ 1899—1928 год. (Вж. последната колона отъ табл. 2. Даннитѣ за Софлу, а донѣкжде и за Фере, които показватъ доста голѣми валежи, малко противоречатъ на допущането на Mariolopoulos за сжществуването на една много суха зона около линията Одринъ—Деде-Агачъ. Може би тази зона се намира на изтокъ отъ рѣка Марица).

ТАБЛИЦА 2.

Валежъ

(Български наблюдения презъ периода 1914—1919 г., нередуцирани).

Станции	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Год.	Год.[1]
Ксанти	108	54	59	53	34	56	63	*29*	66	**112**	91	41	766	776
Гюмурджина	55	48	52	39	49	45	45	*16*	31	**63**	54	56	553	540
Софлу	**101**	65	83	35	45	42	28	26	*23*	71	89	46	654	654
Фере	**108**	65	73	37	22	35	31	*19*	20	52	79	37	578	566

Помѣстенитѣ въ приложенитѣ до тукъ 2 таблички данни сж съвършенно недостатъчни да характеризиратъ добре валежния режимъ въ интересуващитѣ ни области и то не само защото даннитѣ сж нехомогенни, но и защото застжпенитѣ станции сж много малко. За да избѣгнемъ това неудобство и за да дадемъ, макаръ и приблизителни, не абсолютно точни данни за този много праженъ и за практиката и за чистата климатология елементъ, ние си послужихме съ извлеченитѣ направо отъ валежнитѣ карти на Mariolopoulos-Livathinos стойности, които даватъ срѣднитѣ месечни и годишни валежи въ Бѣломорска Тракия и Приморска Македония. (Тѣзи данни ние извлѣкохме по геометричната интерполационна метода и контролирахме както по методата на еднаквитѣ отношения, така и чрезъ най-близкитѣ станции, за които разполагаме съ по-точни данни).

Въ противесъ на известна неточность, тѣзи данни иматъ преимуществото, че се отнасятъ до единъ и сжщъ сравнително много по-продължителенъ, макаръ и редуциранъ периодъ (1894—1929 г.). Обаче ние считаме за нуждно да подчертаемъ, че тѣзи данни не трѣбва да се използуватъ безрезервно като отдѣлни цифри, но че иматъ повече стойность като една първа ориентация при установяване на най-много интересуващия ни въ случая годишенъ ходъ на валежитѣ, както и за сравнителни изследвания [Трѣбва да се отбележи голѣмата разлика между срѣдния годишенъ валежъ въ Драма а периода 1932—1941 г. (табл. 1 в), 607 мм. и изчисления по гръцкия атласъ валежъ, 740 мм. (табл. 3)]. Освенъ това, тѣ ще ни послужатъ много при установяване „индекса на сухотата“, „величината на охлаждането“, опредѣляне на Кьопеновата формула и т. н. А всичко това може да послужи до голѣма степень за общата климатична характеристика на тѣзи земи, както и при нѣкои практични мѣроприятия отъ стопански характеръ. Приложенитѣ 13 чертежи (фиг. I) даватъ графическа представа за разпредѣлението на срѣднитѣ месечни и годишни валежи въ Бѣломорска Тракия и Приморска Македония. (Тѣ сѫ копирани отъ нѣколкократни цитирания гръцки климатиченъ атласъ на Mariolopoulos). Тѣзи фигури заедно съ извле-

---

[1] По Renier

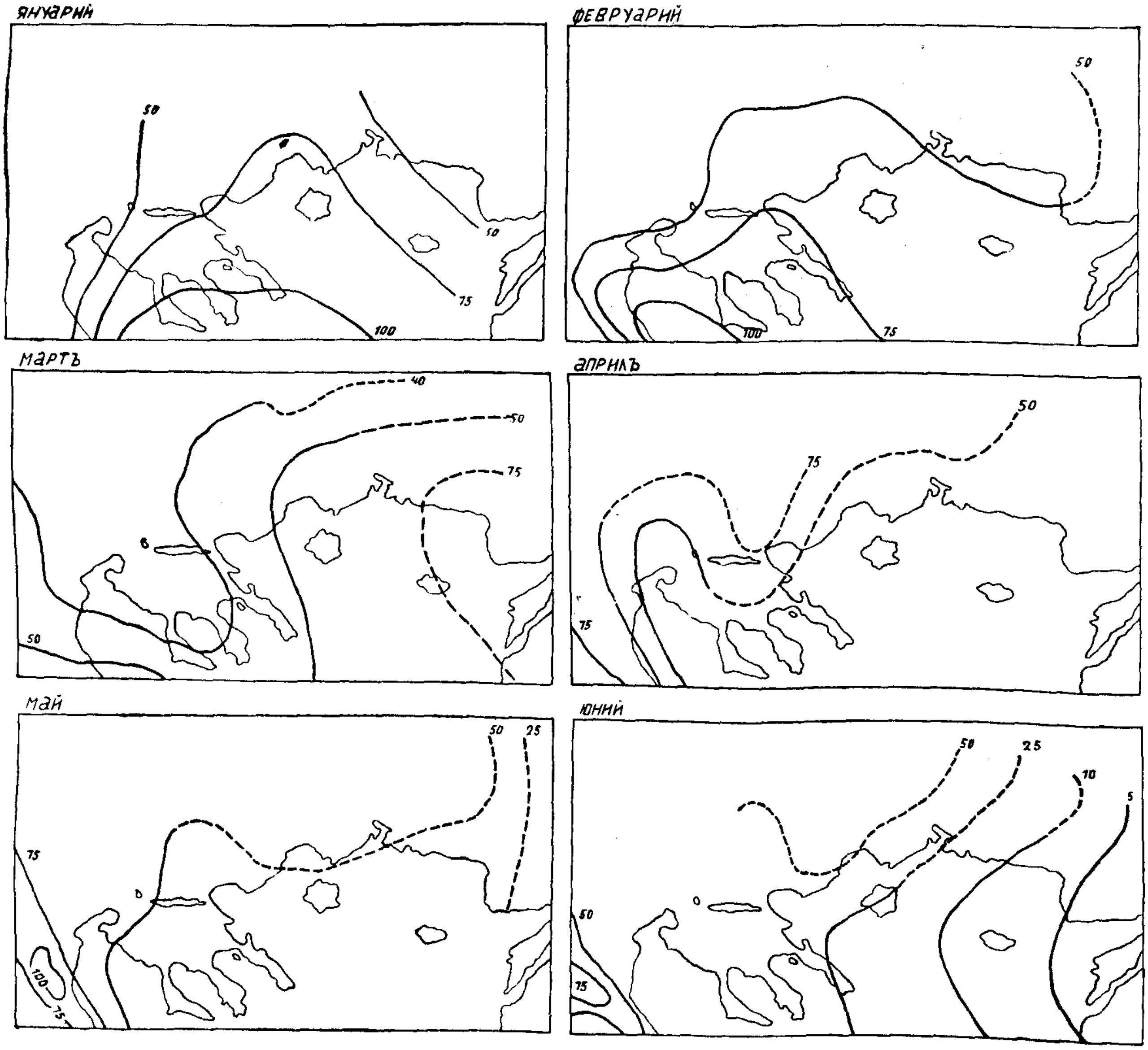
ЯНУАРИЙ
50
50
75
100
ФЕВРУАРИЙ
50
100
75
МАРТЪ
40
50
75
50
АПРИЛЪ
50
75
75
МАЙ
50
25
75
100
75
ЮНИЙ
50
25
10
5
50
75

Фиг. 1. — **Изохиетитѣ на Бѣломорска Тракия и Приморска Македония**

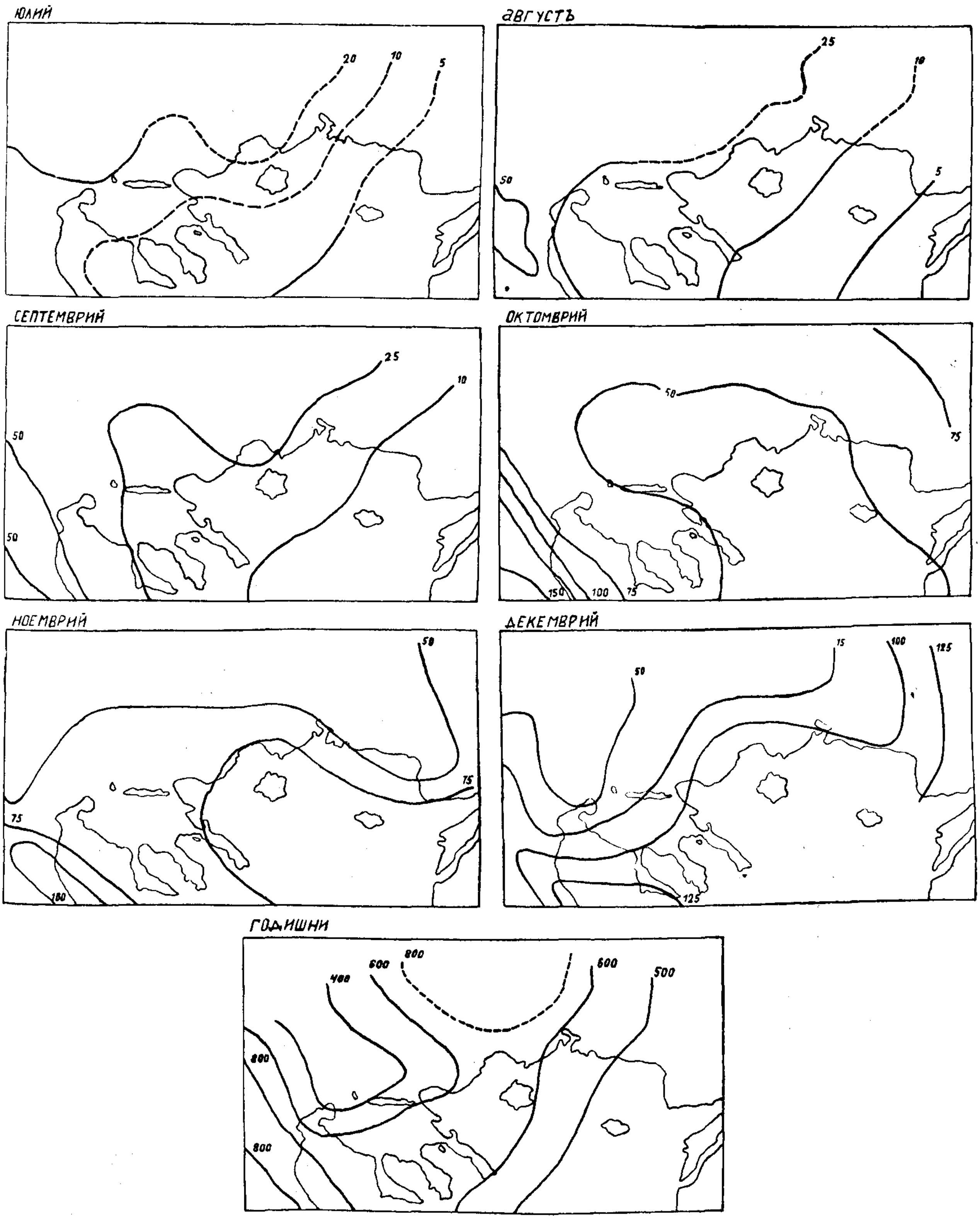
ЮЛИЙ
20
10
5
АВГУСТЪ
25
10
50
5
СЕПТЕМВРИЙ
25
10
50
50
ОКТОМВРИЙ
50
75
150
100
75
НОЕМВРИЙ
50
75
75
100
ДЕКЕМВРИЙ
75
100
125
50
125
ГОДИШНИ
800
600
400
600
500
800
800

по Mariolopoulos—Livathinos

ченитѣ отъ тѣхъ и закржглени данни въ таблица 3 даватъ вече една доста добра ориентация върху годишния ходъ на валежитѣ и тѣхнитѣ относителни стойности.

ТАБЛИЦА 3.

а) Приблизителни месечни валежни суми

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	год.	
Воденъ	50	50	43	100	110	50	*25*	50	65	**130**	50	77	800	13
Солунъ	33	37	30	40	50	30	*20*	23	27	**58**	57	45	450	8
Кукушъ	40	45	30	50	50	26	*24*	**24**	26	40	**60**	45	460	8
Сѣръ	52	50	40	60	40	30	*15*	30	18	35	60	**70**	500	11
Орфано	75	70	45	55	35	40	*15*	20	18	40	67	**100**	580	15
Драма	72	60	50	75	65	70	47	*40*	41	50	70	**100**	740	8
Кавала	75	53	52	40	51	50	35	*24*	30	45	75	**100**	630	12
Лименъ (Тасосъ)	83	62	60	40	47	35	25	*20*	23	40	80	**115**	630	15
Ксанти	70	50	65	50	65	50	35	*25*	35	55	55	**95**	650	11
Порто-Лаго . .	57	49	65	48	52	30	23	*17*	21	50	58	**100**	570	15
Гюмурджина . .	45	48	67	50	55	25	15	*15*	00	55	50	**95**	540	15
Деде Агачъ . .	35	47	84	30	42	6	*4*	8	9	65	45	**105**	480	21

б) Приблизителни сезонни валежни суми

	I—III	IV—VI	VII—IX	X—XII	XII—II	III—V	VI—VIII	IX—XI
Воденъ	143	**260**	*140*	*257*	177	**253**	*125*	**245**
Солунъ	100	120	*70*	**170**	115	120	*73*	**142**
Кукушъ	115	125	*75*	**145**	*130*	**130**	*75*	125
Сѣръ	142	130	*63*	**165**	**172**	140	*75*	113
Орфано	190	130	*53*	**207**	**245**	135	*75*	125
Драма	182	210	*128*	**220**	**232**	190	*158*	160
Кавала	180	141	*89*	**220**	**228**	143	*109*	150
Лименъ (Тасосъ)	205	122	*68*	**235**	**260**	147	*80*	143
Ксанти	185	165	*95*	**205**	**215**	180	*110*	145
Порто-Лаго . .	171	130	*61*	**208**	**206**	165	*70*	129
Гюмурджина . .	160	130	*50*	**200**	**188**	172	*55*	125
Деде-Агачъ . .	166	78	*21*	**215**	**187**	156	*18*	119

Отъ прегледа на възпроизведенитѣ изохиетни карти въ фиг. I може да се извадатъ следнитѣ по-общи заключения: забелязва се много ясно намалението на валежнитѣ количества отъ югъ къмъ северъ презъ студенитѣ месеци — отъ ноемврий до мартъ включително, както и тѣхното увеличение въ сжщата посока презъ топлитѣ месеци — отъ май до септемврий включително.

Месецитѣ априлъ и октомврий се явяватъ като преходни съ не много добре очертана закономѣрность въ меридионалното разпредѣление на валежитѣ. Въ годишното разпредѣление се забелязва констатираното вече намаление на валежитѣ отъ западнитѣ краища на Балканския полуостровъ къмъ вѫтрешностьта по посока западъ-истокъ (до къмъ Солунско), подиръ което следва увеличение (до къмъ о-въ Тасосъ — Ксанти) и пакъ намаление (къмъ Деде-Агачъ). По посока югозападъ-североизтокъ се забелязва намаление и следъ това увеличение на валежа, докато въ перпендикулярната ѝ посока — югоизтокъ-северозападъ срѣднитѣ годишни валежи непрекѫснато се увеличаватъ.

Като се иматъ предвидъ даннитѣ въ предшедствуващитѣ 3 таблички, заедно съ помѣстенитѣ карти, тогава картината за годишното разпредѣление на валежитѣ е ясна: вижда се, че максималнитѣ валежи се случватъ презъ студенитѣ месеци — главно презъ декемврий, отчасти презъ октомврий, ноемврий, януарий и даже февруарий (Кавала), а минималнитѣ валежи се случватъ презъ лѣтото — юлий или августъ. Това е най-характерната особеность на областитѣ, които се намиратъ подъ срѣдиземноморското климатично влияние — максимални валежи изобщо презъ зимата (студенитѣ месеци), а минимални презъ лѣтото. По тази особеность тѣ главно се различаватъ климатически отъ мѣстата, намиращи подъ континенталното климатично влияние, каквато е по-голѣмата часть отъ стара България и гдето царятъ обратнитѣ отношения — максимални валежи презъ топлитѣ месеци (юний, или май), а минимални презъ студенитѣ месеци (януари — февруари). Тѣзи валежни минимуми презъ лѣтото отразяватъ и познатото лѣтно засушаване въ срѣдиземноморскитѣ области, което колкото се отива по нà югъ (до известна граница въ Африка), толкова повече се засилва. Физиологичниятъ и биологичниятъ ефектъ на това засушаване се увеличава отъ сравнително високитѣ въздушни температури въ тѣзи области.

Ако заедно съ Fischer се приеме, че срѣдната валежна сума отъ максимумъ 20 мм. характеризира единъ типиченъ срѣдиземноморски сухъ месецъ, то отъ даннитѣ въ тритѣ таблички може да се извади общото заключение, че въ това отношение източната область на Бѣломорска Тракия има сравнително най-типиченъ срѣдиземноморски климатъ, докато въ Приморска Македония се проявява най-много преходното континентално влияние. Защото въ Гюмурджина може да се приеме, че има два месеца съ срѣдна валежна сума максимумъ 20 мм. (юлий—августъ), като въ Деде Агачъ и Одринъ този брой достига до три и дори до четири месеца (отъ юний до септемврий включително). При Воденъ, Солунъ и Кукушъ нѣма нито единъ месецъ, или съ голѣми резерви може да се приеме, че месецъ юлий е съ валежна сума до 20 мм., докато въ останалитѣ области въ западната половина на Бѣломорска Тракия има срѣдно единъ месецъ (юлий или августъ) съ подобно валежно количество. По самото крайбрѣжие — Орфано и Порто Лаго — може да се приематъ единъ-два „сухи“ месеца, а въ Драма — нито единъ.

Ако валежитѣ се разпредѣлятъ срѣдно по сезони, като това разпредѣление се извърши по два начина: напримѣръ, зимата да обхваща месецитѣ януарий—мартъ, или декемврий—февруарий, и т. н., тогава отъ таблица 3б се вижда съотношението на сезоннитѣ валежи, като и тукъ почти навредъ максимумитѣ се случватъ решително презъ зимата или есеньта (само въ Воденъ, отчасти Кукушъ — презъ пролѣтьта). Особено рѣзко изпъкватъ малкитѣ лѣтни валежи въ първата сезонна комбинация (юлий—септемврий), при която Деде-Агачъ, Гюмурджина, а донѣкѫде и Орфано иматъ срѣденъ лѣтенъ валежъ не по-голѣмъ отъ 50 мм., т. е. иматъ типиченъ срѣдиземноморски валеженъ режимъ споредъ класификацията на Fischer — „поясъ на почти бездъждно лѣто“ („fast regenlosen Sommer“). Отъ сѫщата табличка 3б се вижда, че докато въ източната область на Бѣломорска Тракия зимниятъ валежъ надминава 4 и повече пѫти лѣтния валежъ, въ Приморска Македония това отношение е 2 пѫти. Обаче „срѣдното колебание на валежитѣ“ презъ годината се очертава по-правилно въ табл. 3а, а сѫщо и въ предшествуващитѣ 2 таблички. Въ последната колона на табл. 3а е дадено това колебание въ проценти, т. е. разликата между валежитѣ на месецитѣ съ най-голѣмъ и най-малъкъ срѣденъ валежъ е изразена въ проценти отъ срѣдната годишна валежна сума. Вижда се че това колебание е най-малко 8%, въ Приморска Македония (Солунъ и Кукушъ, заедно съ Драма), а е най-голѣма въ източнитѣ области на Бѣломорска Тракия, 15%, като въ Деде-Агачъ достига до 21%. Споредъ Al. Supan (32), който прьвъ въведе това понятие „срѣдно колебание“ (mittlere Schwankung), Бѣломорска Тракия ще принадлежи къмъ областитѣ съ така наречената „умѣрена периодичность“ на валежитѣ (срѣдно колебание между 10 и 20%), докато Приморска Македония ще принадлежи къмъ областитѣ съ „равномѣрно разпредѣление“ на валежитѣ (срѣдно колебание подъ 10%), къмъ които се числи и по-голѣмата часть отъ стара България (само че тамъ на мѣста тѣзи колебания сѫ още по-малки). Така че и възъ основа на този критерий Бѣломорска Тракия, специално нейната източна часть, има по-добре изразенъ срѣдиземноморски климатиченъ характеръ (а по-на югъ срѣдното колебание става още по-голѣмо, повече отъ 20% — область съ „строга периодичность“ на валежитѣ).

Обаче освенъ установениятъ главенъ максимумъ на валежитѣ презъ зимнитѣ месеци и главенъ минимумъ презъ лѣтнитѣ месеци, отъ табличкитѣ се вижда, че сѫществуватъ и други — вторични (релативни) максимуми и минимуми. Даннитѣ не сѫ напълно достатъчни, за да позволятъ едно много точно заключение, обаче се вижда, че единъ вториченъ максимумъ се очертава около априлъ—май (главно презъ май), а единъ вториченъ минимумъ — презъ януарий—мартъ (споредъ Renier вторичниятъ максимумъ се проявява презъ мартъ, а вторичниятъ минимумъ презъ януарий—февруарий). Тѣзи вторични максимуми и минимуми сѫ резултатъ отъ континенталното влияние на съседната северна климатична область, както и обратното — въ тази континентална область се проявява влиянието на съседната южна срѣдиземноморска климатична область чрезъ вторичния максимумъ презъ есеньта и вторичния минимумъ презъ лѣтото. Изобщо колебанията, смущенията въ правилния и простъ годишенъ ходъ на валежитѣ сѫ признаци на различни климатични влияния — въ случая, на срѣдиземноморското и континенталното влияние, които се смѣсватъ и преплитатъ и които може да вниматъ по отдѣлно превесъ презъ отдѣлнитѣ години, сезони или месеци. Чистиятъ, типичниятъ срѣдиземноморски климатъ има само единъ максимумъ (зименъ) и само единъ минимумъ (лѣтенъ), който отива до почти пълно бездъждие, а чистиятъ, типичниятъ континенталенъ климатъ има сѫщо само единъ максимумъ (лѣтенъ) и само единъ минимумъ (зименъ). Както се видѣ, въ интересуващитѣ ни области тѣзи чисти климатични типове сѫ значително смутени. Както се спомена и установи възъ основа и на други критерии, въ Приморска Македония това смущение е по-голѣмо отколкото въ Бѣломорска Тракия, т. е. тамъ, въ Приморска Македония, срѣдиземноморскиятъ валеженъ режимъ е по-смегченъ, като лѣтнитѣ валежи сѫ процентно увеличени, а зимнитѣ — намалени. Границата между двѣтѣ преобладаващи климатични влияния — континенталното и срѣдиземноморското — минава, споредъ Гълѫбовъ и Диневъ (33), по срѣдата на северна Македония: Прилепско, Овчо-поле, Горно-Джумайско, Неврокопско, Разложко, въ която ивица максималнитѣ валежи, споредъ тѣзи автори, се случватъ презъ преходнитѣ сезони (пролѣть и есень — равноденственъ валеженъ режимъ), а минималнитѣ — презъ лѣтото и зимата, които тамъ се изравняватъ.

Въ планинитѣ, на по-голѣма надморска височина, годишниятъ ходъ на валежитѣ е подобенъ на този въ съседнитѣ низини, обаче поради сравнително изобилнитѣ кондензации, следствие принуденото изкачване на влажнитѣ въздушни маси, тамъ валежитѣ сѫ значително по-голѣми и при това положение за единъ малко по-типиченъ срѣдиземноморски валеженъ режимъ не може да се говори, главно поради липсата на типичното лѣтно засушаване, а може би и поради сравнително по-равномѣрното разпредѣление на валежитѣ презъ годината. (Само за една приблизителна ориентация гл. даннитѣ за Воденъ, гдето лѣтнитѣ валежи надминаватъ 120—130 мм.; обаче срѣдното колебание е 13%). Споредъ Якановъ [(9) стр. 94-95] горната граница на срѣдиземноморската климатична область надъ севернитѣ второстепенни срѣдиземноморски земи, къмъ които принадлежатъ Бѣломорска Тракия и Приморска Македония, се намира само на 200 м. надъ морското равнище (въ южна Гърция тя е на 600 м.). По наша преценка тази „горна граница“ подлежи на провѣрка съ помощьта на метеорологичнитѣ наблюдения, които се проектиратъ въ бѫдеще въ съответнитѣ планински мѣста.

Характеристиката на валежния режимъ се допълва необходимо отъ честотата на валежитѣ презъ отдѣлнитѣ месеци. За съжаление ние не разполагаме съ достатъчно данни по този въпросъ, обаче въ табл. 4 е даденъ срѣдния брой на днитѣ съ валежъ (по-голѣмъ или равенъ 0.1мм.) само въ Солунъ (двѣтѣ станции) и Кавала (даннитѣ сѫ нехомогенни и сѫ взети по Alt и Kuhlbrodt).

Трѣбва изрично да се отбележи, че Солунъ не представлява една типична бѣломорска станция поради много локални влияния („Вардарецътъ“, по-свободниятъ достѫпъ на северни студени маси и др.), обаче поради липса на други по-подробни материали ние въ много случаи трѣбва да си послужимъ съ тази станция, като направимъ съответнитѣ уговорки. Отъ табл. 4 се вижда, че въ Солунъ и Кавала срѣдно презъ годината има около 70—80 дни съ ва-

ТАБЛИЦА 4.

Брой на дни съ валежъ

Станции	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Год.
Солунъ (авст.) . . .	6	6	7	7	6	6	4	3	4	6	7	8	70
Солунъ (бълг.) . . .	7	8	8	8	8	6	4	3	5	8	8	9	82
Кавала	6	11	8	6	6	7	4	4	5	3	8	9	76

лежъ, като максимумътъ се случва презъ месецитѣ съ най-голѣмъ валежъ: ноемврий—декемврий (Солунъ), февруарий—мартъ (Кавала), а минимумътъ — прези месецитѣ съ най-малки валежи: юлий—августъ, отчасти септемрий—октомврий. Презъ зимнитѣ месеци се случва срѣдно на 4—5 дни единъ день съ валежъ, а презъ лѣтнитѣ месеци, на 7—8 дни единъ день съ валежъ. Ако обаче се приеме за основа единъ по-голѣмъ денонощенъ валежъ, например 1 мм. (а не 0.1 мм.), който вече има практично значение, тогава честотата на валежитѣ се още повече разредява. Отъ количеството на валежитѣ и отъ броя на днитѣ съ валежъ се получава една полезна и характерна величина наречена „гжстота на валежа“ (Regendichte), характеризираща изобилностьта на валежа, изразена въ милиметри, даннитѣ за която сж помѣстени въ табл. 5 (заети отъ работата на Alt).

ТАБЛИЦА 5.

Гжстота на валежа

Станции	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Год.
Солунъ.	5·2	4·0	4·9	6·1	7·2	7·3	7·0	10·9	9·7	7·0	8·6	6·5	6·7
Кавала	11·3	8·7	8·6	8·4	8·2	6·5	4·2	12·8	7·6	7·3	8·4	9·1	8·5

Отъ тази табл. 5 се получава на пръвъ погледъ изненадващъ резултатъ: вижда се, че най-голѣма е тази „гжстота“ не презъ месецитѣ съ най-голѣмъ срѣденъ валежъ, а обратното — презъ лѣтнитѣ месеци, когато обаче и днитѣ съ валежъ сж най-малко на брой. Така например, и за двата града, Солунъ и Кавала, най-голѣма е гжстотата на валежа презъ месецъ августъ, когато презъ единъ день съ валежъ падатъ срѣдно 11—13 мм., докато презъ февруарий, въ Солунъ падатъ само кржгло 5 мм. Отъ тѣзи факти се тегли заключението, че лѣтнитѣ дъждове въ интересуващитѣ ни области сж най-рѣдкитѣ, обаче и най-изобилнитѣ, като сравнително най-често биватъ съпроводени и отъ електрични явления. (Отъ предпоследния редъ на табл. 1а се вижда, че въ Солунъ презъ годината се случватъ срѣдно 28 дни съ гръмотевици, като максимумътъ се случва презъ лѣтото — юний, следъ който идватъ май и юлий, обаче, както ще се види въ втората часть отъ нашето изследване, само гръмотевичната дейность не може да обясни годишния ходъ на валежитѣ — той зависи най-много отъ честотата и пѫтя на депресиитѣ, при което електричнитѣ явления играятъ само една корекционна роля).

Отъ сѫщата табл. 1а, отъ последния редъ се добиватъ данни и за интересния въ тѣзи области метеорологиченъ елементъ — снѣговалежътъ. Вѣрно е, че въ низинитѣ на интересуващитѣ ни области и особено по крайбрѣжието, снѣгътъ е сравнително рѣдко явление, обаче все пакъ той не представлява изключение; така напримѣръ, въ Солунъ се случватъ срѣдно годишно 7 дни съ валежъ отъ снѣгъ, като максимумътъ се случва презъ януарий, 2—3 дни съ снѣгъ.

Поради голѣмия практиченъ интересъ, който даннитѣ за честотата на нѣкои важни метеорологични елементи представляватъ, ние извадихме отъ нѣколкократно цитирания гръцки атлазъ следнитѣ приблизителни и закрѫглени данни, срѣдно за низинитѣ на Приморска Македония и Бѣломорска Тракия. (За тѣзи данни важатъ сѫщитѣ уговорки, както при валежа).

ТАБЛИЦА 6.

Срѣденъ брой на днитѣ съ валежъ (измѣримъ и неизмѣримъ)

I.	6—8 дни	VII.	7—5 дни
II.	4—7 „	VIII.	5—3 „
III.	6—9 „	IX.	7—5 „
IV.	9—7 „	X.	9—8 „
V.	10—7 „	XI.	9—7 „
VI.	10—7 „	XII.	7—9 „

Годишно . . . 60—100 дни

Въ табл. 6 не може да не направи впечатление абсолютния максимумъ въ горната граница на днитѣ съ валежъ презъ май и юний, докато по конкретнитѣ данни за Солунъ и Кавала въ табл. 4 този максимумъ се случва презъ студенитѣ месеци — едновременно съ максималнитѣ валежни количества. Трѣбва изрично да се отбележи, че този лѣтенъ максимумъ, споредъ даннитѣ отъ гръцкия атлазъ, се отнася само до нѣкои мѣста въ Приморска Македония, гдето, както вече се установи, континенталното климатично влияние е по-голѣмо, отколкото въ Бѣломорска Тракия — все пакъ тази констатация подлежи на провѣка отъ бѫдещитѣ наблюдения; минимумътъ презъ м. августъ се е запазилъ. Изобщо трѣбва да се подчертае намалението на днитѣ съ валежъ къмъ югъ презъ лѣтото, като въ типичнитѣ срѣдиземноморски климатични области днитѣ съ валежъ презъ този сезонъ се приближаватъ почти до нула. Отъ сѫщиятъ атлазъ се извлича, макаръ и не много сигурно, че срѣдниятъ годишенъ брой на днитѣ съ гръмотевица въ дветѣ области се движи въ известни граници около 20 дни.

Отъ табл. 7 се вижда, че въ интересуващитѣ ни области най-чести сѫ градушкитѣ презъ късна пролѣть: априлъ—май (въ стара България — презъ май—юний). Изобщо Бѣломорска Тракия и Приморска Македония се характе-

ТАБЛИЦА 7.

Дни съ градъ

I. . . .	0·2—0·3 дни	VII. . . .	0·1—0·2 дни
II. . . .	0·2—0·3 „	VIII. . . .	0·1 „
III. . . .	0·3 „	IX. . . .	0·0—0·1 „
IV. . . .	0·4 „	X. . . .	0·0—0·1 „
V. . . .	0·5—0·6 „	XI. . . .	0·0—0·1 „
VI. . . .	0·1 „	XII. . . .	0·0—0·1 „

Годишно . . . 2—3 дни

ризиратъ съ слаба градова дейность, обаче точниятъ режимъ на този важенъ за земедѣлието елементъ, трѣбва да се установи по достовѣренъ пѫть — възъ основа на по-продължителни и редовни наблюдения.

Много разпространено е и убеждението, че въ бѣломорскитѣ земи снѣгъ не вали. Това е вѣрно само до известна степень — въ смисълъ, че снѣгътъ въ низинитѣ тамъ е едно сравнително краткотрайно явление, обаче все пакъ то се случва редовно почти всѣка зима. Другъ е въпросътъ за снѣжната покривка, която тамъ почти никакъ не се задържа. Обаче въ по-високитѣ мѣста и по планинитѣ снѣгъ вали редовно всѣка зима, макаръ не толкова често и толкова изобилно, както въ планинитѣ на стара България. За низинитѣ на двете разгледани области приблизителни сведения за честотата на днитѣ съ снѣгъ ни дава следната табличка 8 (по гръцкия атлазъ):

ТАБЛИЦА 8.

Дни съ снѣгъ

X. . . .	0·1—0·2 дни	II. . . .	2—3 дни
XI. . . .	0·6—0·8 „	III. . . .	0·7—1·5 „
XII. . . .	1—2 „	IV. . . .	0·1—0·3 „
I. . . .	2—3 „	Годишно. .	5—7 „

Както отъ даннитѣ за Солунъ (табл. 1а), така и отъ тѣзи на табл. 8 се вижда, че периодътъ отъ априлъ до октомврий е почти изцѣло свободенъ отъ снѣговалежъ. Най-често снѣгъ вали презъ януарий и февруарий и то срѣдно 2 до 3 дни (въ низинитѣ на стара България, между 5 и 10 дни).

Въ зависимость отъ по-южното или по-северно географско положение, по-голѣмата или по-малка близость до морето, по-малката или по-голѣма надморска височина и т. н., въ низинитѣ на Бѣломорска Тракия и Приморска Македония първиятъ снѣгъ пада срѣдно отъ началото до края на октомврий — даже началото на ноемврий, а последниятъ снѣгъ — отъ началото до края на мартъ. Задържането и продължителностьта на снѣжната покривка, обаче, въ низинитѣ е незначителна. Въ всѣки случай режимътъ на снѣжната покривка зависи и отъ режима на температурата и на облачностьта.

Този изобщо ограниченъ цифровъ материалъ за валежитѣ ще завършимъ съ една табличка за срѣднитѣ и абсолютни денонощни максимални валежи въ Солунъ (табл. 9, по Kuhlbrodt):

ТАБЛИЦА 9

Срѣдни и абсолютни максимални денонощни валежи въ Солунъ

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Год.
Срѣдни . . .	17	12	17	23	24	18	14	21	18	22	28	18	52
Абсолютни. .	38·8	36·5	42·7	74·1	74·2	57·8	53·3	50·0	48·7	77·0	85·7	34·0	85·7

Вижда се отъ *табл.* 9, че и срѣднитѣ и абсолютнитѣ денонощни максимални валежи иматъ своя максимумъ около установенитѣ първични и вторични максимуми на срѣднитѣ месечни валежни суми — ноемврий и май. Специално за месецъ май тѣ се дължатъ на гръмотевичния и пороенъ характеръ на валежитѣ, които презъ този месецъ иматъ характера на лѣтнитѣ континентални валежи (въ зависимость и отъ прегрѣването), докато валежитѣ презъ студенитѣ месеци се дължатъ на депресионна дейность, която дава често продължителни, макаръ и не много интензивни валежи.

* * *

Тѣзи кратки данни, таблици, карти и факти характеризиратъ по единъ достатъченъ, макаръ и не изчерпателенъ начинъ режима на единъ отъ найинтереснитѣ въ случая елементи — валежа. Неговото значение е отъ особена важность за земедѣлието, което въ тѣзи земи, благодарение и на плодородната почва и на климатичното преимущество, дава възможность за едно извънредно интензивно развитие и преуспѣване. Обаче, при мѣроприятията, които се предприематъ въ тази область, както и по отношение избора на културитѣ, единъ основенъ фактъ отъ режима на валежитѣ не трѣбва да се изпуска изъ предвидъ, а именно годишниятъ ходъ на валежитѣ — намалението имъ презъ топлитѣ месеци, което на мѣста е многозначително, и увеличението имъ презъ студенитѣ месеци.

Това бѣше и основниятъ фактъ, който характеризира климата на Бѣломорска Тракия и Приморска Македония като „срѣдиземноморски". Приложенитѣ данни въ нѣкои случаи сѫ закрѫглени и приблизителни, обаче чрезъ прилагането на максималнитѣ възможности и методи за тѣхното отчняване, тѣ все пакъ се явяватъ много полезни за една първа ориентация, особено при изпълнението на нѣкои мѣроприятия отъ стопански характеръ. Бѫдащитѣ наблюдения ще дадатъ възможность за още по-голѣмо вглѫбяване при изследването на тозиваженъ и характеренъ за случая метеорологиченъ елементъ.

Температура

Другиятъ важенъ и отъ голѣмо практично значение климатиченъ елементъ е температурата на въздуха. Въ това отношение интересуващитѣ ни области притежаватъ единъ температуренъ режимъ, който макаръ и да не е напълно типиченъ, допълва климатичната картина по единъ осезателенъ начинъ, като обяснява и много отъ особеноститѣ и стопанскитѣ възможности на Бѣломорска Тракия и Приморска Македония. Въ случая разпространеното убеждение за сравнително голѣмитѣ горещини въ тѣзи области се оправдава почти напълно, но и съ известни уговорки, а именно: тукъ се касае не толкова до изключително високи максимални, сравнително краткотрайни температури, но до високи срѣдни месечни и годишни температури, които сѫ свързани съ по-голѣми интервали и сѫ отъ по-голѣмо стопанско значение.

Известно е, че както при другитѣ елементи, така и при температурата, освенъ метеорологичнитѣ фактори, голѣма роля играятъ и чисто физико-географскитѣ и хидрографскитѣ условия: защитата на планинитѣ, близостьта до по-голѣми водни пространства, близостьта до топлитѣ и студени морски течения, но най-много надморската височина (вследствие известнитѣ закони за охлаждането на въздушнитѣ маси при тѣхното издигане). Ето защо, за да се направи едно по-строго теоретично климатично проучване на температурата, би трѣбвало факторътъ — надморска височина да се елиминира, като действително наблюдаванитѣ температури биватъ редуцирани, по съответнитѣ методи, къмъ еднакво нивò — обикновено къмъ морско нивò. Това е сторено и въ приложенитѣ 13 фигурки (фиг. 2), които даватъ месечнитѣ и годишнитѣ изотерми въ интересуващитѣ ни области, заети отъ цитирания гръцки атлазъ. Това, което се каза относно несъвършенството на картитѣ за валежитѣ (изохиетитѣ), важи до голѣма степень и за температурнитѣ карти (изотермитѣ), съ тази разлика, че тукъ даннитѣ сѫ били още по-оскѫдни и сѫ редуцирани къмъ по-кратъкъ периодъ, 1900—1929 г. Обаче за компенсация трѣбва да се подчертае, че температурата е изобщо много по-малко капризенъ елементъ отъ валежа. Отъ разглеждането на тѣзи изотермни карти може да се извадятъ следнитѣ по-общи заключения (за по-голѣми подробности вж. оригиналнитѣ карти).

Въ хода на годишнитѣ изотерми се забелязва едно издуване къмъ северъ въ срѣдата и едно наклонение къмъ югъ въ тѣхнитѣ западни и източни краища. Това наклонение особено се проявява въ източнитѣ части на Бѣломорска Тракия (Деде Агачъ), гдето срѣднитѣ годишни температури сѫ най-низки. Този фактъ може да се обясни съ сѫществуващето хладно течение, което идва отъ Мраморно море и Черно море. Сѫществува и друго едно, сравнително по-топло течение, което идва отъ югъ покрай малоазийскитѣ брѣгове и се явява като далечно продължение на едно произхождащо отъ Атлантическия океанъ, презъ Гибралтаръ, повръхностно течение. Смѣсването на тѣзи две течения дава по-малка соленость и по-студена водна маса, съ което се обяснява сравнително по-низката температура на водата по севернитѣ брѣгове на Егейско море (за по-голѣми подробности гл. (9) стр. 47—49). Трѣбва, обаче, да се подчертае, че изобщо Срѣдиземното море е едно топло море. Даже презъ най-студения месецъ — февруарий (по отношение на морската вода) срѣдната температура на водата не пада подъ 10°, а презъ августъ тя достига до 22—26°.

Въ случая се проявяватъ и различнитѣ континентални и маритимни влияния. Обаче по-рѣзко тѣзи влияния се отразяватъ въ месечнитѣ изотерми, въ хода на които за двѣтѣ разгледани области по отдѣлно се забелязватъ характерни особености. При изследването на валежния режимъ се установи, че Приморска Макадония има сравнително по-континенталенъ, а Бѣломорска Тракия — по-маритименъ климатъ. Това заключение се потвърждава и при изследването на температурния режимъ. Отъ приложенитѣ карти въ фиг. 2 се вижда, че въ Приморска Македония, която е по-близо до континенталната маса на Гърция и до центъра на Балканския п-овъ, хода на изотермитѣ има повече континенталенъ характеръ. Така напримѣръ, презъ студенитѣ месеци (отъ ноемврий до януарий включително) изотермитѣ въ Приморска Македония се огъватъ къмъ югъ, а въ Бѣломорска Тракия — къмъ северъ. Това показва, че презъ този сезонъ на една и сѫща географска ширина въ Македония цари по-низка температура, отколкото въ Тракия. Това е още единъ признакъ за по-маритимния климатъ на Тракия, следствие по-силно изразеното затоплящо влияние на Егейско море презъ зимата. Презъ лѣтото цари обратното отношение: отъ май — до августъ — септемврий изотермитѣ въ Бѣломорска Тракия се отклоняватъ силно къмъ югъ, докато въ Приморска Македония оставатъ или успоредни на географскитѣ паралели, или се огъватъ сравнително много по-слабо на югъ. Тукъ презъ лѣтото се проявява затопля-

ТАБЛИЦА 10.

а **Солунъ** (1894—1911)

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Год.	
Температура. . .	*5·4*	7·1	10·1	14·0	19·4	23·5	**26·6**	25·8	22·0	17·5	11·3	7·8	15·9	21·2
Мразовити дни. .	17·1	20·7	6.8	0·6	—	—	—	—	—	—	3·6	9·0	57·8	—

б. **Температура** (1906—1911)

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Год.
Солунъ	*4·8*	6·1	9·4	13·9	20·0	23·7	**26·3**	25·9	21·5	16·8	11·2	8·2	15·6
Кавала	*5·3*	6·9	9·2	13·9	19·9	23·6	25·6	**26·3**	21·9	16·9	11·6	8·8	15·9

в. **Температура** (по Kuhlbrodt) (1896—1910)

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Год.
Солунъ	*5·3*	7·5	10·1	14·1	19·4	23·3	**26·1**	25·7	21·9	17·3	10·9	7·7	15.8
Кавала.	*5·8*	8·3	9·9	14·1	19·3	23·2	25·3	**26·0**	22·3	17·4	11·3	8·3	15·9

щето влияние на сушата (Приморска Македония), въ сравнение съ охлаждащето влияние на морето (Бѣломорска Тракия). Изотермитѣ презъ априлъ и октомврий (сжщо както и при изохиетитѣ) заематъ едно неутрално положение, а режимътъ на изотермитѣ презъ февруарий — мартъ е малко по-особенъ — тамъ се проявява повече охлаждащото влияние на морето, може би следствие нѣкаква особенность на студеното морско течение. (Не трѣбва да се забравя, че и самитѣ изотерми, при ограниченитѣ основни материали, не сж теглени съ абсолютна сигурность).

Приблизителнитѣ конкретни данни за температурата на въздуха сж из-

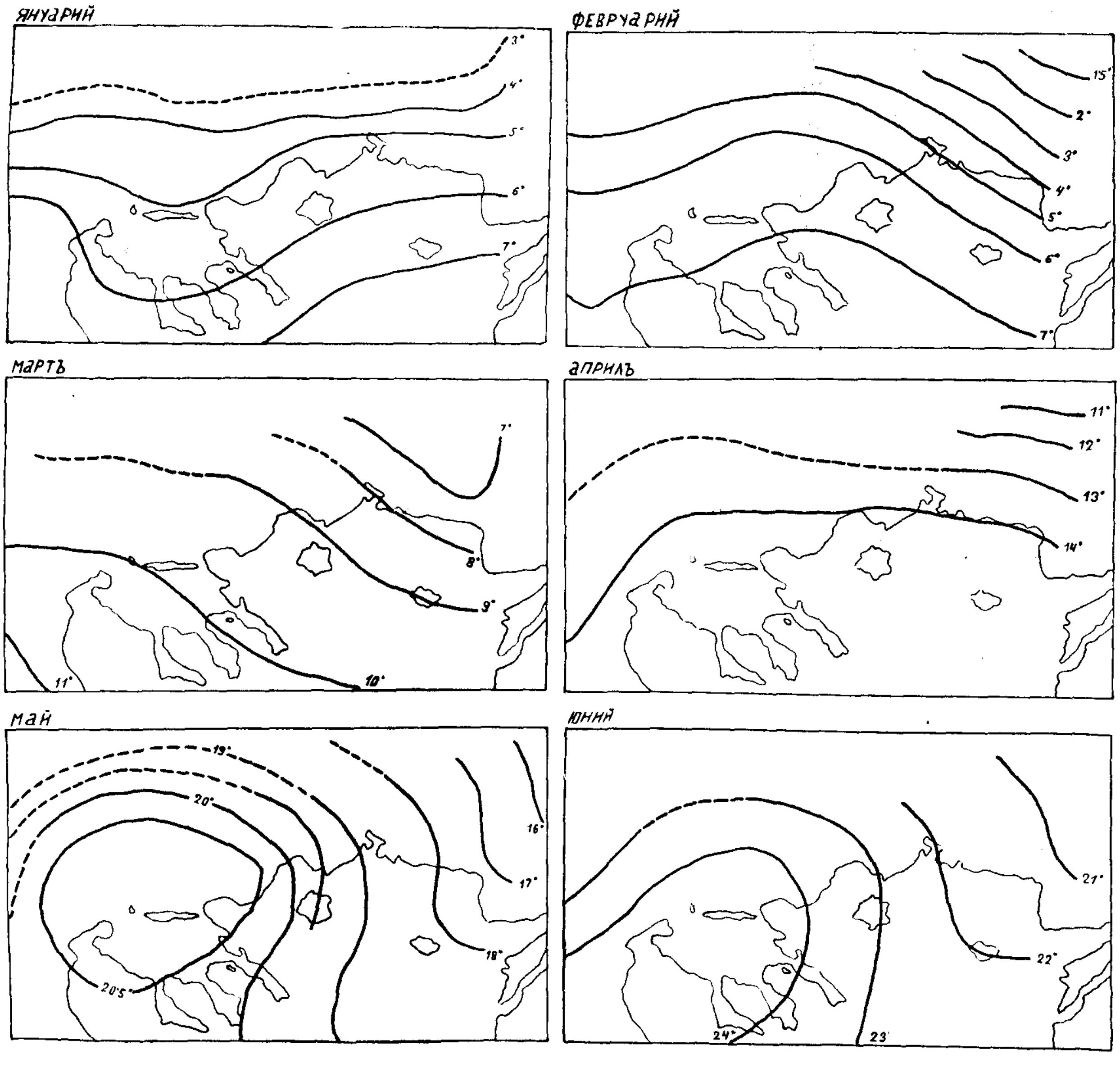
януарий
3°
4°
5°
6°
7°
февруарий
1.5°
2°
3°
4°
5°
6°
7°
мартъ
7°
8°
9°
10°
11°
априлъ
11°
12°
13°
14°
май
19°
20°
16°
17°
18°
20.5°
юний
21°
22°
23
24°

Фиг. 2. — **Изотермитѣ на Бѣломорска Тракия и Приморска Македония**

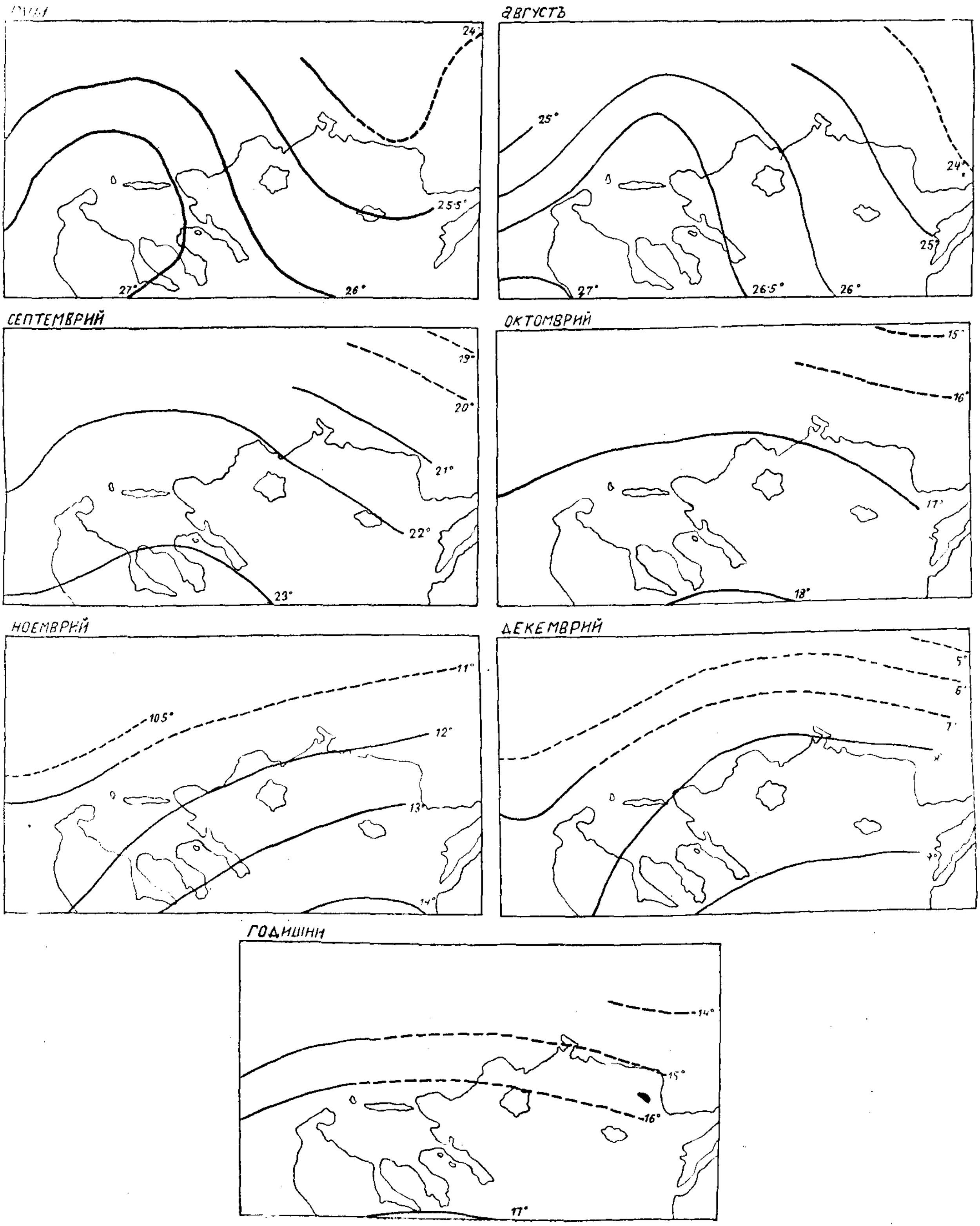
24°
25·5°
27°
26°
августъ
25°
24°
25°
27°
26·5°
26°
СЕПТЕМВРИЙ
19°
20°
21°
22°
23°
ОКТОМВРИЙ
15°
16°
17°
18°
НОЕМВРИЙ
11°
10·5°
12°
13°
14°
ДЕКЕМВРИЙ
5°
6°
7°
ГОДИШНИ
14°
15°
16°
17°

10 Mariolopoulos—Livathinos

ТАБЛИЦА 10.

г. Температура (по Zistler)

Станции	Надм. вис.	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Год.	Ампл.
Солунъ	10	*4·8*	6·8	9·9	14·2	19·7	23·1	**25·9**	25·2	21·6	17·2	10·8	7·0	15·5	21·1
Кавала	12	*5·3*	6·9	9·2	13·9	19·9	23·6	25·6	**26·3**	21·9	16·9	11·6	8·8	15·8	21·3
Галиполи . . .	46	6·2	*5·2*	8·9	11·9	16·2	21·4	**24·7**	24·0	20·8	17·1	13·4	8·4	14·8	19·5
Одринъ	65	3·3	*2·5*	7·6	11·4	16·3	21·3	**23·8**	23·3	19·0	14·7	10·2	4·8	13·2	21·3

д. Сезонна температура (по Zistler)

Станции	Пролѣть	Лѣто	Есень	Зима
Солунъ	14·6	24·7	16·5	6·2
Кавала	14·3	25·2	16·8	7·0
Галиполи.	12·3	25·4	17·1	6·6
Одринъ	11·8	22·8	14·6	3·5

ТАБЛИЦА 11.

Приблизителна температура на въздуха (1900—1929 г.).

Станции	Надм. вис.	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Год.	Амплитуда
Воденъ	317	*4·1*	4·4	8·2	11·5	17·9	21·1	**24·5**	23·7	20·0	15·0	8·9	4·7	13·7	20·4
Солунъ	0	*5·6*	6·6	10·0	14·1	20·4	24·1	**26·9**	26·4	22·5	17·4	11·3	7·7	16·1	21·3
Кукушъ	270	*2·7*	3·9	7·7	12·0	18·9	21·8	**25·0**	24·9	20·3	15·1	8·6	4·6	13·8	22·3
Сѣръ	40	*3·9*	5·6	8·9	13·5	20·5	23·8	**26·1**	26·0	21·8	16·5	10·2	6·6	15-2	22·2
Орфано	0	*5·1*	6·6	9·5	14·1	20·5	24·0	**26·4**	**26·5**	22·3	17·2	11·8	8·1	16·0	21·4
Драма	97	*3·4*	5·1	8·1	12·5	19·2	22·5	25·1	**25·5**	21·2	16·1	10·2	6·6	14·6	22·1
Кавала	0	*5·1*	6·2	9·0	14·0	20·0	23·3	25·7	**26·2**	22·1	17·0	11·6	8·1	15·7	21·1
Лименъ (Тасосъ) .	0	*5·7*	6·5	9·1	14·2	19·9	23·1	25·8	**26·3**	22·2	17·2	12.3	8·4	15·9	20·6
Ксанти	82	*3·8*	4·3	7·5	12·6	18·4	21·7	24·1	**24·9**	20·9	16·1	10·8	7·1	14·4	21·1
Порто Лаго . .	0	5·2	*5·0*	8·0	13·6	18·8	21·1	24·6	**25·5**	21·5	16·8	11·8	8·0	15·0	20·5
Гюмюрджина . .	35	4·9	*3·9*	7·3	13·1	18·1	21·4	23·9	**24·8**	20·9	16·3	11·5	7·5	14·5	20·9
Деде Агачъ . .	0	5·6	*4·3*	7·7	14·0	17·7	21·5	24·4	**24·9**	21·2	16·8	12·4	8·3	14·9	20·6

влечени отъ картитѣ на сѫщия климатиченъ грѫцки атлазъ, които сѫ изчислени съобразно приетитѣ методи. Поради сравнителното постоянство за температурата, тѣзи помѣстени въ табл. 11 данни не се различаватъ много отъ действителностьта и може да послужатъ като едно добро указание на температурния режимъ. Обаче преди това, въ табл. 10 сѫ дадени действителнитѣ или редуцирани възъ основа на действителни наблюдения срѣдни месечни и годишни стойности на температурата за различни периоди въ Солунъ и Кавала (плюсъ резултатитѣ отъ краткотрайнитѣ наблюдения въ Галиполи и Одринъ). Редукцията къмъ морско ниво и обратно — отъ морско ниво къмъ действителната надморска височина е извършена възъ основа на приетия отъ Marioloроulos — Livathinos срѣденъ годишенъ температуренъ градиентъ отъ 0·6° на 100 м. — Zistler е възприелъ 0·5°).

Отъ табл. 10 и 11 и отъ изотермнитѣ карти въ фиг. 2 се вижда, че, като се елиминира надморската височина, сравнително най-студена се проявява източната область на Бѣломорска Тракия и съседнитѣ й мѣста около линията Одринъ — Деде-Агачъ — Галиполи. Тамъ срѣдната годишна температура е съ около $^1/_2$ до 1° по-низка отколкото въ западнитѣ области на Бѣломорска Тракия и въ Приморска Македония. Обаче, ако се вземе предвидъ действителното положение, т. е. надморската височина на станцията, тогава се вижда, че най-студени се явяватъ освенъ Одринъ (65 м.) и Воденъ и Кукушъ, които иматъ сравнително голѣми надморски височини: 317 м. и 270 м.; доста низки сѫ и срѣднитѣ температури на Драма, Ксанти и Гюмурджина. Изобщо срѣдната годишна температура на Бѣломорска Тракия и Приморска Македония се движи крѫгло между 14° и 16° (срещу 10° и 13° въ стара България; Петричъ 13·5°). Тази сравнително голѣма разлика въ срѣднитѣ годишни температури обяснява до голѣма степень характерния обликъ на новоосвободенитѣ земи, който се дължи на съответната климатична „по-топла обстановка“. Тази обстановка налага съответния печатъ и на растителностьта, и на бита, и на здравословнитѣ условия за животъ въ тѣзи мѣста.

Отъ разглеждането на табл. 10 и 11 се установява и годишния ходъ на температурата. Вижда се, че срѣдниятъ месеченъ минимумъ се случва презъ януарий или февруарий, а срѣдниятъ месеченъ максимумъ — презъ юлий или августъ. Екстремнитѣ стойности на срѣдната месечна температура се случватъ презъ януарий и юлий въ Приморска Македония и западната половина на Бѣломорска Тракия, докато въ източната половина на Бѣломорска Тракия тѣ настѫпватъ съ закъснение — презъ февруарий и августъ. Този фактъ е още едно потвърждение за сравнително по-маритимния характеръ на климата въ тази последна область (едно строго разграничение за сега е невъз-

ТАБЛИЦА 12.

а) Срѣденъ температуренъ максимумъ

Станции	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Солунъ	10·1	12·1	15·1	19·2	24·3	28·5	31·7	30·6	26·7	22·0	15·0	11·1
Кавала	9·0	10·5	12·7	17·5	23·8	27·1	30·1	30·3	25·9	20·6	15·0	12·2
Галиполи	11·0	9·1	13·0	16·8	20·7	27·3	30·4	29·3	26·1	22·0	17·0	11·4
Одринъ	8·4	6·6	13·3	19·0	23·3	28·2	31·2	31·4	27·3	21·1	15·1	8·8

Срѣденъ температуренъ минимумъ

Станции	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Солунъ	2·1	3·3	6·0	9·5	13·9	17·6	20·8	19·8	16·9	13·3	7·5	4·0
Кавала	2·6	4·3	6·2	10·4	16·0	19·5	21·8	22·1	17·9	13·5	8·5	6·2
Галиполи	3·7	1·3	4·7	8·0	11·2	16·0	19·3	15·6	16·2	13·6	10·6	6·0
Одринъ	—0·2	—2·4	2·5	5·2	8·8	13·3	16·6	15·4	14·0	9·6	6·7	1·7

б) Срѣденъ абсолютенъ максимумъ

Станции	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Солунъ	15·3	18·2	21·3	25·4	30·6	34·8	36·8	37·2	33·4	28·1	21·8	16·9
Кавала	14·6	14·7	16·9	22·8	27·3	30·4	33·3	34·6	30·5	24·8	20·3	16·2

Срѣденъ абсолютенъ минимумъ

Станции	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Солунъ	—3·7	—2·6	1·2	4·5	10·2	14·2	17·3	16·4	12·7	7·7	0·9	—1·4
Кавала	—5·1	—1·6	1·6	5·1	11·2	15·6	17·9	17·8	11·6	8·9	2·3	0·8

можно поради липса на точни многогодишни данни). Обаче и въ двата случая, правятъ впечатление сравнително високитѣ срѣдни месечни температури, които презъ юлий - августъ достигатъ до 26-27^0 на сѣнка (въ стара България между 20^0 и 23^0). Тѣзи температури обясняватъ и характера на познатитѣ голѣми горещини въ разгледанитѣ области презъ лѣтото, които, особено около обѣднитѣ часове, сѫ мѫчно поносими, усилени отъ ефекта на блѣстящото слънце, на почти безоблачния небосклонъ и царящото затишие въ вѫтрешностьта на сушата. Сравнително доста високи се явяватъ и срѣднитѣ температури презъ типичнитѣ зимни месеци — около 4^0—5^0 стара България между — 2^0 и 2^0). Тѣзи най-високи и най-низки срѣдни стойности на температурата опредѣлятъ и нейната годишна амплитуда, нейното срѣдно колебание, което въ интересуващитѣ ни области се движи между 20·5^0 и 22·5^0 (въ стара България — между 21^0 и 24^0, обаче по Черноморието малко подъ 21^0). Изобщо температурнитѣ амплитуди въ разгледанитѣ области не сѫ така малки, както може да се очаква, което е единъ признакъ на намаленъ маритименъ характеръ на климата вследствие смущенията на континенталното влияние и специално поради застудяванията презъ зимата. Прави впечатление бързото и силно затопляне на въздуха, което настѫпва презъ пролѣтьта — отъ февруарий къмъ мартъ и по-специално отъ мартъ къмъ априлъ и къмъ май. Самата ранна пролѣть особено презъ априлъ се проявява изобщо съ една температура, която е по-висока дори отъ тази въ френската Ривиера (Ница) и въ това отношение разгледанитѣ области даватъ климатически възможности за едно ранно пролѣтно лѣтуване и лѣкуване. Обаче и отъ двѣтѣ табл. 10 и 11 и особено отъ табл. 10б, се вижда, че есеньта въ тѣзи области е значително по-топла отъ пролѣтьта. Особено този „по-благоприятенъ“ топлиненъ есененъ режимъ се проявява отъ сравнението между температуритѣ на октомврий и априлъ. Това е резултатъ предимно на чистото влияние на самото Егейско море (между другото, гл. и (34) за Черноморското климатично влияние).

Картината за годишния ходъ на температурата въ нейнитѣ срѣдни колебания се допълва и отъ годишния ходъ на срѣднитѣ температурни максимуми и минимуми, дадени въ табл. 12. Таблицата 12а дава представа за стойноститѣ и годишния ходъ на срѣднитѣ температурни минимуми и максимуми (по Zistler) въ Солунъ, Кавала, Одринъ и Галиполи, а табл. 12б — на срѣднитѣ абсолютни максимуми и минимуми само въ Солунъ и Кавала (по Kuhlbrodt — даннитѣ не сѫ хомогенни).

Вижда се, че докато срѣднитѣ граници между срѣднитѣ максимуми и минимуми (табл. 12а) въ двѣтѣ разгледани области (безъ Одринъ) се движатъ приблизително между 1° и 32°, границата между срѣднитѣ абсолютни температури (табл. 12б) се движи между минусъ 5—6° и плюсъ 37—38°, като изобщо максимумитѣ се случватъ презъ юлий—августъ, а минимумитѣ презъ януарий—февруарий. Останалитѣ заключения може да се изведатъ направо отъ таблицата. Крайнитѣ граници на температурнитѣ колебания се даватъ отъ абсолютнитѣ максимални и минимални стойности на температурата презъ разгледания основенъ периодъ. Тѣзи стойности сѫ помѣстени въ табл. 13.

Вижда се отъ табл. 13, че най-низкитѣ температури, измѣрени въ разгледанитѣ четири мѣста, сѫ достигнали до минусъ 11—13° (Кавала и Галиполи), а най-високитѣ температури до къмъ 39—40° (Солунъ и Галиполи). Като се има предвидъ, че въ вѫтрешностьта на страната тѣзи колебания сѫ обикновено още по-голѣми, може да се добие представа за вѣроятнитѣ и възможнитѣ крайни стойности на температурата въ Бѣломорска Тракия и Приморска Македония. Въ това отношение особено инструктивна се явява зимата 1941-1942 г., когато настѫпиха незапомнени до тогава студове не само въ България, но и въ една голѣма часть въ Европа. На 24—26 януарий 1942 г. сѫ били измѣрени следнитѣ минимални температури: Сересъ — 15°, Драма — 15°, Кавала — 12·2°, Гюмурджина — 12°, Деде-Агачъ — 11·0° и Лименъ, на о. Тасосъ — 7°. Това сѫ рекордни температури за по-голѣмата часть отъ тѣзи области, като самитѣ студове сѫ нанесли голѣми повреди отъ измръзване по субтропичната растителность (евкалиптуситѣ, кипариситѣ, а по-малко и по маслиновитѣ дървета). Разбира се, че при такива студове мѫчно може да се говори за „маритименъ срѣдиземноморски климатиченъ характеръ на зимата“. (Презъ сѫщитѣ януарски дни въ стара България сѫ били измѣрени сѫщо рекордни минимални температури: Трънъ — 38°, Кнежа и Севлиево — — 35°). Изобщо сравнително силнитѣ застудявания въ разгледанитѣ области сѫ възможни и не съвсемъ изключителни презъ зимата, като понѣкога тѣ сѫ при-

ТАБЛИЦА 13.

Срѣдни и абсолютни годишни температури

	Срѣденъ абс. годишенъ		Срѣдно абс. год. колеб.	Годишенъ абсолютенъ				Абс. годишно колебание
	Макси-мумъ	Мини-мумъ		Максимумъ		Минимумъ		
					Дата		Дата	
Солунъ . . .	36·0	— 6·2	42·2	39·1	VIII. 1896	— 10·0	I. 1893 1907	49·1
Кавала . . .	34·7	— 5·6	40·3	36·8	—	— 11·1	—	47·9
Галиполи. . .	—	—	—	40·7	VII. 1916	— 11·1	II. 1907	51·9
Одринъ . . .	—	—	—	38·4	VIII. 1917	— 13·0	XII. 1917	51·4

чинявали и замръзване на Солунския заливъ (35), (36). Тѣзи крайни абсолютни стойности вече опредѣлятъ и абсолютнитѣ колебания на температурата, които надминаватъ 50 градуса.

Даннитѣ въ табл. 14 допълватъ картината на срѣднитѣ месечни и денонощни колебания на температурата (по Zistler). Докато въ месечнитѣ колебания сѫществува една относителна равномѣрность почти презъ цѣлата година — при сравнително не голѣми разлики въ колебанията презъ отдѣлнитѣ месеци, въ денонощнитѣ колебания се очертава много добре максимумътъ презъ топлитѣ месеци и минимумътъ презъ студенитѣ месеци, както и постепенното измѣнение на тѣзи колебания презъ годината. Това е единъ признакъ за едно малко смегчаване на лѣтнитѣ горещини презъ нощитѣ, което прави климата на тѣзи области малко по-поносимъ. Обаче, все пакъ, срѣднитѣ абсолютни минимуми (табл. 14б) въ Бѣломорска Тракия и Приморска Македония презъ лѣтото сѫ сравнително много високи (за юлий и августъ 17—18°, докато въ стара България тѣ се движатъ срѣдно между 10—14°).

На края табл. 15 дава срѣднитѣ показания на мокрия термометъръ въ Солунъ и за сравнение въ София. Това сѫ приблизителнитѣ показания изобщо на едно мокро тѣло, което губи топлина отъ изпарение и, следователно, зависи както отъ температурата на въздуха, така и отъ неговата относителна влажность, а сѫщо и отъ скоростьта на вѣтъра. Тѣзи показания даватъ една приблизителна представа за относителното чувствуване на въздушната топлина отъ човѣшкото тѣло и като така се явяватъ съ по-голѣмо физиологично значение отъ показанията на сухия термометъръ. Това е така наречената „осе-

ТАБЛИЦА 14.

а. Срѣдни абсолютни колебания на температурата.

Станции	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Срѣдно	Год.
Солунъ	19·0	20·8	20·1	20·9	20·4	20·6	19·5	20·8	20·7	20·4	20·9	18·5	20·2	43·8
Кавала	19·7	16·3	15·3	17·7	16·1	14·8	15·4	17·0	18·7	15·9	18·0	15·4	16·7	40·3

б. Срѣдни денонощни колебания на температурата.

Станции	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Солунъ	8·0	8·8	9·1	9·7	10·4	10·9	10·9	10·8	9.8	8·7	7·5	7·1
Кавала.	6·4	6·2	6·5	7·1	7·8	7·6	8·3	8·2	8·0	7·1	6·5	6·0
Галиполи	7·3	7·8	8·3	8·8	9·5	11·3	11·1	13·7	9·9	8·4	6·4	5·4
Одринъ	8·6	9·0	10·8	13·8	14·5	14·9	14·6	16·0	13·3	11.7	8·4	7·1

заема температура“, биологичното действие на която се отразява върху интензивностьта на работата и т. н.; така напримѣръ, докато разликата въ показанията между сухия термометъръ срѣдно за месецъ януарий въ Солунъ и София е около 7°, а за месецъ юлий — около 5·5°, отъ табл. 15 се вижда, че разликитѣ въ показанията на мокрия термометъръ презъ сжщитѣ месеци и за сжщитѣ мѣста е съответно 6° и 4°, т. е „физиологичнитѣ“ разлики на температурата въ Солунъ и София сж по-малки, отколкото разликитѣ между обикновенитѣ температури.

ТАБЛИЦА 15.

Срѣдни показания на мокрия термометъръ.

Станции	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Год.
Солунъ	3·5	4·9	7·5	10·8	15·6	18·4	20·3	20·0	17·5	14·6	9·1	6·0	12·6
София	—2·5	—0·7	3·5	7·4	12·0	14·9	16·4	15·9	13·0	9·0	3·2	—0·5	7·8

Тѣзи всички данни, колкото и да сж оскждни, все пакъ подчертаватъ характернитѣ особености на температурния режимъ въ Бѣломорска Тракия и Приморска Македония, като допълватъ климатичната картина на тѣзи срѣдиземноморски области и даватъ възможность да се теглятъ нѣкои практични заключения.

Годишенъ ходъ на температурата и валежа

(Заедно съ атмосферното налѣгане)

Установениятъ съ помощьта на срѣднитѣ месечни стойности годишенъ ходъ за температурата и валежа даде една представа за особеноститѣ на климата въ интересуващитѣ ни области, но само въ най-общи черти. Въ случая, както изобщо при климатичнитѣ изследвания, особенъ интересъ представлява установяването на подробноститѣ въ този ходъ, въ който се криятъ нѣкои особености отъ голѣмо значение както за динамичната климатология, така и за практиката. Въ това отношение специално внимание е отдадено при установяването на така нареченитѣ отъ Schmauss „сингуларитети“ — „особености“ (Singularität), които представляватъ привидни смущения въ правилния ходъ на съответния елементъ, но които въ сжщность сж напълно нормални и характерни за съответния климатъ. Тѣ иматъ едно относително постоянство, като презъ отдѣлнитѣ години, макаръ и не винаги въ наличность, се проявяватъ около една и сѫща срѣдна календарна дата. За температурата това сѫ повратитѣ на студа въ възходящия дѣлъ на годишната температурна крива и повратитѣ на топлината въ нейния низходящъ дѣлъ, както и изобщо особеннитѣ точки въ съответната крива линия, върху установяване „реалностьта“, въ сѫществуването на които поменатиятъ германски метеорологъ Schmauss се бори отъ десетина години насамъ (вж. многобройнитѣ му публикации въ „Deutsches Meteorologisches Jahrbuch für Bayern“, „Meteorologische Zeitschrift“ и „Das Wetter“). За стара България ние имахме възможность още преди повече отъ 10 години да установимъ особеноститѣ въ годишния ходъ на температурата (37). Едно сравнение между тѣхъ и особеноститѣ въ хода на температурата въ Солунъ, отъ кѫдето, както се спомена, единствено разполагаме съ по-подробни продължителни данни, се явява доста наложително и води до интересни заключения. (Както за стара България, така и тукъ сме взели за основа срѣднитѣ петдневни температури — за Солунъ въ периода 1894—1911 г., а за стара България 1896—1925 г.). Въ фиг. 3 е даденъ този годишенъ ходъ на температурата въ Солунъ паралелно съ срѣднитѣ петдневни стойности на валежната сума и на атмосферното налѣгане (редуцирано на 0^0 при надморската височина 39 м. — пакъ за сѫщия основенъ периодъ). Въ табл. 16 сѫ дадени самитѣ срѣдни петдневни стойности на тѣзи три метеорологични елемента.

Отъ разглеждането на табл. 16 и на фиг. 3 се установяватъ следнитѣ особенности въ годишния ходъ на температурата въ Солунъ: 1. Поврати на студа презъ петидневието: 16—20—25. I, 10—14—15—24. II, 7—11—16. III, 21—25. V, 31. V — 4. VI и 5—9—14—19. VII, заедно съ едно забавяне въ покачването на температурата презъ 10—14—19. VI; 2. Поврати на топлината презъ петидневията: 19—23. VIII, 28. IX — 2—7 X, 17—21. XI., 2—7—11—16. XII и 27—31. XII. Най-силно се проявява възвръщането на студа около срѣдата на февруарий — срѣдно около 2^0 за петидневие, наречено въ Германия „вторична зима“ (Nachwinter), а най-интензивно е възвръщането на топлината презъ първата половина на декемврий — срѣдно около 1·5^0. Като се вземе предвидъ различието въ основния периодъ, може съ голѣмо основание да се приеме, че въ главни черти особеноститѣ въ годишния ходъ на температурата въ Солунъ сѫ почти сѫщитѣ по брой и по календарни дати както въ стара България, обаче не всички се проявяватъ съ еднаква интензивность; напримѣръ, въ стара България най-силенъ е повратътъ на топлината въ края на декемврий. Освенъ това характерниятъ за западна и срѣдна Европа повратъ на студа презъ първата половина и срѣдата на юний, който тамъ е приетъ като начална проява на европейския лѣтенъ монсунъ, тукъ въ Солунъ, както и въ стара България, е много замъгленъ и въ годишната крива се забелязва повече като забавяне на затоплянето, отколкото като застудяване. Установява се сѫщо, че най-низката срѣдна петдневна температура въ Солунъ се случва на 1—5. I, а най-високата — презъ петидневието 25—29. VII, когато се случватъ познатитѣ отъ народната метеорология „горещници“. Като се вземе предвидъ нееднаквиятъ основенъ периодъ може да се приеме, че случването и на екстрем-

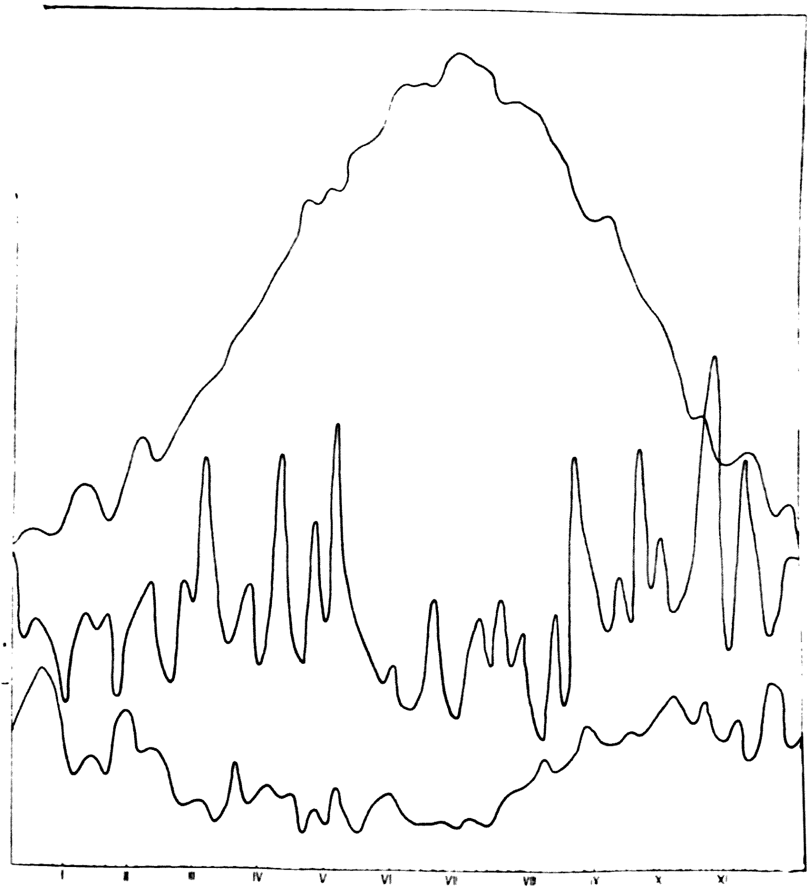

Фиг. 3. — Годишенъ ходъ на температурата, валежа и атмосферното налѣгане въ Солунъ (1894—1911)

нитѣ стойности на петдневнитѣ температури съвпада до голѣма степень съ календарнитѣ дати на сѫщитѣ екстреми въ стара България и че, следователно, въ това отношение не сѫществува нѣкаква сѫществена климатична разлика между областитѣ на стара и нова България.

Тѣзи климатични особености на температурния режимъ намиратъ приложение въ много области отъ практиката: земедѣлие, стопанство, стратегия, туризъмъ и др., а сѫщо и въ едно подобрение на прогнозитѣ за времето.

Заедно съ температурата, за сѫщия основенъ периодъ, въ табл. 16 и фиг. 3 сѫ дадени срѣднитѣ петдневни суми на валежитѣ и срѣднитѣ стойности на атмосферното налѣгане въ Солунъ. Това съпоставяне на тритѣ основни метеорологични елементи въ случая се оказва извънредно много полезно. То не само допълва характеристиката на климата презъ единъ сравнително голѣмъ брой основни интервали презъ годината, не само оточнява нѣкои характерни климатични черти, но и обяснява и тѣхния метеорологиченъ характеръ. Така въ фиг. 3 веднага прави впечатление не само силното намаление на срѣднитѣ петдневни валежи презъ горещитѣ месеци, но се и установява по-точно границата на засушаването, която се очертава между двеѣ високи издигащи се точки съ голѣмъ срѣденъ валежъ — петидневията 31. V—4. VI и 18—22. IX, т. е. може да се приеме срѣдно, че характерното лѣтно засушаване въ Бѣломорска Тракия и Приморска Македония обхваща непрекѫснато три и половина месечния интервалъ отъ началото на юний до къмъ началото на астрономичната есень презъ втората половина на м. септемврий. Установява се, че абсолютниятъ минимумъ на валежа се случва срѣдно къмъ края на августъ, 24. VIII—2. IX.

Атмосферното налѣгане презъ този периодъ на засушаване е изобщо най-низко за цѣлата година — срѣдно се движи между 757·5 мм. и 759·5 мм., като на 10—14. VI и 21—27. VII (заедно съ 16—20. V) достига своя абсолютенъ минимумъ, 757·6 мм. Този годишенъ ходъ, заедно съ максимума презъ януарий и вторичния минималенъ периодъ презъ късна пролѣть — априлъ и май, характеризира, споредъ Elsner, режима на атмосферно налѣгане въ интересуващата ни область като преходенъ между континенталния типъ (зименъ максимумъ и лѣтенъ минимумъ) и южно-европейски типъ (зименъ максимумъ и пролѣтенъ минимумъ).

Сѫщевременно отъ сравняването на съответнитѣ фигури и таблици се вижда, че докато началото на засушаването настѫпва по-рѣзко и окончателно, неговиятъ край настѫпва на нѣколко скока. Първото прекѫсване на валежния периодъ се случва срѣдно къмъ края на септемврий и първата половина на октомврий, когато засушаването съвпада напълно съ пòврата на топлината около този периодъ (Възвръщането на топлината, познато въ Германия подъ името „Лѣто на старитѣ жени“ Altweibersommer, а у насъ предложено да се нарича „Бабино лѣто“), следъ това, около 18—22. X се случва пакъ единъ валеженъ периодъ, за да настѫпи отъ ноемврий до края на декемврий единъ сравнително богатъ съ валежи периодъ, които даватъ максималнитѣ валежи презъ годината (максимумъ презъ късна есень и ранна зима) и които съвпа-

ТАБЛИЦА 16.

Срѣдни петдневни стойности въ Солунъ (Hg = 39 м.) (1894—1911)

Петидневия	Темпер.	Валежъ сума	Атм. нал. 700 +	Петидневия	Темпер.	Валежъ сума	Атм. нал. 700 +
Януарий 1— 5	*4·7*	9·9	62·0	Юлий 30— 4	**26·0**	2·4	58·6
6—10	5·3	5·5	63·0	5— 9	***25·9***	2·3	58·2
11—15	5·4	6·5	64·0	10—14	***26·0***	3·3	58·0
16—20	5 3	6·3	**65·1**	15—19	***25·9***	8·2	58·1
21—25	*5·2*	5·1	64·2	20—24	27·0	3·4	58·2
26—30	6·0	2·3	62·2	25—29	**27.4**	1·7	57·8
Февр. 31— 4	7·4	5·3	60·1	Авг. 30— 3	27·0	5·1	58·4
5— 9	7·5	6·8	60·9	4 – 8	26·9	7·1	58·2
10—14	7·2	6·0	61·0	9—13	26·3	4·6	57·9
15—19	*5·9*	6·8	60·2	14—18	25·1	8·2	59·0
20—24	6·9	2.5	62·7	19—23	**25·2**	4·6	59·5
25— 1	8·3	6·1	63·2	24—28	25·0	6·4	59·7
Мартъ 2— 6	9·7	7·2	61·2	Септем. 29 — 2	24·8	2·3	60·1
7—11	*8·7*	8·6	61·4	3— 7	23·9	*0 6*	61·1
12—16	9·0	4·5	61·1	8—12	23·2	7·5	60·5
17—21	10·0	3·3	59·8	13—17	22·4	2·4	60·7
22—26	10·7	8·6	58·8	18—22	20·7	14·9	61·2
27—31	11·8	7·4	59·0	23 27	19·9	10·1	62·6
Априлъ 1— 5	12·2	14·8	59·0	Октом. 28— 2	19·7	7·1	62·1
6—10	12·4	10·4	58·0	3— 7	**20·0**	6·1	61·7
11—15	13·9	5·3	58·5	8—12	18·1	8·8	61·7
16—20	14·7	6·0	60·8	13—17	17·5	6·5	62·3
21—25	15·1	8·4	58·9	18—22	16·2	15·4	62·1
26—30	16·1	4·2	59·4	23—27	15·7	8·1	62·7
Май 1— 5	16·7	7·0	59·8	Ноемвр. 28— 1	15.2	10·7	63·3
6—10	17·9	*16 0*	59·2	2— 6	13.7	7·1	64·0
11—15	18.6	6·6	59·4	7—11	12·5	7·7	63·5
16—20	20·5	4·7	*57·6*	12 – 16	10·6	9·6	62·7
21—25	*20·4*	12·2	58·7	17—21	**10·8**	17·6	63·7
26—30	21·2	6·9	58·0	22—26	9·1	**20·1**	62·1
Юний 31— 4	*21·0*	17·6	59·7	Декем. 27— 1	8·6	5·2	61·9
5— 9	22·8	8·1	58·2	2— 6	8·7	8·9	62·9
10—14	23·0	7·2	*57 6*	7—11	**9·0**	14·8	60·9
15—19	23·3	5·3	58·7	12—16	8·6	10·6	61·3
20—24	24·2	3·6	59·3	17—21	7·0	5·8	64·5
25—29	25·4	4·7	59·5	22—26	6·2	6·9	64·4
				27—31	**6·7**	9·9	61·6

датъ съ установенитѣ въ температурната крива три пòврати на топлината: около 17—21. XI, 2—11. XII и 27—31. XII.

Тѣзи факти опредѣлятъ вече метеорологичния характеръ на този периодъ съ максималенъ валежъ — при затопляне и при сравнително по-низко налѣгане. Явно е, че тѣзи валежи сѫ резултатъ отъ нахлуването на топли и влажни въздушни маси отъ Срѣдиземно море, или отъ юженъ произходъ, при преминаването на депресия — вѣроятно по нѣкой отъ срѣдиземноморскитѣ пѫтища, които презъ този сезонъ засилватъ активностьта и честотата си. По-подробно по този въпросъ ще се спремъ въ втората часть на нашето изследване.

По-нататъкъ зимата продължава презъ януарий и февруарий срѣдно съ едно намаление на валежитѣ (вториченъ „континенталенъ минимумъ“), като самитѣ установени пòврати на студа презъ този сезонъ, заедно съ тѣзи презъ месецъ мартъ, биватъ съпроводени отъ срѣдно слаби валежи, проявени чрезъ рѣзки повишения въ валежната крива на 15—19. II и 17—11. III и последвани отъ спиране на валежитѣ. Презъ този последенъ периодъ атмосферното налѣгане е най-високо за годината, като абсолютния максимумъ се случва около срѣдата на януарий — почти едновременно съ настѫпването на абсолютния минимумъ на температурата — явно и като резултатъ на ефекта отъ топлиннитѣ излѫчвания при антициклонално състояние на атмосферата.

Специално интензивното възвръщане на студа презъ срѣдата на февруарий („вторична зима“) се случва при сравнително по-низко налѣгане — при единъ релативенъ минимумъ, което обстоятелство отпредѣля донѣкѫде метеорологичния характеръ на тази температурна особеность.

Следъ това настѫпва четвъртиятъ характеренъ периодъ презъ годината съ много засилени валежи презъ априлъ и май (единъ видъ вториченъ „континенталенъ максимумъ“), въ началото на който цари известно „климатично спокойствие“, изразено въ непрекѫснато повишение на срѣдния ходъ на температурата — безъ пòврати. Обаче къмъ края на май и началото на юний това спокойствие се нарушава чрезъ двукратни пòврати на студа, съпроводени съ доста голѣмъ валежъ (валежитѣ около праздника „Св. Св. Кирилъ и Методий“), следъ което настѫпва лѣтното засушаване. (Обаче въ стара България тогава се проявява слабо европейски лѣтенъ мусонъ). Атмосферното налѣгане презъ този последенъ валеженъ периодъ априлъ—май е сравнително низко — между 758·0 мм и 760·0 мм, така че при бързото нагрѣване на почвата и приземнитѣ въздушни пластове, което се случва презъ този сезонъ, въ атмосферата надъ тѣзи области сѫществуватъ условия за едно сравнително нестабилно равновесие. Обаче, както ще се види въ втората часть, главната причина за тѣзи валежи се крие въ засилената циклонална дейность презъ пролѣтьта надъ Егейско море, проявена чрезъ сравнително голѣмото увеличение на честотата на депресиитѣ, минаващи по пѫтя Vd — въ случая отъ най-голѣмо значение за насъ.

Така, съ помощьта на срѣднитѣ данни въ единъ по-малъкъ интервалъ — петидневията можаха да се установятъ едни отъ най-интереснитѣ особености въ срѣдния годишенъ ходъ на тритѣ елемента: температура, валежъ и атмосферно налѣгане, които обясняватъ и особеноститѣ на климата и времето не само въ Солунъ, но и въ цѣлитѣ две изследвани области, защото нѣма основания да се допуснатъ изключителни особености въ другитѣ мѣста на Бѣломорска Тракия и Приморска Македония. Климатичното значение на тѣзи установени климатични особености е и може да бѫде много голѣмо.

Индексъ на сухотата

Като се има предъ видъ синтетичния характеръ на климата, който въ последно време намѣри своя най-добъръ за сега изразъ чрезъ въведеното отъ нѣмския метеорологъ Fr. Linke понятие за „въздушно тѣло" (Luftkörper), то въ много случаи се явява не само оправдано, но и абсолютно необходимо прилагането на известни климатични формули, които представляватъ комбинация отъ нѣколко метеорологични елементи. Въ това отношение особено популяренъ (макаръ и доста критикуванъ), специално при географски изследвания и при климатични проучвания съ голѣмъ обсегъ, е така нареченията „индексъ на сухотата" (l'indice d'aridité), въведенъ отъ Emm. de Martonne, „величината на охлаждането" (Abkühlungsgrosse), свързана съ имената на Hill, Dorno, Conrad, Linke и др. Първата отъ тѣзи величини има повече хидрографско и фитогеографско значение, а втората — медицинско значение. [За по-голѣми подробности между другото гл. и (38)]. У насъ тѣзи климатични формули бидоха приложени за първи пѫть презъ 1929 г. при една климатична скица на България (38), а въ последно време Д. Врановъ използува въ голѣмъ масщабъ „индекса на сухотата" при едно изследване климата на срѣдиземноморскитѣ земи (9).

Както е известно, формулата на „индекса на сухотата" има следния видъ:

$$J = P:(T + 10) \quad \text{за годишния индексъ}$$
$$J = 12P:(T + 10) \quad \text{за месечния индексъ}$$

гдето P е срѣдната валежна сума, а T е срѣдната температура. Тази формула презъ 1927—1928 год. биде успѣшно допълнена отъ Reichel и Biel съ вмъкването и на броя на днитѣ съ валежъ n, както и на една константа k (срѣдния годишенъ брой на днитѣ съ валежъ), така че формулата доби окончателния видъ:

$$J = Pn:(T + 10)k.$$

Обаче, поради липса на по-точни данни (съ нѣкои изключения), както и специално поради липса на по-точни сведения относно броя на днитѣ съ валежъ, ние сме се задоволили съ първата формулировка, въ която влизатъ само срѣдниятъ валежъ и срѣдната температура. И понеже тѣзи два елемента сѫ застѫпени въ една комбинирана формула, както и поради факта, че малкитѣ неточности на двата отдѣлни елемента, особено когато не сѫ насочени въ една посока, не се отразяватъ чувствително върху крайния резултатъ, то считаме, че при нашия случай смѣло можемъ да използуваме полученитѣ приблизителни данни при изчисление индекса на сухотата, като имаме предъ видъ известнитѣ неточности.

Въ табл. 17 сж дадени стойноститѣ на индекса на сухотата за всички станции, за които изчислихме стойноститѣ на температурата и на валежа. Отъ нея се вижда, че срѣдниятъ годишенъ „индексъ на сухотата“ въ Бѣломорска Тракия и Приморска Македония е най-малъкъ въ Солунско (Солунъ, Кукушъ, а донѣкжде и Сѣръ) и Деде-Агачъ — между 17 и 19, т. е. най-малъкъ е той въ мѣстата съ най-малъкъ валежъ, макаръ че специално въ Солунъ температурата е най-висока. (Ефектътъ на валежа и на температурата въ Солунъ е въ една посока). Най-голѣмъ е годишниятъ индексъ — между 30 и 34 — въ Воденъ и Драма т. е. въ мѣстата съ най-голѣмъ валежъ но и съ най-низка температура. Обаче Кукушъ и Деде Агачъ, които иматъ сравнително низка температура, сжщевременно иматъ и малъкъ „индексъ на сухотата,“ така че при изчислението на този индексъ въ случая се вижда, че главно влияние е оказало количеството на валежа, като на второ мѣсто стои температурата.

ТАБЛИЦА 17.

Индексъ на сухотата

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Год.
Воденъ	43	42	28	56	43	19	9	18	26	62	32	63	34
Солунъ	25	27	18	20	20	11	6	8	10	25	32	31	17
Кукушъ	38	39	20	27	21	10	8	8	10	19	39	37	19
Сѣръ	45	38	25	31	16	11	5	10	7	16	36	51	20
Орфано	60	51	28	27	14	14	5	6	7	18	37	66	22
Драма	64	48	33	40	27	26	16	14	16	23	41	72	30
Кавала.	60	39	33	20	20	18	12	8	11	20	42	66	24
Лименъ	63	45	37	20	19	13	8	7	9	18	43	75	24
Ксанти	61	42	45	27	27	19	12	9	14	25	32	67	27
Порто Лагосъ	45	39	43	24	22	12	8	6	8	22	32	67	23
Гюмурджина .	36	41	46	26	24	10	5	5	8	25	28	65	22
Деде Агачъ . .	27	39	57	15	18	3	2	3	4	29	24	69	19

Трѣбва да се има предвидъ, че, споредъ de Martonne, мѣстата съ индексъ подъ 10 обикновено принадлежатъ къмъ ареичнитѣ области — съ много сухъ климатъ, въ който е изключено развитието на културитѣ безъ изкуствено напояване, а въ мѣстата съ индексъ между 10 и 30 има почти навредъ умѣрено изтичане, като специално при случаитѣ съ индексъ между 10 и 20 често релиефа на земната повърхность решава дали областьта принадлежи къмъ ендореичния типъ (вжтрешенъ дренажъ), или къмъ екзореичния типъ (океански дренажъ); обаче въ мѣстата съ индексъ между 20 и 30 е изключенъ напълно ендореичния елементъ.

При това положение, отъ разглеждането на табл. 17 има основание да се допусне, че въ Бѣломорска Тракия и Приморска Македония сжществуватъ ендореични области, въ които не всички изхождащи отъ тѣхъ води иматъ непрекѫснато изходъ къмъ свободно море презъ цѣлата година. Възъ основа на срѣднитѣ годишни индекси въ това отношение трѣбва да се иматъ предвидъ мѣстата около Солунъ—Кукушъ и Деде Агачъ, евентуално Сѣръ, гдето, както се видѣ, индекса е подъ 20. Обаче въ по-голѣмата часть отъ разгледанитѣ области подъ тази граница се намиратъ индекситѣ на лѣтнитѣ, на ранноесеннитѣ, отчасти и на късноролѣтнитѣ месеци — отъ май до септемврий, отчасти отъ априлъ до октомврий включително. Най-продължително се задържа индексътъ на сухотата подъ критичната граница 20 въ Солунъ и Лименъ — 7 месеци, обаче най-низко презъ отдѣлнитѣ месеци пада този индексъ въ Деде Агачъ, гдето достига до характернитѣ за пустинитѣ индекси отъ 2 до 3 презъ лѣтнитѣ месеци, които граничатъ съ абсолютнáта сухота. Тази голѣма сухота е дала и степния характеръ на растителностьта източно отъ Деде Агачъ, като тукъ повече е повлияла липсата на валежъ (Обаче и лѣтната температура не е низка). Поради предоминиращото влияние на валежитѣ и тукъ лѣтното засушаване се очертава доста добре чрезъ рѣзкитѣ скокове въ стойноститѣ на „индекса на сухотата“ отъ май къмъ юний (силно намаление) и отъ септемврий къмъ октомври (силно повишение на индекса). Изобщо за този периодъ на засушаване въ разгледанитѣ области е характеренъ единъ месеченъ индексъ на сухотата по-малъкъ или около 10.

Тѣзи цифрови показания не сѫ само една аритметична игра, но въ случая иматъ и едно много добре изразено реално значение. Каза се при установяване на сухитѣ области, че североизточно отъ Солунъ и около Кукушъ сѫществуватъ четири езера, които иматъ чисто ендореиченъ характеръ (Мавровското езеро, Ладженския гьолъ, Тузлу гьолъ и Кари гьолъ), които нѣматъ никакво повърхностно изтичане, при непропускливъ теренъ. Този фактъ напълно съвпада съ тълкуванието, което de Martonne дава на низкитѣ стойности на „индекса на сухотата“, констатирани въ Солунъ и Кукушъ. При подходящи налични хидрографски условия вѣроятно и Деде Агачъ би проявилъ своя ендореиченъ характеръ. Правятъ сѫщо впечатление и много малкитѣ индекси на сухотата въ Солунъ и Кукушъ и презъ зимнитѣ месеци — не повече отъ 39. Следователно би трѣбвало да се приеме, че тамъ цари една голѣма относителна сухота непрекѫснато презъ цѣлата година.

По този начинъ характерътъ на засушаването въ Бѣломорска Тракия и Приморска Македония се очерта не само чрезъ валежа, но и чрезъ температурата, чрезъ комбинираното влияние на които елементи се обясняватъ много по-добре особеноститѣ на климата и отъ хидрологична, и отъ физиолигична, и отъ метеорологична гледна точка. *Установеното 5—6 месечно, на мѣста 6—7 месечно засушаване на Бѣломорска Тракия и Приморска Македония е единъ климатиченъ фактъ, който дава отпечатъкъ върху цѣлата стопанска и битова структура на тѣзи области.* (Въ стара България това засушаване трае 2 до 3, въ Петричко до 5 месеца). Изключителнитѣ низки стойности на индекса на сухотата въ нѣкои отдѣлни мѣста (Деде Агачъ и др.) допълватъ още повече тази характерна климатична обстановка.

Друга една много популярна и удобна за изследване въ голѣмъ масщабъ комбинация отъ елементи е и климатичната формула на Köppen, въ която влизатъ като основа пакъ валежътъ и температурата. [За по-голѣми подробности гл. (38)]. Тази формула не е лишена отъ реална мисъль, понеже въ изчисленитѣ чрезъ нея стойности се забелязва доста голѣмъ паралелизъмъ съ географското разпредѣление на отдѣлнитѣ растителни видове. Възъ основа на Кьопеновата класификация климатътъ въ низинитѣ на изследванитѣ области се опредѣля най-общо съ формулата *Csa* т. е. мезотерменъ, умѣрено-топълъ климатъ съ лѣтно засушаване и съ максимална срѣдна месечна температура по-голѣма отъ 22°. (Въ низинитѣ на стара България най-разпространенъ е типътъ *Cfa* и *Cfb* — умѣрено влаженъ климатъ, а въ планинитѣ *Dfb* и *Dfc*). Докато влажно-умѣрениятъ климатъ на стара България и по-специално климатътъ отъ типа *Cfb* се характеризира главно като „климатъ на бука“, по-студенитѣ климати на планинитѣ се явяватъ благоприятни за развитието изобщо на дървесната растителность — дѫбова, букова и иглолистна, а климатичниятъ типъ *Csa* въ Бѣломорска Тракия и Приморска Македония се явява представитель на преходния срѣдиземноморски сравнително много по-мекъ климатъ, въ който нѣкои представители на субтропичната флора-маслината, смокинята и нѣкои вѣчно зелени храсти и дървета — намиратъ благоприятни условия за своето развитие.

* * *

Въ заключение отъ краткото разглеждане режима на двата основни метеорологични елемента — валежътъ и температурата, при оскѫднитѣ и не напълно достѫпни данни, може да се направи следното обобщение.

Лѣтното засушаване, макаръ и не въ неговата най-интензивна и характерна за типичнитѣ срѣдиземноморски области форма, се проявява ясно въ Бѣломорска Тракия и Приморска Македония и съставлява тѣхния най-характеренъ климатиченъ белегъ. Сѫщевременно южнитѣ части на тѣзи области се явяватъ като „топли полюси“ (по отношение срѣднитѣ годишни и срѣднитѣ лѣтни температури), а освенъ това и като едни отъ „сухитѣ полюси“ (Солунско, Деде-агачко) — съ най-малка срѣдна годишна валежна сума и съ наймалъкъ „индексъ на сухотата“ въ цѣла България. [Както ще се види въ втората часть, тѣзи мѣста сѫ и „полюси на яснотата“, т. е. на най-малката срѣдна облачность, а сѫщо и „полюси“ на най-малката относителна влажность и на най-голѣмата абсолютна влажность. За по-голѣми подробности относно „климатичнитѣ полюси въ България“ гл. (39)]. Установи се сѫщо разликата въ климатитѣ на Бѣломорска Тракия и Приморска Македония, като въ първата область маритимното климатично влияние се проявява повече, отколкото въ втората область, гдето относителното континентално климатично влияние е по-голѣмо. Това се изразява чрезъ съответнитѣ прояви въ режима и на валежа и на температурата. Сѫщо се проявява, макаръ и слабо, и непосрѣдственото влияние на самото Срѣдиземно море.

Обяснението на всички тѣзи климатични факти се намира както въ режима на вѣтроветѣ и разпредѣлението на атмосферното налѣгане, така и въ честотата и пѫтя на различнитѣ атмосферни деятели (циклонитѣ и антициклонитѣ). Обаче по-основно тѣзи причини трѣбва да се търсятъ въ борбата, която се разразява надъ изследванитѣ области между въздушнитѣ маси отъ различенъ произходъ (континенталенъ, маритименъ, поляренъ, тропиченъ и т. н.), които маси носятъ и своитѣ специфични физични свойства (температура, влажность, прозрачность, характерна стабилность или нестабилность и т. н.). Тѣзи въпроси, съ огледъ на разполагаемия материалъ, ще бѫдатъ накратко разгледани въ следващата втора часть.

Изобщо може да се установи, че климатичниятъ факторъ дава най-дълбокия печатъ върху облика на изследванитѣ две области край Егейско море. Климатътъ заедно съ почвата опредѣлятъ голѣмото плодородие въ тѣзи мѣста, както и развитието на специалнитѣ „екзотични“ интензивни култури; той обезпечава добритѣ, въ известно отношение, условия за морелѣчение, климатолѣчение и почивка — специално презъ преходнитѣ сезони, обаче сѫщевременно климатътъ, заедно съ застоялитѣ топли води, създава условия и за силното развитие на маларията — бичътъ на нашитѣ срѣдиземноморски области. Отъ всичко това следва, че използуването на природнитѣ ценности въ тѣзи земи трѣбва и може да стане целесъобразно само следъ едно основно климатично проучване, като се приложатъ методитѣ на класичната статистична и на модерната динамична климатология.

LE CLIMAT DE LA THRACE D'EGÉE ET DE LA MACÉDOINE LITTORALE. I PARTIE: LE RÉGIME DE LA TEMPÉRATURE ET DE LA PRÉCIPITATION.

par K. T. Kirov

Pour préciser le régime de la précipitation et de la température en Thrace d'Egée et en Macédoine littorale, l'auteur a utilisé notamment les observations de la station météorologique bulgare à Salonique (1894—1911), des services météorologiques allemands et bulgares pendant la grande guerre (1915—1918), ainsi que les recherches, notamment, de E. Kuhlbrodt, E. Alt et Mariolopoulos-Livathinos (voir la littérature citée). Les matériaux avec lesquels on dispose sont insuffisants et ne sont pas tout à fait homogènes; c'est pour cette cause, que l'auteur s'est servi, dans certains cas, des données approximatives (tirées des cartes de Mariolopoulos-Livathinos) pour satisfaire, au moins provisoirement, aux grands besoins de la pratique d'une esquisse climatique plus détaillée des régions en question (pour l'agriculture, l'hydrologie, l'hygiène, la lutte contre la malaria etc.). Néanmoins, quand il sera possible d'obtenir tous les matériaux du service météorologique gréc jusqu'à 1941 ou bien après les observations de plus longue durée des stations bulgares actuelles, alors il sera nécéssaire d'entreprendre des recherches nouvelles complémentaires sur les données climatiques des régions qui nous intéressent.

En vertu des sommes mensuelles moyennes des précipitations, du nombre des jours avec précipitations, des cartes des isohyètes, de l'indexe d'aridité, de la marche annuelle des précipitations calculées en prenant les moyennes de tous les cinq jours etc., l'auteur a établi, en général, le régime commun de la distribution des précipitations, ainsi que la durée et l'intensité de l'aridité caractéristique pour les régions méditéranéennes qui, d'après la définition adoptée, contiennent un intervalle de 4—5—6 mois et même de plus.

Le maximum des précipitations est observé notamment au mois de décembre, en partie au mois d'octobre et de novembre, mais le minimum — aux mois de juillet—août. La région la plus sèche se trouve au nord-est de Salonique, où la somme annuelle moyenne des précipitations est entre 400 et 450 mm. et où existent quatre lacs qui ont un caractère indoréique — sans communication avec la mer. En ce qui concerne l'indexe d'aridité le littoral de la mer Egée se présente comme „un pôle d'aridité" — plusieurs endroits ont l'indexe annuel inférieur à 20.

L'auteur considère encore la marche annuelle de la température. On établit que les valeurs extrêmes de la température sont observées notamment en janvier et en juillet, mais dans la moitié orientale de la Thrace d'Egée elles sont observées et en février, respectivement en août. L'amplitude moyenne annuelle de la température est entre 20.5° et 22.5°. Ces amplitudes assez grandes indiquent, que l'influence maritime est troublée par l'influence climatique continentale, ainsi que par les froids durant l'hiver. La partie la plus froide est la partie orientale de la Thrace d'Egée, où la température moyenne annuelle est environ 14·5°—15° (à Salonique et à l'île de Thassos elle est environ 16°). En général, les parties basses du littoral egéen et l'île Thassos apparaîssent comme des „pôles chauds" de toute la Bulgarie en ce qui concerne les températures moyennes.

L'automne est considérablement plus chaud que le printemps, mais en général, le régime de la température des mois intermédiaires est relativement assez favorable — un réchauffement rapide au mois d'avril et de mai et de hautes températures en automne.

Dans la marche annuelle de la température, calculée en prenant les moyennes de tous les cinq jours, sont précisés les mêmes „troubles" — singularités, comme en Bulgarie d'avant guerre: le plus intense est le retour du froid vers la moitié du février, et le plus fort est le réchauffement au commencement de décembre.

La comparaison mutuelle de la marche annuelle de la température, de la précipitation et de la pression atmosphérique, calculée en prenant les moyennes de tous les cinq jours à Salonique (fig. 3 et tableau 17) s'est présentée la plus instructive. A l'aide de cette comparaison on définit les limites plus précises de l'aridité d'été — du commencement du juin jusqu'au 20—22 Septembre. On donne encore des renseignements généraux sur les causes des particularités du climat et sur la marche générale du temps dans les régions en question.

En rapport avec le caractère général du régime des précipitations et de la température, on précise que la Thrace d'Egée (plus spécialement sa partie orientale) a un caractère plus maritime que la Macédoine littorale, où l'influence climatique continentale est plus forte. L'explication de tous ces faits climatiques se trouve dans les conditions physiquo-géographiques, dans la distribution générale de la pression atmosphérique, dans la fréquence et la marche des dépressions, comme dans la lutte entre les masses d'air d'origine diverse, dont le traitement sera le problème dans la II partie de l'ouvrage présent.

En général, les faits climatiques imposent leur grande influence sur toute la vie économique, sociale et hygiènique dans les régions considérées.

БИБЛИОГРАФИЯ — BIBLIOGRAPHIE

1. Raulin V., Ueber die Regenverteilung der Balkanhalbinsel (Zeitschr. d. öster. Ges. für Meteorologie. 1874. S. 228—232).
2. Fischer T., Studien über das Klima der Mittelmeerländer (Pet. Mitteilungen Erg. Heft 58, 1879).
3. Philippson A., Das Mittelmeergebiet (Leipzig 1904).
4. Hann Jul, a) Die Verteilung des Luftdruckes über Mittel-und Südeuropa (Geogr. Abhand Bd. II, H. 2, Wien 1887); b). Handbuch der Klimatlogie (Bd. III, T. II. Dritte Auflage. Stuttgart 1911).
5. Friedemann Joh., Bewölkung und Sonnenschein des Mittelmeergebietes (Aus dem Archiv d. Deutschen Seewarte XXXV Jahrg. 1912 Hamburg).
6. Thorbeke F., Das ozeanischsubtropische Klima und die Gebiete der Etesien und Winterregen (Geogr. Zeitschtift 1910).
7. Marini L., Carte di pressione di venti il Bacino Mediterraneo (Genua 1914); сжщо въ Met. Zeitschrift Bd. 32, 1914. s. 325
8. Eckardt W R., Ueber die Ursachen der jahreszeitlichen Regenfälle im Mittermeergebiet, besonders in den östlichen Mittelmeerländer (Zeitschrift f. Balneologie 1916).
9. Ярановъ Д, Срѣдиземноморскитѣ земи (Годишн. на Соф. университетъ. Ист.-филол. фак., Кн. XXXV. 5 София 1939).
10. Krugler H., Die Windverhältnisse im östlichen Mittelmeer und seinen Randgebieten (In. Dissertation Berlin 1912).
11. Trzebitzky T, Studien über die Niederschlagsverteilung auf der südosteuropäischen Halbinsel zur einer Klimatographie der Balkanländer (Sitzungsber. d. Akademie Wien 1921, Abt. II. a. S. 425—467).
12. Weickmann L., Luftdruck und Winde im östlichen Mittelmeergebiet (Habilitationsschrift. München 1922).
13. Zistler P., Die Temperaturverhältnisse der Türkei. Der Scirocco (Leipzig 1926).
14. Вуевић П., а) О географској подели и режиму киша у нашој држави (Гласник Министарства Пољопривреде и Вода, V, бр. 20; b) Vujević P., Die Einflüsse der umliegenden Meere auf die Temperaturverhältnisse der Balkanhalbinsel (Geogr. Jahresb, a. Osterreich. Wien 1912).
15. Gavazzi A., Horizontalni raspored najvécih i najmanjih prosjecnih mjesecnih mnozina na Balkanskom poluotoku (Hrvatski Geografski Glasnik. Br. I. Zagreb 1929).
16. Obst C, Das Klima Thrakiens als Grundlage der Wirtschaft (Osteuropainstitut. Breslau IV. Abt. H. I, 1921).
17. Renier H., Die Niederschlagsverteilung in Südosteuropa (Mémoires de la societé de Géographie de Belgrad, Vol. I, 1933).

18. Livathinos A. N., a). Sur la nébulosité en Grèce (Ann. de l'Obs. Nat. d. Athènes T. VIII. p. 34 (Athènes 1926); b); L'insolation en Grèce (ibidem).

19. Mariolopoulos G. E., Etude des régimes pluviomètriques de la Grèce (Ann. de l'Obs. Nat. d'Athènes. T. XII, 1932, p. 81, Athènes, I, 1934).

20. Ярановъ Д., *Бѣломорска Тракия и Приморска Македония* (Годишникъ на Соф. университетъ. Ист.-филол. факултетъ. кн. XXXIV, 6, 1938).

21. Hann Jul., a). Resultate der meteorologischen Beobachtungen zu Salonik (Met. Zeitschrift, Bd. 27, 1910, S. 510); b). Klimatafeln für die Balkanhalbinsel (ibidem. Bd. 33. 1916. S, 40).

22. Klima des Hafens von Cavala (Met. Zeitschrift. Bd. 30, 1913, S. 610).

23. Eredia F., Zum Klima von Saloniki (Met. Zeitschrift. Bd. 1921, S. 58).

24. Valdiguié A., Contribition à l'étude du climat de Salonique (Cahiers d'Orient № 2. Salonique 1918).

25. Kuhlbrodt E., a). Klimatologie und Meteorologie von Mazedonien (Aus dem Archiv d. Deutschen Seewarte. № 5, XXXVIII Jahrg. 1920); b). Boden und Höhenwinde der Balkanhalbinsel (ibidem. № 3, XLI Jahrg. 1923); c). Klimatologie und Meteorologie von Mazedonien (Met. Zeitschrift. Bd. 38, 1921. S. 344); d). Zum Klima von Mazedonien (ibidem. Bd. 40, 1923 S. 48).

26. Alt. E, Klimakunde von Mittel-und Südeuropa (Handbuch der Klimatologie von W. Köppen u. R. Geiger. Bd. III. T. M. Berlin 1932).

27. Mariolopoulos G. E. et Livathinos N. A., Atlas climatique de la Grèce (Athènes 1936)

28. Eredia F., *Le direzioni stagionali delle correnti aeree in Italia al suolo e a quote.* (Rivista di Meteorologia aeronautica. V, № 3, 1941. p. 191).

29. Радевъ Ж., Геоморфологични белези на българскитѣ земи и тѣхното значение за температурнитѣ и валежни отношения на страната (Сп. Естествознание и география, 1919).

30. Кировъ К., Северната граница на срѣдиземноморското климатично влияние въ Балканския полуостровъ (Известия на Бълг. геогр. д-во, кн. II, 1934).

31. Supan Al., Die Verteilung des Niederschlags auf der festen Erdoberfläche (1898).

32. Гължбовъ Ж., и Диневъ Л., Македония и географскитѣ ѝ граници (Сп. Български туристъ. Добавъкъ къмъ кн. 6, юний 1941).

33. Кировъ К., Границата на черноморското климатично влияние въ Балканския полуостровъ (Известия на Бълг. геогр. д-во, кн. III, 1935).

34. Philippson A., Eisbildung auf der Bucht von Salonik im letzten Winter (Pet. Mitteilungen, Bd. 49, 1903, S. 91; Met. Zeitschrift, Bd. 20, 1903. S. 369).

35. Mariolopoulos G. E. et. Alexandrou L., La congélation de la mer dans le golfe de Thessalonique (Praktica de l'Acad. d'Athènes. t. 8, 1933, p. 134).

36. Кировъ К., Годишниятъ ходъ на температурата въ България и неговитѣ особености (Сборникъ на Бълг. академия на наукитѣ, кн. XXII, 1928).

37. Кировъ К., Климатична скица на България (Сборникъ на Бълг. академия на наукитѣ, кн. XXV, 1929).

38. Кировъ К., Климатичнитѣ полюси на България (Изв. на Бълг. географско д-во, кн. IX, 1941).

НОВЪ ПРИНОСЪ КЪМЪ ВЪПРОСА ЗА КУЛТУРНИТѢ ОТНОШЕНИЯ НА ТРАКИЯ И ТРОЯ

ПРЕЗЪ ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА ТРЕТОТО ХИЛЯДОЛѢТИЕ ПРЕДИ ХРИСТА

отъ Димитъръ П. Димитровъ

Презъ 1941 год. при землена работа въ околностьта на Свиленградъ били намѣрени нѣколко глинени чаши съ двойни дръжки отъ типа на така нареченитѣ *δέπα ἀμφικύπελλα*[1] или „троянски“ двудръжни чаши (zweihenklige trojanische Becher), отъ които можахме да видимъ само три екземпляра въ магазина на К. Дѣлчевъ въ Свиленградъ[2] (обр. 1). Благодарение на неговото съгласие ние обнародваме въ долнитѣ редове тѣзи извънредно важни за насъ паметници.

Чашата **а**, (обр. 1) е висока 19 см., диам. на устието 6·5 см., обиколка на най-долната часть 10 см. Дветѣ дръжки, които сѫ били скачени съ долния си край при дъното, а съ горния подъ устието на сѫда, сѫ отчупени. Дъното е плоско. Глината е примѣсена съ дребни кварцови камъчета. Стенитѣ сѫ гладки, иматъ тъмно-жълтъ цвѣтъ, който нѣкѫде добива червеникавъ оттенъкъ, а на много мѣста се виждатъ сиво-черни оцвѣтявания. Сѫщо и отчупенитѣ мѣста показватъ сиво-черъ цвѣтъ. Това показва, че сѫдътъ е печенъ на свободенъ огънь и затова изпичането не е било равномѣрно. Стенитѣ сѫ обложени съ варовита материя. Чашата е изтеглена, както изглежда, на рѫка, безъ грънчарско колело.

Чашата **b**, (обр. 1) на която горната часть и едната дръжка е отчупена, е била по-голѣма. Запазената часть е висока 18·4 см., обиколката долу е 17·5 см.; дъното отбелязва малка конкавность. Глината, направата и цвѣтътъ на повърхнината и на отчупенитѣ мѣста е както при чашата **а**.

Чашата **с** (обр. 1) е висока 18·5 см., диам. на устието 7 см., обиколката долу 11 см.; дръжкитѣ сѫ отчупени; дъното е плоско. Този сѫдъ е добре изпеченъ, повърхнината има жълто-червеникавъ цвѣтъ, а отчупенитѣ части показватъ цвѣта на хубаво изпечена глина, която тукъ е добре пречистена.

---

[1] Означаването на тази форма като δέπας ἀμφικύπελλον се вече изоставя като неточно; вж. K. Bittel, Prähistorische Forschung in Kleinasien, Istanbuler Forschungen, т. 6, 1934, 13, заб. 2.

[2] Доколкото знаемъ, единъ подобенъ екземпляръ е постѫпилъ неотдавна въ сбиркитѣ на Народния музей въ София.

Както се вижда, чашитѣ, въпрѣки че произхождатъ отъ едно мѣсто, се различаватъ както по голѣмината си, така и по чистотата на глината си. Най-стройна е формата **а**.

Тази форма на двудръжни чаши не бѣ позната до сега у насъ. Тѣ станаха известни най-напредъ отъ разкопкитѣ въ Троя, дето пластоветѣ на II—V селище дадоха надъ 150 кжса[1] (обр. 2). Отъ тукъ и тѣхното поново название „троянски“ чаши. По-късно подобни чаши бѣха намѣрени и на други мѣста въ Мала-Азия: Bosüjük[2], Gordion[3] въ Фригия, въ Кападокия при Kültepe[4] (обр. 3), въ централния Анадолъ при Aliaşar[5], дето, обаче, тѣ се смѣтатъ като западенъ импортъ, и най-после въ Soğuksutepe, източно отъ Mersin въ Киликия[6], и Северна Сирия[7].

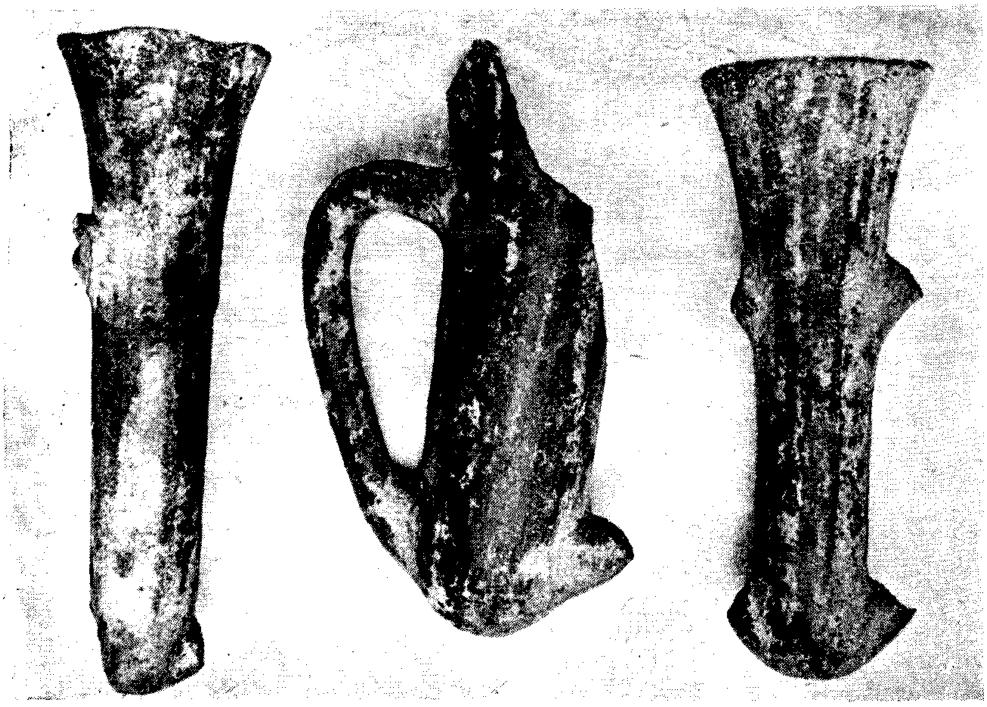

Обр. 1. a b c. — „Троянски“ двудръжни чаши отъ Свиленградско (фото Димитровъ). — Abb. 1. a b c. — Zweihenklige „trojanische“ Becher aus der Umgebung von Svilengrad (Photo Dimitrov)

На европейска почва този видъ сждове бѣ намѣренъ най-напредъ при найкрайната точка на Галиполския полуостровъ, въ т. н. могила на Протезилая (обр. 4). Тукъ, при разкопкитѣ на френския експедиционенъ корпусъ, между другото бѣха открити доста фрагменти отъ подобни чаши[1], нѣкои отъ които сѫ много сходни по формата си на нашитѣ. Напоследъкъ E. Kunze обнародва два екземпляра и отъ находкитѣ въ Орхоменосъ[2] (обр. 5). Чашата има стройни пропорции, висока е 17·5 см., приближава се доста до нашитѣ чаши a и c. Авторътъ предполага, че се касае за мѣстно производство. Грънчарьтъ е ималъ на рѫка импортиранъ първообразъ. За импортиранъ екземпляръ се приема и чашата, произходяща отъ островъ Syros[3]. Най-после трѣбва да се спомене и особната разновидность на тѣзи чаши, които се намѣриха въ Тиринтъ[4]. Отличаватъ се отъ споменатитѣ до сега съ това, че сѫ полихромни

---

[1] Срв. H. Schliemann, Ilios, Stadt und Land der Trojaner, Leipzig 1881, 337 сл.; Bittel Prähistorische Forschung, 17 сл. табл. XII.

[2] A. Körte, Ein altphrygischer Tumulus bei Bos-öjük (Lamunia), AM XXIV, 1899, 1 сл. табл. I, 7, 9; III, 34.

[3] Körte, Gordion, JdI, Ergh, V, 1909, 196; Bittel, Prähistorische Forschung, 126, табл. XVII, 3.

[4] N. de Genouillac, Céramique capadocienne II, Paris 1926, 44, табл, XLIX.

[5] H. H. v. d. Osten, Bericht über die Grabungen am Alişar Hüyük 1931, AA 1932, 210, обр. 11; Bittel, Prähistorische Forschung, 12, табл. XVII, 4, 5.

[6] Срв. Bittel, AA 1941, 275 сл., обр. 9.

[7] Пакъ тамъ, заб. 1.

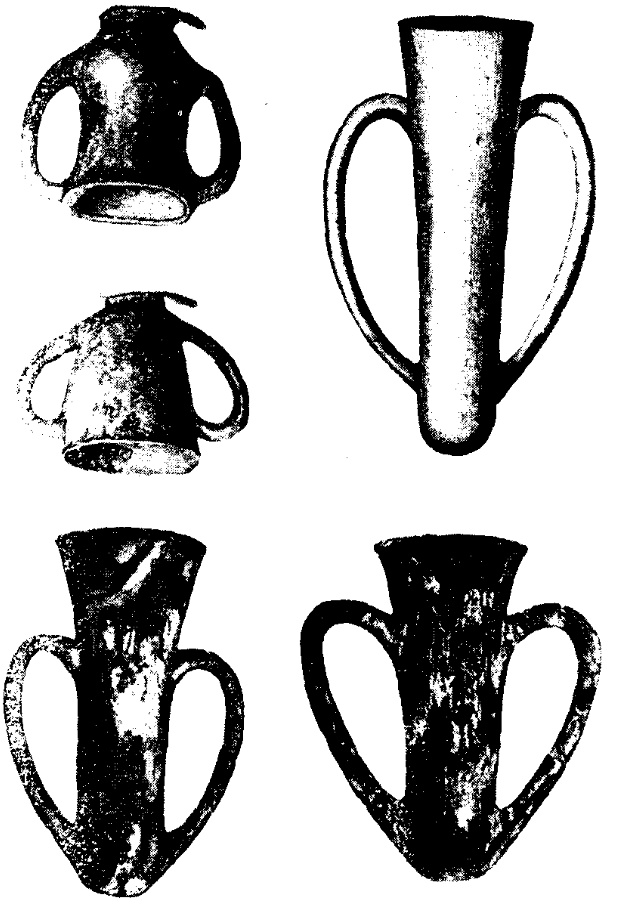

Обр. 2. — Двудръжни чаша отъ Троя III (споредъ Schliemann). — Abb. 2. — Doppelhenklige Becher aus Troja III (nach Schliemann)

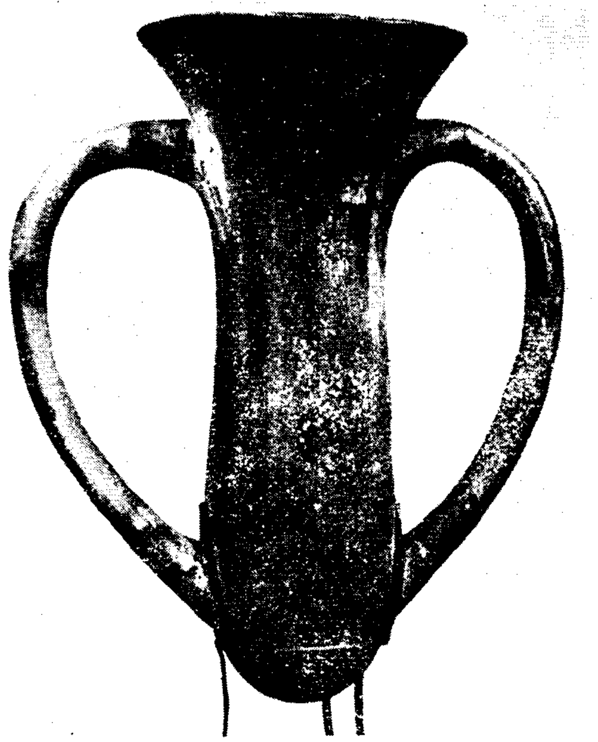

Обр. 3. — „Троянска" чаша отъ Kültepe (споредъ Genouillac). — Abb. 3. — „Trojanischer" Becher aus Kültepe (nach Genouillac)

и иматъ кракъ (обр. 6). Инакъ формата е такава, че връзката имъ съ троянски първообрази не може да подлежи на съмнение.

---

[1] Срв. R. Demangel, Le Tumulus dit de Protesilas, Fouilles du Corps d'occupation français de Constantinople I, Paris 1926, 59; BCH XLVII, 1923, 541 сл.; Bittel, Prähistorische Forschung, 15 сл.

[2] Orchomenos III. Die Keramik der frühen Bronzezeit, AbhBeyrAkWiss. Phil.-hist. Kl. NF 8, 1934, 56 сл., табл. XXIII, 1.

[3] Срв. Bittel, Prähistorische Forschung, 93; D. Fimmen, Die Kretisch-Mykenische Kultur, 1921, 137; Cunze, цит. съч., 57.

[4] Срв K. Müller, Tiryns IV, München 1938, 77 сл., табл. XXXII, 5.

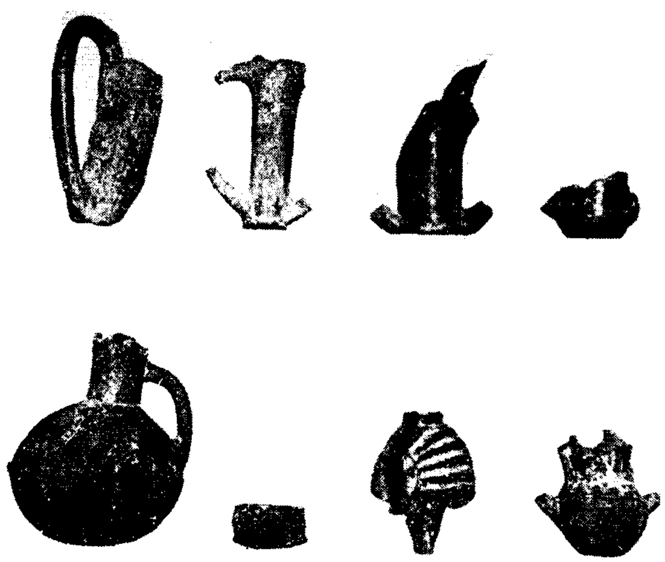

Обр. 4. — „Троянски“ чаши отъ могилата на Протезилая (споредъ Demangel). — Abb. 4. — „Trojanische“ Becher aus dem sog. Hügel des Protesilaos (nach Demangel)

Чашитѣ отъ Свиленградско поставятъ въ нова свѣтлина културнитѣ отношения на нашитѣ земи, особно на Южна Тракия, съ Троя и останала Мала-Азия презъ втората половина на третото хилядолѣтие преди Христа. Презъ 1904 год. H. Schmidt[1] изтъкна въ една отлично обоснована статия проблемата за успоредностьта въ културата презъ неолитикума на нашитѣ земи съ културата въ Дунавския басейнъ (Румъния, Трансилвания и Украйна) и отъ друга страна съ културата на Егейския басейнъ, Тесалия и Мала-Азия. По този начинъ значението на предисторическитѣ паметници отъ нашитѣ земи, когато се разглеждатъ въпроси, свързани съ културата на юго-източна Европа и Мала-Азия презъ неолитната и бронзовата епоха, се подчерта дебело[2]. Между това у насъ проучванията подъ ржководството на Р. Поповъ и неговитѣ ученици продължаваха да изваждатъ на бѣлъ свѣтъ все по-новъ и обиленъ материалъ[3]. Новитѣ находки дадоха поводъ да се заговори и за прави връзки между тракийскитѣ земи и егейскитѣ острови[4]. Въ това отношение особно важни бѣха открититѣ на различни мѣста у насъ четири плоски мраморни идоли[5]. Сжщо така и въпросътъ за тракийско-микенскитѣ отношения назрѣ. Този въпросъ бѣ нахвърленъ отъ Б. Филовъ презъ 1920 год. въ една студия[6]. Изказанитѣ мисли тогава, само следъ двадесеть години благодарение на удвоения новъ материалъ можаха да бждатъ потвърдени и подкрепени съ нови доводи[1].

---

[1] Troja-Mykene-Ungarn (Archäologischen Parallelen), Zeitschr. für Ethnol. XXXVI, 1904, 634, сл.

[2] Срв. Кацаровъ, България въ древностьта, София, 1926, 11 сл.; Ролята на старитѣ траки въ предисторията и протоисторията на Балканския полуостровъ и Мала-Азия, IV отчетъ на Бълг. Арх. Инст. 1924, 19 сл.; В. Миковъ, Предисторически селища и находки въ България, София, 1933, 93, сл.; S. Casson, Macedonia, Thrace and Illyria, Oxford 1926, 50 сл., 111 сл.

[3] Срв. у Миковъ, Предисторически селища и находки, 11 сл.

[4] Срв. Филовъ, Тракийско микенски отношения, Сборникъ проф Шишмановъ, 1920, 44.

[5] A. Tchilingirow, Zwei Marmorfiguren aus Bulgarien, PZ VII, 1915, 215; G. Wilke, Ebert RLV, II 206, табл. 89, b; Поповъ, Предисторически мраморни идоли намѣрени въ България, ИАИ III, 1925, 102 сл.

[6] Тракийско-микенски отношения, Сборникъ проф. Шишмановъ, 40 сл.

Предисторическитѣ находки презъ последнитѣ десетилѣтия у насъ, обаче, показаха, че не по-маловажни въ онова време сж били и културнитѣ връзки съ Мала-Азия. Погледитѣ се насочиха къмъ тази страна особно следъ като направенитѣ отъ Г. И. **Кацаровъ** сондажи въ могилата при с. Свети Кирилово (Старозагорско)[2] дадоха нѣкои поразяващи аналогии на анатолийски находки и особно на находки отъ пластоветѣ на Троя II[3]. Тукъ бѣха намѣрени малки съ обло тѣло сждчета, съ дълги, изтеглени далечъ надъ устието дръжки, а също така особно интересни се оказаха и сждоветѣ съ косо отрѣзани устия. Подобни сждове ни дадоха и селищнитѣ могили при Ямболъ, т. н. могила Деве-Барганъ при Златенъ-долъ (Търново-Сейменъ), при Айтосъ и въ Варненско[4]. Презъ това време бѣ обнародвана подобна кера-

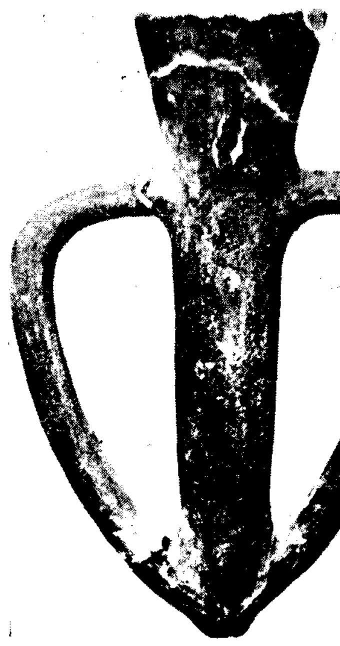

Обр. 5. — „Троянска“ чаша отъ Орхоменосъ (споредъ Kunze). — Abb. 5. — „Trojanischer“ Becher aus Orchomenos (nach Kunze)

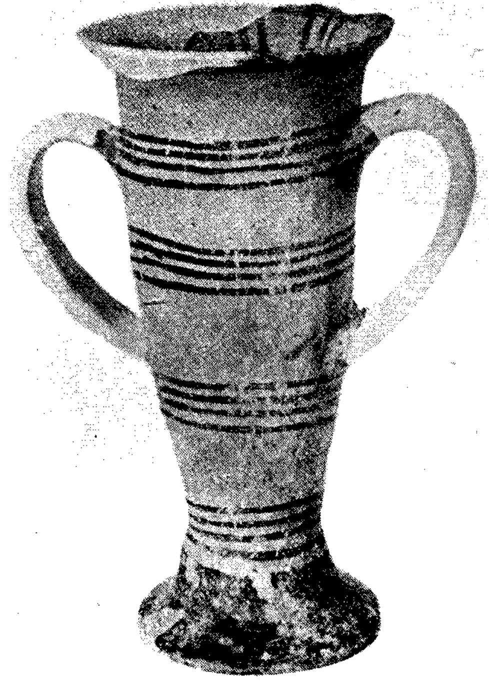

Обр. 6. — Двудръжна чаша отъ Тиринтъ (споредъ Müller). — Abb. 6. — Doppelhenkliger Becher aus Tiryns (nach Müller)

мика и отъ Бѣломорска България при Макри[1]. Сѫщо така и резултатитѣ отъ изследванията на французи и англичани въ Македония презъ войната сега станаха известни,[2] като показаха и тукъ много общо съ анатолийския културенъ крѫгъ отъ третото хилядолѣтие преди Христа. Този материалъ, произхождащъ отъ една такава обширна областъ, обнародванъ откѫслечно, бѣ обобщенъ за първи пѫть едва отъ Bittel въ споменатия вече неговъ трудъ.[3] Този материалъ бѣ не само сега за първи пѫть топографски свързанъ, но и поставенъ въ рамката на културната история на Мала-Азия отъ епохата на третото хилядолѣтие преди Христа Новото, което бѣ изтъкнато отъ Bittel, бѣше обстоятелството, че не само селищата на Южна България, но и селищата отъ Бѣломорието и Приморска Македония представятъ въ известно отношение една културна общность, която има богати връзки съ Западна Мала-Азия и носи белезитѣ на културата на Троя II.[4] Проучванията въ Мала-Азия презъ годинитѣ следъ войнитѣ откриха, че обсегътъ на тази култура е билъ много по-широкъ. Но не само това: тѣ показаха, че културата на Троя II-V е била позната и въ Централна Мала-Азия, дето сѫ внасяни предмети отъ Западъ. Най-после стратиграфскитѣ проучвания на анатолийскитѣ селищни могили дадоха и нѣкои упорни точки за хронологията на този културенъ крѫгъ,[5] които упорни точки сега ставаше вече възможно да се използуватъ и при нашитѣ находки, предъ видъ на тѣхната успоредность съ находкитѣ отъ Анадола. Въ случая особно важни се оказаха тъй нареченитѣ кападокийски плочки, които се датиратъ приблизително около XX вѣкъ преди Христа. Така тѣ се използуваха като terminus ante quem за културния пластъ, който лежи подъ тѣхъ. При селищната могила при Ališar, Централна Мала-Азия, подъ тѣзи кападокийски плочки бѣха намѣрени сѫдове, характерни за Троя II-V и то главно „троянски“ чаши, и по този начинъ за културата на тѣзи поселища можа да се опредѣли съ голѣма сигурность втората половина на третото хилядолѣтие пр. Христа.

---

[2] **Filov**, Thrakisch-mykenische Beziehungen, Rev. intern. des études balkaniques III, 1937-38, 1 сл.

[2] Vorgeschichtliche Funde aus Sveti-Kyrillovo, PZ VI, 1914, 67 сл.; ИАД III, 1912-13, 310 сл.; **Filow**, AA 1913, 347 сл.; **Wilke**, Ebert RLV, II, табл., 96.; **Casson**, цит. съч., 130, обр. 38.; **Миковъ**, Предисторически селища и находки, обр. 68. За връзкитѣ съ Троя вж. и I. C. **Thallon**, Some balkan and danubian connexions of Troy, JHS XXXIXI, 1919, 185 сл.

[3] **Hoernes-Menghin**, Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa [3], 1925, 801.

[4] Срв. **Bittel**, Prähistorische Forschung, 104; **Casson**, цит. съч.. 168 сл; **Kazarow**, Vorgeschichtliches aus Bulgarien, PZ XIX, 1928, 305; за други мѣстонаходища на подобни сждове вж. **Миковъ**, Предисторически селища и находки, 93 сл.; ГПНБМ 1937—1939, 74 сл., обр. 19, 21; ИАИ XIII, 1939, 208 сл., обр. 245 сл.

Изводитѣ на Bittel бѣха подчертани скоро отъ по-нататъшнитѣ проучвания у насъ. На първо мѣсто трѣбва да се споменатъ материалитѣ отъ селищната могила при с. Веселиново (Азапъ-кьой) Ямболско,[6] дето се намѣриха нѣколко малки сѫда съ косо отрѣзани устия. Подобни находки дадоха и Пловдивскитѣ тепета.[7] Особно интересенъ материалъ, обаче, даде могилата при с. Юнацитѣ (Пазарджишко). Тукъ се откриха малки сѫдове съ елипсовидно дъно и съ широко и косо отрѣзано отвърстие. Тази форма е добре позната въ Македония, Егейската область и Мала-Азия[1]. Особно внимание заслужаватъ и онѣзи красиви форми на остродънни сѫдове съ една или две дръжки, заострени надъ устието, които се намѣриха тукъ за първи пѫть въ по-голѣмо количество[2]. Въ 1939 год. излѣзе и капиталниятъ трудъ на Heurtley, Prehistoric Macedonia, дето бѣха обхванати всички македонски находки отъ долината на Бистрица и Битоля до Халкидическия полуостровъ.[3]

---

[1] Срв. Kazarow, Vorgeschichtliches aus Bulgarien, PZ X, 1918, 181 сл.

[2] L. Rey, Observations sur les sites préhistoriques et protohistoriques de la Macédoine, BCH XL, 1916, 257 сл.; XLI-XLII, 1917—1919, 138 сл., обр. 17 сл., 267 сл.; W. A. Heurtley and R. W. Hutchinson, Report on excavations at the Toumba and tables of Vardaroftsa, Macedonia 1925, 1926, BSA XXVII, 1925—1926, 1 сл.

[3] Prähistorische Forschung, 104 сл.

[4] Пакъ тамъ, 114.

[5] Пакъ тамъ, 10 сл.

[6] Срв. Миковъ, ИАИ XIII, 1939, 208, обр. 245 сл.

[7] Д. Цончевъ, Приноси къмъ старата история на Пловдивъ, София 1938, 11, обр. 14; 23, обр. 41.

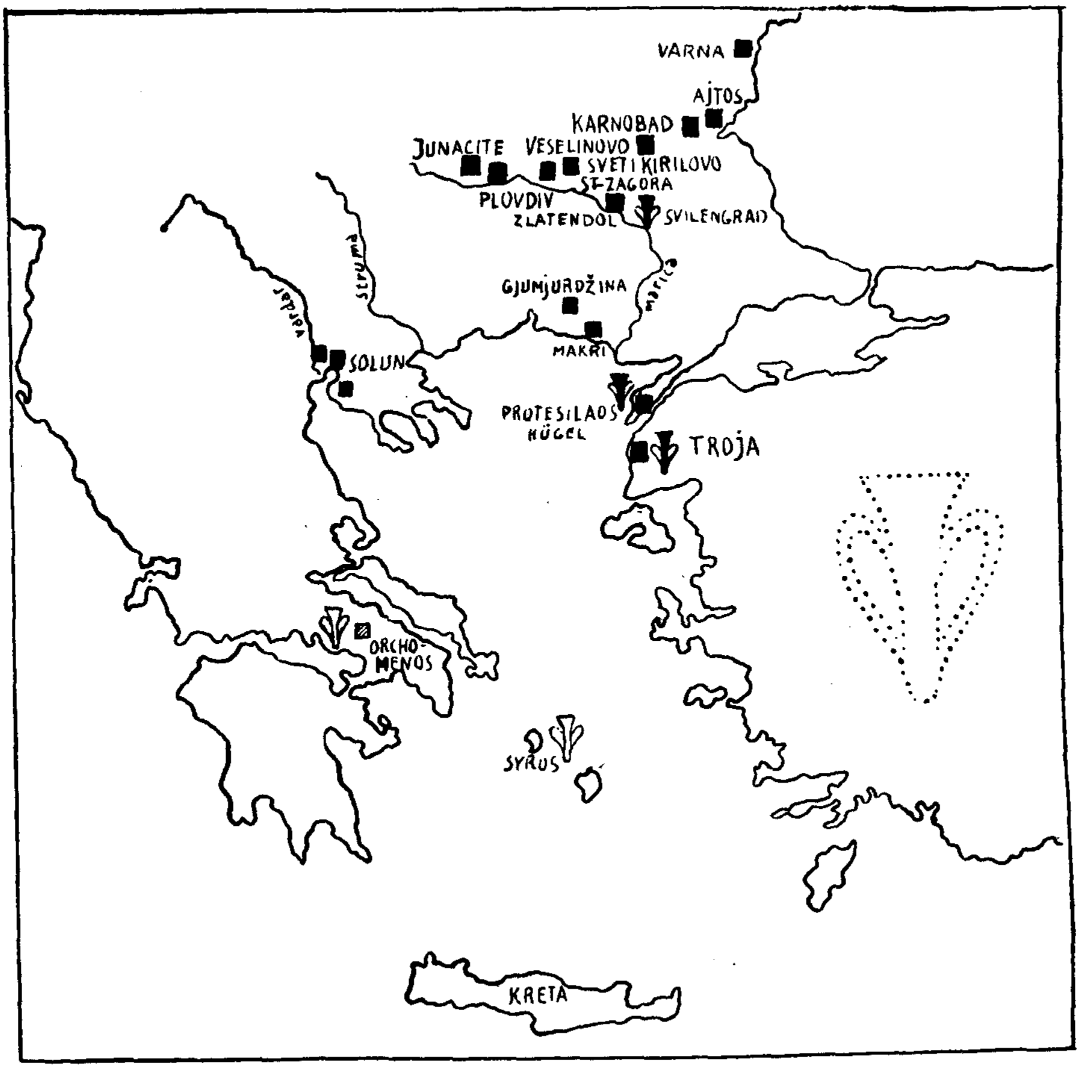
VARNA
AJTOS
KARNOBAD
JUNACITE
VESELINOVO
SVETI KIRILOVO
ST-ZAGORA
PLOVDIV
ZLATENDOL
SVILENGRAD
Struma
Vardar
Marica
GJUMJURDŽINA
MAKRI
SOLUN
PROTESILAOS HÜGEL
TROJA
ORCHOMENOS
SYROS
KRETA

Обр. 7. — „Троянски“ находки въ Балканския полуостровъ
Abb. 7. — „Trojanische“ Funde auf der Balkanhalbinsel

При всички тѣзи балкански находки (обр. 7) характерниятъ елементъ, който свързва нашитѣ земи съ предисторическата култура на Троя и Мала-Азия и който подчертава културната общность на този крѫгъ отъ земи, сѫ предимно сѫдоветѣ съ косо отрѣзани устия. За да бѫде картината на успоредностьта въ културата на този обширенъ комплексъ отъ области пълна, липсваше до сега при нашитѣ находки една отъ най-характернитѣ форми на сѫдове както за Троя II-V, така и за останалитѣ селища въ Западна и Централна Мала-Азия именно т. н. „троянски“ чаши. Съ новата находка отъ Свиленградско днесъ вече тази празнина е запълнена. Появата на „троянски“ чаши въ бронзовитѣ селища въ долината на Марица открива нови проблеми за нашата предистория. Тѣ ще бѫдатъ една важна основа за хронологията на нашитѣ предисторически находки, следъ като се проучи стратиграфски тѣхното мѣстонаходище. Тѣ ще поставятъ и въпроса за формата и развитието на този типъ сѫдове въ цѣлата позната область, дето се появяватъ, тъй като още отъ сега сѫ на лице нѣкои локални различия. Най-после намъ се струва, че сега ще се уясни и въпросътъ за нѣкои на пръвъ погледъ своеобразни и любопитни форми всрѣдъ предисторическата керамика на нашитѣ земи. Ние имаме предъ видъ, на първо мѣсто, онази странна форма на остродъннитѣ чаши съ две дръжки отъ селищата при Юнацитѣ и Костиево. Тази форма ще трѣбва да се свърже съ „троянскитѣ“ чаши. Може би тукъ ние ще се натъкнемъ на единъ формаленъ синкретизъмъ, създаденъ подъ южни и северни влияния.

---

[1] Миковъ, ГПНБМ 1937—1939, 74 сл., обр. 18 сл.

[2] Пакъ тамъ, 79 сл., обр. 18, 24 сл. Подобенъ сѫдъ е билъ намѣренъ на времето въ могилата при Костиево, Пловдивско, вж. у G. Seure et A. Degrand, Exploration de quelques tells de la Thrace, BCH XXX, 1906, 414, обр. 55.

[3] Срв. обобщенията у G. Childe, The Dawn of European Civilisation [3], 1939, 79 сл., 93 сл., 121 сл.

EIN NEUER BEITRAG ZU DER FRAGE ÜBER DIE THRAKISCH-TROJANISCHEN BEZIEHUNGEN

IN DES 2. HÄLFTE DES 3. JAHRTAUSENDS VOR CHRISTI

von Dimiter P. Dimitrov

Der Verfasser veröffentlicht drei Tongefässe aus der Umgebung von Svilengrad (Südost Bulgarien) (Abb. 1), die ihrer Form nach zu der aus den Schichten Troja II-V und der übrigen kleinasiatischen vorgeschichtlichen Siedlungen unter dem Namen zweihenklige „trojanische“ Becher bekannten Gefässform gehören. Durch diesen neuen Fund wird klar, dass der Ausbreitungskreis dieser Gefässform auf dem Boden der Balkanhalbinsel wesentlich breiter ist, als man früher vermuten durfte, und dass die kulturellen Beziehungen zwischen Makedonien und Thrakien einerseits und Westkleinasien andererseits in dieser Zeit noch enger gewesen waren (Abb. 7.). Dieser neue Fund ist aber auch deshalb von besonderer Bedeutung, da damit die Möglichkeit besteht, eine neue sichere Chronologie der vorgeschichtlichen Funde im Marica- und Vardartal festzustellen, wenn die Fundstätte dieser Gefässform in der Umgebung von Svilengrad stratigraphisch erforscht sein wird.

ГРЪЦКАТА КОЛОНИЗАЦИЯ НА БѢЛОМОРИЕТО ВЪ ДРЕВНОСТЬТА

отъ В. Бешевлиевъ

Най-старото гръцко предание — дветѣ поеми на Хомера Илиядата и Одисеята — познаватъ нашата Бѣломорска областъ като земя населена съ траки. Въ тѣзи поеми тя е известна подъ името Тракия (Θρήκη).[1] Вѣтроветѣ Борей (**Βορέης, Βορρῆς**) и Зефиръ (**Ζέφυρος**), които вѣятъ отъ северъ и западъ въ Троя, идватъ отъ Тракия.[2] Въ произведението на Хесиода „Дѣла и дни“ Борей се нарича тракийски.[3] Той преминава презъ Тракия, връхлетява върху морето и го развълнува.[4] Въ Илиядата Атонъ е единъ отъ най-високитѣ вър-

---

[1] Il. XI 222 ὅς τράφη ἐν Θρήκῃ ἐριβώλακι, μητέρι μήλεων.

За тракитѣ у Хомера вж. E. Buchholz *Die homerischen Realien* I, Leipzig 1871, 79 и сл.; Ed. Meyer *Geschichte von Troas* Leipzig 1877, 109; W. Helbig *Das homerische Epos aus den Denkmälern erläutert* Leipzig^2 1887, 6 и сл.; T. W. Allen *The Homeric Katalogue* въ *The Journal of Hellenic Studies* XXX (1910) 314; Г. И. Кацаровъ *Тракия въ Омировия епосъ* въ „Известия на историческото дружество“ кн. XI—XII (1932), 122 и сл.

[2] Il. IX. 4—6 ὡς δ' ἄνεμοι δύο πόντον ὀρίνετον ἰχθυόεντα,
Βορέης καὶ Ζέφυρος, τώ τε Θρήκηθεν ἄητον,
ἐλθόντ' ἐξαπίνης.

[3] Hesiod. Op. 553 πυκνὰ Θρηικίου Βορέω νέφεα κλονέοντος.

[4] Hesiod. Op. 505—508 καὶ πηγάδας αἵ τ' ἐπὶ γαῖαν
πνεύσαντος Βορέαο δυσηλεγέες τελέθουσιν,
ὅς τε διὰ Θρήκης ἱπποτρόφου εὐρέϊ πόντῳ
ἐμπνεύσας ὤρινε, μέμυκε δὲ γαῖα καὶ ὕλη.

Епитетътъ „тракийски“ на Борей както и представата, че той идва отъ мразовита Тракия, се срѣща често въ по-късната гръцка поезия, може би, подъ влияние на горнитѣ мѣста, срв. Tyrtaei fr. 9, 4 (Ant. Lyr. ed. Diehl^2) νικῴη δὲ θέων Θρηίκιον Βορέην; Ibyci fr. 6, 8—9 φλέγων Θρηίκιος βορέας; Simonid. *Ep*. 67, 2 ὠκὺς ἀπὸ Θρήκης ὀρνύμενος Βορέης; Aesch. *Ag*. 161 πνοαὶ δ' ἀπὸ Στρυμόνος μολοῦσαι κτλ.; Soph. *Ant*. 586—592 ὅμοιον ὥστε πόντιον οἶδμα, δυσπνόοις ὅταν Θρῄσσαισιν ἔρεβος ὕφαλον ἐπιδράμῃ πνοαῖς, κυλίνδει βυσσόθεν κελαινὰν θῖνα, καὶ δυσάνεμοι στόνῳ βρέμουσιν ἀντιπλῆγες ἀκταί; Eurip. *Cycl*. 329 ὅταν δὲ βορέας χιόνα Θρῄκιος χέῃ; за мразовита Тракия: Eurip. *Hec*. 81 τὴν χιονώδη Θρῄκην; *Andr*. 215 εἰ δ' ἀμφὶ Θρῄκην χιόνι τὴν κατάρρυτον; *Alc*. 67 Θρῄκης ἐκ τόπων δυσχειμέρων; Aristoph. *Ach*. 138 εἰ μὴ κατένιψε χιόνι τὴν Θρᾴκην ὅλην καὶ τοὺς ποταμοὺς ἔπηξε; Pindar. *Pyth*· IV 319 и сл. ταχέες | ἀμφὶ Παγγαίου θεμέθλοις | ναιετάοντες ἔβαν | . . . . βασιλεὺς ἀνέμων . . . τε πατὴρ Βορέας. Презъ хове на снѣжнитѣ тракийски планини.[1] Въ най-стария Хомеровъ химнъ въ честь на Аполонъ Делоски Атонъ се нарича направо „тракийски“.[2] Споредъ Хомеръ отъ планината Ида въ Троада въ северна посока се виждала земята на

хеленнстическата епоха и у римскитѣ поети вѣтърътъ Борей се локализува на разни мѣста въ Тракия (вж. подробно PWRE III 722 и сл.):

Callim. Hymn. III 114—115 Αἴμφ ἔπι Θρήικι, τόθεν βορέαο κατᾶιξ
ἔρχεται ἀχλαίνοισι δυσαέα κρυμὸν ἄγουσα.

Ср. Hymn. IV 63—65; но 25—26 Τείχεα μὲν καὶ λᾶες ὑπαὶ ῥιπῆς κε πέσοιεν
Στρυμονίου βορέας.

Verg. Aen. XII 365—366 Ac velut Edoni Boreae cum spiritus alto
Insonat Aegaes sequiturque ad litora fluctus. срв. съ това

Theokr. Idyl. VII 110—111 εἴης δ' Ἠδωνῶν μὲν ἐν ὤρεσι χείματι μέσσῳ
Ἕβρον πὰρ ποταμὸν τετραμμένος, ἐγγύθεν ἄρκ.ω.

къмъ това Scholia in Theocritum vètera rec. C. Wendel. Lipsiae MCMXIV 106, 5—7: οἱ Ἠδωνοὶ ἔθνος Θρᾳκικόν, ἔνθα ψῦχος πολὺ γίνεται· δυσχείμερον γάρ ἐστι. παρὸ καὶ τοὺς ἀνέμους ἐν αὐτῷ κατοικεῖν ἐμυθεύοντο. Сжщо и редъ 1—4.

[1] Il. XIV 225—230 Ἥρη δ' ἀίξασα λίπεν ῥίον Οὐλύμποιο,
Πιερίην δ' ἐπιβᾶσα καὶ Ἠμαθίην ἐρατεινὴν
σεύατ' ἐφ' ἱπποπόλων Θρῃκῶν ὄρεα νιφόεντα,
ἀκροτάτας κορυφάς, οὐδὲ χθόνα μάρπτε ποδοῖιν·
ἐξ Ἀθόω δ' ἐπὶ πόντον ἐβήσετο κυμαίνοντα,
Λῆμνον δ' εἰσαφίκανε, πόλιν θείοιο Θόαντος.

Къмъ това Strabon. Geogr. ed. Meinecke I p. 7, 17—20: καὶ μὴν καὶ τὴν ἑξῆς παραλίαν οἶδε (ὁ ποιητής), Θρᾳκίαν οὖσαν μέχρι Πηνειοῦ, Παίονάς τε ὀνομάζων καὶ Ἄθω καὶ Ἀξιὸν καὶ τὰς προκειμένας τούτων νήσους. Следователно споредъ Страбонъ Хомеровата Тракия се е простирала чакъ до р. Пеней. Срв. обаче Homers *Iliade* erklärt von Dr Victor Hugo Koch. Viertes Heft 2. Aufl. Hannover Hahn'sche Hofbuchhandlung 1873, 61: „Unter diesen höchsten Bergen Thrakiens versteht übrigens Eustathios wohl mit Recht das Skomion und den Haimos.“

[2] Hom. Hymn. ad. Apoll. (ed. Gemoll.) 34—35 Θρηίκιός τ' Ἀθόως καὶ Πηλίου ἄκρα κάρηνα
Θρηικίη τε Σάμος Ἴδης τ' ὄρεα σκιόεντα.

Срв. Apoll. Rhod. Arg. I 601—604 Ἦρι δὲ νισσομένοισιν Ἄθω ἀνέτελλε κολώνη
Θρηικίη, ἣ τόσσον ἀπόπροθι Λῆμνον ἐοῦσαν,
ὅσσον ἐς ἔνδιόν κεν ἐύστολος ὁλκὰς ἀνύσσαι
ἀκροτάτῃ κορυφῇ σκιάει,

къмъ това Scholia in Appolonium Rhodium vetera rec. C. Wendel. Berolini MCMXXV 52, 22—53, 1 Ἄθως ὄρος τῆς Θρᾴκης ὑψηλότατον. Подъ линия (стр. 52) Et. Gen. (B Voss.) Ἄθως: I 601. ἀκρωτήριον Θρᾴκης Срв. сжщо Tragicorum Graecorum fragmenta rec. A. Nauck. Lipsiae MCMXXVI 181, Sophocl. fr. 216: Θρῇσσαν σκοπιὰν Ζηνὸς Ἀθῴου. Къмъ това Eust. II p. 358, 40: ὅτι δὲ Θρᾳκικὸς καὶ ὁ Ἄθως — δηλοῖ, φασί, Σοφοκλῆς ἐν Θαμύριδι Θρῄσσαν εἰπὼν σκοπιὰν Ζηνὸς Ἀθῴου. Hesych. I p. 66: Ἀθῷος· ὁ ἐπὶ τοῦ Ἄθω τοῦ ὄρους ἱδρυμένος ἀνδριάς, ὁ Ζεύς. Въ Софоклевата драма Тамирисъ било представено между другото избирането на Тамирисъ отъ тракитѣ, живущи въ Атонъ, за тѣхенъ царь поради изкусното му свирене на лира (W. Schmidt — O. Stählin *Geschichte der griechischen Literatur* I 2. München 1937, 426). Срв. Strab. Geogr. VII. 331 fr. 35: Ἔστι δ' ὁ Ἄθως ὄρος ὑψηλὸν . . . ἐν δὲ τῇ ἀκτῇ ταύτῃ Θάμυρις ὁ Θρᾷξ ἐβασίλευσε. За траки на Атонъ съобщава и Тукидидъ IV 199: . . . τὴν Ἀκτὴν καλουμένην . . . ὁ Ἄθως αὐτῆς ὄρος ὑψηλὸν τελευτᾷ ἐς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. πόλεις δὲ ἔχει Σάνην . . . Θυσσὸν καὶ Κλεωνὰς καὶ Ἀκροθῴους καὶ Ὀλόφυξον καὶ Δῖον, αἳ οἰκοῦνται ξυμμείκτοις ἔθνεσι βαρβάρων διγλώσσων· καί τι καὶ Χαλκιδικὸν ἔνι βραχύ, τὸ δὲ πλεῖστον Πελασγικόν, . . . καὶ Βισαλτικὸν καὶ Κρηστωνικὸν καὶ Ἠδῶνες. Вж. сжщо W. Tomaschek *Die alten Thraker* I Wien 1893, 36 и 38 и сл.

тракитѣ, мизитѣ и хипемолгитѣ.[1] Морето на западъ отъ Троя е тракийско[2] и по него се докарва отъ Тракия вино за лагера на Агамемнона.[3] Островъ Самотраки се нарича „Тракийски Самосъ“,[4] отъ гдето произлиза и сегашното му име. Отъ тракийскитѣ градове по бѣломорския брѣгъ Хомеръ знае: Еносъ (ἡ Αἶνος)[5] на устието на р. Марица (Ἕβρος), родниятъ градъ на Имбрасида Пейрой, който убилъ Диоръ; Исмаръ (ἡ Ἴσμαρος)[6] на самия морски брѣгъ. Мѣстоположението му е неизвестно.[7] Тукъ Одисей, на пжть за родината си, слѣзълъ за пръвъ пжть на суша и превзелъ града, но скоро билъ отблъснатъ отъ киконитѣ.[8] Градътъ билъ прочутъ съ виното си и съ Аполоновия лесъ и храмъ, на който жрецъ билъ Маронъ (Μάρων).[9] Айсиме (ἡ Αἰσύμη)[10] навѣрно пакъ на морския брѣгъ. Родно мѣсто на Кастанейра жена на Прияма, майка на Горинтий, убитъ отъ Тевкръ. Този Хомеровъ градъ е навѣрно единъ и сжщъ съ града Οἰσύμη споменатъ у Тукидида,[11] сега Лефтеролимани. Отъ тракийскитѣ племена Хомеръ споменава само киконитѣ (Κίκονες), живущи около Исмаръ,[1] и синтитѣ (Σίντιες) на островъ Лемносъ.[2] Следъ Хомеръ гръцкитѣ поети и писатели, както и по-късно латинскитѣ, изтъкватъ въ своитѣ съчинения не веднажъ, че Бѣломорието е било населено съ траки, а нѣкои отъ тѣхъ даватъ доста сведения за броя и имената на тракийскитѣ племена, за тѣхнитѣ мѣста, градове, царе, обичаи и пр. Възъ основа на тѣзи откжслечни сведения могатъ да се изредятъ и локализуватъ приблизително, като се започне отъ изтокъ къмъ западъ, следнитѣ тракийски племена.[3]

---

[1] Il. XIII 3—6 αὐτὸς δὲ πάλιν τρέπεν ὄσσε φαεινώ,
νόσφιν ἐφ' ἱπποπόλων Θρῃκῶν καθορώμενος αἶαν
Μυσῶν τ' ἀγχεμάχων καὶ ἀγαυῶν Ἱππημολγῶν κτλ.

[2] Il. XXIII 229—30 οἱ δ' ἄνεμοι πάλιν αὖτις ἔβαν οἶκονδε νέεσθαι
Θρηίκιον κατὰ πόντον ὁ δ' ἔστενεν οἴδματι θύων.

Срв. Callimachi fragmenta nuper reperta ed. R. Pfeifer. Bonnae 1921, 6, 42 ἠδ' ἂμ μέσα Θρηικίου κατὰ νῶτα [πόντου]. Strabonis *Geograph.* rec. A. Meineke I 36, 9—15: ὅταν (ὁ Βορέας καὶ ὁ Ζέφυρος) κατὰ τὴν Θρᾳκίαν θάλατταν συμπέσωσι περὶ τὸν Μέλανα κόλπον αὐτοῦ τοῦ Αἰγαίου μέρος οὖσαν. ἐπιστροφὴν γὰρ λαμβάνει πρὸς νότον ἀκρωτηριάζουσα ἡ Θρᾴκη, καθ' ἃ συνάπτει τῇ Μακεδονίᾳ, καὶ προπίπτουσα εἰς τὸ πέλαγος, τοὺς Ζεφύρους ἐντεῦθεν πνέοντας ἀποφαίνει τοῖς ἐν Θάσῳ καὶ Λήμνῳ καὶ Ἴμβρῳ καὶ Σαμοθράκῃ καὶ τῇ περὶ αὐτὰς θαλάττῃ κτλ.

[3] Il. IX 71—72 πλεῖαί τοι οἴνου κλισίαι, τὸν νῆες Ἀχαιῶν
ἠμάτιαι Θρῄκηθεν ἐπ' εὐρέα πόντον ἄγουσι·

[4] Il. XIII 12—13 ὑψοῦ ἐπ' ἀκροτάτης κορυφῆς Σάμου ὑλήεσσης
Θρηικίης. Срв. заб. 2 на стр. 158.

[5] Il. IV 519—520 βάλε δὲ Θρῃκῶν ἀγὸς ἀνδρῶν,
Πείροος Ἰμβρασίδης, ὃς ἄρ' Αἰνόθεν εἰληλούθει

[6] Od. IX 39—40 Ἰλιόθεν με φέρων ἄνεμος Κικόνεσσι πέλασσεν,
Ἰσμάρῳ, Срв. и 198.

[7] PWRE. IX 2134 и сл.

[8] Od. IX 39—66.

[9] Od. IX 191—201 ἀτὰρ αἴγεον ἀσκὸν ἔχον μέλανος οἴνοιο
ἡδέος, ὅν μοι ἔδωκε Μάρων Εὐάνθεος υἱός,
ἱρεὺς Ἀπόλλωνος, ὃς Ἴσμαρον ἀμφιβεβήκειν,
οὕνεκά μιν σὺν παιδὶ περισχόμεθ' ἠδὲ γυναικὶ
ἁζόμενοι· ᾤκει γὰρ ἐν ἄλσει δενδρήεντι
Φοίβου Ἀπόλλωνος.

[10] Il. VIII 302—305 ὁ δ' ἀμύμονα Γοργυθίωνα
υἱὸν ἐὺν Πριάμοιο κατὰ στῆθος βάλεν ἰῷ,
τὸν ῥ' ἐξ Αἰσύμηθεν ὀπυιομένη τέκε μήτηρ
καλὴ Καστιάνειρα δέμας ἐικυῖα θεῇσι.

Срв. Steph. Byz. s. v. Αἰσύμη: πόλις Θρακική.

[11] IV. 107 Γαληψὸς . . . καὶ Οἰσύμη· εἰσὶ δὲ αὗται Θασίων ἀποικίαι. Срв. сжщо: Skyl. 67 Οἰσύμη καὶ ἄλλα ἐμπόρια Θασίων; Skymn. 650 и сл. (G.G.M. I 221 и сл.); Plin. n. h. IV 42; Ptolem. III 12, 7. Вж. подробно PWRE XVII 2238 и сл.

Най-източното тракийско племе на Балканския полуостровъ билиаститѣ (’Ασταί, Astae, Asti),[4] които живѣели на северозападъ отъ Византия (Цариградъ), между Перинтъ (сега Ерегли на Мраморно море) и Аполония (сега Созополъ). Главниятъ центъръ е билъ Виза. По Черноморския брѣгъ въ околноститѣ на Салмидесосъ (сега Мидия) обитавали тинитѣ (Θυνοί),[5] а въ областьта на Странджа планина меландититѣ (Μελανδῖται).[6] Тѣхни и на тинитѣ съседи било племето транипси (Θρανίψαι). Вѣроятно по течението на р. Ергиниасъ (сега Еркене) живѣели сиритѣ (Σῖρες),[7] на които поддѣление били нипситѣ (Νιψαῖοι).[8] Въ тракийския Херсонесъ (дн. Дарданелитѣ) до р. Меласъ (или Апсинтосъ, дн. Кавакъ чай) обитавали долонкитѣ (Δόλογκοι, Dolongae).[9] На северъ тѣхни съседи били апсинтитѣ (’Αψίνθιοι),[10] които населявали въ старо време областьта покрай морето отъ началото на Херсонесъ до Еносъ и р. Марица. Надъ апсинтитѣ и на югозападъ отъ аститѣ по южнитѣ притоци на Ергиниасъ чакъ до Пропонтида (Мраморно море) живѣели кайнитѣ (Καινοί, Caenici, Caeni).[11] При вливането на рѣкитѣ Тунджа и Еркене въ Марица обитавало най-прочутото тракийско племе одриситѣ (’Οδρύσαι, ’Οδρύσιοι, ’Οδρυσῖται).[12] То се простирало на северъ къмъ Стара планина. Въ съседство съ одриситѣ живѣели още племената Bettegerri,

---

[1] Вж. заб. 6 на стр. 159,

[2] Il. I 593—4 κάππεσον ἐν Λήμνῳ, ὀλίγος δ’ ἔτι θυμὸς ἐνῆεν·
ἔνθα με Σίντιες ἄνδρες ἄφαρ κομίσαντο πεσόντα.
Od. VIII 294 οἴχεται ἐς Λῆμνον μετὰ Σίντιας ἀγριοφώνους.
Срв. C. Fredrich *Lemnos* въ Mitteilungen des Kaiserlich Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung, XXXI (1906), 83 и сл.

[3] Горното изложение е направено главно споредъ W. Tomaschek *Die alten Thraker* I, Wien 1893 (=Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wiss. in Wien, Phil.-hist. Classe, Bd. CXXVIII). Вж. сжщо S. Casson *Macedonia, Thrace and Illyria* Oxford 1926, 39 и сл. За тракитѣ изобщо вж. Г. И. Кацаровъ въ The Cambridge Ancient History, Cambridge 1930, vol. VIII, 534—561; PWRE 2R. VI 392—551; Jokl въ Eberts Reallexikon der Vorgeschichte XIII 277—298.

[4] PWRE II 1772 и сд.

[5] PWRE 2. R. VI 734 и сл.

[6] PWRE XV 407.

[7] PWRE 2 R. III 308.

[8] PWRE XVII 707.

[9] PWRE V 1289.

[10] PWRE II 283.

[11] PWRE X 1505 и сл.

[12] PWRE XVII 1900 и сл.

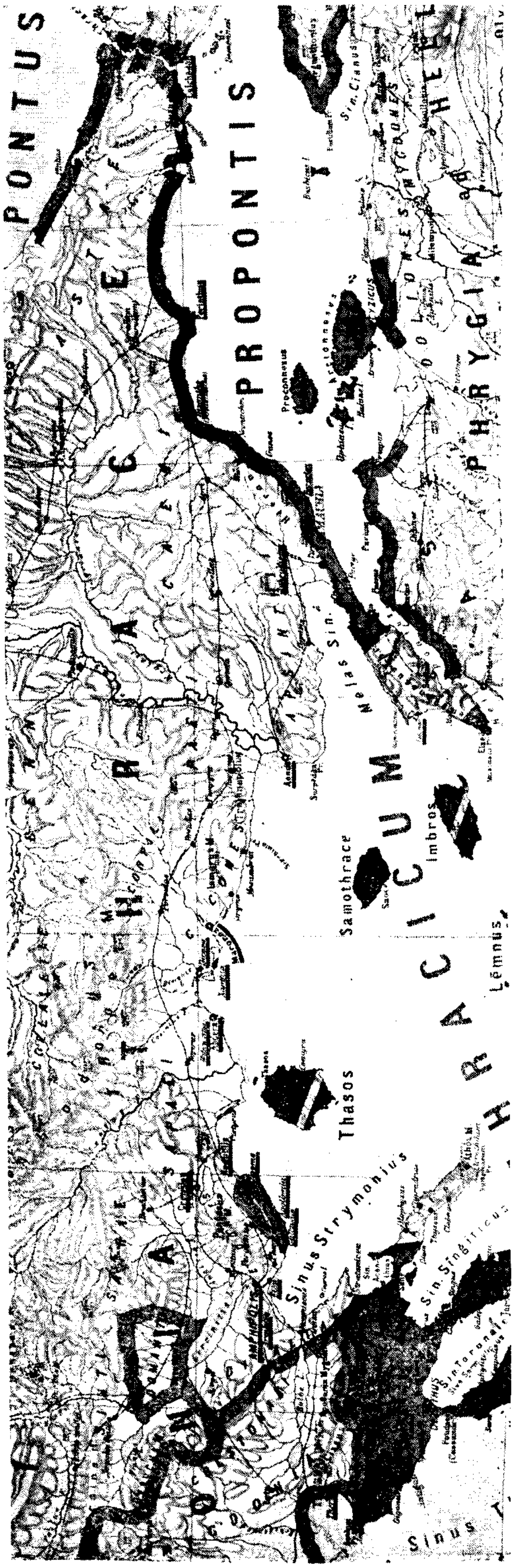
PONTUS
PROPONTIS
Proconnesus
PHRYGIA
THRACICUM
Melas Sin.
Samothrace
Imbros
Lemnus
Thasos
Sinus Strymonius
Sin. Singiticus
Sinus

Карта на тракийскитѣ племена въ Бѣломорието споредъ Kiepert.
Karte der thrakischen Stämme in Nordägäischen Gebiet (Bělomorie) nach „Kiepert“.

Drugeri, Pyrogeri и др.[1] По долното течение на р. Марица къмъ морето обитавали пайтитѣ (Παῖτοι).[2] Отъ устието на р. Марица до Бистонското езеро (дн. Буру-гьолъ) морскиятъ брѣгъ билъ населяванъ отъ киконитѣ (Κίκονες),[3] всрѣдъ които се намирало племето брианти (Βριάνται, Priantae).[4] Тукъ нѣкѫде ще сѫ живѣели и саитѣ (Σάιοι),[5] за които у Хесихий се казва: Σάιοι ἔθνος, οἱ πρότερον Κίκονες, οἱ πολέμιοι. Саи сѫ живѣели и на о. Тасосъ.[6] На северъ отъ киконитѣ започвайки отъ Бистонското езеро чакъ до р. Марица въ въ източнитѣ предпланини на Родопитѣ обитавали корпилитѣ (Κορπῖλοι, Corpilli).[7] На северъ тѣхни съседи били бенитѣ (Βέννοι, Beni),[8] които на изтокъ граничели съ одриситѣ. На морския брѣгъ около устието на р. Места обитавали бистонитѣ (Βιστόνες).[9] Надъ тѣхъ по долното течение на Места живѣели сапеитѣ (Σαπαῖοι, Σάπαι),[10] а на северъ отъ тѣхъ въ вѫтрешностьтад ерсеитѣ (Δερσαῖοι).[11] Северно отъ Бистонското езеро и източно отъ срѣдното течение на р. Места въ Родопитѣ живѣели травситѣ (Τραυσοί, Trausi).[12] Надъ тѣхъ по горното течение на р. Арда пакъ въ Родопитѣ обитавала една часть отъ племено койлалети (Κοιλαλῆτάι, Coelaletae).[13] По долното течение на Струма покрай морето до бистонитѣ на изтокъ и около Пангей и къмъ града Филипи живѣели едонитѣ (Ἠδωνοί, Ἠθῶναι, Ἠδῶνες Ἠδωνιεῖς, Ἠδωνιάται, сѫщо Ὤδονες, Ὄδωνες).[14] Часть отъ тѣхъ населявала и Атонския полуостровъ, а въ по-старо време и о. Тасосъ.[15] По севернитѣ склонове на Пангей живѣели доберитѣ (Δόβηρες).[16] На северъ отъ едонитѣ въ планинитѣ между Струма и Места живѣели сатритѣ (Σάτραι).[17] Още по-насеверъ въ Родопитѣ се намирали беситѣ (Βησσοί, Βέσσοι, Besi),[18] които били часть или клонъ отъ сатритѣ и били на изтокъ съседи съ одриситѣ. Въ Родопитѣ живѣели още племената дии (Δῖοι),[19] диобеси (Diobessi по Места), бриси (Βρῖσαι, Brisae), сиалети (Σιαλέται, Sialetae) и др.[20] На западъ Халкидическитѣ полуострови Палене (дн. Касандра) и Ситония (дн. Лонгосъ) били населени съ тракийското племе ситони (Σιθώνιοι),[1] а въ Атонския полуостровъ имало крестони, бизалти и едони. Около езерото Болбе (дн. Бешикъгьолъ) живѣело едонското племе мигдони (Μυγδόνες).[2] Отъ езерото Болбе до изворитѣ на р. Ехейдоръ (дн. Галико) обитавали крестонитѣ (Κρηστῶνες, Γραστώνες),[3] а на северъ отъ тѣхъ по планината Дисоросъ (дн. Круша) бизалти (Βισαλταί).[4] Мѣстата по долното течение на Струма и около езерото Прасиада (дн. Бутково) между бизалтитѣ и едонитѣ били заети отъ пеонскитѣ племена сириопеони (Σιριοπαίονες, около Сѣръ), пеопли (Παιόπλαι по северния склонъ на Пангей) и прасиадски пеони (οἱ ἐν τῇ λίμνῃ Πρασιάδι κατοικήμένοι Παίονες),[5] които се вмъкнали тукъ въ по-късни времена. На северъ отъ бизалтитѣ къмъ Бѣласица и Рупелъ живѣели синтитѣ (Σιντοί)[6] и майдитѣ (Μαιδοί, Maedi),[7] а задъ тѣхъ дентелетитѣ (Δανθαλῆται, Δενθελῆται, Dentheleti, Denseletae).[8] Споредъ Хомеръ синти сѫ обитавали нѣкога и о. Лемносъ.[9] На северъ отъ едонитѣ и пеонскитѣ племена по планината Бозъ дагъ живѣели одомантитѣ ('Οδόμαντοι).[10] На западъ отъ Круша планина областьта била населена отъ пеони, а на югозападъ отъ македонски племена.

---

[1] Tomaschek 87.
[2] Tomaschek 45.
[3] PWRE XI 381 и сл.
[4] PWRE III 833.
[5] PWRE 2 R. I 1757.
[6] Archil. fr. 6.
[7] PWRE XI 1438.
[8] PWRE III 275.
[9] PWRE III 504 и сл.
[10] PWRE Suppl. VI 647 и сл.
[11] PWRE V 245.
[12] PWRE 2 R. VI 2245 и сл.
[13] PWRE XI 1049.
[14] PWRE V 1974.
[15] Вж. заб. 4 на стр. 169; BCH 51 (1927), 216.
[16] PWRE V 1249.
[17] PWRE 2 R. II 81.
[18] PWRE III 329 и сл.; Г. И. Кацаровъ *Тракийскитѣ беси* въ Изв. Ист. Д-ство VI 1 сл.
[19] Tomaschek 71.
[20] Tomaschek 72.

Въ предисторически времена тракитѣ се простирали много по-наюгъ. Споредъ гръцкитѣ предания траки е имало въ Пиерия северно отъ Олимпъ и срѣдна Гърция: Фокида, Беотия, Мегара, Елевзина и Евбея, а освенъ на островитѣ Тасосъ, Самотраки и Лемносъ още и на о. Наксосъ.[11] Тѣзи тракийски поселения ще да сѫ били или изтикани на северъ или погълнати отъ заобикалящето ги по-многобройно гръцко население.

Въ Бѣломорието тракитѣ се сблъскали доста рано съ гръцкитѣ племена, които се отправяли отъ Гърция къмъ близко лежащитѣ острови и съседнитѣ крайбрѣжия, за да дирятъ нови селища, колонии или просто плячка. Тукъ пришелцитѣ гърци отчасти прогонили тракийското население, отчасти го покорили. Тѣзи най-стари борби на гърцитѣ за завладяване на бѣломорска Тракия, които продължаватъ и до наши дни, сѫ намѣрили отгласъ и въ епическитѣ предания на гърцитѣ. Въ преданието за похода на Аргонавтитѣ въ Колхида който станалъ преди Троянската война, се разказвало между другото, че нѣкога женитѣ на о. Лемносъ били избили всичко мжжко на острова, понеже се разгнѣвили страшно на мжжетѣ си, загдето си довѣли за наложници тракийки, пленени въ единъ походъ въ насрещна Тракия. Тази случка се разказва накратко отъ александрийския поетъ Аполоний Родоски въ I-та пѣсень ст. 609—619 на епическото му произведение „Аргонавтика“,[1] а сжщо и въ схолиитѣ къмъ тѣзи стихове[2] и къмъ стихъ 252/3 на IV Питийска ода на Пиндаръ (**Λαμνιᾶν τ' ἔθνει γυναικῶν ἀνδροφόνων**)[3] и у Аполодоръ.[4] За сжщото се загатва и въ Есхиловата трагедия „Хоефори“ ст. 611 съ израза **Λήμνιον κακόν**. Този митиченъ разказъ, въ който се е опазилъ смжтенъ споменъ за грѫцки походи въ Бѣломорието, макаръ да е достигналъ до насъ съвсемъ накратко и въ късни текстове, представя най-старото известие за борба между траки и гърци. Както отъ него, така и отъ седмата пѣсень на Илиадата,[5] се вижда, че въ времето на Аргонавтитѣ и Троянската война съотв. на Хомера о. Лемносъ е билъ вече въ грѫцки ржце.

---

[1] PWRE 2 R. III 393

[2] PWRE XVI 998.

[3] RWRE XI 1718.

[4] PWRE III 499 и сл..

[5] Tomaschek 19 и сл.; Г. И. Кацаровъ *Пеония* София 1921, 6 и сл.; PWRE 2 R. III 308.

[6] PWRE 2 R. III 258 и сл.

[7] PWRE XIV 541

[8] Tomaschek 62 и сл.

[9] вж. заб. 2 на стр. 163.

[10] PWRE XVII 1897 и сл.

[11] F. Hiller von Gaertringen *De Graecorum fabulis ad Thraces pertinentibus* Diss. Berlin 1886; P. Kretschmer *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache* Göttingen 1896, 242 и сл,; Г. И. Кацаровъ *Битътъ на старитѣ траки* въ Сб.БАН I (1913) 1, 5.; G. I. Kazarow *Beiträge zur Kulturgeschichte der Thraker* Sarajevo 1916, 3; Eberts *Reallexikon der Vorgeschichte* Bd. XIII 281 и сл.; PWRE 2 R. VI 416; U. von Wilamowitz-Moellendorff *Der Glaube der Hellenen* Bd. I, Leipzig 1931, 52; M. P. Nilsson *Geschichte der griechischen Religion* Bd. I. München 1941, 535.

---

[1] 608 . . . . κραναὴν Σιντηίδα Λῆμνον ἵκοντο.
Ἔνθ' ἄμυδις πᾶς δῆμος ὑπερβασίῃσι γυναικῶν
νηλειῶς δέδμητο παροιχομένῳ λυκάβαντι.
δὴ γὰρ κουριδίας μὲν ἀπηνήναντο γυναῖκας
ἀνέρες ἐχθήραντες, ἔχον δ' ἐπὶ ληιάδεσσιν
τρηχὺν ἔρον, ἃς αὐτοὶ ἀγίνεον ἀντιπέρηθεν
Θρηικίην δῃοῦντες· ἐπεὶ χόλος αἰνὸς ὄπαζεν
615 Κύπριδος, οὕνεκά μιν γεράων ἐπὶ δηρὸν ἄτισσαν.
ὦ μέλεαι, ζήλοιό τ' ἐπισμυγερῶς ἀκόρητοι.
οὐκ οἶον σὺν τῇσιν ἑοὺς ἔρραισαν ἀκοίτας
ἀμφ' εὐνῇ, πᾶν δ' ἄρσεν ὁμοῦ γένος, ὥς κεν ὀπίσσω
μή τινα λευγαλέοιο φόνου τίσειαν ἀμοιβήν.

[2] *Scholia in Appollonium Rhodium vetera* rec. C. Wendel, Berolini 1935, 53 и сл.: αἱ Λήμνια γυναῖκες ἐπιπολὺ τῶν τῆς Ἀφροδίτης τιμῶν κατολιγωρήσασαι, καθ' ἑαυτῶν τὴν θεὸν ἐκίνησαν. πάσαις γὰρ δυσοσμίαν ἐνέβαλεν, ὡς μηκέτι αὐτὰς τοῖς ἀνδράσιν ἀρέσκειν. τῶν δὲ πρὸς Θρᾷκας ἐχόντων πόλεμον καὶ παλλακὰς ἐκεῖθεν αἰχμαλώτους λαμβανόντων καὶ ἀποστραφέντων τὰς γνησίας γαμετὰς κατὰ τὴν τῆς θεοῦ ὀργήν, ἐψηφίσαντο αἱ γυναῖκες νύκτωρ τοὺς ἄνδρας ἀνελεῖν. καὶ οὐ μόνον τοῦτο ἐποίησαν, ἀλλὰ καὶ τὰς αἰχμαλώτους ἀνεῖλον, καὶ δεδοικυῖαι, μὴ οἱ παῖδες ἀνδρωθέντες τιμωρίαν πατρῶν ζητήσωσι λαβεῖν, πᾶν ὁμοῦ τὸ ἄρσεν γένος ἀνεῖλον.

[3] *Scholia vetera in Pindari Carmina* rec. A. B. Drachmann, Lipsiae 1910, vol. II, 159, 449; αἱ τῶν Λημνίων γυναῖκες ἀσεβήσασαι ἀεὶ εἰς τὴν Ἀφροδίτην διηνεκῶς ἔσχον μηνιῶσαν τὴν θεόν· μῖσος γὰρ αὐταῖς πρὸς τοὺς ἄνδρας προσετρίψατο, καὶ οὕτως ἐκεῖνοι πρὸς τοὺς Θρᾷκας πολεμοῦντες κἀκ τοῦ πολέμου τὰς αἰχμαλωτίδας λαβόντες παρεκκοιμῶντο· ἐφ' ᾧ ζηλοτυπήσασαι αἱ γυναῖκες ἐψηφίσαντο ἐκ Θρᾴκης ὑποστρέφοντας τοὺς ἄνδρας ἀνελεῖν, ὅπερ καὶ πεποιήκασιν.

[4] Apollodori bibliotheca ed. R. Wagner², Lipsiae 1926, 38, lib. I 114 sq.: ἔτυχε δὲ Λῆμνος ἀνδρῶν τότε οὖσα ἔρημος, βασιλευομένη δὲ ὑπὸ Ὑψιπύλης τῆς Θόαντος δι' αἰτίαν τήνδε. αἱ Λήμνιαι τὴν Ἀφροδίτην οὐκ ἐτίμων· ἡ δὲ αὐταῖς ἐμβάλλει δυσοσμίαν, καὶ διὰ τοῦτο οἱ γήμαντες αὐτὰς ἐκ τῆς πλησίον Θρᾴκης λαβόντες αἰχμαλωτίδας συνευνάζοντο αὐταῖς. ἀτιμαζόμεναι δὲ αἱ Λήμνιαι τούς τε πατέρας καὶ τοὺς ἄνδρας φονεύουσι. Срв. сжщо Hygini fabulae 15; PWRE IX 437 и сл.

[5] Il. VII 467 νῆες δ' ἐκ Λήμνοιο παρέστασαν οἶνον ἄγουσαι
πολλαί, τὰς προέηκεν Ἰησονίδης Εὔνηος,
τόν ῥ' ἔτεχ' Ὑψιπύλη ὑπ' Ἰήσονι ποιμένι λαῶν.
Срв. сжщо Il. XXI 40 и сл.; XXIII 746 и сл.

Повече известия за борби между траки и гърци намираме въ двета Хомерови произведения. Въ Илиадата, по-старата поема, тракитѣ се явяватъ като съюзници на троянцитѣ[1] и взиматъ дейно участие въ сраженията срещу гърцитѣ. Отъ тѣзи сражения[2] най-забележителна е случката съ тракийския царь Ресъ въ 10. пѣсень. Въ тази пѣсень,[3] наречена Долония, се разказва между другото и следното. Гръцкитѣ вождове Диомедъ и Одисей отишли да разузнаватъ презъ нощьта въ Троянския стань. На пѫть за тамъ тѣ уловили троянеца Долонъ, който билъ изпратенъ отъ Хектора, за да съгледва при ахейскитѣ кораби. Изплашениятъ пленникъ съобщава на Диомеда и Одисея не само разположението на троянцитѣ и тѣхнитѣ съюзници въ лагера, но сѫщо че наскоро билъ дошелъ новъ съюзникъ на троянцитѣ, тракийскиятъ царь Ресъ съ своитѣ хора, като дава и тѣхното мѣсто въ стана. Диомедъ и Одисей, следъ като изслушали Долонъ, убили го и се отправили за стана на троянцитѣ, гдето подлагатъ на страшна сѣчь спѣщитѣ траки. Между тѣхъ убиватъ и самия царь Ресъ, следъ което отвличатъ бързитѣ му коне и се завръщатъ въ ахейския станъ. Wilamowitz[4] и Bethe[5] виждатъ въ случката съ тракийски царь Ресъ отражение отъ борбитѣ на гърцитѣ съ тракитѣ при колонизирването на Абдера и Марония. W. Schmid[6] пъкъ допуска, че Долонията, може би, е отражение на атинската колонизация на тракийския Херсонесъ около 560 г. пр. Хр.

Още повече характеръ на историческо събитие има разказътъ за борбата на Одисей съ киконитѣ въ пѣсень IX ст. 39 и сл. на Одисеята. „Отъ Илионъ вѣтърътъ ме понесе къмъ киконитѣ, къмъ града Исмаръ; тукъ опустошихъ града и погубихъ жителитѣ му. Отъ града заграбихме женитѣ и много имотъ, та никой не остана безъ да получи равенъ дѣлъ. Следъ това азъ подканяхъ нашитѣ да избѣгаме бързо, но тѣ, глупци, не ме послушаха. Тука тѣ пиха много вино, заклаха на брѣга много овци и много влекокраки говеда. Между това избѣгалитѣ кикони съобщиха на киконитѣ, които имъ бѣха съседи и живѣеха въ вѫтрешностьта, много повече на брой и по-храбри, опитни да се сражаватъ съ колесници, а когато трѣбва и пешá. И тѣ се явиха въ ранна сутринь, като листя и цвѣтя на пролѣть. И тогава ни сполѣтя зла сѫдба отъ Бога, насъ нещастнитѣ, за да изпатимъ голѣми злини. Следъ като се построиха, започнаха битка при бързитѣ кораби и се нараняваха взаимно съ медообковани копия. Докато бѣше още рано и божествениятъ день растѣше, ние се бранѣхме и се държахме, ако и тѣ да бѣха по-много. Но щомъ слънцето се наклони къмъ пладне, тогава киконитѣ надвиха ахейцитѣ и ги обърнаха въ бѣгство. Загинаха по шесть хубаво въоржжени другари отъ всѣки корабъ. Останалитѣ се отървахме отъ смъртьта и сждбата.

---

[1] За сродството на троянци съ траки вж. P. Kretschmer *Einleitung* 177 и сл.

[2] За тѣзи сражения вж. Г. И. Кацаровъ *Тракия въ Омировия епосъ* въ „Известия на Историческото дружество“ кн. XI—XII (1913), 130 и сл.

[3] Il. X. 434—525. Срв. W. Leaf *Rhesos of Thrace* въ Journal of Hellenic Studies XXXV (1915) 1 и сл.; PWRE, 2 R. I 625 и сл.

[4] U. von Wilamowitz—Moellendorff *Die Ilias und Homer* Berlin 1920, 62 и сл.

[5] E. Bethe *Homer* Leipzig 1922, Bd. III 3, 64.

[6] W. Schmid—O. Stählin *Geschichte der griechischen Literatur* Bd. II, München 1929 151 заб. 5.

Отъ тукъ отплувахме нататъкъ съ опечалено сърдце, радостьта, че избѣгнахме смъртьта, но изгубихме мили другари. Но двойнно извититѣ кораби не потеглиха напредъ, преди да извикаме три пжти всѣкиго отъ нещастнитѣ другари, които умрѣха на полето, убити отъ киконитѣ".[1] Bethe[2] предполага, че и тукъ се касае за отгласъ отъ борбитѣ, които били водѣли киконитѣ съ грѫцкитѣ колонисти, когато се опитвали да се установятъ на тракийския брѣгъ.

Като се оставятъ на страна горнитѣ мъгливи спомени за борби между траки и гърци въ грѫцкия епосъ, достовѣрни и по-обилни сведения за грѫцката колонизация на Бѣломорието, която започнала исторически презъ VIII в. пр. Хр. даватъ лирицитѣ, историцитѣ и по-къснитѣ географски съчинения.

Тракийскиятъ Бѣломорски брѣгъ билъ извънредно богатъ. Около и по планината Пангей се вадѣло злато и сребро,[3] а близо до планината Дисоросъ сребро.[4] Земледѣлието[5] и скотовъдството[6] били добре развити. Всички тѣзи богатства отдавна привличали погледитѣ на гърцитѣ колонисти. Колонизирането на Бѣломорския брѣгъ започнало почти едновременно съ това на Сицилия и долна Италия и то почти изключително отъ йонийци.[7] Най-напредъ билъ колонизиранъ Халкидическиятъ полуостровъ. Тукъ презъ течение на VIII в. пр. Хр. били основани многобройни предимно земедѣлски[8] колонии, които въ времето на Филипа II. Македонски възлизали на 32 града.[1] Като колонизатори на първо мѣсто се явяватъ халкидцитѣ, по името на които билъ нареченъ Халкидически по-късно и цѣлиятъ полуостровъ. Споредъ Страбонъ[2] на полуострова Ситония (дн. Касандра) халкидцитѣ били основали около 30 града. Днесъ обаче само на единъ малъкъ брой може да се признае халкидския произходъ.[3] Тукидидъ,[4] Демостенъ[5], Страбонъ[6] и Ксенофонтъ[7] предаватъ, че презъ 432 г. повечето халкидци въ Халкидика напуснали своитѣ градове и се засѣлили въ Олинтъ.[8] Въ това поглъщане на много халкидски колонии отъ Олинтъ Bilabel[9] вижда съ право причината, гдето много градове не могатъ да се докажатъ като халкидски колонии, понеже изчезнали съвършено или станали незначителни. Халкидски колони сѫ били Олинтъ, Тороне въ Ситония, Клеонай въ Атонъ. Споредъ Херодотъ[10] до 479 г. Олинтъ е билъ въ рѫцетѣ на ботиеитѣ, отъ които Ксерксовиятъ пълководецъ Артабазъ го завладѣлъ и го предалъ на Критобулъ отъ Тороне и халкидцитѣ.

---

[1] Преводъ на Г. И. Кацаровъ.

[2] Bethe пр. съч. III 64; 182.

[3] Herodot. VII 112, срв. P. Perdrizet *Scaptésylé* въ сп. Klio X (1910) 1—27; Г. И. Кацаровъ *Битътъ на старитѣ траки споредъ класическитѣ писатели* въ „Сборникъ на Българ. Академия на Наукитѣ" кн. I 1 (1913) 27; G. I. Kazarow *Beiträge zur Kulturgechichte der Thraker* Sarajevo 1916, 57 и сл.; 'Αθ. Σ. Γεωργιάδης, Χρυσεῖα—'Αργυρεῖα κλπ. Μεταλλεῖα ἐν Μακεδονίᾳ, 'Ηπείρῳ καὶ ταῖς νήσοις ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐκμεταλλευθέντα въ 'Αρχαιολογικὴ 'Εφημερίς 1915, 88 и сл.; S. Casson *Macedonia, Thrace and Illyria* Oxford 1926, 59 и сл.; M. Cary *The sources of silver for the Greek World* въ Mélanges Gustave Glotz t. I, Paris 1932, 134; 139; PWRE VII 1563.

[4] PWRE V 1889.

[5] Кацаровъ *Битътъ* и пр. 17 и сл.; Kazarow *Beiträge* usw. 36 и сл.; Casson. *Macedonia, Thrace and Illyria* 56 и сл.

[6] Кацаровъ *Битътъ* и пр. 22 и сл.; Kazarow *Beiträge* usw. 46 и сл.

[7] Вж. за това G. Busolt *Griechische Geschiche* Bd. I, 1^2 Gottha 1893, 452 и сл.; Ed. Meyer *Geschichte des Altertums* Bd. II Stuttgart 1893, 465 и сл.; K. J. Beloch *Griechische Geschichte* Bd. I 1^2 Strassburgl 912, 253 и сл.; F. Bilabel *Die ionische Kolonisation* (Philologus Suppl. Bd. XIV, Heft I) Leipzig 1921; Г. И. Кацаровъ *Елинизмътъ въ Стара Тракия и Македония* въ ГСУиф. XIII—XIV. стр. 4 и сл.; Г. И. Кацаровъ *Царь Филипъ II Македонски* София 1922, 32 и сл.; G. Glotz *Histoire Ancienne* II 1, Paris 1925, 162 и сл.; A. Jardé *La formation du peuple Grec* Paris 1938, 299 и сл,; Г. И. Кацаровъ *Приноси къмъ историята на древностьта* София 1920, 107 и сл.; The Cambridge Ancient History 1929. vol. III 649—656,

[8] Busolt пр. съч. 453 „Die dortigen Kolonien waren vorwiegend Ackerbaustätte"...; сжщо и Meyer пр. съч. 465. Обаче Jardé пр. съч. 250 „Les colons sont attirés moins par les richesses agricoles des bassins intérieurs que par les forêts de Chalcidique, qui fournissent aux constructeurs de navires le bois et la résine."; Struck *Makedonischen Fahrten* I *Chalkidike* Wien 1907.

Съперници на халкидцитѣ въ колонизирването на Халкидическия полуостровъ били Еретрия и о. Андросъ. Споредъ Страбонъ[12] градоветѣ въ полуостровитѣ Палене и Атонъ били еретрейски. Обаче въ Палене само за града Менде е засвидетелствувано отъ Тукидида,[11] че е билъ еретрейска колония, докато на Атонъ не може да се докаже нито едно еретрейско поселение.[13] Като Андроски колонии на Атонъ се означаватъ градоветѣ: Сане, Акантосъ, Стагира и Аргилосъ.[14] На провлака, които съединява полуострова Палене съ сушата, коринтянитѣ основали подъ предводителството на Евагоръ, синъ на Периандаръ, града Потидея,[15] който до Пелопонеската война билъ най-важниятъ градъ въ тази область. Гръцки колонии на Халкадическия полуостровъ сѫ били още и градоветѣ: Скионе, Афитисъ, Сермиле, Неаполисъ, Айге, Терамбо,

---

[1] Demosthen. IX 26. За Халкидика въ древностьта вж. E. Harrison *Chalkidike* въ The Classical Quartnrly, vol. VI (192) 93—103 и 165—178.

[2] trabon. C 329 fr. 11.

[3] Bilabel пр. съч. 220.

[4] Thukyd. I 58 καὶ Περδίκκας πείθει Χαλκιδέας τὰς ἐπὶ θαλάσσῃ πόλεις ἐκλιπόντας καὶ καταβαλόντας ἀνοικίσασθαι ἐς Ὄλυνθον *μίαν τε πόλιν ταύτην ἰσχυράν ποιήσασθαι.*

[5] Demosth. de fals. leg. 263.

[6] Strab. C 239 fr. 11.

[7] Xenoph. Hell. V 2, 12.

[8] Busolt пр. съч. 452 и сл.

[9] пр. съч. 220.

[10] Herod t. VIII 127. За Олинтъ вж. D. M. Robinson въ PWRE XVIII 325 и сл. Съчинението M. Gude *A History of Olynthos* Baltimore 1933 ми бѣше недостѫпно.

[11] Strab. C 447: Ἐρέτρια μὲν γὰρ συνῴκισε τὰς περὶ Παλλήνην καὶ τὸν Ἄθω πόλεις, κτλ.

[12] Thukyd. IV 123 Ἐν τούτῳ δὲ Μένδη ἀφίσταται αὐτῶν, πόλις ἐν τῇ Παλλήνῃ, Ἐρετριῶν ἀποικία. Вж. Bilabel пр. съч. 217.

[13] Bilabel пр. съч. 217; другояче Busolt пр. съч. 454.

[14] Bilabel пр. съч. 205; Busolt пр. съч. 453.

[15] Nikolaos Dam. въ F. Jacoby *Die Fragmente der griech. Historiker* II Berlin 1926, 358, fr. 59 (60): „ὅτι Περιάνδρῳ τῷ τυράννῳ Κορινθίων γηραιῷ ἤδη ὄντι πάντες οἱ υἱεῖς ἐτελεύτησαν, ὧν Εὐαγόρας μὲν ἀποικίαν εἰς Ποτίδαιαν ἐξαγαγών, κτλ.; Thukyd. I 56; Ps. Skymn. 629; Strabon. C. 330 fr. 25.

Мекиберна и Атонскитѣ Тисосъ, Дионъ, Клеоне, Акротоой, Олофиксосъ, за които не е установено съ положителность, отъ кого сѫ колонизирани. За Скио́не се предава, че билъ заселенъ отъ ахейци.[1]

Полуостровитѣ Палене и Ситония изглежда да били напълно погърчени,[2] докато на Атонъ завареното негръцко население се запазило дълго време, макаръ смѣсено съ гърци. Споредъ Тукидидъ въ време на Пелопонеската война градоветѣ на Атонъ имали смѣсено население, малко халкидци, а повечето пеласги, бизалти, крестони и едони.[3] Въ вѫтрешностьта на Халкидическия полуостровъ племената ботиеи, бизалти и крестони се задържали.[4] Потвърждение на това отъ страна на епиграфиката и археологията за сега нѣма, понеже по тѣзи мѣста, като се изключи Олинтъ, още не сѫ предприемани разкопки, нито сѫ обнародвани епиграфски паметници въ по-голѣмо количество. Обаче отъ досегашнитѣ случайни находки въ съседнитѣ области се вижда ясно присѫтствието на тракийски елементи по тѣзи мѣста. Така напр. въ Солунско и другаде сѫ намѣрени както тракийски конници, така и надписи съ тракийски имена.[5] Бѫдещитѣ археологически изучавания на тѣзи мѣста навѣрно ще хвърлятъ обилна свѣтлина върху тѣхната антична етнография.

Повече сведения сѫ достигнали до насъ за гръцката колонизация на мѣстата отвъдъ р. Струма. На първо мѣсто стои тукъ колонизирването на близкия до Бѣломорското крайбрѣжие островъ Тасосъ. На този островъ се намирали голѣми девствени гори[6] и богати златни мини,[7] които около 493 г.

---

[1] Busolt пр. съч. 453 и сл.; Bilabel 217.

[2] Meyer пр. съч. 465.

[3] Thukyd. IV 109: ... Θυσσὸν καὶ Κλεωνὰς καὶ Ἀκροθῴους καὶ Ὀλόφυξον καὶ Δῖον, αἳ οἰκοῦνται ξυμμείκτοις ἔθνεσι βαρβάρων διγλώσσων· καί τι καὶ Χαλκιδικὸν ἔνι βραχύ, τὸ δὲ πλεῖστον Πελασγικόν, τῶν καὶ Λῆμνόν ποτε καὶ Ἀθήνας Τυρσηνῶν οἰκησάντων, καὶ Βισαλτικὸν καὶ Κρηστωνικὸν καὶ Ἠδῶνες. Срв. и следнитѣ мѣста отъ Страбонъ и Диодоръ, които изглеждатъ като парафрази на Тукидидъ: Strabon. C 331. fr. 35: ᾤκησαν δὲ τὴν χερρόνησον ταύτην τῶν ἐκ Λήμνου Πελασγῶν τινες, εἰς πέντε διῃρημένοι πολίσματα, Κλεωνὰς Ὀλόφυξιν Ἀκροθώους Δῖον Θύσσον. Diodor. XII 68: ἐν ταύτῃ δ' ὑπῆρχον πέντε πόλεις, ὧν αἳ μὲν Ἑλληνίδες ἦσαν, Ἀνδρίων ἄποικοι, αἳ δὲ εἶχον ὄχλον βαρβάρων διγλώττων Βισαλτικόν. Вж. сѫщо стр. 158, заб. 2.

[4] Meyer пр. съч. 465.

[5] Вж. Duchesne—Bayet *Mémoire sur une mission au Mont Athos* Paris 1876, № 80 и 82 (тракийски конници), № 119 (Олинтъ θεὸς ἥρως); P. Perdrizet *Voyage dans la Macédoine première* въ BCH. XVIII (1894), 436 и сл. (надписъ съ тракийски имена), BCH. XXI (1897) 542; Ch. Avezou et Ch. Picard *Inscriptions de Macédoine et de Thrace* въ BCH. XXXVII (1913), 104, № 15 (надписъ съ конникъ и тракийско име отъ Солунъ), 107 и сл. (тракийски конници отъ Солунъ), 111, № 24 (надписъ съ тракийско име); D. M. Robinson *Inscriptions from Macedonia* (предимно отъ Олинтъ), 1938 въ The Transactions of the American Philological Association, vol. LXIX (1938), 51, № 5; 61, № 15; 71, № 29; 73, № 32; 75, № 34 (тракийски конникъ отъ устието на Струма); G. Mendel *Catalogue des Sculptures* Constantinople, Musée Impérial, 1914: тракийски конници отъ Солунъ II, 174, № 492; III, 178, № 966; 181, № 968; 268, № 1048; 182, № 1049; надписи съ тракийски имена отъ Солунъ: III 124, № 909; 249, №1034; и др. За историята на Халкидика презъ V в. вж. сѫщо Ἰ. Παπασταύρου Μακεδονικὴ Πολιτικὴ κατὰ τὸν 5-ον π. Χ. αἰῶνα. Θεσσαλονίκη 1936.

[6] Archiloch. fr. 18 (Anthologia Lyrica Graeca ed. E. Diehl. I², Lipsiae 1936), вж. заб. 3 на стр. 170.

[7] Casson *Macedonia, Thrace and Illyria* 70 и сл.

пр. Хр. дали споредъ Херодотъ около 80 таланта приходъ.[1] Кое е било найстарото население на о. Тасосъ,[2] не е установено още съ положителность. Обикновено се предполага, че това сѫ били кари.[3] Обаче гърцитѣ, когато дошли да колонизуватъ острова, заварили на него траки, може би, едони.[4] Богатитѣ златни мини привлекли отъ рано предприемчиви финикийци, които основали на острова свои емпории.[5] Споредъ Херодотъ финикийскитѣ златни мини се намирали между мѣстноститѣ Айнира и Койнира срещу о. Самотраки и били извънредно забележителни.[6] Тасоскитѣ богатства привлѣкли и гърцитѣ Около VII в. пр. Хр.[7] колонисти отъ о. Паросъ подъ предводителството на Телесиклесъ, баща на поета Архилохъ, се заселили на о. Тасосъ. Тукъ тѣ водили отначало борба съ завареното тракийско население, отзвукъ отъ която намираме въ произведенията на Архилоха. До насъ е достигналъ единъ епиграфски паметникъ отъ 100 г. пр. Хр., намѣренъ на о. Паросъ и известенъ подъ името паметникъ на Архилоха.[8] Въ този паметникъ сѫ дадени откѫслечно Архилохови стихове съ бележки, между които се намира и следното доста повредено мѣсто за борбитѣ на гърцитѣ на о. Тасосъ.

v. 40—52 [.^{x}.]φον (?) δὲ τὸ[ν χρυσὸν] | [π]άντα τοὺς Θρ[ᾶικας λέ]γουσιν Πάριοι ἑα[υτοῖς] | ἀποκατιστάνα[ι πάλιν· δι]ασαφεῖ δὲ τ[αῦτα] | [καὶ] αὐτὸς ὁ [ποιητὴς λέγων]·

[. .]ατ[. .]φυλ[.^{x}.] | [.]ο[.^{12}.]σαι[.^{12}.]ιαι
[.^{x}.] ‖ γρα[.^{12}.]εκεσ[.^{10}.μ]ένω[.]
πολλ[.^{x}.] | εἶπε ἀστ[.^{10}. ὢν] πάϊς Πεισιστράτου

---

[1] Herodot. VI 46: ἐκ μέν γε τῶν ἐκ Σκαπτησύλης τῶν χρυσέων μετάλλων τὸ ἐπίπαν ὀγδώκοντα τάλαντα προσήιε, ἐκ δὲ τῶν ἐν αὐτῇ Θάσῳ ἐλάσσω μὲν τούτω, κτλ.

[2] За историята на Тасосъ вж.: C. Fredrich въ IG XII 8 стр. 75 и сл. съ богата библиография до 1908; Busolt пр. съч. 458 и сл.; Beloch пр. съч. 254; G. Glotz *Histoire Grecque* I, Paris 1925, 294; G. Türk въ PWRE 2 R. V, 1310 и сл.; P. Collart *Philippes, ville de Macédoine* Paris 1937, 91 и сл. Работата на Πέτρου Ἀξιωτίδη Ἡ Θάσος, Ἀθῆναι 1928 е популярна.

[3] Fredrich въ IG XII 8, 75.

[4] Срв. Hesych. III 179, 21 Sch. Ἠδωνίς (поправено отъ Ὀδωνίς)· ἡ Θάσος τὸ πάλαι. Тасосъ се наричалъ още и Ἠερίη, вж. Fredrich пр. съч. 75 и Bilabel пр. съч. 180.

[5] Herodot. II 44: ἀπικόμην δὲ καὶ ἐς Θάσον, ἐν τῇ εὗρον ἱρὸν Ἡρακλέος ὑπὸ Φοινίκων ἱδρυμένον, κτλ. Срв. Fredrich пр. съч. 76; Bilabel пр. съч. 179 и сл.

[6] Herodot. VI 47: εἶδον δὲ καὶ αὐτὸς τὰ μέταλλα ταῦτα, καὶ μακρῷ ἦν αὐτῶν θωμασιώτατα τὰ οἱ Φοίνικες ἀνεῦρον οἱ μετὰ Θάσου κτίσαντες τὴν νῆσον ταύτην, ἥτις νῦν ἀπὸ τοῦ Θάσου τούτου τοῦ Φοίνικος τὸ οὔνομα ἔσχε. τὰ δὲ μέταλλα τὰ Φοινικικὰ ταῦτα ἐστὶ τῆς Θάσου μεταξὺ Αἰνύρων τε χώρου καλεομένου καὶ Κοινύρων, ἀντίον δὲ Σαμοθρηίκης, ὄρος μέγα ἀνεστραμμένον ἐν τῇ ζητήσι. Златнитѣ мини споменува и Стесимбротъ отъ Тасосъ (FHG II 54 fr. 4). Споредъ Ариянъ (Eustath. ad Dion. Per. 517; FHG III 598) Тасосъ поради златнитѣ си мини се наричалъ дори Χρυσῆ νῆσος.

[7] Точната дата не може да се опредѣли, понеже тя стои въ връзка съ опредѣлянето на царуването на лидийския царь Гигесъ, споредъ което пъкъ се пресмѣта разцвѣтътъ на Архилохъ, вж. Busolt пр. съч. 458; Meyer пр. съч. 467; Fredrich пр. съч. 76. Споредъ Pausan. X 28, 3 възприето въ Schmid-Stählin *Geschichte der griech. Literatur* I 1, 390 Телесиклесъ билъ прадѣдо на Архилохъ.

[8] Издания: Fr. Hiller v. Gaertringen въ Athen. Mitth. 25 (1900) 1 и сл.; IG XII 5, 445; напоследъкъ най-добре въ Anthologia Lyrica Graeca ed. E. Diehl vol. I² Lipsiae 1936, fasc. 3 p. 18—25, № 51 заедно съ литература.

ἄνδρας [_]ω|λοῦντας αὐλὸν καὶ λύρην ἀνῆρ' ἄγων
εἰς Θάσον κυσὶ | Θρ⟨έ⟩ιξιν δῶρ' ἔχων ἀκήρατον.
χρυσόν· οἰκείω⟨ι⟩ | δὲ κέρδει ξύν' ἐποίησαν κακά,

ὅτι τοὺς Θρᾷκας || ἀποκτείναντες αὐτοὶ οἳ μὲν αὐτῶν ὑπὸ Παρί|ων ἀπώλοντο, οἱ *ληστὰς Σάπας ὑπὸ τῶν Θρα|[κ]ῶν.

Смисълътъ на тѣзи редове изглежда да е следниятъ. Едно неизвестно лице, синъ на Пейсистратъ, довело на о. Тасосъ съ себе си флейтисти и свирачъ на лира, носейки за тракитѣ като даръ чисто злато. Но поради тѣхното користолюбие си причинили взаимно злини. Понеже тѣ (хората на Пейсистратовия синъ?) убили тракитѣ. Обаче едни отъ тѣхъ загинали отъ паросцитѣ, а други отъ тракитѣ (едони?), когато били заети съ крадци сапеи (?). Следъ това всичкото злато било възвърнато на паросцитѣ отъ тракитѣ.[1] Ако действително така трѣбва да се разбира горниятъ текстъ, то тогава трѣбва да се приеме, че тракитѣ и паросцитѣ сѫ били известно време въ приятелски отношения на острова и дори при случай си помагали[2]. За съжаление лошото състояние на приведения текстъ не дава възможность за едно по-точно опредѣляне на отношенията между действуващитѣ лица и станалитѣ събития. На Архилохъ о. Тасосъ никакъ не е допадалъ. Затова въ своитѣ поеми той го рисува съ много черни бои. „О. Тасосъ стои като магарешки гръбъ обкиченъ съ диви гори“.[3] „На Тасосъ се е стекло нещастието на цѣлия гръцки народъ“.[4] „Тасосъ е трижъ нещастниятъ градъ“.[5] „Надъ острова виси камъкътъ на Танталъ“.[7] Архилохъ „оплаква мѫжкитѣ на тасосци, а не на магнетитѣ“.[6] Въ борбитѣ съ тракитѣ е взелъ участие и самиятъ Архилохъ, както се вижда отъ следния откѫслекъ:[8] „Нѣкой саецъ[9] се радва на щита ми, което безупречно орѫжие азъ изоставихъ противъ волята си при храсталака. Но спасихъ душата си. Що ми е грижа за оня щитъ? Да върви по дяволитѣ. Съ другъ не по-лошъ пакъ ще се сдобия“.

---

[1] Bilabel пр. съч. 181; PWRE 2 R. V 1312; Anthologia Lyrica I 3, 21 app. crit.

[2] За мирни отношения между траки и гърци на о. Тасосъ вж. H. Seyrig *Dionysos et le cavalier thrace* въ BCH. LI (1922) 198—219; Collart *Philippes* 94.

[3] Anth. Lyrica ed. Diehl. fr. 18 ἥδε δ' ὥστ' ὄνου ῥάχις
ἕστηκεν ὕλης ἀγρίης ἐπιστεφής.

[4] fr. 54 ὡς Πανελλήνων οἰζὺς ἐς Θάσον συνέδραμεν

[5] Poetae Lyrici Graeci rec. Th. Bergk II Lipsiae MCMXV p. 423, fr. 129
. . . Θάσον δὲ τρισοιζύρην πόλιν.

[6] Anth. Lyrica ed. Diehl, fr. 55 μηδ' ὁ Ταντάλου λίθος
τῆσδ' ὑπὲρ νήσου κρεμάσθω.

[7] fr. 19 κλαίω τὰ Θασίων, οὐ τὰ Μαγνήτων κακά.

[8] fr. 6 a ἀσπίδι μὲν Ϲαΐων τις ἀγάλλεται, ἣν παρὰ θάμνῳ
ἔντος ἀμώμητον κάλλιπον οὐκ ἐθέλων.
ψυχὴν δ' ἐξεσάωσα. τί μοι μέλει ἀσπὶς ἐκείνη;
ἐρρέτω· ἐξαῦτις κτήσομαι οὐ κακίω.

Споредъ друго предание третиятъ стихъ е гласѣлъ така:
fr. 6 b v. 3. αὐτὸς δ' ἐξέφυγον θανάτου τέλος. ἀσπὶς ἐκείνη
ἐρρέτω· κτλ.

[9] За това тракийско племе вж. стр. 162 и Poetae Lyrici Graeci rec. Th. Bergk II, p. 395, fr. 49.

Следъ завземането на о. Тасосъ паросцитѣ вече като тасосци започнали отъ своя страна да колонизуватъ отсрещния тракийски брѣгъ, който върху монетитѣ между 411 и 350 год. носи дори названието Θασίων ἤπειρος.[1] На Пангей (Кушница), навѣрно по източнитѣ склонове, се намирала извънредно богатата златна мина Скаптесиле (Σκαπτησύλη),[2] която първоначално била въ ржцетѣ на траки. Неизвестно кога мината била завладѣна отъ тасосци. Споредъ Херодотъ около 493 г. пр. Хр. тази мина дала на тасосци 80 таланта добивъ.[3] По-късно обаче въ времето на Херодота мината Скаптесиле изглежда да се е намирала отново въ тракийски ржце,[4] понеже Херодотъ като говори за нейнитѣ притежатели-траки, употрѣбява сегашно време.[5] Споредъ Тукидидъ[6] тасосци отстжпили правата си надъ мината на атинцитѣ следъ поражението, което претърпѣли презъ 494/3 г. На самия морски брѣгъ въ областьта Пиерия подъ Пангей, населена съ тракийското племе пиери, което македонцитѣ прогонили нѣкога отъ областьта Пиерия подъ Олимпъ[7], тасосци завзели старитѣ градове Галепсосъ (Γαληψός)[8] и Ойсиме (Οἰσύμη).[9] Градътъ Ойсиме подъ името Айсиме е сжществувалъ вече въ времето на Хомера.[10] Освенъ тѣзи два града, за които изрично сѐ казва, че били тасоски емпории,[11] на крайбрѣжието срещу о. Тасосъ се намирали още градоветѣ Аполония,[12] Антисара (Αντισάρα)[13] и Неаполъ (Νεάπολις)[14]. Нѣкои отъ тѣзи градове сж били, може би, сжщо тасоски колонии[15] За Неаполъ въпросътъ е спорenъ.[16] Споредъ едни учени той е билъ тасоска колония, споредъ други еритрейска, а споредъ трети атинска. Въ всѣки случай отъ V в. насамъ този градъ е билъ подъ атинско влияние.[1] Малко по-далечъ отъ крайбрѣжието, въ вжтрешностьта като гръцки градове се споменуватъ Фагретъ (Φάγρης)[2] и Пергамъ (Πέργαμος),[3] а въ равнината подъ Пангей Кренидесъ (Κρηνίδες). Първитѣ два града сж означени у Херодота[4] като укрепени градове на областьта Пиерия, презъ които миналъ Ксерксъ на пжть за Гърция. За тѣзи градове нѣма сведения, чии колонии сж били. Обаче съ голѣма вѣроятность може да се предполага, че сж били на о. Тасосъ.[5] Колонията Кренидесъ е била основана презъ 360 г. отъ тасосци подъ предводителството на оратора Калистратъ отъ Афидна въ мѣстностьта Датонъ или Датосъ (Δατόν, Δατός).[6] Тази мѣстность била прочута съ богатствата си и съ израза Δάτον ἀγαθῶν се означавали лица съ голѣми богатства.[7] По-късно, презъ 358 г., на мѣстото на Кренидесъ Филипъ II Македонски основалъ града Филипи.[8] Въ Саржшабанско се намиралъ града Пистиръ (Πίστυρος Herodot. VII 109), неизвестно чия колона. Отвждъ р. Нестосъ (Места) тасоска колония билъ крайморскиятъ градъ Стрима (Στρύμη),[9] който Марония оспорвала на Тасосъ.[10] Споредъ Дионисий Византийски тасоска колония билъ и градъ Еносъ (Αἶνος), който билъ основанъ отъ Архиасъ отъ Тасосъ, но не останалъ въ тасоски ржце.[11] Споредъ други извори обаче Еносъ билъ еолийска колония, основана отъ митилинци и кимейци[12] на мѣстото на тракийското селище Полтимбрия.[1] Близо до Исмаръ се намирали Θασίων κεφαλαί (Strabon 331 fr. 44), за които не е установено, дали сѫ били мѣсто или планина.[2] Все пакъ наименованието „тасоски“ говори за влиянието на тасосци отвѫдъ р. Места. Обаче като тасоска територия може да се смѣта крайбрѣжието между устията на Струма и Места. Тасосци следъ настаняването си по тѣзи мѣста влѣзли въ приятелски връзки съ завареното население, което позволило едно мирно съжителство между колонисти и траки.[3]

---

[1] B. V. Head *Historia Numorum* Oxford 1911, 217.

[2] P. Perdrizet *Scaptésylé* въ сп. Klio X (1910) 1 и сл.; Collart *Philippes* 49 и сл.; 98; Bilabel 181; PWRE 2 R. III 446; Fredrich IG XII 8, 80.

[3] Herodot. VI 46: ἐκ μέν γε τῶν ἐκ Σκαπτησύλης τῶν χρυσέων μετάλλων τὸ ἐπίπαν ὀγδώκοντο τάλαντα προσῄιε κτλ.

[4] Perdrizet пр. съч. 12; 17 и сл.; 20; Collart *Philippes* 98.

[5] Herodot. VII 112: ἐκ δεξιῆς χειρὸς τὸ Πάγγαιον ὄρος ἀπέργων, ἐὸν μέγα τε καὶ ὑψηλόν, ἐν τῷ χρύσεά τε καὶ ἀργυρέα ἔνι μέταλλα, τὰ νέμονται Πίερές τε καὶ Ὀδόμαντοι καὶ μάλιστα Σάτραι.

[6] Thukyd. I 101: Θάσιοι... ὡμολόγησαν Ἀθηναίοις... τήν τε ἤπειρον καὶ τὸ μέταλλον ἀφέντες,

[7] Thukyd. II 99: ... ἀναστήσαντες μάχῃ ἐκ μὲν Πιερίας Πίερας, οἳ ὕστερον ὑπὸ τὸ Πάγγαιον πέραν Στρυμόνος ᾤκησαν Φάγρητα καὶ ἄλλα χωρία.

[8] Collart *Philippes* 77 и сл.; Perdrizet BCH. XVIII (1894) 400; PWRE VII 597; IG XII 8, 80. Сега Гайдурокастро.

[9] Collart *Philippes* 81 и сл. Сега Лефтеро-Лимани. PWRE XVII 2288 и сл.; IG XII 8, 80.

[10] Вж. по-горе стр. 159.

[11] Thukyd. IV 107: Γαληψὸς ... καὶ Οἰσύμη· εἰσὶ δὲ αὗται Θασίων ἀποικίαι. Срв. Beloch пр. съч. 254; Busolt пр. съч. 461; Bilabel пр. съч. 181 и сл.; Collart *Philippes* 91.

[12] Въ сжществуването на този градъ нѣкои учени се съмняватъ, вж. Collart *Philippes* 87 и сл. Сега евентуално Пиргосъ.

[13] Collart *Philippes* 90. Днесъ Каламица.

[14] Collart *Philippes* 103 и сл.; IG XII 8, 80. Дн. Кавала.

[15] Срв. Ps. Skylax 67 Εἰσὶ δὲ ἐν Θρᾴκῃ πόλεις Ἑλληνίδες αἵδε· Ἀμφίπολις, Φάγρης, Γαληψός, Οἰσύμη καὶ ἄλλα ἐμπόρια Θασίων.

[16] Collart *Philippes* 112 и сл.; Bilabel пр. съч. 182.

---

[1] Collart *Philippes* 124 и сл.

[2] Collart *Philippes* 75 и сл. Днесъ Орфано.

[3] Collart *Philippes* 76 и сл. Сега Мустения (?).

[4] Herodot. VII 112: παραμειψάμενος δὲ ὁ Ξέρξης τὴν εἰρημένην, δεύτερα τούτων παραμείβετο τείχεα τὰ Πιέρων, τῶν ἑνὶ Φάγρης ἐστὶ οὔνομα καὶ ἑτέρῳ Πέργαμος. Срв. Thukyd. II 99, 3, вж. по-горе заб. 7 на стр. 171.

[5] Herodot. VII 118: ὅκου Θασίοισι ὑπὲρ τῶν ἐν τῇ ἠπείρῳ πολίων τῶν σφετερέων δεξαμένοισι τὴν Ξέρξεω στρατιὴν καὶ δειπνίσασι Ἀντίπατρος ὁ Ὀργέος ἀραιρημένος ... Неспоменатитѣ тасоски градове могатъ да бждатъ Стрима, Пистиръ или Фагретъ и Пергамъ. Срв. Ps. Skylax 67 Εἰσὶ δὲ ἐν Θρᾴκῃ πόλεις Ἑλληνίδες αἵδε. Ἀμφίπολις, Φάγρης, Γαληφος, Οἰσύμη καὶ ἄλλα ἐμπόρια Θασίων.

[6] L. Heuzey *Mission archéologique de Macédoine* Paris 1876, 60 и сл.; Fredrich IG XII, 8, 81; Bilabel пр. съч. 182 и сл.; Collart *Philippes* 39 и сл.; 133 и сл.; Г. И. Кацаровъ *Филипъ II*, стр. 126. Срв Diodor. XVI, 3, 7 ... ἅμα δὲ τούτοις πραττόμενοις Θάσιοι μὲν ᾤκισαν τὰς ὀνομαζομένας Κρηνίδας, ἃς ὕστερον ὁ βασιλεὺς ἀφ' ἑαυτοῦ ὀνομάσας Φιλίππους ἐπλήρωσεν οἰκητόρωνν.

[7] Strabon. VII 331 fr. 33: ... Δάτον, ὅπερ καὶ ἀρίστην ἔχει χώραν καὶ κεὔαρπον καὶ ναυπήγια καὶ χρῦσοῦ μέταλλα· ἀφ' οὗ καὶ παροιμία „Δάτον ἀγαθῶν“, ὡς καὶ „ἀγαθῶν ἀγαθῖδας“.

[8] Collart *Philippes* 152 и сл.

[9] Herodot. VII 108: ἔχεται δὲ ταύτης Θασίων πόλις Στρύμη, διὰ δὲ σφέων τοῦ μέσου Λίσος ποταμὸς διαρρέει ... ἡ δὲ χώρη αὕτη πάλαι μὲ ἐκαλέετο Γαλλαϊκή, νῦν δὲ Βριαντική.

[10] Busolt пр. съч. 462; Beloch пр. съч. 255; Fredrich IG XII, 8, 76 и 79; Bilabel пр. съч. 182; Collart *Philippes* 94 заб. 1.

[11] Dionysios Byz. *Anaplus Bospori Thracici* fr. 30 (=Geogr. Graeci min. II 37). Срв. Bilabel пр. съч. 184; Collart *Philippes* 94.

[12] Herodot. VII 58: Αἶνόν τε πόλιν Αἰολίδα; Strabon. VII 331 fr. 52: πρὸς δὲ τῇ ἐκβολῇ τοῦ Ἕβρου διστόμου ὄντος πόλις Αἶνος ἐν τῷ Μέλανι κόλπῳ κεῖται, κτίσμα Μυτιληναίων, ἔτι δὲ πρότερον Ἀλωπεκοννησίων. Busolt пр. съч. 462; Beloch пр. съч. 256; Strack *Die antiken Münzen von Thrakien* 128 и сл.; PWRE I 1028 и сл. Вж. сжщо Alcei fr. 77 (Anthol. Lyrica ed. Diehl^2, I 4, 126 и сл.)

Ἕβρε, κ[άλ]λιστος ποτάμων πὰρ Α[ἶνον],
ἐξί[ησθ'ἐς] πορφυρίαν θάλλασαν
Θραικ[ίας ἐρ]ευγόμενος ζὰ γαίας
ιππ . . . . ι
5. καὶ σε πόλλαι παρθένικαι 'πέπ[οισι]
[κάπά]λων μήρων ἀπάλαισι χέρ[σι]
[χρῶτ]α θέλγονται το . ον ὡς ἄλει[ππα]
[ἄγλαο]ν ὕδωρ.

Въ областьта на долна Струма били основани и две атински колонии.[4] Тиранътъ на Милетъ Хистией получилъ около 513 г. отъ персийския царь Дарий като награда, загдето запазилъ моста на Дунава презъ време на персийския походъ въ Скития, Миркиносъ въ областьта на едонитѣ, която областъ както и цѣлото Бѣломорие била по това време въ персийски рѫце, за да основе градъ.[5] Обаче Мегабазъ, персийскиятъ пълководецъ, който билъ натоваренъ отъ Дария съ завладяването на Тракия, се усъмнилъ въ намѣренията на Хистией и обяснилъ на персийския царь, каква опасность би представлявало за Персия настаняването на този способенъ и уменъ човѣкъ въ Тракия.[6] Хистией билъ повиканъ въ Суза и тамъ задържанъ.[7] Нѣколко години по-късно, презъ 497 г., зетътъ на Хистией Аристагоръ, който билъ посветенъ въ неговитѣ планове, напусналъ Милетъ съ свои съмишленици следъ неуспѣшното йонийско възстание и се отправилъ за Миркиносъ. Но, когато се опитвали да завзематъ мѣстото наречено „Деветь пѫтища“ (Ἐννέα Ὁδοί), тѣ били избити отъ тракитѣ до единъ.[8] Този несполучливъ опитъ да се основе гръцка колония по долното течение на Струма билъ последванъ отъ други. Златнитѣ находища въ Пангей и търговското значение на това мѣсто привлѣкли скоро вниманието и на Атина. Презъ 476 г. атинцитѣ подъ предводителството на Кимонъ нападнали Еионъ на устието на Струма, който градъ се намиралъ по това време още въ персийски рѫце. Борбата била тежка. Тракитѣ отъ вѫтрешностьта, които мразѣли гърцитѣ заради користолюбието имъ, помагали на Богесъ, персийския управитель на града. Гърцитѣ били принудени да навлѣзатъ въ вѫтрешностьта, да нападнатъ селищата на тракитѣ и да изгорятъ градищата имъ. Най-сетне градътъ билъ обсаденъ. Чрезъ гладъ,[9] а споредъ друго сведение[10] чрезъ изкуствено наводняване Еионъ билъ превзетъ. Защитникътъ Богесъ преди това хвърлилъ въ Струма всичкото злато и сребро отъ

---

[1] Strabon. VII 319: ἥτε Αἶνος Πολτυμβρία ποτὲ ὠνομάζετο.

[2] Fredrich IG XII 8, 81; Bilabel пр. съч. 183.

[3] H. Seyrig *Quatre cultes de Thasos* BCH. LI (1927) 218 и сл.; Collart *Philippes* 94;

[4] Вж. Perdrizet *Scaptésylé* Klio X (1910), 3 и сл.; Кацаровъ *Приноси* 108 и сл.. сѫщиятъ *Филипъ II*, 53 и сл.; I. Papastavru *Amphipolis*, Geschichte u. Prosopographie. Klio Beiheft 37. Leipzig 1936, 9 и сл.; Collart *Philippes* 59 и сл.

[5] Herodot. V 11.

[6] Herodot. V 23.

[7] Herodot. V 24 и сл.

[8] Herodot. V 124—126; Thukyd. IV 102.

[9] Herodot. VII 107; Plutarch *Kimon* 7.

[10] Pausanias VIII 8, 9.

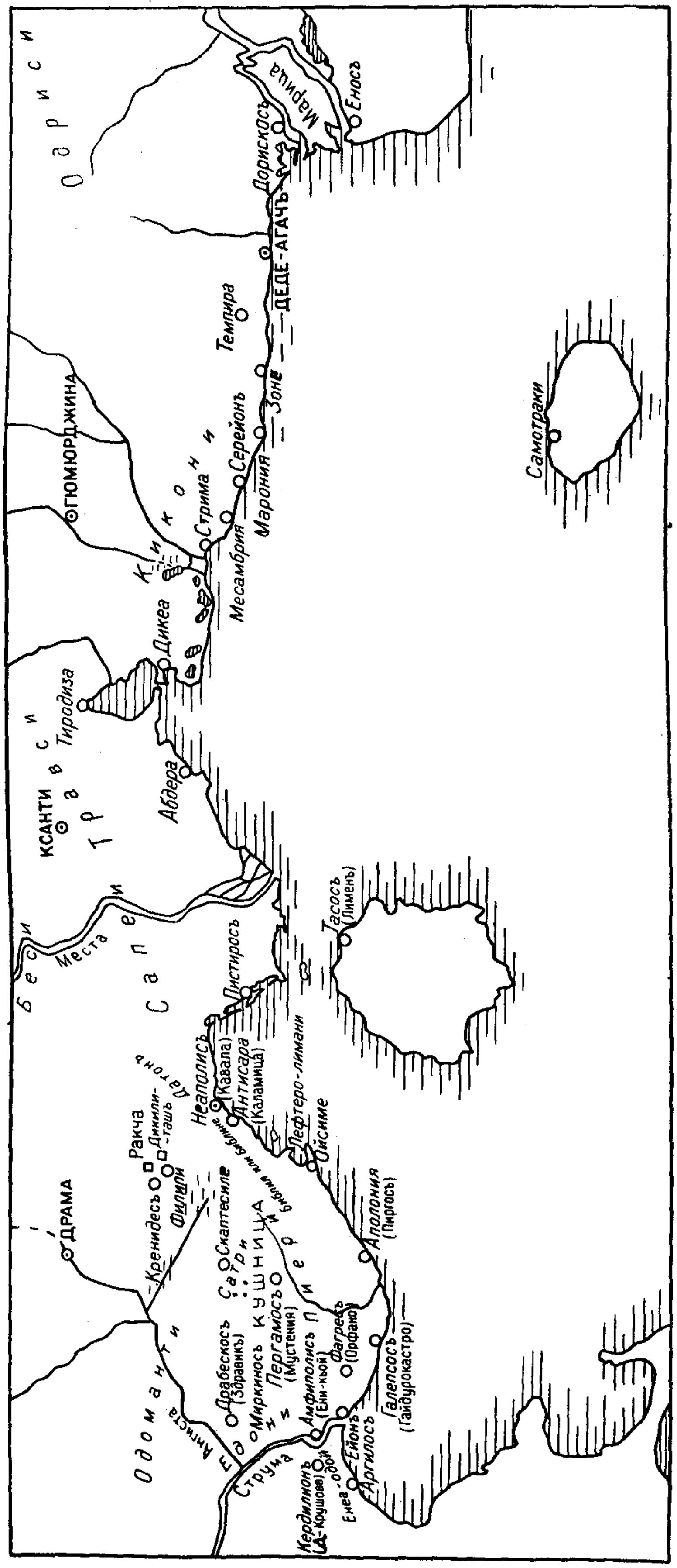
Одоманти
Беси
Одриси
Траки
Сапеи
Кикони
Едони
Пиери
Сатри
Места
Струма
Марица
Ангиста
КСАНТИ
ГЮМЮРДЖИНА
ДРАМА
ДЕДЕ-АГАЧЪ
Еносъ
Дорискосъ
Темпира
Зоне
Серейонъ
Марония
Стрима
Месамбрия
Дикеа
Тиродиза
Абдера
Тасосъ (Лименъ)
Самотраки
Пистиросъ
Неаполисъ (Кавала)
Антисара (Каламица)
Лефтеро-лимани
Ойсиме
Аполония (Пиргосъ)
Галепсосъ (Гайдурокастро)
Фагресъ (Орфано)
Амфиполисъ (Ени-кьой)
Ейонъ
Аргилосъ
Кердилионъ (Д.-Крушово)
Енеа-одой
Миркиносъ
Драбескосъ (Зрдвикъ)
Пергамосъ (Мустения)
Скаптесиле
Филипи
Кренидесъ
Ракча
Дикили-ташъ
Датонъ
КУШНИЦА

Карта на гръцкитѣ колонии въ Бѣломорието.
Karte der altgriechischen Kolonien im Nordägäischen Gebiet (Bělomorie)

града и се самоизгорилъ заедно съ приближенитѣ си.[1] Въ този походъ взелъ участие и поетътъ Есхилъ.[2] Кимонъ получилъ за превземането на Еионъ почести по-голѣми отъ тѣзи на Милтиадъ за Маратонъ и Темистокълъ за Саламинъ. Завърналитѣ се бащи кръщавали децата си съ името **Στρυμόδωρος** (даръ на Струма), а поетитѣ разглеждали въ своитѣ произведения предания, които стояли въ връзка съ Струмската долина, за да докажатъ атинскитѣ права надъ новата територия.[3] Всичко това показва, какво голѣмо значение сѫ отдавали атинцитѣ на Долнострумската область. На следната година 475 презъ пролѣтьта атинцитѣ подъ предводителството на стратезитѣ Лисистратъ, Ликургъ и Кратинъ, използвайки Еионъ като изходна база, се опитали да разширатъ заетата територия, като превзематъ „Деветьтѣ пѫтища“, но били разбити отъ тракитѣ.[4] Този неуспѣхъ не отчаялъ Атина. Презъ 465 г. атинцитѣ се опитали отново да завладѣятъ долината на Струма. Докато Кимонъ обсаждалъ о. Тасосъ, 10,000 атинци и тѣхни съюзници се отправили за Струма подъ началството на Софанесъ и Леаргъ и завзели „Деветьтѣ пѫтища.“ Обаче, когато се опитали да проникнатъ по-навѫтре, за да завладѣятъ златнитѣ мини на Пангей, тѣ били напълно унищожени отъ едонитѣ при Драбескъ.[5] Тази катастрофа, колкото и тежка да била, не отвърнала атинцитѣ отъ желанието да засѣднатъ въ Долнострумската долина. 29 години по-сетне, презъ 437-6 Хагнонъ успѣлъ най-сетне да се задържи на „Деветьтѣ пѫтища“ и да основе тукъ атинската колония Амфиполисъ,[6] която имала характеръ на укрепено мѣсто и тържище. Тя била заселена съ колонисти отъ Атина, близкия Аргилосъ и халкидци.[7] Обаче атинцитѣ не се радвали дълго време на тази съ толкова жертва основана колония. Следъ 13 години презъ 424 г. Амфиполисъ падналъ въ рѫцетѣ на спартанцитѣ. Атина запазила само пристанището Еионъ.[8]

Отвѫдъ р. Места близо до устието ѝ презъ 654 или 652 г. била основана колонията Абдера (Ἄβδηρα) отъ Тимесий отъ Клазомена.[1] Обаче околнитѣ траки[2] прогонили скоро пришелцитѣ. Сто години по-късно около 546 г., когато градъ Теосъ въ Йония билъ завзетъ отъ Харпалъ следъ свалянето на Креза отъ трона, теосци напуснали града си и колонизирали за втори пѫть Абдера.[3] Споредъ митологията Абдера била основана отъ Херакла за споменъ на неговия любимецъ Абдеросъ, който билъ разкѫсанъ тукъ отъ дивитѣ коне на Диомеда.[4] Близо до Бистонското езеро се намиралъ гръцкиятъ градъ Дикея (Δίκαια),[5] за който градъ нѣма сведения, чия колония е билъ. Много рано, неизвестно кога, може би, още въ VII в. преселници отъ о. Хиосъ заели киконския градъ Марония и основали своя колония,[6] околноститѣ на която били прочути презъ цѣлата древность съ виното си.

---

[1] Herodot. VII 107; Plutarch *Kimon* 7.

[2] Aeschyli *Pers.* 867—72 ed. Wilamowitz: οἷαι Στρυμονίου πελάγους Ἀχε-
λωΐδες εἰσὶ πάροικοι
Θρηΐκων ἐπαύλεις
λίμνας τ’ ἔκτοθεν αἱ κατὰ χέρσον ἐ-
ληλαμέναι περὶ πύργον.
Вж. Perdrizet пр. съч. 8, заб. 3.

[3] Perdrizet пр. съч. 10 и сл.

[4] Schol. ad Aeschin. *de falsa leg.* 31: Λυσιστράτου καὶ Λυκούργου καὶ Κρατίνου στρατευόντων ἐπ’ Ἠιόνα τὴν ἐπὶ Στρυμόνι διεφθάρησαν ὑπὸ Θρᾳκῶν, εἰληφότες Ἠιόνα ἐπὶ ἄρχοντος Ἀθήνησι Φαίδωνος. Срв· Perdrizet пр. съч. 12 заб. 6; Collart *Philippes* 64 заб. 2.

[5] Herodot. IX 75; Thukyd. I 100; IV 102; Isokrat. *de pace* 88. Вж. Perdrizet пр. съч. 12 и сл.; Collart *Philippes* 66 и сл. и заб. 4.

[6] Thukyd. IV, 102, 4 и 103, 5; Polyaen. VI 53; Schol. ad Aesch. *de falsa leg.* 34; Diodor. XII 32, 3. Споредъ Beloch II 1, 198 и заб. 3 атинската колония Брея (Βρέα), за която става дума въ единъ надписъ (IG I², 45; Plutarch *Pericl.* 11), е една и сѫща съ Амфиполисъ.

[7] Bilabel пр. съч. 221; Collart *Philippes* 69 и особено заб. 4; E. Harrison *Chalkidike* въ The Classical Quarterly VI (1912) 177.

[8] Thukyd. IV 102—108.

Сѫщо така много рано, може би, още презъ VIII в. е билъ заетъ и вториятъ крайбрѣженъ бѣломорски островъ Самотраки отъ гърцитѣ.[7] Обаче не е известно, какви сѫ били тѣзи гърци. Предположението, че това сѫ били отъ о. Самосъ, не може да се смѣта за сигурно. Жителитѣ на о. Самотраки подобно на о. Тасосъ основали на срещуположния тракийски брѣгъ редица колонии, които Херодотъ нарича τὰ Σαμοϑρήκια τείχεα.[8] Едни отъ тѣзи колонии служила за осигуряване на бѣломорскитѣ Самотракски владения, а други за търговия и земледѣлчески култури. Най-западната колония, която граничила съ тасоския градъ Стрима, е била Месамбрия (Μεσαμβρίη).[9] Въ източна посока отъ нея се намирали на крайбрѣжието[10] Серейонъ (Σέρρειον),[11] Зоне

---

[1] Herodot. I 168; Strabon. C 644; Ps. Skymn. 660. Вж. Busolt пр. съч. 462; II 507; Beloch пр. съч. 255; Bilabel пр. съч. 196 и сл.; Strack *Die antiken Münzen von Thrakien* 3 сл. За Абдера вж. още E. Pottier — Am. Hauvette-Besnault *Décret des Abderitains, trouvé à Théos* въ BCH IV (1880). 54 и сл.

[2] Срв. Пиндаровия пеанъ за абдерититѣ Pindari *Carmina* ed. O. Schroeder[2] p. 275 v. 24 и сл. ατινα (τάνδε) ναίω | Θρηϊκίαν | γ(αῖ)αν ἀμπελό εσ;αν τε καί | εὔκαρπον; Ul. v. Wilamowitz-Möllendorff *Pindaros* Berlin 1922, 319 и сл.

[3] Herodot. I 168; Ps. Skymnos 665; Strabon. C. 644.

[4] Jurenka *Pindars Paän für die Abderiten* въ Philologus 71 (1912) 175 и сл,; v. Arnim *Pindars Paän für die Abderiten* Wiener Eranos 1909, 120.

[5] Herodot. VII 109; Ps. Skylax 67 (68); Strabon VII 331 fr. 44. 47. Вж. PWRE V 545; A. H. Jones *The cities of the eastern Roman provinces* Oxford 1937, 2 предполага, че Дикея е била разрушена отъ тракитѣ или е била погълната отъ по-мощнитѣ си съседи, понеже следъ IV в. не се срѣща въ историята.

[6] Herodot. VII 109. Вж. Busolt пр. съч. 462; Beloch пр. съч. 254; Bilabel пр. съч. 214; PWRE XIV 1912.

[7] Fredrich IG XII 8, 37; Bilabel пр. съч 159.

[8] Herodot. VII 108. Вж. Fredrich IG XII 8, 39 и сл.; G. Seure *Inscriptions de Thrace* въ BCH. XXIV (1900) 148—159.

[9] Herodot. VII 108: ...τὰ Σαμοϑρήικια τείχεα, τῶν ἐσχάτη πεπόλισται πρὸς ἑσπέρης πόλις τῇ οὔνομα ἐστὶ Μεσαμβρίη. Вж. Lenk въ PWRE XV 1074.

[10] Fredrich IG XII 8, 39.

[11] Herodot. VII 59: ἐν τῷ Σάλη τε Σαμοϑρηικίῃ πεπόλισται πόλις καὶ Ζώνη τελευτᾷ δὲ αὐτοῦ Σέρρειον ἄκρη ὀνομαστή. ὁ δὲ χῶρος οὗτος τὸ παλαιὸν ἦν Κικόνων. За други мѣста отъ автори вж. IG XII 8, 40. За Сале PWRE 2 R. I 1867. За Серейонъ PWRE 2 R. II 1744, дн. Макри.

(Ζώνη), Сале (Σάλη) и Дрисъ (Δρῦς),[1] а малко по-далечъ отъ морския брѣгъ Темпира (Τέμπυρα)[2] и Харакома (Χαράκωμα).[3]

Всички тѣзи гръцки колонии отъ устието на Струма до устието на Марица (Еносъ) заемали една тѣсна ивица по крайбрѣжието, която само при долното течение на Струма се разширявала малко по-навѫтре, но не повече отъ 10-тина клм. Задъ тази тѣсна ивица сѫ обитавали тракитѣ, които образували отдѣлни малки независими царства, а царството на одриситѣ заемало за кратко време голѣма територия,[4] заплашвало Абдера[5] и Еносъ,[6] играело важна роля въ тогавашнитѣ политически отношения и просѫществувало съ прекѫсвания дълго време. Нѣкои тракийски държавици се запазили чакъ до 46 г. сл. Хр. Това положение се признава и отъ древнитѣ. Така Страбонъ пише изрично (VII 323): τὰ δὲ πέραν Στρυμόνος ἤδη μέχρι τοῦ Ποντικοῦ στόματος καὶ τοῦ Αἵμου πάντα Θρᾳκῶν ἔστι πλὴν τῆς παραλίας· αὕτη δ' ὑφ' Ἑλλήνων οἰκεῖται...[7] Особено картинно се изразява Цицеронъ, който казва, че гръцката колонизация изглеждала като ивица, порѫбена около варварскитѣ земи включително Тракия (de re publ. II 4, 9: coloniarum vero quae est deducta a Graiis in Asiam Thracum Italiam Siciliam Africam praeter unam Magnesiam, quam unda non adluat? ita barbarorum agris quasi adtexta quaedam videtur ora esse Graeciae). Разбира се тази тѣсна гръцка ивица, която задъ гърба си имала само море, като се изключи културното влияние, не е могла да промѣни етническия съставъ на хинтерланда, който запазилъ тракийския си обликъ както презъ класическата и хеленистическата епоха, така и презъ римската. Едва по-късно презъ епохата на великото преселение на народитѣ той билъ промѣненъ отъ българскитѣ славяни, които дошли не по море, а по суша, както е най-естествено и затова най-сигурно, спускайки се постепенно отъ северъ къмъ топлия югъ. Българскитѣ славяни станали наследници на тракитѣ не само по отношение на земята и правата за владение на Бѣломорието, но сѫщо и по отношение на тѣхнитѣ борби съ гърцитѣ — вѣчнитѣ неканени пришелци въ тази страна.

---

[1] Ps. Skylax 67.

[2,3] Strabon. VII fr. 48: ... καὶ τὸ τῶν Σαμοθρᾴκων πολίχνιον Τέμπυρα καὶ ἄλλο Χαράκωμα, οὗ πρόκειται ἡ Σαμοθρᾴκη νῆσος... Други мѣста въ IG XII 8, 40. За Темпира PWRE 2 R. V 489, за Харакома PWRE III 2120.

[4] Thukyd. II 97: Ἐγένετο δὲ ἡ ἀρχὴ Ὀδρυσῶν μέγεθος ἐπὶ μὲν θάλασσαν καθήκουσα ἀπὸ Ἀβδήρων πόλεως ἐς τὸν Εὔξεινον πόντον μέχρι Ἴστρου ποταμοῦ ... ἐς ἤπειρον δὲ ἀπὸ Βυζαντίου ἐς Λαιαίους καὶ ἐπὶ τὸν Στρυμόνα.

[5] Strack *Die antiken Münzen von Thrakien* 10 сл.

[6] П. т. 156 и сл.

[7] Срв. Г. И. Кацаровъ и Д. Дечевъ *Извори за старата история и география на Тракия и Македония* София 1915, 106: „а цѣлото пространство отвѫдъ Стримонъ до устието на Понта и до Хемъ е заето отъ тракитѣ съ изключение на крайбрѣжието; последното е заселено отъ елини."

DIE GRIECHISCHE KOLONISATION DES NORDÄGÄISCHEN GEBIETES IM ALTERTUM

von W. Beševliev

In dem obigen Aufsatz wird die Kolonisation des Nordägäischen Gebietes (jetzt von den Bulgaren „Bělomorie“ genannt) von den Griechen im Altertum zusammenfassend dargestellt. Dabei wird es besonders darauf hingewiesen, daß diese Kolonisation sich nur auf einen ganz schmalen Küstenstrich beschränkte, der nirgends tiefer als 10—10 klm. war, während das Hinterland immer intensiv thrakisch war und als Land der Thraker durch das ganze Altertum galt.

ПРИНОСИ КЪМЪ ИСТОРИЯТА НА ТРАКИТѢ

отъ Мл. Тоневъ

I

Презъ времето между Ксерксовия походъ въ Гърция и началото на Пелопонеската война, около срѣдата на V вѣкъ пр. Хр., се създало въ Тракия по срѣдното и долно течение на Марица царството на одриситѣ, което сполучило да подчини почти всички племена, които населявали Тракийската равнина, и да разшири своята власть до Софийското и Кюстендилско поле, въ източната часть на Северна България и по Бѣломорския брѣгъ до устието на р. Места. То представяло несъмнено единственото държавно образувание въ Тракия, което излѣзло извънъ тѣснитѣ племенни граници и оказало известно влияние върху хода на общечовѣшката история. Обаче древнитѣ историци и писатели, като изключимъ кжсия разказъ на Тукидидъ въ втората книга на Пелопонеската война, сж намирали много рѣдко поводъ да ни съобщатъ нѣщо за границитѣ, държавното устройство и сждбинитѣ на това царство (откжслечни сведения намираме само въ случая, когато нѣкоя отъ гръцкитѣ държави, предимно атинската, е влизала въ стълкновение съ него). Мѣстожителството на племето одриси ни е познато само приблизително отъ случайнитѣ бележки на нѣкои писатели. Тукидидъ (II 96) разказва, че Ситалкъ вдигналъ за своя походъ срещу Македония първо тракитѣ между Хемусъ и Родопа и освенъ тѣхъ гетитѣ, нѣкои родопски племена и подвластнитѣ му пеонци. Явно е, че Тукидидъ поставя на първо мѣсто самитѣ одриси и съседнитѣ имъ племена. Страбонъ (VII fr. 48) съобщава, че беситѣ, за които знаемъ, че сж живѣли въ Западнитѣ Родопи и най-западния кжтъ на Тракийското поле, граничели съ сапеитѣ и одриситѣ и, както трѣбва да допустнемъ, съ първитѣ на югъ[1] и съ вторитѣ на изтокъ. Херодотъ (IV 92), като говори за скитския походъ на Дарий, казва, че той следъ почивката си при рѣката Теаръ дошелъ до друга рѣка, на име Артескъ, която текла презъ земитѣ на одриситѣ. Името на тази рѣка не се споменава у никой другъ писатель, и ние не можемъ да знаемъ, коя рѣка е ималъ предъ видъ Херодотъ, обаче въ всѣки случай тази рѣка трѣбва да бжде търсена въ Източна Тракия между р. Тунджа и морето, понеже Дарий въ своя походъ едва ли се е отклонилъ много отъ крайбрѣжието къмъ вжтрешностьта на Тракия[1]. Плиний (Hist. nat. IV 11) споменава, че рѣката Хебъръ текла презъ одриситѣ, и изброява имената на много тракийски племена, съседни на тѣхъ[2]. За съжаление Плиний е правилъ много небрежно извадкитѣ си отъ съчинението за географията на Тракия, съ което е разполагалъ, и дава общо имената на разни тракийски племена, за нѣкои отъ които знаемъ несъмнено, че не сж граничели съ одриситѣ, напр., едонитѣ, които сж живѣли въ областьта около Амфиполъ, нѣкогашнитѣ обитатели на Херсонесъ долонкитѣ и др. Тацитъ (Ann. II 64—67, III 38) разказва, че следъ смъртьта на Реметалкъ I Августъ раздѣлилъ неговото царство между брата му Рескупоръ и сина му Котисъ. Котисъ получилъ равнитѣ и съседни съ гръцкитѣ градове мѣста, Рескупоръ — некултурната и близка до неподчиненитѣ тракийски племена[3] часть къмъ вжтрешностьта на Тракия. Следъ убийството на Котисъ и пленяването на Рескупоръ отъ римлянитѣ Тракия била раздѣлена между Рескупоровия синъ Реметалкъ II и децата на Котисъ (18 г. сл. Хр.), като по всѣка вѣроятность на синоветѣ били дадени тѣзи части, които сж имали бащитѣ имъ. Три години следъ тази подѣлба въ Тракия избухнало възстание. Племената койлалети, одриси и дии[4] се вдигнали срещу царя Реметалкъ и го обсадили въ Филипополъ. Заключението, което можемъ да направимъ отъ Тацитовия разказъ е това, че одриситѣ сж живѣли настрана отъ морето,[5] къмъ вжтрешностьта, и не много далече отъ Пловдивъ. Като вземемъ предвидъ всички тѣзи мѣста, бихме могли да опредѣлимъ мѣстожителството на одриситѣ по срѣдното течение на Марица и долното течение на Тунджа. Възможно е тѣ да сж се простирали и малко на изтокъ отъ тѣзи две рѣки до Странджа планина[6].

---

[1] Herod. VII 111 съпоставя беситѣ съ съседитѣ на сапеитѣ — сатритѣ. Но у него излиза, като че ли беситѣ сж единъ родъ отъ сатритѣ, който трѣбвало да се грижи за Дионисовото прорицалище, разположено въ най-високитѣ планини.

Кжде точно се е намирало срѣдището на одриската държава е мжчно да сè каже. Нѣкои изследвачи[7] сж изказали мнение, че одриското царство е нѣмало столица и че царьтъ пребивавалъ въ построенитѣ на различни мѣста въ държавата дворци. Това предположение е малко вѣроятно. Одриситѣ не сж били чергари, а уседнало племе съ силно развитъ култъ къмъ умрѣлитѣ[1] и следователно привързани къмъ мѣстото, дето почивали прадѣдитѣ на семейството. Размѣстването на племената въ Тракия по това време е било вече завършено, а управлението на голѣмото царство, сношенията съ чуждитѣ държави и събирането на данъци сж изисквали несъмнено едно срѣдно мѣсто, което, ако и да не е било истинска столица въ нашия смисълъ на думата поради липсата на по-голѣми градове, все пакъ е изпълнявало тази служба. Освенъ това, дори ако допустнемъ възможностьта за сжществуване на различни царски мѣстожителства, то това съвсемъ не би подхождало за такива царе-войници, каквито сж били Тересъ и Ситалкъ, и за V вѣкъ, когато разкошътъ въ строежа на богати и удобни жилища още не си е билъ пробилъ пжть дори и въ по-културната Гърция, а по-скоро за IV вѣкъ при царуването на Котисъ, за когото ни се съобщаватъ подобни нѣща.

---

[1] Херодотъ не дава точни указания за пжтя на Дарий презъ Тракия. Той споменава само имената на скирмиадитѣ и нипсеитѣ (ср. Theop. fr. 17 ; Steph. Byz. Σίρες), за които казва, че живѣли около Салмидесъ и надъ градоветѣ Аполония и Месемврия (IV 93). Освенъ това той разказва за спирането на Дария при изворитѣ на р. Теаръ (спомената и отъ Плиний, Hist. nat. IV 11), които Unger, Archäol. Anz. 1915 г. стр. 3. отъждествява съ извора Буюкъ камера при Йене въ околностьта на Бунаръ хисаръ. Въ такъвъ случай Дарий е миналъ източно отъ Странджа, приблизително по сегашния пжть Виза—Бунаръ-хисаръ—Лозенградъ, и следъ това се е отправилъ на северъ, като е оставилъ Тунджа отъ лѣво. Tomaschek, Die alten Thraker I 80 предполага, че Артескъ е Тунджа. Гл. и Кацаровъ, Произходъ и пръвъ разцвѣтъ на одриското царство въ древна Тракия, Учил. прегледъ XXXII (1933) стр. 737 б. 2.

[2] Ср. и Д. Димитровъ, Изв. Истор. др. XIII (1933) стр. 5.

[3] Ср. Tac. Ann. IV 46.

[4] За мѣстожителството на койлалетитѣ вижъ литературата у Димитровъ, цит. съч. стр. 6; за диитѣ Тукидидъ (II 96, 2: ср. 98, 4) разказва, че живѣли въ Родопитѣ.

[5] Че одриситѣ не сж живѣли на морето, можемъ да сждимъ и отъ сведенията, които ни даватъ древнитѣ писатели за племената, населяващи южния и източенъ брѣгъ на Тракия отъ града Марония на Бѣло море до Несебъръ въ политѣ на Стара-планина. Тукъ сж живѣли кикони, корпили, апсинтии, кени, тини, транипси и асти.

[6] Ср. Кацаровъ цит. съч. стр. 737.

[7] Гл. Kahrstedt, Pauly-Wiss. XI 1552; ср. и Кацаровъ, цит. съч. стр. 752. Сравнението което Kahrstedt прави съ персийскитѣ сатрапи и царетѣ на франкитѣ отъ времето на Каролингитѣ не е никакъ умѣстно. Самата длъжность на сатрапитѣ е била да надзиравать цѣлата

Изглежда, че при опредѣляне срѣдището на одриското царство ние трѣбва да правимъ разлика между първитѣ царе Ситалкъ, Севтъ I и Медокъ и втората царска линия Севтъ II, Котисъ и Керсоблептъ. Седалището на тѣзи последнитѣ, които сж царували презъ IV вѣкъ, се е намирало вѣроятно въ югоизточната часть на Тракия, въ съседство съ Херсонесъ, понеже монетитѣ на Хебризелмъ, Котисъ и Керсоблептъ сж били сѣчени въ Кипсела,[2] съкровището на Котисъ се пазѣло въ Светата планина[3], която лежи близо до провлака на Херсонесъ (Dem. XXIII 104), и при Филиповия походъ въ Тракия въ 352 г. Керсоблептъ е билъ обсаденъ въ крепостьта Херайонъ тейхосъ на брѣга на Мраморно море. Тѣзи царе сж имали столицата си извънъ мѣстожителството на племето одриси. Обаче ако сждимъ по указанията на Ксенофонтъ при описване похода на гръцкитѣ наемници на служба у Севтъ въ Югоизтчна Тракия, седалището на тогавашния царь Медокъ се е намирало въ вжтрешностьта на страната. Ксенофонтъ разказва за одриситѣ, които дошли отъ Медоковото царство на помощь на Севтъ следъ неговия съюзъ съ гръцкитѣ наемници, че слѣзли отъ вжтрешностьта[4], и самиятъ Медокъ се означава отъ

повѣрена на тѣхъ голѣма область и тѣ не сж били привързани къмъ никое мѣсто отъ култъ и традиция, а франкскитѣ крале сж владѣели като завоеватели една високо културна страна съ много и значителни градове, дето тѣ още се чувствували като чужди, докато това нѣщо въ никой случай не може да се каже за одрискитѣ царе отъ V вѣкъ.

[1] За това говорятъ многобройнитѣ надгробни могили и особено разкрититѣ напоследъкъ богати гробници при Дуванлий и Мезекъ. Ср. сжщо Herod. V 8; за почитьта къмъ умрѣлитѣ у скититѣ, които въ много отношения приличатъ на тракитѣ, срв. още Herod. IV 127.

[2] Casson, Macedonia, Thrace and Illyria, Oxford 1926, стр. 196, 199, 201 означава изрично Кипсела като столица на одриското царство.

[3] Ἱερὸν ὄρος, сега Текиръ-дагъ.

[4] Xen. Anab. VII 4, 21 ἐκ γὰρ τῶν Ὀδρυσῶν πολλοὶ κατέβαινον; VII 5, 15 ἔκ τε γὰρ Ὀδρυσῶν πολὺ ἔτι πλείους κατεβεβήκεσαν, VII 7, 2 ἄνδρα Ὀδρύσην . . . τῶν ἄνωθεν καταβεβηκότων. До сжщото заключение ни довежда и разказътъ на Демостенъ за деянията на Харидемъ въ началото на неговата дейность като началникъ на наемници (Dem. XXIII 149 сл.). Отъ Амфиполъ Харидемъ

тракиеца Медосадъ като *ὁ ἄνω βασιλεύς* (Anab. VII 7, 3). Сѫщото нѣщо казва за царя и Севтовиятъ служитель Хераклидъ на пароскитѣ посланници и добавя, че Медокъ обитавалъ далечъ, на 12 деня пѫть отъ морето. Ние не знаемъ точно, какво е разбиралъ Хераклидъ подъ единъ день пѫть, но понеже Херодотъ (IV 101) опредѣля това разстояние на 200 стадии (= 32,800 метра) и понеже обикновениятъ дневенъ пѫть на Кировата войска къмъ Вавилонъ и на отстѫпващитѣ следъ боя при Кунакса гърци е билъ 5 парасанги (= около 25 клм.), бихме могли да вземемъ срѣдно 30 клм., и въ такъвъ случай, понеже станътъ на Севтъ, кѫдето се е водилъ този разговоръ, се намиралъ близо до Перинтъ, това разстояние би ни завело въ вѫтрешностьта на Тракия до околностьта на Пловдивъ[1]. Обаче така полученото разстояние е несъмнено твърде голѣмо. Хераклидъ, който се е стремѣлъ да убеди пароскитѣ пратеници да не ходятъ при Медокъ, а да поднесатъ носенитѣ подаръци на неговия господарь Севтъ, навѣрно е преувеличилъ числото на днитѣ и въ никой случай не е показалъ най-краткото време, за което човѣкъ би могълъ да стигне до двора на Медокъ[2], по-скоро бихме могли да допустнемъ обратното. Освенъ това продължителното изминаване по 30 клм. пѫть дневно може да бѫде издържано отъ младъ и свикналъ съ дълго ходене мѫжъ, обаче, ние трѣбва да вземемъ предъ видъ, че паросцитѣ не сѫ изпратили юноши да се яватъ предъ тракийския царь и че пѫтуването е трѣбвало да бѫде извършено презъ зимата при твърде неблагоприятни условия. Съ колко следва да се намали даденото по-горе число, е трудно да се каже. Все пакъ азъ мисля, че въпросното разстояние не може да бѫде по-малко отъ 200 клм., защото Хераклидъ едва ли би могълъ да говори така, ако истинското разстояние е било само 2—3 дена пѫть. При такова допускане би трѣбвало да търсимъ мѣстожителството на Медокъ нѣкѫде къмъ Свиленградъ - Харманли.

Къмъ сѫщото заключение ни довежда и едно друго указание на Ксенофонтъ. Той разказва, че на следния день следъ нощното нападение на тинитѣ срещу стана на Ксенофонтъ Севтовата войска се била вече увеличила тройно, главно поради прииждането на доброволци отъ одриситѣ, примамени отъ слуховетѣ за дѣлата на Севтъ и на гърцитѣ. Сега вече, следъ несполучливото нападение и следъ голѣмото нарастване на неприятелската войска, тинитѣ решаватъ да се подчинятъ и Севтъ завежда войската си въ намиращата се надъ града Византия область на име Делта. Тукъ е трѣбвало да се изплати заплатата на гръцката войска и Ксенофонтъ казва, че вече билъ изминалъ единъ месецъ отъ тѣхната служба при Севтъ. Като извадимъ нѣколко дена, нужни за споменатото предаване на тинитѣ и за пѫтя отъ Тинското поле до

отива съ кораби при Котисъ и, когато войната около Амфиполъ пламва отново, той постѫпва на служба при олинтийцитѣ, и за да стигне до новия воененъ театъръ, той се качва на кораби въ града Кардия, който се намира на шийката на Галиполския полуостровъ.

[1] Разстоянието между Перинтъ и Свиленградъ е около 190—200 клм., разстоянието Свиленградъ—Пловдивъ по желѣзопѫтната линия е 141.

[2] И самото обстоятелство, че паросцитѣ сѫ пратили посланици и подаръци до Медокъ, говори противъ поставяне срѣдата на неговата държава тъй далечъ отъ Пропонтида, въ западната часть на Тракийската равнина.

Делта, бихме могли да поставимъ нощното нападение къмъ 25-я день. Естествено слуховетѣ за успѣхитѣ на Севтъ при този походъ сѫ могли да се разпространятъ, само следъ като той вече навлѣзълъ въ земята на тинитѣ и превзелъ нѣколко тѣхни села — първото нападение дошло неочаквано и за самитѣ мѣстни жители (Anab. VII 3, 44 сл.) Като извадимъ още 5 дена отъ посоченитѣ 25, оставатъ всичко около 20 дни, презъ което време е трѣбвало слухътъ за действията на Севтъ да достигне до одриситѣ, да се събератъ желаещитѣ и да дойдатъ при тракийската войска. Явно е, че одриситѣ сѫ живѣли не съвсемъ далечъ отъ театъра на военнитѣ действия и ние бихме могли да приемемъ, че тѣ сѫ достигали източно поне до околностьта на гр. Одринъ. Къмъ това трѣбва да добавимъ, че Медокъ и неговиятъ синъ Амадокъ сѫ сѣкли паритѣ си въ Марония[1], западно отъ Хебъръ. Това отговаря добре на казаното по-горе за мѣстожителство на тракийския царь.[2]

За сѫдбата на одриската държава преди Пелопонеската война ние имаме съвсемъ оскѫдни сведения. Скитскиятъ походъ на Дарий, подчинението на крайбрѣжнитѣ тракийски области отъ Мегабазъ (Herod. V 10, 26) и Ксерксовото нашествие въ Гърция не сѫ засегнали непосрѣдствено земята на одриситѣ, но все пакъ не сѫ минали незабелязано. Предположението на Белохъ, че опитътъ на перситѣ да закрепятъ властьта си на Балканския полуостровъ е създалъ условия да се образува едно по-голѣмо царство въ Тракия, изглежда доста приемливо.[3] Като създатели на одриската мощь се явяватъ главно двамата царе Тересъ и Ситалкъ (Thuc. II 29, 2; 96). Първиятъ разширилъ границитѣ на държавата си на изтокъ до брѣга на Черноморе, подчинилъ населяващитѣ крайбрѣжието племена и завладѣлъ югоизточната часть на Тракийската равнина чакъ до мѣстностьта Делта, северно отъ Византия.[4] Сѫщо тъй изглежда, че той успѣлъ да затвърди властьта си на северъ отъ Хемусъ до рѣката Дунавъ и влѣзълъ въ връзка съ скитския царь Ариапитъ, комуто далъ дъщеря си за жена.[5] Една бележка на Плутархъ (Moralia 174 D) ни го представя като неуморимъ войникъ, незнаещъ почивка. Разширението на държавата въ западна посока по горното и срѣдно течение на р. Струма е било дѣло на Ситалкъ. При разказа за неговия походъ срещу Македония Тукидидъ[6] споменава, че Ситалкъ и по-рано воювалъ въ тѣзи области съ пеонцитѣ и проправилъ пѫть за войската си презъ планината Керкина.[7] Леситѣ и агрианитѣ, които Тукидидъ отбелязва като най-западнитѣ подвластни на тракийския царь племена, сѫ били вѣроятно подчинени отъ него.[1] Този походъ срещу пеонцитѣ е станалъ преди съюза на Ситалкъ съ Атина (лѣтото 431 г.), понеже въ 430 г. той не е водилъ никаква война[2] и, което е по-важно, още преди сключването на съюза съ атинцитѣ неговата власть по срѣдното течение на Струма е била вече дотолкова закрепнала, че той можалъ да се намѣси въ спора между наследницитѣ на македонския престолъ, като поддържалъ изгонения отъ своето владение въ Горна Македония Филипъ, братъ на Пердика.[3] Като веземемъ предъ видъ природата на тѣзи мѣста и труднноститѣ, които е представлявала войната въ тия отдалечени отъ срѣдището на одриската държава области, лесно можемъ да приемемъ, че подчинението на агрианитѣ, леситѣ и другитѣ населяващи тѣзи земи племена, както и походътъ срещу пеонцитѣ, не сѫ могли да бѫдатъ извършени само въ едно лѣто, а сѫ изисквали по-дълго време. Вниманието, което Ситалкъ е отдѣлялъ за западнитѣ граници на царството, личи и отъ обстоятелството, че той загубилъ живота си въ една война срещу западнитѣ си съседи трибалитѣ (Thuc. IV 101, 5).

---

[1] Гл. по-долу стр. 193.

[2] При едно евентуално опредѣляне седалището на одрискитѣ царе вниманието ни се привлича отъ откритата напоследъкъ при с. Мезекъ, Свиленградско, гробница на владѣтель. Обаче околностьта още не е проучена основно въ археологическо отношение и намѣренитѣ находки до сега не сѫ обнародвани въ тѣхната цѣлость. Ср. и Кацаровъ, цит. съч. стр. 751. (Статията е писана преди да бѫдатъ обнародвани резултатитѣ отъ разкопкитѣ при Мезекъ въ ИАИ XI (1937). Б. р.).

[3] Beloch, Griech. Gesch. III^{2}, 2 стр. 85. На противно мнение е Кацаровъ, цит. съч., стр. 739.

[4] Xen. Anab. VII 2, 22; VII 5, 1. За тъждественостьта на споменатия на последното мѣсто Тересъ съ основателя на одриската държава гл. по-долу стр. 190.

[5] Herod. IV 80.

[6] Thuc. II 98.

[7] Сега Бѣласица или Малешевската планина.

Херодотъ (IV 80) ни разказва и за едно стълкновение между Ситалкъ и скитския царь Октамасадъ, и, при все че неговиятъ разказъ е украсенъ съ разни приказни добавки,[4] основата на цѣлата работа не може да подлежи на съмнение, защото събитието, за което става дума, се е случило не много време преди издаването на Херодотовото съчинение и въ непосрѣдствено съседство съ многобройнитѣ гръцки колонии на Черноморския брѣгъ, които сѫ били въ оживени търговски връзки съ Атина и отъ дето сѫ могли да достигнатъ доста положителни сведения за него. Обаче изложенитѣ отъ Херодотъ причини за войната поне така, както тѣ сѫ разправени у него, ни изглеждатъ малко правдоподобни. Човѣкъ не може да разбере, защо Октамасадъ следъ бѣгството на Скилъ започва веднага война срещу тракитѣ, безъ да е билъ предизвиканъ съ нѣщо отъ Ситалкъ, за когото той е можалъ да предполага, че като неговъ близъкъ роднина[5] ще бѫде разположенъ по-приятелски къмъ него отколкото къмъ Скилъ, и защо Ситалкъ, който споредъ Херодотъ е нѣмалъ дори никакви сѫществени причини за война срещу скититѣ, вмѣсто да се опита да уреди по другъ начинъ възникналитѣ недоразумения между него и внука му Октамасадъ, събралъ войската си и тръгналъ на походъ срещу скититѣ. Работата би била по-разбираема за насъ, ако предположимъ, че Ситалкъ по нѣкакви неизвестни намъ причини е искалъ да върне Скилъ на скитския престолъ, или ако между двѣтѣ държави сѫ сѫществували известни териториални спорове, заради които се е почнала войната. Дали наистина и при Октамасадъ се е намиралъ единъ избѣгалъ Ситалковъ братъ, е трудно да се каже, но работата изглежда доста вѣроятна, ако вземемъ предъ видъ борбитѣ за престола, които обикновено сѫ избухвали въ тѣзи още варварски държави следъ смъртьта на царя.[1] Размирицитѣ въ Македония следъ смъртьта на Александъръ I и Архелай биха представяли една доста подходяща успоредица. Обаче този братъ не е могълъ да бѫде Спарадокъ, познатъ ни отъ разказа на Тукидидъ и отъ сѣченитѣ отъ него монети, защото въ такъвъ случай ние трудно бихме могли да си обяснимъ влиянието, което после е ималъ Севтъ, синътъ на Спарадокъ, при двора на Ситалкъ.[2] Споредъ мнението на повечето изследвачи на тия събития войната срещу скититѣ е принадлежала въ началото на Ситалковото царуване,[3] обаче не липсва и противното мнение, което се поддържа отъ Д. Димитровъ и R. Goossens. И двамата се занимаватъ независимо единъ отъ другъ съ въпроса, дали дошлата до насъ подъ името на Еврипидъ драма Резъ не крие въ себе си известни отражения на събитията около похода на Ситалкъ срещу Македония и Халкидскитѣ градове въ 429 г., и съ право идватъ до заключението, че мълвата около този походъ е оказала прѣко или косвено влияние върху нѣкои подробности отъ сюжета на драмата. Обаче тѣ отиватъ твърде далечъ въ желанието си да изкаратъ всички мѣста, които липсватъ у Хомеровия разказъ или нѣматъ религиозномитологиченъ характеръ, за заемствувани отъ съвременната история на Ситалкъ и се допуска, че редътъ на събитията въ драмата отговаря на временната последователность на дѣлата на тракийския царь, при което допускане скитскиятъ походъ се явява като последното отъ Ситалковитѣ предприятия преди 429 г.[4]. Въ такъвъ случай този походъ би трѣбвало да бѫде поставенъ въ 430 г., понеже въ 431 г. вниманието на Ситалкъ е било насочено къмъ събитията въ Македония, и отъ разказа на Тукидидъ за сключения съюзъ между царя и атинцитѣ не личи по това време Тракия да е била заета съ нѣкаква война. Обаче въ 430 г. Ситалкъ по всѣка вѣроятность не е предприемалъ никакъвъ походъ срещу скититѣ и това допускане се потвърждава отъ липсата на какъвто и да е намекъ за скитска война у Тукидидъ, който описва тъй подробно събитията презъ първитѣ две години. Освенъ това разликата между разказа на Херодотъ и това, което намираме въ драмата на Еврипидъ, е твърде голѣма, за да можемъ да твърдимъ съ положителностъ за сжществуване на успоредица между едното и другото събитие. Споредъ Херодотъ войната е била кратковременна и завършила съ мирно споразумение между двѣтѣ страни, у Еврипидъ пъкъ Резъ идва предъ Троя чакъ въ десетата година на войната, при все че е билъ виканъ често отъ троянцитѣ, и обяснява забавянето си съ трудноститѣ и продължителностьта на войната срещу скититѣ, която той най-после завършилъ съ пълна победа надъ неприятеля (Rh. стихъ 426 сл.). Най-многото, което можемъ да допустнемъ е, че авторътъ на драмата е знаелъ нѣщо за стълкновенията на Ситалкъ съ Октамасадъ и го е използвалъ въ фабулата на драмата, безъ да обръща много внимание на времето и хода на войната[1]; възможно е обаче споменаването на скититѣ и да е било измислено отъ него, за да оправдае дългото отсжтствие на тракитѣ предъ Троя, и, за да стори това, му е било достатъчно да знае, че скититѣ били голѣмъ и храбъръ народъ и че тѣ живѣли северно отъ Тракия при Черно море.

---

[1] Ср. Д. Димитровъ, Истор. мотиви въ драмата Резосъ, Изв. истор. др. X (1930), стр. 13 Кацаровъ, цит. съч., стр. 740.

[2] Ние можемъ да заключимъ това отъ разказа за залавянето на пелопонескитѣ пратеници въ Тракия. Ср. Thuc. II 67 и Herod. VII 137.

[3] Thuc. II 95, 2. Ср. F. Geyer, Makedonien bis zur Thronbesteigung Philipps II, München 1930, стр. 51.

[4] Подозрителни се явяватъ за насъ разказътъ, какъ варварскиятъ царь живѣе въ гръцкия градъ и взима участие въ бойнитѣ шествия, докато войската му стои навънъ предъ заключенитѣ врати по цѣлъ месецъ и негодува, и срещата на войскитѣ точно на границата между дветѣ държави.

[5] Споредъ M. Vasmer, Reallex. d. Vorgesch. XII стр. 240 и самото име на скитския царь, образувано съ сѫщия формантъ както тракийскитѣ имена Μαρσάδης Μηδοσάδης, Βερισάδης, не може да бѫде изтълкувано отъ ирански и вѣроятно е тракийско.

---

[1] Ferrabino, Bollett. di Filol. class. XVIII 1911—12, стр. 282 отрича сѫществуването на този братъ.

[2] Thuc. II 101, 5. Ср. Höck, Hermes XXVI стр. 78; Янко Тодоровъ, Тракийскитѣ царе 1933 г. стр. 8.

[3] Гл. Duncker, Gesch. des Altert. IX стр. 265 заб. 1; Schoch, Pauly-Wiss. III A стр. 378; Кацаровъ, цит. съч. стр. 740.

[4] Ср. R. Goossens, La date du Rhèsos, L'antiquité class. I 1932, стр. 115 и Димитровъ, цит. съч., стр. 16.

Остава да разгледаме още въпроса за разширението на одриската държава по Бѣломорския брѣгъ, който въ 429 г. е билъ вече подвластенъ на Ситалкъ отъ Бисанте до Абдера[2]. Времето на това разширение не ни е познато, но като вземемъ предъ видъ географското устройство на Маришката долина[3] и обстоятелството, че още Тересъ е проникналъ въ своитѣ походи до самия югоизточенъ кжтъ на Тракия[4], бихме могли да допустнемъ, че завладяването на земитѣ източно отъ Хебъръ е било една отъ първитѣ задачи на одрискитѣ царе, и че то принадлежи по време преди покоряването на страната отвъдъ Хемусъ и Ситалковитѣ завоевания по долината на Струма. Тукъ изниква и въпросътъ за отношенията на одриското царство къмъ гръцкитѣ градове, разположени по брѣга на Бѣло и Мраморно море, източно отъ устието на рѣка Места. Обаче ние не намѣрихме за тѣзи отношения никакви сведения у старитѣ писатели и сме принудени да търсимъ поука въ дошлитѣ до насъ данъчни списъци на принадлежащитѣ къмъ атинския морски съюзъ градове и въ запазенитѣ монети отъ гръцкитѣ колонии по тракийския брѣгъ при все че тѣзи последнитѣ позволяватъ само едно относително датиране и сами за себе си не ни даватъ възможность да правимъ възъ основа на тѣхъ заключения за исторически събития. По-скоро тѣ биха ни послужили за това да потвърдятъ познатитѣ такива[5]. Данъчнитѣ списъци на атинския морски съюзъ[1] ни даватъ точни числа за платенитѣ отъ разнитѣ градове суми презъ времето отъ 454/53 — 427/26 г., обаче ние не знаемъпо ложително, дали промѣнитѣ въ голѣмината на тѣзи данъци, които привличатъ вниманието ни и биха ни позволили да направимъ възъ основа на тѣхъ известни предположения, не се дължатъ на нѣкои мѣстни и неразгадаеми за насъ причини. Пръвъ Ed. Meyer[2] се е опиталъ да потърси въ поменатитѣ промѣни указания за нарастването на одриската мощь, обаче съчинението, въ което той се е спрѣлъ на този въпросъ, е писано доста отдавна, преди последнитѣ и доста сѫществени за подреждането на отдѣлнитѣ години работи на Fimmen, West и Meritt[3]. Промѣнитѣ, за които става дума сѫ следнитѣ: Въ 444 г. изчезва отъ списъцитѣ малкото тракийско градче Тиродиза, което се е намирало въ Хелеспонтския участъкъ, вѣроятно нѣкѫде въ околностьта на Перинтъ (ср. Her. VII 25), за да се появи отново въ оценителния списъкъ отъ 425 г. Въ 436/35 г. Еносъ, който по-рано е плащалъ 12 и 10 таланта, е внесълъ само 4 тал., а на следната 435/34 г. изчезва съвсемъ отъ списъцитѣ. Въ сѫщата година данъкътъ на Селимврия, която до 438 г. е плащала 6 и 5 таланта, спада отведнажъ на 900 драхми годишно, и това положение се задържало нѣколко години. Въ 427/26 г. данъкътъ ѝ е отново 9 таланта. Най-много промѣни се отбелязватъ въ 432/31 г. — началото на Пелопонеската война и годината, въ която атинцитѣ сключили съюза си съ Ситалкъ. Данъкътъ на Абдера спада отъ 15 на 10 тал., Марония, която въ последнитѣ години преди Пелопонеската война е трѣбвало да внася по 10 тал.[4], плаща вече само 3 тал.[5]; Дикая при Абдера, единъ отъ най-редовнитѣ въ изплащането на данъка си градове, изчезва следъ 432/31 г. отъ списъцитѣ; Самотраки, който е ималъ известни владения на срещуположния тракийски брѣгъ, плаща отъ 452 до 432/31 г. по 6 таланта, голѣмината на вноската презъ 431/30 и 430/29 не ни е позната, въ 427/26 г. тя е само 2 таланта[6]. Приемемъ ли, че всички

---

[1] Дори при допускането на Димитровъ (цит. съч., стр. 19), че драмата Резъ е била написана въ IV столѣтие, и, че за вплитане дѣлата на Ситалкъ въ познатата отъ Хомеръ фабула авторътъ използувалъ сжщитѣ извори, които имаме и ние за тия събития (Херодотъ и Тукидидъ), това приемане се явява като необходимо, защото иначе ние съ право бихме се запитали, какъ възъ основа на разказитѣ на тѣзи двама писатели авторътъ на драмата е могълъ да установи реда на събитията, което нѣщо ние не можемъ да направимъ въпрѣки голѣмия напредъкъ на критичната метода въ съвременната историческа наука.

[2] Herod. VII 137, Thuc. II 97.

[3] Ср. Кацаровъ, цит. съч. стр, 752.

[4] Гл. по-горе стр. 183.

[5] M. Strack, Dieantiken Münzen Nordgriechenlands II 1. Thrakien 1912 г. стр. 27. E. Babelon, La politique monétaire d'Athènes, Rev. numism. 1913 г. стр. 477 отбелязва обстоятелство-

---

то, че три града Абдера, Марония и Еносъ продължаватъ да сѣкатъ своитѣ монети и следъ преустройството на атинския морски съюзъ отъ Перикълъ, докато другитѣ подвластни градове ограничаватъ сѣченето само за малки монети или съвсемъ го прекѫсватъ, и смѣта, че тѣзи градове сѫ дължели това свое изключително положение на съседството съ одриското царство.

[1] Въ сѫщность ние притежаваме само смѣткитѣ на логиститѣ за припадащата се на богинята Атина часть (ἀπαρχή = $^1/_{60}$) отъ постѫпилитѣ данъци,

[2] Gesch. des Altert. IV 74. Ср. за данъка на Еносъ и Casson, цит. съч., стр. 200, 281 и M. Strack, цит. съч., стр. 135, който указва на намаленото издаване на едри монети отъ Еносъ презъ времето около 440-412 г. като на успоредно явление съ неплащането данъкъ на Атина.

[3] Вж. A. West и Meritt въ Suppl. ep. gr. V 1931.

[4] Марония е плащала отъ 454 г. до къмъ 438 г. по 1 тал. и 3000 драхми данъкъ. Въ 436/35 г. намираме 10 тал. Причината за това голѣмо повишение не ни е позната, но Марония е билъ богатъ градъ и вѣроятно втората цифра е отговаряла по-добре на неговата платежоспособность.

[5] Въ списъцитѣ се срѣща три пѫти (435/34, 434/33, 433/32 г.) и името Γαλαῖοι. Ed. Meyer иска да свърже това име съ познатото отъ Херодотъ (VII 108) Γαλλαϊκή и поставя тѣхната земя източно отъ Марония. Обаче единъ погледъ върху списъцитѣ ни показва, че тѣзи Γαλαῖοι сподѣлятъ напълно сѫдбата на Μιλκώριοι, Φαρβήλιοι, Φηγήτιοι, които всички се намирали въ Халкидическия полуостровъ и се отцепили отъ Атина въ 432 г. Тамъ трѣбва да се търсятъ Γαλαῖοι. С. West и Meritt, Amer. Journ. of Arch. 1925, стр. 446.

[6] Ср. за Самотраки West, Amer. Journ. of Arch. 1925, стр. 143, който предполага, че на-

тѣзи промѣни, които не се дължатъ на правенитѣ обикновено презъ 4 год. преоценки на данъцитѣ и не се отбелязватъ въ плащанията на лежащитѣ извънъ Тракия членове на атинския морски съюзъ, могатъ да се отдадатъ на растещото влияние на одриското царство, ние бихме могли да направимъ следнитѣ заключения: Властьта на одрискитѣ царе се е разпрострѣла още доста рано, около срѣдата на V столѣтие, къмъ югоизточния край на Тракия и брѣговетѣ на Мраморно море, обаче гръцкитѣ градове, съюзници на Атина, още не чувствували натиска на северния си съседъ може би поради това, че тракийскитѣ царе сѫ се страхували да влѣзатъ въ стълкновение съ атинцитѣ. Обаче наскоро следъ 440 г., когато властьта имъ въ вѫтрешностьта на Тракия е била достатъчно закрепнала, тѣ отново насочили погледа си къмъ богатитѣ гръцки градове по крайбрѣжието[1] и, при все че предъ видъ на атинската мощь сѫ били принудени да зачитатъ тѣхната независимость[2], тѣ сѫ съумѣли да извлѣкатъ за себе си всички възможни материални облаги. Владѣейки страната надъ тѣзи градове тѣ сѫ могли да ги принудятъ да имъ плащатъ прѣко или косвено доста голѣми суми, и това е заставило нѣкои отъ тѣзи градове да престанатъ да внасятъ данъци въ съюзната каса[3]. Естествено Атина е понасяла отъ това известна загуба, обаче Перикълъ, който е виждалъ да наближава войната съ пелопонесцитѣ, е предпочелъ да се откаже отъ нѣкакви си 10—20 таланта годишно и да не си създава новъ неприятель въ лицето на могѫщия тракийски царь. Сѫщото нѣщо се е повторило въ малко по-широкъ размѣръ въ 431 г. при сключване на съюза между Атина и Ситалкъ, като атинцитѣ вѣроятно сѫ отстѫпили часть отъ приходитѣ отъ нѣкои градове въ замѣна на приятелството и сътрудничеството на тракийския царь въ войната срещу Халкидскитѣ градове и Пердика.

Възъ основа на казаното до тукъ бихме могли да направимъ известни предположения за хронологията на тракийскитѣ царе преди 431 г. Понеже Ситалкъ още преди съюза си съ Атина е воювалъ по западната граница на царството си и срещу скититѣ, началото на неговото царуване не би могло да бѫде поставено следъ 435 г. Ако предположимъ, че и закрепването на одриската власть по Бѣломорския брѣгъ западно отъ Хебъръ е негово дѣло, би трѣбвало да отидемъ още по-нагоре и да приемемъ, че той е заелъ престола около 440 г. или малко време следъ тая дата, и това предположение би могло да бѫде подкрепено съ известието, което ни дава Тукидидъ, че съпругата на Ситалкъ била гъркиня отъ Абдера[4].

малението на данъка се дължи на загубата на владенията му върху тракийския брѣгъ Drys. Zone и Sale; на друго мнение е W. Kolbe, Sitzungsb. d. pr. Ak. d. Wiss. XXII 1930, стр. 336 б. 1,

[1] Гл. Casson, цит. съч. стр. 90, 255.

[2] Въ 425 и 414 г. еносцитѣ, ако и да не плащали данъци на Атина, изпращали помощни войски за нападението на Сфактерия и за похода срещу Сицилия. Thuc. IV 28, VII 57. За независимостьта на гръцкитѣ градове отъ тракийския царь презъ IV вѣкъ ср. договора IG II^2 126.

[3] Впрочемъ плащането на данъци отъ гръцкитѣ градове на одриския царь е засвидетелствувано отъ Тукидидъ (II 97, 3) и за времето на Котисъ около 360 г. отъ надписа IG II^2 126.

[4] Thuc. II 29, 1, ср. Her. VII 137. Въ 431 г. Ситалкъ е ималъ вече единъ порасналъ синъ

Въ връзка съ началото на Ситалковото царуване стои трудно разрешимиятъ въпросъ за положението на брата му Спарадокъ. Името на този Спарадокъ е споменато всичко на всичко два пѫти у Тукидидъ (II 101, 5, IV 101, 5) и то като баща на Севтъ, наследника на Ситалкъ на тракийския престолъ. Отъ разказа на Тукидидъ би могло да се заключи, че презъ 429 г. Спарадокъ е билъ вече умрѣлъ[1], или най-малко, че поради болесть или друга причина не е можалъ да взема участие въ управлението на царството. Отъ друга страна, като вземемъ предъ видъ думитѣ на Тукидидъ, който нарича Севтъ вторъ въ одриската държава следъ Ситалкъ, и обстоятелството, че Ситалкъ е ималъ тогава порастналъ вече синъ Садокъ, трѣбва да допустнемъ, че или Севтъ е ималъ по-голѣми права отъ Садокъ като опредѣленъ за наследникъ на одриския царски престолъ, или че той е билъ доста по-възрастенъ отъ него. И въ двата случая идваме до заключение, че Спарадокъ е билъ по-голѣмъ братъ на Ситалкъ.

Освенъ това ние притежаваме отъ Спарадокъ, като пръвъ отъ одрискитѣ владѣтели, различни сребърни монети, които носятъ името на царя и по образа на лицевата си страна се явяватъ като подражание на монетитѣ отъ македонскитѣ царе Александъръ I и Пердика II. Следователно Спарадокъ е царувалъ известно време надъ одриситѣ или надъ една часть отъ държавата и презъ това време е сѣкълъ своитѣ монети. У Тукидидъ не се говори нищо нито за царуване, нито пъкъ за управляване отъ Спарадокъ на нѣкоя областъ отъ царството, но при все това повечето изследвачи вадятъ отъ мълчанието на Тукидидъ заключение, че Спарадокъ не е билъ царь, а само мѣстенъ владѣтель, и сравняватъ положението му съ това на Майсадъ и сина му Севтъ презъ царуването на Медокъ. Успоредицата е неподходяща, понеже ние не притежаваме отъ споменатитѣ двама владѣтели нито дори дребни размѣнни монети, докато Спарадокъ е сѣкълъ въ изобилие сребърни тетрадрахми, драхми и диоболи и то въ продължение на нѣколко години[2]. Споредъ образа на опа-

---

Садокъ, когото изпратилъ да го представя въ Атина при сключване на съюза съ атинцитѣ, следователно той трѣбва да е билъ роденъ преди 450 г. Обаче нищо не ни кара да предполагаме, че сестрата на Нимфодоръ отъ Абдера е била майката на Садокъ и първа жена на Ситалкъ. Тукидидъ, който самъ е произлизалъ отъ такъвъ смѣсенъ бракъ, не споменава нищо за гръцки произходъ на Садокъ. Освенъ това малко вѣроятно е Ситалкъ още като принцъ да се е оженилъ въ първи бракъ за една чужденка отъ обикновенъ граждански произходъ, докато ние знаемъ, че сестра му станала жена на скитския царь, а неговиятъ племенникъ Севтъ се оженилъ по-късно за сестрата на македонския царь. Абдеритката вѣроятно е била втора жена на Ситалкъ. Бракътъ трѣбва да е craналъ не много време преди 431 г., защото Тукидидъ разказва, че атинцитѣ промѣнили своитѣ отношения къмъ предишния си неприятель Нимфодоръ, което стои сигурно въ връзка съ новото положение, което той е заемалъ при двора на тракийския царь. На друго мнение е Höck, Hermes XXVI, стр. 79.

[1] Гл. Babelon, Traité III стр. 830.

[2] Голѣмитѣ музеи притежаватъ по нѣколко парчета отъ тѣхъ. Въ описа на Берлинския музей (Sallet, Beschr. d. ant. Münzen I, стр. 328) сж дадени 7 Спарадокови монети, Парижкиятъ музей притежава 8, Софийскиятъ музей — 4, Лондонскиятъ 5 или повече. Ср. Babelon, Traité III, стр. 832 сл.; Н. Мушмовъ, Монетитѣ на тракийскитѣ царе въ Сборн. Дяковичъ, стр. 199; Brit. museum, Katal. Thrace, стр. 201. Отъ неговитѣ диоболи различаваме 5 или 6 различни видове, което говори за продължително време на сѣченето.

кото изглежда, че тѣзи монети сѫ били сѣчени въ Олинтъ, но по-важно за насъ е теглото имъ, което показва, че тѣ принадлежатъ къмъ намалената евбейско-атическа монетна система, по която сѫ били сѣчени монетитѣ на тракийския Херсонесъ и на града Еносъ[1]. Като прибавимъ къмъ това и споменатото отъ Тукидидъ влияние на сина му Севтъ при двора на Ситалкъ и обстоятелството, че сѫщиятъ този Севтъ наследилъ Ситалкъ, което нѣщо би свидетелствувало за едно предимство на Спарадоковия домъ предъ този на Ситалкъ, става ясно, че Спарадокъ е билъ независимъ господарь надъ цѣлото одриско царство или надъ голѣма часть отъ него. Въ последния случай трѣбва да допустнемъ, че Тересъ при смъртьта си е раздѣлилъ държавата между тѣзи двама свои синове, като източната часть, лежаща поблизо до Херсонесъ и Мраморно море, е била дадена на Спарадокъ, който обаче не е царувалъ дълго. Но сѫщо тъй възможно и дори въ известно отношение по-приемливо е допускането на Ferrabino[2], който смѣта, че Спарадокъ е билъ непосрѣдствениятъ наследникъ на Тересъ, но поради преждевремена смърть е билъ замѣстенъ отъ Ситалкъ. При това той изтъква, че Тукидидъ не противоречи на едно такова схващане, понеже той означава Ситалкъ винаги като синъ на Тересъ, но не казва изрично, че той е билъ неговиятъ приемникъ[3].

Веземемъ ли второто предположение като по-вѣроятно, ще трѣбва да поставимъ царуването на Спарадокъ приблизително въ времето между 445 и 435 г. и тогава царуването на Тересъ трѣбва да принадлежи въ първата половина на V вѣкъ. Единъ откѫслекъ отъ Теопомпъ (fr. 284) ни съобщава, че той е живѣлъ 92 год., и това известие, ако и преувеличено, несъмнено съдържа нѣщо истинско въ себе си. Изглежда, че Тересъ е владѣлъ дълго време одриското царство и се е възкачилъ на престола още по времето на Гъркоперсийскитѣ войни.

II

Убийството на Котисъ турило край на неговитѣ стремежи да създаде въ Тракия една силна и единна държава, каквато сѫществувала презъ времето на Ситалкъ и Севтъ I. Следъ неговата смърть ние намираме по тракийския брѣгъ между Места и Черно море три отдѣлни независими държавици, които постоянно враждували помежду си и съ това допринесли не малко за окончателното покоряване на Тракия отъ Филипъ II. На чело на тѣзи три държави стоели царетѣ Берисадъ, Амадокъ и Керсоблептъ[4].

---

[1] Ср. M. Strack, цит. съч., стр. 152. Херсонесъ сѣче по тази монетна система отъ края на VI-я вѣкъ, Еносъ отъ около 478 г. По сѫщата монетна система сѣче своитѣ пари и Аполония на Черно море (Созополъ) отъ срѣдата на V вѣкъ. Марония по това време сѣче по финикийската монетна система, Олинтъ по евбейската, но не сѣче драхми.

[2] Bollett. di Filol. class. XVIII, 1911/12, стр. 282.

[3] Ср. Thuc. II 29, 1, 2, 3; 67, 1; 95, 1. Herod. VII 137.

[4] Въ два гръцки надписа IG II 2-ро изд. I, 126 (отъ Атина 357 г. пр. Хр.) и Syll. 3-то изд., I, 195 (отъ Делфи 355 или 281 г.?) това име е дадено въ формата Κερσεβλέπτης, и затова Perdrizet, P. Foucart, P. Cloché, Beloch и Янко Тодоровъ приематъ за истинска тази форма вмѣсто стоящата въ литературнитѣ паметници Κερσοβλέπτης. Обаче атинскитѣ надписи

Споредъ думитѣ на Демостенъ въ речьта му срещу Аристократъ[1], Керсоблептъ е билъ синъ и прѣкиятъ наследникъ на Котисъ I. Освенъ това Демостенъ споменава, че той при възкачването си на престола е билъ съвсемъ младъ, както и всички синове на Котисъ, и това твърдение на Демостенъ заслужава пълно довѣрие, понеже той лично е взелъ участие въ похода на Кефисодотъ и е познавалъ добре положението на тракийскитѣ работи по това време. Обаче то изглежда да стои въ явно противоречие съ делфийския надписъ Ditt. Syll.^{3} I, 195 (отъ годината на архонта Аристоксенъ), въ който се опредѣлятъ почеститѣ дадени на четиримата сина на нѣкой си Керсоблептъ. Естествено поради рѣдкостьта на името човѣкъ мисли най-напредъ за познатия тракийски царь, и въ такъвъ случай трѣбва да приемемъ, че Керсоблептъ въ 355 г.[2] е ималъ вече 4 сина, единиятъ или нѣколцина отъ които сж посетили Делфи и сж били почетени отъ делфийцитѣ. Това отъждествяване на споменатия въ надписа Керсоблептъ съ тракийския царь едва ли би могло да бжде оспорвано въпрѣки думитѣ на Демостенъ и въпрѣки затрудненията въ тълкуването на надписа, които се явяватъ при това приемане[3], ако само приетото отъ повечето учени датиране на надписа въ 356/55 г. бѣше вънъ отъ всѣко съмнение. Обаче ние не притежаваме пълния списъкъ на делфийскитѣ архонти за IV и III вѣкъ пр. Хр. Възможно е нѣкой отъ непознатитѣ ни архонти да се е наричалъ сжщо Аристоксенъ, както действително намираме

не сж съвсемъ сигурни въ предаването на отдѣлнитѣ звуци въ тракийскитѣ имена. Напр. въ тѣхъ ние намираме винаги формитѣ Μήδοκος и Ἀμάδοκος, докато въ сжщность споредъ монетитѣ имената на тѣзи двама царе сж звучали Μήτοκος и Ἀμάτοκος (гл. по-долу стр. 193). Върху монетитѣ на Керсоблептъ стои само ΚΕΡ и това име не се срѣща въ надписи отъ Тракия. Съ сжщия формантъ сжо бразувани имената Κέρζα, Κέρσος (ср. Mateescu, Ephemeris Dacoromana I, 1923, стр. 118 и II, 1924, стр. 233), които говорятъ въ полза на формата Κερσοβλέπτης. За менъ въпросътъ остава нерешенъ до едно по-основно изследване на тракийскитѣ имена, и затова азъ запазвамъ традиционната форма Керсоблептъ.

[1] Dem. XXIII 114, 163.

[2] Презъ царуването на Керсоблептъ (360—341) намираме делфийски архонтъ съ такова име само въ 356/55 г.

[3] Изброенитѣ въ надписа почести и отличия показватъ, че имаме работа съ нѣкои високопоставени лица. Обаче прави впечатление обстоятелството, че всички тѣзи почести се даватъ не на самия царь, а на неговитѣ синове. Сравнението, което Янко Тодоровъ (цит. съч., стр. 54, б. 1) прави съ Садокъ, сина на Ситалкъ, не е много убедително. Садокъ е билъ надаренъ съ атинско гражданско право, защото той дошелъ въ Атина като пратеникъ на баща си и се показалъ като отявленъ привърженикъ на приятелство съ атинската държава. Ако сравнението е вѣрно, би трѣбвало да допуснемъ, че и четиримата сина на Керсоблептъ сж посетили въ 355 г. Делфи (почетени сж четирима, а не единъ), което нѣщо е възможно, обаче малко вѣроятно. Единиятъ отъ тѣхъ е билъ достатъченъ да води преговори съ делфийцитѣ, а едно приятелско посещение на всички царски синове въ Делфи малко подхожда въ смутната година следъ заемането на Аполоновото светилище отъ Филомелъ. Освенъ това трима отъ поменатитѣ въ решението Керсоблептови синове, и то по всѣка вѣроятность по-възрастнитѣ, носятъ гръцки имена, докато всички познати царе и владѣтели въ Тракия презъ V и IV вѣкъ иматъ несъмнени тракийски имена, и произволното предположение на Hoeck (Hermes XXXIII, стр. 633 сл.), че вѣроятно жената на Керсоблептъ е била гъркиня, едва ли е достатъчно да обясни това очебийно отклонение отъ сжществуващитѣ въ тракийския царски домъ обичаи. Въ 346 г. само единъ синъ е заложникъ у Филипъ.

това име въ 281 г. пр. Хр., въ която година Beloch[1] иска да постави надписа за синоветѣ на Керсоблептъ. Срещу това датиране се обявява Янко Тодоровъ[2], който, следвайки примѣра на самия Белохъ, използува за отхвърляне неговото предположение разликата въ имената на приписанитѣ къмъ архонта делфийски съветници между въпросното решение и едно друго такова, което принадлежи несъмнено въ годината на Аристоксенъ II (281)[3]. Той изтъква обстоятелството, че въ първия надписъ стоятъ съветницитѣ Каликратъ и Евфрантъ (името на третия съветникъ не се чете), а въ втория — Каликратъ, Апемантъ и Маймалъ, и заключава отъ това, че тукъ имаме две различни архонтски години. Тодоровъ не споменава нищо за полугодишната смѣна на изпълняващитѣ длъжностьта съветници и за това, че имената на тримата приподписани съветници презъ първата половина на 356/55 г. сѫ различни отъ тѣзи въ нашия надписъ[4]. Наистина и при това положение остава възможностьта Каликратъ и Евфрантъ да сѫ били на длъжность презъ втората половина на годината, следователно презъ пролѣтьта 355 г. Обаче разликата, която Тодоровъ посочва, не е много сигурна. Първото име Каликратъ е общо и за двата надписа, имената на вторитѣ съветници не съвпадатъ[5], името на третия, Маймалъ, е познато само за надписа отъ 281 г.

Въ единъ откѫслекъ отъ надписа, издаденъ въ Bull. corr. hell. XXIII, 1899 стр. 349, който е съдържалъ по всѣка вѣроятность нѣкакво решение на делфийската община, се четатъ две имена Евфрантъ и Маймалъ. Нищо не ни прѣчи да приемемъ, че това сѫ имената на двама отъ приподписанитѣ съветници, и да отнесемъ сѫщо и този надписъ въ годината на Аристоксенъ. Въ такъвъ случай тритѣ надписа Syll. 3-то изд. № 195, Syll. № 383 и Bull. corr. hell. XXIII стр. 349 биха се допълвали единъ другъ и следва да бѫдатъ поставени и тритѣ въ годината на Аристоксенъ II — 281. Несъответствието на второто име, ако то действително сѫществува, би могло да бѫде обяснено съ това че Евфрантъ презъ време на службата си е умрѣлъ или по друга причина е напусталъ заеманата длъжность, и на негово мѣсто е дошелъ единъ отъ следващитѣ съветници — Апемантъ[1]. Все пакъ последната дума за разрешение на този споръ ще има епиграфътъ, който чрезъ сравнение на надписа съ други такива отъ дветѣ епохи ще може да потвърди истинностьта на едно отъ дветѣ предположения, при все че поставянето на надписа въ 281 г. изглежда по-правдоподобно[2].

---

[1] Griech. Geschichte III, 3-то изд. 3, стр. 89.

[2] Цит. съч., стр. 60 сл.

[3] Обстоятелството, че нашиятъ надписъ е στοιχηδόν, не може да бѫде решаваще за датирането му, защото ние намираме тази наредба на буквитѣ и у други надписи, които могатъ да бѫдатъ датирани въ началото на III вѣкъ. Освенъ това Я. Тодоровъ изважда отъ думитѣ на Белохъ заключението, че нищо въ начертанието на буквитѣ не подкрепя поставянето на надписа въ 281 г., докато Белохъ само казва, че, при липсата на фотографическа снимка и на по-точни указания за вида на буквитѣ при обнародването на надписа, той не може да направи нужнитѣ сравнения съ други надписи и по тоя начинъ да обоснове и епиграфски своето мнение. Въ работата на Я. Тодоровъ сѫществува едно явно противоречие относно думитѣ на Демостенъ за възрастьта на Керсоблептъ. На стр. 39 той приема, че Керсоблептъ при възкачването си на престола е билъ още малъкъ, а на стр. 59 отхвърля това приемане. Подобно противоречие намираме и при опредѣляне времето на идването на Кефисодотъ въ Хелеспонта. На стр. 35 това идване се поставя презъ лѣтото 360 г., а на стр. 39 се разказва, че убийството на Котисъ, което несъмнено принадлежи преди идването на Кефисодотъ (ср. Dem. XXIII 163), е станало въ 359 г.

[4] Гл. Sylloge 3-то изд. № 241 . . . ἐπὶ Ἀριστοξένου ἄρχοντος μηνὸς Ἀπελλαίου βουλευόντων Καλλίππου, Σακεδάλλου, Αἰγύλου τοῦ Ἱέρωνος.

[5] Споредъ четенето на Pomptow въ Dittenberger Syll. 3-то изд. № 195. Обаче върху камъка самото име е повредено.

Родословието на втория царь Амадокъ е сѫщо така известно. Ние научаваме отъ единъ фрагментъ на Теопомпъ (fr. 99), че той е билъ синъ на по-стария Амадокъ, т. е. на Медокъ, и това съобщение се потвърждава отъ монетитѣ на двамата царе, които сѫ сѣчени въ Марония и иматъ на опакото си сѫщия знакъ на царетѣ отъ тази линия — двуострата секира[3]. Изглежда, че още у нѣкои отъ съвременнитѣ писатели е липсвала ясна представа за имената на двамата царе, а по-късно преписвачитѣ на старитѣ съчинения сѫ объркали още повече работата. Истинскитѣ имена намираме у атинскитѣ надписи[4], дето по-стариятъ царь се именува Медокъ, а по-младиятъ Амадокъ, и у монетитѣ на двамата съ надписи ΜΗΤΟΚΟ и ΑΜΑΤΟΚΟ[5]. Сѫщо тъй важно е и обстоятелството, че Ксенофонтъ[6], който е ималъ възможность да се осведоми за иметона тракийския царь отъ неговия подвластенъ Севтъ и познавалъ добре положението въ Тракия въ началото на IV вѣкъ, сѫщо и източникътъ на историка Ефоръ,[7] наричатъ винаги царя, който е седѣлъ на престола около 400 г., Медокъ. По-кЪснитѣ писатели (Аристотелъ, Теопомпъ) именуватъ и него Амадокъ.

Това объркване на имената на двамата царе е подтикнало нѣкои отъ по-новитѣ изследвачи да търсятъ разни обяснения за значенията на имената и за тѣхното отношение едно къмъ друго. Solari[8]) смѣта дветѣ имена за тъждествени и приема, че името ’Αμάδοχος презъ ’Αμήδοχος[9]) е минало въ Μήδοχος. Tomaschek[10]) тълкува ’Αμάδοχος като „Rohfleischesser“, а Μήδοχος като „verständig, klug“ и заключава, че царьтъ си е смѣнилъ за благозвучие името. Обаче и дветѣ тѣзи предположения не обрѫщатъ внимание на обстоятелството, че по-стариятъ царь е носилъ името Медокъ, и дори ако приемемъ, че той наистина е измѣнилъ името си отъ Амадокъ на Медокъ поради значението му, то остава необяснено, защо неговиятъ синъ не е последвалъ примѣра му. Освенъ това даденитѣ отъ Томашекъ етимологизувания на тракийскитѣ собствени имена не сѫ много подходящи, а това на името Амадокъ — съвсемъ невѣроятно[1]. Ed. Schwarz[2] сѫщо е на мнение, че тукъ имаме работа съ едно и сѫщо име, и предполага, че формата Μήδοκος е образувана подъ влияние на атическия вокализъмъ, а Ἀμάδοκος — съ по-точно спазване на тракийската форма на името. Той дори се опитва да изведе отъ това нѣщо заключение за упадъка на атинската мощь по времето на втория царь.

---

[1] За състава на делфийския съветъ и за приподписванитѣ при името на архонта трима съветници гл. Busolt — Svoboda, Griech. Staatskunde.

[2] За едно такова сравнение липсватъ въ София нужнитѣ фотографически снимки на надписитѣ и изданието на събранитѣ делфийски надписи.

[3] Head, Hist. Numm. ^{2} стр. 282, 283. Ср. Babelon, Traité III, стр. 843, 845.

[4] IG II 2-ро изд. I № 21, 126.

[5] За формата на това име върху монетитѣ гл. по-долу стр. 194 б. 4.

[6] Xenoph. Anabasis VII 2, 32; 3, 16; 7, 3, Hellen. IV 8, 26. На последно мѣсто найдобриятъ кодексъ B дава ’Αμήδοχος, което несъмнено е преписано погрѣшно вмѣсто Μήδοχος. При все това повечето издатели запазватъ тази необикновена и иначе никѫде неспоменатата форма.

[7] Ср. Diodor. XIII 105, XIV 94.

[8] Solari, Sui dinasti degli Odrysi, стр. 47, б. 4.

[9] Гл. по-горе б. 6.

[10] Die alten Thraker II 2, стр. 6, 19.

Въ сѫщность и атинскитѣ надписи и монетитѣ на двамата царе свидетелствуватъ ясно за разликата на двѣтѣ имена, които ние намираме да сѫществуватъ едно до друго и въ по-къснитѣ надписи. отъ Тракия[3]. Тѣ иматъ общъ само втория си формантъ δοκος, който се срѣща въ още нѣколко тракийски имена въ вида τοκος или δοκος[4], и вѣроятно стои етимологически въ връзка съ гр. δόκιμος, δοκέω, лат. doceo, decet, съ значение славенъ, знаменитъ.

Амадокъ е споменатъ за последенъ пѫть въ 351 г. и следъ това изчезва отъ историческата сцена. Въ писмото на Филипъ[5] се говори за нѣкой-си Тересъ, който въ 346 г. и може би известно време преди това владѣлъ една часть отъ Тракия. Ние имаме основание да смѣтаме този Тересъ за наследникъ на Амадокъ[6]. Това приемане се потвърждава отъ запазенитѣ монети на Тересъ, сѣчени въ Марония, които се различаватъ отъ монетитѣ на Амадокъ само по името на царя[7].

---

[1] Ср. Kretschmer. Einführung in die griech. Sprache; стр. 184; гл. сѫщо Мушмовъ, Монетитѣ на трак. царе, Сборникъ Дяковичъ, стр. 196.

[2] Die erste Philippika, Festschrift für Th. Mommsen 1891, стр. 21 б. 2.

[3] Ср. Mateescu въ Ephem. Dacoromana I, стр. 129 б. 2 и 130 б. 2; за разликата на двѣтѣ имена гл. стр. 130. Ср. още Добруски, Арх. изв. на Нар. м. I. стр. 60 № 39; стр. 61 № 40, 41 (Ἀμάτοκος); Kalinka Ant. Denkmäler № 156 (Μήτοκος). Jireček; Arch. ep. Mitt. X 161 № 1 (Μέτοκος).

[4] *Σπαράδοκος* и *Σπαράτοκος*, *Σάδοκος* и *Σάτοκος*, *Καβάτοκος*, *Σαράτοκος*, *Σκόστοκος*, *Σκυθέδοκος*. Ср. Mateescu, цит. съч., стр. 213; Head, Hist. Numm. 2-ро изд. стр. 282 сл. и Филовъ, Изв. Арх. инст. т. VII, стр. 226. Атинскитѣ надписи пишатъ тѣзи имена съ формата -δοκος, докато въ надписитѣ отъ Тракия отъ по-късно време и върху монетитѣ на самитѣ царе стои обикновено -τοκος. Изключение правятъ само монетитѣ на най-стария царь Спарадокъ, чието име е дадено въ формата ΣΠΑΡΑΔΟΚΟ. Върху монетитѣ на Амадокъ, които иматъ на лицето си двуостра секира и около нея името на царя, буквата Δ отъ името липсва, а вмѣсто нея дръжката на секирата съ една малка перпендикулярна черта на края си образува буквата Т. Това обаче не прѣчи на повечето отъ нумизматитѣ да даватъ името въ формата ΑΜΑΔΟΚΟ, при все че и въ снимкитѣ на тѣхнитѣ издания и върху монетитѣ на Амадокъ, намиращи се въ Софийския музей, които прегледахъ лично, не се забелязва никаква следа отъ буквата Δ, и останалитѣ букви сѫ разположени симетрично отъ двѣтѣ страни на секирата ΑΜΑ-ΟΚΟ. Това използуване на дръжката на секирата за изобразяване на буквата Т се срѣща още въ монетитѣ на Медокъ (ΜΗΤΟΚΟ) и Тересъ II (ΤΗΡΕΩ), отъ които първиятъ е билъ баща, а вториятъ по всѣка вѣроятность синъ и наследникъ на Амадокъ. Ср. и статията на Добруски за монетитѣ на тракийскитѣ царе въ Мсб. XIV, стр. 577.

[5] Dem. XII 8.

[6] Hoeck, Hermes XXVI 110; Beloch цит. съч., III 2, стр. 86; Solari, цит. съч., стр. 35

[7] Ср. Head, Hist. Numm. 2-ро изд., стр. 283; Babelon, Traité III, стр. 860.

За произхода на третия отъ царетѣ, именно Берисадъ, нѣмаме никакви положителни сведения. Единственъ Страбонъ въ своята география[1] споменава името на Берисадъ заедно съ имената на други одриски царе, и затова Белохъ[2] иска да го причисли къмъ одриския царски домъ. Обаче думитѣ на Страбонъ едва ли могатъ да представляватъ истинско доказателство за това. Изглежда, че Страбонъ не е билъ добре запознатъ съ историята на Тракия и съ родословието на тракийскитѣ царе, понеже въ царството на Берисадъ, което се простирало западно отъ Марония, не сѫ живѣли никакви одриси, а между поменатитѣ отъ него одриски царе липсватъ имената на Тересъ, Ситалкъ, Медокъ и Хебризелмъ. И въ сѫщность Страбонъ не казва нищо за родственитѣ отношения помежду тѣхъ. Като говори за племето одриси, той споменава познатитѣ му като наследници на Котисъ тракийски царе Керсоблептъ, Амадокъ и Берисадъ, безъ да взема предъ видъ мѣстото на тѣхнитѣ владения и произхода имъ.

Като изключимъ това мѣсто, нищо друго не говори за нѣкакво родство на Берисадъ съ одриския царски домъ, по-скоро би било вѣрно противното допускане. Отъ неговото семейство сѫ ни познати имената на трима души — на самия царь и на двамата му сина Кетрипоръ и Монуний (ср. Ditt. Syll. 3-то изд. № 196). И тритѣ имена не се срѣщатъ при известнитѣ на насъ одриски царе чакъ до окончателното премахване на одриското царство отъ римлянитѣ, а името на единия отъ братята Монуний е по всѣка вѣроятность илирийско[3].

До сѫщото заключение ни довеждатъ и запазенитѣ монети на Кетрипоръ. Ние притежаваме нѣколко медни монети отъ него, които иматъ на двете си страни образи, заети отъ тасоскитѣ монети[4]. Такова заемане на типове отъ монетитѣ на Тасосъ липсва при одрискитѣ царе, обаче тѣ се срѣщатъ върху монетитѣ на нѣкои мѣстни владѣтели, които сѫ царували на тракийския брѣгъ срещу островъ Тасосъ около 400 год. пр. Хр., именно при Саратокъ и Бергей[5].

И въ действителность не само никакви одриси не сѫ живѣли въ царството на Берисадъ, но по всѣка вѣроятность по-голѣмата часть отъ неговитѣ владения едва ли нѣкога сѫ били действително подчинени на одрискитѣ царе, както можемъ да заключимъ отъ следнитѣ данни: Въ времето на най-голѣмото разширение на одриската държава при Ситалкъ властьта на този царь се е простирала по Бѣломорския брѣгъ западно отъ Абдера (Thuc. II 97, 1) като племената между Струма и Места сѫ били независими[1]. Въ началото на царуването на Севтъ при превземането на Амфиполъ отъ Брасида и несполучливия походъ на Клеонъ срещу града се споменаватъ като владѣтели на тѣзи мѣста царетѣ на едонитѣ и одомантитѣ. Севтъ, царьтъ на одриситѣ не е взелъ никакво участие въ войната (Thuc. IV 107, V 6). До кѫде е достигала на западъ одриската държава презъ царуването на Медокъ е мѫчно да се опредѣли, понеже нѣмаме никакви сведения за това. Изглежда, че Марония е влизала въ земитѣ на неговото царство, ако и като автономенъ градъ, понеже Медокъ е сѣкалъ тукъ своитѣ монети[2], и, което е особено знаменателно за неговитѣ отношения къмъ града, ние притежаваме една монета отъ градскитѣ пари на Марония, върху която е изобразена двуостра секира — знакътъ на одрискитѣ царе отъ по-младшата линия[3]. Въ 394 г. Агесилай при завръщането си отъ Азия въ Европа билъ принуденъ да се сражава съ тралитѣ. Кѫде точно сѫ живѣли тѣзи трали, не е известно, обаче по всѣка вѣроятность тѣхното мѣстожителство трѣбва да се търси въ западната часть на Тракия[4]. Въ 376 г., когато Котисъ вече заемалъ одриския царски тронъ, трибалитѣ нахлули въ земята на абдерититѣ и унищожили въ една битка цѣлата абдерска войска.[5] Това поражение било причинено отъ измѣната на съюзенитѣ съ абдерититѣ траки. Естествено тукъ става дума за съседнитѣ тракийски племена, а не за одриситѣ, понеже историкътъ, отъ когото Диодоръ и Еней черпятъ това сведение, едва ли би пропусналъ да спомене името на тракийския царь Котисъ, ако той е взелъ участие въ войната[6]. Въ последствие градътъ билъ спасенъ отъ заплашващата го опасность, но не отъ Котисъ, а отъ атинския пълководецъ Хабрий.

---

[1] Strabo VII 331 fr. 48.

[2] Цит. съч. III 2, стр. 90. P. Cloché, La politique etrangère d'Athènes de 404 à 338 av. J. Ch. 1934, стр. 139 провъзгласява Амадокъ и Берисадъ за синове на Котисъ и братя на Керсоблептъ. Вж. и статиитѣ: Le traité athèno-thrace de 357 av. J. C., Revue de Philol, 1922 p. 5—13; Athènes et Kersobleptès de 357—356 à 353—352, Mélanges Glotz I p. 215—226, Paris 1932.

[3] Ср. H. Krahe, Lexikon altillyrischer Personennamen, стр. 77.

[4] Head, цит. съч., стр. 283; A. v. Sallet, Beschreibung d. ant. Münzen I, стр. 337; Добруски, Мсб. XIV, стр. 600; Мушмовъ, цит. съч., стр. 212; Саратокъ е сѣкалъ по родоската монетна система, употрѣбявана по това време и на островъ Тасосъ.

[5] Head, цит. съч., стр. 283; Sallet, цит. съч. I стр. 118, 336; Katal. Brit. Museum, Thrace I, стр. 205.

Още по-ясно говорятъ нѣколко разказа за военни хитрости у Полиенъ[7], у когото се описватъ борбитѣ на спартанеца Исхолай съ атинцитѣ и съ тѣхния пълководецъ Хабрий. Тѣзи борби, които сѫ ставали въ Тракия, принадлежатъ на времето около 375 г. Котисъ не е споменатъ никѫде, и градътъ Дрисъ, отстѫпенъ по-късно отъ Котисъ за мѣстожителство на Ификратъ, тогава още не се намиралъ въ властьта на тракийския царь. Следъ като атинцитѣ отнели главното командуване на войската предъ Амфиполъ отъ Ификратъ (364 г.), началникътъ на наемницитѣ Харидемъ напусналъ атинската войска и решилъ да отиде при Котисъ. Обаче, вмѣсто да тръгне по суша, той отплувалъ на атински корабъ по море и, когато не следъ дълго време пожелалъ да се върне при Амфиполъ, той се качилъ на кораби въ градъ Кардия (Dem. XXIII 149, 150, 152). Следователно властьта на Котисъ не е стигала до Амфиполъ. Въ 361 г. избухнала война между Марония и Тасосъ за намиращето се източно отъ Марония малко градче Стрима. Военнитѣ действия се водѣли по море и по суша[1] Маронцитѣ имали за помощници живущитѣ въ съседство съ тѣхъ варвари-траки. За Котисъ, който тогава се намиралъ на върха на своята мощь, не става и дума, като атинцитѣ, а не тракийскиятъ царь, сж били тѣзи, които сж принудили двете воюващи страни да се споразумѣятъ.

---

[1] Thuc. II 97, 1, II 101; Herod. VII 111. Тази книга отъ съчинението на Херодотъ е завършена следъ 430 г., защото въ нея се споменава улавянето на спартанскитѣ пратеници въ Бисанте (VII, 137), което е станало къмъ края на лѣтото 430 год. Ср. за западната граница на Ситалковото царство и Casson, Macedonia, Thrace and Illyria, стр. 193, 195, 197, който погрѣшно поставя тази граница въ непосрѣдствено съседство съ долното течение на Струма.

[2] Ср. Head, цит. съч., стр. 282.

[3] Тази монета е описана у Sallet, цит. съч. I, стр. 179, 19. Сѫщото въ монетитѣ на Еносъ около 412 г., Strack, цит. съч. № 292, 304.

[4] Plutarch, Ages. 16; ср. Diodor XIV 83.

[5] Diod. XV 36; Aeneas, Tact. 15.

[6] Hoeck, Zur Geschichte des Thrakerkönigs Kotys I, Clio IV 1904, стр. 226 сл. смѣта въпроснитѣ траки за одриси, при все че у Диодоръ е казано изрично: τῶν πλησιοχώρων Θρᾳκῶν.

[7] Pol. II 22, 1, 3, 4.

Отъ всички тѣзи бележки се вижда, че властьта на одрискитѣ царе само за кратко време е достигнала до града Абдера и че тракийскиятъ брѣгъ западно отъ Марония не се е намиралъ въ непосрѣдствено владение на Котисъ. Въ такъвъ случай трѣбва да приемемъ, че Берисадъ, чието царство се е намирало западно отъ Марония, по долното течение на Места (гл. по-долу стр. 198), е пранадлежалъ къмъ нѣкоя мѣстна династия[2]. Въ договора отъ 357 г. при споменаването на тримата тракийски царе Берисадъ бива поставянъ винаги на първо мѣсто. Той е билъ вѣроятно най-стариятъ отъ тримата, което нѣщо се потвърждава и отъ обстоятелството, че той умира въ 356 г., като оставилъ нѣколко възрастни вече синове.

Остава да разгледаме въпроса за границитѣ на тритѣ царства, доколкото достигналитѣ до насъ сведения позволяватъ това[3]. Започвамъ съ владенията на Котисовия наследникъ Керсоблептъ. На югъ неговата държава граничела съ Херсонесъ, чието владение билъ принуденъ да отстжпи на атинцитѣ, като градътъ Кардия оставалъ въ негова власть (Dem. XXIII 181). Освенъ това той владѣелъ околностьта на Периитъ (Dem. XXIII 165) и крепостьта Херайонъ, която се намирала между Перинтъ и Бисанте[4]. Самиятъ Перинтъ запазилъ своята независимость отъ тракийския царь. Всички опити, на Котисъ да превземе града останали безуспѣшни (Arist. Oecon. III; Dem. XXIII 192), като отношенията на жителитѣ му къмъ Керсоблептъ съвсемъ не били приятелски (Schol. Aeschin. II 82). На изтокъ царството му достигало до Византия, но безъ да включва въ себе си нито този градъ, нито намиращия се наблизо Селимврия (Schol. Aeschin. II 82, Dem. XV 26). До кѫде се е простирала неговата власть на северъ, не знаемъ положително. Вѣроятно той е ималъ подъ властьта си подчиненитѣ още отъ Севтъ II тини и мелинофаги[1] и страната надъ тѣзи племена чакъ до планината Хемусъ, въ неговото царство влизалъ и градътъ Кабиле[2], който Филипъ превзелъ още въ първата година на последния си тракийски походъ. Земитѣ оттатъкъ Стара-планина сѫ били вече загубени за одриското царство. Въ 341 г. ние намираме тукъ една гетска държава, на която е билъ повластенъ и гръцкиятъ градъ Одесосъ[3]. Отдѣлянето на тази часть отъ бившето Ситалково царство трѣбва да е станало презъ царуването на Медокъ, къмъ края на V вѣкъ[4].

---

[1] Ср. Demosth. contra Polycl. 14, 20. 21. За мѣстоположението на града гл. Кацаровъ Arch. Anz. 1918, стр. 32 сл. и Casson, цит. съч., стр. 92.

[2] Това заключение се подкрепя и отъ запазенитѣ монети на разни малки владѣтели, които сж царували между 400 и 350 г. пр. Хр. на сушата срещу островъ Тасосъ, около градоветѣ Абдера и Марония, или въ областьта на планината Пангай: Спокесъ (Head, цит. съч., стр. 283 го поставя въ околностьта на Абдера и то следъ 350 г., Babelon, цит. съч. III, стр. 861 — на сжщото мѣсто около 350 г.), Саратокъ (споредъ Head, цит. съч., 283 неговитѣ монети сж сѣчени на островъ Тасосъ и нѣкжде на тракийския брѣгъ около 400 год.; сжщото и у Sallet, цит. съч. I, стр. 336), Бергей (споредъ Head, цит. съч., стр. 283 — въ околностьта на Пангай около 400—350 г., споредъ Sallet, стр. 336 — около 400 г.) Дали нѣкой, отъ тѣзи царе е билъ предшественикъ на Берисадъ, не може да се каже съ положителность. Най-вѣроятно би било това предположение за Саратокъ. Hoeck, Hermes XXVI, стр. 106, б. 5 и Solari, цит. съч. стр. 29, б. 1 смѣтатъ познатия ни само отъ монетитѣ си владѣтель Скостокъ за братъ на Кетрипоръ. Сжщото у Мушмовъ, цит. съч., стр. 213.

[3] Този въпросъ е разгледанъ и отъ Hoeck, Hermes XXVI, стр. 120, но неговото изложение не е изчерпателно. Ср. и Solari, цит. съч. стр. 36, б, 1.

[4] Dem. III 4, за мѣстоположението на крепостьта вж. Herod. IV 90.

Западната граница на Керсоблептовата държава е вървѣла, както изглежда, по течението на р. Хебъръ (Марица) или близо до нея. Той владѣелъ още на дѣсния брѣгъ на рѣката крепостьта Дорискъ[5]. Дали беситѣ, които живѣели по срѣдното течение на Хебъръ били подчинени нему или на неговия съперникъ Амадокъ, нѣма никакви сведения. Възможно е по това време тѣ да сѫ били вече независими отъ властьта на одриситѣ.

По-горе посочихме, че царството на Берисадъ се намирало на тракийския брѣгъ срещу островъ Тасосъ. Съ това приемане съвпада много добре посоченото отъ Дитенбергеръ[6] обстоятелство, че областьта източно отъ Амфиполъ носѣла името на Кетрипоръ. По всѣка вѣроятность този Кетрипоръ е познатиятъ синъ на Берисадъ. Въ посоченото отъ Дитенбергеръ мѣсто се говори за лова на птици, който ставалъ въ нѣкакво си блато. Това подхожда за областьта на долното течение на Места и около градъ Филипи, дето се срѣщатъ доста много блата. Обаче малко вѣроятно е неговата власть да е достигала чакъ до рѣката Струма. Въ договора между Атина и тримата царе за война срещу Филипъ отъ юлий 356 г. (Ditt. Syll. 3-то изд. № 196) атинцитѣ се кълнятъ, че тѣ ще превзематъ заедно съ Кетрипоръ и братята му града Крениди, несъмнено за да го предадатъ на тракийския царь, следователно този градъ се е намиралъ на самата граница на държавата на Кетрипоръ. Ние научаваме отъ друго мѣсто (Steph. Byz. — Philippoi), че градътъ преди завземането му отъ Филипъ билъ независимъ отъ съседнитѣ траки, което нѣщо се потвърждава и отъ открития напоследъкъ въ Епидавъръ списъкъ на теародокитѣ[1] отъ около 360 г., въ който между имената на дарителитѣ-градове стоятъ Амфиполъ и Датъ, другото име на Крениди, който следъ колонизирането му отъ Филипъ получилъ името Филипи[2]. Сѫщо и споменатото отъ Диодоръ[3] заселване на града съ тасоски колонисти мѫчно би се осѫществило, ако той се е намиралъ тогава подъ властьта на Берисадъ. Най-сетне Арианъ споменава, и то вѣроятно възъ основа на съчинението на Птоломей[4], че живущитѣ около Амфиполъ траки били означавани като независими (αὐτόνομοι), следователно ние бихме могли да приемемъ, че тѣзи траки дълго време сѫ живѣли свободни и отъ властьта на македонскитѣ и отъ тоя на тракийскитѣ царе.

---

[1] Xen. Anab. VII 4, 24; 5, 14.

[2] Dem. VII 44. За мѣстоположението на града ср. Oberhummer, Pauly-Wiss. X 2, стр. 1455 и Кацаровъ, Царь Филипъ II Макед. стр. 213, б. 5.

[3] Iordanes, Getica X; ср. Satyros, Fr. Hist. Gr. III стр. 161, fragm. 5. и Steph. Byzant.

[4] Споредъ Pick, Die ant. Münzen Nordgriechenlands I, стр. 143 сѣченето на монети отъ Истросъ започва около 400 год. Възможно е това да има нѣкаква връзка съ стопанскитѣ и политически отношения на града къмъ хинтерланда, но какви, не можемъ да кажемъ.

[5] Гл. за Кипсела Head, цит. съч., стр. 284; за Дорискъ Dem. XIX 156, 334, VIII 64 IX 15, XVIII 70.

[6] Dittenberger, Der thrakische König Ketriporis, Hermes XIV, 1879, стр 298 сл. Ср. Aristot. Hist. animal. IX 36 стр. 620a, 33; Theophrast. de odore cap. II § 4; Aristot. de mirabil. auscul. cap. 118, стр. 841 b 15.

Източната граница на Берисадовата държава може да бѫде опредѣлена отъ думитѣ на Демостенъ въ речьта му срещу Аристократъ (XXIII 183), дето земята около Марония се означава като подвластна на Амадокъ, което се потвърждава и отъ монетитѣ на този царь[5]. Границата между владенията на двамата се е намирала западно отъ Марония, като вѣроятно за такава е служело Бистонското езеро (сега Буру-гьолъ). Въ тази область между Бистонското езеро и планината Пангей е живѣло тракийското племе сапеи. Ако изказаното по-горе предположение, че Берисадъ е произлизалъ отъ една мѣстна династия е вѣрно, ние бихме могли да го смѣтаме за царь на сапеитѣ. Въ по-късно време, презъ I вѣкъ пр. Хр., се споменава като царь на това племе Раскуполъ (Appian Bell. civ. IV 87), а въ I вѣкъ сл. Хр. намираме една сапейска династия да владѣе надъ по-голѣмата часть отъ Тракия[6].

Остава още да се занимаемъ съ областьта на Амадокъ, третия царь. Източната и западната граница на царството му сѫ посочени по-горе. До кѫде се е простирала неговата власть въ вѫтрешностьта на страната, не ни е известно, но вѣроятно той е владѣелъ южнитѣ склонове на Родопитѣ и земитѣ по горното и срѣдно течение на р. Арда[7].

---

[1] Издаденъ въ Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς 1925/26 г., стр. 76.

[2] Harpocratio, Δάτος — Ephoros IV fr. 75, Filochoros V fr. 127. За тъждеството на Датъ, Крениди и Филипи ср. Appian. Bell. civ. IV 105. За разнитѣ наименования на града гл. F. Geyer, Makedonien bis zur Thronbesteigung Philipps II, стр. 54, който смѣта Δάτον за наименование на областьта около Крениди. Обаче посочениятъ въ б. 1 надписъ потвърждава името на града Δάτος.

[3] Diod. XVI 3, 7; ср. Isocrat. de pace 24.

[4] Arrian., Anabasis I 1, 4; ср. Beloch, цит. съч. III 2, стр. 352.

[5] Гл. по-горе стр. 193, 196.

[6] Ср. Strabo XII 3, 29 и по-подробно за събитията Tac., Annales II 64—67.

За идентичностьта на саи и сапеи вж. Strabo C. 457, 549 и Costanzi, Saggio di storia Tessalica, стр. 11.

[7] Изказаното отъ Kahrstedt (Hermes XLVI, 1911, стр. 466, б. 1; стр. 467) мнение, че царството на Амадокъ заемало една тѣсна ивица земя по морския брѣгъ източно отъ Марония, не е подкрепено съ никакво доказателство и е съвсемъ недопустимо. Човѣкъ трудно би могълъ да приеме за възможно създаването и сѫществуването на такава малка държавица, притисната отъ изтокъ отъ много по-силния Керсоблептъ, отъ гръцкитѣ градове по брѣга и отъ планинскитѣ племена отъ северъ.

ГРАДСКА·БИБЛИОТЕКА·СОФИЯ

III

Кефисодотъ, единъ отъ атинскитѣ военачалници въ войната срещу Котисъ и Керсоблептъ (366—357), е билъ изпратенъ въ Хелеспонта въ 360/59 г.,.[1] и то презъ есеньта 360 год., понеже той предстоялъ тамъ 7 месеца[2] и още преди края на архонтската година е билъ свalенъ отъ длъжность поради сключения съ Харидемъ договоръ[3]. При все това изпращането му не би могло да бѫде поставено въ самото начало на атинската година отъ една страна поради духащитѣ по това време въ Егейско море противни северо-източни вѣтрове[4], а отъ друга понеже преди неговото заминаване, докато той правѣлъ нужнитѣ приготовления, въ Хелеспонта се случили нѣкои събития, които промѣнили коренно положението: преминаването на Харидемъ въ Европа, неговото нападение срещу атинскитѣ владения и смъртьта на Котисъ. Въ такъвъ случай пристигането на Кефисодотъ принадлежи въ септемврий или най-късно октомврий 360 г., свалянето му отъ длъжность — априлъ/май 359 г. и смъртьта на Котисъ въ есеньта на 360 год., малко преди идването на атинската флота, защото Кефисодотъ узналъ за станалата промѣна въ Тракия едва следъ като дошелъ въ Хелеспонта[5].

Следъ неговото отзоваване[6] атинцитѣ се съюзили съ другитѣ двама тракийски царе Берисадъ и Амадокъ, поради което Керсоблептъ се видѣлъ принуденъ да отстѫпи Херсонесъ на Атина. Обаче сключениятъ договоръ не билъ изпълненъ отъ Харидемъ и атинцитѣ отново натоварили съ водене на войната Хабрий, който тогава билъ избранъ за стратегъ. Отъ разказа на Демостенъ (XXIII гл. 171; ср. гл. 176, 178) е явно, че избирането на Хабрий е станало следъ сключването на мира между Атина и тримата тракийски царе, следователно въ изборитѣ презъ пролѣтьта 358 г., защото дори отзоваването на Кефисодотъ принадлежи по време следъ изборитѣ въ 359 г.[7] Това нѣщо се потвърждава и отъ по-нататъшния развой на събитията, както ни ги разказва Демостенъ. Атинцитѣ, недоволни отъ сключения между Харидемъ и Хабрий новъ договоръ, изпратили 10 посланици въ Тракия да поискатъ отъ Керсоблептъ потвърждение на предишния договоръ, обаче пратеницитѣ били разтакани отъ Керсоблептъ безъ да свършатъ нѣщо, докато най-после атинцитѣ изпратили тамъ Харесъ съ значителна войска отъ наемници, който принудилъ тракийския царь да признае чрезъ новъ договоръ отстжпването на Херсонесъ на Атина. Ако споменатото отъ Демостенъ избиране на Хабрий принадлежи на 359 г., договорътъ между него и Харидемъ трѣбва да бжде поставенъ най-късно презъ пролѣтьта на 358 г., а изпращането на 10-тѣ пратеници малко следъ това. Въ такъвъ случай трѣбва да приемемъ, че тѣзи пратеници сж останали въ Тракия по-дълго отъ една година (до изпращането на Харесъ — есеньта 357 г.), което е малко вѣроятно, толкова по-вече, че на тѣхъ сж били дадени въ Атина строго опредѣлени нареждания за мисията имъ.

---

[1] Ср. Schol. Aeschin. III 51.

[2] Ср. Demosth. XXIII 165 сл. Демостенъ разказва подробно тѣзи събития и е отлично осведоменъ, понеже самъ е участвувалъ въ похода като триерархъ (гл. Aeschin. III 52).

[3] Androt. fr. 17., Dem. XXIII 167, 169, Beloch, Griech. Gesch. III 2-ро издание 2, стр. 87.

[4] Тѣ (οἱ ἐτησίαι) духатъ презъ юлий и августъ 40—50 дена.

[5] Dem. XXIII 163. Ср. Beloch, цит. съч. III 2, стр. 61, 87. Сѫщо и Kahrstedt (Forchungen zur Gesch. des ausgehenden V und des IV. Jahrhund. 1910, стр. 70, ср. стр. 48, б. 97) приема, че Котисъ е билъ убитъ есеньта 360 г., докато Schäfer (Demosth. und seine Zeit I, стр. 158, б. 3; II, стр. 17), Кацаровъ (Царь Филипъ Македонски, стр. 108, ср. стр. 86) и Я. Тодоровъ (Тракийскитѣ царе, стр. 39) поставятъ смъртьта на Котисъ въ пролѣтьта на 359 г. Споменатиятъ отъ Диодоръ (XVI 2, 6 и 3, 4) тракийски царь, който е поддържалъ претендента Павсаний, е билъ по всѣка вѣроятность Берисадъ, а не Котисъ. За анекдота у Хегесандъръ и Теопомповия фрегментъ 32 вижъ посоченитѣ мѣста у Beloch и Kahrstedt.

[6] Dem. XXIII 169 ... ἐπειδὴ Κηφισόδοτος μὲν ἀπηλλάγη τοῦ στρατηγεῖν ..., ср. гл. 175 μετὰ τὴν παράκρουσιν τὴν διὰ τῶν πρὸς Κηφισόδοτον συνθηκῶν ...

[7] Beloch, цит. съч. III 2, стр. 247 поставя избирането на Хабрий въ 359 год.

Голѣмо значение за хронологията на тѣзи събития има надписътъ IG II 2-ро изд. 1, 124 (Syll. 3 изд. 190) отъ началото на 357/56 г., който съдържа сключения съ евбейскитѣ градове договоръ следъ успѣшния походъ на атинцитѣ въ Евбея. Като единъ отъ десеттѣ стратези стои Хабрий, но името му е било после заличено, защото при сключването на договора той е отсжтствувалъ отъ Атина, а следъ това не е могълъ да положи допълнително клетвата поради сваляне отъ длъжность или поради смъртьта си предъ Хиосъ. Белохъ[1] съ право отхвърля първото предположение и поставя заличването на името на Хабрий въ връзка съ неговата смърть. Обаче при даденото отъ Белохъ подреждане на събитията не може да се намѣри никакво задоволително обяснение за отсжтствието на Хабрий отъ Атина при заклеването на договора. Белохъ поставя изпращането на Хабрий въ Хелеспонта въ 359 г., избухването на войната съ съюзницитѣ въ есеньта на 357 г. и нападението срещу Хиосъ въ пролѣтьта на 356 г. и приема, че Хабрий е заминалъ отъ Атина срещу Хиосъ следъ започването на войната съ съюзницитѣ, следователно при заклеването на договора той се е намиралъ още въ града[2]. Всички тѣзи мжчнотии се премахватъ, ако приемемъ, че Хабрий е билъ натоваренъ съ воденето на война срещу Керсоблептъ въ 358/57 архонтска година. Тогава неговото изпращане въ Хелеспонта принадлежи въ есеньта 358 г. или въ пролѣтьта на 357 г., като е останалъ тамъ до пристигането на Харесъ като стратегъ съ неограничени пълномощия. Обаче нему не било сждено да се върне въ Атина. Докато Харесъ сполучилъ да наложи на Керсоблептъ единъ задоволителенъ за атинската държава миръ, съюзнитѣ градове Хиосъ, Родосъ, Косъ и Византия се отцепили отъ Атина. Харесъ, който е ималъ подъ началството си значителна войска, се отправилъ веднага срещу Хиосъ и се опиталъ да превземе съ внезапно нападение града, обаче не успѣлъ. При това нападение загиналъ Хабрий (есеньта 357 г.).

Въ такъвъ случай наложениятъ отъ Атенодоръ на Керсоблептъ и Харидемъ договоръ трѣбва да бжде поставенъ въ 358 г., а последниятъ договоръ съ

---

[1] Цит. съч. III, 1 стр. 238, б. 2.

[2] Атинцитѣ не сж водѣли по това време никаква друга война, освенъ тази въ Хелеспонта срещу Керсоблептъ, и ако Хабрий е отсжтствувалъ по нѣкаква друга причина отъ града при сключване на договора, той е трѣбвало веднага следъ завръщането си да изпълни нужната формалность.

Харесъ — септемврий 357 г. Съ този договоръ атинцитѣ получили цѣлия Херсонесъ, съ изключение на града Кардия, и била потвърдена станалата вече подѣлба на Тракия между тримата царе Берисадъ, Амадокъ и Керсоблептъ[1].

Една часть отъ него е запазена въ надписа IG II 2-ро изд. 1, 126[2] и то тази именно часть, въ която се говори за положението на гръцкитѣ градове по тракийския брѣгъ. Допълванията въ надписа отъ Köhler, Wilhelm и Foucart сж почти сигурни сж изключение на 13 редъ, дето Wilhelm и Foucart предполагатъ, че трѣбва да е билъ споменатъ тракийскиятъ Херсонесъ. Изречението гласи:

13 редъ . . . τὰς δὲ] πόλεις τὰς Ἑλληνίδας τὰς ἐ[ν Χερρονήσωι
14 редъ ὑποτελούσας Β]ηρισάδει καὶ Ἀμαδόκ[ωι καὶ Κερσε-[3]
βλέπτει τὸν φόρον τὸν πάτριον καὶ Ἀθηναίοις τὴν σύνταξιν,
ἐλευθέρας εἶναι καὶ αὐτονόμους, συμμάχους οὔσας Ἀθηναίοις,
καθὰ ὤμοσαν καὶ Βηρισάδει καὶ Αμαδόκωι καὶ Κρσεβλέπτηι.

Преди всичко прави впечатление изразътъ гръцкитѣ градове въ Херсонеса. Имало ли е по това време други градове на полуострова? Наистина нѣкои отъ познатитѣ градове въ Херсонесъ изглежда, че носятъ тракийски имена[4], обаче тѣ сж били незначителни селища, и освенъ това името имъ не говори нищо за народностьта на тѣхното население въ срѣдата на IV вѣкъ. Затова Foucart се е видѣлъ принуденъ да приеме, че тѣзи градове сж означени така не за различие отъ други градове въ Херсонесъ, но въ противоположность на онѣзи, за които става дума по-горе въ надписа (редъ 4, 7, 11). Foucart не е изкаралъ до край своята мисъль, обаче това върши P. Cloché въ посочената по-горе статия (Athènes et Kersobleptès, Mél. Glotz I, 215), дето той заключава отъ текста на надписа, че въ него се говори за два вида градове: гръцки въ Херсонесъ и тракийски извънъ него, които сж плащали данъци и на Атина и на единъ отъ тримата царе. Обаче кои могатъ да бждатъ тѣзи тракийски градове? Дори по времето на най-голѣмата си мощь въ началото на Пелопонеската война атинцитѣ сж получавали данъци отъ Тракия само отъ познатитѣ голѣми гръцки градове Неаполъ, Абдера, Дикая, Марония, Еносъ, Перинтъ, Селимврия и Византия. Поне въ запазенитѣ данъчни списъци не сѫ споменати други тракийски градове по брѣга на одриската държава, източно отъ Места.[1]

---

[1] Dem. XXIII 173; 181 ср. 170, 172.

[2] Ср. и P. Foucart, Les Athéniens dans la Chersonèse de Thrace, Mém. de l'instit. nation. de France XXXVIII, часть 2, 1911, стр. 96 (16), чийто текстъ дава и Я. Тодоровъ, цит. съч., стр. 42. Вижъ сжщо за тълкуването на договора Hoeck, Hermes XXVI, стр. 104; Beloch, цит. съч., III, 1 стр. 223, б. 1 и статията на P. Cloché въ Rev. de philol. XLVI, 1922, стр. 5 сл.

[3] Foucart попълва: τὰς δὲ πόλεις τάς Ἑλληνίδας τὰς ἐ[ν τῆι Χερρον|ήσωι τελοῦσας Β]ηρισάδει etc. ср. Thuc. II 97 φόρος ἐκ τῶν Ἑλληνίδων πόλεων...

[4] Δράβος (ср. Δράβησκος въ Струмската область), Γρηστῖνος; Tomaschek, Sitzungsber. der kais. Akad. d. Wiss. in Wien, Phil.-hist. Klasse Bd. CXXXI, 1894, стр. 56 приема за тракийски имена и Ἴδη, Ἴδακος; ср. обаче Boisacq, Dictionnaire étym. de la langue grecque, стр. 365. Всички по-значителни градове въ Херсонесъ иматъ гръцки имена или сж споменати изрично отъ старитѣ автори като гръцки.

Това раздѣляне на споменатитѣ въ 4 и 13 редъ на надписа градове въ две различни групи затруднява извънредно много тълкуването на съдържащитѣ се въ него постановления. Споредъ приемането на Foucart договорътъ разпорежда за градоветѣ въ Херсонесъ, щомъ плащатъ опредѣленитѣ данъци и на дветѣ договорни страни, да останатъ свободни и независими като съюзници на Атина, докато за градоветѣ отъ първата група липсва такава разпоредба. Обаче атинцитѣ отъ край време сѫ смѣтали Херсонесъ за своя собственость, така както и другитѣ си непосрѣдствени владения Лемносъ, Имбросъ и Скиросъ[2]. Дори по времето, когато цѣлото внимание на Атина е било обърнато къмъ събитията въ Гърция, и атинцитѣ нѣмали нито възможность нито желание да обезпечатъ властьта си надъ полуострова, тѣ поискали на конгреса въ Спарта (371 г.) да имъ бѫдатъ признати отъ всички гърци правата върху тази область[3]. Още по-непонятна и противна на цѣлата политика на Атина е уговорката, че въ случай на отцепване на тѣзи градове (въ Херсонесъ) атинцитѣ си запазватъ правото да повикатъ на помощь за тѣхното подчинение тримата царе, защото по тоя начинъ тѣ сами биха отворили пѫтя за постоянна намѣса на Керсоблептъ въ работитѣ на Херсонесъ.

Както споменахъ, градоветѣ отъ първата група не сѫ означени като атински съюзници, и затова Янко Тодоровъ, който не се съмнява въ даденото отъ Wilhelm и Foucart попълване, смѣта, че тѣ вѣроятно не сѫ влизали въ втория атински морски съюзъ (а само сѫ плащали данъци!), докато въ сѫщность именно тѣзи градове, голѣмитѣ и богати гръцки колонии по тракийския брѣгъ[4], сѫ били членове на атинския морски съюзъ и сѫ изброени всички въ надписа, който представлява учредителниятъ протоколъ на този съюзъ (Ditt., Syll. 3-то изд. I 147). Освенъ това думитѣ на Демостенъ въ речьта му срещу Аристократъ (гл. 110) показватъ, че въ 352 г. Керсоблептъ не е получавалъ нищо отъ приходитѣ на Херсонесъ, и положението е било несъмнено сѫщото и въ 357 г., както можемъ да заключимъ отъ казаното въ 173 и 177 глава на речьта. Най-сетне въ въпросната часть на надписа не става дума за Кардия, докато ние знаемъ отъ Демостенъ, че този градъ е билъ споменатъ изрично като непринадлежащъ къмъ Херсонесъ[5] и този доводъ дори единственъ би билъ достатъчно доказателство за това, че за Херсонесъ се е говорѣло на друго мѣсто въ надписа.

---

[1] Би могло да става въпросъ само за Бисанте, за който не знаемъ съ положителность, *дали е плащалъ данъкъ*, и за Тиродиза, която е плащала незначителната сума отъ 1000 и 500 драхми годишно.

[2] Ср. Andokides, de pace 15, Dem. VII 41, XIX 78, XXIII 9, 158, 164, 167. Aeschin. II 72.

[3] Ср. Schäfer, цит. съч. I, стр. 74, б. 2.

[4] За богатството на тѣзи градове гл. Casson, Macedonia, Thrace and Illyria 1926, стр. 90 сл., за града Еносъ стр. 255 сл. Всички тѣзи градове сѫ плащали значителни суми презъ време на I атински морски съюзъ и финансовата зависимость на единъ отъ тѣхъ, на Марония, отъ Амадокъ се потвърждава отъ монетитѣ на този царь. За държавноправното положение на градоветѣ въ Тракия въ I атински морски съюзъ ср. Thuc. V 18: τὰς δὲ πόλεις φερούσας τὸν ἐπ’ Ἀριστείδου φόρον αὐτονόμους εἶναι.

[5] Dem. XXIII 181, VII 42, 43. Ср. P. Cloché, цит. съч., стр. 12.

Отъ всичко това следва, че споменатитѣ въ запазената часть отъ надписа градове не сж тѣзи въ Херсонесъ, и че приемането на две различни групи градове не намира никакво оправдание. Въ сжщность въ надписа се опредѣля съ излишнитѣ на пръвъ погледъ, но свойствени на тоя родъ документи повторения,[1] положението на гръцкитѣ градове, разположени по тракийския брѣгъ, и то въ първата часть финансовитѣ имъ задължения къмъ атинцитѣ и тракийскитѣ царе, а въ втората тѣхнитѣ договорноправни отношения къмъ Атина. И въ двата случая при неплащане на дължимитѣ данъци и при възможното отцепване на споменатитѣ градове отъ атинския съюзъ, договарящитѣ страни се задължаватъ да си помагатъ съ въоржжена сила.

Какъ трѣбва да бжде попълнена празнината между 13 и 14 редъ е трудно да се каже. Все пакъ вѣроятно е тукъ да е стояло едно географско наименование и азъ смѣтамъ за най-подходящъ израза . . . τὰς ἐ[ν τῆι ἐπὶ Θράικης (sc. χώρᾳ) τελούσας etc.[2]

Диодоръ, който въобще не споменава войната на атинцитѣ срещу Котисъ и Керсоблептъ и раздѣлянето на Котисовата държава, разказва подъ 353/52 г., и то споредъ хронографския си източникъ, превзимането на Сестъ отъ Харесъ и изпращането на клерухи въ Херсонесъ и свързва последното събитие съ предаването на Херсонесъ отъ страна на Керсоблептъ. Нѣкои отъ по-новитѣ изследвачи се опитватъ да съпоставятъ това съобщение на Диодоръ съ сключения презъ 357 г. миръ и по този начинъ премѣстватъ ту едното, ту другото отъ споменатитѣ у Диодоръ събития въ 357 г.[3]

Обаче ние трудно бихме могли да допустнемъ такава голѣма неточность у Диодоровия хронографски източникъ. Изпращането на клерухи въ 353/52 г. се потвърждава и отъ надписа IG II 2, № 795 f, редъ 120–145.[4] Освенъ това Ed Meyer[5] забелязва съ право, че за превзимането на Сестъ не остава, никакво време презъ есеньта 357 г. То принадлежи вѣроятно презъ лѣтото на 353 г.[1] Най-сетне Диодоръ говори за враждебни отношения на Керсоблептъ къмъ Филипъ, каквито сѫ могли да сѫществуватъ само следъ Филиповата намѣса въ тракийскитѣ работи, значи следъ основаването на Филипи и войната съ тримата царе въ 356 год.

---

[1] Заключението, което P. Cloché (цит. съч., стр. 9, 11) се опитва да извади отъ смѣната на съюзитѣ ἤ — ἤ и καὶ — καὶ при имената на тракийскитѣ царе, е неоснователно и употрѣбата на καὶ — καὶ съвсемъ не говори за нѣкакво-си сжществуване на единство на тракийската държава, а само събира заедно тримата царе въ противоположность на Атина.

[2] Ср. Ditt. Syll. I № 94 редъ 25: ἐς τὰ ἐπὶ Θράικης, № 502... τῶν ἐπὶ Θράικης τόπων. За израза ἐπὶ Θρᾴκης у Тукидидъ ср. Casson, цит. съч., стр. 37 сл. Вижъ сжщо Aeschin. II 9, 97 III 73; Dem. VIII 64, X 65, VII, XIX 219 и пр., Diod. XVI 71.

[3] Hoeck, Hermes XXVI стр. 104 и съ него Я. Тодоровъ, цит. съч. стр. 41, заб. 5, Solari, Sui dinasti degli Odrisi, стр. 39 отнасятъ цѣлия Диодоровъ разказъ въ 357 г. Schäfer, цит. съч. I, стр. 164, 445 б. 1, P. Foucart, цит. съч., стр. 108 (28) поставятъ предаването на Херсонесъ отъ Керсоблептъ въ 357 г., превзимането на Сестъ и изпращането на клерухитѣ въ 353/52 г; Kohle, De Demosthenis orationum Androtineae, Timocrateae, Aristocrateae temporibus, Diss. Göttingen 1909 г. стр. 12, 29, Vorndran, Die Aristocratea des Demosthenes als Advokatenrede und ihre politische Tendenz 1922, стр. 36 оставятъ всички разказани отъ Диодоръ събития въ 353/52 г. и приематъ, че въ тази година е билъ сключенъ новъ договоръ между Атина и Керсоблептъ. Сжщото приема Beloch, цит. съч. III 2, стр. 281, безъ да говори за новъ договоръ.

[4] Ср. Foucart, цит. съч., стр. 28.

[5] Geschichte des Altertums, V, стр. 485.

Въпрѣки това не е нужно да приемемъ, че атинцитѣ сѫ сключили въ 353 г. новъ договоръ съ Керсоблептъ[2], възъ основа на който имъ е билъ предаденъ Херсонесъ, защото такова приемане противоречи на думитѣ на Демостенъ въ речьта му срещу Аристократъ, кѫдето той не споменава следъ договора на Харесъ отъ 357 г. никакви военни действия между двете страни и никакъвъ новъ договоръ. Само при явяването на Филипъ предъ Марония е имало, споредъ него, опасность атинцитѣ да почнатъ нова война съ Керсоблептъ и кардиянцитѣ, което обаче не станало. Диодоръ отнася и предаването на Херсонесъ въ 353 г., понеже въ сѫщность заздравяването на атинското владичество надъ полуострова е станало едва съ превземането на важната крепость Сестъ[3] и изпращането тамъ на атински поселници. Това тѣ сѫ могли да сторятъ чакъ следъ свършването на войната съ съюзницитѣ.[4]

Foucart се опитва да използува за датиране на Харесовия походъ въ Хелеспонта единъ атински оброченъ надписъ IG II 2, 961, въ който сѫ споменати имената на нѣколко триерарси и Хелеспонтъ. Той поставя съ голѣма вѣроятность този надписъ въ 357/56 г., понеже 4 отъ споменатитѣ триерарси сѫ посочени въ флотския инвентаренъ надписъ IG II 2, 793 колона f като отсѫтствуващи съ корабитѣ си отъ Атина въ началото на 357/56 г. Foucart попълва така надписа:

Τριήραρχοι ἀν[έθεσαν τῆι Ἀθηνᾶι στεφανωθέντες
ὑ[π]ὸ [τῆ]ς βουλῆς κ[αὶ τοῦ δήμου ἐπὶ Ἀγαθοκλέους ἄρχοντος
ο[ἱ] ἐ[φ] Ἑλλήσπο[ντον πλεύσαντες μετὰ Χάρητος
следватъ имената.

Ако тѣзи попълвания сѫ вѣрни, изпращането на Харесъ трѣбва да бѫде поставено още къмъ края на 358/57 архонтска година, и походътъ на атинцитѣ въ Евбея, който станалъ преди това изпращане презъ пролѣтьта на

---

[1] Разказвайки поражението на Ономархъ Диодоръ (XVI 35, 5) съобщава, че по време на сражението Харесъ случайно минавалъ покрай Мелаския заливъ. Нѣкои изследвачи мислятъ, че Харесъ е билъ изпратенъ отъ Атина на помощь на Ономархъ и че Диодоръ се опитва да прикрие тази оказана на фокидцитѣ помощь, като говори за случайно минаване. Обаче това предположение е малко вѣроятно, защото на други мѣста (XVI 27, 3; 29, 1; 57, 1, 2,) Диодоръ говори открито за съюза на Атина съ фокидцитѣ. По-приемливо е допускането на Schäfer (цит. съч. I, стр. 445), който смѣта, че Харесъ тогава се е връщалъ отъ Херсонесъ. Въ такъвъ случай обсадата на Сестъ принадлежи въ лѣтото на 353 г.

[2] Такова е приемането на Kohle, цит. съч. стр. 29.

[3] Ср. за значението на Сестъ като крепость Herod. IX 115, Thuc. VIII 62, Xen. Hell. IV 8, 5, Theop. fr. 350, Schäfer, цит. съч. I, стр. 444. За успѣшна съпротива на града срещу нападателя вж. Herod. IX 117, Xen. Agesil. II 26.

[4] Че Херсонесъ презъ време на войната съ съюзницитѣ не е билъ заетъ отъ атинцитѣ, говори и Isocrat. VIII 22. Ср. Vorndran, цит. съч., стр. 31.

357 г., и всички споменати по-горе събития презъ 357 г. трѣбва да бждатъ премѣстени съ около три месеца по-рано. Обаче състоянието на надписа е такова, че позволява едно правдоподобно попълване само на празнината въ първия редъ, даденото отъ Foucart попълване на 2. и 3. редъ е несигурно; то може случайно да бжде вѣрно, но съвсемъ не е задължително. Освенъ това наредбата на думитѣ въ 3. редъ οἱ ἐφ' Ἑλλήσποντον πλεύσαντες μετὰ Χάρητος не изглежда твърде приемлива, по-скоро ние бихме очаквали οἱ μετὰ Χάρητος πλεύσαντες ἐφ' Ἑλλήσποντον или οἱ ἐφ' Ἑλλήσποντον μετὰ Χάρητος ἔπλευσαν (ср. IG II 2, 808, c 100, 809, d 238 τῶν μετὰ Φωκίωνος καὶ Κηφισοφῶντος πλευσασῶν ἐπιδόσιμος τριήρης). Сжщо така при попълването на Foucart остава неясна причината за даденото отъ съвета и народа отличие на тия лица. Естествено е, че тѣ сж били наградени съ вѣнци не затова само, че сж взели участие въ сполучливия походъ къмъ Хелеспонта, защото въ такъвъ случай би трѣбвало да бждатъ наградени всички триерарси отъ изпратената съ Харесъ флота, а тѣхниятъ брой е билъ несъмнено по-голѣмъ отъ стоящитѣ въ надписа имена[1]. Ако пъкъ тѣзи именно триерарси сж се отличили при нѣкакво неспоменато отъ Демостенъ действие въ Херсонесъ или при нападението срещу Хиосъ, употрѣбениятъ изразъ πλεύσαντες ἐφ Ἑλλήσποντον е съвсемъ неподходящъ. Най-вѣроятното е, че тѣзи кораби сж отплували къмъ Хелеспонта още въ 358/57 г., когато тамъ е началствувалъ Хабрий. Причината за награждаването на триерарситѣ е неизвестна.

IV

Презъ лѣтото на 354 г.[2] възстаналиятъ срещу Атаксерксъ III персийски сатрапъ Артабазъ се обърналъ за помощь къмъ Тива. Тиванцитѣ му изпратили своя пълководецъ Паменъ съ единъ отредъ наемници[3]. Филипъ, чието внимание тогава било насочено преди всичко къмъ неустановеното положение въ Тесалия и опасностьта, която идвала отъ създаденото въ Фокида господарство на наемницитѣ, използувалъ случая, за да осигури гърба си откъмъ Тракия. Той придружилъ Паменъ въ неговия походъ презъ източна Македония и земитѣ на подвластния му тракийски царь Кетрипоръ чакъ до Марония и се опиталъ да влѣзе въ връзка съ Керсоблептъ и да го спечели на своя страна, обаче, както можемъ да сждимъ отъ по-нататъшното държане на Керсоблептъ[4], безъ да има успѣхъ.

---

[1] Въ надписа сж споменати само 8 души, които сж началствували най-много на 7 кораба, понеже споредъ IG II 2, 793 двама отъ тѣхъ Аристокълъ и Periандъръ сж били заедно на една триера. При нападението срещу Хиосъ Харесъ е ималъ 60 кораба (Diod. XVI 21, 1). Дори ако приемемъ за вѣрно предположението на Beloch (цит. съч. III 1, стр. 238), че една часть отъ тѣхъ е била изпратена отъ Атина едва следъ започване на военнитѣ действия срещу съюзницитѣ, все пакъ Харесъ е ималъ най-малко една флота отъ 20—30 кораба, когато е заминалъ къмъ Хелеспонтъ. При това съ 7 кораба той не би могълъ да направи нищо срещу Харидемъ, както не е можалъ да стори нищо и стратегътъ презъ 360/59 г. Кефисодотъ, който е ималъ съ себе си най-малко 10 кораба (ср. Demosth. XXIII 165).

[2] Гл. по-долу стр. 209.

[3] Diod. XVI 34, 1.

[4] Diod. XVI 34, 4.

Отнасяйки погрѣшно къмъ това събитие разни разпръснати съобщения за дейностьта на Филипъ въ Тракия нѣкои историци сѫ построили отъ него една цѣла тракийска война, въ която Филипъ билъ превзелъ важнитѣ градове Абдера и Марония, докато атинскиятъ пълководецъ Харесъ сполучилъ да нанесе една блѣскава победа надъ проникналитѣ до Кипсела Филипови наемни войски, които се намирали подъ началството на нѣкой-си Адей[1]. Цѣлата изкуственость на това съпоставяне личи въ разказа на Schäfer, на чийто авторитетъ се дължи главно приемането на предположението отъ повечето учени. Споредъ Шеферъ Харидемъ отначало се намиралъ при Оронта, и атинцитѣ трѣбвало да изпращатъ нарочно пратеникъ, за да търсятъ своя стратегъ, следъ това ние го виждаме да се сражава въ вѫтрешностьта на Тракия срещу Адей[2], да причаква Филипъ съ флотата си около Неаполъ и най-сетне. ако сѫдимъ отъ писмото, което той изпратилъ въ Атина[3], по времето на Филиповитѣ преговори съ Керсоблептъ той се е намиралъ въ Херсонесъ. И всичко това въ едно сравнително кратко време, защото Шеферъ поставя въ сѫщото лѣто (353 г. споредъ неговата хронология) продължителната обсада на Метона и есеньта първия походъ на Филипъ въ Тесалия.

Въ сѫщность никѫде въ нашитѣ извори не се говори за предприета отъ Филипъ по това време война въ Тракия[4]. Единственото мѣсто, въ което се споменава за събитието при Марония, стои въ Демостеновата речь срещу Аристократъ (гл. 183). И тамъ не е казано много нѣщо. Демостенъ разправя, че Филипъ дошелъ съ Паменъ до Марония, и когато Амадокъ, господарьтъ на тая область, му забранилъ да върви по-нататъкъ, той се оттеглилъ безъ да сполучи да вкара Керсоблептъ и кардиянцитѣ въ война съ Атина. Ние не знаемъ много нѣщо за силата, съ която е разполагалъ Амадокъ. Обаче нѣма съмнение, че той не е могълъ да се мѣри съ войската на Филипъ, нито да го задържи, ако този е билъ вече миналъ тѣснинитѣ при Неаполъ и достигналъ чакъ до Марония. Дори по-могѫщиятъ отъ Амадокъ Керсоблептъ не е могълъ да укаже при Филиповитѣ походи въ 352 и 346 г. никаква по-значителна съпротива и е билъ принуденъ да се скрие въ укрепенитѣ си мѣста Херайонъ тейхосъ и Хиеронъ оросъ, и само завладяването на цѣлата страна въ 342/41 г. е създало по-голѣми затруднения на Филипъ. Така че, ако Филипъ не е напредналъ оттатъкъ Марония, той е сторилъ това, не защото е билъ възпрѣнъ отъ Амадокъ, но понеже не е ималъ такова намѣрение[5] и е билъ вѣроятно придруженъ само отъ малъкъ отредъ войска.

---

[1] Това съпоставяне се дължи на Thirlwall, Hist. of Gr. V, стр. 374. Ср. Schäfer, Demosthenes und seine Zeit I 2-ро, изд. стр. 442, 443 б. 1, 2; Кацаровъ, Царь Филипъ II Макед,. стр. 133; Pokorny, Studien zur griech. Geschichte im VI u. V Jahrzehnt des IV Jahrhund. v. Chr. Diss. Greifswald 1913, стр. 61.

[2] Той му приписва и заслугата, че принудилъ Филипъ да се оттегли отъ Тракия; само че ние бихме очаквали отъ Демостенъ, който винаги поддържалъ и защищавалъ Харесъ, да спомене това.

[3] Гл. Demosth. XXIII 183.

[4] Ср. Kahrstedt, Forschungen, стр. 49 заб. 0, стр. 51.

[5] Ср. сѫщо Pokorny, цит. съч., стр. 58.

Всички останали събития, които Шеферъ свързва съ споменатото отъ Демостенъ явяване на Филипъ предъ Марония принадлежатъ на други времена. Разказаниятъ отъ Polyaen. IV 2, 22 Филиповъ походъ трѣбва да бѫде поставенъ въ 347 г. поради надписа Ditt. Syll. 3-то изд. 207[1], и сѫщо въ 347 г. принадлежатъ събитията, за които става дума у Aeschines II 72 сл.[2] Есхинъ казва изрично (гл. 70, 74), че той описва обстоятелствата, при които атинцитѣ сѫ били принудени да искатъ миръ отъ Филипъ, като обрисуваното отъ него положение не подхожда никакъ за 354 г. Отъ посоченото мѣсто излиза че атинцитѣ трѣбвало да се борятъ за последнитѣ си владения[3], докато още въ 350 г. Демостенъ говори съ пренебрежение за Филипъ[4]. Освенъ това Есхинъ споменава и клерухитѣ, които сѫ били изпратени въ Херсонесъ презъ 352 г., като допускането на Шеферъ[5], че атинцитѣ и по-рано (въ 363 г.) сѫ изпратили тамъ клерухи, не е подкрепено съ нищо. Но дори ако това предположение бѣше вѣрно, то не би допринесло нищо за датирането на Шеферъ, защото въ 361 г. атинцитѣ загубили Херсонесъ, като намиращитѣ се тамъ клерухи е трѣбвало да бѫдатъ изтеглени.[6]

Времето, въ което Харесъ е спечелилъ победата си надъ Адей,[7] не може да бѫде опредѣлено съ положителность[8], но явно е, че при този редъ на събитията не може да се мисли за 354 (или 353) год. Сѫщо така ние не знаемъ мѣстото, гдето е станала битката, понеже привличането тукъ на Дамоксеновия фрагментъ[9] е съвсемъ несигурно. Дамоксенъ, който е живѣлъ въ III столѣтие, едва ли е ималъ нѣкакъвъ поводъ да се занимава съ почти неизвестния пълководецъ на Филипа, или, ако е направилъ това, той е трѣбвало да го назове съ комичния му прекоръ Ἀλεκτρυών[10]. Най-сетне при наредбата на Шеферъ излиза, че Харесъ защищавалъ столицата на Керсоблептъ срещу Филипъ, докато самиятъ Керсоблептъ се опитвалъ да се съюзи съ Филипъ и замислялъ да нападне атинскитѣ владения. Сѫщо така погрѣшно е предположението на Kahrstedt, че споменатата отъ Демостенъ задружна дейность на Филипъ съ Паменъ принадлежала на пролѣтьта и лѣтото 352 г. и че тя е подтикнала Демостенъ да напише своята речь срещу Аристократъ.[1] Kahrstedt строи своитѣ сѫждения върху невѣрната предпоставка, че Демостенъ е държалъ политическитѣ си речи единствено съ огледъ на временнитѣ и твърде промѣнливи изисквания на персийската политика, и дава една картина на събитията въ Тракия презъ 352 г., която сама по себе си е крайно неправдоподобна и противоречи на всѣка крачка съ сведенията, които ни даватъ изворитѣ[2]. Съ право възгледитѣ на Kahrstedt не сѫ намѣрили никакви последователи.

---

[1] Ср. Beloch, Griech. Gesch. III 2-ро изд. 2, стр. 284.

[2] F. Focke, Demosthenesstudien 1929, стр. 8 поставя това известие въ 451 г., когато той датира и Филиповия походъ въ Тракия.

[3] Ср. тукъ и Iustin. VIII 3.

[4] Demosth. XV 24.

[5] Цит. съч. I, стр. 101.

[6] Атинцитѣ зяпазили само двετѣ малки градчета Елайунтъ и Критота, отъ които Елайунтъ винаги е билъ свободенъ отъ клерухи. Следъ колонизирането на Херсонесъ въ 447 г. той продължавалъ да плаща данъкъ, значи оставалъ подвластенъ градъ и положението му не се промѣнило въ IV столѣтие. Ср. IG. II 2, 701; IG. II 2-ро изд. 1, 228. За Критота ср. Strabo VII fr. 56.

[7] Theopomp. fr. 241; Athenaeus XII 532e; Suidas Φιλίππου ἀλεκτρυών.

[8] Ср. Ed. Schwarz, Die erste Philippika, стр. 13, заб. 2; Kahrstedt, Forschungen, стр. 41, б. 79 отнася това събитие въ 356 г. въ борбитѣ на Филипъ съ коалицията на тримата царе, обаче това е малко вѣроятно, понеже тогава атинскитѣ сили сѫ били заети въ войната съ отцепилитѣ се съюзници и освенъ това владенията на Кетрипоръ не сѫ се простирали въ никой случай до Кипсела.

[9] У Athen. XI 469a.

[10] За този Адей гл. Niese, Hermes XXXI, стр. 69.

Походътъ на Паменъ е поставенъ по-горе (стр. 206) въ лѣтото 354 г. Това датиране не може да се докаже само възъ основа на събитията въ Тракия, но стои въ тѣсна връзка съ действията на Филипъ въ Тесалия и при Метона. Затова трѣбва да се спремъ за малко върху хронологията на третата Свещена война.

Известно е, че Диодо̀ръ е разказалъ два пѫти началото на тая война и събитията презъ първата ѝ година, поради особената наредба на своята хронология, подъ погрѣшни архонтски години. Отъ това е произлѣзло твърде голѣма несигурность въ подреждането на отдѣлнитѣ събития и, въпрѣки многото опити предимно въ последно време да се установи една по-вѣрна хронология, работата още не може да се смѣта завършена. Сѫществуватъ главно две хроноложки наредби за тая война — на Шеферъ и на Карщетъ-Белохъ. Тукъ даваме най-важнитѣ дати отъ двѣтѣ наредби.

Schäfer[3]: лѣтото 355 г. — заемане на Делфи отъ фокидцитѣ, есеньта 354 г. — поражението и смъртьта на Филомелъ, пролѣтьта 353 г. — изпращане на Паменъ при Артабазъ, лѣтото 353 г. — обсада и превземане на Метона, есеньта 353 г. — I. Филиповъ походъ въ Тесалия, началото на 352 г. — Демостеновата речь за мегалополитцитѣ, пролѣтьта 352 г. — нападението на Ономархъ въ Беотия, началото на лѣтото 352 г. — II. Филиповъ походъ въ Тесалия, смъртьта на Ономархъ, Филипъ предъ Термопилитѣ.

Beloch[4]: Началото на лѣтото 356 г. — заемане на Делфи, есеньта 355 г. — смъртьта на Филомелъ, пролѣтьта 354 г. — превземането на Метона, изпра-

---

[1] Forschungen, стр. 49 сл., 107 сл., Hermes XLVI, стр. 464. Той остава на своето мнение (ср. Pauly-Wissowa XI, 1, стр. 329) въпрѣки направенитѣ му твърде основателни критики отъ Pokorny, цит. съч., стр. 59, 65, 95, Wendland, Götting. gel. Anzeigen, стр. 623 сл. и P. Cloché, Bull. Corr. Hell. XLVI, 1927, стр. 118 сл.

[2] Тукъ даваме само най-важнитѣ мѣста, които говорятъ срещу предположението на Kahrstedt.: Dem. XXIII 9, 13, 14, 92, 109, 183, 192; Dem. III 4; Schol. Aesch. II 82; Diod. XVI 34, 4. Сѫщо така погрѣшно е мнението на Kahrstedt (стр. 108, 112), че Херайонъ тейхосъ е принадлежалъ по това време на Перинтъ. Той е ималъ предвидъ мѣстото Herod. IV 90, гдето обаче е казано само това, че градътъ Херайонъ се намиралъ близу до Перинтъ. Освенъ това между времето, когато Херодотъ е посетилъ тия мѣста, и Филиповия походъ въ Тракия има около 100 години.

[3] Гл. цит. съч., I, стр. 495 сл. Тая хронология следватъ Blass, Hoeck, Judeich, Pomptow, Pokorny, Kaerst, Oldfather (Pauly—Wissowa XIII, стр. 1203 сл.) Кацаровъ и, съ разлика само въ датата на превзимането на Метона — Beloch въ първото издание на своето съчинение, сѫщо Niese и Kahle.

[4] Гл. цит., съч. III 2, стр. 262 сл. Тази хронология е била изложѐна за първи пѫть отъ Kahrstedt (Forschungen, 27 сл.). Заслугата за привличането тукъ на списъцитѣ на делфийскитѣ

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА СОФИЯ

щане на Паменъ, лѣтото 354 г. — I. Филиповъ походъ въ Тесалия, пролѣтьта 353 г. — нападението на Ономархъ въ Беотия, речьта за мегалополитцитѣ, лѣтото 353 г. — II. Филиповъ походъ въ Тесалия, есеньта 353 г. — Филипъ предъ Термопилитѣ.

Вѣрностьта на хронологията на Белохъ до смъртьта на Филомелъ се потвърждава отъ списъцитѣ на делфийскитѣ храмостроители[1]. Сѫщо така поставянето на Филиповия походъ срещу Термопилитѣ въ есеньта на 353 г. е много правдоподобно поради даденото отъ Диодоръ датиране на битката при Орнее въ 353/52 г.[2] Отъ друга страна тая хронология има следнитѣ недостатъци:

1. Белохъ и Карщетъ приематъ, че превземането на Метона е станало пролѣтьта 354 г. при архонта Калистратъ, докато Диодоръ го поставя споредъ хронографския си източникъ въ годината на Диотимъ (354/53). Опититѣ и на двамата да изтълкуватъ това „погрѣшно“ датиране у Диодоръ не могатъ да задоволятъ никого. Карщетъ смѣта, че източникътъ на Диодоръ е опредѣлилъ датата на превземането споредъ римскитѣ консулски години, а Белохъ, който самъ отдѣля падането на Метона отъ превземането на Пагасе съ повече отъ една година[3], предполага, че Диодоровиятъ хронографски източникъ билъ

храмостроители, които ни позволяватъ сигурно опредѣляне на нѣкои отъ събитията, принадлежи на P. Cloché (Les naopes de Delphes et la politique Hellénique, Bull. Corr. Hell. XL, 1916 г., стр. 95 сл.), ако и Белохъ (цит. съч., III 2, стр. 276) да я приписва на себе си. При все това взимаме за образецъ тукъ наредбата на Белохъ, защото неговото съчинение е най-лесно достѫпно и изложението му най-прегледно. Kahrstedt се различава отъ Белохъ само съ поставянето похода на Паменъ въ есеньта на 354 г., значи едновременно съ I. походъ на Филипъ въ Тесалия, което не е много правдоподобно. Почти сѫщата е и наредбата на P. Cloché (Étude chronologique sur la troisième guerre sacrée, 1915 г., стр. 4 сл.) съ тая само разлика, че той поставя изпращането на Паменъ въ пролѣтьта на 353 г., II. Филиповъ походъ въ Тесалия и явяването му предъ Термопилитѣ — май до августъ 353 г., речьта за мегалополитцитѣ въ августъ 353 г. (почти едновременно съ похода на атинцитѣ до Термопилитѣ!) и събитията при Марония — есеньта на 353 или пролѣтьта на 352 г. (цит. съч. стр. 92, заб. 1).

[1] Гл. Beloch, цит. съч., III 2, стр. 264 сл., P. Cloché, Bull. Corr. Hell. 1916 г., стр. 91, 95 сл.

[2] Diod. XVI 34, 3, отъ хронографския източникъ. Ср. Beloch, цит. съч., III 2, стр. 271.

[3] Beloch поставя двѣтѣ събития въ различни архонтски години, понеже той приема, както впрочемъ и много други изследвачи, че Пагасе е билъ превзетъ отъ Филипъ при втория му походъ въ Тесалия, непосрѣдствено преди поражението на Ономархъ. Той намира потвърждение за това приемане въ предположението си, че флотата на Харесъ, за която става дума при поражението на Ономархъ (Diod. XVI 35, 5), е сѫщата, която атинцитѣ изпратили на помощь на Пагасе, но били изпреварени отъ Филипъ (Dem. IV 35, ср. I 9). Обаче споредъ Диодоръ Харесъ случайно минавалъ покрай Тесалия. Дори ако това не е вѣрно, нищо не ни прѣчи да приемемъ, че атинцитѣ сѫ пращали два пѫти флота въ Пагасейския заливъ, разбира се не въ сѫщото време, а при двата похода на Филипъ. Въ такъвъ случай заемането на Пагасе трѣбва да бѫде поставено при първия Филиповъ походъ, както самъ Белохъ приема въ I. издание на своето съчинение (Griech. Gesch., II, стр. 326 бел. 3. На сѫщото мнение е и Кацаровъ, цит. съч. стр. 134). Това датиране се потвърждава и отъ Теопомповитѣ фрагменти. Въ IV книга е стояла обсадата на Метона (фр. 54), въ V — превземането на Пагасе (фр. 59), докато II. Филиповъ походъ е билъ разказанъ чакъ въ IX книга (ср. фр. 80 и 83). Освенъ това мнението на Белохъ (цит. съч., стр. 269), че превземането на Пагасе е било по-важно отъ това на Метона, е съвсемъ неоснователно. Поради продължителната обсада и случилото се презъ време на нея нараняване на Филипъ превземането на Метона е оставило много повече следи у старитѣ автори (ср. Pauly—Wiss. XV, кол. 1386).

съединилъ тѣзи две събития толкова тѣсно едно съ друго, че премѣстилъ погрѣшно първото въ архонтската година на второто.

2. Въ противоречие съ дадената отъ Дионисий дата и съ мнението на всички изследвачи Белохъ (III 2, стр. 261, 270) поставя Демостеновата речь περὶ τῶν συμμοριῶν, която несъмнено е била произнесена преди изпращането на Паменъ[1], въ пролѣтьта на 355 г. и я свързва съ разискванията въ Атина около намѣсата на Харесъ въ войната на Артабазъ съ другитѣ сатрапи. Това предположение на Белохъ е малко вѣроятно[2]. Наистина възможно е Дионисий да е сбъркалъ при опредѣляне годината на тази речь, обаче тя не може да бѫде поставена въ 355 г., понеже отъ думитѣ на Демостенъ личи, че тогава атинцитѣ не сѫ поддържали никакъвъ по-значителенъ отредъ войска (ср. гл. 2, 7, 27), и въ речьта нѣма никакъвъ намекъ за Артабазъ и за отцепилитѣ се отъ Атина съюзници. При това Белохъ смѣта, че тая речь предшествува съюза на Атина съ Артабазъ[3], докато на друго мѣсто (III 1, стр. 243) той представя голѣмитѣ въоръжения на персийския царь, за които става дума въ речьта, като последица отъ намѣсата на Атина.

3. Нѣма съмнение, че войната на Спарта срещу мегалополитцитѣ стои въ връзка съ успѣхитѣ на Ономархъ въ Беотия и Тесалия и задържането на всичкитѣ сили на тиванцитѣ за защита на собствената имъ земя[4]. Ако действително тѣзи успѣхи принадлежатъ на 354 г., би трѣбвало спартанцитѣ да започнатъ нападението си още въ следната година, понеже зимата 354/53 г. е била достатъчна за тѣхнитѣ приготовления. Обаче и самиятъ Белохъ поставя съ право разказанитѣ отъ Диодоръ (XVI 39) събития въ Пелопенесъ въ 352 г. Тѣ принадлежатъ непремѣнно следъ Филиповия походъ срещу Термопилитѣ[5]. Въ такъвъ случай излиза, че спартанцитѣ сѫ пропустнали цѣла една година и сѫ започнали сериознитѣ военни действия следъ поражението на Ономархъ, когато изгледитѣ имъ за успѣхъ сѫ били съвсемъ промѣнени. Най-сетне за да запази своята наредба, Белохъ се вижда принуденъ да отхвърли даденото отъ Дионисий датиране на Демостеновата речь за мегалополитцитѣ (353/52 г)[6] и я поставя въ пролѣтьта 353 г. или запазвайки Дионисиевото датиране — въ първитѣ дни на архонтската 353/52 г., споредъ неговата хронология въ самия разгаръ на военнитѣ действия въ Тесалия. Първото е малко вѣроятно поради изложенитѣ по-горе съображения, а срещу второто предположение говори

---

[1] Ср. Dem. XIV 33, Beloch цит. съч., III 2, стр. 261.

[2] Ср. Ed. Meyer, Gesch. d. Altert. V 494; Kahrstedt, Forschungen, стр. 49; P. Cloché, Bull. Corr. Hell. XLVII, 1923, стр. 98 сл.

[3] Цит. съч., III 2, стр. 261. Твърдението на Белохъ, че отиването на Харесъ при Артабазъ е станало съ знанието и волята на атинцитѣ, противоречи на това, което Демостенъ разказва за него въ втората Олинтийска речь (гл. 28).

[4] Schäfer, цит. съч., I, стр. 511; Kahrstedt, Forsch., стр. 87; Pokorny, Studien, стр. 37.

[5] Kahrstedt, цит. съч., стр. 87 подрежда събитията до превзимането на Орнее отъ спартанцитѣ въ 353 г., обаче малко вѣроятно е фокидцитѣ да сѫ пратили войски въ Пелопонесъ още въ 353 г. (Beloch, цит. съч., стр. 271).

[6] Dionys. ad Amm. IV 10, стр. 725. По такъвъ начинъ Белохъ отхвърля три сигурни хронocc указания: за падането на Метона, за Демостеновата речь περὶ τῶν συμμοριῶν и за мегалополитската речь.

цѣлото съдържание на речьта. Белохъ е съзнавалъ нѣкои отъ тѣзи трудности и затова той изказва мнението, че събитията следъ смъртьта на Филомелъ биха могли да бѫдатъ наредени и по другъ начинъ: превземането на Метона и първиятъ Тесалийски походъ на Филипъ — лѣтото 353 г., смъртьта на Ономархъ и заемането на Термопилитѣ отъ атинцитѣ — май или юний 352 г. и битката при Орнее въ 351 г., значи приблизително наредбата на Шеферъ. Това съчетаване на двѣтѣ различни хронологии е много невѣроятно. По тоя начинъ въ Фокидската война се явява една празнина отъ 1½ год., която трудно може да бѫде изпълнена съ разказанитѣ у Диодоръ (XVI 32 и 33) събития. И противъ поставянето на Филиповия походъ къмъ Термопилитѣ презъ лѣтото на 352 г., освѐнъ посоченото отъ Белохъ датиране на битката при Орнее въ 353/52 г., говорятъ и следнитѣ съображения:

Ако този походъ принадлежи на 352 г., изпращането на атинската войска и отблъсването на Филипъ е станало къмъ края на архонтската 353/52 г., докато Демостеновата речь срещу Аристократъ се поставя обикновено въ самото начало на следващата 352 51 г., значи непосрѣдствено следъ тѣзи събития. Обаче отъ речьта човѣкъ не добива впечатлението, че това е действително така, главно отъ начина, по който Демостенъ говори за Фаулъ и за олинтийцитѣ (Dem. XXIII 108, 124).

Още по-голѣми трудности представя подреждането на събитията въ Фокида. Диодоръ разказва подъ 352/51 архонтска година смъртьта на Фаулъ и краткото властвуване на Мнасей. Ние нѣмаме никакво основание да премѣстимъ по-късно тѣзи събития главно затова, защото Диодоръ ги разказва преди военнитѣ действия въ Пелопенесъ, по-голѣмата часть отъ които принадлежи несъмненно на 352 г. Понѐже Фаулъ е умрѣлъ следъ продължителна болесть,[1] а Диодоръ поставя все още въ 352/51 г. смъртьта на Мнасей и несполуката на Фалекъ при Херонея, ние трѣбва да отнесемъ заболяването на Фаулъ още въ есеньта или зимата 352 г. Преди тава заболяване обаче, следъ смъртьта на Ономархъ принадлежатъ разказанитѣ у Диодоръ (XV 136, 1; 37, 38, 2—5) събития: събирането на войска отъ Фаулъ (гл. 36, 1 = 37, 2), нападението въ Беотия, при което той понесълъ три поражения отъ беотийцитѣ (гл. 37, 5 и 6), походътъ му срещу епикнемидскитѣ локри, новитѣ борби съ беотийцитѣ около Абе, нахлуването на тѣзи въ Фокида[2] и поражението имъ при Нарикъ (гл. 38, 2—5). Въ такъвъ случай при поставяне Филиповия походъ къмъ Термопилитѣ въ лѣтото 352 г. за всичкитѣ тѣзи събития остава само втората половина на 352 г., следователно 4—5 месеца[3]. Освенъ това възобновяването на разбитата отъ Филипъ фокидска войска и събирането на нови наемници отъ Фаулъ сѫ изисквали непремѣнно понѐ 1—2 месеца.

---

[1] Diod. XVI 38, 6; 61, 3.

[2] Kahrstedt, Forschungen, стр. 46 заключава отъ думитѣ на Диодоръ, че това нахлуване е станало презъ пролѣтьта. Това заключение изглежда доста правдоподобно.

[3] Повечето изследвачи, включително и самиятъ Schäfer, поставятъ смъртьта на Фаулъ още въ 352 г. (Schäfer, цит. съч., II, стр. 181 — края на есеньта 352 г.; Kahrstedt, Forschungen, стр. 46 — края на 352 г.; Pokorny, цит. съч., стр. 35 сл. — зимата 352/51 г.; Pomptow, Klio VI, стр. 102 бел. 4 — пролѣтьта 351 г.). Тогава за посоченитѣ събития не остава въобще никакво време.

Редътъ на събитията е приблизително следниятъ: Следъ поражението на Ономархъ Фаулъ поема началството надъ фокидцитѣ и събира останалитѣ живи отъ битката, едва половината отъ цѣлата войска. Докато Филипъ се отправя срещу Термопилитѣ, Фаулъ се опитва да задържи тиванцитѣ и бива разбитъ три пѫти съ значителни загуби. Невъзможно е той веднага следъ тѣзи поражения да е миналъ отново въ нападение и дори да е разбилъ тиванцитѣ.

Най-сетне срещу хронологията на Шеферъ говорятъ и думитѣ на Демостенъ въ III. Филипика[1]. Демостенъ казва, че отъ намѣсата на Филипъ въ вѫтрешнитѣ гръцки работи сѫ изминали непълни 13 год. Споредъ наредбата на Шеферъ между тия две събития нѣма пълни 12 год., било че Демостенъ е смѣталъ съ архонтски години (353/52 до 342/41), било че дава времето точно пресмѣтнато (лѣтото 353 до пролѣтьта 341).

Отъ тѣзи разсѫждения става явно, че превзимането на Метона и изпращането на Паменъ принадлежатъ на 354/53 г., но още въ първата й половина, и че вториятъ Филиповъ походъ въ Тесалия трѣбва да бѫде поставенъ въ есеньта на 353 г.[2] Възможна ли е такава наредба?

Почти всички изследвачи приематъ, че Диодоръ е сблъскалъ подъ архонтската година на Тидемъ (353/52 г.) събития, които обхващатъ повече отъ една година.[3] Освенъ това ясно е, че между двата Филипови похода въ Тесалия трѣбва да има известно разстояние, нуждно за оправяне на получилата две тежки поражения войска. Обаче необяснимо е, че всички изследвачи искатъ непремѣнно да поставятъ между двата похода една зима, като че ли Филипъ не би могълъ да възобнови своята войска презъ лѣтото тъй добре, както и презъ зимата[4]. Главната подбуда за това е, накрай, недоказаното съ нищо предположение, че I. Тесалийски походъ принадлежи непосрѣдствено следъ превземането на Метона[5], и желанието да се получи по този начинъ по-дълго време за военнитѣ действия на Филипъ, при все че въ сѫщность едва ли се постига много нѣщо. Шеферъ поставя двата похода между есеньта 353 и края на юний 352 год. — всичко 10 месеца, което е намѣрило одобрението на повечето изследвачи, включително и Белохъ въ първото издание на неговото съчинение[1]. Поставимъ ли тѣзи походи въ времето отъ мартъ до ноемврий 353 г. получаваме пакъ 9 месеца. Не искаме да се впускаме въ пресмѣтания върху продължителностьта на отдѣлнитѣ събития, обаче при неголѣмото пространство, на което сѫ се развивали събитията, това време е напълно достатъчно[2].

---

[1] Demosth. IX 25, речьта е била произнесена въ 342/41 г.

[2] P. Cloché, Bull. Corr. Hell. XL, 1916 г., стр. 113, бел. 1. се е опиталъ да използува за доказателство, че II Филиповъ походъ принадлежи на 353 г. и списъцитѣ на делфийскитѣ храмостроители. Той изказва предположение, че сѫществува известна връзка между голѣмия брой атински представители въ тая колегия презъ есеньта 353 год. (1 представитель въ пролѣтната сесия 353 г., 2 — въ есенната, 1 — въ пролѣтната 352 г., докато въ есенната сесия 352 липсва такъвъ) и военното сътрудничество на Атина съ фокидцитѣ срещу Филипъ.

[3] Beloch, цит. съч., III 2, стр. 267; Schäfer I, стр. 497, 607; Kahrstedt, Forschungen, стр. 43; Pokorny, Studien, стр. 26.

[4] Единственъ Pokorny (цит. съч., стр. 29) се опитва да докаже, че между двата похода трѣбва да бѫде поставена една зима. Диодоръ (XVI 36, 3) разказва, че Филипъ следъ двете поражения, поради които дисциплината въ войската му застрашавала съвсемъ да изчезне, се оттеглилъ въ Македония. Pokorny взима това за доказателство, че зимата била вече настѫпила. Разбира се, Диодоръ веднага следъ това разказва безъ всѣкакво прекѫсване, че Ономархъ предприелъ единъ походъ срещу беотийцитѣ, обаче Pokorny не обръща внимание на това. Човѣкъ би могълъ съ право да запита, какво ли друго е оставало на Филипъ да направи, ако не да се оттегли въ Македония, дори това да е станало посрѣдъ лѣто.

[5] И при все това всички, съ изключение на Kahrstedt, приематъ, че следъ падането на града Филипъ се отправилъ съ Паменъ къмъ Тракия.

Тази хронология се потвърждава отъ разпредѣлението у Диодоръ. Той разказва败 разнитѣ събития не въ тѣхната цѣлость и споредъ съотношението имъ съ другитѣ събития, но по аналистичната схема отъ година на година. Обаче атинската архонтска година, която започва посрѣдъ лѣто, е съвсемъ неудобна за такова подреждане, и Диодоръ[3] я следва, доколкото това е възможно, само при описанието на Пелопонеската война. При разказването на Тиванската хегемония, на Свещената война и на Александровия походъ срещу Персия неговата година започва презъ есеньта около месецъ ноемврий и обикновенно изпреваря съ 8 месеца атинската архонтска година, а за времето между архонтитѣ Никофемъ (361/60) и Кефисодотъ (358/57) закъснява отъ нея съ 4 месеца[4]. Естествено строгото съблюдаване на тая схема е било невъзможно за Диодоръ (или източника му[5]), който ималъ да разказва едновременно събития, ставали на различни и отдалечени едно отъ друго мѣста[6]. Особено зле стои въ това отношение първата половина на XVI книга. При това въ началото на третата Свещена война на Диодоръ се случило нещастието да обърка разказа и да повтори два пѫти събитията между заемането на Делфи отъ фокидцитѣ и нападението на Филомелъ въ Локрида[7] Въ замѣна на това, тази книга изобилствува съ извадки отъ хронографския. му източникъ, които Диодоръ поставя обикновено въ края на всѣка своя година.[8]

---

[1] Griech. Gesch., II, стр. 322, заб. 2.

[2] Впрочемъ има автори, които смѣтатъ, че тѣзи събития могатъ да бѫдатъ събрани въ времето между пролѣтьта и м. юний 352 г. Гл. Lenschan, Bursians Jahresbericht 1919 г., стр. 185.

[3] Хронологията на Диодоръ за събитията следъ превзимането на Атина отъ Лизандъръ ще бѫде предметъ на друга моя студия. Тукъ азъ взимамъ предварително нѣкои отъ получениѣ резултати.

[4] Това нѣщо важи само за разказанитѣ събития отъ историографския му източникъ. Съобщенитѣ дати отъ хронографския източникъ сѫ пресмѣтнати точно споредъ архонтскитѣ години.

[5] Оставяме тукъ настрана въпроса, дали Диодоръ самъ е правилъ разпредѣлянето на отдѣлнитѣ събития по години или, което е по-вѣроятно, ги е намѣрилъ подредени така въ своя източникъ. Обаче прибавянето на извадки отъ хронографския източникъ принадлежи несъмнено на Диодоръ.

[6] Напр., въ XVI книга действията се развиватъ въ Македония, Сицилия, въ Егейско море, въ Тракия, въ Пелопонесъ, въ Мала-Азия, въ Египетъ.

[7] Ср. Kahrstedt, Forschungen, стр. 28 сл.; Beloch, цит. съч., III 2, стр. 27 сл.

[8] Diod. XVI 3, 7; 14, 3–5; 31, 6; 34, 3; 36, 2—5; 45, 7—9; 52, 10; 71, 3; 76, 5—6; 88, 5; 90, 2. При 3 архонтски години Диодоръ дава хроноложкитѣ бележки въ началото на годината: 69, 1—2; 72, 1 и 74, 1—2.

Диодоръ започва своя разказъ (XV 23, 1) на третата Свещена война подъ архонта Калистратъ (355/54) и, понеже неговата година тукъ изпреваря архонтската, първитѣ разказани събития трѣбва да бѫдатъ отнесени въ есеньта на 356 г. Въ действителность заемането на Делфи и нападението на локритѣ принадлежатъ въ лѣтото на 356 г.[1], обаче Диодоръ ги дава тукъ заради цѣлостьта на разказа. Той разказва следъ това събитията до опустошаването на Локрида отъ Филомелъ (лѣтото 355 г.), когато увлѣченъ въ разказа за Аполоновото прорицалище забърква своето изложение и започва отново съ заемането на Делфи отъ фокидцитѣ. Подъ архонта Диотимъ (354/53) той дава събитията до смъртьта на Филомелъ (есеньта 355), значи Диодоръ е закъснѣлъ отъ своята схема съ 1 год. На края на годината (XVI 31, 6) стоятъ хронoложки бележки върху заемането на Метона и Пагасе отъ Филипъ, смъртьта на Левконъ и убийството на Дионъ. Годината на Тидема (353/52) започва съ съвета на фокидцитѣ въ Делфи (зимата 355) и съдържа успѣхитѣ на Ономархъ въ Локрида, опустошаването на Дорида и нападението му срещу Беотия[2]. Тукъ е разказано сѫщо и изпращането на Паменъ при Артабазъ, събития, които принадлежатъ несъмнено на 354 г. И следъ като е описалъ всичко това, Диодоръ дава извадки отъ хронографския си източникъ (XVI 34, 3): битката при Орнее, превземането на Сестъ отъ Харесъ и изпращането на клерухи въ Херсонесъ, значи неговата година е свършена. Обаче въпрѣки нашето очакване не следва новъ архонтъ. Диодоръ е забелязалъ, че разказътъ му е останалъ много назадъ и той съединява подъ Тидемъ събитията на 354 и 353 год. чакъ до поражението на Ономархъ (есеньта 353 г.).

Въ противоположность на това между двата Филипови похода нѣма никакво прекѫсване, никакво вмъкване на малоазийски или сицилийски събития, никакви хронoложки бележки. Разказътъ продължава непрекѫснато — веднага следъ оттеглянето на Филипъ Ономархъ се отправя срещу беотийцитѣ, разбива ги и превзема града Коронея.[3] Срещу това ясно разпредѣление на Диодоръ и срещу изтъкнатитѣ по-горе съображения за необходимостьта отъ такова подреждане на събитията нѣма никаква стойность произволното предположение на Flathe,[4] което тъй единодушно се възприема отъ по-новитѣ изследвачи, че борбитѣ на Фаулъ срещу Филипъ при първия Тесалийски походъ и действията на Ономархъ въ Беотия принадлежатъ на едно и сѫщо време. Това предположение и само по себе си нѣма голѣма стойность, понеже споредъ него излиза, че Ономархъ, току-що разбитъ отъ беотийцитѣ при Херонея, оставя на произвола тая война и защитата на своето отечество и бърза въ Тесалия, за да се срещне съ Филипъ, и още по-невѣроятно е, че понеслата неотдавна такова поражение войска сполучва да нанесе две блѣскави победи надъ съединенитѣ сили на Филипъ и тесалийцитѣ. Напротивъ при поставяне поражението на Ономархъ при Херонея въ есеньта 354 г. и успѣхитѣ му срещу Филипъ въ пролѣтьта 353 г. между двѣтѣ събития остава достатъчно време за оправяне на войската и за събиране на нови наемници.

---

[1] Гл. Beloch, цит. съч., III 2, стр. 265; Kahrstedt, Forschungen, стр. 38; P. Cloché, Bull-Corr. Hell. XL, 1916, стр. 95.

[2] Че непосрѣдствено следъ това нападение не следватъ други действия на Ономархъ, личи и отъ израза на Диодоръ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν οἰκείαν, съ които думи той обикновено означава края на единъ походъ.

[3] Diod. XVI 35, 3 ... ὁ Φίλιππος μὲν ἀνεχώρησεν εἰς Μακεδονίαν, Ὀνόμαρχος δὲ στρατεύσας εἰς Βοιωτίαν ἐνίκησε μάχῃ τοὺς Βοιωτοὺς καὶ πόλιν εἷλε Κορώνειαν.

[4] Th. Flathe, Gesch. des phok. Kriegs, 1854, стр. 11.

Останалитѣ събития отъ Фокидската война се подреждатъ безъ голѣма мжчнотия. Късно презъ есеньта 353 г. Филипъ се явява предъ Термопилитѣ, обаче ги намира заети и, понеже годишното време е напреднало, въпрѣки победитѣ на тиванцитѣ надъ Фаулъ, не прави никакъвъ опитъ да навлѣзе въ Фокида и се връща въ Македония. На следното лѣто (352 г.) принадлежатъ събитията до смъртьта на Фаулъ, а може би и погубването на Мнасей отъ беотийцитѣ и несполукатата на Фалекъ при Херонея (Diod. XVI 38, 7). Въ 351 г. идватъ новитѣ борби около Херонея и нахлуването на беотийцитѣ въ Фокида (Diod. XVI 39, 8). Презъ зимата 351/50 тиванцитѣ се обръщатъ за парична помощь къмъ персийския царь, презъ лѣтото 350 г. имаме само незначителни сражения между двѣтѣ враждуващи страни (Diod. XVI 40, 1—2).

Събитията въ Пелопонесъ, разказани отъ Диодоръ въ гл. 39, 1—7, принадлежатъ вѣроятно сжщо така на две лѣта (352 и 351 г.). Явно е, че и тукъ Диодоръ е съединилъ две години,[1] за да може да се върне отново къмъ своята схема, която той следва въ годинитѣ преди битката при Мантинея и следъ Олинтийската война[2]. Отдѣлянето на двата похода е доста ясно, при все че тукъ нѣма вмъкнати хронoложки бележки или чуждоземни събития. На края на 39, 5 се разказва, че двѣтѣ войски следъ едно нерешително сражение се прибиратъ въ отечеството си, а въ началото на 39,6 съ думитѣ μετὰ δέ τινα χρόνον започва разказътъ за втория походъ, който свършилъ съ примирие между двѣтѣ страни.[3]

V

Въ третата Олинтийска речь, държана презъ есеньта 349 г.[4], Демостенъ казва следното: „Вие помните, атинци, сега е трета или четвърта година отъ тогава, когато ви се извести, че Филипъ е въ Тракия и обсажда Херайонъ тейхосъ.

---

[1] Такова събиране на събитията отъ две лѣта подъ единъ архонтъ намираме и въ началото на историята на диадохитѣ въ XVIII книга на Диодоръ.

[2] Изпреварване атинската архонтска година съ 8 месеца.

[3] F. Focke, цит. съч., стр. 15, бел. 10 предполага, че споменатото отъ Демостенъ (XIII 32) изгонване на флиасцитѣ отъ тѣхния градъ стои въ връзка съ тѣзи пелопонески събития и е станало непосрѣдствено преди речьта, споредъ неговата хронология презъ февруарий или мартъ 351 г. Обаче военнитѣ действия въ Пелопонесъ едва ли сж започнали толкова рано, и, освенъ това, ние намираме единъ представитель на флиасцитѣ въ пролѣтната сесия (априлъ—май) на делфийскитѣ храмостроители въ 351 г., и следователно изпжждането на гражданитѣ, принадлежи вѣроятно следъ тази дата, което и отговаря по-добре на даденото по-долу поставяне на въпросната Демостенова речь въ пролѣтьта на 350 г.

[4] Dem. III 4. За времето ср. Weil, Les Harangues de Demosthène, 2 изд., стр. 175; Blass, Die attische Bereds. III, 2 изд. 1, стр. 319—320; Blass-Fuhr, Demosthenes Philippische Reden I, 1, 9 изд., стр. 39, § 54, бел. 2 и стр. 126, бел. къмъ гл. 4; Beloch, Gr. Gesch., III, 2 изд. 2 стр. 280, бел. 1; Kahrstedt, цит. съч., стр. 62; P. Cloché, La politique de Démosth. de 354 à 346 av.

Тогава бѣше месецъ Маймактерионъ[1] . . . и следъ това, като измина тази година, Хекатомбайонъ, Метагейтнионъ, Боедромионъ. Едва презъ този месецъ следъ тайнствата[2] изпратихме Харидемъ съ 10 празни кораби и 5 таланта сребро". Съ каквито и години да пресмѣтаме посоченото отъ Демостенъ време[3], винаги за обсадата на Херайонъ тейхосъ се получава 352 год., и тази дата се приема отъ повечето изследвачи на тия събития[4]. Пръвъ Ed. Schwarz[5] е изказалъ предположение, че това е по-скоро 351 г., и неговото мнение се сподѣля отъ Kahle и Beloch[6]. За да получатъ тази година, тѣ тълкуватъ много своеобразно поменатото мѣсто у Демостенъ. Строго погледнато, казва Белохъ, това би ни отвело на 352/51 г., обаче при неопредѣления изразъ би могло сѫщо така да е посочена 351/50 год. И Шварцъ изказва своитѣ съображения горе-долу съ сѫщитѣ думи[7].

Тръгнемъ ли по тоя пѫть на разсѫждение, ние бихме могли да изтълкуваме както ни е угодно всѣко указание за време, което стои у нѣкой ораторъ, и съ това тия указания изгубватъ своята стойность за насъ. Ораторитѣ не сѫ хронолози, и ние нѣмаме право да изискваме отъ тѣхъ точно пресмѣтане на временнитѣ указания съ месеци и дни, а само едно приблизително вѣрно опредѣляне на споменатото време, както е въ този случай. Обаче приемамъ ли за обсадата на Херайонъ тейхосъ 351 год., излиза, че Демостенъ явно е сгрѣшилъ въ опредѣляне на времето, което е почти недопустимо при малкото отстояние между двета дати и предъ видъ на обстоятелството, че тогавашнитѣ атинци, които сѫ живѣели по-непосрѣдствено съ природата отколкото ние, сѫ имали ясна представа за отдалеченостьта на едно събитие, което е станало едва преди две години и е причинило такова вълнение въ града[8].

Обаче нека да оставимъ на страна този изразъ и да разгледаме другитѣ

J. Chr. Bull. Corr. Hell. XLVII, 1923 стр. 142—145. Датирането ѝ презъ пролѣтьта на 348 г., което се застѫпва отъ Schäfer, цит. съч. II, 2 изд., стр. 142, 164, Pokorny, цит.съ ч. стр., 118, е малко вѣроятно.

[1] Ноемврий—декемврий.

[2] Голѣмитѣ елевзински празненства въ началото на м. октомврий.

[3] Нѣкои автори приематъ, че неточностьта на израза се дължи на това, че Демостенъ е пресмѣталъ времето между двета събития въ единия случай съ слънчеви, а въ другия съ архонтски години. Westermann, Ausgewählte Reden d. Dem., 10 изд., стр. 126; Weil, цит. съч. стр. 175; Blass-Fuhr, цит. съч., стр. 126 къмъ гл. 4; Blass, цит. съч., стр. 318; Ср. и Radüge, Zur Zeitbestimmung d. euböischen und olyntischen Krieges, Diss. Königsberg, 1908, стр. 50 сл.

[4] Ср. освенъ посоченитѣ въ бел. 3 автори още Кацаровъ, Царь Филипъ II македонски, стр. 137, бел. 5; Kahrstedt, цит. съч., стр. 51; Schäfer, цит. съч., I, 2 изд., стр. 446; P. Cloché, цит. съч., стр. 121, бел. 1, 127; C. Clotzsch, Epirot. Gesch. Diss., Berlin 1910, стр. 62, бел. 1; Vorndran, цит. съч., стр. 47; *N. Hammond, Diodorus Narrativ of the sacred war, Journal of Hell. Studies*, стр. 57.

[5] Die erste Philippika, стр. 28, 36, 45.

[6] Kahle, цит. съч., стр. 21; Beloch, цит. съч., III 2 изд. 2, стр. 280.

[7] Стр. 45, бел. 1: Weil ein Beispiel gegeben, nicht die gegenwärtige Situation geschildert werden soll, ist die Zeitangabe so seltsam unbestimmt gehalten, denn es ist geschmacklos und altfränkisch ein Beispiel genau zu datieren.

[8] Dem. III 5, πολλῶν δὲ λόγων καὶ ϑορύβου γιγνομένου.

доводи, които се изтъкватъ за това датиране. Шварцъ[1] се основава само на обстоятелството, че между 352 и 349 г. остава една голѣма празнина, която не съответствува на думитѣ на Демостенъ въ I. Олинтийска речь. Той има предвидъ казаното въ гл. 13., гдето Демостенъ разправя за дейностьта на Филипъ: „като оздравѣ пакъ (отъ болестьта си)[2], не се отдаде на безгрижие, но веднага нападна олинтийцитѣ“. Но понеже Шварцъ приема две заболявания на Филипъ презъ времето между обсадата на Херайонъ тейхосъ и нападението му срещу Олинтъ, той самъ обезсилва своя доводъ, защото думитѣ на Демостенъ могатъ въ такъвъ случай да бждатъ отнесени за приетото отъ Шварцъ второ заболяване[3].

Напротивъ Белохъ приема само едно заболяване, но заключава отъ думитѣ на Демостенъ, че тази болесть е продължила до нападението на Олинтъ, и понеже една продължителность на болестьта отъ 2 години е малко вѣроятна, той премѣства Тракийския походъ на Филипъ въ 351 год. Потвърждение на това датиране Белохъ намира въ обстоятелството, че Харидемъ е билъ изпратенъ направо отъ Херсонесъ въ Олинтъ[4]. Обаче последниятъ доводъ нѣма голѣма стойность, понеже Харидемъ е могълъ да остане въ Херсонесъ и подълго време. Дори споредъ хронологията на самия Белохъ, който поставя изпращането на Харидемъ къмъ Олинтъ въ пролѣтьта 348 г[5]., Харидемъ е престоялъ въ Хелеспонта като атински стратегъ повече отъ една година.

Най-сетне споредъ Шварцъ и Белохъ 351 година подхождала много подобре къмъ новото датиране на I-та Филипика, която тѣ поставятъ въ пролѣтьта на 349 г. и въ която се намеквало за болестьта на Филипъ като за събитие, което предхожда непосрѣдствено речьта[1].

---

[1] Цит. съч., стр. 36.

[2] Заболяването на Филипъ принадлежи на зимата презъ време на обсадата на Хера йонъ тейхосъ.

[3] Сжщо Kahrstedt, цит. съч., стр. 121, бел. 211, Pokorny, Studien, стр. 70, 125, бел. 1 и P. Cloché, цит. съч., стр. 127, бел. 1 сж възприели това погрѣшно схващане за две заболявания на Филипъ въ това време. Въ сжщность въпроснитѣ мѣста у Демостенъ, на които се основава тѣхното твърдение, говорятъ явно противъ него. И на деветѣ мѣста, които тѣ искатъ да отнесатъ за две различни заболявания, Демостенъ употрѣбява почти сжщитѣ думи: въ III 5 и I 13 се разправя за заболяване, станало презъ време на Тракийския походъ на Филипъ, въ IV 11 и III 5 Демостенъ казва, че атинцитѣ помислили Филипа за умрѣлъ.

[4] Philoch. fr. 132 у Dionys. ad Amm. I, 9, стр. 734, 12.

[5] Цит. съч., 2, стр. 277. Това датиране е допустимо при хронологията на Schäfer, който поставя погрѣшно Евбейската война въ 350 и 3-та Олинтийска речь въ 348 г., при все че и той не се изказва ясно за пролѣтьта 348 г. (цит. съч., II, стр. 139 сл.), но не подхожда никакъ къмъ иначе вѣрното подреждане на събитията презъ Олинтийската война у Белохъ. То противоречи на думитѣ на Дионисий (ad. Amm. I, 9, стр. 735), на наредбата у Теопомпъ, който разказва за дейностьта на Харидемъ въ Олинтъ преди Евбейската война (Fr. 139, ср. Radüge, цит. съч., стр. 21) и на мѣстата въ 3. Олинтийска речь, гдето се намеква за победата на Харидемъ (Dem. III 1 и 35; ср. Schäfer. цит. съч., II, стр. 143, заб. 4; Weil, Les Harangues I, стр. 192). Сжщо при това датиране мжчно би могло да се обясни, защо Фокионъ е отвелъ гражданското опълчение въ Евбея, ако атинцитѣ малко време следъ това сж били въ състояние да приготвятъ една войска отъ 4,000 наемници, и кога е останало време на Харидемъ да се прояви съ разпуснатитѣ си нрави въ Олинтъ, ако той е билъ изпратенъ въ Халкидика 3—4 месеца преди превземането на града въ самия разгаръ на военнитѣ действия. Що се касае до спомснатия отъ Филохоръ отредъ конница, който Белохъ отъждествява съ конницитѣ, за които става дума въ речьта срещу Мендия (Dem. XXI, 197), още Schäfer (цит. съч., II, стр. 75, 158, 140) е изказалъ

Противъ тѣзи заключения, които се извеждатъ главно чрезъ пресилено тълкуване на два-три израза у Демостенъ, могатъ да бѫдатъ направени твърде основателни възражения, които говорятъ противъ хронологията на Шварцъ и Белохъ: преди всичко запазенитѣ, ако и доста откѫслечни сведения на старитѣ автори, които описватъ събитията отъ това време. Най-важни се явяватъ за насъ фрагментитѣ на Теопомповото съчинение Philippica[2]. Въ 9. книга се разправя за втория Филиповъ походъ въ Тесалия[3], 10. книга е посветена на демагозитѣ, 11. книга съдържа I. Тракийски походъ, фрагментитѣ на 12.—16. книга се занимаватъ съ персийски и египетски работи, по всѣка вѣроятность въ връзка съ безуспѣшното нападение на персийския царь срещу Египетъ, съдържанието на 18. и 19. книга не може да бѫде опредѣлено[4], въ 20. книга се споменаватъ: Бизалтия, Крестония, Сира (дн. Сѣръ) и началото на една война на Филипъ съ нѣкои отъ халкидцитѣ[5], въ 21. книга се говори за разни илирийски племена и градове, въ 22.—24. книга сѫ стояли Олинтийската и Евбейската война[6].

Съ тоя редъ на Теопомповитѣ фрагменти се съгласува и краткото изложение на Юстинъ[7], който веднага следъ победата на Филипъ надъ Ономархъ, като пропуска Тракийския походъ, разказва за навлизането на Филипъ въ Халкидика, после за нѣкакви постройки въ Илирия и следъ това започва разказа за Олинтийската война[8]. Диодоръ, който за 351/50 и 350/49 г. съобщава само събития около похода на персийския царь срещу Египетъ, разказва въ 349/48 г. за войната на Филипъ срещу халкидцитѣ, презъ която той разрушилъ укрепения градъ Стагира[9] и превзелъ 9 други малки градове. Следъ това Дио-

---

твърде вѣроятного предположение, че това е по-скоро отредътъ, който се споменава въ I-та Филипика (гл. 27) и чиито началникъ Менелай е билъ заловенъ отъ Филипъ при превземането на Олинтъ (ср. Justin. VIII 3, 11).

[1] Dem. IX 11; Beloch, цит. съч., II 2, стр. 281.

[2] Книга XI—XXIV у Grenfell и Hunt, Hellenica oxyrhynchia cum Theopompi et Cratippi fragmentis.

[3] Презъ есеньта на 353 г.

[4] Твърде възможно е Теопомпъ да е избързалъ и да е разказалъ тукъ въ връзка съ тоя походъ и за покоряването на Египетъ (гл. фрагментъ 121), което принадлежи по-късно (презъ зимата 344/43 или 343/42 г.), понеже въ фрагментитѣ на следващитѣ книги (XXXI—XLV) не се намира нищо, което би могло да бѫде отнесено къмъ това покоряване, което несъмнено е било разказано отъ Теопомпъ. Съ това би се обяснило и погрѣшното датиране на тия събития у Диодоръ, който безъ да спомене първия походъ на Артаксерксъ Охосъ срещу Египетъ, разказва въ 351/50 и 350/49 г. за втория походъ и за завладѣването на страната.

[5] Фрагм. 122—124.

[6] 2 фрагмента отъ XXII книга (137 и 138) съдържатъ имената на 2 тесалийски града. Възможно е това да стои въ връзка съ намѣсата на Филипъ въ Тесалия срещу тирана на Фере Пейтолай (Diod. XVI 52, 9), която се поставя отъ повечето автори къмъ края на 349 г. Ср. Schäfer, цит. съч., II, стр. 139; Кацаровъ, Филипъ II, стр. 141; H. Weil, Les Olynthiennes de Démosth., Paris 1916, стр. 3; Radüge, цит. съч., стр. 6, 44; Kahrstedt, цит. съч., стр. 53 я поставя въ 350 г.

[7] Justin., VIII 3.

[8] Ср. сѫщо Orosius III 13.

[9] Кодекситѣ даватъ Γεῖρα и Ζειρά; допълването ⟨Στά⟩γειρα не е много сигурно.

дори говори за намѣсата му въ Тесалия срещу Пейтолай. Въ 348/47 г. се разказва доста сбито за цѣлата Олинтийска война.

Белохъ оставя безъ внимание реда на събитията у Теопомпъ. Той смѣта, че преговоритѣ, които се споменаватъ въ фр. 122 на XX книга, принадлежатъ въ началото на Олинтийската война, а за съдържанието на XXI книга се задоволява съ забележката „отношенията на Филипъ къмъ Илирия биха могли да послужатъ за преходъ къмъ този разказъ.“[1] Илирийскиятъ походъ на Филипъ се поставя въ 352 год. съ единственото основание, че за него не оставало друго време.[2] Явно е, че тази хронология на Белохъ не се съгласува съ запазенитѣ откѫси отъ Теопомповото съчинение. Защото въ IX—XI книга не се споменава нито дума за нѣкаква илирийска война, докато XXI книга, отъ която сѫ запазени доста много фрагменти, се занимава изключително съ Илирия и ние мѫчно бихме могли да допустнемъ, че Теопомпъ поради нѣкой незначителенъ поводъ е прекѫсналъ разказа на тъй важната и не много продължителна Олинтийска война и тъкмо на това мѣсто се е заловилъ да описва разнитѣ илирийски селища и племена.

Къмъ това се прибавятъ и показанията на Демостенъ въ I Филипика, които не допущатъ такова тълкуване на това мѣсто (I 13), каквото му дава Белохъ. Споредъ неговото датиране тая речь е било държана отъ Демостенъ въ началото на Олинтийската война или, както ще видимъ по-долу, около 1 година преди нея. Обаче по времето на нейното съставяне Филипъ отдавна вече е билъ здравъ: неговата флота била извършила нападения срещу Лемносъ и Имбросъ и отмъкнала при Маратонъ свещената триера (гл. 34), а самиятъ той, както си разправяли хората въ Атина, водѣлъ преговори съ персийския царь и укрепявалъ градове въ Илирия,[3] което се съгласува напълно съ даннитѣ отъ фрагментитѣ на Теопомпъ.

Най-сетне противъ тая хрононология говори и Демостеновата речь „За свободата на родосцитѣ“, която е държана презъ зимата 351/50 г.[4], следователно при поставяне обсадата на Херайонъ тейхосъ въ 351 г., по времето, когато Филипъ още се е намиралъ въ Тракия или току що се е билъ оттеглилъ отъ тамъ. Обаче въ речьта не се споменава нищо за това. Демостенъ говори за Филипъ като за единъ незаслужаващъ внимание противникъ (гл. 25) и съветва народа за военна намѣса въ Родосъ, безъ да се грижи за обстоятелството, че Хелеспонтъ е оставенъ съвсемъ незащитенъ и безъ да мисли за опаснититѣ, на които се излигатъ съ това атинскитѣ интереси, особено при неприятелското настроение на византийцитѣ къмъ Атина (гл. 26).

---

[1] Цит. съч., II 2, стр. 21.

[2] Тамъ, стр. 282.

[3] Гл. 48. Самиятъ начинъ, по който Демостенъ се изразява за тѣзи хорски разговори, показва, че споменатитѣ събития не принадлежатъ на миналото, тъй като той е на мнение, че за тѣзи нѣща не може да се знае нищо положително (гл. 49). Ср. Schäfer, цит. съч., II, стр. 59. C. Clotzsch, който държи на старото датиране на I Филипика въ 351 г., поставя Илирийския походъ на Филипъ въ пролѣтьта 351 г. (цит. съч., стр. 63). Той поставя презъ пролѣтьта 351 г. и „демонстрацията“ на Филипъ срещу Олинтъ и дейностьта му срещу пеонцитѣ и войната съ Ариба (стр. 62), което е не само невѣроятно, но и фактически невъзможно.

[4] Ср. Dyonis ad Amm. I 5, стр. 726; P. Cloché, цит. съч., стр. 128 я поставя къмъ края на 351 г.; Beloch, цит. съч., III 2, стр. 143 и 286 — въ първитѣ месеци на 350 г.

Остава да разгледаме още известното мѣсто въ I-та Филипика,[1] гдето Демостенъ прави намекъ за болестьта на Филипъ: *„Умрѣлъ ли е Филипъ?* — Бога ми не е, но е боленъ.“ Въ древно и ново време тия думи сѫ причинили доста объркване, защото сѫ били използувани за датиране на речьта. Повечето изследвачи приематъ, че когато Демостенъ е държалъ речьта си, Филипъ е билъ още боленъ или току-що оздравѣлъ. Белохъ приема последното и смѣта, че тия думи сѫ още едно доказателство за продължителностьта на Филиповата болесть до нападението срещу Олинтъ. Това схващане противоречи, както видѣхме, на другитѣ указания на речьта. А въ сѫщность какво казва Демостенъ? Той се полиграва на атинцитѣ, че тѣ, вмѣсто да водятъ решително войната, се занимаватъ съ това да се питатъ единъ другиго за новини. И Демостенъ споменава разговоритѣ, които се водѣли отъ гражданитѣ, когато било съобщено въ Атина за заболяването на Филипъ[2]. Която и година да приемемъ за обсадата на Херайонъ тейхосъ, презъ време на която Филипъ е заболѣлъ, 352 или 351 г., разстоянието между времето, когато това заболяване станало известно въ Атина (края на 352 или 351 г.), и момента на произнасянето на Демостеновата речь (споредъ Белохъ пролѣтьта на 349 г.) е въ всѣки случай по-голѣмо отъ година, и следователно намецитѣ на Демостенъ не се отнасятъ за толкова непосрѣдствено близки събития, както се приема, защото ние не можемъ да си представимъ, че презъ цѣлото време на болестьта му[3] хората въ Атина постоянно сѫ го мислили за умрѣлъ и винаги научавали, че той въ сѫщность е само боленъ.

Правилното тълкуване на това мѣсто ни позволява да опредѣлимъ поточно времето на I-та Филипика. Тя е произнесена следъ изпращането на Харидемъ въ Хелеспонта[4] и преди Олинтийската война. Шварцъ[5] я поставя въ началото на тая война съ огледъ на 17. глава, въ която се споменава нѣкакъвъ Филиповъ походъ срещу Олинтъ[6].

Обаче всичко, което Демостенъ разправя въ своята речь, говори противъ това датиране. Нападението срещу Олинтъ, за което става дума, е споменато мимоходомъ, тъй както и походитѣ на Филипъ къмъ Термопилитѣ (353 г.) и Херсонесъ (352 г.). То не е злободневенъ въпросъ, и ораторътъ не се занимава повече съ него, при все че стълкновението между Олинтъ и

---

[1] Гл. 11.

[2] Ср. Dem III 5.

[3] Твърде вѣроятно е болестьта да е траяла нѣколко месеца. Споредъ Белохъ тя е продължила повече отъ година (зимата 350 до пролѣтьта 349 г.).

[4] Сравни Dem. IV 43, 45 съ III 5; Kahrstedt, цит. съч., стр. 121, заб. 211.

[5] Цит. съч. стр., 30 сл.

[6] Това датиране се приема отъ Kahrstedt, цит. съч., стр. 52, бел. 108 и стр. 121, бел. 211; Pokorny, Studien, стр. 125; Кацаровъ, цит. съч., стр. 138; Beloch, III 2, стр. 278 и Kahle, Diss., стр. 5. *По-рано речьта е била обикновено поставяна презъ пролѣтьта 352 г.* Ср. Schäfer, цит. съч., II, стр. 70—75; Blass, Die attische Beredsamkeit III, 2 изд. 1, стр. 300—301; Tahlheim, Pauly—Wiss. V, 1, стр. 173, 184; Drerup, Aus einer alten Advokatenrepublik, стр. 64; Radüge, цит. съч., стр. 19 и P. Cloché, цит. съч., стр. 127, бел. 1.

Филипъ би било отъ най-голѣмо значение за успѣшно водене на войната отъ страна на Атина. Едно най-обикновено сравнение между I-та Филипика и произнесената наскоро следъ сключването на съюза съ Олинтъ I. Олинтийска речь е достатъчно да покаже, че при съставянето на първата Филипъ още не е билъ започналъ войната съ Олинтъ.

Споредъ думитѣ на Демостенъ въ I. Филипика положението е съвсемъ отчаяно (гл. 2; ср. насреща I 10, гдето се изказва благодарность на боговетѣ за явилитѣ се нови съюзници на Атина, равни по стойность на всичко загубено до сега). Всички, които мразятъ Филипъ и се боятъ отъ него, се спотайватъ и не предприематъ нищо срещу му (гл. 8; ср. I 7, гдето се изтъква значението на започнатата война и обстоятелството, че олинтийцитѣ отъ само себе си сж станали врагове на Филипъ); той се подиграва на възникналитѣ у атинцитѣ надежди при известието за смъртьта на Филипъ, обаче не споменава нищо за вѣроятенъ съюзъ съ Олинтъ (гл. 12; ср. III 7 за желанието на атинцитѣ да привлѣчатъ Олинтъ на своя страна), предлага въоржжаването на 50 кораба, които да възпиратъ Филипъ отъ ненадейнитѣ му нападения срещу атинцитѣ и тѣхнитѣ съюзници (гл. 18; ср. I 2, гдето Демостенъ настоява за незабавна помощь на Олинтъ), обаче се задоволява за сега съ единъ отредъ отъ 2000 души и 10 военни кораби, понеже споредъ неговото мнение атинцитѣ не били въ състояние да извадятъ войска на откритъ бой срещу Филипъ[1]. На предложението му за създаване подвиженъ боенъ отредъ се правятъ възражения, че за нападение на Филиповата държава липсвало операционна база (гл. 44), което е много естествено, ако олинтийцитѣ сж пазѣли още неутралитетъ, и хората си разправяли за преговоритѣ на Филипъ съ персийския царь и за дейностьта му въ Илирия[2].

Най-сетне противъ поставянето на речьта въ 349 г. говори и едно решение на атинския народъ отъ 349/48 г., въ което е добавенъ и сключениятъ презъ това време договоръ между персийския сатрапъ Оронтъ и атинскитѣ стратези Хересъ, Фокионъ и Харидемъ[3].

Повечето изследвачи заобикалятъ мжчнотиитѣ, които сж свързани съ датирането на този договоръ (часть *b* отъ надписа), като го отнасятъ къмъ 361 год. презъ време на голѣмото възстание на сатрапитѣ[4], обаче Белохъ[5] съ право забелязва, че тогава Харидемъ не е можалъ да бжде атински стратегъ, и разказътъ на Демостенъ въ речьта му срещу Аристократъ[6], както и начинътъ, по който той говори за него, правятъ това заключение неизбѣжно. Харидемъ е билъ избранъ за стратегъ презъ пролѣтьта на 351 г. и изпратенъ въ Хелеспонта презъ октомврий сжщата година[1]. Това изпращане на Харидемъ съ 5 недостатъчно попълнени кораби се споменава въ I-та Филипика[2]. Освенъ това Демостенъ разправя, че всички стратези, съ изключение на едного, се намирали въ града и взимали участие въ разнитѣ процесии (гл. 26) и укорява атинцитѣ, че тѣ сж възложили цѣлата си надежда само върху едного (гл. 46). Тия мѣста показватъ, че пребиваването на тримата стратези въ Хелеспента и договорътъ имъ съ Оронтъ трѣбва да бждатъ поставени следъ Демостеновата речь, обаче преди Олинтийската война[3], по всѣка вѣроятность въ 350/49 год.[4]. Понеже тримата сж споменати изрично като стратези за 349/48 г., твърде правдоподобно е, че тѣ сж били такива и предната година. Причината за тѣхното изпращане и продължителността на престояването имъ тамъ не ни сж известни.

---

[1] Гл. 23; ср. за мощьта и срѣдствата на олинтийцитѣ Beloch, Die attische Politik, стр. 186; преди обсадата на града олинтийцитѣ излизали два пжти на бой срещу войската на Филипъ, ако и безуспѣшно.

[2] Гл. по-горе стр. 220.

[3] IG II, 2 изд., № 207, стр. 91.

[4] Вижъ литературата по въпроса у Pokorny, цит. съч., стр. 109 бел. 1; ср. сжщо Beloch, Gr. Gesch. III, 2 изд. 2, стр. 140; P. Cloché, цит. съч., стр. 137 го поставя къмъ края на 251 г.

[5] Цит. съч. 1, стр. 488, бел. 1. На сжщото мнение е и Ed. Meyer, Gesch. des Altertums V, 1902, стр. 487. Най-новата статия за Харидемъ отъ H. W. Parke, When was Charidemos made an Athenian citizen, Classical Review 1928, стр. 170 не ми бѣше достжпна.

[6] Dem. XXIII 144 сл.

Отъ всичко това става явно, че I. Филипика е била произнесена известно време преди започването на Олинтийската война и следъ изпращането на Харидемъ, следователно въ 350 год. Дали I-та или II-та половина на годината — е трудно да се каже. Schäfer[5], като взима предъ видъ, че речьта е била произнесена по поводъ едно съвещание на атинцитѣ за начина на водене война срещу Филипъ, мисли, че това е станало презъ пролѣтьта преди почване на военнитѣ действия. Обаче споменаването на Филиповата дейность въ Илирия и нападенията на македонската флота като най-последни събития показва, че речьта е била държана презъ лѣтото и то по-скоро презъ втората му половина. Атинцитѣ сж имали често съвещания за водене войната (гл. 33), а поводъ за свикване на нови събрания сж били вѣроятно дръзкитѣ нападения на македонската флота срещу плаващитѣ по Егейско море кораби и дори срещу самия брѣгъ на Атика[6].

Срещу поставяне на речьта въ пролѣтьта на 350 г. говори и датирането на другитѣ две Демостенови речи отъ тоя периодъ: „За свободата на родосцитѣ“ (XV) и „За уредбата“ (περὶ συντάξεως, XIII), отъ които първата е била произнесена презъ зимата 351/350 г., а втората известно време следъ това[7], но по всѣка вѣроятность преди I-та Филипика.[1] Въ такъвъ случай между тритѣ трѣбва да сѫществува нѣкакво разстояние, защото политическото положение и схващанията на Демостенъ въ последната се различаватъ значително отъ тия въ първата и донейде отъ тия въ втората речь[2].

---

[1] Гл. по-горе стр. 218.

[2] Глава 43: καὶ 'τριήρεις κενὰς καὶ τὰς παρὰ τοῦ δεῖνος ἐλπίδας ἂν ἀποστείλητε; гл. 45: ἂν στρατηγὸν καὶ ψήφισμα κενὸν καὶ τὰς ἀπὸ τοῦ βήματος ἐλπίδας ἐκπέμψητε. Ср. съ Dem. III 5; за νῆες κεναὶ гл. сжщо Thukyd. I 27, 3, VII 77, 7.

[3] Веднага следъ сключването на съюза съ олинтийцитѣ Харесъ бива изпратенъ на помощь на Олинтъ, а не много следъ това и Харидемъ заминава за тамъ.

[4] Тая дата стои и у Schwarz, цит. съч., стр. 36 сл., но той не е обърналъ внимание на посоченитѣ по-горе мѣста отъ речьта и поставя договора съ Оронтъ преди I. Филипика.

[5] Цит. съч. II, стр. 73.

[6] Гл. H. Hädicke, De prima Demosthenis Philippica, Diss. Berlin 1858, гл. III; Кацаровъ, цит. съч., стр. 138; ср. Dionys. ad Amm. I 10, стр. 736.

[7] Истинностьта на тази речь е била силно оспорвана, обаче най-новитѣ изследвачи сж склонни да я признаятъ за истинска. Ср. Blass, цит. съч. III 1, стр. 401; P. Foucart, Étude sur Didymos въ Mem. de l'Acad. des Inscrip. et belles lettres XXXVIII, 1909 г., стр. 105 (81) я поставя въ 351/50 г.; J. Heimer, De Demosthenis oratione XIII quae inscribitur περὶ συντάξεως. Diss. Münster 1912, стр. 51 — презъ пролѣтьта 350 г., Francotte, Le Musée Belge XVII (1913), стр. 271 сл. — въ I. пол. на 352 г.; F. W. Levis, De Dem. περὶ συντάξεως oratione. Diss. Berlin 1919. —

Какъ трѣбва да обяснимъ тогава споменатия въ речьта Филиповъ походъ срещу Олинтъ?[3] Защото несъмнено Филипъ е билъ достатъчно предпазливъ, да не закача олинтийцитѣ, докато въ 349 год. той започналъ решителнитѣ военни действия, които завършили съ превземането и разрушението на града[4]. За да разберемъ причината на това споменаване трѣбва да разгледаме поотблизу думитѣ на Демостенъ. Въ сѫщность ораторътъ нѣма намѣрение да ни даде тукъ списъкъ на всички войни на Филипъ, неговитѣ думи иматъ единствената цель да подбудятъ атинцитѣ да подготвятъ постоянна войска, която да посрѣща внезапнитѣ Филипови нападения. И за да произведе по-силно впечатление на слушателитѣ си, той изброява тритѣ мѣста — Термопилитѣ, Херсонесъ, Олинтъ. Подбудитѣ на това изброяване сѫ твърде ясни. Термопилитѣ сѫ представяли ключа на срѣдна Гърция и Атина, отъ владението на Херсонесъ е зависѣлъ свободниятъ вносъ на жито въ Атина, Олинтъ е билъ найголѣмиятъ и мощенъ градъ въ съседство съ Македония — най-добриятъ съюзникъ, когото биха могли да си пожелаятъ атинцитѣ[5]. Обстоятелството, че Филипъ дотогава не е нападалъ Олинтъ, не е смущавало много Демостенъ, той означава и действията на Филипъ въ Тракия презъ есеньта на 351 г. като нападение на Херсонесъ, каквото въобще не е станало при този походъ. При това Филипъ билъ вече водилъ война съ нѣкои отъ халкидцитѣ и при обтегнатитѣ отношения между него и Олинтъ[6] едно нападение срещу този градъ е могло винаги да се очаква. Сѫщото нѣщо намираме и въ 3-та Филипика (гл. 34), гдето Демостенъ говори за походъ на Филипъ срещу Византия, при все че този походъ последвалъ едва 1 год. следъ това ср. M. Pohlenz, Hermes 64 (1929), стр. 43.

Както споменахъ по-горе, Демостенъ въ I Филипика не отдава никакво особено значение на този походъ срещу Олинтъ, било че съ своитѣ думи той е ималъ предъ видъ войната на Филипъ съ нѣкои отъ халкидцитѣ, или пъкъ само възможностьта за едно такова нападение. Въ I Олинтийска речь положе-

---

въ лѣтото 348 малко време преди падането на Олинтъ; Beloch, цит. съч. III, 2, стр. 33 я поставя въ 350/49 г.; F. Focke, Dem. st., стр. 15 съ право заключава отъ гл. 19 на речьта, че тя е била държана наскоро следъ архайрезитѣ, обаче той я поставя погрѣшно въ пролѣтьта 351 г. Най-вѣроятна дата е априлъ—май на 350 г.

[1] Ср. схолиитѣ къмъ речьта стр. 160; P. Foucart, цит. съч., стр. 97 (73).

[2] Въ първата речь Демостенъ не обръща никакво внимание на войната срещу Филипъ и съветва народа да помогне на родосцитѣ. Въ втората той настоява за по-енергично водене на войната, но използува речьта си главно за нападки срешу управляващата партия. Филипъ не е споменатъ изрично. Опитътъ на родоскитѣ демократи да се освободятъ отъ олигархитѣ е излѣзълъ несполучливъ (гл. 15). Въ третата Демостенъ се показва вече като явенъ противникъ на Филипъ, какъвто той остава презъ цѣлия си животъ. Ср. Schwarz, цит. съч., стр. 2 сл.

[3] Гл. 17.

[4] Demosth. IX 11, ср. VIII 59.

[5] Ср. Demosth. I 7, 8.

[6] Ср. Demosth. XXIII 108 и argum. ad Demosth. л. I 2.

нието е съвсемъ друго. Демостенъ съзнава голѣмото значение на започнатата война[1], той схваща сега предишната война съ халкидцитѣ като предговоръ на Олинтийската и казва съ реторско преувеличение: „като оздравѣ пакъ (отъ болестьта си), не се отдаде на безгрижие, но веднага нападна олинтийцитѣ".

Дионисий Халикарнаски, комуто дължимъ най-много сведения за речитѣ на Демостенъ и за тѣхната хронология, раздѣля I. Филипика на 2 части (I. ч. гл. 1—20, II. ч. гл. 30—51) и поставя първата часть въ 352/51 г., а втората въ 347/46 г. Това раздѣляне на речьта не е намѣрило привърженици нито у древнитѣ, нито у по-новитѣ изследвачи[2] и е несъмнено погрѣшно. Обаче за насъ е важно да откриемъ причинитѣ, които сѫ подтикнали Дионисий да стори това. Тѣзи причини могатъ да бѫдатъ само хроноложки, но не и стилни, както можемъ да сѫдимъ отъ мѣстата, гдето Дионисий ни дава и основанието за своето датиране[3]. Разглеждането на тоя въпросъ у Schäfer[4] не е задоволително. Schäfer смѣта, че речьта принадлежи наистина на 352/51 г. и търси само обяснение за датирането на втората ѝ часть въ 347/46 г. Освенъ това той предполага, че Филохоръ билъ споменалъ въ своята „Атинска история" държанитѣ отъ Демостенъ политически речи и обяснява постѫпката на Дионисий съ това, че той билъ намѣрилъ у Филохоръ подъ 352/51 и 347/46 г. споменати две Демостенови речи, които се отнасяли до войната съ Филипъ и до защитата на островитѣ и градоветѣ на Хелеспонта.

Това схващане на Шеферъ е погрѣшно. Речьта е била поставена още отъ Калимахъ следъ тритѣ Олинтийски, следователно въ 347 г. Дионисий е оставилъ втората часть въ тая година, защото е намѣрилъ въ историческитѣ съчинения сведения за усилена дейность на Филиповата флота по това време, за каквато става дума и въ 34 глава на речьта, а първата часть е премѣстилъ въ 352/51 г., защото споменаването на нѣкои по-отдавнашни събития въ тая часть му се е струвало неподходяще за 347/46 г. Предположението, че държанитѣ по това време отъ Демостенъ политически речи сѫ били споменати отъ Филохоръ, е съвсемъ произволно; то се основава само на Филохоръ (фр. 135). Обаче, ако Филохоръ споменава въ 340 г. името на Демостенъ въ връзка съ направеното отъ него предложение, това още не е никакво доказателство, че той е сторилъ сѫщото и въ 351 год. Въ 340 г. Демостенъ е билъ рѫководниятъ държавникъ, а преди олинтийската война единъ политикъ отъ втора величина. Най-сетне съ установяването, че речьта не принадлежи на 352/51 г., се доказва несъмнено, че Филохоръ нѣма нищо общо съ даденото отъ Диоанисий датиране.

Сѫщо така невѣроятно е обяснението на Шварцъ[5]. Той се основава н даденото отъ Дионисий датиране на тритѣ Олинтийски речи по тритѣ изпратени отъ атинцитѣ експедиции къмъ Олинтъ, които Дионисий е намѣрилъ у Филохоръ, и смѣта, че Филохоръ е разказалъ сѫщо за други две експедиции на атинцитѣ презъ 352/51 и 347/46 г., което заблудило Дионисий (стр. 30). Въ сѫщность думитѣ на Дионисий[1] се основаватъ само на Демостеновата речь, а не на нѣкакво съобщение на Филохоръ, като изпращането на атинска флота къмъ тракийския брѣгъ въ 352/51 г. е недоказано и несъвмѣстимо съ всички сведения, които имаме за това време.

---

[1] Dem. I 9, 10; ср. II 1.

[2] Гл. Schäfer, цит. съч. II, стр. 66 сл.

[3] Dionys. Deinarch. 13, стр. 665, 14; 13, стр. 666; ad Amm. 9, стр. 735; 12, стр. 741.

[4] Цит. съч. II, стр. 68, ср. 70, бел. 5.

[5] Цит. съч. стр. 32.

Истинската причина, която е подбудила Дионисий да постави първата часть на речьта въ 352/51 г., е споменуването на атинската експедиция къмъ Термопилитѣ като едно неотдавнашно събитие[2] и намецитѣ за болестьта на Филипъ[3]. Мѣстото, въ което Демостенъ говори за тая болесть е едно отъ най-силнитѣ въ речьта и привлича вниманието на четеца. Обаче Дионисий, както и мнозина отъ новитѣ изследвачи, погрѣшно е смѣтналъ, че това заболяване принадлежи на сѫщото време, когато Демостенъ е произнесълъ своята речь, и е поставилъ тази речь въ 352/51 г., въ която година той е намѣрилъ у Филохоръ или нѣкой другъ историкъ разказано заболяването на Филипъ.

Това предположение би подкрепило още повече датирането на Тракийския походъ на Филипъ въ 352/51 год. И за щастие ние намираме известно потвърждение за него въ схолиитѣ къмъ глава 11[4]. Съчинительтъ на схолиитѣ разказва, че нѣкои заключавали именно отъ това мѣсто, че тази речь била първата[5], понеже болестьта ва Филипъ принадлежала преди обсадата на Олинтъ. Дионисий не е споменатъ изрично, обаче за насъ е достатъчно обстоятелството, че това мѣсто е било разглеждано и използувано за датирането на речьта[6].

Бележка на редакцията. — Тѣзи статии, които намѣрихме между книжата на починалия въ началото на 1940 г. д-ръ Мл. Тоневъ и които не сж могли да бждатъ окончателно изгладени, обнародваме тукъ подъ заглавието „Приноси къмъ историята на тракитѣ".

---

[1] Dion. ad Amm. IV, стр. 725, 10.

[2] Гл. 17. Сжщото събитие е използувано отъ Дионисий и за датиране Демостеновата речь „Срещу Бойота за името"; ср. Dionys. I, стр. 319, 21 сл. (περὶ Δεινάρχου 13). Дионисий поставя погрѣшно и тая речь въ 353/52 г., докато тя е била държана презъ време на Олинтийската война.

[3] Гл. 11; Ср. Kahrstedt, цит. съч., стр. 121, заб. 211.

[4] Вж. Oratores Attici, Müller у Didot II, стр. 557, кодекси T, C, F, V.

[5] Противно на установения отъ Калимахъ редъ.

[6] Дионисиевото съчинение върху Демостенъ не е достигнало до насъ (ср. Schäfer, цит. съч. II, стр. 67), обаче то е било използувано отъ схолиаститѣ за тѣхнитѣ бележки. Голѣма е вѣроятностьта схолиастътъ да е ималъ предвидъ на посочоното мѣсто датирането на Дионисий, който единственъ, доколкото се простиратъ познанията ни, е поставилъ тая речь преди Олинтийскитѣ. У Harpocration и у другитѣ граматици и ретори тя е цитирана винаги като IV, както е била подредена отъ Калимахъ. Ср. Schäfer, цит. съч. II, стр. 69, бел. 1.

BEITRÄGE ZUR GESCHICHTE DER THRAKER

von Ml. Tonev

ZUSAMMENFASSUNG

Aus dem Nachlass des am 4. Januar 1940. gestorbenen D-r Mladen Tonev veröffentlichen wir hier unter dem Titel „Beiträge zur Geschichte der Thraker“ einige Kapitel, die die Zustände in Thrakien während des 5. und 4. vorchristlichen Jahrhunderts und einige damit verbundenen chronologischen Fragen behandeln. In dem ersten Kapitel versucht der Verfasser den Wohnraum der Odryser zu bestimmen, der am mittleren Lauf des Flusses Maritza und dem unteren Lauf des Tundža, vielleicht etwas östlicher von beiden Flüssen lag. Weiter versucht der Verfasser nachzuweisen, dass der Staat der Odryser ein politisches Zentrum (das zugleich die königliche Residenz gewesen ist) gehabt hat, das sich irgendwo in der Nähe von den heutigen Städten Svilengrad und Harmanli befand. Weiter werden die Beziehungen des odrysischen Staates mit den Nachbarn im Osten und Westen, mit den Skythen im Norden, mit den griechischen Städten am Ägäischen Meere und mit den Athenern zur Zeit vor und zum Anfang des Peloponesischen Krieges behandelt. Die inneren politischen Zustände des Reiches werden ebenso berücksichtigt.

Im zweiten Kapitel wird die Geschichte des Odrysischen Reiches während des 4. Jahrhunderts behandelt, indem der Verfasser über die Vewandschaftsbeziehungen des herrschenden Hauses näher eingeht. Die Inschrift Dittenberger, Syll. 195 wird einer näheren Betrachtung unterzogen, indem die Identität des Königs Kersobleptes mit dem in der Inschrift erwähnten Kersobleptes geleugnet wird. Medokos und Amadokos werden für verschiedene Könige erklärt. Berisades gehörte zu einem anderen königlichen Hause und war kein odrysischer Herrscher. Die odrysische Herrschaft reichte nur für kurze Zeit bis zur Stadt Abdera, indem die thrakische Küste westlich von Maronia nicht unmittelbar der Herrschaft der odrysichen Könige unterstellt war. Es werden weiter die Gränzen der drei thrakischen um die Mitte des 4. Jahrhunderts existierenden Staate (des Kersobleptes, des Amadokos und des Berisades) näher bestimmt.

Im Kapitel III. werden die politischen Beziehungen der thrakischen Könige mit den Athenern in den Jahren 360—357 näher untersucht und chronologisch neu geordnet. Dabei werden die Inschriften Dittenberger, Syll.^{3} n. 190, IG II^2 1, 126 und IG II 2, 961 einer näheren Betrachtung unterzogen, wobei sie erklärt und teilweise ergänzt werden. Im Kapitel IV. leugnet der Verfasser die Existenz des sogenanten (nach Schäfer vom Jahre 353) thrakischen Krieges Philipps II. Im Anschluss daran wird die Chronologie des dritten heiligen Krieges behandelt, welche der Verfasser ausführlicher im Aufsatz „Die Chronologie des dritten

heiligen Krieges und die Jahreseinteilung im XVI. Buch Diodors", Studia historico-philologica Serdicensia I, 1938, S. 165—212, dargestellt hat. Im Kapitel V. werden die Ereignisse in Thrakien und Chalkidika im Jahre 351 und den demnächst folgenden Jahren besprochen und chronologisch geordnet. Die Datierung der damit verbundenen Demosthenesreden wird ebenso einer Prüfung unterzogen.

Demselben Varfasser gehören noch die folgenden Aufsätze:

1. Epigraphische Beiträge und Berichtigungen, Bulletin de l'Institut archéologique bulgare, tome VII, 1932—1933, S. 313—318. — 2. Ein Tonreliquiar aus Perivol, ibid., tome VIII, 1934, S. 215—219. — 3. Die Rede des Demosthenes gegen Aristokrates und ihr Wert als Quelle für die Geschichte Thrakiens, Bulletin de la Société historique à Sofia, Vol. XIV—XV, S. 35—53. — 4. Die Teilung des thrakischen Reiches nach dem Tode Kotys I, Recueil dédié à la mémoire du prof. P. Nikov, Sofia 1940, S. 483—492.

БАЛКАНСКИЯТЪ ЮГОИЗТОКЪ ПРЕЗЪ ПЪРВАТА ПОЛОВИНА НА VI ВѢКЪ

НАЧАЛНИ СЛАВЯНСКИ НАПАДЕНИЯ

отъ Ив. Дуйчевъ

Първобългаритѣ на Исперина проникнали презъ втората половина на VII вѣкъ въ тукашнитѣ земи и се настанили въ область, която само привидно се намирала подъ властьта на ромейската империя, а фактически била въ владение на едно гжсто славянско население. Вѣроятно въ съюзъ съ северитѣ, първобългаритѣ въ непродължително време покорили останалитѣ славянски племена, наложили имъ дань и положили основа на първобългарската държава [1]. Държавата на Исперина изникнала въ земя съ вѣковно историческо минало. За жалость, сякашъ нѣкаква тъмна завеса обгръща и закрива тукашнитѣ земи въ течение на нѣколко столѣтия — отъ края на римското владичество до времето, когато е била създадена първобългарската държава. Тѣзи времена на преходъ между древностьта и срѣдновѣковието, обаче, иматъ сждбоносно значение за цѣлото по-нататъшно развитие на днешнитѣ наши земи. Задълбоченото историческо дирене трѣбва да бжде насочено както къмъ проучване на миналото на нашия народъ, така и къмъ проучване на сждбинитѣ на земитѣ, въ които той живѣе до днесъ. Народътъ и земята сж свързани въ своя вѣковенъ исторически животъ въ недѣлимо единство. Презъ тази преходна епоха тукашнитѣ земи сж били изложени на многобройни и страшни варварски нашествия. Нападенията на готи, хуни, херули и други по-незначителни племена причинили дълбоки промѣни въ живота на балканскитѣ земи. Първитѣ нашественици срещнали най-голѣма съпротива, но постепенно съ своитѣ все нови и нови набѣзи разрушили крепоститѣ, разрѣдили броя на защитницитѣ и изтрѣбили мѣстното население. По този начинъ тѣ проправили пжтя на новитѣ нападатели, които идвали следъ тѣхъ. Този периодъ на „варварски нашествия“ е по-важенъ съ своитѣ следи на разрушение, отколкото съ нѣкакви прояви на положителна и градивна дейность. Наистина, нѣкои отъ тѣзи нашественици се застоявали тукъ години и дори десетилѣтия, но най-често пришълцитѣ се появявали, рушели, грабѣли, избивали и заробвали, а после отминавали като страшна вихрушка къмъ други земи. Но всички тѣзи пришълци имали една обща заслуга: тѣ допринасяли, споредъ своята мощь и численость, за все по-голѣмото и по-пълно ослабване на ромейското господство въ балканскитѣ области. Именно вследствие на нападенията на тѣзи „варвари“ империята загубила своето действително владичество въ по-голѣмата часть отъ Балканския полуостровъ. Къмъ края на този „подготвителенъ периодъ“ тукъ се явили вече славянитѣ, чието проникване и заселване е било извършено сравнително по-леко тъкмо следъ продължителнитѣ нашествия презъ прежнитѣ вѣкове.

---

[1] В. Н. Златарски, История на българската държава презъ срѣднитѣ вѣкове, I 1 (София 1918), с. 142 сл., а заедно съ него и множина други учени, поддържатъ, че първобългаритѣ сж влѣзли въ „федеративни отношения“ съ завареннитѣ тукъ славянски племена и на тази основа е била създадена Исперинховата държава. Покойниятъ Г. Баласчевъ, Минало, I 2 (1909), сс. 205—208, изказа мнението — и то както личи, повече поради spiritus contradictionis по отношение на проф. В. Н. Златарски — че сведенията на византийскитѣ извори (точно Theophanes, Chronographia, ed. De Boor, I, p. 356, $_{5-25}$ и Nicephorus, Opuscula historica, ed. De Boor, p. 35, $_{13-26}$) трѣбва да се тълкуватъ не въ този смисълъ, а като указание, че първобългаритѣ сж покорили славянскитѣ племена и сж имъ наложили дань. Това обяснение на Баласчева, колкото и прозорливо, бѣ изказано твърде общо и не остави никаква следа въ нашата историопись. Независимо отъ този ученъ, азъ подложихъ на обстойно разглеждане съответнитѣ мѣста на нашитѣ извори (вж. Iv. Dujčev, Protobulgares et Slaves. Sur le problème de la formation de l'Etat bulgare, въ Annales de l'Institut Kondakov, X (1938) pp. 145—154) и особено на значението на думата πάκτον у византийскитѣ автори, възъ основа на което създаването на първобългарската държава може да бжде обяснено съвършено иначе, въ сравнение съ обичайнитѣ схващания; вж. сжщо статията ми: Въпроси изъ вжтрешната история на първото българско царство (Презъ вѣковетѣ, I [1938], с. 98 сл.). Това схващане бѣ възприето отъ Fr. Dölger, Byz. Zeitschrift, XXXVIII (1938), pp. 518—519; К. Ἄμαντος, Ἱστορία τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, I (Ἀθῆναι 1939), p. 331; G. Ostrogorsky, Geschichte des byzantinischen Staates (München 1940), p. 82. Напоследъкъ Г. Фехеръ, Ролята и културата на прабългаритѣ (София [1940], сс. 137—138), излизайки единствено отъ казаното отъ Баласчева, прие сжщото обяснение. Подобно разбиране изказа неотдавна и Н. П. Благоевъ, Държавнитѣ преврати въ България въ втората половина на VIII вѣкъ (МакПр, XII 3 (1940), сс. 51—52). Вж., обаче, бележката въ Byz. Zeitschrift, XL (1940), pp. 281/2.

Ненуждно е да се опровергаватъ теориитѣ за туземството (автохтонностьта) на славянитѣ въ балканскитѣ земи, ако и да се намиратъ и досега люде, у насъ и другаде, които усърдно ги поддържатъ[1]. Тѣзи теории сж явно ненаучни и не могатъ да служатъ за никаква истинска защита на народностнитѣ ни искания. При днешното състояние на науката и при високото ниво на общата образованость, тѣ принасятъ повече вреда и безразсждно излагатъ народа, който би си послужилъ съ тѣхъ, за да защищава свои народностни искания и права. Сякашъ не биха могли да се намѣрятъ други, по-достойни и по-здрави докази!.. Когато се отхвърля, обаче, теорията за туземностьта на славянитѣ, изникватъ два основни въпроса: въпросътъ за славянската прародина и въпросътъ за времето, презъ което славянитѣ се появили и заселили по балканскитѣ земи [1]. Особено важенъ за сждбинитѣ на нашитѣ земи е въпросътъ за появата на новитѣ поселници: къмъ кое време трѣбва да се отнесе тѣхната поява тукъ и съ какви събития трѣбва да се свърже? Първитѣ безспорни указания за идването на славянитѣ въ тукашнитѣ земи се отнасятъ къмъ началнитѣ години на VI вѣкъ, както това сж принудени да признаятъ дори привърженицитѣ на теорията за ранното поселване на славянското племе въ крайдунавскитѣ области[1]. Тѣзи първи безспорни нападения на славянитѣ въ балканскитѣ владения на империята се отнасятъ къмъ царуването на императоръ Анастасия (491 — 518). Отъ това време нататъкъ славянитѣ ставатъ единъ отъ най-важнитѣ деятели въ живота на византийската империя било съ своитѣ непрестанни войни и нападения, било като маса за народностно претопяване и асимилация въ по-късно време, и, най-сетне, като постоянни опасни съседи, когато тѣ сж вече обединени въ предѣлитѣ на българската държава. Много събития изъ външната и вжтрешната история на ромейската империя могатъ да бждатъ обяснени само въ свръзка съ дейностьта на тѣзи нови поселници, на които било отредено да преживѣятъ въ непосрѣдственъ допиръ съ империята въ продължение на много вѣкове. Появата и установяването на славянитѣ въ балканския югоизтокъ, отъ своя страна, сѫ свързани съ състоянието на византийската империя по това време. „Положението на придунавскитѣ области въ времето на управлението на Анастасия е било твърде печално. Старитѣ градове по Дунава и крепоститѣ вѫтре въ страната сѫ били заети, както и по-рано, отъ гарнизони, а всрѣдъ туземното население на много мѣста сѫ били разселени като федерати готи, хуни, алани, които проникнали въ различни времена още преди Атила, а по-късно, следъ разгрома на хунската държава, въ голѣмо множество. Тамъ живѣели и мирнитѣ готи, приети въ империята заедно съ Улфила още при Констанция. Въ пограничнитѣ мѣста федератитѣ се намирали въ положение на погранични войници и сами заемали и отбранявали крепоститѣ. Многочисленитѣ нападения на варваритѣ още отъ срѣдата на III вѣкъ обезлюдили страната, промѣнили състава на населението, намалили броя на земедѣлцитѣ, причинили възвръщане къмъ скотовъдния битъ и пастирството...“ [1]. Богатитѣ балкански земи, които въ друго време служели като хранилище и житница, сега били така опустошени и разорени, щото не можели да произвеждатъ дори собствената си изхрана, та е трѣбвало да се ползуватъ отъ особени отстѫпки отстрана на ромейското правителство [2].

---

[1] Обстойно за тѣзи теории и тѣхнитѣ представители въ разнитѣ страни вж. у L. Niederle, Slovanské starožitnosti, II 1 (V Praze 1906), p. 71 sqq.; Manuel de l'antiquité slave, I (Paris 1923), p. 232 sqq.; Ст. Романски, Славяни на Дунава (Български прегледъ, I 1 (1929), с. 81 сл.). Подобни ненаучни теории у насъ поддържа и досега (въпрѣки напълно отрицателнитѣ критики за по-ранешнитѣ му трудове: вж. P. Mutafčiev, въ Byz. Zeitschrift, XXXVI (1936), pp. 431—435; П. Никовъ, въ ИзвИДво. XIV—XV (1937), сс. 249—255; Ив. Дуйчевъ, въ Просвѣта, III 7 (1938), сс. 882—890) Г. Ценовъ: Препирнитѣ по народностьта на българитѣ (София 1936); Кроватова България и покръстването на българитѣ (София 1937); Прокопиовитѣ хуни и Теофановитѣ българи (София 1938); Хунитѣ които основаха българската държава (София 1940).

---

[1] *Указания по тѣзи въпроси могатъ да се намѣрятъ най-достжпно въ най-новитѣ приноси* на проф. Ст. Романски, Славянска прародина (БИБ, II 2 (1929), сс. 64—79); Прародина и разселяне на славянитѣ (Презъ вѣковетѣ, I [1938], сс. 1—32); *по въпроса за появата на* славянитѣ при Дунава вж. извода въ статията на сждщия ученъ въ Бълг. Прегл., I 1 (1929), сс. 80—99: „Славяни на Дунава се заселватъ тепърва следъ очистването на околнитѣ земи отъ другитѣ народи, а разпадането на хунската държава (453 г.), което даде поводъ за ново етнично раздвижване въ югоизточна Европа, е най-сигурната дата, съ която трѣбва да се свърже пристжпътъ на славянитѣ къмъ Дунава“ (п. т., с. 99). Освенъ по-старитѣ трудове и основнитѣ изследвания на L. Niederle (вж. у него, SS, ib., p. 194 n. 1, библиографски посочвания за по-старитѣ съчинения), могатъ да се посочатъ още редица съчинения, въ които тѣзи въпроси сж разгледани така или иначе. Въ книгата на А. Л. Погодинъ, Изъ исторіи славянскихъ передвиженій (СПб 1901) е дадена отдѣлна глава (сс. 49—73), въ която е изложенъ въпросътъ за нашествията на славянитѣ на Балканския полуостровъ презъ VI в.; авторътъ, обаче, се е задоволилъ главно съ това, да даде не винаги точенъ преводъ на най-важнитѣ мѣста отъ съответнитѣ извори. Полезно и добро е изложението на Ст. Станојевић, Византија и Срби. I. Балканско полуострво до VII века (Нови Сад 1903), гдето на събитията презъ VI в. сж отдѣлени доста много страници (с. 133 сл.). Въ книгата на Ш. Диль, Юстиніанъ и византійская цивилизація въ VI вѣкѣ (СПб 1908), сс. 235—229, 417 сл., е засегнатъ съвършено накратко и общо въпросътъ за нападенията на хуни и славяни по времето на Юстиниана I. Ст. Станојевић, О јужним словенима у VI, VII и VIII веку (Глас, LXXX. 47 (1909), сс. 124—154) е разгледалъ въпроса за времето на славянското поселване на полуострова, за отношенията на славянитѣ *спрямо византийци, авари и други варвари*, за проникването на християнството всрѣдъ тѣхъ и за тѣхната култура; въ статията сж дадени главно извадки отъ изворитѣ. Въ изследването на L. Hauptmann, Les rapports des Byzantins avec les Slaves et les Avares pendant la seconde moitié du VIe siècle (Byzantion, IV (1929), pp. 137—170) има, между другото, доста сведения и за събитията презъ царуването на Юстиниана. К. Ἄμαντος, op. c., pp. 279 sqq., 251 sqq. излага данни главно за нападенията на славянитѣ по времето на Маврикия (582—602), като споменува съвсемъ накратко въ свръзка съ събитията презъ първата половина на VI в.; нѣкои отъ изказанитѣ мнения сж неприемливи. Недостатъчно е изложенъ въпросътъ въ обширния трудъ на Ѳ. И. Успенскій, Исторія Византійской имперіи, I (СПб s. a.), с. 387 сл. и тукъ-тамъ. Общъ погледъ е даденъ въ статията на W. Ensslin, Slaveneinfälle (PWRE, III A (1927), coll. 697—706); къмъ него вж. и бележката на F. D(ölger) въ Byz Zeitschr., XXVII (1927), pp. 195—196, съ сжществени допълнения и поправки. Неприемливи и невѣрни твърдения е изказалъ по въпроса N. Jorga, Époque et caractère de l'établissement des Slaves dans la péninsule des Balcans (Revue hist. du Sud-est européen, VII (1930), pp. 1—17. Въ статията на Н. С. Державин, Славяне и Византия в VI в. (Язык и литература, т. VI: РАНИМХИРК. Научно-исследовательский институт речевой культуры, Ленинград 1930, сс. 5—47), за отношенията презъ VI в. — въпрѣки примамливото и громко заглавие — *е казано съвършено малко (с. 24 сл.), а повече сж разгледани въпроситѣ* за сърби и хървати, нѣкои антропологически сведения и прочее; авторътъ, покрай другитѣ свои недоказани твърдения, приема възгледа (с. 29 сл.), че славянската колонизация на полуострова се била извършила мирно и тихо, съ съгласието на византийското правителство, „начиная с конца II. в.“. Покойниятъ проф. В. Н. Златарски, *История, с. 7* сл. е разгледалъ твърде общо и накратко „славяно-византийскитѣ отношения на Балканския полуостровъ до срѣдата на VII в.“. Следъ смъртьта му излѣзе неговата популярна статия Die Besiedlung der Balkanhalbinsel durch die Slaven (Revue internationale des études balkaniques IV (1936), pp. 358—385); сжщото и на сръбски въ Књига о Балкану, I (Београд 1936), сс. 82—100. Множество въпроси изъ историята на нашитѣ земи въ ранното срѣдновѣковие сж разгледани въ книгата на проф. P. Mutafčiev, Bulgares et Roumains dans l'histoire des pays danubiens (Sofia 1932).

---

[1] Ср. Niederle, SS, ib., p. 178 sqq.; Manuel, ib., p. 60 sqq.: Les premiers témoignages directes et indiscutables touchant leur marche à travers la Save et le Danube ne paraissent qu'au VIe siècle, et tous les historiens byzantins sont d'accord sur le fait que les assaillants slaves des VIe et VIIe siècles sont de nouveaux conquérants, une nouvelle nation qui demeurait auparavant de l'autre côté du Danube; ср. idem, SS, ib., p. 180 n. 2. Станојевић, О јужним словенима . . . , с. 124 сл., приема, че не може да се говори за славянска колонизация на Балканския полуостровъ преди началото на VII в.; той допуска, че славяни сж могли да се яватъ тукъ и много по-рано, дори и въ римско време, обаче едва въ края на V в. или началото на VI в. започнали да преминаватъ на дружини въ балканскитѣ земи. Успенскій, Исторія, с. 392, говори за славянски нападения още презъ V в.; вж. също сс. 397 сл., 463, гдето говори че нападенията започнали въ първата половина на VI в. Неубедителенъ доказъ за нѣкакво проникване на славянитѣ въ византийската империя още презъ втората половина на V в. е съзрѣлъ Успенскій, п. с., с. 464 (ср. ИРАИК, VI (1900), с. 226), въ посочването на Priscus frag. 39 (L. Dindorfius, HGM, I, p. 347,12 sqq.) за пълководеца Ὄστροος, действуващъ презъ 469 год. противъ хуни и готи (за събитието ср. Ю. Кулаковскій, Исторія Византіи, I (Кіевъ 1913, с. 384 сл.), чието име той, очевидно, смѣта за славянско („Острой"), което приематъ М. Дриновъ, Съчинения, I (София 1909), с. 188 и К. Иречекъ, История на българитѣ. Поправки и добавки (София 1939), с. 16. Ясно е посочено, обаче (Chron. Pasch, p. 597,1 sqq.), че той е билъ готъ. На едно мѣсто отъ своето съчинение за царуването на имп. Маврикия, Theoph. Simocatta, Historia, ed. de Boor, p. 223,9 sqq., представя славянитѣ като народъ все още не добре познатъ на ромеитѣ, поради което императорътъ запиталъ заловенитѣ славяни τί τὸ ἔθνος αὐτῶν, καὶ ποῖ τὰς διατριβὰς ἐκληρώσαντο. Славянитѣ отговорили, че обитавали πρὸς τῷ τέρματί τε τοῦ δυτικοῦ . . . Ὠκεανοῦ, на петнадесеть месеци разстояние отъ държавата на аварския хаганъ. Отговорътъ на заловенитѣ пленници-славяни, както и цѣлото имъ държание сж били, очевидно, лъжовни и притворни. Въпрѣки това императорътъ се отнесълъ добре къмъ тѣхъ, което показва колко малко сж ги познавали ромеитѣ дори къмъ края на VI в. и колко зле сж били осведомени за истинскитѣ имъ живѣлища. Ю. Кулаковскій, Исторія Византіи, II (Кіевъ 1912), с. 454, смѣта, че тѣзи пратеници сж били цигани, които вече по това време скитали между европейскитѣ народи. Theoph. Sim., ib., p. 223,10,12 изрично посочва, че заловенитѣ трима мжже сж били Σκλαυηνοὶ τὸ γένος и че тѣ сами заявили това: τὸ μὲν ἔθνος ἔφασαν πεφυκέναι Σκλαυηνοί . . . Византийскиятъ писатель разказва, че племеннитѣ вождове (ἐθνάρχαι) на славянитѣ приели изпратенитѣ отъ аварския хаганъ дарове и ὡς δὲ τὸν Χαγάνον ἐπαποστείλασθαι αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς ἑαλωκότας ἀπολογίας ὑπόθεσιν ἔχοντας; изпратени сж били, след., като пратеници тѣзи трима мжже, заловени отъ ромеитѣ. Пратеницитѣ сж били, значи, славяни, а не нѣкакви пленени отъ славянитѣ цигани, както смѣта Кулаковски. Вѣроятно той се е увлѣкълъ по указанието, че носѣли само гждулки (κιθάρα). Ср. също К. Јиречек, Историја Срба, I (Београд 1922), с. 53 и бел. 2.

Славянитѣ извършили нѣколко нападения въ земитѣ на византийската империя презъ последнитѣ години отъ царуването на императоръ Анастасия [3] и взели, както изглежда, участие въ голѣмия бунтъ на пълководеца Виталиана презъ

---

[1] Вж. Кулаковскiй, п. с., I, с. 490; ср. Успенскiй, п. с., с. 347 сл.

[2] Вж. Codex Justinianus, rec. P. Krueger (Berolini 1892), pp. 407—408: X, 27, 2, 10; ср. сѫщо Кулаковскiй, п. с., I, сс. 490, 524; Mutafčiev, op. c., p. 97.

[3] Комесъ Марцелинъ въ своята хроника говори за нѣколко нападения, извършени по това време отъ племе, което той зове съ името „гети“ (getae). Въ Marcellini V. C. Comitis chronicon (въ: Chronica minora saec. IV. V. VI. VII. edidit Th. Mommsen, въ MGH, Auctores antiquissimi, XI 1. Berolini 1893), подъ 505 г. (ib., p. 96,$_{23}$ sqq.) се указва, че началникътъ на войската Сабиниanъ билъ изпратенъ contra Mundonem Getam. Подъ годината 514 въ свръзка съ бунта на Виталиана, се съобщава за убийството на византийския военачалникъ Кирила: Cyrillum lenocinantem magis quam strenuum militae ductorem inter duas paelices Vitalianus repperit dormientem, eumque abstractum mox cultro getico iugulavit (ib., p. 99,$_{1-2}$). За 517 год. се съобщава: due tunc Macedoniae Thessaliaque vastatae et usque Thermopylas veterumque Epirum Getae equites depraedati sunt (ib., p. 100,$_{1-2}$). Особено важно е посочването за 530 г., гдето сѫ съпоставени нападенията на гети и българи: *Mundo Illyricianae utriusque militiae ductor dudum Getis Illyricum discursantibus primus omnium Romanorum ducum incubuit eosque* haut paucis eorum interemptis fugavit. his autem deinde consulibus idem dux audaciae suae secundus in Thraciam quoque advolans praedantes eam Bulgares felicior pugnans cecidit, quingentis eorum in proelio trucidatis (ib., p. 103,$_{5-10}$; ср. Niederle, SS, ib., p. 189 n. 5 за съпоставката). Занимлива е употрѣбата на различнитѣ народностни имена у Комесъ Марцелина. Той назовава алани, хуни и готи съ общото име gentes scythicas (pp. 60,$_{22}$; 61,$_{4}$) и затова не могатъ да се оточнятъ опредѣленията му за Radagaisus paganus et Scytha (p. 68,$_{15}$), Vitalianus Scytha (pp. 98,$_{30}$; 101,$_{23}$), scythico ferro (p. 94,$_{16}$; Златарски, п. с., с. 46 и б. 1, не напълно убедително вижда тукъ указание за „първото нахлуване на хунно-кутригуритѣ“ къмъ 493 г., докато Кулаковскiй, п. с., I, с. 491, говори изобщо за варвари). Отдѣлно, обаче, сѫ назовани съ собственитѣ имъ имена аланитѣ (pp. 69,$_{15}$; 88,$_{29}$), готитѣ (pp. 61,$_{13, 18}$; 64,$_{19}$; 66,$_{24}$; 69,$_{1}$; 71,$_{15}$; 91,$_{21, 25}$; 92,$_{14, 27}$: 93,$_{18, 25; 29}$; 104,$_{5, 17, 29}$; 105,$_{34}$; 106,$_{10, 23, 35}$; 108,$_{1, 19}$) и хунитѣ, (pp. 69,$_{1}$; 75,$_{15}$; 76,$_{31}$; 80,$_{22, 30}$; 81,$_{33}$; 84,$_{18}$; 86,$_{1}$; 90,$_{7-8}$; 99,$_{15}$), както и херулитѣ (p. 98,$_{21}$). Споменати сѫ българитѣ: p. 95,$_{14}$, за 499 г.; — ср. Златарски, п. с., с. 46 и бел. 2; p. 96,$_{1}$

за 502 г. — Златарски, п. с., с. 46 и бел. 3, говори за нападение на хуно-кутригуритѣ, когато въ текста е казано consueta gens Bulgarorum; p. 103, 8-10 за 530 г. — Златарски, п. с., с. 50 и бел. 2, безъ да е посочилъ, че въ сражението падналъ (cecidit) и самиятъ пълководецъ; p. 104, 19-20, за 535 г. — Златарски, п. с., с. 51; p. 108, 19-20, за 548 г.: Johannes magister militum in Campania praedans Gothos nonnullas liberat senatrices qui postea patitur nocturnum Totilae superventum Bulgarum suorum proditione. Procopius, Opera, ed. Haury, II, p. 398, 3 sqq., като говори за сжщитѣ събития презъ 546—547 г., споменува за бѣгството на Тулиана и добавя: οἱ τριακόσιοι Ἄνται παρὰ τὸν Ἰωάννην ἀναχωρεῖν ἔγνωσαν; вѣроятно, заедно съ антитѣ е имало и наемници първобългари. Подъ указанието Getae, прочее, не могатъ да бждатъ посочени готи, алани, хуни, първобългари. Невѣренъ е, след., изводътъ на Јов. Радонић, Ко су Гети у хроници Комеса Марцелина? (Глас, LX. 38 (1901), сс. 204—214), че подъ Getae тукъ трѣбва да се разбиратъ хунитѣ и българитѣ. Съмнителна остава само съпоставката съ указаното (п. с., с. 211) мѣсто изъ хрониката на Иоанъ Антиохийски (Hermes, VI, p. 348); но ср. за това Кулаковскій, п. с., I, с. 510. Въ хрониката на Комесъ Марцелина (op. c., p. 96, 23 sqq.) се разказва, че прочутиятъ византийски военачалникъ Мундо е билъ „гетъ" (Mundonem getam). Споредъ J. Malalas, Chron., ed. B., p. 450, 19-20 той е билъ ἐκ γένους τῶν Γηπέδων καταγόμενος (повторено у Theoph., ib., p. 218, 31-32; Scyl.-Cedr., Hist., ed. B., I, p. 652, 3 sqq.). Proc., ib., II, p. 25, 7-8 го назовава само γένος μὲν βάρβαρος (за смъртьта му разказва, че падналъ въ борба съ готитѣ въ Далмация, ib., II, p. 32, 22 sqq.; това сведение може да се примири съ указанието у Marcell. comes, ib., p. 103, 5 sqq., като се допусне, че ромеитѣ сж се сражавали противъ готи и първобългари. Остава различието въ датата, която споредъ Прокопия е 535—36 г., а споредъ Марцелинъ Комесъ 530 г.). За него пише и Jordanes, Getica, ed. Mommsen (MGM, auctori antiquissimi, V 1. Berolini 1882. p. 135, 12 sqq.): hic Mundo de Attilanis quondam origine descendens Gepidarum gentem fugiens ultra Danubium . . . divagatus . . .; споредъ това сведение, след., Мундо е произхождалъ изъ подвластнитѣ на Атила (и на хунитѣ) племена (de Attilanis, ср. ib., p. 181, 22; Marcell. com., ib., p. 81, 1-2, назовава Бледа и Атила multarum gentium reges) и е билъ принуденъ да бѣга отъ гепидитѣ, безъ да се казва изрично, че самиятъ той е билъ гепидъ. Marc. com., ib., p. 106, 17 назовава гепидитѣ съ собственото имъ име (cum Gepidas), а Мундо нарича „geta". Произходътъ на Мундо, след., не е ясно посоченъ въ нашитѣ извори: Радонић, п. с., с. 210, го смѣта хунъ; Ἄμαντος, op. c., p. 192, за германецъ; ср. сжщо Niederle, SS, ib., p. 189 n. 5; следъ като разглежда свидетелствата за неговия произходъ, W. Ensslin, Mundo, PWRE, XVI 1 (1933), coll. 559—560, заключава: Aus alledem ergibt sich mit Sicherheit nur soviel, dass Gepiden- und Hunnenblut in seinem Adern flos и прибавя думитѣ на Прокопия (ib., II, p. 25, 7-8): ἦν δὲ ὁ Μοῦνδος γένος μὲν βάρβαρος. . . . Съ огледъ на това може да се каже, че не сжществуватъ решителни докази противъ отъждествяването на споменатитѣ у комесъ Марцелина getae съ славянитѣ. Съ името getae или γετικὰ ἔθνη писателитѣ отъ VI в. назоваватъ различни племена. Proc., ib., I, p. 311, 5-10, като изрежда измежду готскитѣ народи — Γοτθικὰ ἔθνη — най-голѣмитѣ и най-важнитѣ, именно готи, вандали, визиготи и гепиди, добавя: πάλαι μέντοι Σαυρομάται καὶ Μελάγχλαινοι ὠνομάζοντο· εἰσὶ δὲ οἳ καὶ Γετικὰ ἔθνη ταῦτ' ἐκάλουν = ср. съкращението у Theoph., ib., p. 94, 9 sqq.,; другаде, Proc., ib., II, p 121, 16 sqq., заявява: γετικὸν γάρ φασιν ἔθνος τοὺς Γότθους εἶναι. Jordanes сжщо назовава готитѣ „гети" — вж. особено Getica, ib., p. 70, 3 sqq., nota 4 — и изтъква роднинството имъ съ гепидитѣ, ib., pp. 82, 10 sqq.,92, 16 sqq., passim. Възъ основа на това би могло да се допусне, че „гетитѣ" на Комесъ Марцелинъ сж тъждествени съ гепидитѣ. Обаче, споредъ Theoph. Simocatta, ib., p. 247, 14 sqq., Γέται е старото име на славянитѣ; ср. ib., pp. 116, 26-27; 232, 10; 8, 15; 13, 12. Това ново отъждествяване на старитѣ гети съ славянитѣ може да се обясни съ факта, че презъ VI в. славянскитѣ племена сж заемали мѣстата, гдето нѣкога сж живѣли гетитѣ (за тѣхъ вж. Weiss, PWRE, VII (1910), coll. 1330-34). Златарски, п. с., с. 47 сл., следвайки Радонича, смѣта Марцелиновитѣ „гети" за хуно-кутригури. По-вѣроятно е, обаче, да се смѣтатъ за славяни, както сж приели А. Васильевъ, Виз. Врем., V (1898), с. 407 (за славяни и българи!); Niederle, SS, ib., p. 187 sqq., съ указанията; Manuel, ib., p. 61; Кулаковскій, п. с., I, с. 491 сл.; Успенскій, п. с., с. 464 (за славяни и българи!); Vasiliev, Histoire de l'Empire byzantin, I, p. 140 sqq.

514 година[1]. Споредъ сведенията на нѣкои византийски автори, имп. Анастасий е трѣбвало да издигне прочутата „Дълга стена“ (Μακρὸν τεῖχος) отъ Дерконъ на Черно море до Силиврия на Мраморно море не само поради нападенията на първобългаритѣ, но и предъ опасностьта отъ славянскитѣ нашествия [2]. За първи пѫть, обаче, славянитѣ се явили съ своитѣ собствени народностни имена едва по времето на имп. Юстина I (518 — 527). Въ свръзка съ събитията презъ 550 г. Прокопий съобщава една случка, за да обясни голѣмата слава, съ която се е ползувалъ между славянитѣ византийскиятъ пълководецъ Германъ: „Германъ имаше голѣмо име между тѣзи варвари поради следната причина: когато Юстинъ, Германовиятъ чичо, управляваше, антитѣ, които обитаватъ близко до славянитѣ, преминаха Дунава съ голѣма войска (στρατῷ μεγάλῳ) и нахлуха въ земята на ромеитѣ. Случи се, че немного преди това (οὐ πολλῷ πρότερον) императорътъ бѣ назначилъ за стратегъ на цѣла Тракия [3] Германа, който влѣзе въ сражение съ вражеската войска и, като я победи всемощно въ сражение, изби почти всички. Отъ това дѣло Германъ си придоби голѣма слава всрѣдъ всички люде и особено между тѣзи варвари“ [4]. Не е известна

---

[1] При неопредѣленостьта на указанията въ нашитѣ извори (вж. посочванията за тѣхъ у Niederle, SS, ib, p. 189 n. 2; Златарски, п. с., с. 47 и бел. 1; Станојевић, Византија, I, сс. 37, 224—225) може да се допусне, заедно съ Успенскій, п. с., с. 347 сл. и Vasiliev, op. c., I, p. 143, че въ неговата войска ще да е имало, между другитѣ народности, не само първобългари, но и славяни, разбира се набрани изъ отвѫддунавскитѣ земи. За бунта вж. още и у Кулаковскій, п. с., I, с. 508.

[2] Споредъ думитѣ на I. Zonaras, III, ed. B., p. 144, 4 sqq., императоръ Анастасий издигналъ стената διὰ τὰς ἐφόδους τῶν τε Μυσῶν ἤγουν Βουλγάρων καὶ τῶν Σκυθῶν (славянитѣ); вж. за употрѣбата на тѣзи имена ib., p. 137, 14 sqq. За тълкуванието ср. Успенскій, п. с., с. 348 и бел. 2. Датата на постройката не е напълно опредѣлена въ изворитѣ (вж. Кулаковскій, п. с., с. 491 и бел. 4; приема, че е била построена преди 512 г.). За тази постройка вж. сѫщо у Златарски, п. с., с. 48; Vasiliev, op. c., p. 141.

[3] Подъ името Тракия тукъ се разбира, очевидно, диоцезътъ Тракия — съ Долна Мизия и Малка Скития; ср. P. Mutafčiev, Bulgares et Roumains dans l'histoire des pays danubiens, pp. 121 n. 2, 100; K. Ἄμαντος, Παρατηρήσεις τινὲς εἰς μεσαιωνικὴν γεωγραφίαν (Ἐπετηρὶς ἑταιρείας βυζ. σπουδῶν, I (1924), pp. 45—16), като привежда исторически докази, изтъква, че по-рано се е назовавала съ това име „по-голѣмата часть отъ днешна България“.

[4] Procopius, De bello gothico, ed. J. Haury, p. 476, 15-26: μέγα γὰρ ὄνομα ἐς τούτους δὴ τοὺς βαρβάρους ὁ Γερμανὸς εἶχεν ἐξ αἰτίας τοιᾶσδε. ἡνίκα Ἰουστῖνος [sic codices! Ἰουστινιανὸς J. Haury] ὁ Γερμανοῦ θεῖος τὴν βασιλείαν εἶχεν, Ἄνται, οἳ Σκλαβηνῶν ἄγχιστα ᾤκηνται, Ἴστρον ποταμὸν διαβάντες στρατῷ μεγάλῳ ἐσέβαλον ἐς Ῥωμαίων τὴν γῆν. ἐτύγχανε δὲ Γερμανὸν βασιλεὺς Θρᾴκης ὅλης στρατηγὸν καταστησάμενος οὐ πολλῷ πρότερον. ὃς δὴ ἐς χεῖρας ἐλθὼν τῷ τῶν πολεμίων στρατῷ κατὰ κράτος τε μάχῃ νικήσας σχεδόν τι ἅπαντας ἔκτεινε, κλέος τε μέγα ἐκ τοῦ ἔργου τούτου ὁ Γερμανὸς ἐς πάντας ἀνθρώπους καὶ διαφερόντως ἐς τούτους δὴ τοὺς βαρβάρους περιεβάλετο. Единъ отъ първитѣ издатели на Прокопиевитѣ творби, иезуитътъ Claudius Maltretus (издалъ съчиненията му презъ 1661—1663 г. въ Парижъ; вж. повече у J. Haury, Prolegomena, I, p. LV) предложилъ да се чете на това мѣсто не името на императоръ Ἰουστῖνος, както стои въ всички рѫкописи, но Ἰουστινιανός, и неговото четене е било възприето и отъ последния издатель J. Haury. Противъ тази необоснована поправка се обяви L. Niederle въ Český časopis historicky, 1905, p. 136; SS, ib., pp. 191—194; Manuel, ib., p. 61 n. 3. Чехскиятъ ученъ се позовава, на първо мѣсто, на единогласието на всички рѫкописи въ указването името на Юстина. Думата θεῖος може, споредъ него, да означава „чичо“ или „вуйчо“ отъ първа и втора степень; така тази дума е могла да изразява родството на Германа както къмъ Юстиниана I, неговъ чичо отъ първа степень, така и къмъ Юстина I, чичо отъ

точната дата на това голѣмо поражение, което претърпѣли славянитѣ и споменътъ за което билъ достатъченъ, дори следъ десетилѣтия, да ги възпре да излѣзатъ предъ лицето на прославения ромейски пълководецъ. Вѣроятно е, обаче, че това сблъскване съ славянитѣ е станало въ началнитѣ години отъ царуването на Юстина I, та по този начинъ било обезпечено сравнително спокойствие въ крайдунавскитѣ земи по времето на този императоръ[1]. Въпрѣки това, славянитѣ извършили неведнажъ нападения въ тукашнитѣ земи както презъ царуването на Юстина I, така и въ първитѣ години отъ управлението на неговия племенникъ Юстиниана I (527—565). Презъ четвъртата година отъ своето царуване, именно 530—531 г., имп. Юстинианъ назначилъ славянина Хилвудъ за стратегъ (magister militum) на войскитѣ въ Тракия, като го поставилъ да отбранява дунавската граница отъ нападенията на хуни и славяни: „Постави го на стража при рѣката Дунавъ, пише Прокопий[2], като му повели да пази, щото рѣката да не бѫде повече проходима за тамошнитѣ варвари, тъй като вече често (πολλάκις) хуни, анти и славини бѣха я преминавали и бѣха извършили непоправими злини на ромеитѣ“.

Съ възцаряването на Юстиниана I славянитѣ зачестили и разширили своитѣ нападения, като прониквали дълбоко въ вѫтрѣшностьта на Балканския полуостровъ, избивали и заробвали преголѣмъ брой жители. Царуването на този императоръ е решително време за разгрома на византийското владичество въ тукашнитѣ области и за постепенното проникване на славянитѣ. Съвремениятъ писатель и участникъ въ събитията Прокопий Кесарийски, ако и да е описалъ най-подробно другитѣ голѣми събития презъ царуването на Юстиниана: войнитѣ съ перситѣ, съ остроготитѣ въ Италия и визиготитѣ въ

втора степень. Доколкото има сведения за живота на Германа (починалъ, споредъ Procopius, ib., II, p. 477,10 sqq., презъ 550 г.; други сведения за него сѫ събрани у Niederle, SS, ib., p. 192 n. 2), презъ царуването на Юстина I той е билъ вече на такава възрасть, че можелъ да бѫде назначенъ стратегъ на войскитѣ въ Тракия. Той е воювалъ съ славянитѣ наскоро следъ назначението си на тази длъжность. Ако Прокопий е писалъ 7-тѣ книги отъ това свое произведение презъ 550—551 год. (вж. Niederle, ib., p. 181, n. 2), значи още презъ царуването на имп. Юстиниана I, то ясно е, че той не би могълъ да пише: ἡνίκα ὁ Ἰουστινιανὸς... τὴν βασιλείαν εἶχεν: „когато Юстинианъ царуваше“ (букв.: „имаше царската власть“). Най-сетне, ако това събитие е станало по времето на Юстиниана I, чието царуване описва Прокопий, то той не би пропусналъ, поради неговата важность, да го упомене. Въ допълнение на това H. Kallenberg, Germanus Justinians Vetter, nicht Neffe (Berl. philol. Wochenschrift, 35 (1915) coll. 991—992) (ср. Byzantinische Zeitschrift, XXIII (1920), p. 423) доказа, че Германъ е билъ братовчедъ на Юстиниана I, не неговъ племенникъ, поради което въ текста трѣбва да се чете Ἰουστῖνος а не Ἰουστινιανός. Ср. още К. Іиречек, Историја Срба, I, c. 58; Ensslin, op. c., col. 698; Державин, п. с., с. 24, нѣма предвидъ поправката на текста.

[1] Ср. Успенский, п. с., с. 465 — отнася събитието къмъ 519 г. Станојевић, п. с., I, с. 138, предполага, че при Юстина не е имало набѣзи на славянитѣ, защото тѣ сѫ били заети съ междуособни борби.

[2] Procopius, ib., pp. 353,21—354,6: τούτον βασιλεὺς τὸν Χιλβούδιον, ὅτε δὴ τέταρτον ἔτος τὴν αὐτοκράτορα εἶχεν ἀρχήν, Θρᾴκης στρατηγὸν ἀνειπών, ἐπὶ τῇ τοῦ Ἴστρου ποταμοῦ φυλακῇ κατεστήσατο, φυλάσσειν κελεύσας ὅπως μηκέτι τοῖς ταύτῃ βαρβάροις ὁ ποταμὸς διαβατὸς ἔσται, ἐπεὶ αὐτοῦ τὴν διάβασιν πολλάκις ἤδη Οὖννοί τε καὶ Ἄνται καὶ Σκλαβηνοὶ πεποιημένοι ἀνήκεστα Ῥωμαίους ἔργα εἰργάσαντο. Като свидетелство за чести по-стари славянски нападения тълкува това мѣсто Niederle, SS, ib, p. 192 n. 1.

Испания, съ вандалитѣ въ Африка, както и други забележителни прояви изъ дейностьта на императора, само пѫтемъ и често пѫти почти случайно е споменалъ за дѣлата на славянитѣ и то дотолкова, доколкото иматъ връзка съ другитѣ събития въ империята. Затова ние знаемъ съвършено малко за отношенията на първобългари и славяни съ византийската империя презъ царуването на Юстиниана. Добъръ познавачъ на истинското положение на работитѣ въ държавата, Прокопий не е могълъ да скрие злочестинитѣ, които сполетявали ромейската империя, дори въ тѣзи свои съчинения, въ които той желаелъ да въздаде възхвала на Юстиниана и на неговитѣ пълководци. Но докато въ книгитѣ за войнитѣ противъ остроготи, визиготи, вандали и перси, както и въ книгата за строежитѣ на Юстиниана е подчертано повече положителното въ дейностьта и постиженията на императора, съвсемъ друга е картината, очертана въ така-назованата „Тайна история“ (Historia arcana или Anecdota). По съдържание и духъ този Прокопиева творба се отличава основно отъ всичко друго, което той е писалъ за императора. Вмѣсто да го величае, Прокопий тукъ критикува остро и дори озлобено неговата дейность и излага отрицателнитѣ страни на неговото управление, като го смѣта виновникъ за всички злини, които постигнали ромеитѣ. Разликата въ отношението къмъ императора и неговитѣ приближени тукъ е толкова голѣма и чувствителна, че у мнозина учени дори е сѫществувало съмнение въ автентичностьта на това произведение и въ принадлежностьта му на Прокопия Само съ продължителни и търпеливи изучвания въ най-ново време нѣкои изследователи можаха да докажатъ, че „Тайната история“ принадлежи действително на Прокопия и ще да е била съставена най-късно въ 550 год. [1]. Знае се, че императоръ Юстинианъ повелъ жестока борба противъ едрата поземелна аристокрация [2], къмъ която ще да е принадлежалъ и Прокопий. Въ тази своя книга Прокопий е изказалъ тъкмо чувствата на озлобение и възмущение, които сѫ вълнували сенатската аристокрация, засегната отъ мѣркитѣ на императора [3]. Като се има предвидъ това отношение на автора къмъ дейностьта на Юстиниана, сведенията, дадени въ „Тайната история“ по отношение на външната и вѫтрешната политика, трѣбва да бждатъ използувани извънредно предпазливо и критично. Едно подобно сведение е дадено за императора въ свръзка съ опустошенията на имперскитѣ провинции отъ разни нападатели: „Това, че (Юстинианъ) не бѣ човѣкъ, а нѣкакъвъ човѣкоподобенъ демонъ, както се каза, би могълъ нѣкой да сжди като мѣри голѣмината на злинитѣ, които той навлѣче на хората. Защото въ обилието на сторенитѣ нѣща се съзира и мощьта на онзи, който ги върши, пише Прокопий. Точния брой на погубенитѣ отъ него никой отъ хората, струва ми се, или Богъ не може да каже. По-скоро нѣкой, мисля, би изброилъ цѣлия пѣсъкъ, отколкото онѣзи, които този императоръ погуби. Като изброявамъ повечето отъ земята, която бѣ обезлюдена отъ обитателитѣ, смѣтамъ, че сж погинали безбройни и безбройни десетохиляди...“ [1]. Следъ подобенъ уводъ, Прокопий — разбира се, твърде преувеличено — разказва за опустошенията въ разнитѣ провинции: Либия била така обезлюдена, споредъ него, че, ако и обширна, дори при дълго пжтуване тамъ „трудно и чудно било да се срещне човѣкъ“; Италия, която не била по-малка отъ трижди взета Либия, навредъ била много по-пуста отъ люде въ сравнение съ нея; владичеството на готитѣ се простирало отъ земята на галитѣ до планинитѣ на срѣдиземноморска Дакия; германцитѣ владѣели по-голѣмата часть отъ земята на Галия и на венетитѣ, а гепидитѣ господствували надъ града Сирмиумъ и неговата покрайнина. „Всичко това, казано изобщо, е съвсемъ пусто отъ люде; едни отъ тѣхъ изтрѣби войната, а други болесть и гладъ, които последваха войната..“ [2]. Непосрѣдно следъ тѣзи жестоки обвинения противъ императора за злочестинитѣ надъ отдѣлнитѣ части на империята, Прокопий разказва за положението на Балканския полуостровъ: „Откакто Юстинианъ завзе властьта надъ ромеитѣ, пише съ озлобение Прокопий, хунитѣ, славинитѣ и антитѣ почти всѣка година нападаха илирийцитѣ и цѣла Тракия, дори отъ Йонийския заливъ (Адриатическо море) до предградията на византийцитѣ (Цариградъ), въ които области влиза Гърция и земята на херсонезцитѣ, като причиняваха непоправими злини на тамошнитѣ жители. При всѣко нападение, мисля, повече отъ по двеста хиляди ромеи тамъ сж бивали избивани и заробвани, тъй щото тази земя навсѣкжде заприлича наистина на скитска пустиня“ [3]. Можеби има, обаче, известно преувеличение отстрана на Прокопия въ указанието за броя на жертвитѣ [1]. Обикновено думитѣ на византийския историкъ се тълкуватъ като свидетелство, че следъ сравнително мирното царуване на имп. Юстина I, още въ първитѣ години отъ владичеството на Юстиниана I наченали всѣгодишнитѣ нападения на славянитѣ въ земитѣ на империята. Поради това възцаряването на Юстиниана I се поставя за начална дата на нахлуванията на славянитѣ [2]. Но като се знае, отъ сведенията на самия Прокопий, за нападения по времето преди Юстиниана, би могло да се яви съмнение въ точностьта на Прокопиевитѣ думи [3]. Въ сѫщность, твърдението на византийския писатель съвсемъ не е такова. Озлобенъ противъ Юстиниана, той желае да посочи, че покрай другитѣ бедствия, които съпровождали неговото царуване, една отъ найстрашнитѣ причини за опустошението на балканскитѣ земи били почти всѣгодишнитѣ нападения на хуни, славини и анти. Не може да се помисли, че Прокопий е забравилъ онова, що писалъ за славянскитѣ нападения въ другитѣ свои творби, и могълъ да изкаже противоречива мисъль. Явно е, че той е желаелъ само да изтъкне зачестяването и засилването на славянскитѣ нападения по времето на Юстиниана. Тѣзи нападения тукъ сѫ съпоставени и свързани съ другитѣ бедствия, които постигнали империята презъ царуването на този владѣтель. Ако се сѫди по нѣкои други указания на Прокопия за мѣстата на славянскитѣ нападения въ по-късно време, думитѣ, че славянитѣ нападали въ земитѣ отъ Адриатическо море до Цариградъ, съвсемъ не изглеждатъ преувеличени.

---

[1] За многобройнитѣ по-стари изследвания относно Historia arcana вж. у K. Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Litteratur (München 1897), p. 231 sqq. *Убеденъ защитникъ на достовѣрностьта* на Historia arcana е последниятъ издатель на Прокопиевитѣ *съчинения* J. Haury (Zu Prokops Geheimgeschichte, Byz. Zeitschrift, XXXIV (1934), pp. 10—14; Prokop verweist auf seine Anecdota, ib., XXXVI (1936), pp. 1—4; Prokop und der Kaiser Justinian, ib., XXXVII (1937), pp. 1—9). Като изтъква нови съображения, H. Kumaniecki, Zu Prokops'Anekdota. Das rhythmische Klauselgesetz in den Anekdota und die Echtheitsfrage (Byz. Zeitschr., XXVII (1927), pp. 19—21), заключава: ist meiner Ansicht nach jeder Zweifel an der Echtheit der Anecdota ausgeschlossen. Вж. сѫщо приноса на J. Sykoutres, Zu Prokops Anecdota. Textkritisches (ib., XXVII (1927), pp. 22—28). Съ всичко това се утвърждава значението на казаното Прокопиево съчинение като изворъ за историята на Юстиниановото царуване и, особено, за тогавашнитѣ славянски нападения. За датата вж. особено J. Haury, Procop verweist auf seine Anecdota, p. 4.

[3] Ср. Vasiliev, op. c., I, p. 207 sqq.

[2] Вж. правдоподобнитѣ тълкувания на К. Н. Успенскiй, Очерки по исторiи Византiи, I [Москва 1917], с. 88 сл. Тълкуванията на Haury, Byz. Zeitschr., XXXVII (1937), p. 1 sqq., и на N. Jorga, Histoire de la vie byzantine, I (Bucarest 1934), p. 232 въ това отношение сѫ неприемливи.

---

[1] Вж. Procopius, Anecdota, p. 111,$_{22}$ sqq.

[2] Ibidem, pp. 112,$_{12}$—114,$_{16}$.

[3] Procopius, Anecdota, pp. 114,$_{15}$—115,$_{2}$: 'Ιλλυριοὺς δὲ καὶ Θρᾴκην ὅλην, εἴη δ'ἂν ἐκ κόλπου τοῦ 'Ιονίου μέχρι ἐς τὰ Βυζαντίων προάστεια, ἐν τοῖς 'Ελλάς τε καὶ Χερρονησιωτῶν ἡ χώρα ἐστίν, Οὖννοί τε καὶ Σκλαβηνοὶ καὶ Ἄνται σχεδόν τι ἀνὰ πᾶν καταθέοντες ἔτος, ἐξ οὗ 'Ιουστινιανὸς παρέλαβε τὴν 'Ρωμαίων ἀρχὴν, ἀνήκεστα ἔργα εἰργάσαντο τοὺς ταύτῃ ἀνθρώπους. πλέον γὰρ ἐν ἑκάστῃ ἐσβολῇ οἶμαι ἢ κατὰ μυριάδας εἴκοσιν εἶναι τῶν τε ἀνῃρημένων καὶ ἠνδραποδισμένων ἐνταῦθα 'Ρωμαίων, ⟨ὥστε⟩ τὴν Σκυθῶν ἐρημίαν ἀμέλει ταύτης πανταχόσε τῆς γῆς ξυμβαίνειν ⟨εἶναι⟩. За израза ἀνήκεστα ἔργα εἰργάσαντο ср. сжщо Procopius, De bello gothico, p 354,$_{6}$ (тукъ с. 235 бел. 2). За „Йонийския заливъ“ ср. и G. Novak, Šta su nazivali Jadranskim Morem Herodot i Hekataios (Сборникъ въ паметь на П. Никовъ = ИБИДво, XVI—XVIII (1940), сс. 338—341). К. Ἄμαντος, Παρατηρήσεις..., pp. 41—44, иска да докаже, че подъ названието 'Ελλάς у мнозина византийски писатели се означавала не само истинска Елада, заедно съ Епира и Македония, но понѣкога и Илирикъ и старата 'Ρωμανία. Изводитѣ не сж напълно убедителни.

Действията на славянитѣ въ балканскитѣ владения на империята трѣбва да бѫдатъ разглеждани въ свръзка съ общата византийска политика по това време. Почти цѣлото царуване на Юстиниана е изпълнено съ войни по разнитѣ граници на византийската държава. Въодушевенъ отъ желанието да възстанови старата римска империя въ нѣкогашнитѣ ѝ предѣли, Юстинианъ напрегналъ неимовѣрно много всички сили на държавата, за да изгони „варваритѣ“ и да си възвърне отнетитѣ отъ тѣхъ имперски владения. Още въ 527 г.

---

[1] **Кулаковскій**, п. с., II, с. 228 смѣта, че числото 200 хиляди на броя на жертвитѣ е дадено „съ большимъ преувеличеніемъ“. Преувеличено смѣта числото и Ἄμαντος, op. c., p. 251 n. 3; той смѣта, ib., p. 253 n. 2, че Прокопий не е ималъ точни сведения или пъкъ, че думата μυριάς у него трѣбва да се тълкува въ значение „хиляда“; по другъ поводъ (ib., p. 221), той изказва съмнение и за други числа на Прокопия, като ги смѣта за преувеличени. Ср. още Йорд. Ивановъ, *Българитѣ въ Македония* (София 1917), с. 4. Напротивъ, Mutafčiev, op. c., p. 98 смѣта тѣзи числа напълно достовѣрни.

[2] Ср. А. Л. Погодинъ, *Изъ исторіи славянскихъ передвиженій*, с. 50: „Нападенія славянъ на Балканскій полуостровъ начинаются съ 527 *года*, когда на престолъ Византіи вступилъ Юстиніанъ I“. Напротивъ Дриновъ, Съчинения, I, с. 236, бѣ изказалъ мнение, че още при Анастасия I „славяне, не встрѣчая никакого сопротивленія, опустошали Македонію, Эпиръ, Өесалію и проникали до Өермопилъ. Также благопріятно *было для нихъ* и царствованіе Юстина, продолжавшееся съ 518—527. Мы имѣемъ всѣ основанія утверждать, что во время этихъ двухъ царствованій, обнимающихъ собою періодъ времени въ 35 лѣтъ, на полуостровѣ водворилось множество славянъ“. Тѣзи твърдения на Дринова, привърженикъ на теорията за ранного поселване на славянитѣ на балканскитѣ земи, не отговарятъ на запазенитѣ исторически сведения.

[3] Ср. Niederle, SS, ib., pp. 190—191; Manuel, ib., pp. 61—62.

избухнала война съ перситѣ, която била водена съ промѣнливъ успѣхъ до 532 г., когато билъ сключенъ „вѣченъ миръ“. Въпрѣки това, войната била подновена презъ 540 г. и траяла до 545 г. Следъ нѣколкогодишно прекжсване, презъ 549 г. избухнала нова война, която продължила до 557 г., когато било сключено петгодишно премирие, подновено презъ 562 год.[1]. Но докато войната противъ перситѣ се смѣта повече отбранителна, въ Европа Юстинианъ водилъ цѣла редица нападателни войни. Въ 534 год. била начената войната противъ остроготитѣ въ Италия. Къмъ това време била започната и война противъ вандалитѣ въ Африка. Въ 541 г. ржководството надъ остроготитѣ минало въ ржцетѣ на мжжествения краль Тотила, който успѣлъ да отвоюва отнетитѣ отъ ромеитѣ области и създалъ голѣми трудности на императорскитѣ войски. Войната противъ вандалитѣ била завършена победоносно презъ 548 год., но борбата съ остроготитѣ продължила още 6 години — до 554 г. Сравнително лека е била войната противъ визиготитѣ въ Испания, начената презъ 550 год. и завършена въ кратко време[2]. Въ края на Юстиниановото царуване вече не се водѣли войни, но затова пъкъ се чувствували силно злощастнитѣ сетнини отъ дългитѣ борби. Наистина, предѣлитѣ на империята се прострѣли отъ Гибралтаръ до Ефратъ и пространството на византийскитѣ владения били двойно разширено. Тѣзи войни, обаче, разстроили финансиитѣ на империята и ромейското правителство било принудено да прибѣгне къмъ голѣми съкращения на други разходи. Тѣзи съкращения и опити за пестене засегнали, между другото, войската, та тя станала недостатъчна за отбраната на обширната империя. Тѣзи Юстинианови войни, както и цѣлата му външна политика сж истинско „съчетание на сила и безсилие“[3]. Увлѣченъ въ войнитѣ си на Западъ, императорътъ напълно занемарилъ защитата на балканскитѣ земи, като ги изоставилъ почти изцѣло на произвола на нападателитѣ. А това пренебрежение къмъ балканскитѣ покрайнини се оказало сждбоносно, защото тѣ били откжснати отъ действителното владичество на империята и попаднали подъ властьта на нашественицитѣ изъ зад-дунавскитѣ земи. Най-злъчна преценка за плодоветѣ на Юстиниановитѣ войни е далъ Прокопий: „Не се удаде, обаче да бждатъ изгонени изъ земята на ромеитѣ, пише Прокопий[4], нито перситѣ, нито сарацинитѣ, или хунитѣ, или племето на славянитѣ или нѣкои племена отъ другитѣ варвари“. Напротивъ, споредъ него, както при набѣзитѣ на

---

[1] *За войната съ перситѣ вж.* повече у *Диль*, п. с., с. 215 *сл.*; Кулаковскій, п. с., II, сс. 20 сл., 53 сл., 133 сл., 188 сл.; Vasiliev, op. c., I, pp. 176—177, 181 sqq.; Ἄμαντος, Ἱστορία . . ., pp. 191 sqq., 231 sqq.

[2] За войнитѣ противъ остроготи, визиготи и вандали вж. повече у Диль, п. с., с. 179 сл.; Кулаковскій, п. с., сс. 93 сл., 149 сл.; Vasiliev, op. c., I, p. 176 sqq.; Ἄμαντος, op. c. p. 212 sqq.

[3] Обща преценка на тѣзи войни и, изобщо, на външната политика на Юстиниана вж. у Кулаковскій, п. с., с. 295 сл.; Vasiliev, op. c., I, pp. 173 sqq., 180 sqq., 212 sqq.; Ἄμαντος, op. c., pp. 251, 258; К. Успенскій, п. с., с. 85 сл.. За състоянието на държавнитѣ финансии вж. особено у К. Успенскій, п. с., с. 113 сл.

[4] Procopius, Anecdota, p. 115,20 sqq.: Οὐ μέντοι οὐδὲ Πέρσαις ἢ Σαρακηνοῖς ἢ Οὔννοις ἢ τῷ Σκλαβηνῶν γένει ἢ τῶν ἄλλων βαρβάρων τισὶν ἀκραιφνέσιν ἐκ Ῥωμαίων τῆς γῆς ξυνηνέχθη ἀπαλλαγῆναι. ἔν τε γὰρ ταῖς ἐφόδοις καὶ πολλῷ ἔτι μᾶλλον ἔν τε πολιορκίαις καὶ ξυμβολαῖς ἐναντιώμασι πολλοῖς προσεπταικότες οὐδέν τι ἧσσον ξυνδιεφθάρησαν . . .

„варваритѣ", така и при обсадитѣ и сраженията изгинали не по-малъкъ брой ромеи.

Като главни нападатели въ балканскитѣ земи се споменуватъ за времето на Юстиниана първобългаритѣ, славянитѣ отъ източния клонъ — назовавани анти[1] — и отъ западния клонъ — познати подъ името славини. Повечето отъ нападенията въ по-късно време били извършвани отъ славинитѣ и затова тѣхното племенно име постепенно се установило у Прокопия и нѣкои други византийски писатели за обозначение изобщо на славянитѣ[2]. Редица събития презъ царуването на Юстиниана влошили още повече живота на населението въ разнитѣ области на византийската империя. Нашитѣ извори споменуватъ за чести земетръси, епидемически болести (чума), гладъ и други бедствия презъ тѣзи години[3]. Всички тѣзи злочестини допринесли за изтрѣбване на мѣстното население и създали чувство на отчаяние и безразличие спрямо нападателитѣ.

---

[1] Напоследъкъ бѣ изказано неприемливото мнение, че антитѣ не сж били славянско, а нѣкакво кавказко племе: вж. N. Zupanić, Etnolog, VII (1934), pp. 88—99; Der Anten Urspung und Name (Actes du IIIe congrès inter. d'études byzantines, Athènes 1932, pp. 331—339). Неприемливи сж и обясненията за името Σπόροι (Procopius, ib., II, p. 358,$_{21}$ sqq.), дадени отъ G. Vernadsky, The Spali of Jordanis and the Spori of Procopius (Byzantion, XIII (1938), pp. 263—266); вж. idem, On the Origins of the Antae (Journ. Amer. Orient. Soc., 59 (1939), pp. 56—66); ср. за това Fr. D(ölger), Byz. Zeitschr., XLIX (1939), p. 544; Вернадски смѣта антитѣ за сарматско племе. Засега най-правдоподобно остава обяснението на L. Niederle, Über die Σπόροι des Prokopios (Archiv f. slav. Phil., XXIII (1901), pp. 130—133) именно, че Σπόροι е само съкращение на Βοσπόροι; ср. Manuel, I, p. 34. Чудно е, че Ἄμαντος, op. c., pp. 252, 279 е възприелъ мнението на Жупаничъ за антитѣ като неславянско кавказко племе. Явно е, обаче, че въ сжщность се отнася само до две племенни наименования: анти и славини, съ които не се изтъква никаква народностна разлика (ср. за това и Кулаковскій, п. с., II, с. 218).

[2] Въ свръзка съ името на славянитѣ съвсемъ неправилни сж разсжжденията на К. Ἄμαντος, Σκλάβοι, Σκλαβησιάνοι καὶ βάρβαροι (Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, VII (1932), pp. 331—339).

[3] Визатийскитѣ писатели, както обикновено, сж запазили твърде много сведения за бедствията презъ първитѣ десетилѣтия на VI в. и то въ различни части въ империята. За силно земетресение по времето на Юстина I, при което изгинали 300,000 души и градътъ Антиохия билъ разрушенъ, вж. Proc., ib., I, p. 214,$_{17}$ sqq. Сжщиятъ авторъ е разказалъ подробно за голѣмата чумна епидемия презъ 542/3 г. (ib., p. 249,$_{8}$ sqq.). За 551—552 год. Proc., ib., p. 627,$_{4}$ sqq., споменува за голѣми земетръси главно въ днешнитѣ гръцки земи, при което били разрушени много градове. Прокопий обвинява въ „Historia arcana" Юстиниана съ неговия „демонизъмъ" като виновникъ за различнитѣ злини (Anecdota, p. 118,$_{1}$ sqq.): за наводнението на Скиртосъ въ Едеса, на Нилъ и други рѣки, за земетръситѣ, при които пострадалъ, между другитѣ, и градътъ Лихнида (дн. Охридъ), като изгинали повечето отъ жителитѣ му, а останалитѣ изтрѣбила последвалата чума (λοιμός); вж. ib., pp. 118 notae, 119 notae за указанията на другитѣ извори. Особено често говори за това Теофанъ. Презъ четвъртата година отъ царуването на Юстина пострадали отъ земетръсъ (ὑπὸ θεομηνίας) Дирахиумъ и Коринтъ (Theoph., op. c., p. 168,$_{8-11}$) и това ще да е сжщото земетресение, при което е била разрушена Антиохия. Ср. сжщо за 518 г. Marcell. com., ib., p. 100,$_{6}$ sqq. За други бедствия вж. Theoph., pp. 171,$_{14}$ sqq., 177,$_{22}$ sqq. (земетръсъ въ Антиохия презъ втората година на Юстиниановото управление, заедно съ лоша зима; ср. ib., p. 172,$_{1}$ sqq.). Презъ деветата година отъ царуването на Юстиниана отъ земетръсъ (ὑπὸ θεομηνίας) пострадалъ градътъ Помпеиуполисъ въ Мизия и загинали, заровени въ земята, половината отъ жителитѣ му (ib., p. 216,$_{16-22}$; ср. сжщо G. Cedr., ib., I, p. 641,$_{21}$ sqq.). За „голѣма чума" (τὸ μέγα θανατικόν) въ Цариградъ презъ тринадесетата година на Юстиниановото царуване (542/3) вж. ib., p. 222,$_{21}$ sqq.; последвало силно земетресение (ib., p. 222,$_{25}$ sqq.). За другъ земетръсъ εἰς ὅλον τὸν κόσμον вж. ib., p. 224,$_{11}$ sqq.; за морско наводнение на Одесосъ

Животътъ подъ властьта на ромейската империя станалъ толкова тежъкъ и непоносимъ, че мнозина предпочитали господството на „варваритѣ", съ надежда, че поне тамъ ще намѣрятъ облекчение[1]. Изказаното мнение относно броя на населението въ византийската империя, — че въ времената, когато границитѣ на държавата се стѣснявали, „неблагоприятнитѣ демографски фактори" сѫ действували съ най-голѣма острота, а напротивъ, презъ време на византийското възраждане въ IX до XII вѣкъ се проявявали благотворнитѣ фактори[2], — не може да се приложи къмъ времето на Юстиниана I. Почти двойното разширение на държавнитѣ предѣли създава невѣрна представа за нѣкакво увеличение и на населението. Взето предвидъ съотношението между държавнитѣ граници и броя на населението, трѣбва да се заключи, че населението на империята, особено въ балканскитѣ земи, е било силно намалено поради вражескитѣ нашествия, войнитѣ, голѣмитѣ и чести бедствия и несносния животъ[3]. Но всички тѣзи причини не само съ своето прѣко действие намалявали населението и, след., съпротивителната сила на империята въ тукашнитѣ земи. Заедно съ запустението и обезлюдяването на селища и области, споменувано въ нашитѣ извори[4], земетръситѣ рушели

(Варна) и Дионисополъ (Балчикъ), при което се издавили мнозина, вж. ib., p. 224,$_{29-35}$ (ср. Cedr., ib., I, p. 657,$_{15}$ sqq.); за осѫдица и земетръсъ вж. ib., p. 225,$_{4}$ sqq.; за земетръси, ib., p. 226,$_{4}$ sqq.; за гърмотевици и свѣткавици (βρονταὶ καὶ ἀστραπαὶ φοβεραὶ πάνυ), отъ които били погубени мнозина, ib., p. 226,$_{11}$ sqq.; за земетръси ib., pp. 227,$_{21}$ sqq, 229,$_{5}$ sqq., 229,$_{30}$ sqq.; за моръ (θνῆσις ἀνθρώπων), гладъ, осѫдица, гърмотевици и свѣткавици, ib., p. 230,$_{15}$ sqq.; земетръсъ ib., p. 231,$_{2, 13}$ sqq.; за чума (θνῆσις ἀνθρώπων ἀπὸ βουβῶνος) ib., p. 232,$_{13-16}$; за чума и земетръси, ib., p. 235,$_{10}$ sqq.; за безводие и вѣтъръ, ib., p. 237,$_{8}$ sqq.; за безводие ib., p. 239,$_{23-25}$. За земетръсъ вж. и Chron. Pasch., ed. B., 629,$_{10}$ sqq.; за осѫдица и студъ вж. Cedr., ib., I, p. 657,$_{20}$ sqq.; за земетръси и дъждове, ib., p. 658,$_{8-9}$; за свѣткавици и гърмотевици, ib., p. 658,$_{10}$ sqq.; за всеобщъ (παγκόσμιος) голѣмъ земетръсъ, ib., 674,$_{12}$ sqq.; за βρονταί, ἀστραπαί, ἄνεμος λίψ, ib., p. 674,$_{23}$ sqq.; за земетръсъ, чума и други беди, ib., pp. 675,$_{11}$, 676,$_{19}$, 6/9,$_{1}$ sqq.; вж. Agathias, ed. Dind., p. 350,$_{16}$ sqq. за силенъ земетръсъ презъ 557 г.; p. 363,$_{16}$ sqq. за чумата презъ 558 г. За бедствията въ Юстиново и Юстинианово време вж. общо у Диль, п. с., стр. 432; Станојевић, п. с., I, с. 225; Кулаковскiй, п. с., II, сс. 144 сл., 285 сл., 316 сл.; Vasiliev, op. c., II, pp. 212—213; Ἄμαντος, op. c., p. 179 sqq. Заслужава особено внимание проучването на подобни бедствия въ свръзка на демографскитѣ въпроси (за чумнитѣ епидемии у насъ презъ по-ново време вж. у Ив. Дуйчевъ, Софийската католишка архиепископия презъ XVII в. (София 1939), сс. 95—97; Хр. Гандевъ, Къмъ изучването на „чумавитѣ времена", Сборникъ Никовъ, сс. 79—83).

[1] Ср. по въпроса изобщо казаното у Δ. Ξαναλάτος, Βυζαντινὰ μελετήματα. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ βυζαντινοῦ λαοῦ (Athen (1940), p. 36 и моитѣ допълнения въ рецензия въ Byz. Zeitschr., XLI 2 (1941).

[2] Вж. A. Andréadès, La population de l'Empire byzantin (Actes du IVe Congrès international des études byzantines = ИБАИ, IX (1935), сс. 117—126; с. 123). Авторътъ добре е изтъкналъ значението на разнитѣ бедствия редомъ съ другитѣ причини. Той признава (с. 121 сл.) постепенното намаление на населението.

[3] Вж. таблицата за имперската територия при различни владѣтели, дадена у Andréadès, op. c., p. 124. По площь империята при Юстиниана I е била двойно по-голѣма отъ времето, напр., на Василия II (976—1025). Величието, обаче, е повече привидно.

[4] Ср. нѣкои сведения за тукашнитѣ земи у Proc., De aed., p. 130,$_{1}$ sqq.; за опустошения другаде у Proc., ib., I, p. 312,$_{12}$ sqq. и p. 529,$_{9}$ sqq. (поради вражески нападения). За опустошението на полуострова въ по-раншно време вж. HGM, ed. Dind., I, p. 416,$_{13}$ sqq.; за единъ

старитѣ крепости и ослабвали отбраната на страната. Въ писанията на византийскитѣ историци е посочено неведнажъ, че нападателитѣ, въ тази епоха и по-късно, успѣвали да заематъ известни силни и непревзимаеми по-рано крепости само следъ разрушението отъ земетръси[1]. Въ свръзка съ нападението въ 558 год., извършено отъ първобългари и славяни, е посочено изрично, че нападателитѣ могли да откриятъ нѣкои мѣста отъ Анастасиевата стена, разрушени отъ земетръситѣ презъ миналитѣ години, и презъ тѣхъ да нахлуятъ въ околноститѣ на самата византийска столица[2]. Изглежда, обаче, че въпрѣки всички бедствия старото тракийско население се е било запазило до това време поне отчасти. Неведнажъ ромейското правителство използувало войници-траки за войнитѣ на *Западъ* или на *Изтокъ*[3]. Чада на това старо

обезлюденъ островъ вж. Script. orig. const., ed. Praeger, p. 73. Като говори за положението на *балканскитѣ* земи Q. Tafrali, Thessalonique dès origines jusqu'à XIV siècle (Paris 1919), p. 97, п. 1 приписва на славянитѣ дори такива разрушения, които споредъ Eunapius, ed. B., p. 52,$_{2}$ sqq. сж били извършени въ сжщность отъ готитѣ по времето на императора Валента (364—378). Съ нарочна новела, издадена презъ 536 г., императоръ Юстинианъ разпоредилъ, щото подъ властьта на стратега на Мизия и Скития, пребиваващъ въ градъ Одесосъ (дн. Варна), съ чинъ епархъ, да бждатъ подчинени и островитѣ Кипъръ и Родосъ, както и всички Цикладски острови заедно съ Кария (вж. Imp. Justiniani Novellae, ed. C. E. Zachariae a Lingenthal, p. 355). Тази императорска разпоредба се обяснява съ желанието приходитѣ на по-богатитѣ области да бждатъ използувани за издръжката на управлението на изтощенитѣ крайдунавски земи (ср. St. Runciman, La civilisation byzantine (Paris 1934), p. 89; Ἄμαντος, op. c., p. 203 съ указанията). Въ 537 г. обаче, императорътъ трѣбвало да издаде допълнителна новела по сжщия въпросъ. Въ първата си разпоредба Юстинианъ, между другото, възложилъ на стратега на Мизия и Скития да разглежда апелационнитѣ дѣла (τὰς ἐκκλήτους γινομένας δίκας) въ всичкитѣ подчинени нему епархии. При императора, обаче, се явили мнозина отъ Кария, Родосъ и Кипъръ и изложили мжчноизпълнимостьта на това нареждане, тъй като често и зимно време трѣбвало да отиватъ въ Мизия и Скития, при което пжтуването било свързано съ голѣми разходи и опасности. Не било добро положението и въ самата Мизия и Скития, които били обезпокоявани отъ варвари (χώρας ὑπὸ βαρβάρων ἐνοχλουμένας). Предвидъ на това, императорътъ билъ принуденъ да нареди дѣлата отъ тѣзи далечни епархии да бждатъ разглеждани въ столицата (Imp. Justiniani Novellae..., pp. 415—417). — За разорението на ромейскитѣ земи въ всички части на империята разказва Прокопий (Anecd., p. 141,$_{18}$ sqq.): ἔπειτα δὲ Μήδων μὲν καὶ Σαρακηνῶν τῆς Ἀσίας γῆν τὴν πολλήν, τῶν δὲ δὴ Οὔννων καὶ Σκλαβηνῶν καὶ ⟨Ἀντῶν⟩ ξύμπασαν Εὐρώπην ληϊσαμένων, καὶ τῶν πόλεων τὰς μὲν καθελόντων ἐς ἔδαφος, τὰς δὲ ἀργυρολογησάντων ἐς τὸ ἀκριβὲς μάλιστα, τοὺς δὲ ἀνθρώπους ἐξανδραποδισάντων ξὺν χρήμασι πᾶσιν, ἔρημόν τε τῶν οἰκητόρων καταστησαμένων χώραν ἑκάστην ταῖς καθ' ἡμέραν ἐπιδρομαῖς, φόρον μὲν οὐδενὶ τῶν ἁπάντων ἀφῆκε, πλήν γε δὴ ὅσον ἐνιαυτοῦ ταῖς ἁλούσαις τῶν πόλεων μόνον... Колко страшно опустошени сж били тукашнитѣ земи презъ VI в. показва особено ясно разказътъ на Агатия, че когато въ 558 г. ханътъ на кутригуритѣ Заверганъ преминалъ Дунава, той намѣрилъ Мизия и Скития пусти и можалъ да продължи пжтя си безпрѣчно чакъ до Гърция и Херсонезъ (Agathias, ib., p. 366,$_{5}$ sqq.; ... ἐς τὴν Ῥωμαίων ἐπικράτειαν εὐκολώτατα διαβαίνει· ἔρημά τε εὑρὼν τὰ ἐκείνῃ χωρία, καὶ μηδενὸς αὐτῷ κωλύματος, γιγνομένου ἀνὰ τὰ πρόσω πορευομένῳ, αὐτίκα ὅγε Μυσίαν τε καὶ Σκυθίαν παραμειψάμενος τῇ Θρᾴκῃ προσέβαλεν...; ср. Златарски, п. с., с. 62 сл.; Mutafčiev, op. c., 101, п. 3).

[1] Най-добъръ примѣръ за по-късно време е съ крепостьта Цимпе (Τζύμπη) на Галиполския полуостровъ, завладѣна отъ турцитѣ въ 1352/4 г. следъ едно земетресение (вж. J. Kantakuz., Hist., III, ed. B., 276,$_{19}$ sqq.); областьта незабавно е била колонизирана съ турци.

[2] Agathias, p. 369,$_{6}$ sqq.; G. Cedr., ib., I, p. 677,$_{22}$ sqq.; ср. Станојевић, п. с., I, с. 229; Кулаковскій, п. с., II, с. 212; Златарски, п. с., с. 63.

[3] За тракийски войници — οἱ ἐκ Θρᾴκης ὁρμώμενοι въ войската на Велизария при византийско-персийската война, пострадали отъ малария, свидетелствува Proc., ib., I, p. 235,$_{20}$ sqq.

население понѣкога достигали до най-висшитѣ длъжности[1] въ византийската,

---

Тракийски войници сѫ споменати у него (ib., p. 243,$_{18}$ sqq.) на първо мѣсто между илири готи, херули, вандали и маври (ср. и Theoph., ib., p. 220,$_{25}$ sqq.). Повечето отъ военачалницитѣ на федератитѣ при вандалската война сѫ били траки: οἱ δὲ λοιποὶ σχεδόν τι ἅπαντες τὰ ἐπὶ τῆς Θρᾴκης χωρία ᾤκουν (ib., p. 361,$_{14}$ sqq.). Въ войната срещу готитѣ презъ 537—538 г. сѫ взели участие 800 конници траки — Θρᾷκες ἱππεῖς ὀκτακόσιοι (ib., II, p. 170,$_{4}$), заедно съ други хиляда войници, вѣроятно сѫщо траки. Въ 542—43 г. траки действували въ византийската войска като моряци заедно съ арменци и нѣкои хуни (ib., II, p. 322,$_{13}$ sqq.). Презъ 552—53 г. Нарзесъ κἀκ τῶν ἐπὶ Θρᾴκης χωρίων ἔκ τε Ἰλλυριῶν πολλοὺς ἤθροισε (ib., II, p. 631,$_{5}$ sqq.). Тракиецъ по произходъ е билъ сѫщо копиеносецътъ (δορυφόρος) на военачалника Соломонъ презъ вандалската война: Πέτρος Θρᾷξ μὲν γένος (ib., I, p. 545,$_{17}$). Двамата братя Κούτζης и Βούζης, храбри началници на византийски войски при персийската граница къмъ 527 г., сѫ произхождали ἐκ Θρᾴκης (ib., I, p. 60,$_{4}$ sqq.; ср. сѫщо Agathias, ib., p. 210,$_{30}$ sqq.). Презъ персийската война се прославилъ съ своята храбрость Φλωρέντιος Θρᾷξ, καταλόγου ἱππικοῦ ἄρχων (Proc., ib., I, p. 76,$_{12}$ sqq). Αμαντος, Ἱστορία, p. 228, признава, че въ войската на Велизария презъ 544 г. се сражавали 4000 илири и траки. Опредѣлението „траки" (Θρᾷξ, Θρᾷκες) у византийскитѣ автори отъ това време има все още народностно значение. Прокопий споменува и тракийското население въ областьта на градъ Анхиало: πόλιν δέ τινα ἐπιθαλασσίαν οἰκοῦσι Θρᾷκες παρὰ τὴν ἠϊόνα τοῦ Εὐξείνου Πόντου, Ἀγχίαλον ὄνομα . . . (вж. Proc., De aed., p. 101,$_{27}$ sqq.).

[1] Твърде много се е спорило върху народностния произходъ на Юстиниана I. Познатата легенда за славянското му потекло трѣбва да се смѣта като напълно измислена. Основното изследване за това е на J. Bruce, Life of Justinian by Theophilus, English Hist. Review, II (1887), pp. 657—686, съ писмо на К. Иречекъ; вж. общо по въпроса указанията у Дилъ, п. с., с. 35 и б. 5; Кулаковскій, п. с., с. 1, бел. 1; Vasiliev, op. c., I, pp. 169—170; Ἄμαντος, op. c., pp. 177—178; Станојевић, п. с., I, с. 140, обаче, каточели го смѣта за славянинъ; най-ново изследване по въпроса даде Н. Радојчић, въ Глас, CLXXXIV (1940), сс. 169—248; ср. B. G(ranić), Byz. Zeitschr., XL (1940), pp. 279—281; други указания у Иречекъ, История на българитѣ. Поправки, с. 17 сл. Неубедителни сѫ опититѣ на П. Сырку, Время и жизнь патріарха Евѳимія Терновскаго (Спб 1898), с. 527 сл. и на Й. Ивановъ, Псп, LXII (1902), с. 66, бел. 5, да се защити по нѣкакъвъ начинъ легендата. Румънскиятъ ученъ Il. Popescu-Spineni, Sur l'origine ethnique de Justinien (Actes du IIIe Congrès intern. d'études byzantines, Athènes 1932), pp. 344—347) посочва нѣколко свидетелства (Malalas, ed. B., pp. 410, 425; Chron. Pasch., pp. 611, 616), отъ които се вижда, че Юстинъ I и Юстинианъ I сѫ били по народность траки. Излишно е, обаче, допълнителното обяснение на автора: Si l'on considère que la patrie de la famille justinienne était la Dacia Mediterranea, on peut admettre que Justinien était d'origine thraco-dace. Отъ своя страна N. Vulić, L'origine ethnique de l'empereur Justinien (Actes du IVe congrès intern. des études byz. = ИБАИ, IX (1935), сс. 400—405) се мѫчи да обезсили сведенията на Малала, но заключава. че изобщо изворитѣ не позволяватъ да се реши съ положителность въпросътъ. Той допуска възможностьта Юстинианъ да е билъ отъ тракийски произходъ, но смѣта за вѣроятно и предположението, че той произхожда отъ илирийската раса. Заслужава, обаче, повече внимание приведеното отъ него указание (п. с., с. 405) за употрѣбата на тракийския езикъ въ църковната проповѣдь презъ VI в. За илириецъ смѣта Юстиниана и Ἄμαντος, op. c., p. 177, nota 1, но допуска, че презъ V в. тракийското население се било запазило въ севернитѣ балкански земи. Въ свръзка съ произхода на Юстиниановия родъ е и многоспорниятъ, но все още неразрешенъ напълно въпросъ за мѣстоположението на Justiniana prima (вж. за това Кулаковскій, п. с., II, с. 51; J. Zeiller, Le site de Justiniana Prima, Mélanges Ch. Diehl, I (Paris 1930), pp. 299—304; Б. Гранић, Гласник Ск. Н. Др., I (1925), сс. 113—134; N. Vulić, Le site de Justiniana Prima (Εἰς μνήμην Σπ. Λάμπρου (ἐν Ἀθήναις 1935), pp. 337—338); сѫщиятъ, Јустиниана Прима (Глас, II с., LXXVIII (1933), сс. 53—62); ср. B. G(ranić), Byz. Zeitschr., XXXIII (1933), p. 456; за отъждествяването на Justiniana Prima съ „Царицинъ градъ" при Лебане, предложено отъ М. Н. Иефтича, вж. V. P(etković), Byz. Zeitschr., XXXVII (1937), p. 236. Ср. Г. Χρηστίδες, Ἰουστινιανὴ Α΄, Λυχνίδος, Ἀχρίς (Γρηγ. ὁ Παλ., IV (1920), pp. 217—223); V. N. Zlatarski, Prima Justiniana im Titel des bulg. Erzbischofs von

империя. Тракийското население поддържало борбата на нѣкои свои претезатели за престола[1].

Назначаването на Хилвуда, славянинъ отъ племето на антитѣ[2], за стратегъ на ромейскитѣ войски въ Тракия — една отъ най-важнитѣ военни длъжности въ империята — разкрива ясно „варваризацията“, която настъпвала по това време въ държавата. Когато човѣкъ прочита имената на първенцитѣ въ византийската империя презъ тѣзи десетилѣтия, остава удивенъ отъ това, че множество „варвари“ вече проникнали въ империята и достигнали най-първитѣ мѣста въ нейното управление: срѣщатъ се хуни (първобългари), арменци, славяни, готи...[3], приети въ държавата, покръстени, вѣроятно, и приобщени

Achrida, Byz. Zeitsch., XXX (1929), pp. 484—489). — Изобщо неубедителни сж опититѣ да се отрече важностьта на изричното указание на Malalas, ed. B., p. 410,1 sqq. за Юстина I — ἀπὸ Βεδεριάνας ὢν Θρᾷξ и за Юстиниана I, ib., p. 425,8-9: καὶ αὐτὸς δὲ ὢν Θρᾷξ ἀπὸ Βεδεριάνας; ср. и J. Zonaras, III, ed. B., p. 144,11: Ἰουστῖνος ὁ Θρᾷξ; ib., p. 145 nota; но за Юстина II — τὸ γένος Ἰλλυριός, ib., p. 173,18; ср. G. Cedr., ib., p. 636,17 sqq.: Юстинъ I билъ Ἰλλυριὸς τῷ γένει· οἱ δὲ Θρᾷκα τοῦτον λέγουσιν εἶναι. Тракиецъ (бесъ) е билъ и имп. Лъвъ I (457—474): вж. Malalas, ib., p. 369,2: ὁ Βέσσος; Theoph., ib., p. 110,19, Θρᾷξ τῷ γένει; ср. и Кулаковскій, п. с., I, с. 350 и бел. 1. Неговиятъ приемникъ Маркианъ (451—457) сжщо билъ родомъ отъ Тракия и началъ военната си служба въ една войскова часть въ Пловдивъ (ср. Кулаковскій, п. с., I, стр. 325). Прославениятъ Юстиниановъ пълководецъ Велизарий е билъ родомъ ἐκ Γερμανίας, ἣ Θρᾳκῶν τε καὶ Ἰλλυριῶν μεταξὺ κεῖται (Proc., ib., I, p. 363,16-17) (изчезналъ градъ въ Дупнишко; ср. К. Иречекъ, Пжтувания по България, II (Пловдивъ 1898), с. 615); той ималъ въ дружината си (οἰκία) траки (вж. Proc., Anecd. p. 7,18 sqq.: Ἦν δέ τις νεανίας ἐκ Θρᾴκης ἐν τῇ Βελισαρίου οἰκίᾳ..., вж. и по-горе) и, очевидно, самъ е билъ отъ тракийски произходъ (ср. Ἄμαντος, op. c., pp. 189 n. 2, 177). Не дава нищо по въпроса Hartmann, Belisarios, PWRE, III (1899), coll. 209—240. Въ книжнината ни отъ миналия вѣкъ сжществуватъ две художествени творби въ свързка съ живота на Юстиниановия пълководецъ, а именно: М. Петровъ, Повѣсти на изгубеното дѣте и Велисарія, военачалникътъ на Іустиніана великаго (Русчюкъ 1870); Е. К. Х. Траудценъ, Велисарій. Драма въ двѣ действіята (Леипцигъ 1844). Въ свързка съ голѣмата слава на Велизария е извънредно ценно изследването на R. Cantarella, La διήγησις ὡραιοτάτη τοῦ θαυμαστοῦ ἐκείνου τοῦ λεγομένου Βελισαρίου (Studi bizantini e neoellenici, IV (1935), pp. 155—202). Въ добавка сж дадени сведенията относно легендата за Велизария презъ разнитѣ времена.

[1] Marcell. com., ib., p. 98,30 зове Виталиана Vitalianus Scytha; Malalas, ib., p. 402,3 sqq. го нарича Βιταλιανὸς ὁ Θρᾷξ; ср. I. Zonaras, ib., III, p. 137,14 sqq.: τοῦ μέντοι Θρᾳκὸς Βιταλιανοῦ τυραννίδι ἐπικεχειρηκότος . . . Срѣдище на неговия бунтъ е била Тракия, защото, очевидно, той е ималъ подкрепата на мѣстното еднородно население. Ср. сжщо Ἄμαντος, ib., pp. 150, n. 1, 224 sqq. съ указания на изворитѣ; Кулаковскій, п. с., I, с. 508 сл., обаче, го смѣта за готъ или хунъ.

[2] За народностния му произходъ въ изворитѣ не се съобщава нищо; но тъй като името не ще да е гръцко и се срѣща между антитѣ, може да се приеме съ голѣма вѣроятность, че той е билъ славянинъ, можеби антъ. За славянинъ го смѣтатъ Дриновъ, п. с., с. 237 и др.; Й. Ивановъ, Псп, LXII (1902), с. 63; Niederle, SS, ib., p. 196; Успенскій, п. с., сс. 466, 467; ср. за него и кратката бележка на Hartmann, PWRE, III (1899), col. 2274.

[3] За хунски наемници въ войната противъ перситѣ споменува Proc, ib., I, p. 272,5 sqq.. Особено многобройни сж били хунскитѣ наемници въ войната противъ остроготитѣ: презъ 535/6 г. се споменуватъ двеста хуни ξύμμαχοι (Proc., ib., II, p. 25,20); другаде (ib., II, p. 130,11 sqq.) се говори за 1600 конници, повечето отъ които били хуни. Хунски войници-конници се споменуватъ презъ 537/8 г. до брѣга на Тибъръ (ib., II, p. 166,17 sqq.); тѣ причинили голѣми злини на остроготитѣ (ib., p. 167,17 sqq.). Въ византийската флота презъ 542—43 г., заедно съ траки и арменци, е имало и нѣкои хуни (Οὖννοι ὀλίγοι) (ib., II, p. 322,13-21). Множество хуни сж участвували и въ войната презъ 552/3 г. (ib., II, p. 631,18 sqq.: Οὖννοί τε

къмъ нейния животъ. Но не сж само тѣзи първенци измежду „варваритѣ“, които сж се промъкнали въ империята. Византийскитѣ войски по това време се набирали до голѣма степень тъкмо измежду подобни „варвари“, приети като федерати[1]. Въ тази „варваризация“ [2] на империята славянитѣ участвували най-дейно. За времето на Юстиниана се споменуватъ неведнажъ славянски

παμπληθεῖς). Презъ сжщата година готскиятъ краль Тотила съ презрение изтъкналъ въ една своя речь предъ войската разнородностьта на византийската войска и несигурностьта на съратничеството на инороднитѣ наемници: τοῦ δὲ τῶν πολεμίων ὁμίλου ὑπερφρονεῖν ἄξιον, ἐξ ἐθνῶν ξυνειλεγμένων ὅτι μάλιστα πλείστων. ξυμμαχία γὰρ πολλαχόθεν ἐρανισθεῖσα οὔτε τὴν πίστιν οὔτε τὴν δύναμιν ἀσφαλῆ φέρεται, ἀλλὰ σχιζομένη τοῖς γένεσι μερίζεται καὶ ταῖς γνώμαις εἰκότως. μηδὲ γὰρ οἴεσθε Οὔννους τε καὶ Λαγγοβάρδας καὶ Ἐρούλους ποτέ, χρημάτων αὐτοῖς μεμισθωμένους οὐκ οἶδα ὁπόσων, προκινδυνεύσειν αὐτῶν ἄχρι ἐς θάνατον . . . (ib., II, p. 650, 18 sqq.). Въ последвалото следъ това сражение на страната на Нарзеса сж били δορυφόρων τε καὶ ὑπασπιστῶν καὶ βαρβάρων Οὔννων... πλῆθος ἀριστίνδην συνειλεγμένων (ib., II, p. 651, 13 sqq.); вж. още ib, II, p. 150, 9 sqq. за конници хуни при Римъ; I, p. 362, 11 sqq. за 600 конници „съюзници“. Хуни взели участие и въ войната противъ вандалитѣ: вж. ib., I, p. 429, 1 sqq. Началникъ на часть отъ византийската конница е билъ тогава Ἀιγάν, по произходъ хунъ, който участвувалъ и въ войната противъ перситѣ (ib., I, p. 361, 23 sqq., p. 362, 7-8). Прокопий (ib., I, p. 390, 7 sqq.) разказва за храбростьта, проявена отъ хунитѣ. Хунъ е билъ и Юстинияновиятъ пълководецъ Акумъ (Ἀκοὺμ ὁ Οὖννος), който следъ покръстването си билъ назначенъ за στρατηλάτης на Илирикъ (вж. Malalas, ib., p. 438, 3 sqq.; Theoph., ib., p. 218, 4 sqq.; Cedr., ib., I, p. 651, 17 sqq.; ср. Кулаковскій, п. с., II, с. 50). При преговоритѣ съ перситѣ е билъ изпроводенъ отъ ромеитѣ като пратеникъ магистерътъ Ермогенъ, отъ хунски произходъ (вж. Malalas, ib., p. 445, 18; Theoph., ib., p. 178, 20). Отъ хунски родъ е билъ вѣроятно и магистерътъ на войската въ Илирикъ Калукъ (ср. Кулаковскій, п. с., II, с. 214). Презъ византийско-персийската война въ 554—556 г. се споменува другъ военачалникъ хунъ: Οὖννός τις λοχαγός, Ἐλμίγγειρος ὄνομα (Agathias, ib., p. 275, 7 sqq.), съ когото едвали ще бжде отъждественъ (но вж. ib., p. 446: fortasse idem cum praecedente) споменатиятъ Ἐλμινζούρ (ib., p. 314, 29 sqq.: ἕνα τῶν . . . ταξιάρχων ἄνδρα Οὖννον τὸ γένος, Ἐλμινζοὺρ ὄνομα), изпроводенъ съ две хиляди конници. Отъ сжщия родъ ще да сж били и посоченитѣ въ свръзка съ тази война Βούζης ὁ στρατηγός (ib., p. 248, 14 sqq.) и копиеносецътъ Ὄγναρις (ib., p. 285, 19 sqq.). Презъ 553 г. е указанъ Οὔλδαχ ὁ Οὖννος (ib., p. 181, 6 sqq.), заедно съ ромейска и хунска войска. Хунитѣ сж били ценени като добри стрелци, които умѣели да си служатъ съ лжковетѣ и при езда на коне (ἱπποτοξόται; вж. Proc., ib., II, p. 134, 1 sqq.; I, p. 362, 11 sqq.; II, 151, 1 sqq.). Трѣбва да се припомни, накрая, че въ сжщность тукъ подъ общото име „хуни“ се разбиратъ първобългарскитѣ племена кутригури и утигури, както се вижда изрично отъ посочването на Proc., ib. II, p. 503, 6 sqq.; ср. и Златарски, п. с., с. 25 сл.; J. Moravcsik, Zur Geschichte der Onoguren (Ung. Jahrbücher, X 1/2 (1930), p. 70, n. 1). — Измежду другитѣ „варвари“ на византийска служба заслужава да се упомене, напр., евнухътъ пълководецъ Нарзесъ, отъ арменски родъ (Proc., ib., I, p. 79, 11 sqq.). За инородцитѣ въ византийската войска ср. и Дилъ, п. с., сс. 422—423. За славянскитѣ наемници вж. тукъ по-долу, с. 250 бел. 1.

[1] За федератитѣ въ Византия презъ VI в. вж. J. Maspero, Φοιδερᾶτοι et στρατιῶται dans l'armée byzantine au VIe siècle (Byz. Zeitschr., XXI (1912), pp. 97—109); R. Grosse, Römische Militärgeschichte von Gallienus bis zum Beginn der byzantinischen Themenverfassung (Berlin 1920), p. 280 sqq. За името и положението на федератитѣ въ Юстиниановата войска извънредно-важно е мѣстото у Proc., ib., I, p. 361, 4-13: ἐν δὲ δὴ φοιδεράτοις πρότερον μὲν μόνοι βάρβαροι κατελέγοντο, ὅσοι οὐκ ἐπὶ τῷ δοῦλοι εἶναι, ἅτε μὴ πρὸς Ῥωμαίων ἡσσημένοι, ἀλλ' ἐπὶ τῇ ἴσῃ καὶ ὁμοίᾳ ἐς τὴν πολιτείαν ἀφίκοιντο. φοίδερα γὰρ τὰς πρὸς τοὺς πολεμίους σπονδὰς καλοῦσι Ῥωμαῖοι. τὸ δὲ νῦν ἅπασι τοῦ ὀνόματος τούτου ἐπιβατεύειν οὐκ ἐν κωλύμῃ ἐστί, τοῦ χρόνου τὰς προσηγορίας ἐφ' ὧν τέθεινται ἥκιστα ἀξιοῦντος τηρεῖν, ἀλλὰ τῶν πραγμάτων ἀεὶ περιφερομένων, ᾗ ταῦτα ἄγειν ἐθέλουσιν ἄνθρωποι, τῶν πρόσθεν αὐτοῖς ὠνομασμένων ὀλιγωροῦντες...

[2] Това явление въ византийската история заслужава да се проучи подробно, редомъ съ „ориентализацията“, изтъкната отъ К. Стояновъ, Ориентализацията на Византия и нейното отражение у южнитѣ славяни (СпБАкН, XX, 11 (1921), сс. 187—238). Ю. Моравчикъ,

наемници въ редоветѣ на византийскитѣ войски. Това е признакъ на „мирно проникване“ на славянитѣ въ империята, доловимо още въ началнитѣ години отъ царуването на Юстиниана Въпросътъ за федератитѣ, наемницитѣ или пълководцитѣ, излѣзли изъ срѣдата на „варваритѣ“, трѣбва да се разглежда не само отъ чисто военно гледище, но сжщо и отъ народностна гледна точка. Това преливане на нова кръвь въ старото население на империята е подтикъ къмъ обнова и за възраждане. Не сж напълно безосновни думитѣ, че „варваритѣ“ създаватъ възраждането и обновяватъ.

Отначало Хилвудъ участвувалъ въ императорската дружина (οἰκία[1]) и се отличилъ съ голѣмата си смѣлость и безкористие[2]. Въ хрониката на Комесъ Марцелина се разказва, че презъ 530 г. „гетитѣ“, сиречь славянитѣ, нападнали Илирикъ, но били посрещнати отъ военачалника на Илирикъ Мундо, който избилъ мнозина отъ тѣхъ и ги прогонилъ. Презъ сжщата година първобългаритѣ нападнали Тракия. Мундо влѣзълъ въ сражение съ тѣхъ и, следъ като погубилъ петстотинъ отъ нападателитѣ, самъ падналъ въ боя[3]. Като замѣстникъ на Мундо въ борбитѣ противъ нападателитѣ билъ избранъ именно Хилвудъ. Назначенъ за стратегъ на Тракия, той постигналъ голѣми успѣхи въ борбата противъ славянитѣ. Той не се задоволилъ само да отбранява брѣговетѣ на широката рѣка, но предприелъ нападателни действия въ отвжд-дунавскитѣ земи, въ обиталищата на славянитѣ. Сключениятъ въ 532 г. миръ съ Персия далъ възможность, очевидно, на византийското правителство да пренесе часть отъ войскитѣ си за отбрана на балканскитѣ земи и съ това биха могли, поне до известна степень, да се обяснятъ нападателнитѣ действия и успѣхитѣ на Хилвуда въ борбитѣ съ славянитѣ. Тракийскиятъ стратегъ, отъ друга страна, е познавалъ, като славянинъ, военната тактика на своитѣ сънародници и умѣелъ, безсъмнено, да използува нейнитѣ слабости. „Хилвудъ станалъ така страшенъ за варваритѣ, пише Прокопий[4], щото презъ тритѣ години, докато той преби-

---

Происхожденіе слова τζιτζάκιον (Sem. Kondak., IV (1931), pp. 69—76), е засегналъ, между другото, въпроса за влиянието на „варваритѣ“ върху развоя на византийската култура, особено византийското военно изкуство и облѣкло. Самиятъ той доказва, че така често споменуваната у византийцитѣ горна дреха τζιτζάκιον носи името си (čiček „цвѣте“) отъ името на хазарката императрица Ирина, жена на Константина V Копронимъ (741—775).

[1] Подъ οἰκία („maison militaire“) се разбира личната дружина отъ наемници δορυφόροι (hastati) и ὑπασπισταί (scutarii) на видни длъжностни или частни лица и на самия императоръ; вж. J. Maspero, Organisation militaire de l'Egypte byzantine (Paris 1912), pp. 46, 85, 67; Grosse, op. c., pp. 283 sqq., 288; К. Успенскiй, п. с., с. 127. На тѣзи войници, назовавани сжщо buccellarii, били давани храна, оржжие, коне и дарове (ср. Grosse, ib., 283 sqq.). Изглежда, че именно съ подобни „дружинници“ трѣбва да се съпостави названието θρεπτὸς ἄνθρωπος въ първобългарскитѣ надписи (вж. В. Бешевлиевъ. Първобългарски надписи (ГодСУиф, XXXI. 1 (1934), сс. 66—67), както особено ясно е изтъкналъ още Θ. Успенскiй, ИРАИК, VI (1900), сс. 217—232, а не съ общото и понѣкога безразлично οἰκεῖος ἄνθρωπος (за това Бешевлиевъ, п. с., сс. 66/7; Ив. Дуйчевъ, Изъ старата българска книжнина, I (София 1940), с. 163 сл.).

[2] Вж. Procopius, ib., II, p. 353, 17-20: Χιλβούδιος ἦν τις ἐκ τῆς Ἰουστινιανοῦ βασιλέως οἰκίας ἐσάγαν μὲν δραστήριος τὰ πολέμια, ἐς τόσον δὲ χρημάτων κρείσσων ὥστε ἀντὶ μεγίστου κτήματος ἐν τῇ οὐσίᾳ τῇ αὑτοῦ εἶχε τὸ κεκτῆσθαι μηδέν . . . ; ср. сжщото у Suidas, Lexicon, ed. Adler, s. v. Χιβούλδιος.

[3] Marcell. com., ib., p. 103, 5-10; ср. Златарски, п. с., I, с. 50.

[4] Procopius, II, p. 354, 6-13: Χιλβούδιος δὲ οὕτω τοῖς βαρβάροις φοβερὸς γέγονεν ὥστε ἐς τριῶν ἐνιαυτῶν χρόνον, ὅσον ξὺν ταύτῃ δὴ τῇ τιμῇ τὴν διατριβὴν ἐνταῦθα εἶχεν, οὐχ ὅσον διαβῆναι τὸν Ἴστρον ἐπὶ τοὺς Ῥωμαίους

вавалъ тамъ въ тази длъжность не само никой не можалъ да премине Дунава противъ ромеитѣ, но дори самитѣ ромеи често преминавали заедно съ Хилвуда въ отвѫдната земя и избивали и заробвали тамошнитѣ варвари*. Презъ 533 г. Хилвудъ преминалъ рѣката, споредъ обичая си, съ малобройна войска, но билъ посрещнатъ отъ голѣмо множество славяни. Завързала се ожесточена битка, въ която паднали мнозина отъ ромеитѣ и самиятъ стратегъ Хилвудъ. Презъ 1902 год. въ Цариградъ е билъ откритъ мраморенъ кръстъ съ надгробенъ надписъ: Ἐνθάδε κατάκειται Χιλιβούδις υἱὸ; Σανβατίου τελευτᾷ μηνὶ νοεμβρίου κγ' ἰνδ(ικτιῶνο)ς ζ' γαμετῇ Χιλιβουδίου, сиречь: „Тукъ почива Хиливудисъ, синъ на Санватия. Почина месецъ ноемврия индикта 7-и. Съпругата на Хиливудия“ [1]. Надписътъ буди известни съмнения съ своето съдържание. Акó и да не се отличава много отъ другитѣ засвидетелствувани написи [2], дали съ името „Хиливудисъ“ е означенъ непремѣнно познатиятъ Юстиниановъ пълководецъ? Прокопий разказва, че Хилвудъ падналъ въ сражение съ славянитѣ въ отвѫд-дунавскитѣ земи. Ако, обаче, на храбрия пълководецъ е била издигната гробница въ самия Цариградъ и тамъ било положено неговото тѣло, това показва, че той ще да е билъ само тежко раненъ въ сражението и после билъ пренесенъ въ византийската столица, гдето и починалъ. Може да се допусне, най-сетне, че войницитѣ на Хилвудия ще да сѫ спасили отъ бранното поле неговия трупъ и го отнесли въ столицата. Сѫществуватъ, отъ друга страна, и известни хронологически несъответствия между сведенията на Прокопия и нашия надписъ. Споредъ Прокопия, Хилвудъ ще да е билъ назначенъ за стратегъ между 1. IV. 530 и 1. IV. 531 год. [3], останалъ на тази длъжность три години и по-

---

οὐδεὶς ἴσχυσεν, ἀλλὰ καὶ Ῥωμαῖοι ἐς ἤπειρον τὴν ἀντιπέρας σὺν Χιλβουδίῳ πολλάκις ἰόντες ἔκτεινάν τε καὶ ἠνδραπόδισαν τοὺς ταύτῃ βαρβάρους; за смъртьта му ib, p. 354,13-17; ср. още Suidas, ib., s. v. Χιβούλδιος.

[1] Вж. Й. Ивановъ, Надгробниятъ надписъ на Хилвуда (Псп, LXII (1902), сс. 63—65); преизданенъ у Niederle, SS, ib., p. 196 n. 2.

[2] У Прокопия е дадена формата Χιλβούδιος (вж. ib., II, p. 353,13,17 — съ разночетене Χιμούδιος; p. 353,21; p. 354,6-7,11,14,17,26 и другаде), а у Suidas, Lex., ed. Adler, s. v. Χιβούλδιος.

[3] Юстинианъ билъ въздигнатъ за съимператоръ на Юстина I на 1. априлъ 527 г., а на 1. августъ сѫщата година станалъ пълновластенъ владѣтель; вж. Malalas, ib., p. 424,14 sqq.,; Theoph., ib., p. 173,13-19; (Proc., ib.. I, p. 59,12 sqq. съ бележкитѣ на издателя; ср. Диль, п. с., сс. 6, 8; Кулаковскій, п. с., II, с. 36. Датата у Const. Porph., De caer., p. 432,21 sqq. — 4. априлъ не ще да е точна и не отговаря на сведенията на по-старитѣ извори. — Назначението на Хилвуда станало презъ четвъртата година отъ царуването на Юстиниана: ὅτε δὴ τέταρτον ἔτος τὴν αὐτοκράτορα εἶχεν ἀρχὴν... (Proc., ib., p. 353,21 sqq.). Съ τὴν αὐτοκράτορα ἀρχὴν се означава imperium (вж. Proc., I, pp. 135,15-16; 162,9-11; 167,1-3; 283,22-23; 508,7; 517,25; 551,3; II, 78,2; 212,25; Anecd., pp. 38,6; 119,19; 121,10; De aed., p. 166,28). Би могло сѫщо да се предполага, че това означава едновластието на Юстиниана — значи управлението му следъ 1 августъ 527 г. Прокопий, обаче, ясно посочва, че годината на управление на Юстиниана свършва въ края на зимата (вж. ib., I, p. 82,3-5: ὁ χειμὼν ἔληγε, καὶ τέταρτον ἔτος ἐτελεύτα Ἰουστινιανῷ βασιλεῖ τὴν αὐτοκράτορα ἀρχὴν ἔχοντι), след,, може да се вземе само 1 априлъ като начало на годинитѣ на Юстиниановото управление. Ако четвъртата година на Юстиниановото царуване обхваща времето между 1. IV. 530 и 1. IV. 531 г., то значи не е съвсемъ правилно да се отнася Хилвудовото назначение само къмъ 531 год., както приематъ Дриновъ, п. с., I, с. 237; Златарски, п. с., с. 51; Ивановъ, п. с., с. 63, и др.

чиналъ[1]. Въ надписа, напротивъ, е посоченъ седми индиктъ, който отговаря на 529 год. Надписътъ е издаденъ ненаучно[2] и затова вмѣсто да се предполага нѣкаква грѣшка въ хронологическитѣ посочвания на Прокопия[3], би трѣбвало да се допусне, че въ него ще да е стояло указание не за седми, а за дванадесети индиктъ[4]. Въ такъвъ случай може да се заключи, че Хилвудъ е починалъ въ късна есень 533 г. Ако посочениятъ въ надписа безъ каквато и да било титла Хиливудисъ е тъждественъ съ пълководеца Хилвудъ, трѣбва да се приеме, че този е билъ синъ на нѣкой-си Санватий (Σανβάτιος)[5]. Хилвудъ е билъ женент, вѣроятно, за ромейка християнка, и, очевидно, самиятъ той е билъ покръстенъ. Християнското вѣроизповѣдание е било, несъмнено, една отъ най-здравитѣ връзки, чрезъ които византийската империя привързвала към себе си въ вѣрность и покорство инородцитѣ — воини и пълководци. Смъртьта на Хилвуда била горчиво оплаквана отъ ромеитѣ. Ромеи и „варвари" не могли скоро да забравятъ храбрия пълководецъ. Съ неговото изчезване сякашъ падала последната преграда, която ромейското правителство опитало да издигне предъ застрашителния потокъ на славянитѣ. Ако се вѣрва на Прокопия, дѣлата на Хилвуда за защита на дунавската граница на империята представяли сетенъ опитъ да се възпратъ нападателитѣ. „Следъ това рѣката можеше да бѫде винаги свободно преминавана отъ варваритѣ, а ромейскитѣ области бѣха изложени на нападения. Цѣлата държава на ромеитѣ никакъ не можеше да се равнява въ това дѣло на храбростьта на единъ единственъ човѣкъ“ [1]. Империята умѣела не само да използува храбрецитѣ инородци, приети на нейна служба, но знаела сжщо да имъ признава достойно заслуженото. Изглежда, че тъкмо победитѣ на Хилвуда надъ славянитѣ дали основание на имп. Юстиниана I да приеме още една нова титла съ името на победеното племе: Антикосъ (Ἀντιχός), както това е засвидетелствувано въ официални документи отъ онова време [2]. Въ сжщность, причината за неуспѣхитѣ на ромеитѣ въ защитата на дунавската граница отъ нападенията на славянитѣ не е само изчезването на Хилвуда. Отъ 534 год. Юстинианъ наче违алъ дългогодишнитѣ войни на Западъ противъ остроготи и вандали и това се отразило зле върху защитата на балканскитѣ области, които били изоставени безъ достатъчни войски. Освенъ това, тукашнитѣ земи били изложени на опустошенията не само на славяни, но и на първобългари. Презъ 535 год. първобългарски отреди нахлули въ страната и се сразили съ ромейскитѣ войски нѣкжде къмъ рѣката Янтра [3]. Презъ 538 год. първобългаритѣ навлѣзли въ Добруджа и Мизия, нанесли поражение на византийскитѣ войски и се спуснали чакъ въ Тракия, гдето повторно сразили ромеитѣ и едва следъ това се оттеглили [4]. Въ това нападение сж участвували, изглежда, и славяни [5]. Особено страшно било нападението презъ 540 год. при което тѣ опустошили земитѣ отъ Адриатическо море до цариградскитѣ предградия, превзели множество крепости и, като награбили пребогата плячка и взели хиляди пленници, се завърнали назадъ [6]. Ромейското правителство, вмѣсто да се погрижи за отбраната на тукашнитѣ области, се стараело да привлѣче измежду самитѣ нападатели наемници за войнитѣ на Западъ. Така, на служба на империята действували не само пълководци отъ славянски произходъ, но сжщо и немалъкъ брой славяни войници, които били използувани отъ ромейското правителство въ войнитѣ му на Западъ. Презъ 536—537 год. за войната противъ готитѣ въ Италия били изпратени и двамата ромейски пълководци Мартинъ и Валерианъ, които стигнали тамъ съ хиляда и шестотинъ конници. „Повечето отъ тѣхъ, пише Прокопий [1], бѣха хуни, славини и анти, които обитаваха отвждъ рѣката Дунавъ, недалече отъ нейния брѣгъ“. Сведението на византийския историкъ е ценно, защото показва, че още и по това време славянитѣ обитавали отвжд-дунавскитѣ области. Като наемни войници и федерати славянитѣ сж проникване въ византийската империя и опознавали нейнитѣ слабости и неджзи. Както при набѣзитѣ въ земитѣ на империята, така и сега, като наемници, тѣ често сж действували редомъ съ първобългари. Още тукъ, въ това опознаване и сближение, се полагали основитѣ на онази общность, която е била осжществена едва презъ втората половина на VII вѣкъ, при основаването на първобългарската държава.

---

[1] Обикновено се приема годината 534: **Дриновъ**, п. с., с. 238 (нарича го Хвилибудъ); *Ивановъ*, п. с., с. 63; *Златарски*, п. с., с. 51; *Успенскій*, п. с., с. 465; напротивъ **Niederle**, SS, ib., p. 194, п. 4, приема 532/3 година.

Въ текста на Прокопия не е казано, дали той е служилъ на тази длъжность пълни три години (**Proc.**, ib., II, p. 354, 6 sqq.: ἐς τριῶν ἐνιαυτῶν χρόνον, ὅσον ξὺν ταύτῃ δὴ τῇ τιμῇ τὴν διατριβὴν ἐνταῦθα εἶχεν . . .) Пълни три години биха се навършили, като се изхожда отъ времето на назначението му между 1. IV. 530 и 1. IV. 531, съответно между 1. IV. 533 и 1. IV. 534 год. Но въ надписа има указание за деня на смъртьта му: τελευτᾷ μηνὶ νοεμβρίου κη' — не непремѣнно дата на сражението, както предполага **Ивановъ**, п. с., с. 65 — 28 ноемврий, което дава възможность да се заключи, че той е починалъ точно на 28 ноемврий 533.

[2] **Проф. Йорд. Ивановъ**, п. с., с. 63, заявява, че е заелъ преписа на надписа отъ „единъ цариградски вестникъ (Moniteur Oriental)". Отъ неговитѣ заключителни думи (с. 65), съ пожеланието да се издири надписа, се чувствува, че той въобще не го е виждалъ. Може да се смѣта, че вестникарскитѣ дописници на Moniteur Oriental едвали ще сѫ дали точенъ преписъ.

[3] Ср. **Ивановъ**, п. с., с. 65.

[4] Дванадесети индиктъ обгръща времето между 1. IX. 533 — 31. VIII. 534 г.

[5] **Ивановъ**, п. с., 64, смѣта името славянско — Сѫбатъ, като добавя, че то е тъждествено съ името на Юстиниановия баща Σαββάτιος (вж. Proc. **Anecd.**, p. 80, 19 sqq.); **Theoh.**, p. 183, 9: Σαββάτης (разночетене Σαββάτις); ср. **Диль**, п. с., с. 5 бел. 2; **Nagl**, Sabbatius, PWRE, 2 R. I (1920), coll. 1565—1566 (името Istock е заето отъ легендата!). Тѣзи предположения едвали сѫ приемливи. Името е познато и отъ други по-стари извори: напр., въ раннохристиянски надписъ отъ Тесалия, Byz. Zeitschr., XXI (1912), p. 157; у **E. Condurachi**, Monumenti cristiani nell'Illirico (Ephemeris Dacoromana, IX (1940), p. 15) се чете надписъ съ име Ἀντ[ων]ῖνος Σαμβ . . . Νεσιβη[νό]ς, което трѣбва да се допълни, очевидно, Σαμβ[άτιος]; въ другъ надписъ, отъ V *или* VI в., е спомената гробницата на Σαμβατίου σφεκλα[ρ]α(ρίου): вж. **R. Monterole**, Inscriptions grecques mentionnant des artisants de la Béryte byzantine (Comptes rendus de l'Ac. Inscr. et belles lettres, 1929, p. 96 sqq.); ср. Byz. Zeitschr., XXIX (1929), p. 472. Отъ съвършено различенъ коренъ сѫ засвидетелствуваната въ гръцки документи старомаджарска форма σομβῶτον (вж. E. D(arkó), Byz. Zeitschr., XXIX (1929), p. 119) и старото име на Киевъ Σαμβατάς (вж. **Fr. D(ölger)**, Byz. Zeitschr., XXIX (1929), p. 405).

---

[1] Proc., ib, II, p. 354, $_{17\ 21}$: καὶ τὸ λοιπὸν ὅ τε ποταμὸς ἐσβατὸς ἀεὶ τοῖς βαρβάροις κατ'ἐξουσίαν καὶ τὰ Ῥωμαίων πράγματα εὐέφοδα γέγονε, ξύμπασά τε ἡ Ῥωμαίων ἀρχὴ ἀνδρὸς ἑνὸς ἀρετῇ ἀντίρροπος γενέσθαι ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ οὐδαμῇ ἴσχυσε.

[2] Вж., напр., Imp. Justiniani PP. A. Novellae . . , ed. C. E. Zachariae a Lingenthal, I, p. 137, пг. XXI: . . . Ἀὐτοκράτωρ Καῖσαρ Φλάβιος Ἰουστινιανὸς Ἀλαμανικὸς Γοτθικὸς Φραγγικὸς Γερμανικὸς Ἀντικὸς Ἀλανικός . . .; ср. сжщо Niederle, SS, ib., p. 196 п. 3; Јиречек, п. с., с. 58 и бел. 3; Становевић, п. с., I, с. 216, смѣта, че императорътъ приелъ тази титла следъ 533 г.

[3] Marcell. com., ib., p. 304, $_{19-20}$; ср. Златарски, п. с., с. 51.

[4] Malalas, ib., pp. 437, $_{19}$ — 438, $_{20}$; Theoph., ib., pp. 217, $_{26}$ — 218, $_{17}$; ср. Златарски, п. с., сс. 51—52.

[5] Думитѣ на Theoph., ib., p. 217, $_{26}$ sqq., че (първо)българскитѣ владѣтели нападнали μετὰ πλήθους Βουλγάρων καὶ δρούγγου не могатъ да се тълкуватъ: „съ много българи и разни тълпи“ (Златарски, п. с., с. 51), а по-скоро би трѣбвало да се приеме, че подъ δροῦγγος „caterva militum“ (ср. De Boor, ib., II, p. 740) се загатва за съратничеството на славянска войска (ср. Θ. Успенскій, ЖМНПр, 225 (1883), отд. 2, с. 68 сл.; Златарски, п. с., с. 52 бел. 1).

[6] Proc., ib., I, p. 163, $_{8}$ sqq.: μέγα μὲν εὐθὺς στράτευμα Οὐννικόν, διαβάντες ποταμὸν Ἴστρον, ξυμπάσῃ Εὐρώπῃ ἐπέσκηψαν, γεγονὸς μὲν πολλάκις ἤδη. τοσαῦτα δὲ τὸ πλῆθος κακὰ ἢ τοιαῦτα τὸ μέγεθος οὐκ ἐνεγκὸν πώποτε τοῖς ταύτῃ ἀνθρώποις. ἐκ κόλπου γὰρ τοῦ Ἰονίου οἱ βάρβαροι οὗτοι ἅπαντα ἐφεξῆς ἐληίσαντο μέχρι ἐς τὰ Βυζαντίων προάστεια . . . (подобенъ изразъ вж. у Proc., Anecd., p. 114, $_{15}$ sqq.). За нападения на хуни, славяни и анти вж. тукъ по-горе, с. 237; за сжщото нападение вж. Proc., De aed., p. 115, $_{7}$ sqq., $_{23}$ sqq.; p. 141, $_{9}$ sqq.; можеби при това нападение първобългаритѣ нападнали дори близкитѣ острови (ib., p. 144, $_{7}$ sqq..); ср. и Златарски, п. с., сс. 54—54, у когото не сж посочени всички сведения.

Императоръ Юстинианъ I е развилъ широка дейность за укрепа на балканскитѣ области поради опасностьта отъ нападения на хуни и славяни. Тази негова строителна дейность за поправка на старитѣ и вече порутени крепости и за издигането на нови укрепления не може да се датира съ точность [1]. Несъмнено е, обаче, че това строителство въ по-голѣмата си часть ще да е било извършено въ ранния периодъ отъ царуването му, когато той е разполагалъ съ по-голѣми срѣдства. Нѣкои отъ Юстинияновитѣ строежи сѫ свързани тъкмо съ нападенията на славянитѣ въ владенията на ромейската държава и заслужаватъ особено внимание. Прокопий разказва, че имп. Юстинианъ поправилъ разположенитѣ къмъ Дунава крепости Салтупиргосъ (Σαλτουπύργος), Доростолъ (дн. Силистра), Сукидава (Συκιδάβα), Куистрисъ (Квистрисъ? Κούηστρις) и Палматисъ (Πάλματις)[2]. Наблизо до Палматисъ се намирала крепостьта Адина (Ἄδινα). Не е известно точното мѣстоположение на тази крепость. Тя може да се отъждестви съ споменатата отъ Прокопия крепость Алтинонъ (Ἀλτηνῶν, Ἀλτήνα?) или Кандидиана, разположена къмъ Трансмариска (Тутраканъ)[3]. Между крепоститѣ въ Мизия „край рѣката Дунавъ“ е посочена и крепостьта Алтина (Ἀλτῖνα), за която е изказано предположение, че е била тъждествена съ крепостьта Алтинонъ[4]. Въ всѣки случай, крепостьта Адина ще да се е нанамирала нѣкѫде недалече отъ Силистра, вѣроятно между Силистра и Тутраканъ. Прокопий разказва, че императорътъ се погрижилъ за възстановяването й, тъй като „въ нея продължително време се укривали варвари славяни и винаги дебнѣли тайно онѣзи, които отивали тамъ, та по този начинъ направили недостѫпни тамошнитѣ области“[5]. Порутена и изоставена отъ ромейскитѣ войски, крепостьта е била завзета отъ славянитѣ, които се установили въ нея, очевидно, още въ началнитѣ години на Юстиниановото царуване. Тамъ тѣ останали продължително време (διηνεκές), докато императорътъ ги изгонилъ и възобновилъ крепостьта. Сѫщото се случило и въ друга крепость, намираща се по-североизточно. Споредъ Прокопия, въ разположената въ Добруджа (южно отъ линията Черна вода — Кюстенджа) крепость Улметумъ (ὀχύρωμα Οὐλμιτῶν, Ulmetum) се настанили „въ течение на времето“ (ἐπὶ χρόνου μῆκος) — неизвестно кога, но вѣроятно въ началото на Юстиниановото царуване — славяни. Тѣ прекарали тамъ много продължително време (ἐπὶ μακρότατον), така щото крепостьта била напълно разрушена и отъ нея не останало нищо друго, освенъ името. Византийскиятъ писатель съобщава, че императорътъ я възобновилъ изъ основи, та по този начинъ освободилъ тамошнитѣ области отъ нападенията и заплахитѣ на славянитѣ[1]. Ако се вематъ въ букваленъ смисълъ твърденията на Прокопия, че славянитѣ сѫ се били настанили въ тѣзи крепости отъ дълго време — „продължително време“ (διηνεκὲς) пише той за първата крепость и „много продължително време“ за втората — то, очевидно, настаняването имъ тукъ ще трѣбва да се отнесе къмъ началнитѣ години на управлението на Юстиниана I, ако не и по-рано. Славянитѣ се установили тукъ не на трайни поселища, но използували изоставенитѣ и разрушени стари крепости като прикритие за нападения противъ онѣзи, които дръзвали да се появятъ въ тѣзи области. Съ почти едни и сѫщи думи Прокопий изтъква, че и въ двата случая завзетитѣ отъ славянитѣ крепости сѫ били използувани главно за устройване на засади противъ ромеитѣ[2]. Въ това време славянитѣ се проявявали единствено съ своята разрушителна дейность. Тѣ все още се чувствували странници въ тѣзи земи и не градѣли, като въ своя страна, а рушели. Тъкмо поради това при разкопкитѣ въ Улметумъ сѫ открити само следи отъ разрушение, а нищо, което да говори за градивна дейность[3]. Тѣзи първи славянски поселвания въ крайдунавскитѣ области сложили наистина край на ромейското владичество тамъ, та онѣзи покрайнини, споредъ изричното признание на Прокопия, станали „недостѫпни“ (ἄβατα) за ромеитѣ. Нападателитѣ застрашавали всички балкански владения на империята и императорътъ положилъ голѣми усилия да укрепи здраво тукашнитѣ земи и да постави въ тѣхъ войскови отреди, които да възпиратъ нашествията имъ. Нѣкои крепости сѫ се намирали дори по отвѫдния дунавски брѣгъ[4]. Прокопий е оставилъ цѣло съчинение, въ което описалъ многобройнитѣ строежи на императоръ Юстиниана — главно редицата укрепления въ всички части на обширната империя; къмъ персийската граница и по Ефратъ, въ предѣлитѣ на Армения, въ северна Африка, въ малоазийскитѣ области, въ близкия Изтокъ и въ африканскитѣ владения на Византия. . . Многобройни сѫ били сѫщо строежитѣ по балканскитѣ земи. „Смѣтамъ, че както е трудно да се преплува голѣмо море съ неуреденъ корабъ и е нѣщо, естествено, изпълнено съ голѣми опасности, така е и да се измѣрятъ съ най-просто слово строежитѣ на императоръ Юстиниана, — начева Прокопий своето изложение върху строителната дейность на императора въ балканскитѣ земи. — Защото съ величие на душата този императоръ както всички други нѣща, както се казва, така и строежитѣ извърши не по-малко по-величествени отъ всѣкакво описание. Като се стараеше да нагоди помощьта споредъ потрѣбата, той създаде, наистина, и въ европейскитѣ части на империята (балканскитѣ земи) не леки за разказване, нито пъкъ удобни за описване дѣла. Това бѣ сторено съобразно близостьта на рѣката Дунавъ и, поради това, съобразно съ опасностьта отъ нападащитѣ страната варвари. Защото съседни на нея бѣха племената хуни и готи, насреща таври и скити, славини и онѣзи други племена, които описателитѣ на историческитѣ древности назоватъ било савромати номади, било преселници, или нѣкакъвъ другъ звѣрски човѣшки родъ се случи тамъ да обитава или да пребивава. За императоръ Юстиниана, който се стремѣше да се противопостави тѣмъ, съ тѣхнитѣ безконечни войни и не пренебрегваше нищо, бѣ нуждно да издигне безчетни крепости, да постави голѣми стражи отъ войници и (да направи) всичко онова, което можеше да бѫде опора срещу тѣзи непредизвестяващи за своитѣ войни и необщителни неприятели . . .“ [1]. Били сѫ издигнати крепости въ Илирикумъ, Тесалия, Епиръ, Македония, Дардания и Гърция. Прокопий е изредилъ пъленъ списъкъ съ имената на крепости въ крайдунавскитѣ земи [2], нѣкои отъ които не могатъ да бѫдатъ отъждествени днесъ. Вѫтре въ страната, въ старопланинската область, Тракия и Родопитѣ сѫ били издигнати и подновени още множество други крепости, които образували втори и трети отбранителенъ поясъ или пъкъ пазѣли нѣкои по-важни мѣстности [3]. Но докато Прокопий при изреждането на тѣзи крепости възхвалява императора за тази му дейность, въ „Тайната история“ напълно открито е изказалъ своята отрицателна преценка за тѣхъ, като ги назовава „безумни строежи“ [4]. И тази преценка не е невѣрна. Защото

---

[1] Вж. Proc., ib., II, p. 130, 8 sqq.: ... ἑξακοσίους τε καὶ χιλίους στρατιώτας ἱππεῖς ἐπαγομένω. καὶ αὐτῶν οἱ πλεῖστοι Οὖννοί τε ἦσαν καὶ Σκλαβηνοὶ καὶ Ἄνται, οἳ ὑπὲρ ποταμὸν Ἴστρον οὐ μακρὰν τῆς ἐκείνῃ ὄχθης ἵδρυνται... Наемници славяни били използувани и въ войната презъ 539—540 г. (вж. ib., 268, 14 sqq., гдето между другото, се опредѣлятъ живѣлищата имъ: παρὰ ποταμὸν Ἴστρον, ἔνθα ἵδρυνται; ср. ib., p. 215, 2 sqq.), както и презъ 546—547 год. (участвували триста анти: ib., p. 394, 16 sqq.). Въ византийската войска презъ време на византийско-персийската война презъ 554—556 год. сж участвували нѣколцина военачалници славяни. Презъ 554 г. около 600 конници се намирали подъ началството на Δαβραγέζας и Οὐσίγαρδος — ἄμφω μὲν βαρβάρω τὸ γένος, Ῥωμαϊκῶν δὲ ταγμάτων προεστηκότε (вж. Agathias, p. 246, 3 sqq.; ib., p. 247, 1 sqq.). Другаде сжщиятъ византийски писатель опредѣля напълно ясно, че споменатиятъ Δαβραγέζας (очевидно, Доброгезъ!) е билъ по произходъ антъ: Δαβραγέζας Ἄντης ἀνὴρ и ималъ синъ ταξίαρχος (ib., p. 275, 5 sqq.; ср. p. 275, 28). Малко по-късно, презъ 556 г., е упоменатъ и неговиятъ синъ, който носи вече ромейско име: Λεόντιος ὁ Δαβραγέζου (ib., p. 321, 4 sqq., 16 sqq.). Славянинъ е билъ и другъ участникъ въ войната: Σουαρούνας τις ὄνομα, Σκλάβος ἀνήρ, прославенъ като добъръ стрелецъ (вж. p. 324, 23 sqq.), както и споменатиятъ Οὐσίγαρδος (ib., p. 246, 6 sqq.) и копиеносецътъ Ζίπερ (ib., p. 321, 3 sqq.). Ср. сжщо Дриновъ, п. с., с. 189 сл. (говори за Доброгость, Всегордъ и Сварунъ); Станојевић, О јужним словенима..., с. 130; Јиречек, Историја..., с. 56; последнитѣ двама учени говорятъ само за Доброгесъ, Сварунъ и Леонтий. Войската на Германа презъ 550 г. е била набрана въ Тракия, но вь нея влѣзли като наемници и мнозина крайдунавски „варвари“, безсъмнено славяни: καὶ βάρβαροι πολλοί, οἵπερ ἀμφὶ ποταμὸν Ἴστρον διατριβὴν εἶχον, κατὰ κλέος τοῦ Γερμανοῦ ἥκοντες καὶ χρήματα πολλὰ κεκομισμένοι ἀνεμίγνυντο τῷ Ῥωμαίων στρατῷ (Proc., ib., II, p., 473, 20 sqq.; ср. Станојевић, О јужним слов., с. 129). Указанията на Прокопия за славяни στρατιώτας ἱππεῖς (ib., II, p. 130, 11 sqq.) и думитѣ на Марцелина за getae equites свидетелствуватъ, че славянитѣ сж били и конници (ср. и Niederle, SS, ib., p. 190, п. 4). Това показва неоснователностьта на известни твърдения на Ἄμαντος, Παρατήρησεις..., pp. 41—42; Ἱστορία, I, p. 274, п. 2. Върху една мощехранителница отъ XII в., запазена въ Ватопедския монастиръ (Св. Гора), е представено, между другитѣ изображения, какъ св. Димитрий, защитничътъ на Солунъ, отбива нападатели конници отъ стенитѣ на града (вж. Ἀ. Ξυγγοπούλος, Βυζαντινὸν κιβώτιον μετὰ παραστάσεων ἐκ τοῦ βίου τοῦ ἁγίου [Δημητρίου. Ἀρχ. Ἐφημ. 1936, pp. 101—136; ср. W(eigand), Byz. Zeitschrift, XXXVIII (1938), pp. 575/77; изображението е възпроизведено сжщо и у Ἄμαντος, Ἱστορία, p. 279). Може да се приеме, прочее, че като нападатели сж представени не авари, а именно славяни, разбира се, при нѣкое отъ по-къснитѣ тѣхни нападения на града Солунъ.

---

[1] Ср. Дриновъ, п. с., с. 237; Кулаковскій, п. с., II, с. 52; Niederle, SS, ib., pp 186, 194 sqq.; Станојевић, Византија, I, с. 226.

[2] За повечето отъ тѣзи крепости се знае съвършено малко, като въ известни случаи не може да се опредѣли и мѣстоположението на нѣкои отъ тѣхъ. За Σαλτουπύργος вж. N. Vulić, PWRE, 2 R., I, 2 (1920), col. 2014. За Συκιδάβα вж. N. Vulić, Sacidava, PWRE, 2 R., I 2 (1920), col. 1656; Fluss, Sucidava, ib., 2 R., IV 1, col. 560 съ нѣкои допълнения: предполага, че се е намирала при дн. Osenik или Satonon, край Дунава. За Κούηστρις (вж. Fluss, PWRE, XI (1922), col. 2105) сѫщо не се знае нищо друго. За Πάλματις вж. Niederle, SS, ib., p. 186 n. 3.

[3] За Transmarisca (у Прокопия Τρασμαρίσκα) (дн. Тутраканъ) вж. E. Polaschek, PWRE, 2 R., VI 2 (1937), coll. 2171—74. — Proc., De aed., p. 132,8 sqq.: μετὰ δὲ Τρασμαρίσκαν ἔρυμά τε τὸ Ἀλτηνῶν καὶ ὅπερ καλοῦσι Κανδιδιάνα . . . Ср. Niederle, SS, ib., p. 186 n. 3.

[4] Proc., ib., p. 148,45; J. Haury (ib., p. 148 nota) отбелязва: hoc castellum videtur idem esse, quod aed. IV, 7, 9 Ἀλτηνῶν ἔρυμα dicitur. Ср. Niederle, ib., p. 186 n. 3; Manuel, I, pp. 61—62.

[5] Proc., De aed., p. 132,19-22: . . . ἐπεὶ διηνεκές διαλανθάνοντες Σκλαβηνοὶ βάρβαροι ἐνταῦθα ἐνεδρεύοντές τε κεκρυμμένως ἀεὶ τοὺς τῇδε ἰόντας ἄβατα ἐποίουν τὰ ἐκείνῃ χωρία. . .

---

[1] Proc., ib., p. 133, 4-11: . . . ἦν μὲν ἐκ παλαιοῦ ὀχύρωμα, Οὐλμιτῶν ὄνομα, βαρβάρων δὲ Σκλαβηνῶν ἐπὶ χρόνου μῆκος ἐκείνῃ τὰς ἐνέδρας πεποιηκότων, διατριβήν τε αὐτόθι ἐπὶ μακρότατον ἐσχηκότων, ἔρημόν τε παντάπασι γέγονε, καὶ οὐδὲν αὐτοῦ ὅτι μὴ τὸ ὄνομα, ἐλέλειπτο ἔτι. ὅλον τοίνυν ἐκ θεμελίων δειμάμενος, ἐλεύθερα τῆς τῶν Σκλαβηνῶν ἐπιθέσεώς τε καὶ ἐπιβουλῆς κατεστήσατο εἶναι τὰ ἐκείνῃ χωρία... Ср. за тази крепость у Niederle, SS, ib., pp. 186 n. 3, 187; дава по-широко значение на израза ἐπὶ χρόνου μῆκος, срещу което се обявява и Hauptmann, op. c., p. 144, n. 2.

[2] За Ἄδινα пише: .. Σκλαβηνοὶ βάρβαροι ἐνταῦθα ἐνεδρεύοντές τε κεκρυμμένως (Proc., ib., p. 132, 19 sqq.), а за Ulmetum: ... βαρβάρων δὲ Σκλαβηνῶν ἐπὶ χρόνου μῆκος ἐκείνῃ τὰς ἐνέδρας πεποιηκότων (ib., p. 133, 5 sqq.).

[3] За разкопкитѣ вж. V. Pârvan, Cetatea Ulmetum (Bucarest 1912—1915); ср. Niederle, Manuel, I, p 62.

[4] Такава е била Λιτερατά или Λεδέρατα, срещу Νοβαὶ (Стъкленъ) (Proc., ib., p. 126, 21 sqq.), Дафне (Δάφνη) срещу крепостьта Transmarisca (дн. Тутраканъ) (вж. Proc., De aed., p. 132, 1 sqq.), която била разрушена напълно и Юстинианъ я възобновилъ ἐκ θεμελίων; крепостьта Συκίβιδα (у Кулаковскій, п. с., II, с. 211 очевидно погрѣшно Рецидава!) (Proc., op. c., ib., p. 130, 20 sqq.), срещу крепостьта Паластолонъ, която се е намирала на изтокъ отъ Asemus. Ср. сѫщо Niederle, SS, ib., p. 195 n. 1; Mutafčiev, op. c., pp. 55, n. 4; 54 sqq.; p. 56 n. 3.

---

[1] Proc., ib., p. 102, $_{20}$ sqq.

[2] Вж. ib., p. 104, $_{26}$ sqq.

[3] Въ списъка на Proc., ib., p. 145, $_{17}$ sqq. сѫ посочени крепоститѣ въ Родопската область, Тракия, Хемимонта, въ Дунавската область и въ вѫтрешностьта (ἐν δὲ τῇ μεσογείᾳ). За отбранителнитѣ пояси ср. Диль, п. с., с. 246 сл.; Кулаковскiй, п. с., II, с. 211 сл.; Ἄμαντος, ib., p. 211 sqq. Къмъ другитѣ мѣрки на Юстиниана за защита на тукашнитѣ земи трѣбва да се отнесе и разпоредбата му презъ 535 г. въ новела XXV (вж. Imp. Justiniani Novellae, I, p. 169 sqq.). Още въ началото на своята новела императорътъ признава, че името на тракийската земя веднага напомняло за храбрость, войници, войни и сражения, защото това било станало свойствено на тази область (ταῦτα γὰρ ἐγγενῆ τε καὶ πάτρια τῇ χώρᾳ καθέστηκεν ἐκείνῃ). Той заявява, че областьта се нуждаела отъ добра защита. Вражескитѣ нападения (αἱ . . . ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων) налагали да се засили отбраната (ib., p. 171). Поради всичко това Юстинианъ съчеталъ гражданската и военната власть и ги повѣрилъ въ рѫцетѣ на единъ πραίτωρ Ἰουστινιανὸς ἐπὶ Θρᾴκης. Ср. сѫщо Кулаковскiй, п. с, II, с. 212.

[4] Вж. Proc., Anecd., p. 70, $_{22}$ sqq.: χρημάτων δὲ ἁρπαγῆς ἢ φόνου ἀνθρώπων κόρος αὐτὸν [scil. Ἰουστινιανὸν] οὐδεὶς ἔλαβε πώποτε, ἀλλ᾽ οἰκίας μὲν παμπληθεῖς ληϊσάμενος εὐδαιμόνων ἀνδρῶν ἑτέρας ἐζήτει, προέμενος εὐθὺς τῶν βαρβάρων τισὶν, ἢ ἀνοήτοις οἰκοδομίαις λείας τῆς προτέρας τὰ χρήματα...

постройката на многобройнитѣ и мощни крепости не е била достатъчна за добрата отбрана на тѣзи части отъ ромейската империя. Потрѣбно било голѣмо количество войски, които да отбраняватъ крепоститѣ и да възспиратъ нападателитѣ. Други, обаче, били намѣренията на ромейския императоръ; той умножилъ броя на крепоститѣ и укрепилъ страната съ надежда да може да изтегли отъ тукъ часть отъ войскитѣ и да ги препрати по други земи. Въ тукашнитѣ области брօятъ на войскитѣ наистина е билъ значително намаленъ. Войнитѣ, които имп. Юстинианъ водилъ въ далечния Изтокъ и въ Запада за постигането на една надживѣна отъ времето мечта — възобновяването и поддържането на нѣкогашната Римска империя въ най-ширнитѣ ѝ предѣли — отвличали вниманието и силитѣ другаде, та тукашнитѣ области били почти напуснати. Безъ достатъчна войска крепоститѣ, разсѣяни по балканскитѣ земи, не можели да служатъ като добро препятствие противъ нахлуването на иностранцитѣ[1]. Самъ Юстинианъ сякашъ чувствувалъ това и затова, въпрѣки всички крепости, се постаралъ да обезпечи самитѣ околности на столицата. Императорътъ заповѣдалъ да бѫде поправена и подобрена построената отъ Анастасия I стена. Прокопий разказва за постройката на тази стена, създадена отъ Анастасия съ надеждата да обезпечи спокойствие на областьта, обградена отъ нея, като заявява, че споредъ него тя е станала причина за още по-голѣми злочестини[2]. Нападенията въ края на Анастасиевото царуване и презъ време на неговитѣ наследници показали нейнитѣ недостатъци: тя нѣмала достатъчна голѣмина и устойчивость, нито пъкъ се отбранявала както подобавало. Ако противницитѣ проникнѣли въ нѣкоя нейна часть, то тѣ леко завладявали отбранителитѣ, а следъ това нечакано нападали на другитѣ войници и извършвали „нелеко описуеми злини“. Юстинианъ възобновилъ разрушенитѣ части, а здравитѣ укрепилъ още повече. Стражевитѣ кули били отдѣлени отъ стенитѣ, като били затворени сѫществуващитѣ входове, а вмѣсто това въ всѣка кула билъ направенъ входъ вѫтре въ самата нея, въ подовата ѝ часть. Когато неприятелитѣ прониквали вѫтре въ оградeното отъ стената мѣсто, ромейскитѣ воини могли да затворятъ входа и така всѣка стражева кула била достатъчна за своята собствена отбрана. Укрепена била и стената на града Силиврия, понеже била пострадала отъ нападенията[3]. Даже когато укрепявали самитѣ непосрѣдствени околности на Цариградъ отъ нападенията на славяни и първобългари, ромеитѣ продължавали теоретически да смѣтатъ Дунава за северна граница на своята държава[4]!..

---

[1] Ср. Mutafčiev, op. c., pp. 32 sqq, 98, 101.

[2] Procop., De aed., p. 137,$_{18}$ sqq.

[3] Ibidem, p. 138,$_{11-25}$; ср. също Theoph., ib., p. 234,$_{3}$ sqq.

[4] Ср. Proc., De aed, p. 103,$_{1}$ sqq.; II, pp. 505,$_{8}$ sqq., 506,$_{1}$ sqq и др.; Imp. Justiniani novellae, ib., p. 540, отъ 538 г.; ср. и Дильь, п. с., с. 237; Успенскій, п. с., с. 462. Станојевић, О јужним словенима . . . , с. 128 обръща внимание на това, че „въ първитѣ години на VII в. византийцитѣ още сѫ държали цѣлата северна граница на Балканския п-овъ“, което не е вѣрно за положението въ първата половина на VI в., когато империята е била въ отбрана.

Можеби подъ влиянието на лукавата ромейска политика[1], между анти и славини следъ 533 година[2] настанали междуособни войни, при които антитѣ били победени. Въ войната единъ славинъ заловилъ младъ пленникъ, на име Хилвудъ, и го отвелъ въ земята си. Съ времето този Хилвудъ се сближилъ съ своя господарь и показалъ особена храбрость въ борбитѣ противъ неприятелитѣ. Често пжти — очевидно въ сражение противъ ромеитѣ, а не противъ своитѣ сънародници — той се излагалъ на опасность за своя господарь, проявявалъ необикновена доблесть и си придобилъ голѣма слава. Презъ това време антитѣ нападнали Тракия, опустошили множество поселища и заробили тамошни ромеи, които отвели въ земитѣ си. Прокопий разказва, че именно единъ такъвъ пленникъ ромей, като желалъ да намѣри възможность да се завърне въ страната си, разпространилъ слуха, че младиятъ храбрецъ Хилвудъ, робъ при славинитѣ, не е билъ другъ, а самиятъ ромейски пълководецъ Хилвудъ. Той изтъкналъ предъ своя господарь антъ, че пълководецътъ Хилвудъ криелъ истинското си име и длъжность. Хитриятъ ромеецъ разказалъ, че ако Хилвудъ би могълъ да се завърне въ Цариградъ, то за това дѣло трѣбвало да се очаква голѣма награда отстрана на императора. Пленникътъ ромей, изглежда, твърде лесно убедилъ своя господарь въ тѣзи съблазнителни възможности. Анти и славини по това време живѣели отново въ миръ помежду си. Пристигнали въ земята на славинитѣ, пленникътъ ромеецъ и неговиятъ господарь откупили срещу богатъ откупъ Хилвуда и го отвели въ страната на антитѣ. Когато билъ отведенъ въ живелището на антитѣ и запитанъ, дали наистина е ромейскиятъ пълководецъ Хилвудъ, младиятъ храбрецъ отказалъ, като заявилъ, че самъ е антъ по произходъ и разказалъ за своето пленничество всрѣдъ славинитѣ. Сега, когато се билъ завърналъ въ родната си страна, той, съгласно сжществуващия законъ, можелъ да се смѣта за свободенъ. Откупвачътъ, обаче, съжалявалъ не само за даденото злато (χρυσίον), но и защото съзиралъ разрушена една примамлива надежда, докато пленникътъ ромей все настоявалъ, че това наистина е пълководецътъ Хилвудъ, който не желаелъ да се открие, тъй като се намиралъ въ вражеска земя. Отначало всичко това се извършвало тайно, но после то било узнато отъ другитѣ и сега антитѣ смѣтнали, че ще могатъ да извлѣкатъ огромни блага отъ това, че държатъ при себе си пленникъ нѣкогашния ромейски пълководецъ[3]. Тѣ се вдигнали и принудили откупения пленникъ да признае, че ужъ наистина е пълководецътъ Хилвудъ, като дори го заплашили съ наказание въ случай на отказъ. По това време били водени нѣкакви преговори между ромейското правителство и антитѣ. Сведенията за това събитие сѫ съвършенно оскѫдни. Прокопий съобщава само това, че тогава импер. Юстинианъ изпроводилъ при антитѣ пратеници съ предложение да заселятъ всички общо стария градъ Турисъ (Τοῦρρις) на лѣвия брѣгъ на Дунава срещу Галацъ[1], основанъ при имп. Траяна и по това време отъ дълго вече запуснатъ поради нападенията на варваритѣ. Ромейскиятъ императоръ, като смѣталъ този градъ заедно съ околната область ромейско владение, сега ги отстѫпвалъ на антитѣ, очевидно като на федерати, и имъ позволявалъ да се поселятъ тамъ. Споредъ изричното признание на Прокопия, Юстинианъ целѣлъ да привлѣче къмъ служба на империята антитѣ, като имъ обещавалъ и голѣмо възнаграждение, ако приематъ това и станатъ съюзници на ромеитѣ (ἔνσπονδοι)[2], за да отбраняватъ страната отъ нападенията на първобългаритѣ, които нахлули презъ 538—540 год.[3]. Изглежда, че императорътъ потърсилъ помощьта на антитѣ точно следъ тѣзи голѣми нападения. Съ тѣзи свои предложения Юстинианъ опитвалъ, отъ друга страна, да внесе трайно разединение между анти и славини. Когато антитѣ узнали за предложението на императора, тѣ изказали готовность да го приематъ и да изпълняватъ всичко, което се искало отъ тѣхъ. Отъ своя страна, обаче, тѣ поискали да бѫде възвърната предишната длъжность на Хилвуда, когото тѣ смѣтали за нѣкогашния ромейски пълководецъ, и той самиятъ да имъ бѫде даденъ за тѣхенъ сѫжитель въ тѣзи области. Докато до това време мисъльта за тъждественостьта на младия антъ съ пълководеца Хилвудъ била поддържана единствено отъ другитѣ, при тѣзи нови и съблазнителни възможности самиятъ той, споредъ думитѣ на Прокопия, билъ увлѣченъ отъ голѣми надежди и наченалъ да твърди, че наистина билъ ромейскиятъ стратегъ Хилвудъ[4]. Презъ 545 год. ромейското правителство позволило на едно множество отъ херули да презимуватъ въ Тракия, като възнамѣрявало презъ пролѣтьта да ги изпрати въ Италия и да ги използува тамъ за войната противъ готитѣ. Нечаканъ случай далъ възможность на херулитѣ да направятъ голѣма услуга на ромеитѣ. Точно по това време славинитѣ въ голѣмо множество преминали Дунава, опустошили тукашнитѣ области и заробили преголѣмъ брой отъ ромейското население. Херулитѣ внезапно влѣзли въ сражение съ нападателитѣ и, въпрѣки че славинитѣ ги надвишавали извънредно много по брой, тѣзи победили, избили ги и освободили всички пленници[1]. Антитѣ по това време изпратили въ Цариградъ пратеничество, което трѣбвало да занесе на императора тѣхния отговоръ на неговитѣ предложения. Това пратеничество, въ което участвувалъ самозванецътъ Хилвудъ, било срещнато отъ ромейския пълководецъ Нарзесъ[2]. Видниятъ пълководецъ лесно можалъ да открие измамника. Той видѣлъ, че този, ако и да говорѣлъ латински езикъ и да билъ научилъ за много дѣла на Хилвуда, присторничелъ и се преструвалъ, задържалъ го и, следъ като го принудилъ да признае всичко, го отвелъ съ себе си въ ромейската столица[3]. Не е известно съ положителность, що е станало по-нататъкъ съ преговоритѣ между ромеитѣ и антитѣ, но вѣроятно тѣ сѫ били прекѫснати безуспѣшно[4]. Случката съ самозванеца[5] Хилвудъ сама по себе си е твърде занимлива. Сведенията на Прокопия показватъ разпространението на личното име Хилвудъ между антитѣ. Изтъкването на подобенъ самозванецъ и указването за неговото голѣмо влияние между антитѣ свидетелствуватъ за необикновеното обаяние, съ което се е ползувалъ между славянскитѣ племена пълководецътъ Хилвудъ. Не се знае нищо за по-нататъшната сѫдба на самозванеца Хилвудъ[6].

---

[1] Византийската империя е действувала често спрямо „варваритѣ“ именно съ дипломация, като чрезъ благодеяния е внасяла раздѣление между тѣхъ. Самъ Cedr., ib., II, p. 412, 5 sqq. признава тази византийска тактика: . . . τὸ ᾀδόμενον λόγιον ἐπαπῶν, ὡς ἔθος Ῥωμαίοις τοὺς πολεμίους πλέον εὐεργεσίαις ἢ ὅπλοις νικᾶν . . . ; а G. Pachym., ed. B., II, p. 294, 3, добавя за византийската политика: πολλὰ γὰρ καὶ εἰρήνην ἀνύτειν ὅσα σίδηρος οὐκ ἴσχυε. . . ; ср. и Диль, п. с., с. 427 сл. Най-добъръ примѣръ е случаятъ съ кутригури и утигури къмъ 558 г. (за събитията вж. Златарски, п. с., с. 57 сл.).

[2] Датата не е ясно посочена. Златарски, п. с., с. 55, смѣта, че ако не се говори за славянски нападения следъ 535 г., когато нахлуватъ кутригуритѣ, това показвало, че славянитѣ тогава били независими отъ тѣхъ.

[3] Proc., ib., II, p. 354, 22 sqq.

---

[1] Вѣроятно старата Dinogetia, на лѣвия дунавски брѣгъ при Галацъ; ср. Златарски, п. с., с. 56; Кулаковскiй, п. с., с. 220; Ивановъ, Българитѣ въ Македония, с. 4 и бел. 2; Јиречек, п. с., с. 58; Hauptmann, op. c., p. 146, п. 1, приема предложеното отъ Г. Манојловичъ (Rad, CLXXXVII (1911), с. 50) отъждествяване на Турисъ съ древната Tyras при устието на р. Днестъръ. Този градъ, споредъ него, е билъ отстѫпенъ на антитѣ съ задача да бранятъ достѫпа на първобългаритѣ къмъ Дунава. Тълкуванието на събитията, дадено отъ автора, е пресилено и неправдоподобно. Враговетѣ на византийската империя сѫ били вече съвършено близко до балканскитѣ земи. Едвали ромеитѣ биха се погрижили за отбраната на далеченъ и вече загубенъ за тѣхъ градъ при устието на Днестъръ, вмѣсто да мислятъ за защитата на самата дунавска граница.

[2] За ἔνσπονδοι или σύμμαχοι вж. у Grosse, op. c., p. 292.

[3] За това вж. тукъ по-горе, с. 249; ср. и Васильевъ, Славяни въ Грецiи, сс. 408/9.

[4] Proc., ib., p. 359, 23-24: . . . καὶ αὐτὸς ἤθελέ τε καὶ ἔφασκε Χιλβούδιος ὁ Ῥωμαίων στρατηγὸς εἶναι . . .

Презъ 547—548 год. славинитѣ извършили голѣмо нападение, като проникнали въ Илирия и Далмация, чакъ до града Епидамносъ (дн. Драчъ)[7]. Тѣ избивали и поробявали всички зрѣли мѫже, които имъ попадали, и заграбвали богатствата. При това нападение славинитѣ могли да завладѣятъ множество такива крепости, които по-рано изглеждали мощни, а сега нѣмало кой да ги отбранява (οὐδενὸς ἀμυνομένου). Явно е, че войската и населението въ тѣзи области били много намалѣли, та не били въ състояние да отбраняватъ крепоститѣ отъ нападателитѣ. Славинитѣ обикаляли и всичко издирвали свободно (κατ' ἐξουσίαν). Вождоветѣ на илирийската войска, ако и да твърдѣли, че иматъ подъ рѫка петнадесеть-хилядна войска, не посмѣли да се доближатъ до нападателитѣ. Очевидно, славинитѣ били сравнително по-многочислени. Нѣколко силни нощни земетръса презъ зимата въ Цариградъ и другаде, както и едно силно наводнение още повече влошили живота на жителитѣ на империята, които вече съзирали предзнаменования за лоши дни и за злочестини въ появата на нѣкои „чудовища“[8]. Къмъ това време (547 г.) при славинитѣ избѣгалъ, вследствие на междуособнитѣ борби между лонгобардитѣ, лонгобардскиятъ князъ

---

[1] Proc., ib., p. 353, $_{5-12}$.

[2] Proc., ib., p. 359, $_{24-26}$.

[3] Proc., ib., pp. 359, $_{26}$—360, $_{5}$; p. 353, $_{12-15}$.

[4] Ср. Дриновъ, п. с., сс. 239—240; Јиречек, п. с., с. 59.

[5] Проф. Й. Ивановъ, п. с., с. 63 сл., обаче, не се съмнява въ тъждественостьта му съ истинския пълководецъ Хилвудъ.

[6] Едвали може да се помисли, че той ще да е сѫщиятъ, за когото е поставенъ надгробниятъ надписъ. Въ такъвъ случай би трѣбвало да се допусне, че той е билъ оставенъ да живѣе на свобода въ столицата, а по-късно покръстенъ и оженень.

[7] Proc., ib., II, p. 423, $_{9}$ sqq.; ср. Дриновъ, п. с., с. 240; Niederle, SS, ib., p. 197; Manuel, I, p. 63; Станојевић, Византија . . , I, с. 144; Кулаковскій, п. с., II, с. 220,

[8] Proc., ib., II, p. 423, $_{13}$ sqq.

Илдигисъ. На страната на този претезатель за лонгобардския престолъ стояли не само часть отъ привърженицитѣ му лонгобарди, но сѫщо и гепиди и множество славяни. Наскоро, обаче, между лонгобарди и гепиди билъ сключенъ миръ и гепидитѣ, вмѣсто да предадатъ Илдигиса, който се намиралъ при тѣхъ, въ ръцетѣ на неговитѣ противници, му дали възможность да бѣга и да се спасява, гдето желае. Той незабавно пристигналъ, заедно съ своитѣ лонгобарди и нѣкои гепиди, въ земята на славянитѣ (ἐς Σκλαβηνούς). Съ войска не по-малка отъ шесть хиляди души той се отправилъ къмъ Италия, на помощь на остроготския краль Тотила, който се борѣлъ храбро противъ ромеитѣ[1]. Въ областьта на Венеция Илдигисъ и неговата войска срещнали ромейски отредъ, сразили го и избили мнозина. Следъ това, обаче, вмѣсто да продължатъ пѫтя си, тѣ се завърнали обратно прѣко Дунава въ земята на славянитѣ[2]. Има податки, изобщо, отъ които може да се сѫди, че презъ тѣзи години сѫ правени опити да се установи военно сътрудничество между остроготитѣ и славянитѣ за борба противъ ромеитѣ.

Презъ 549 год. славинитѣ нападнали юго-източнитѣ части на Балканския полуостровъ. Споредъ Прокопия, славинска войска, на брой не повече отъ три хиляди души, преминала рѣката Дунавъ безъ да срещне никаква съпротива (οὐδενὸς σφίσιν ἀντιστατοῦντος), защото, явно, дунавската граница въ действителность не е могла повече да бѫде защищавана отъ ромеитѣ. Безъ никаква трудность (πόνῳ οὐδενί) — тъй като не е имало кой да имъ се противопостави — нападателитѣ стигнали до рѣката Марица и я пребродили. Тамъ тѣ се раздѣлили на два отреда: единиятъ отъ 1800 души, а другиятъ отъ 1200. Ромейскитѣ стратези въ Илирия и Тракия влѣзли въ сражение съ двата отреда поотдѣлно, но претърпѣли поражение поради внезапностьта на нападението (ἐκ τοῦ ἀπροσδοκήτου), както обяснява Прокопий. Едни отъ ромеитѣ били избити, а други се спасили чрезъ безредно бѣгство. Ако и много по-малочислени отъ ромеитѣ, славинитѣ се оказали по-силни отъ тѣхъ. Нападателитѣ се отправили сега къмъ най-югоизточнитѣ области. Тамъ единиятъ отъ славинскитѣ отреди влѣзълъ въ сражение съ войницитѣ на Асвадъ (Ἄσβαδος), орѫженосецъ на имп. Юстиниана, по чинъ „кандидатъ“[3] и началникъ на конницата, която била многобройна и храбра и отъ дълго време пребивавала въ крепостьта Чорлу. Славянитѣ „безъ всѣкаква мѫка“ сразили и тази войска и избили повечето отъ „срамно бѣгащитѣ“ ромеи. Самиятъ Асвадъ веднага билъ заловенъ въ пленъ и погубенъ въ страшни мѫчения[4]. Разказътъ на ромейския лѣтописецъ е занимливъ, защото показва, колко безосновни сѫ онѣзи романтични представи за нѣкакво миролюбие и кротость на нѣкогашнитѣ славяни. Сега нападателитѣ наченали своитѣ страшни опустошения. Тѣ безстрашно опустошили всички селища въ Тракия и Илирикъ, като завзели чрезъ обсада голѣмъ брой крепости, безъ да сѫ били обсаждали, по думитѣ на Прокопия, по-рано крепости, нито да сѫ дръзвали да слѣзатъ отъ планинитѣ въ равнинитѣ, защото никога до това време тѣ не предприемали такова нападение въ земята на ромеитѣ[1]. Презъ това нападение славянитѣ, след., не само промѣнили своята военна тактика — да се сражаватъ по високи и гористи мѣста, а слизали, одързостени, дори въ равнинитѣ и обсаждали крепости даже въ най-близкитѣ околности на ромейската столица. Нападателитѣ се спуснали до морето и опустошили всичко (μέχρι ἐς θάλασσαν ληϊσάμενοι... ἅπαντα). Чрезъ обсада (τειχομαχήσαντες) тѣ успѣли да завладѣятъ града Топиръ (Τόπηρος) при устието на рѣка Места[2] — най-важниятъ отъ крайбрѣжнитѣ тракийски градове, по думитѣ на Прокопия, снабденъ съ военна стража и отстоящъ на дванадесеть дни пѫть отъ Цариградъ[3]. Прокопий е описалъ доста подробно начина, по който славянитѣ завладѣли града и неговото описание разкрива една страна на тогавашната военна тактика на славянитѣ. Повечето отъ нападателитѣ се скрили въ недостѫпни мѣста предъ крепостната стена, а нѣкои, малцина на брой, се явили предъ източната врата на крепостьта и безпокоели застаналитѣ по стенитѣ ромейски воини. Войницитѣ, като смѣтнали, че нападателитѣ сѫ само толкова на брой, колкото виждали предъ себе си, грабнали веднага орѫжията и вкупомъ излѣзли противъ тѣхъ. Варваритѣ се завърнали назадъ, пише Прокопий, като давали видъ на преследващитѣ ги, че отстѫпватъ, понеже се боятъ отъ тѣхъ. Ромеитѣ се впуснали да ги преследватъ и се отдалечили отъ крепостната стена. Тогава се вдигнали задъ гърба имъ укрититѣ въ засада нападатели и не имъ позволили да се завърнатъ въ града. Присторенитѣ бѣгълци сега се обърнали назадъ и ромеитѣ попаднали между тѣхъ и засадницитѣ. Следъ като избили всички ромейски войници, нападателитѣ се насочили срещу крепостнитѣ стени. Жителитѣ на града, лишени отъ защитата на войската, изпаднали въ голѣмо затруднение и почнали да се отбраняватъ съ това, що имали подъ рѫка: изливали надъ нападателитѣ врѣло масло и смола, хвърляли върху тѣхъ множество камъни, и почти щѣли да отстранятъ опасностьта. Славянитѣ, обаче, съ своитѣ стрели ги принудили да се оттеглятъ отъ зѫберитѣ на крепостьта, поставили стълби по стенитѣ и заели съ пристѫпъ града[4]. Победителитѣ заловили въ града около петнадесеть хиляди мѫже и ги избили всичкитѣ (ἅπαντας ἔκτειναν); децата и женитѣ заробили, а богатствата разграбили. Въ свръзка съ това заробване на ромеи Прокопий съобщава, че славянитѣ при по-раншнитѣ си нападения не щадѣли никаква връсть, но избивали всички: тѣ избивали поголовно всички, които имъ попадали, така щото цѣлата земя на илирийцитѣ и на тракийцитѣ били изпълнена съ трупове, повечето непогребани[1]. Славянитѣ, споредъ твърдението на Прокопия, избивали заловенитѣ не съ мечъ или копие или по другъ „обичаенъ начинъ", но ги набивали на колове[2], разпъвали ги[3], а други изгаряли заедно съ добитъка, който не можели да отведатъ съ себе си[4]. При това свое нашествие, обаче, нападателитѣ избили часть отъ населението, а другитѣ заробили. Така тѣ отвели отъ града безбройни пленници[5]. Дори да се смѣтнатъ за пресилени нѣкои числови указания на Прокопия за избититѣ и заробени ромеи при тѣзи славянски нападения[6], все пакъ неоспоримо е, че славянитѣ съ своитѣ опустошителни набѣзи допринасяли извънредно много за изтрѣблението на старото тукашно население, дори въ най-югоизточнитѣ предѣли на полуострова. Но тѣ извършили своитѣ нападения и се оттеглили отъ опустошенитѣ земи, а ромейското правителство се заело да поправи и възобнови крепоститѣ, разрушени отъ тѣхъ. Юстинианъ се погрижилъ и за възобновяването на крепостьта Топиръ, и то не много време следъ нейното разрушение отъ славянитѣ[7]. Прокопий съобщава, че този старъ градъ въ родопската область билъ обграденъ въ по-голѣмата си часть отъ рѣка (Места) и наблизо се издигалъ хълмъ[8]. По императорска повеля крепостната стена била издигната на по-голѣма височина въ сравнение съ близкия хълмъ, била направена колонада (στοάν) въ кръгла стена за отбрана противъ нападателитѣ, отдѣлнитѣ кули били здраво укрепени и оградната стена била продължена до рѣката[9]. Поради всичко това Прокопий е поставилъ крепостьта Топиръ между крепоститѣ, които били изново съградени отъ Юстиниана въ областьта на Родопитѣ[1]. Но при тѣзи нападения на славянитѣ въ югоизточнитѣ области пострадали и други селища и крепости. Отъ старо време (ἐκ παλαιοῦ) родопската область била лишена отъ крепости и поради това тя била удобна за вражески нападения. Сега опасностьта отъ нападения била извънмѣрно голѣма и затова били поправени редица крепости, които порано били почти занемарени, тъй като се намирали въ вѫтрешностьта на империята и не били изложени на непосрѣдна заплаха: Еносъ[2], богатото и многолюдно селище Велуросъ (Βέλλουρος)[3], Траянополисъ[4], Максимиануполисъ (дн. Гюмюрджина)[5] и Анастасиуполисъ[6] — всички разположени въ днешна западна Тракия и пострадали зле отъ нападенията. Така императоръ Юстинианъ построилъ въ Тракия „безбройни крепости“ и чрезъ това, споредъ думитѣ на Прокопия[7], предпазилъ отъ разорение тази область, която по-рано била изложена на нападения. Но това е само прибързана възхвала за дѣлото на императора! Славянитѣ и първобългаритѣ продължили своитѣ нападения съ не по-малка сила и разорителность.

---

[1] Proc., ib., II, pp. 455,$_{6}$—456,$_{16}$.

[2] Proc., ib., II, p. 456,$_{17-21}$; ср. Hauptmann, op. c., p. 145.

[3] Вж. Seeck, Candidati, PWRE, III (1899), coll. 1468—69: ein Corps kaiserlicher Leibwächter, повечето отъ които сѫ били „варвари“.

[4] Proc., ib., II, p. 467,$_{12}$ sqq.; за изтезанията на Асвада Прокопий разказва: …Ἄσβαδον δὲ καταλαβόντες… αὐτὸν ἐς πυρὸς ἐμβεβλημένον φλόγα ἔκαυσαν, ἱμάντας πρότερον ἐκ τοῦ νώτου τοῦ ἀνθρώπου ἐκδείραντες (ib., p. 468,$_{8-11}$).

---

[1] Ibidem, p. 468,$_{12-19}$: φρούρια πολλὰ πολιορκίᾳ ἑκάτεροι εἷλον, οὔτε τειχομαχήσαντες πρότερον, οὔτε ἐς τὸ πεδίον καταβῆναι τολμήσαντες, ἐπεὶ οὐδὲ γῆν τὴν Ῥωμαίων καταθεῖν ἐγκεχειρήκασι οἱ βάρβαροι οὗτοι πώποτε. οὐ μὴν οὐδὲ στρατῷ ποταμὸν Ἴστρον φαίνονται διαβεβεκότες ἐκ τοῦ παντὸς χρόνου, πλήν γε δὴ ἐξ ὅτου μοι ἔμπροσθεν εἴρηται. Последната уговорка, именно, показва, че това твърдение на Прокопия не противоречи на онова, което той разказва другаде за славянскитѣ нападения. Иначе у Hauptmann, op. c. p. 144; ср. и Радојчић, п. с., с. 209 и бел.

[2] За този градъ вж. Proc., De aed., p. 144,$_{16}$ sqq.: E. Oberhummer, Topeiros, PWRE, 2 R., VI A (1937), coll. 1721—1722; ср. още Златарски, п. с., с. 56; Успенскій, п. с., с. 467; Иречекъ, Поправки, с. 22; у Haury, De aed., p. 144 nota погрѣшно указание.

[3] Proc., ib., II, p. 468,$_{20-25}$.

[4] Ibidem, ib. II, pp. 468,$_{25}$—469,$_{25}$.

---

[1] Ibidem, pp. 469,25—470,8.

[2] Ibidem, p. 470,9-15: σκόλοπας ἐπὶ τῆς γῆς πηξάμενοι ἰσχυρότατα, ὀξεῖς τε αὐτοὺς ἐς τὰ μάλιστα ποιησάμενοι, ἐπὶ τούτων ξὺν βίᾳ πολλῇ τοὺς δειλαίους ἐκάθιζον, τήν τε σκολόπων ἀκμὴν γλουτῶν κατὰ μέσον ἀνείροντες ὠθοῦντές τε ἄχρι ἐς τῶν ἀνθρώπων τὰ ἔγκατα, οὕτω δὴ αὐτοὺς διαχρήσασθαι ἠξίουν.

[3] Ibidem, p. 470,15-20: καὶ ξύλα δὲ παχέα τέτταρα ἐπὶ πλεῖστον ἐς γῆν κατορύξαντες οἱ βάρβαροι οὗτοι, ἐπ' αὐτῶν τε χεῖράς τε καὶ πόδας τῶν ἡλωκότων δεσμεύοντες, εἶτα ῥοπάλοις αὐτοὺς κατὰ κόρρης ἐνδελεχέστατα παίοντες, ὡς δὴ κύνας ἢ ὄφεις ἢ ἄλλο τι θηρίον διέφθειρον.

[4] Ibidem, p. 470,20-23: ἄλλους δὲ ξὺν τε βουσὶ καὶ προβάτοις, ὅσα δὴ ἐπάγεσθαι ἐς τὰ πάτρια ἤδη ὡς ἥκιστα εἶχον, ἐν τοῖς δωματίοις καθείρξαντες, οὐδεμιᾷ φειδοῖ ἐνεπίμπρασαν.

[5] Ibidem, pp. 470,23—471,2; ср. за нападенията също **Дриновъ**, п. с., сс. 240, 242 смѣта разказа за жестокоститѣ като невѣроятна „приказка"; **Niederle**, SS., ib., p. 198; **Златарски**, п. с., с. 56; **Станојевић**, п. с., I, с. 145 сл. и **Кулаковскій**, п. с., с. 220 сл. погрѣшно твърдятъ, че описанитѣ отъ Прокопия жестокости на славянитѣ били извършени при това нападение.

[6] **Oberhummer**, op. c., col. 1721, смѣта, че числото на избититѣ 15 хиляди души, посочено у Прокопия, е „явно преувеличено", защото въ такъвъ случай градътъ би трѣбвало да еималъ най-малко 40 хиляди жители.

[7] **Proc.**, De aed., p. 144,19-20, съобщава, че градътъ οὐ πολλῷ ἔμπροσθεν билъ заетъ отъ славянитѣ. Нападателитѣ, след., сж изоставили града, а това показва, че тѣ още не сж желаели и не сж могли да се поселятъ по бѣломорското крайбрѣжие, както смѣта **Успенскій**, п. с., с. 467.

[8] **Proc.**, De aed., p. 144,16-19.

[9] Ibidem, pp. 144,20—145,2..

Въ 550 год. Юстиниановиятъ братовчедъ Германъ се намиралъ въ Сердика и се тъкмѣлъ да замине съ войска на Западъ, за да се бие срещу остроготитѣ[8]. По това време множество отъ славини — по-многочислени отъ всѣкога други пѫть — преминало Дунава, навлѣзло въ ромейската земя и стигнало до Нишъ. Ромеитѣ успѣли да заловятъ нѣкои отъ тѣзи славини, които се били отдѣлили отъ войската и блуждаели сами по тамошнитѣ области. Разпитани за причината на тѣхната поява тукъ, славянитѣ отвърнали, че били пристигнали съ цель да се отправятъ противъ града Солунъ и да го заематъ заедно съ околнитѣ градове чрезъ обсада[9]. Когато това известие стигнало до императора, Юстинианъ билъ твърде смутенъ и съ писма незабавно повелилъ на Германа да отложи веднага пѫтуването си за Италия и да се погрижи за отбраната на Солунъ и другитѣ градове, като отблъсне, доколкото му е възможно, нападението на славянитѣ[10]. Ако това твърдение на заловенитѣ пленници-славяни е вѣрно, то показва, че славянитѣ, следъ като разграбили северната часть на полуострова, вече се насочвали и къмъ градоветѣ на днешна срѣдна Македония. Само слухътъ за подобна възможность, която заплашвала втория градъ на ромейската империя, стресналъ Юстиниана и му показалъ опасностьта, що заплашвала най-близкитѣ до столицата области и срещу която той трѣбвало да се бори, преди да воюва за далечни и вече безвъзвратно загубени за империята земи. Този пѫть, обаче, опасностьта била отстранена много по-леко. Германъ се ползувалъ съ особена слава всрѣдъ славянскитѣ племена и затова, когато тѣ узнали изрично, че той се намиралъ въ Сердика съ войска, побързали да се оттеглятъ. Можеби не толкова обаянието, съ което се ползувалъ този ромейски пълководецъ, колкото опасението, че той, насоченъ на Западъ за борба противъ Тотила, водѣлъ многобройна войска (δύναμιν ἀξιολογωτάτην) съ себе си, накарало славянитѣ да се оттеглятъ. Тѣ се отказали отъ намѣрението си да отидатъ противъ Солунъ, не посмѣли да се вестятъ въ равнинитѣ, но се отправили къмъ югозападъ и по планинскитѣ възвишения стигнали до Далмация. Прокопий твърди, че Германъ се отнесълъ съвсемъ пренебрѣжително къмъ този новъ походъ на славянитѣ — сякашъ онази область била напълно изоставена отъ ромейското правителство! — и се тъкмѣлъ да продължи пѫтя си къмъ Италия, но внезапно починалъ[1]. Войската била повѣрена въ рѫцетѣ на Германовия зеть Йоанъ и на единия отъ Германовитѣ синове, на име Юстинианъ. Презъ есеньта тѣ се отправили къмъ Далмация и се готвѣли да презимуватъ въ Салона[2]. Очевидно, одързостени отъ загубата на способния ромейски пълководецъ, славянитѣ продължавали презъ това време своитѣ нападения по балканскитѣ земи. Къмъ първитѣ нападатели сега се присъединили и други, които преминали по-късно Дунава, и всички задружно и напълно свободно (ἐν πολλῇ ἐξουσίᾳ) нападали ромейскитѣ владения[3]. Нѣкои отъ ромеитѣ дори предполагали, че между готитѣ на Тотила и славянитѣ било сключено нѣкакво споразумение: Тотила, казвало се, съ много богатства билъ успѣлъ да убеди славянитѣ и да ги направи противъ тукашнитѣ ромеи, та по този начинъ императорътъ, заетъ съ борбата противъ тѣхъ, да не може добре да води войната противъ готитѣ. Самъ Прокопий оставя въпроса нерешенъ: „Дали за угода на Тотила или пъкъ непризовани дойдоха тукъ славянитѣ, не мога да кажа“, заявява той съ присѫщата си прямота[4]. Изглежда, обаче, че въ този слухъ ще да има известна часть истина[5]. Въ такъвъ случай, ясно е, че е билъ направенъ още единъ опитъ да се обединятъ славянитѣ между най-страшнитѣ тогавашни врагове на империята, за да водятъ задружна борба. Това нападение въ 550 г. е било не само по-опасно отъ предишнитѣ, но то сѫщевременно разкрива нѣкои особени прояви на нападателитѣ. Тукъ вече се забелязва — ако и още въ зачатъкъ — повратната точка въ отношенията на славянитѣ къмъ опустошаванитѣ отъ тѣхъ земи. Раздѣлени на три части, нападателитѣ извършили голѣми поражения въ цѣлата европейска (балканска) часть на ромейската империя. Съпротивата на ромейскитѣ войски била вече така омаломощена, че славянитѣ не се задоволявали само да нападатъ тукашнитѣ области и да ги опустошаватъ ἐξ ἐπιδρομῆς, но „тѣ презимували тукъ като въ собствена земя и не се опасявали отъ никакво противодействие“ (ὥσπερ ἐν χώρᾳ οἰκείᾳ διαχειμάζοντες οὐδέν τε δεδιότες πολέμιον)[1]. Славянитѣ, след., започнали да се задържатъ въ тукашнитѣ земи и не се завръщали въ живелищата си веднага следъ своитѣ нападения. Тѣзи първи признаци на застояване на славянитѣ въ балканскитѣ земи свидетелствуватъ, преди всичко, за разгрома на ромейското владичество тукъ, поради което нападателитѣ безопасно можели вече да се задържатъ за по-дълго време. Едва по-късно импер. Юстинианъ събралъ и изпратилъ противъ тѣзи славяни многобройна войска, между предводителитѣ на която билъ и вториятъ синъ на Германа — Юстинъ[2]. Тази ромейска войска застигнала часть отъ нападателитѣ въ областьта на Адрианополисъ (дн. Одринъ). Славянитѣ носѣли съ себе си безбройна плячка отъ роби, добитъкъ и всѣкакви богатства. Като нѣмали възможность да се движатъ напредъ, тѣ останали тамъ, заели височинитѣ и се приготвили да се сразятъ съ ромеитѣ, които били разположени въ равнината. Това очакване продължило доста време и ромейскитѣ войници наченали да роптаятъ противъ своитѣ военачалници, като ги обвинявали, че сѫ причина за настѫпилата оскѫдица, и отказвали да се сражаватъ. Поради това ромейскитѣ военачалници били принудени да побързатъ и да влѣзатъ въ сражение съ славянитѣ. Завързала се жестока битка, въ която ромеитѣ претърпѣли страшно поражение. Въ сражението паднали мнозина най-добри воини, а военачалницитѣ едва се спасили отъ пленъ, като избѣгали заедно съ другитѣ войници, както имъ било възможно. Нападателитѣ успѣли да обсебятъ и самото знаме (σημεῖον)[3] на часть отъ ромейската войска и продължили пѫтя си напредъ. Областьта (Ἀστική) — между Адрианополисъ и Филипополисъ[4] — която отдавна не била опустошавана, сега била безпрѣчно разграбена отъ тѣхъ и и тѣ могли да събератъ отъ тамъ голѣма плячка. Съ подобни опустошителни набѣзи нападателитѣ стигнали дори до „Голѣмата стена“ — на единъ день разстояние отъ ромейската столица. Не следъ много подиръ тѣхъ билъ изпратенъ ромейски отредъ, който се срещналъ съ часть отъ славянската войска, нападналъ я внезапно и успѣлъ да я срази. Въ битката загинали мнозина отъ славянитѣ, а ромеитѣ могли да освободятъ голѣма часть отъ пленницитѣ и, между другото, си възвърнали отнетото имъ военно знаме. По този начинъ, обаче, тѣ могли да се справятъ само съ часть отъ нападателитѣ, докато другитѣ съ плячката се завърнали безпрепятствено въ своитѣ живелища[1].

---

[1] Ibidem, p. 145,$_{29}$: Tóπαρον.

[2] Ibidem, p. 143, $_{10\ 20}$.

[3] Ibidem, pp. 143,$_{22}$—144,$_{2}$.

[4] Ibidem, p. 144,$_{4}$ sqq. За него вж. Иречекъ, Пѫтувания, с. 340 бел. 39; смѣта, че е тъждественъ съ развалинитѣ при „Красното кале“ къмъ Деде-Агачъ.

[5] Proc., ib., p. 144,$_{4-6}$; ср. Иречекъ, п. с., сс. 388/9.

[6] Proc., ib., p. 144,$_{7}$ sqq.; развалини при Порто Лаго, ср. Иречекъ, п. с., с. 389. За нападение на първобългари надъ града съобщава и Theoph., ib., p. 236,$_{28}$ sqq.; ib., p. 236,$_{24-27}$ за града Νόβαι, пострадалъ сѫщо при това нападение (ср. Niederle, SS, ib., p. 200 n. 2).

[7] Proc., ib., p. 145,$_{9-13}$.

[8] Proc., ib., II, p. 475,$_{19}$ sqq.

[9] Proc., ib., pp. 475,$_{22}$—476,$_{8}$.

[10] Proc., ib., p. 476,$_{8-12}$.

---

[1] Proc., ib., pp. 476,$_{13-15}$; 477,$_{1-11}$.

[2] Proc., ib., pp. 478,$_{3}$ sqq., 481,$_{7}$ sqq.

[3] Proc., ib., p. 481,$_{10-14}$.

[4] Proc., ib., p. 481,$_{14-20}$: καὶ τινες μὲν ἐν ὑποψίᾳ εἶχον ὡς Τουτίλας τούτους δὴ τοὺς βαρβάρους χρήμασι πολλοῖς ἀναπείσας ἐπιπέμψειε τοῖς ταύτῃ Ῥωμαίοις, ὅπως δὴ βασιλεῖ ἀδύνατα εἴη τὸν πρὸς Γότθους πόλεμον ἀσχολίᾳ τῇ ἐς τούτους δὴ τοὺς βαρβάρους εὖ διοικήσασθαι. εἴτε δὲ Τουτίλᾳ χαριζόμενοι εἴτε ἄκλητοι Σκλαβηνοὶ ἐνταῦθα ἦλθον οὐκ ἔχω εἰπεῖν.

[5] Знае се, че вандалитѣ опитали да сключатъ споразумение съ хунитѣ по време на византийско-вандалската война (Proc., ib., I, p. 419,$_{13}$ sqq.), остроготитѣ потърсили съдействието на перситѣ (ib., I, p. 151,$_{1}$ sqq.; пратеницитѣ минали презъ Тракия — ἐπὶ τῆς Θρᾴκης χωρία — и тамъ намѣрили нѣкакъвъ преводачъ за гръцки и сирийски езикъ), поради което билъ нарушенъ „вѣчниятъ миръ“ между ромеи и перси (ср. Vasiliev, op. c., I, pp. 181–82); въ 546 г. билъ сключенъ антиромейски съюзъ между гепиди, франки, лонгобарди (ср. Hauptmann, op. c., p. 137 sqq.) и, вѣроятно, славяни.

---

[1] Proc., ib., II, p. 481,$_{21-25}$.

[2] Ibidem, pp. 481,$_{25}$—482,$_{5}$.

[3] За σημεῖον = βάνδον „знаме“ вж. у Grosse, op. c., p. 310 sqq.

[4] За тази область вж. Oberhummer, Astai (PWRE, II (1896), coll. 1772—73).

Настѫпвалъ критиченъ периодъ въ отношенията на славянитѣ къмъ империята. Голѣмитѣ победи надъ ромейската войска ги насърдчавали да предприематъ все по-чести и по-многочислени нападения въ балканскитѣ земи. И наистина, още презъ есеньта 551 год.[2] славянитѣ едновременно съ кутригури извършили ново голѣмо нападение въ западнитѣ части на Балканския полуостровъ. Прокопий съобщава[3], че презъ тази година голѣмо множество славяни (Σκλαβηνῶν δὲ πολὺς δμιλος) нападнали земята на илирийцитѣ и извършили тамъ „неописуеми злини“. Императорътъ изпратилъ противъ тѣхъ войска, между военачалницитѣ на която се намирали и синоветѣ на пълководеца Германъ. Ромейската войска, обаче, била много по-малочислена отъ нападателитѣ и затова никакъ не се осмѣлявала да влѣзе въ сражение съ тѣхъ; тя само ги следвала отзадъ и нападала онѣзи, които изоставали, и по този начинъ могла да избие мнозина и да зароби нѣкои, които като пленници били изпратени при императора. Славянитѣ, въпрѣки всичко, продължавали опустошенията си. Това ново нашествие сѫщо продължило доста време: „Въ това опустошение тѣ прекараха продължително време и изпълниха всички пѫтища съ трупове, заробиха неизчислими множества и всичко опустошиха, безъ никой да имъ се противопостави, и отидоха въ страната си съ цѣлата плячка“[4]. Прокопий съ огорчение признава, че ромейската войска била безсилна да имъ окаже противодействие. Ромеитѣ не могли да имъ попрѣчатъ дори при преминаването на Дунава, нито по нѣкакъвъ другъ начинъ. Славянитѣ предварително били влѣзли въ споразумение съ гепидитѣ, които ги пренесли на своитѣ лодки. Наетитѣ гепиди били богато възнаградени (μακρόμισθοι): за всѣки човѣкъ имъ било заплатено по златица[5]. Тѣзи сведения на Прокопия показватъ, колко голѣма е била плячката, взета отъ славянитѣ, за да могатъ тѣ да плащатъ така щедро на своитѣ съюзници. Императоръ Юстинианъ билъ много раздразненъ, че не можалъ да попрѣчи на славянитѣ поне при преминаването на Дунава и затова опиталъ да влѣзе въ споразумение съ гепидитѣ. Поради распритѣ си съ лонгобардитѣ, гепидитѣ, безъ да знаятъ, че императорътъ се намиралъ въ споразумение и съ тѣхъ, изказали готовность да се помирятъ съ ромеитѣ, да станатъ тѣхни „приятели и съюзници“, съ надеждата да получатъ подкрепа въ борбата противъ своитѣ врагове. Договорътъ билъ сключенъ. Малко по-късно лонгобардитѣ, съгласно договора, поискали отъ императора помощь противъ гепидитѣ. Юстинианъ имъ изпратилъ войска подъ предводителството на Германовитѣ синове Юстинъ и Юстинианъ и други двама военачалници — Аратиосъ (Ἀράτιος) и Свартуасъ (Σουαρτούας). Въ сжщото време императорътъ, за да се оправдае предъ гепидитѣ, ги обвинилъ въ измѣна на договора, като заявилъ, че тѣ дори следъ сключването на договора били помогнали на нѣкои славяни да преминатъ Дунава, за да увреждатъ на ромеитѣ. Това обвинение на императора потвърждава предположението, че главното условие, представено отъ страна на ромеитѣ при сключването на договора, било гепидитѣ[1] да не помагатъ повече на славянитѣ при преминаването на Дунава за нападение въ земитѣ на империята. Ромеитѣ, обаче, съ нѣкаква албионовска хитрость, измамили и самитѣ лонгобарди: изпратената на помощь ромейска войска ужъ не могла да пристигне на време ... Лонгобардитѣ сами започнали войната и сразили своитѣ врагове[2]. Вождътъ на лонгобардитѣ следъ победата изпратилъ пратеници при императора, за да му извести за станалото, като сжщевременно го упрѣквалъ, че не изпроводилъ помощна войска, ако и немного преди това лонгобардитѣ да помагали съ много войска на ромеитѣ въ борбата имъ противъ Тотила и готитѣ[3]. Този примѣръ е особено показателенъ за похватитѣ на византийската дипломация, която тикала чрезъ съюзи и споразумения близкитѣ на империята народи къмъ взаимни борби, обещавала щедра подкрепа на еднитѣ и другитѣ, а най-сетне ги оставяла да се саморазправятъ и самоунищожаватъ, съ надеждата, да спечели еднакво отъ унищожението или ослабването на еднитѣ или другитѣ. Това било последното срѣдство за борба противъ нападателитѣ „варвари“ и, трѣбва да се признае, то не рѣдко било използувано напълно сполучливо за целитѣ на византийската политика.

---

[1] Proc., ib., pp. 482, 5—483, 15. За това нападение изобщо вж. Дриновъ, п. с., с. 240 сл.; Niederle, SS, ib., p. 198; Станојевић, п. с., с. 148 сл.; Кулаковскій, п. с., с. 211 сл.; погрѣшно е представено у O. Tafrali, Thessalonique dès origines au XIVe siècle, p. 96 sqq.

[2] За датата вж. Niederle, SS, ib., p. 199, n. 3; ср. Златарски, п. с., с. 57 сл.

[3] Proc., ib., II, p. 623, 22 sqq.

[4] Ibidem, p. 624, 7-11: ἐν ταύτῃ τε τῇ λεηλασίᾳ χρόνου π μέγα κατατρίψαντες μῆκος τὰς μὲν δδοὺς νεκρῶν ἀνέπλησαν ἁπάσας, ἐξανδραποδίσαντες δὲ ἀνάριθμα πλήθη καὶ ληϊσάμενοι ξύμπαντα, οὐδενὸς σφίσιν ἀντιστατοῦντος, ἐπ’ οἴκου ἀπεκομίσθησαν σὺν πάσῃ τῇ λείᾳ.

[5] За стойностьта на единъ златенъ статиръ вж. Regling, PWRE, 2 R., III (1929), coll. 2172—77.

Къмъ срѣдата на шестия вѣкъ славянитѣ вече представяли едни отъ най-опаснитѣ врагове на византийската империя, която поради изтощението си отъ войнитѣ по другитѣ земи била безсилна да се справи съ тѣхъ. Ако се сжди по думитѣ на готския историкъ Йорданесъ, който писалъ своята „Гетика“ (Getica) тъкмо въ 551 год.[4], славянитѣ по това време сж заемали ширни земи въ отвжд-дунавскитѣ области. „Многолюдното славянско племе“ (Venetharum natio populosa) населявало „огромни пространства“ (per inmensa spatia) и се дѣлѣло на множество по-малки племена, чиито имена се промѣняли „по родове и мѣстности“[5]. Въ нападенията върху балканскитѣ области сега взимали участие повечето славинитѣ, докато антитѣ се явявали по-рѣдко. Когато Йорданесъ писалъ своитѣ сведения за славянитѣ, империята тежко страдала отъ тѣхнитѣ нападения. Въ завършека на своята „Римска история“ (Romana), дописана сжщо презъ 551 год.[6], той особено ясно е изразилъ това тежко положение на империята поради „всѣкидневнитѣ нападения на българи, анти и славини“ и е отправилъ сурови обвинения противъ „неумѣлитѣ управници“, които допущали загубата на имперскитѣ владения[1].

---

[1] За гепидитѣ вж. изследването на C. Diculescu, Die Gepiden. Forschungen zur Geschichte Daziens im frühen Mittelalter und zur Vorgeschichte der rumän. Volkes (Halle 1922).

[2] Proc., ib., II, pp. 624,$_{11}$—626,$_{18}$.

[3] Ibidem, pp. 626,$_{19}$—627,$_{3}$.

[4] Вж. Th. Mommsen, ib., Prooemium, ib., p. XIV sqq.

[5] Вж. описанието въ Getica, pp. 62,$_{13}$—63,$_{5}$; ср. общо за споровет̀ѣ върху това мѣсто у Hauptmann, op. c., p. 138 sqq.

[6] Вж. Mommsen, Prooemium, p. XIV sqq.

За началнитѣ години на втората половина на VI вѣкъ не сѫ отбелязани никакви славянски нападения въ балканскитѣ земи. Погрѣшно би било, обаче, да се заключи отъ това мълчание на нашитѣ исторически извори, че нападателитѣ сѫ оставили империята на спокойствие презъ тѣзи години. Самъ Прокопий, който разказва, че славянитѣ презъ царуването на Юстиниана нападали „почти всѣка година“, е писалъ по това време своитѣ творби, главно „Тайната история“, въ които се чувствува непосрѣдствениятъ ужасъ отъ опустошителнитѣ нападения. Вѣроятно е, обаче, че нашествията на славянитѣ презъ този периодъ ще да сѫ били по-незначителни, та затова сѫ останали неотбелязани въ нашитѣ извори[2]. Но нападателитѣ сега се намирали толкова близо до предѣлитѣ на империята и така застрашително тежали тѣхнитѣ нападения, че дори градоветѣ Филипополисъ (дн. Пловдивъ), Вероя (дн. Стара Загора), Адрианополисъ (дн. Одринъ) и Плотинополисъ (на югъ отъ Одринъ, при Марица до дн. Узунъ-кюпри) се смѣтали за „гранични на многобройни варварски племена“[3].

Презъ 558 год. било извършено голѣмо нападение, при което нападателитѣ, раздѣлени на три отреда, стигнали до старата Елада, до Тракийския Херсонезъ (дн. Галиполски полуостровъ) и до околноститѣ на самата византийска столица. Ромеитѣ едва успѣли да отбиятъ нашественицитѣ[4]. Докато едни отъ изворитѣ приписватъ това нападение само на първобългаритѣ, други свидетелствуватъ, че въ него сѫ взели участие сѫщо и славяни, което изглежда по-вѣроятно, като се иматъ предвидъ установенитѣ вече връзки между двата племенни сбора[5].

---

[1] Romana, p. 52,$_{10-14}$: Hi sunt casus Romanae rei publicae preter instantia cottidiana Bulgarum, Antium et Sclavinorum. que si quis scire cupit, annales consulumque seriem revolvat sine fastidio repperietque dignam nostri temporis rem publicam tragydiae. scietque unde orta, quomodo aucta, qualiterve sibi cunctas terras subdiderit et quomodo iterum eas ab ignaris rectoribus amiserit. Mommsen, ib., p. XIV n. 29 приема, че думитѣ на Йорданесъ за instantia cottidiana . . . Antum et Sclavinorum се отнасятъ до нападението въ 550 г.

[2] Ср. Дриновъ, п. с., с. 241; Кулаковскій, п. с., с. 222, смѣта, че славянитѣ сѫ участвували въ нападенията, приписани на хунитѣ.

[3] Proc., De aed., p. 145,$_{5-9}$: πρῶτα μὲν Φιλιππουπόλεώς τε καὶ Βεροίας, ἔτι μέντοι Ἀδριανουπόλεώς τε καὶ Πλωτινουπόλεως τά τε ἐνδέοντα καὶ καταπεπονηκότα σπουδῇ τῇ πάσῃ ᾠκοδομήσατο· ἐπεὶ αὐτὰς ἐπιμαχωτάτας ξυνέβαινεν εἶναι, καίπερ ἔθνεσι γειτονούσας βαρβάρων πολλοῖς... Прибързано Дриновъ, п. с., сс. 237 сл., 242 сл., въ съгласие съ цѣлата своя теория за ранно поселване на славянитѣ въ тукашнитѣ земи, съзираше въ това мѣсто у Прокопия доказъ, че славянитѣ вече сѫ били поселени въ околноститѣ на тѣзи градове. Думитѣ на Прокопия трѣбва да се разбиратъ *по-общо*. Вж. сѫщото за града Анхиало у Proc., De aed., pp. 101,$_{27}$—102,$_{15}$.

[4] Вж. изложението у Златарски, п. с., с. 57 сл.

[5] Вж. Malalas, ib., p. 490,$_{6-8}$: ...ἐπανέστησαν οἱ Οὖννοι καὶ οἱ Σκλάβοι τῇ Θρᾴκῃ...; сѫщото у Theoph., ib., p. 233,$_{5-6}$; у Cedr., I, 677, очевидно погрѣшно: οἱ Οὖννοι οἱ καὶ Σκλαβῖνοι, вм. καὶ οἱ Σκλαβῖνοι; за другитѣ извори и за датата ср. у Niederle, SS, ib., pp. 200 n. 1, 199 n. 5. Обаче най-подробниятъ изворъ — Agathias, Hist., ed. Dindorf (HGM, II), p. 364,$_{28}$ sqq. не споменува за славяни. За участието на славянитѣ ср. и Дриновъ, п. с., с. 243 сл.

Къмъ срѣдата на VI вѣкъ при границата на империята се явили нови нападатели — аваритѣ, които бързо разпрострѣли своето владичество надъ отвжд-дунавскитѣ области, населени съ славяни. Сждбата на славянскитѣ племена сега се свързвала за нѣколко десетилѣтия съ дейностьта на аваритѣ.

* * *

Последнитѣ години отъ царуването на Анастасия I (491—518), царуването на Юстина I (518—527) и особено времето на Юстиниана I (527—565) сж, след., решителна епоха за отношенията между славянитѣ и византийската империя. Славянитѣ наченали своитѣ нападения още въ края на управлението на Анастасия, но ударитѣ били засилени и зачестени особено много при Юстиниана I, когато тѣ нападали почти всѣка година предѣлитѣ на империята. Дунавътъ загубилъ вече значението си като северна граница на ромейската държава и нашественицитѣ прониквали безъ да срещнатъ отпоръ на все по-голѣми множества въ земитѣ отъ Адриатическо море до близкитѣ околности на византийската столица и въ предѣлитѣ на стара Гърция. Нападателитѣ изхождали все още изъ заддунавскитѣ области по срѣдния Дунавъ и днѣшно Влашко, гдето били тѣхнитѣ живелища[1]. Нападенията понѣкога се извършвали заедно или едновременно съ първобългарскитѣ племена, назовавани въ нашитѣ извори все още съ старото име „хуни“. Обикновено се явявали славянски дружини отъ по нѣколко стотинъ или хиляди души, които сж могли да се справятъ неведнажъ напълно успѣшно съ малобройнитѣ византийски войски[2]. При своитѣ набѣзи въ тукашнитѣ земи славяни и първобългари се водѣли все още само отъ желание за грабежъ и заробване, а не търсѣли земи за поселване[3]. Вследствие на многобройнитѣ и страшни нападения крепоститѣ били разрушени, голѣма часть отъ мѣстното население избита или отведена въ пленъ[1]. Така нападателитѣ не само унищожили фактическото византийско владичество въ по-голѣмата часть отъ балканския Югоизтокъ, но и намалили извънредно много старото гръцко и тракийско, елинизирано и романизирано население. Тукашнитѣ земи, обаче, пострадали жестоко не само отъ нападенията на вражескитѣ племена, но сѫщо и отъ многобройни природни бедствия, а често и отъ грабежитѣ на племената, съ които империята поддържала добри отношения[2]. Славянското проникване въ тѣзи земи съвсемъ не е „мирна колонизация“ и славянитѣ не сѫ „мирни поселници“, податливи на ромейско влияние[3]: тѣ идвали съ огънь и мечъ, за да рушатъ и грабятъ като врагове на ромеитѣ. Когато първобългари и славяни успѣвали да проникнатъ въ най-южнитѣ части на балканскитѣ земи, тѣ се явявали тамъ не по благоволението на императоритѣ, а като воини и победители. Тукъ-тамъ се загатва въ нашитѣ извори, че нападателитѣ започвали да се застояватъ въ опустошенитѣ области. Редомъ съ това, изглежда, се извършвалъ и другъ процесъ на проникване на първобългаритѣ и славянитѣ въ византийската империя — като наемници въ войската, които понѣкога достигали до най-висшитѣ редове на ромейската военна стълбица. Ако се сѫди по нѣкои мѣстни имена съ славянски обликъ, записани у Прокопия къмъ срѣдата на VI в.[1], може да се предполага, че вече сѫ били образувани и първитѣ славянски поселища отъ войници — наемници. Въ всичко се набелязватъ, прочее, проявитѣ на дълбока промѣна въ живота и въ народностния съставъ на тукашнитѣ земи.

---

[1] Въ така назования текстъ на Псевдо-Кесария отъ VI в. славянитѣ сж посочени като обитатели край Дунава: οἱ Σκλαυηνοὶ καὶ Φυσωνῖται, οἱ καὶ Δανούβιοι προσαγορευόμενοι; вж. указанията за този паметникъ и за старобългарския му преводъ у Niederle, SS, ib., p. 121 n. 1; Радојчић, п. с., с. 205 сл.; Погодинъ, п. с., с. 49 сл.; Васильевъ, Славяни въ Греціи, с. 406 и бел. 3; Јиречек, п. с., с. 51; Поправки, с. 21. Ср. още и другитѣ свидетелства у Станојевић, О јужним слав., с. 126 сл.

[2] Споредъ изчисленията на Диль, п. с., с. 151 и главно на Grosse, op. c., pp. 313, 253, цѣлата византийска войска по времето на Юстиниана е била около 150 хиляди души, а при войнитѣ пълководцитѣ Велизарий и Нарзесъ сж действували съ войска отъ 10—15 хиляди души. Отредитѣ на Балканския полуостровъ сж били много по-малки. Поради това славянски и първобългарски дружини на брой до 3000 души сж се представяли на ромеитѣ като „безбройни множества“. Ако се смѣта, че военнитѣ отреди по онова време сж съответствували на една десета или дори, при онѣзи начини на воюване, на по-голѣма часть отъ общия брой население (ср. J. B. Bury, The Invasion of Europe by the Barbarians (London 1912), p. 38 sqq.) може да се смѣта, че неприятелскитѣ отреди въ нашитѣ земи сж представяли население отъ нѣколко десетки хиляди души. Нападенията, след., ще да сж предприемани не отъ цѣли народи, а отъ отдѣлни неголѣми племена (ср. и Успенскій, п. с., с. 467).

[3] Прибързано е твърдението на Tafrali, op. c, p. 98, че славянитѣ по това време сж били по-малко опасни отъ хунскитѣ племена за империята съ огледъ на „бждещето на гръцката раса“, защото докато хунскитѣ нападения били „преходни“, славянитѣ желаели да се заселятъ окончателно по тѣзи области. Това твърдение на Tafrali се дължи на нѣкакъвъ „исторически ретроспективизъмъ“.

---

[1] Въ свръзка съ опленяването на тукашнитѣ земи могатъ да се припомнятъ нѣкои императорски разпоредби. Презъ 535 г. имп. Юстинианъ издалъ новела (вж. Imp. Justiniani Novellae, I, p. 75 sqq., nov. XV), отправена до цариградския патриархъ Епифаний (25. II. 520 — 5. VI. 536), съ която постановявалъ неприкосновеностьта на църковнитѣ имоти. Презъ 538 г. Юстинианъ билъ принуденъ да издаде друга новела (ib., p. 481 sqq., nov. LXXXV, отправена v. c. Rectori Mysiae), съ която разпоредилъ оставенитѣ на църквата отъ мнозина земи, кѫщи или лозя съ цель да послужатъ приходитѣ имъ за откупване на пленници или за изхранване на бедни (ad redemtionem captivorum vel pauperum alimonias), въ известни случаи да бѫдатъ продавани и полученитѣ срѣдства да бѫдатъ използувани само за казаната цель. Презъ 544 г. подобна разпоредба била издадена до епископитѣ на Томи и Одесосъ (ib., II, p. 256 sqq.). Ср. още Niederle, SS, ib., p. 196 n. 1; Кулаковскій, п. с., II, с. 219; Mutafčiev, op. c., pp. 100/101.

[2] Proc., Anecd., p. 132, 24 sqq. съобщава, че често (πολλάκις) хунски войски опустошавали и опленявали ромейскитѣ земи, но стратезитѣ на Тракия и Илирикъ не дръзвали да ги нападнатъ при завръщането имъ, защото имп. Юстинианъ не позволявалъ, тъй като хунитѣ, споредъ него, били нуждни за съюзници въ борбата противъ готитѣ или други врагове: καὶ ἀπ’αὐτοῦ οἱ βάρβαροι οὗτοι ἐληΐζοντο μὲν ὡς πολέμιοι καὶ ἠνδραποδίζοντο τοὺς τῇδε Ῥωμαίους, ξὺν δὲ τῇ ἄλλῃ λείᾳ καὶ τοῖς αἰχμαλώτοις ἅτε φίλοι καὶ ξύμμαχοι Ῥωμαίοις ὄντες ἐπ’οἴκου ἀπεκομίζοντο . . . Презъ 551 год. пълководецътъ Нарзесъ, на пѫть за Италия, е трѣбвало да прекара известно време въ Пловдивъ, тъй като нѣкаква „хунска войска“ (στράτευμα . . . Οὐννικόν) навлѣзла въ тукашнитѣ земи и безпрепятствено грабѣла и заробвала: ἅπαντα ἦγόν τε καὶ ἔφερον, οὐδενὸς σφίσιν ἀντιστατοῦντος (Proc., ib., II, p. 603, 2 sqq.). Едва следъ като една часть отъ нападателитѣ се отправили къмъ Солунъ, а другата къмъ столицата (ἐπὶ τὸ Βυζάντιον), Нарзесъ — вмѣсто да се разправя съ тѣхъ — продължилъ пѫта си къмъ Италия (ср. Mutafčiev, op. c., p. 33, n. 1). Дали тѣзи хуни не сѫ били тъкмо такива „съюзници“ на ромеитѣ, та затова византийскиятъ пълководецъ не влѣзълъ въ борба съ тѣхъ?

[3] Ἄμανος, Ἱστορία, p. 173, смѣта славянитѣ за „мирни поселници“ на балканскитѣ земи, а не завоеватели (οἱ Σλάβοι θά κατέλθουν ἀργότερα εἰρηνικῶς, ὄχι ὡς κατακτηταί); другаде, сѫщиятъ авторъ (Σκλαβοι.., Πρακτικά, VII (1932), p. 335), като излиза отъ повърхностната съпоставка на името Σλάβος „славянинъ“ съ σκλάβος „робъ“ говори за „постепенно и мирно проникване на славянитѣ отъ Дунава до Пелопонезъ“ — ἡ βαθμιαία καὶ εἰρηνικὴ διείσδυσις Σλάβων ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχρι τῆς Πελοποννήσου — и добавя, че славянитѣ сѫ нападали не самостойно, а само подъ натиска на други племена. Явна е скритата замисъль на гръцкия ученъ, който желае да покаже, че поселенитѣ тукъ славяни не сѫ никакви завоеватели и тукашнитѣ земи не имъ принадлежатъ de jure belli, но сѫ имъ дадени по благоволението на византийскитѣ василевси . . . Странно е, обаче, че и Державин, *п. с., с. 29 сл.. се придържа о тѣзи остарѣли и романтични възгледи.* Но тъй като не може да отрече извършенитѣ „военно-грабителски набѣзи“, той се опитва да ги обясни съ известна „социална промѣна“ въ живота на славянитѣ, чрезъ която се била създала нѣкаква „търговско-военна класа“ всрѣдъ тѣхъ. Именно тя се насочила къмъ това — да овладѣе найважнитѣ търговски срѣдища въ византийската империя. Въ нашитѣ извори, обаче, не се намиратъ никакви податки, които биха подкрепили такова предвзето и едностранчиво обяснение.

DER EUROPÄISCHE SÜDOSTEN WÄHREND DER ERSTEN HÄLFTE DES VI JAHRHUNDERTS

von Ivan Dujčev

Die Slaven beginnen ihre Einfälle in die Balkanhalbinsel in den letzten Jahren der Regierung Anastasios (491—518). In der Zeit von Justinian I (527—565) werden diese Einfälle fast jedes Jahr und auf alle Teile der Halbinsel ausgedehnt. Zur selben Zeit fallen auch die protobulgarichen Stämme, genannt in den byzantinischen Quellen „Bulgaren, Kutriguren, Hunnen“, ein. Die byzantische Herrschaft auf der nördlichen Balkanhalbinsel wurde sehr stark erschüttert. So blieb der Donau nur eine nominelle nördliche Grenze des byzantinischen Reiches. Der Verfasser betrachtet ausführlich die Geschichte dieser Einfälle und ihre Folgen für die alte Bevölkerung der Halbinsel. In dieser Periode suchten die Protobulgaren und Slaven bei ihren Einfällen noch keine Siedlungsgebiete, sondern kamen nur zum Plündern. Infolge dieser zahlreichen, furchtbaren Einfälle wurden die Festungen zerstört, die Bevölkerung zum grössten Teil vernichtet oder in Gefangenschaft geführt. Erdbeben, Überschwemungen, Epidemien und ähnliche Naturerscheinungen wirkten bei der Verheerung mit. Gleichzeitig durchdrangen die Slaven und die Protobulgaren in das byzantinische Reich als foederati und Söldner, die oft die höchsten Ränge der byzantinischen Militärhierarchie erreichten. Nach einigen topographischen Namen, von Procopius gegen Mitte des VI Jhdts aufgezeichnet, darf man annehmen, dass die ersten slavischen Siedlungen aus Söldnern schon entstanden worden sind.

---

[1] Дриновъ, п. с., сс. 168 сл., 187 сл. бѣ посочилъ цѣла редица мѣстни имена, запазени у Прокопия, като ги смѣташе за славянски и виждаше въ това свидетелства за ранното поселване на славянитѣ въ балканскитѣ земи. Niederle, SS, ib., p. 179, n. 1, съкрати този списъкъ, но все пакъ останаха десетина имена, за които той смѣташе, че може да даде славянски успоредици: Στρέδην, нова крепость въ Нови Епиръ (Proc., De aed., p. 117, 11); Δολέβιν (пакъ тамъ; ib., p. 117, 17, нова крепость); Βράτζιστα (нова крепость въ Илирикъ, ib., p. 122, 48); Δέβρη (нова крепость въ Хемимонта: ib., p. 147, 34 - Δέβρη и добавка: Γητριστάσε, v. l.: γητριστάους); Βελεδίνα (крепость въ Мизия, ib., p. 148, 39); Ζέρνης (крепость при Дунава; ib., 127 2); Βέρζανα (подновена крепость въ Дардания; ib., p. 120, 41); Λάβουτζα (подновена крепость въ Дардания; ib., p. 120, 45); Κλεοβέσπτα (подновена крепость въ Илирикъ; ib., p. 121, 16); Πέζιον (подновена крепость въ стария Епиръ; ib., p. 118, 21); Κάβετζος (область; ib., p. 121, 11). Дори и да се изхвърлятъ нѣкои отъ тѣзи имена като съмнителни, все пакъ оставатъ другитѣ, чиито славянски обликъ е неотречимъ. Въ такъвъ случай би трѣбвало да се приеме, че следъ 558 г., когато е било съставено съчинението Περὶ κτισμάτων (вж. за датата Krumbacher, op. c., p. 232), а не по-рано (както мисли Niederle, SS, ib., p. 179), на полуострова е имало славянски селища. Може да се припомни, че по времето на Юстиниана по балканскитѣ земи е имало поселища на кутригури, лонгобарди, гепиди, готи, херули (вж. указанията на изворитѣ у Станоевић, О јужним словенима, с. 137 сл.).

ГРЪЦКО-БЪЛГАРСКИТѢ ОТНОШЕНИЯ

отъ Г. П. Геновъ

Нашата задача не е да се занимаваме съ гръцко-българскитѣ отношения изобщо, а само да проследимъ тѣхното развитие презъ последнитѣ три десетилѣтия и то предимно въ тѣхната политическа страна. Разглеждането на тѣзи въпроси се налага, между другото, за да се хвърли известна свѣтлина върху нѣкои политически въпроси, които бѣха поставени наново отъ последнитѣ събития.

Върху гръцко-българскитѣ отношения презъ последнитѣ десетилѣтия се е писало твърде много. Една часть отъ писаното има чисто полемиченъ характеръ, което се обяснява отъ особенитѣ събития, които преживѣха двата народа напоследъкъ и особенитѣ условия, въ които тѣ бѣха поставени. Днешнитѣ времена налагатъ едно ново, по възможность, по-обективно разглеждане на тия отношения, за да могатъ да се извлѣкатъ известни поуки отъ craналитѣ събития и да не се повтарятъ грѣшки, които въ миналото се оказаха сѫдбоносни. Нѣма съмнение, че да се говори съ пълна обективность за събития, които току-що сѫ станали и носящи толкова много политически елементи въ себе си, не е лесна работа. Все пакъ известни истини могатъ да се подчертаятъ, безъ да бѫдатъ съвсемъ затъмнени отъ влиянието на политиката.

Върху гръцко-българскитѣ отношения винаги сѫ въздействували известни фактори, които нищо не е било въ състояние да отстрани. Преди всичко тукъ се намѣсва едно минало, което по единъ неотразимъ начинъ винаги е оказвало своето влияние върху взаимнитѣ отношения между двата народа въ течение на цѣлата имъ история, до последнитѣ дни. Едно минало, пълно съ драматизъмъ, кървави борби, стремежъ за завладяване и асимилация. Това минало нищо не е въ състояние да го заличи и то продължава и днесъ да тегне върху тѣхната обща сѫдба.

Създаването на новата българска държава презъ 1878 г. заварва отношенията на двата народа подъ впечатлението на craналитѣ преди това събития. Една упорита и смѣла църковна борба срещу Патриаршията и нейнитѣ елинизаторски попълзновения въ срѣдата на българския народъ, борба, която се увѣнча съ създаването на независима българска църква; това бѣ, нѣма съмнение, тежъкъ ударъ за гърцитѣ и за тѣхния стремежъ за възкресяването на старата византийска империя. Вториятъ, още по-голѣмъ, бихме казали, смъртоносенъ ударъ за тѣхнитѣ мегаломански идеи, бѣ създаването на Санъ-Стефанска България. Тя окончателно туряше кръстъ на всѣкакви тѣхни планове за възсъздаване старото величие на нѣкогашна Византия.

Естествено е, че гърцитѣ въ Атина и въ Цариградъ не можаха да се помирятъ съ създадената Велика България, която обемаше тритѣ исторически области, населени съ българи: Мизия, Тракия и Македония и излизаше на две морета: Черното и Бѣлото, съ пристанище Кавала. Доколкото слабитѣ гръцки сили позволяваха въ оная епоха, отъ Цариградъ, гдето бѣше седалището на Патриаршията, и отъ Атина, столицата на малкото гръцко кралство, се започна усилена борба, съ всички срѣдства, за да се провали дѣлото на обединението на българския народъ. За тѣхно щастие и за наше нещастие, гръцкитѣ интереси на момента съвпадаха съ интереситѣ на нѣкои отъ великитѣ Сили, на първо мѣсто на Англия, и Санъ-Стефанска България бѣ, както се знае, погребана въ Берлинъ. Но тя бѣ погребана само въ протоколитѣ на Берлинския конгресъ и въ договора, който тамъ бѣ подписанъ. Тя остана да сѫществува като една реалность, призната и отъ Цариградската конференция на Силитѣ презъ 1876—1877 г., защото населението на тритѣ откѫснати една отъ друга, по волята на Конгреса, области бѣше въ голѣмото си мнозинство българско. Този фактъ не можеше да не смущава нашитѣ съседи и по-специално гърцитѣ. Ето защо тѣ се заловиха съ всички срѣдства, съ които разполагаха, да спасятъ онова, което могатъ, при новитѣ условия. Скоро, обаче, тѣ се убедиха, че не само въ новосъзданеното българско княжество, но и въ изкуствено създадената отъ Конгреса автономна область, наречена Източна Румелия, не могатъ да разчитатъ на нищо. Още първитѣ избори за Областното събрание въ автономната область показаха, че гърцитѣ никѫде тамъ не живѣятъ въ компактни маси и че се губятъ съвсемъ между грамадното мнозинство чисто българско население. Оставаше, обаче, Македония, върната по решение на Берлинския конгресъ подъ прѣкото и непосрѣдствено управление на султана, съ уговорката на нѣкакви реформи, предвидени въ чл. 23 на Берлинския договоръ.

Не само Македония отъ всички български земи бѣше най-близо до Гърция и елинизацията бѣ най-силна въ нея, но тамъ имаше да се решава единъ валенъ църковно-народностенъ въпросъ: за юрисдикцията на българската Екзархия, който не бѣ решенъ съ султанския ферманъ отъ 1870 г. Както се знае, ферманътъ постави всички епархии отъ Северна и Южна България направо подъ ведомството на Екзархията, а отъ Македония само Велешката епархия. За останалитѣ македонски епархии ферманътъ предвиждаше произвеждането на плебисцитъ. Само ако две трети отъ православното население на дадена епархия би гласувало за Екзархията, само тогава тази епархия би могла да мине подъ нейната юрисдикция, като се отцепи отъ Патриаршията.

Наистина, презъ 1872 г. станаха подобни плебисцити въ Охридската и Скопска епархии. Почти цѣлото православно население въ тѣхъ гласува за Екзархията, но резултатъ отъ този плебисцитъ не можа да се получи, поради настѫпилитѣ наскоро следъ това събития: възстанието въ Херцеговина, Априлското възстание въ България и Освободителната война. Гърцитѣ пожелаха да използуватъ новосъздаденото положение въ Македония следъ Берлинския конгресъ и насочиха цѣлото си внимание къмъ тази българска область. Тѣхнитѣ действия тамъ бѣха облагоприятствувани отъ факта, че българското княжество бѣше слабо да се бори съ гърцитѣ, а при това върху България тежеше Румелийскиятъ въпросъ.

Презъ 1885 г. стана Съединението. Южна България се присъедини къмъ Княжеството. Бѣ направена една решителна крачка къмъ обединението на българския народъ, следъ неговата злополучна сѫдба на Берлинския конгресъ. Това възбуди наново недоволството на нашитѣ съседи, сърбитѣ и гърцитѣ. Сърбия дори нападна България съ цель да осуети Съединението. Гърция би направила сѫщото, ако имаше обща граница съ България. Единствена Турция, която въ сѫщность бѣ най-много заинтересувана отъ Съединението, запази спокойствие. Румъния сѫщо не мръдна, действувайки главно подъ влияние на особенитѣ отношения на неприязънь, каквито тя имаше къмъ Русия следъ Берлинския конгресъ.

Времето на Регенството и първитѣ години на царуването на князъ Фердинанда, години на усилена борба между Княжеството и неговата освободителка, доведоха до чувствително подобрение на турско-българскитѣ отношения. Правителството на Стамболова поиска да използува това разположение на Портата за известни придобивки въ Македония. При сѫществуващитѣ тогава политически условия, единствено можеше да се работи само въ църковно-училищна плоскость. Всѣко повдигане на въпроса за реформи, както това бѣ предвидено въ чл. 23 на Берлинския договоръ, би срещнало решителната съпротива на турцитѣ, които бѣха твърде чувствителни по този въпросъ, и би влошило неминуемно турско-българскитѣ отношения. Правителството на Стамболова благоразумно пожела да се движи въ рамкитѣ на едно признато и установено отъ самата Порта право и заради това започна да настоява за изпълнението на клаузитѣ на султанския ферманъ отъ 1870 г. Като продължение на онова, което бѣ започнало презъ 1872 г., то поиска назначаването на български владици въ Охридъ и Скопие. Първиятъ градъ, важенъ центъръ на българската народность въ Западна Македония, свързанъ съ името на единъ отъ първитѣ български просвѣтители, Св. Климента, а вториятъ — най-северенъ постъ на българския елементъ срещу домогванията на сърбитѣ, чиито аспирации къмъ Македония ставаха всѣки день по-очебийни. Въ тия усилия Стамболовъ успѣ. Султанътъ издаде, презъ 1891 г., ферманъ за назначаване на български владици въ Охридъ и Скопие.

Стамболовъ продължи да работи по този пѫть. Презъ 1894 г., малко преди своето падане, той успѣ да издействува два нови фермана за назначаване български владици въ Велесъ и Неврокопъ. Тази политика бѣ продължена отъ следващия кабинетъ на д-ръ К. Стоиловъ. Презъ 1897 г. той издействува отъ Портата берати за назначение на български владици въ Битоля, Дебъръ и Струмица. Тамъ, гдето бѣ невъзможно да се назначатъ български владици, бѣха назначавани архиерейски намѣстници, които уреждаха въ църковно и училищно отношение българскитѣ народностни църковно-училищни въпроси. Това бѣ особено важно за Южна Македония, гдето съпротивата на гърцитѣ и на Патриаршията бѣ най-силна.

Успоредно съ това вървѣше бързото развитие на българското учебно дѣло въ тритѣ македонски вилаета: Битолския, Скопския и Солунския. Още презъ учебната 1894—1895 г. въ Македония имаше 667 български училища, съ 949 учители и 36,623 ученици, чието число нараства презъ учебната 1911—1912 г. на 2,120 училища съ 98,068 ученици. Въ Македония имаше и 9 български епархии, съ 1,331 черкви, 294 параклиси, 73 монастири и 1,310 свещеници българи. На всѣки случай въ оная епоха въ Македония имаше повече български училища, отколкото гърцитѣ и сърбитѣ имаха въ своитѣ собствени страни.

Самитѣ тѣзи факти, безъ да е нуждно да добавяме редица други, посочватъ много ясно народностния характеръ на Македония и силата на българския елементъ тамъ.

Естествено, това развитие на работитѣ въ Македония никакъ не се нравѣше на нашитѣ съседи, които виждаха всички тѣхни планове за влияние въ тази область да пропадатъ. За всички, обаче, бѣ ясенъ фактътъ, че къмъ края на миналото столѣтие борбата между българи и гърци за влияние и народностно-културно надмощие се приключваше съ пълната победа на българитѣ. Гърцитѣ се запазваха известно време само въ най-южнитѣ покрайнини на Македония, съседни съ гръцкитѣ земи. Това тържество на българитѣ въ цѣла Македония дразнѣше не само гърцитѣ, не по-малко то дразнѣше и сърбитѣ. Еднакво застрашени отъ българското влияние и отъ растящата българска сила, между гърци и сърби се дойде до едно твърде естествено сближение, насочено срещу българитѣ. Това сближение се изрази, презъ 1902 г., въ назначаването отъ Патриаршията на сръбския епископъ Фирмилиянъ за сръбски скопски митрополитъ, който замѣсти останалия безъ паство гръцки митрополитъ въ Скопие.

Този фактъ посочи, че между гърци и сърби се установява едно сътрудничество въ Македония съ единствена задача да се борятъ срещу българитѣ и срещу тѣхното растяще влияние. На този фактъ въ последствие, за жалость, се обърна твърде малко внимание отъ страна на официалната българска политика презъ сѫдбоносната 1912 г., когато се уговаряха условията на балканския блокъ.

Гърцитѣ, както и сърбитѣ, използуваха твърде много нещастията, които сполетѣха българското население въ Македония следъ Илинденското възстание презъ 1903 г. Сърбитѣ започнаха още по-усилено своя походъ въ северна и северо-западна Македония, а гърцитѣ — въ Южна Македония. Тогава станаха печалнитѣ инциденти въ Загоричани, Суровичъ и други мѣста, гдето гръцкитѣ андарти нападаха и избиваха беззащитното българско население. Тѣзи събития, естествено, не можаха да не влошатъ още повече отношенията между насъ и сръбско-гръцкия блокъ въ Македония.

Но следъ години въ отношенията между България, Сърбия и Гърция настѫпи единъ твърде неочакванъ обратъ. Причини за това има твърде много. Преди всичко бѣше на лице все по-голѣмото влошаване на положението на всички християнски елементи въ Турция, следъ като презъ 1908 г. младотурцитѣ завзеха властьта. Тѣхната политика още отъ първия моментъ се показа като твърде агресивна, засѣгаща едновременно и тритѣ балкански държави: България, Сърбия и Гърция. Засѣгаше ги тя, както въ положението имъ като държави на Балканитѣ, засѣгаше ги и въ териториитѣ на самата

Турция, населени съ тѣхни сънародници. Това бѣ Македония, Тракия, Епиръ, Тесалия, Стара Сърбия и Новопазарския санджакъ, които страдаха твърде много отъ денационализаторската политика, която младотурскиятъ комитетъ искаше да прокарва навсѣкѫде въ империята, гдето имаше въ по-компактни маси християнско население. Това особено много засѣгаше европейскитѣ турски владения.

На всѣки случай, презъ 1911 г. започнаха да се установяватъ по-приятелски връзки между тритѣ християнски държави на Полуострова, които връзки завършиха съ подписване на единъ съюзенъ договоръ между България и Сърбия на 13 мартъ 1912 г., последванъ отъ една военна конвенция между България и Гърция отъ 29 май с. г. Цельта на всичкитѣ тѣзи споразумения бѣ да се подготви една обща военна акция срещу Турция за освобождението на неосвободенитѣ още християни. Това значеше раздѣлата на земитѣ населени съ християни между тритѣ съюзни държави, къмъ които се присъедини и Черна Гора.

Претенциитѣ на България и Сърбия бѣха конкретизирани въ единъ не особено сполучливъ както въ политико-стратегическо, така и въ редакционно отношение договоръ. Респективнитѣ претенции на България и Гърция не бѣха стипулирани въ никакъвъ международенъ документъ, съ забележката, че тѣ ще бѫдатъ разграничени въ последствие, евентуално, следъ завършване на войната.

Войната срещу Турция завърши наистина успѣшно за съюзницитѣ, но мѫчнотиитѣ произтекоха по-късно, при разпредѣлянето на завзетитѣ отъ Турция територии. Споровет не само влошиха отношенията, но, както се знае, доведоха до т. н. междусъюзнишка война презъ м. юний 1913 г. Отъ този моментъ насетне отношенията между България и Сърбия, България и Гърция никога вече истински не се подобриха.

Главниятъ споръ между насъ и гърцитѣ следъ завършването на войната срещу Турция бѣше за Солунъ. Венизелосъ предлагаше границата между България и Гърция да мине северно отъ този градъ, като последниятъ остане въ предѣлитѣ на гръцката държава. Отъ наша страна се настояваше, Солунъ да остане въ нашитѣ предѣли, понеже по договора съ Сърбия ние имахме голѣмата часть отъ задвардарска Македония, дори ако рускиятъ царь би присѫдилъ цѣлата спорна зона на сърбитѣ.

Отношенията между насъ и гърцитѣ се усложняваха отъ споровет, които изникнаха съ още по-голѣма сила между насъ и Сърбия. Сръбското правителство предяви претенции върху цѣла западна Македония, като отказа да се подчини на разпоредбитѣ на договора отъ 1912 г. Най-малкото, което то поиска, бѣ да се даде право на арбитъра да решава спора за цѣла Македония, а не само за спорната зона. Българското правителство отказа, като се позова на формалния текстъ и не възприе сръбската теза за ревизия на цѣлия договоръ.

По този начинъ България се намѣри въ остъръ споръ и съ двамата си съюзника. За да запазятъ по-лесно своитѣ придобивки тѣ побързаха и сключиха таенъ отбранителенъ и нападателенъ договоръ срещу България, подписанъ въ Солунъ на 24 май 1913 г. Когато пъкъ работитѣ се усложниха и се дойде до Междусъюзнишката война, отъ това обстоятелство се възползуваха останалитѣ наши съседи: Румъния и Турция и България се видѣ нападната отъ четири страни. За насъ настѫпи голѣма национална катастрофа: България изгуби не само всички придобивки въ Македония, на каквито имаше право следъ победоносната война срещу Турция, но и Южна Добруджа. Мирътъ бѣ подписанъ въ Букурещъ на 10 августъ 1913 г. Тамъ българскитѣ делегати се опитаха да запазятъ за България поне областьта Сѣръ, Кавала, Драма, но намѣсата на германския императоръ Вилхелмъ II наложи и тази область да се отстѫпи на Гърция. Пакъ тамъ представительтъ на Гърция, Политисъ, предложи да се подпише особена конвенция между България и Гърция за признаване на църковно-училищни права на гърцитѣ, които оставаха въ България, и на българитѣ, които оставаха въ Гърция. На това предложение се противопоставиха най-енергично сърбитѣ, защото, отъ една страна, то би наложило и на сърбитѣ подобни задължения, които тѣ не искаха по никой начинъ да приематъ, отъ друга — защото, щомъ гърцитѣ признаваха, че славянското население на Южна Македония, която по Букурещкия договоръ оставаше въ гръцкитѣ предѣли, е българско, нѣма съмнение, че и населението на северна Македония е сѫщо българско. Това отиваше противъ сръбската теза, че населението на Македония е сръбско или съ неопредѣлено национално съзнание. Разбира се, тази сръбска теза бѣше съвсемъ несъстоятелна, защото цѣлиятъ културенъ животъ и народностно съзнание на това население бѣше българско, за което свидетелствуваха стотицитѣ български училища, които покриваха цѣла Македония. Това бѣ известно и на гърцитѣ, но тѣ се съгласиха съ сърбитѣ и предложението на Политисъ бѣ изоставено.

Естествено, следъ всичко станало, отношенията между България и Гърция не можеха да бѫдатъ повече приятелски. Една постоянна натегнатость се чувствуваше въ тѣхъ, усложнена отъ растящата обществена неприязънь, която въ нѣкои случаи се разрази дори до противогръцки движения въ България и противобългарски — въ Гърция.

При това положение настѫпи войната отъ 1914 г. На следната година България се намѣси на страна на Централнитѣ империи. Гърция остана първоначално неутрална, но малко по-късно Венизелосъ я намѣси на страна на Съглашението. По този начинъ двата съседни страни пакъ се намѣриха въ противни лагери. Това бѣ лесно обяснимо, защото Гърция се стремѣше да запази придобивкитѣ си отъ 1913 г., докато България търсѣше ревизия на създаденото съ Букурещкия договоръ положение. Нѣкои опити да се привлѣче България на страна на Съглашението, като ѝ се направятъ известни отстѫпки отъ нейнитѣ съседи, завършиха напълно безуспѣшно поради сръбската и гръцката съпротива. Съ голѣма мѫка Венизелосъ се съгласи да отстѫпи на България само Кавала съ малка територия край Струма, но краль Константинъ се възпротиви и този последенъ опитъ, направенъ подъ давление на западнитѣ Сили, да се дойде до едно гръцко-българско разбирателство, пропадна. Ясно бѣше, че не сѫществуваха никакви реални основания да се мисли за едно лесно разбирателство между бившитѣ балкански съюзници.

Краятъ на първата свѣтовна война предизвика още по-голѣмъ разривъ въ отношенията между Гърция и България. Въ Ньойи България не само не видѣ поправени нѣкои отъ неправдитѣ, извършени спрямо нея презъ 1913 г., но Гърция завзе и Западна Тракия — малкия излазъ, който Букурещката конференция бѣ оставила на нашата страна на Бѣлото море. Нѣщо повече. Венизелосъ се опита да се отърве веднажъ завинаги отъ българитѣ, които все още въ компактни маси оставаха въ гръцкитѣ предѣли. Вмѣсто да се приложатъ спрямо тѣхъ специалнитѣ договори за покровителството на малцинствата, какъвто договоръ бѣ подписала, подъ гаранциитѣ на самата Парижка конференция, и самата Гърция, гръцкиятъ министъръ-председатель Венизелосъ наложи на България, заедно съ Ноьйиския договоръ да подпише и специална конвенция, наречена за „доброволно“ изселване, чиято цель бѣ да спомогне за изгонването на по-голѣмата часть отъ българското население отъ предѣлитѣ на Гърция.

Тази конвенция Венизелосъ обърна отъ „доброволна“ въ насилствена, защото застави съ сила по-голѣмата часть отъ българското население да се пресели въ България, безъ да държи каквато и да било смѣтка за неговото лично желание. Това, нѣма съмнение, бѣ една жестока мѣрка, която, обаче, малко по-късно гърцитѣ изпитаха въ по-голѣмъ размѣръ върху себе си съ изгонването на мало-азиятскитѣ гърци отъ турцитѣ следъ поражението на гръцката армия при Сакария. Изпълни се евангелската истина: съ каквато мѣрка мѣришъ, съ такава ще ти се мѣри.

Българското население, обаче, пострада твърде много отъ нея. Отъ България въ Гърция се изселиха твърде малко гърци, защото изобщо гръцкиятъ елементъ бѣше твърде малоброенъ въ нашата страна въ сравнение съ българитѣ, които Букурещкиятъ и Ньоийскиятъ договори оставиха въ Гърция. Напротивъ, отъ Гърция въ България бѣха изгонени нѣколко пѫти повече българи.

Споредъ конвенцията за „доброволното“ изселване отъ 27 ноемврий 1919 г., преселницитѣ българи отъ Гърция и гърци отъ България имаха право да изнесатъ своята покѫщнина и движимитѣ си имоти безъ да бѫдатъ облагани съ каквото и да било вносно или износно мито (чл. 6 ал. 1). Недвижимитѣ имоти, обаче, не можеха да бѫдатъ продавани. Съ подписването на конвенцията тѣхнитѣ собственици изгубваха правото да разпореждатъ съ тѣхъ. Тѣ трѣбваше да бѫдатъ оценени по нареждането на една смѣсена комисия, председателствувана отъ лице, назначено отъ Обществото на народитѣ, а самитѣ имоти оставаха въ разпореждане на мѣстното правителство, което ще ги раздаде на преселницитѣ, които ще дойдатъ отъ другата държава. При това положение, българитѣ трѣбваше да изоставятъ своитѣ имоти въ гръцка Македония и Западна Тракия, които гръцкото правителство раздаде на гърцитѣ, изселени отъ България, а най-главно, на малоазиятскитѣ гърци бѣжанци, изгонени отъ турцитѣ. Неправдата бѣше тамъ, че докато отъ България се изселиха твърде малко гърци, напротивъ отъ Гърция дойдоха въ нашата страна много повече българи, за които изоставенитѣ отъ гърцитѣ земи бѣха съвсемъ недостатъчни, а пъкъ българитѣ изоставиха много повече свои земи въ Гърция.

Когато по-късно се ликвидираха недвижимитѣ имоти въ Гърция и България, установи се, че стойностьта на имотитѣ, които оставиха българитѣ въ Гърция, бѣше много по-голѣма отъ стойностьта на имотитѣ, които гърцитѣ изоставиха въ България, макаръ оценката да ставаше винаги въ полза на гърцитѣ, като българскитѣ имоти се оценяваха твърде низко, а гръцкитѣ имоти въ България се оценяваха много по-високо. Това показваше, че българитѣ бѣха оставили много повече имоти въ Гърция, отколкото гърцитѣ въ България. Въ резултатъ се яви едно голѣмо активно салдо отъ тази равносмѣтка въ полза на България срещу Гърция. Гърцитѣ правиха дълго време прѣчки на неговото, поне формално, уреждане. Съгласиха се едва следъ като въпросътъ бѣ повдигнатъ отъ България въ Женева. Тогава се подписа известната конвенция Молловъ—Кафандарисъ, споредъ която България имаше право да получи отъ Гърция една сума около единъ милиардъ и петдесеть милиона български лева; тази сума представляваше паричната разлика между имотитѣ, оставени отъ българитѣ въ Гърция, и имотитѣ, оставени отъ гърцитѣ въ България.

Но и тази така уговорена сума, която въ сѫщность не бѣше на българската държава, а на българскитѣ бѣжанци, и бѣ предназначена да служи за изплащането на издаденитѣ отъ българското правителство бѣжански облигации срещу стойностьта, именно, на имотитѣ, които тѣзи бѣжанци бѣха оставили въ Гърция, не бѣ платена отъ гръцкото правителство. За да откаже изпълнението на това си задължение, то се позова на сѫдбата на репарациитѣ. По предложение на американския президентъ Хувъръ, направено презъ 1931 г., спре се, за неопредѣлено време, плащането на репарациитѣ и всички междудържавни вземания, произтичащи отъ войната. Възъ основа на така дадения мораториумъ, гръцкото правителство отказа да плати и сумата по конвенцията Молловъ—Кафандарисъ, защото, споредъ него, тя произтичала отъ войната и била задължение на правителство къмъ правителство. И двета гръцки твърдения бѣха съвсемъ неоснователни. Задълженията на Гърция по конвенцията Молловъ—Кафандарисъ не сѫ въ действителность междуправителствени задължения, а задължения на гръцкото правителство къмъ частни лица — българитѣ-бѣжанци отъ самата Гърция, чиито имоти гръцкото правителство бѣ присвоило по силата на самата конвенция за „доброволно“ изселване. Освенъ това, казаното задължение не е последица на войната, а на специална конвенция, която уреждаше едно положение, независимо отъ самата война. На много мѣста стана размѣстване на границитѣ, територии се откѫснаха отъ една държава и се присъединиха къмъ друга, но никѫде не станаха подобни размѣствания на населения. Това, което направи Венизелосъ, бѣше въ сѫщность едно злополучно изключение отъ общото правило въ международното право, че анексията на територии не оказва никакво влияние върху населението и неговитѣ имоти. Населението на една анексирана область остава по мѣстата си, запазва имотитѣ си, само промѣня своето поданство, като взема поданството на държавата, която придобива територията. Това е безспорниятъ принципъ въ международното право. Венизелосъ наложи неговото нарушение и то по единъ много жестокъ и несправедливъ начинъ, а въ последствие гръцкото правителство отказа да заплати и онова, което остана да дължи на нещастнитѣ бѣжанци.

За да има основание да откаже своитѣ плащания по конвенцията Молловъ-Кафандарисъ, гръцкото правителство взе много по-рано съответнитѣ мѣрки. Споредъ първото разпредѣление на репарациитѣ между победителитѣ, Гърция запази много слабо участие въ частьта на българскитѣ репарации. Понеже тогава се смѣташе, че най-много репарации ще могатъ да се вematъ отъ Германия, всички държави-победителки се стремѣха да запазятъ по-голѣмо участие именно въ германскитѣ репарации. По-късно се видѣ, че Германия не е въ състояние да плаща. Тогава Гърция, на Конференцията въ Хага презъ 1930 г., се отказа отъ всѣкакво почти участие въ германскитѣ репарации и запази правото си на голѣмо участие (почти на 80 на сто) въ българскитѣ репарации. На всѣки случай, споредъ решението, взето въ Хага, Гърция стана нашъ кредиторъ по репарациитѣ на една сума много по-голѣма, отъ оная която ни дължеше по конвенцията Молловъ-Кафандарисъ. Така че още преди моратoриума на Хувъра, Гърция се бѣ приготвила да откаже плащането на онова, което дължеше по конвенцията за бѣжанскитѣ имоти.

Колкото и несправедливъ да бѣ този гръцки отказъ, България нѣмаше никаква възможность да наложи своето справедливо искане. Още повече, че Постоянниятъ сѫдъ за международно правосѫдие въ Хага се смѣтна некомпетентенъ да се занимае съ него, понеже Гърция бѣ подписала факултативната клауза за задължителния арбитражъ предъ този сѫдъ съ известни резерви, които ѝ даваха право да откаже неговата юрисдикция. Най-после, заслужава да се отбележи, че следъ гръцкия отказъ България бѣ заставена сама да осигури службата по бѣжанскитѣ облигации като изплащаше изтичащитѣ купони, защото, ако не бѣ сторила това, облигациитѣ биха се обезценили и нещастнитѣ бѣжанци биха изгубили и малкото, което бѣ останало отъ тѣхнитѣ имоти. Съ други думи, България единствена отъ победенитѣ продължи да плаща репарации, каквито никой другъ не плащаше. Гърция пъкъ единствена отъ „победителитѣ“ получи и следъ мораториума на президента Хувъръ репарации, като не плати задълженията си по конвенцията Молловъ-Кафандарисъ.

Въ конвенцията за „доброволно“ изселване има и други интересни постановления. Споредъ нейния членъ 7, всички разтурени общини, включително черкви, монастири, училища, болници или фондации отъ всѣкакъвъ видъ, ако тѣхнитѣ членове се изселятъ, смѣсената комисия ще реши, дали и при какви условия тѣзи членове ще иматъ право да вematъ съ себе си или пренесатъ движимитѣ имоти на тѣзи общини, а недвижимитѣ имъ имоти ще бѫдатъ ликвидирани на общо основание. Тѣзи разпоредби сѫ твърде важни, защото тѣ издаватъ замисъла на авторитѣ на конвенцията да се изсели цѣлото българско население отъ Гърция и да се ликвидира съ неговитѣ черкви, училища и всѣкакви фондации, дори и съ неговитѣ гробища, нѣщо, което въ миналото дори фанатизиранитѣ мюсюлмани не сѫ си позволявали. Цельта, очевидно, бѣ не само да се изсели цѣлото българско население отъ Гърция, но и да се заличатъ всѣкакви спомени и следи отъ него — то, което имаше тамъ повече отъ хилядолѣтно сѫществуване.

Причинитѣ, по които гърцитѣ създадоха тази конвенция сѫ ясни: България съ основание претендираше за области, които безспорно ѝ принадлежаха етнически, но които, поради злополучнитѣ войни, останаха въ предѣлитѣ на Гърция. Гърцитѣ знаеха, че българскиятъ народъ не може да се откаже отъ своитѣ легитимни стремежи къмъ тѣзи области, населени отъ вѣкове съ негови сънародници и затова потърсиха едно радикално срѣдство за разрешение на този неприятенъ за гърцитѣ въпросъ, като прогонятъ българското население отъ роднитѣ му огнища. Гърцитѣ не вѣрваха въ бързата асимилация на това твърдо въ своето национално съзнание българско население. Тѣ познаваха коравия характеръ на македонскитѣ и тракийски българи и тѣхната страстна преданость къмъ роднитѣ имъ огнища, къмъ земята, гдето сѫ се родили и отрасли, къмъ гробоветѣ на тѣхнитѣ родители и дѣди, изобщо къмъ всичко родно.

Знаейки много добре тази привързаность у българина къмъ родния му кѫтъ, въ Атина бѣха увѣрени, че доброволната опция за българското поданство, каквато предвиждаха договоритѣ за защита на малцинствата, нѣма да даде чаканитѣ отъ гърцитѣ резултати, защото българинътъ ще предпочете, при всички обстоятелства, да остане въ своето огнище, предъ неизвестностьта, рисковетѣ и страданията, които носи всѣка емиграция, съ надеждата, че покъснитѣ политически събития ще подобрятъ неговата нерадостна сѫдба. Това той би предпочелъ, защото само така той ще остане да пази своята бащина земя, която обича повече отъ всичко друго въ свѣта. За това обърнаха конвенцията за „доброволното“ преселване въ конвенция за принудително изселване. Като последица на това не по-малко отъ 300.000 бѣжанци поеха нерадостния пѫть на изгнанието отъ роднитѣ огнища, за да дойдатъ, немили недраги, въ братска България, кѫдето да търсятъ своето по-нататъшно щастие.

Венизелосъ пожела да разшири действието на тази конвенция и за други държави, съседи на България, които, ако желаятъ, можеха да се присъединятъ къмъ нея и тогава нови потоци отъ български бѣжанци да потечеха къмъ българскитѣ граници. Това бѣ смисълътъ на чл. 16 отъ конвенцията. Но тя все пакъ остана изолирано гръцко дѣло и къмъ нея никой не се присъедини.

Въпросътъ за преселването на македонскитѣ и тракийскитѣ българи трѣбва да бѫде освѣтленъ отъ нѣколко страни. Преди всичко той не почиваше на началото на взаимностьта, защото срещу нѣколко стотинъ хиляди българи, които се преселиха отъ Гърция въ България, отъ нашата страна се изселиха едва нѣколко десетки хиляди гърци. По този начинъ това преселване не засегна еднакво и двѣтѣ страни.

Но въпросътъ има и една психическа и една политическа страна. Населението е привързано здраво къмъ мѣстото, гдето отъ вѣкове сѫ живѣли неговитѣ прадѣди. Това е особено вѣрно за земедѣлското население, което е твърде много привързано къмъ своето стопанство и къмъ земята, която работи и която го храни. При това, то е свързано помежду си социално съ известни морални и семейни връзки, които едно преселване ще разкѫса и при никакви нови условия тѣ не могатъ да бждатъ възстановени. За тѣзи морални загуби населението не може да бжде възнаградено по никакъвъ начинъ.

Но то не може да бжде задоволено, поне отчасти, и въ материално отношение... То изоставя своя уседналъ животъ, своето стопанско обзавеждане, своитѣ занятия, които дотогава сж били източникъ на неговитѣ срѣдства за живѣене, преселя се въ нова страна, гдето всичко трѣбва да започне отново. Често земедѣлското население трѣбва да отиде въ градоветѣ, гдето не може да се обзаведе и само увеличава кадритѣ на неквалифицирания градски пролетариятъ. Или, обратно, отъ градския животъ изпращатъ го въ село, гдето не винаги лесно може да привикне съ новия си животъ и не може стопански да се нареди. Такава бѣ сждбата на по-голѣмата часть отъ бѣжанцитѣ, които конвенцията за „доброволното“ преселване ни прати отъ гръцка Македония и Бѣломорска Тракия.

Но въпросътъ имаше и своята политическа страна. Ние не можехме да гледаме на несправедливитѣ граници, които победителитѣ прокараха съ Парижкитѣ договори, като на нѣщо окончателно установено, защото знаехме, че тѣзи граници бѣха резултатъ на насилие, което бѣ последица отъ нещастнитѣ за насъ войни. Никжде на Балканитѣ не попитаха, каква е волята на населенията, каква политическа сждба тѣ предпочитатъ да си опредѣлятъ. Териториялниятъ патримониумъ на единъ народъ не се заключава само въ границитѣ на държавата, каквито тя има въ даденъ моментъ, а навсѣкжде, гдето живѣятъ негови сънародници, особено въ по-гжсти маси. За насъ бѣше ясно, че съ изселването нашитѣ съседи, и по-специално гърцитѣ, желаеха да измѣнятъ етническия характеръ на нѣкои области, населени отъ вѣкове съ българи, та по този начинъ да намалятъ нашия териториаленъ националенъ патримониумъ, а съ това да турятъ точка на нашитѣ териториални претенции къмъ тѣзи мѣста.

По този начинъ нашитѣ съседи, които бѣха на страна на държавитѣ победителки, се стремѣха да затвърдятъ границитѣ, които имъ даде Парижката конференция, и да консолидиратъ своята политическа власть върху територии, които не бѣха тѣхни въ народностно отношение.

Тази бѣше мисъльта на покойния Венизелосъ, когато той предложи на великитѣ Сили отъ Съглашението конвенцията за „доброволното“ изселване, а последнитѣ я наложиха на победена България. Подобенъ начинъ на процедиране, обаче, съвсемъ не бѣ отъ естество да поддържа и затвърдява приятелскитѣ връзки между съседитѣ и мира между тѣхъ. Много подобни примѣри изъ международния животъ потвърждаватъ правотата на тази мисъль.

Нека завършимъ печалната страница на изгонването на българския елементъ отъ Македония и Тракия съ думитѣ на французкия ученъ и публицистъ Люсеинъ Брьонъ: „Изглежда опитътъ за изселването на българитѣ отъ Гърция и на гърцитѣ отъ България не ще се вече повтори. Народитѣ не могатъ никога да следватъ постояннитѣ промѣни, които ставатъ на границитѣ. Да се премахнатъ малцинствата съ преселване, това е неосжществимъ блѣнъ

Въ допълнение на онова, което казахме до тукъ за гръцко-българскитѣ отношения, трѣбва да се добави и за най-сериозния, но, за съжаление, безуспѣшенъ опитъ, който се направи, за да се поправятъ, поне отчасти, злинитѣ, които причини конвенцията за „доброволното“ изселване. Това е допълнителната конвенция, наречена по името на своитѣ автори конвенция „Политисъ-Калфовъ“.

Въ заседанието на съвета на Обществото на народитѣ на 29 септемврий 1924 г., проф. Джилбертъ Мжрей докладвалъ сключената между българския представитель, г. Калфовъ и гръцкия представитель, г. Политисъ конвенция за покровителствуване на гръцкитѣ малцинства въ България и на българскитѣ въ Гърция. Разбира се, касае се за малцинствата, които бѣха останали по своитѣ родни мѣста следъ дотогавашното прилагане на конвенцията за „доброволното“ изселване.

Важното въ новата конвенция Политисъ-Калфовъ бѣше, че въ режима за покровителството на малцинствата се вмъкваше международенъ елементъ, именно, натоварваха се двамата членове на смѣсената гръцко-българската комисия по изселването, Корфъ и Руверъ, да подпомогнатъ, въ качеството си на специални представители на Обществото на народитѣ, българското и гръцко правителства въ усилията имъ да осигурятъ на лицата, принадлежащи на гръцкото малцинство въ България и на българското въ Гърция, едно справедливо третиране споредъ договоритѣ.

Гг. Корфъ и Руверъ, по силата на уговореното въ новата конвенция, ще играятъ ролята на единъ съвещателенъ органъ по въпроситѣ, които засѣгатъ гръцкото малцинство въ България и българското въ Гърция. Тѣ ще иматъ право да даватъ мнения на българското и гръцко правителства върху бързото туряне въ изпълнение разпоредбитѣ на договоритѣ за покровителството на малцинствата. За тази цель тѣ ще установятъ, чрезъ една анкета на мѣстото, нуждитѣ на лицата, принадлежащи на малцинствата, особено въ областьта на народното просвѣщение и на вѣроизповѣданието и ще врѫчватъ колективно на заинтересуванитѣ правителства доклади, съдържащи мѣркитѣ, които ще трѣбва да се вематъ.

Двамата представители на Обществото на народитѣ ще иматъ правото сѫщо да събиратъ свободно всѣкакви сведения, които смѣтатъ за подходящи и полезни за изпълнение на тѣхната задача. Представителитѣ на българското правителство и представителитѣ на гръцкото правителство въ смѣсената комисия за взаимното изселване ще бѫдатъ задължени да улесняватъ тѣхната задача чрезъ всички срѣдства, които иматъ на свое разположение; за тази цель тѣ ще бѫдатъ снабдени съ широки пълномощия отъ своитѣ правителства.

Гг. Корфъ и Руверъ, освенъ това, ще иматъ право да получаватъ индивидуални и колективни петиции отъ лицата, принадлежащи на малцинствата, които биха се смѣтнали увредени въ правата, дадени имъ отъ договоритѣ. Тѣзи петиции не могатъ да засѣгатъ суверенитета на държавата и трѣбва да произлизатъ отъ известенъ и добре установенъ източникъ, както и да бѫдатъ редактирани на умѣренъ и коректенъ езикъ.

Следъ проучването на всѣка подадена петиция, гг. Корфъ и Руверъ ще дадатъ своето колективно мнение за начина, по който може да се уреди работата съгласно съ разпоредбитѣ на договоритѣ. Това колективно мнение, споредъ случая, ще бѫде съобщено на члена на смѣсената комисия, който представлява българското, или на члена, който представлява гръцкото правителство. Българскиятъ или гръцкиятъ представитель ще се постарае да уреди на мѣстото въпроса, като за тази цель ще бѫде снабденъ съ надлежната власть отъ своето правителство. Ако той не успѣе да стори това, ще изпрати сѫщото мнение на своето правителство, което ще уведоми, колкото се може по-скоро, гг. Корфъ и Руверъ за своето решение по въпроса. Тази процедура не измѣня въ нищо процедурата, установена отъ Съвета на Обществото на народитѣ по поводъ петициитѣ на малцинствата.

Гг. Корфъ и Руверъ ще представятъ на Главния секретарь на Обществото на народитѣ, подъ чиято гаранция сѫ поставени стипулациитѣ на договоритѣ за малцинствата, всѣки шесть месеца подробенъ докладъ за своята дейность по изпълнението на това предложение.

Въ Женева въ срѣдитѣ около Обществото на народитѣ сѫ били извънредно доволни отъ постигнатото съгласие. Англичанинътъ проф. Жилбертъ Мѫрей изразилъ своето живо задоволство за инициативата, която сѫ взели българското и гръцко правителство и отъ която той чакалъ за дветѣ страни значителни морални и материални ползи. Отъ своя страна, гръцкиятъ представитель Политисъ заявилъ, че постигнато съглашение съставлява единъ голѣмъ успѣхъ, а Калфовъ констатиралъ, че „въ мирната и свежа атмосфера на Обществото на народитѣ могатъ да бѫдатъ постигнати голѣми работи, които отъ далечъ изглеждатъ невъзможни".

Но всички тѣзи надежди бѣха най-малко прибързани. Краятъ на този опитъ бѣ твърде печаленъ. Гърция, както това е било твърде често, не бѣ искрена. Гръцкото правителство и гръцката камара отказаха да удобрятъ конвенцията Политисъ-Калфовъ, защото самата конвенция бѣше една диверсия отъ гръцка страна. Гърцитѣ искаха да използуватъ до край правата, които имъ даваше конвенцията за „доброволното" изселване. Съ конвенцията Политисъ-Калфовъ гръцкото правителство се опита само да намали лошото впечатление, което малко преди това бѣ направилъ инцидента при с. Търлисъ, гдето бѣха избити отъ органи на гръцката власть 17 невинни българи отъ Сѣрско.

Гърция мотивира своя отказъ да удобри конвенцията Политисъ Калфовъ съ твърдението, че тя давала право на намѣса въ вѫтрешнитѣ работи на гръцката държава. Разбира се, това не бѣ вѣрно, защото конвенцията бѣ въ съгласие съ договоритѣ за покровителството на малцинствата и бѣ двустранна, важаща еднакво и за Гърция и за България. България ратифицира сѫщата конвенция, безъ да прави възражение, че съ нея се засѣгалъ нейния суверенитетъ.

Впоследствие въпросътъ за отказа на Гърция да ратифицира конвенцията Политисъ-Калфовъ бѣ пренесенъ въ Обществото на народитѣ. Въ заседанието на Съвета на 24 мартъ 1925 г. гръцкиятъ министъръ-председатель Венизелосъ заявилъ, че, въпрѣки отхвърлянето на протокола отъ 19 септемврий 1924 г., гръцкото правителство ще изпълни всички задължения по договоритѣ за малцинствата, както и е готово да проучи всѣко искане, което би му било отправено отъ славянското малцинство за откриването и функционирането на училища, въ които преподаването ще стане на езика на това малцинство. Въ сѫщия смисълъ далъ обещания и гръцкиятъ делегатъ Какламаносъ предъ Съвета на Обществото на народитѣ на 10 юний 1925 г. Разбира се, гърцитѣ не изпълниха нито едно отъ даденитѣ обещания. За да заблудятъ Обществото на народитѣ тѣ създадоха така наречения „Абецедаръ“, единъ невъзможенъ букварь, написанъ на латиница на едно ужъ македонско наречие, каквото въ действителность никѫде не се говори. Знае се, че българитѣ никога не сѫ си служили съ латиница. Ако въ Атина имаха донѣкѫде поне искрено желание да откриватъ български училища, тѣ биха ги открили на български езикъ, както това бѣ до 1912 г., презъ време на турското владичество, когато въ цѣла Южна Македония имаше училища на български езикъ. Ако гърцитѣ имаха искрено желание, тѣ не биха отказали да ратифициратъ конвенцията Политисъ-Калфовъ.

Интересно е да се изтъкне още едно обстоятелство: казаната конвенция се подписва между представители на България и Гърция. Нѣма съмнение, че тя имаше предвидъ покровителството на гръцкитѣ малцинства въ България и на българскитѣ въ Гърция. Инакъ, нѣма смисълъ да се подписва отъ представителитѣ на тѣзи държави, ако се отнася за нѣкакви други малцинства. Това бѣ и смисълътъ и буквата на сѫщата конвенция. Когато, обаче, по-късно, става дума за българскитѣ малцинства въ Южна Македония, отъ гръцка страна започнаха да говорятъ не за българи, както това винаги се разбирало, а за „славяногласни“. На международни срещи и на самитѣ Балкански конференции, ние, българскитѣ представители, многократно повдигахме въпросъ: защо гърцитѣ не признаватъ, че славянското население на гръцка Македония е българско, както това винаги е било признавано по-рано и както това е въ действителностъ. Официално гръцкитѣ представители поддържаха тезата си за „славяногласнитѣ“, насаме съ насъ, обаче, признаваха, че се касае, наистина, за българско население, но тѣ не могли официално да признаятъ това, поради съюзнишкитѣ задължения, които имали къмъ сърбитѣ. Ако признаятъ, че славянското население на гръцка Македония е българско, самъ по себе си се решава въпросътъ за националната принадлежность и на славянското население на тогавашна сръбска Македония. И то, естествено, не може да бѫде, освенъ българско. Въ Бѣлградъ разбираха това много добре и затова налагаха на гърцитѣ да поддържатъ тезата за „славяногласнитѣ“.

Това на нѣколко пѫти призна предъ насъ председательтъ на Балканскитѣ конференции и бившъ гръцки министъръ-председатель Папанастасиу. Не го криеха често и други видни гърци. Спорѣха само върху числото на останалитѣ българи въ гръцка Македония, стараейки се да намалятъ това число до 70.000—80.000, когато по нашитѣ сведения, черпени отъ архивитѣ на смѣсената гръцко-българска комисия по изселването, то не бѣ по-малко отъ 240.000.

Още не заглъхналъ шумътъ около отказа на Гърция да ратифицира конвенцията Политисъ-Калфовъ, единъ новъ много сериозенъ инцидентъ смути гръцко-българскитѣ отношения. На 19 октомврий 1925 г. гръцкитѣ погранични войски нахлуха въ южнитѣ български предѣли въ Петричко и започнаха завладяване на българската територия. Нашата страна не бѣ имъ дала никакъвъ поводъ за това. Българското правителство поиска най-напредъ отъ гръцкото да спре това незаконно нахлуване въ наша територия, но отъ Атина отказаха. За Софийското правителство не остана друго срѣдство, за да се спре нахлуването въ българскитѣ земи, освенъ да се обърне къмъ Обществото на народитѣ, разбира се, употрѣбявайки и всичкитѣ срѣдства, които му даваше неговото положение на законна самоотбрана, признато отъ самия уставъ на Обществото на народитѣ за всѣка страна, която е нападната,безъ всѣкаква вина, отъ войскитѣ на друга държава.

Българското оплакване предизвика свикването на Съвета на извънредно заседание. Съветътъ поиска отъ гърцитѣ да спратъ всѣкакви военни действия. Предъ тази категорична заповѣдь на Обществото на народитѣ, генералъ Пангалосъ, който управляваше тогава Гърция въ формата на една военна диктатура, не посмѣ да не изпълни това решение. Още въ заседанието на Съвета на 26 октомврий с. г. докладчикътъ Остинъ Чембърлейнъ заявилъ, че подобни нападения сѫ единъ афронтъ за цивилизацията. Гръцкиятъ представитель се опиталъ да направи диверсия, като подчерталъ на нѣколко пѫти, че неговото правителство се намирало въ положението на законна самоотбрана. На това председательтъ на Съвета, френскиятъ министъръ на външнитѣ работи Бриянъ, отговорилъ въ заседанието на 28 октомврий, че подобни твърдения не могатъ да сѫществуватъ въ умоветѣ на членоветѣ на Съвета, нито да взематъ характера на една юриспруденция.

Съветътъ натоварилъ една комисия, която да анкетира инцидента и да му докладва. Комисията намѣрила Гърция за виновна и препорѫчвала:

1. Гръцкото искане за обезщетение, което България би трѣбвало да плати, да бѫде отхвърлено, съ изключение онова, което се дължи за убития гръцки офицеръ на границата.

2. Гръцкото правителство е отговорно за разходитѣ, загубитѣ и страданията, които нахлуването на гръцкитѣ войски е причинило на населението и на българското правителство, и заради това то дължи нуждното обезщетение.

Съветътъ на Обществото на народитѣ, въ заседанието си на 14 декемврий 1925 г., удобри така изработения докладъ на комисията. Заслужава да се отбележи още, че комисията, въ своя докладъ, настоява по възможность въ най-скоро време да се ликвидира съ конвенцията за гръцко-българското изселване отъ 1919 г Комисията сама констатира, че въ България има много бѣжанци — българи отъ Гърция, които сѫ изоставили своитѣ имоти тамъ: тѣ желаятъ да се завърнатъ въ своитѣ огнища, но гръцкото правителство не имъ позволява това; последното разпорежда съ тѣхнитѣ имоти, които раздава на свои бѣжанци, избѣгали отъ Мала-Азия. Комисията мисли, че гръцкото правителство трѣбва да побърза да се ликвидира съ този въпросъ и да обезщети собственицитѣ на тѣзи имоти.

Разбира се, всички тѣзи пожелания останаха праздни думи. Гръцкото правителство имаше само една цель да ликвидира, какъ да е този неприятенъ за него конфликтъ. Въ никой случай то не мислѣше да изпълни пожеланията, които бѣха отправени къмъ него отъ международната комисия. Това се потвърди по единъ безспоренъ начинъ отъ по-кьснитѣ събития.

Лесното уреждане на този гръцко-български конфликтъ, между другото, породи голѣми надежди, че ще могатъ да се решаватъ и голѣми международни спорове чрезъ посрѣдничеството на Обществото на народитѣ. Тѣзи надежди се оказаха твърде прибързани. Гръцко-българскиятъ конфликтъ бѣ между две малки и слаби държави. За тѣхъ авторитетътъ на Обществото на народитѣ бѣше голѣмъ и тѣ не можеха лесно да откажатъ да се подчинятъ на неговата воля. Въ по-кьснитѣ конфликти, когато се намѣсиха интереситѣ на голѣми и силни държави, видѣ се колко е трудно да се въздейсгвува върху тѣхнитѣ воли. За тѣхъ нито престижътъ, нито съветитѣ на Женевската институция бѣха достатъчни.

Силитѣ употрѣбиха всичката си добра воля да ликвидиратъ сами гръцко-българския конфликтъ, защото, между другото, последниятъ стана само нѣколко дена следъ подписване на Локарнскитѣ спогодби, съ които се смѣташе, че се установява нова ера на миръ и спокойствие въ Европа. Дипломатическитѣ канцеларии бѣха, естествено, твърде неприятно изненадани отъ това нарушение на мира на Балканитѣ и затова взеха мѣрки часъ по-скоро да се уреди самиятъ конфликтъ. Много естествено, тѣ не желаятъ да видятъ системата на колективната сигурность компрометирана на Близкия истокъ още въ първитѣ дни, следъ като бѣше създадена. Атмосферата бѣ, въ онзи моментъ, твърде миролюбива въ цѣла Европа и Силитѣ не желаеха нейното нарушаване отъ недоразумения и конфликти, какъвто бѣше и гръцко-българскиятъ конфликтъ.

Съветътъ на Обществото на народитѣ разреши конфликта, но този фактъ не можа да подобри гръцко-българскитѣ отношения. Между двѣтѣ съседни държави имаше дълбока пропасть, която събитията презъ последнитѣ години бѣха направили още по-страшна. Гърция не се спираше предъ нищо да унищожи българския елементъ, останалъ още въ нейнитѣ предѣли. Името българинъ и българскиятъ езикъ бѣха подхвърлени на страшно гонение. Да се наречешъ българинъ, или да говоришъ български езикъ — това бѣ най-голѣмото престѫпление, за което се налагаха инквизиторски мѫчения.

Все пакъ оставаше да сѫществува една българска държава, която продължаваше да бѫде надежда на всички поробени и угнетени българи, гдето и да се намираха тѣ. А въ Европа се създаваха мощни ревизионистични течения, съ задача да се борятъ срещу безправието, създадено отъ Версайлската система. Италия възприе официално ревизионистическата програма, въ Германия националъ-социалистическото движение печелѣше все повече почва, а, знаеше се, че неговото вѣрую бѣше изцѣло ревизионистическо.

Къмъ 1930 г. тази тенденция въ Европа бѣ много ясно подчертана. Други онеправдани презъ 1919 г. народи, като унгарскиятъ и българскиятъ сѫщо не можеха да останатъ чужди на ревизионистическото движение. Създаваше се голѣмъ фронтъ на ревизионизма, който смущаваше всички, които, като приятели на победителитѣ въ първата свѣтовна война, бѣха заграбили чужди територии и имаха всичкото основание да се боятъ отъ успѣха на ревизионистичната идея. Това засѣгаше и нашитѣ съседи, особено нѣкои отъ тѣхъ.

Гърция се яви тогава изразитель на идеята за създаване на едно течение на Балканитѣ за поддържане, съ всички сили, на Парижкото статукво. По този начинъ се дойде до мисъльта да се създаде единъ Балкански съюзъ, рѫководенъ отъ желанието да не позволи никаква териториална промѣна на Балканитѣ. Въ този съюзъ съ добро или съ зло, трѣбваше да влѣзе и България, като даде всички гаранции, че не ще се отклонява отъ така начертаната антиревизионистична политика. По този начинъ, целѣше се, нашата страна да бѫде откѫсната отъ ревизионистичното движение на Западъ и нашитѣ балкански съседи да бѫдатъ спокойни за своитѣ заграбени български земи.

Идеята за Балканския съюзъ се поде най-напредъ на неофициална почва, чрезъ така нареченитѣ Балкански конференции, начело на които застана бившиятъ гръцки министъръ-председатель, сега покойникъ, Папанастасиу. Въ нѣколко последователни срещи въ Атина, Солунъ, Цариградъ и Букурещъ, на които взеха участие и български делегати, намѣренията на инициаторитѣ на Балканскитѣ конференции бѣха ясно очертани. Тѣ бѣха, подъ булото на запазване на мира, чисто антиревизионистични. Това се подчерта ясно и въ проекта за създаване на единъ балкански пактъ, изработенъ отъ гръцкия професоръ по международно право, Спиропулосъ. Въ всички резолюции, които се вземаха на Балканскитѣ конференции, всѣкаква мисъль за ревизия на договоритѣ бѣ отхвърлена по най-решителенъ начинъ. Дори въ първата конференция, станала презъ м. октомврий 1930 г. въ Атина, съ голѣма мѫка се прие да се подчертае, че държавитѣ трѣбва да изпълняватъ и договоритѣ за защита на малцинствата. Конференцията искаше да покаже, че държавитѣ сѫ длъжни да изпълняватъ преди всичко мирнитѣ диктати, а за договоритѣ за малцинствата не желаеха и дума да се помене. Българската делегация заяви, че ще се оттегли отъ Конференцията, ако не се помене изрично и за изпълнението на малцинственитѣ договори. Конференцията най-после отстѫпи, но въ последствие се установи, че това предложение на българската делегация не фигурира въ окончателнитѣ текстове, нито въ протоколитѣ на Конференцията, нито въ съответната резолюция.

При тѣзи условия българската делегация на една отъ по-къснитѣ Конференции отказа да се присъедини къмъ изработения проектъ за Балкански пактъ. Тогава въпросътъ се поде официално отъ самитѣ правителства. Това се наложи и поради факта, че съ идването на националъ-социализма на власть въ Германия презъ 1933 г., ревизионистическото движение намираше една опора, която му създаваше изгледи за успѣхъ, и то, ако не доброволно, насила. България трѣбваше да бѫде откѫсната отъ пѫтя на ревизионизма.

Най-напредъ отъ гръцка страна се предложи да се сключи единъ троенъ пактъ отъ Гърция, Турция и България. Смѣташе се, че българското правителство ще може по-лесно да възприеме идеята за единъ пактъ на тритѣ държави, отколкото единъ пактъ на всичкитѣ балкански държави. Но и цельта на този троенъ пактъ бѣше пакъ сѫщата: да се откѫсне България отъ течението за ревизия на диктатитѣ, което ставаше все по-внушително на Западъ, и да се постави въ клещитѣ на единъ по-голѣмъ или по-малъкъ балкански съюзъ. Българското правителство отрече ползата и възможностьта на единъ подобенъ тристраненъ съюзъ.

Следъ този неуспѣхъ върнаха се на идеята за общия Балкански пактъ. Понеже единствена България правѣше опозиция на него, направиха се много усилия да се застави тя да приеме направеното предложение. Не се поколебаха дори да я заплашатъ съ разпокъсване, ако тя продължава да се съпротивлява. Натискътъ бѣ не само отстрана на нашитѣ съседи, но и отстрана на великитѣ Сили, защитници на Версайлското статукво: Англия и Франция.

Българското обществено мнение и всички български правителства, обаче, оказаха решителна съпротива и не влѣзоха въ подписания на 9 февруарий 1934 г. Балкански пактъ, чиято единствена задача бѣ да постави нашата страна въ колкото се може по-силни клещи. Особено силенъ бѣ този натискъ презъ 1936 г., когато Германия бѣ денонсирала клаузитѣ на Версайлския договоръ за обезоръжаването на Райха и Локарнскитѣ спогодби, които подчертаваха това обезоръжаване и демилитаризирането на Рейнската область. Въ Парижъ, при управлението на кабинета Фланденъ, бѣ направенъ натискъ върху българския царь да влѣзе България въ Балканския пактъ. Негово Величество, въ съгласие съ настроението, което владѣеше въ всички български срѣди, отказа да приеме направеното чрезъ посрѣдничеството на Франция предложение и запази независимостьта на България и правото ѝ да вземе своето решение, когато настъпи решителниятъ за това моментъ, а той, както знаемъ, настъпи презъ м. априлъ 1941 г., когато победоноснитѣ германски войски сразиха Гърция и Сърбия и освободиха завладѣнитѣ отъ тѣхъ български земи.

Най-голѣмитѣ спорове между насъ и гърцитѣ презъ последнитѣ години, следъ свършването на Свѣтовната война отъ 1914–1918 г. бѣха около Тракийския въпросъ и нашия излазъ на Бѣлото море. Както видѣхме, колкото Букурещката конференция отъ 1913 г. да не бѣ разположена да прави отстъпки на България, все пакъ остави Западна Тракия въ нашитѣ граници. Турция също така се съгласи съ Цариградския договоръ отъ сѫщата година да възприеме това решение. По този начинъ България добиваше излазъ на Бѣлото море и запазваше връзки съ западния свѣтъ. Нашиятъ излазъ на това море се налагаше не само, защото най-прѣкиятъ пѫть на югъ отъ българскитѣ земи е Бѣломорскиятъ брѣгъ, но още защото Черното море е затворено море и тамъ винаги могатъ да се създадатъ прѣчки на нашето корабоплаване презъ Проливитѣ, особено съ огледъ на международни усложнения, каквито се случватъ тъй често въ натегнатата винаги атмосфера на Близкия изтокъ.

Но следъ свършване на Свѣтовната война, презъ 1918 г., когато България, за нещастие, бѣ пакъ победена, въпросътъ за нашитѣ отношения съ Гърция и за нашия излазъ на Бѣлото море се постави наново на тежко изпитание. Гърция предяви претенции предъ Парижката конференция да ѝ бѫде отстѫпена цѣла Тракия: Западна, която до тогава бѣ наша, и Източна, която до тогава бѣ турска. Това гръцко искане срещна нѣкои възражения въ срѣдата на самата Конференция, особено отстрана на американцитѣ, и за това се дойде, за Западна Тракия, до едно срѣдно решение: споредъ чл. 48 отъ Ньойския договоръ, България отстѫпваше Западна Тракия на съюзенитѣ и сдружени велики Сили, които, отъ своя страна, се задължаваха да дадатъ на нашата страна, презъ сѫщата територия, икономически излази на Бѣлото море. Смѣташе се, че Западна Тракия, отстѫпена на великитѣ Сили-победителки, ще получи единъ особенъ режимъ на международно управление и тогава България ще може лесно да има обещанитѣ излази на морето.

Тѣзи надежди не се оправдаха. На следната 1920 г., въ отсѫтствието на Съединенитѣ Щати, които се оттеглиха отъ Конференцията, великитѣ Сили победителки се събраха въ Санъ-Ремо и съ решение отъ 20 априлъ с. г., решиха цѣла Западна Тракия да се даде на Гърция, която да осигури излаза на България на Егейското море, предвиденъ въ чл. 48 на Ньойиския договоръ. Разбира се, трудно можеше да се говори за български излазъ на морето презъ гръцка територия. Съвсемъ друго би било положението, ако Западна Тракия би запазила своя международенъ режимъ, който, впрочемъ, бѣ вече установенъ тамъ преди това съ окупацията отстрана на френския генералъ Шарпи, отъ името на всички съюзници.

България не можеше да приеме решението отъ Санъ-Ремо, едно защото бѣ противно на онова, което се имаше предвидъ при подписването на Ньойиския договоръ, друго — защото то създаваше едно ново положение, при което България не може да има истински излазъ на Егейския брѣгъ. България протестира срещу това решение на Силитѣ, но бѣ безсилна да го измѣни. Тя го прие съ надеждата, че никое несправедливо решение не е било вѣчно. И решението за Тракия не можеше да бѫде вѣчно.

Въпросътъ за Западна Тракия бѣ наново поставенъ на Лозанската конференция презъ 1922—1923 г. България, повикана като наблюдателка, все пакъ можа да изложи своето искание: да ѝ се даде териториаленъ излазъ на Бѣлото море. Конференцията отказа. Предложиха ѝ излазъ презъ гръцка територия, нѣщо, което бѣ практически неосѫществимо, особено като се знаятъ отношенията, които сѫществуватъ на Балканитѣ.

По този начинъ въпросътъ за нашия излазъ на Бѣлото море, а заедно съ това и за гръцко-българскитѣ отношения, остана неразрешенъ, изчаквайки развитието на по-къснитѣ събития. Всички надежди за едно подобрение на тѣзи отношения останаха напразни. Гърция остана сама да третира въпроса за каквото и да било удовлетворение на България. Нѣщо повече, гърцитѣ продължиха своята противобългарска политика, така както е било презъ вѣковетѣ. Тѣ продължиха своята асимилаторска политика спрямо българското население, което все още оставаше въ тѣхнитѣ предѣли; Гърция бѣ начело на всички инициативи, насочени да стѣснятъ и притиснатъ още повече нашата страна, поставена и безъ това въ тъй много стѣснено положение отъ диктата, подписанъ въ Ньойи. Както видѣхме, починътъ за Балканския съюзъ бѣше гръцки, неговото подписване стана въ Атина. Гръцкиятъ сенатъ реши балканскиятъ пактъ да бѫде ограниченъ само на балканска почва. Съ други думи, да бѫде насоченъ само срещу България.

При тѣзи условия гръцко-българскитѣ отношения не можаха да тръгнатъ по пѫтя на едно постепенно подобрение. Напротивъ, тѣ си оставаха всѣкога хладни, а въ нѣкои моменти дори враждебни. Вината за това е, естествено, у самитѣ гърци, които, винаги, заслѣпени отъ своята мегаломания, се стремѣха да задушатъ България, както това е било и презъ вѣковетѣ.

Последнитѣ събития създадоха ново положение на Балканитѣ, което ще промѣни и гръцко-българскитѣ отношения. На всѣки случай, България въ цѣлата своя международна и балканска политика, включително и въ своитѣ отношения съ Гърция, не е аспирирала никога за чужди земи. Тя е искала само онова, което етнически и исторически влиза въ нейния народностенъ патримониумъ.

На тѣзи начала тя поставя и днесъ своята политика. Има исторически факти и отношения, които решаватъ въпроситѣ на Балканитѣ. Въ създаването на тѣзи факти и отношения сѫ взели участие не само балканскитѣ народи, но и самитѣ велики Сили. Върху положението на Балканитѣ си е казала думата и самата историческа и етническа наука.

Върху даннитѣ, които дава тя, трѣбва да бѫдатъ изградени и бѫдещитѣ междубалкански отношения. Само така ще може да се гарантира траенъ миръ на Балканитѣ, за какъвто тъй често се е говорило, но въ действителность така малко се е работило: доказателства — това сѫ решенията взети въ Букурещъ, въ Ньойи, въ Санъ-Ремо и въ Лозана. Сега на Балканитѣ ще се даде ново решение, въ съгласие съ новата доктрина, която се изработва за създаването на новия европейски редъ, който нѣма да бѫде като досегашния.

Въ неговитѣ рамки и гръцко-българскитѣ отношения ще получатъ новото си решение. Нека се надѣваме, че то ще бѫде справедливо за българския народъ, който понесе толкова мѫки и страдания досега отъ несправедливитѣ решения, които се вземаха спрямо него.

GRIECHISCH-BULGARISCHE BEZIEHUNGEN

von G. P. Genov

Der Verfasser behandelt die griechisch-bulgarischen Beziehungen in ihrer Entwicklung während der letzten 30 Jahre. Die Betrachtung dieser Beziehungen von ihrer politischen Seite bringt für die nähere Erklärung gewisser politischer Fragen bei, die die beiden Völker in der Gegenwart betrefen.

НАРОДНОСТНИЯТЪ СЪСТАВЪ НА НАСЕЛЕНИЕТО ВЪ БѢЛОМОРСКАТА ОБЛАСТЬ ПРЕЗЪ ПОСЛЕДНИТѢ ОСЕМДЕСЕТЬ ГОДИНИ

отъ Димитъръ Ярановъ

Многократнитѣ промѣни въ народностния съставъ на населението въ Бѣломорската область презъ последнитѣ 65 години (отъ 1877 до 1942 г.) предизвикаха голѣмъ интересъ не само у прѣко заинтересуванитѣ срѣди, но и у мнозина странични наблюдатели. Поради това литературата по тоя въпросъ е изобилна, обаче все пакъ незадоволителна и недостатъчна, тъй като най-често се даватъ съвсемъ общи, или пъкъ непровѣрими данни. Това се дължи до голѣма степень на обстоятелството, че се сравняватъ несравними числа: сравняватъ се даннитѣ за една и сѫща околия отъ различни години, въпрѣки обстоятелството, че презъ тия различни години съответната административна единица е имала нееднакъвъ обхватъ.

Задачата на настоящата работа е да се избѣгне тая грѣшка и сѫщевременно да се дадатъ даннитѣ за промѣнитѣ презъ времето следъ месецъ априлъ 1941 г., когато областьта бѣ освободена съ помощьта на победоноснитѣ германски войски и присъединена къмъ майката — отечество. За цельта бѣха използувани само статистики, които даватъ броя на населението за известна година по населени мѣста. Идентифицирането на населенитѣ мѣста, дадени въ различнитѣ статистики, се оказа извънредно трудно, поради това че едно и сѫщо село или махала има по нѣколко имена: българско, турско, въ нѣкои случаи и гръцко, а къмъ всичко това се прибавятъ и новитѣ официални гръцки имена. Въ нѣкои случаи идентифицирането се оказа абсолютно невъзможно. Въ тия случаи всички неидентифицирани населени мѣста, както и номадизиращитѣ цигани, сѫ показани въ края на съответната таблица.

Цифритѣ, дадени въ приложенитѣ таблици се нуждаятъ отъ следнитѣ предварителни обяснения:

1. Даннитѣ въ топографско-етнографския очеркъ на Македония отъ С. И. Верковичъ[1] се отнасятъ само за западната часть ва Бѣломорската область. Тѣ сѫ събирани отъ него презъ 1850—1860 година, когато е пѫтувалъ въ всички дѣлове на Македония, но се е задържалъ най-много въ Сѣръ и Сѣрско, поради което се налага да се приеме, че неговитѣ данни ще да сѫ най-точни и отъ първа рѫка събирани тъкмо за тая часть на Македония,

---

[1] С. И. Верковичъ, Топографическо-этнографическій очеркъ Македоніи. С.-Петербургъ 1889.

която ни интересува въ тази работа. Понеже първоначално събирането на сведения за броя на населението и неговия народностенъ съставъ вървѣло бавно и не се получавали много сигурни цифри, отъ 1860 година Верковичъ се решилъ да започне по-дейно да се занимава съ тоя въпросъ, като привлѣче опитни сътрудници, между които много длъжностни лица отъ черковното ведомство, както и добри познавачи на една или друга область; използувалъ сжщо и официалнитѣ турски статистики[1]. Той си служилъ съ кръстосване на сведенията, провѣрявалъ ги понѣкога самъ (това се отнася тъкмо за Югоизточна Македония, т. е. западната часть на Бѣломорската область), поради което е могълъ да направи една учудваща по своята подробность и точность статистика. Отбелязалъ съмъ, че тя се отнася за времето отъ 1860 до 1880 г. Въ сжщность, събирането ѝ е започнало отъ 1850 г. и е траело до 1883 г., обаче резултатитѣ отъ първитѣ 10 години не сж били използувани отъ Верковичъ, понеже не били пълни[2]. Въ неговата статистика не е даденъ общиятъ брой на населението на дадено село или градъ, а сж посочени поотдѣлно различнитѣ народности. За българитѣ сж дадени отдѣлно цифри за броя на мжжетѣ и женитѣ, сжщо и за гърцитѣ и власитѣ. Въ нашитѣ таблици двѣтѣ цифри сж дадени събрани. За турцитѣ, циганитѣ и изобщо за мохамеданитѣ (включително българитѣ-мохамедани) сж дадени цифри само за броя на мжжкото население. За нашитѣ таблици тия цифри сж взети съ 90—95 % увеличение, като се имаше предъ видъ, че между турцитѣ женското население прави именно 90 — 95 % отъ мжжкото население. По сжщия начинъ се постжпи и при нанасяне даннитѣ за евреитѣ, за които Верковичъ дава сжщо само броя на мжжетѣ.

2. За края на миналия — началото на нашия вѣкъ притежаваме вече данни за отдѣлнитѣ населени мѣста на цѣлата днешна Бѣломорска область — както за нейната западна — македонска часть, така и за нейната източна — тракийска часть.

а) Василъ Кжнчовъ ни дава въ своята етнография и статистика на Македония[3] извънредно подробни данни за народностния съставъ на населението на всѣко селище поотдѣлно. Тия данни сж събирани презъ времето отъ 1895 до 1899 г. Тѣ минаха направо безъ преработка въ нашитѣ таблици. Само че въ последнитѣ българитѣ-мохамедани сж показани заедно съ българитѣ-християни (обаче, въ забележка сж посочени все пакъ отдѣлно!); турцитѣ-християни сж показани съ турцитѣ-мохамедани, изобщо не е взето подъ внимание религиозното подѣление. Като училищенъ инспекторъ въ Македония Кжнчовъ е ималъ възможность да посети едвали не всѣко българско-християнско село въ тая страна, поради което неговитѣ данни заслужаватъ пълно довѣрие. Нѣкои малки грѣшки, и то въ наша вреда, той е допустналъ за мохамеданскитѣ села, като е причислилъ нѣкои българо-мохамедански села къмъ турскитѣ. За поправяне на тия грѣшки се възползувахъ отъ даннитѣ, които се намиратъ въ работата на проф. Йорд. Ивановъ за Югоизточна Македония[1]. Той е ималъ случай да провѣри на самитѣ мѣста тия села. Провѣрка отъ мене при пътуванията ми презъ 1936 и 1937 г. не бѣше възможна, понеже на 1923 г. българитѣ-мохамедани сѫ били изселени заедно съ всички други мохамедани отъ Македония въ Мала-Азия.

---

[1] Верковичъ дава въ цит. съчинение, увода, стр. 14—19, подробни сведения за своитѣ източници.

[2] За сжщия периодъ 1870—1880 год. се отнасятъ и даннитѣ, дадени въ „Ethnographie de la Macédoine“, Philippople 1881. Тѣ, обаче, сж събирани отъ втора и трета ржка и сж много неточни. Тая статистика е преписана изцѣло отъ Sp. Gopčević, Makedonien und Alt-Serbien (стр. 361—500), безъ да е показано отъ где е взета.

[3] В. Кжнчовъ, Македония. Етнография и статистика. София 1900.

б) Тома Карайововъ дава въ неговитѣ материали за изучаване Одринския вилаетъ[2] броя на кѫщитѣ въ отдѣлнитѣ населени мѣста по народность. Даннитѣ се отнасятъ точно за 1900 г. За нѣкои населени мѣста, обаче, е даденъ само броятъ на кѫщитѣ, а за Ксантийската кааза липсватъ даже и тия цифри. Това се дължи вѣроятно на обстоятелството, че Карайововъ е събиралъ даннитѣ си отъ Одринъ, гдето той е билъ секретарь на българското търговско агенство, а Ксантийската кааза се намира сравнително далеко отъ Одринъ. Но и даннитѣ за населенитѣ мѣста на останалитѣ каази, които влизатъ днесъ въ Бѣломорската областъ, сѫ въ нѣкои случаи погрѣшни, и то, както при Кѫнчовъ, въ наша вреда. Тѣ бѣха поправени съ помощьта на изучванията на проф. Л. Милетичъ, който дава въ работата си за разорението на тракийскитѣ българи[3] данни пакъ за броя на кѫщитѣ на повечето отъ селата въ западната часть на Одринския вилаетъ, т. е. тая часть, която днесъ влиза въ прѣдѣлитѣ на нашето Царство. Тия данни се отнасятъ, обаче, за 1912 г. и за това бѣха взети само като корективъ. Забележителна е прекалената добросъвѣстность на всички български автори, които сѫ давали нѣкаква статистика за българскитѣ земи подъ чужда власть, въ противоположность на това, което сѫ вършили и вършатъ нашитѣ съседи.

Даннитѣ отъ работитѣ на Карайововъ и Милетичъ бѣха използувани, като на всѣка българска кѫща бѣха смѣтани по 6 души обитатели, за останалитѣ — по 5. Това е въ връзка съ познатата многолюдность на българското семейство, особено по онова време, и бързото отдѣляне на оженenитѣ синове при мохамеданитѣ.

3. Следъ окупирането на Бѣломорска Тракия на 1918 г. отъ съюзническитѣ войски, командувани отъ генералъ Шарпи, следъ една и половина година, въ началото на 1920 г. бѣ произведено административно преброяване, за установяване общия брой на населението и неговото разпредѣление по народность. Резултатитѣ отъ това преброяване сѫ особено ценни за насъ българитѣ, тъй като сѫ произведени отъ администрация, за която не може да се каже, че е била особено благосклонна къмъ насъ, и при обстоятелства, които сѫ били особено неблагоприятни за българитѣ: Ксантийска околия е била вече окупирана отъ гръцки войски, а гърцитѣ сѫ разнасяли упорито слуха,

---

[1] Йорданъ Ивановъ, Населението въ Югоизточна Македония (Сѣрско, Драмско и Кавалско), София 1917; сѫщата работа разширена е издадена и на френски подъ заглавие: La région de Cavalla, Berne 1918.

[2] Т. Карайововъ, Материали за изучване Одринския виляетъ. СбНУК, XIX 1903.

[3] Л. Милетичъ, Разорението на тракийскитѣ българи презъ 1913 година. София 1918.

че скоро ще окупиратъ и останалата часть на междусъюзническата Тракия. Въ момента на преброяването вече е имало избѣгали въ България българи. Иванъ Алтъновъ, който е билъ представитель на българското правителство при съюзническитѣ окупационни власти, е успѣлъ да вземе преписъ отъ резултата отъ това преброяване и да ни го даде въ работата си върху междусъюзническа Тракия[1]. За Деде-агачка и Ксантийска околия даннитѣ се отнасятъ за всѣко населено мѣсто поотдѣлно. Обаче поради бързината, съ която е станало преписването на даннитѣ, сж били допуснати доста грѣшки въ писането на имената. Поради това идентифицирането на доста села се оказа невъзможно. А за Гюмюрджинска околия сж дадени само даннитѣ за общинитѣ, които включватъ пò нѣколко села. Въ нашитѣ таблици тия сборни данни сж дадени къмъ общинския центъръ.

4. На 18 срещу 19 декемврий 1920 г. гръцката дирекция на статистиката произведе общо преброяване, което дава само общия брой на населението на отдѣлнитѣ селища[2]. Неговото разпредѣление по народность за дадената година бѣ установено отъ мене чрезъ разпитване на бѣжанци въ България презъ годинитѣ 1931—1933 и чрезъ изследвания на самитѣ мѣста презъ годинитѣ 1936—1937. За Деде-агачко и Гюмюрджинско ми послужиха доста и даннитѣ въ работата на Анастасъ Разбойниковъ върху обезбългаряването на Западна Тракия[3].

5. На 15 срещу 16 май 1928 г. гръцката дирекция на статистиката произведе ново общо преброяване[4], което бѣше особено необходимо следъ значителнитѣ размѣствания на населението отъ 1922 до 1925 г. Това преброяване дава пакъ само общия брой на населението. Неговото разпредѣление по народность давамъ възъ основа на споменатитѣ вече мои разпитвания на бѣжанци на 1931 — 1933 г. и изучвания на самитѣ мѣста на 1936 —1937 г. По време на сжщото преброяване е било установено колко отъ общия брой жители на дадено населено мѣсто сж дошли следъ малоазийската катастрофа, т. е. следъ 1922 г., като сж включени освенъ тия отъ Турция и ония, които сж дошли отъ България и Русия. Въ приложенитѣ таблици е дадена въ отдѣлна графа тая много интересна цифра. Въ нея влизатъ и децата, родени отъ бащи — бѣжанци следъ идването на последнитѣ въ Гърция, а липсватъ, естествено, тия бѣжанци, които сж се поминали следъ идването имъ въ Гърция до 16 май 1928 г. Като приемемъ, че тия две цифри се балансиратъ, можемъ да кажемъ, че броятъ на бѣжанцитѣ, показанъ отъ преброяването на май 1928 г., се съвпада, общо взето съ броя на тия, които действително сж дошли въ Гърция.

Въ края на 1940 г. гръцката дирекция на статистиката направи ново общо преброяване, резултатитѣ отъ което още не сѫ публикувани, пъкъ и едва ли нѣкога ще видятъ бѣлъ свѣтъ — изглежда, че материалътъ е билъ унищоженъ отъ гръцкитѣ военни власти при навлизането на германскитѣ войски въ Гърция на м. априлъ 1941 г.

---

[1] Иванъ Алтъновъ, Междусъюзнишка Тракия. София 1921, стр. 164—181.

[2] Πληθυσμὸς τοῦ Βασιλειοῦ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τῆς 19-ης δεκεμβρίου 1920. Ἐν Ἀθήναις 1921.

[3] Анастасъ Сп. Разбойниковъ, Обезбългаряването на Западна Тракия. 1919—1924 София, 1940 (Библиотека „Тракия“, № 12, издава Тракийскиятъ наученъ институтъ).

[4] Στατιστικὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀπογραφῆς τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἑλλάδος τῆς 15—16 Μαΐου 1928. I. Πραγματικὸς καὶ νομιμός πλητυσμὸς — Πρόσφυγες. Ἐν Ἀθήναις 1933.

6. Презъ лѣтото на 1941 г. направихъ преброяване, което даде не много точни резултати, поради това, че една часть отъ населението бѣше въ движение, напримѣръ всички освободени отъ германцитѣ пленници не се бѣха върнали още по роднитѣ си мѣста, сѫщо и връщането на интерниранитѣ по островитѣ българи се проточи чакъ до края на есеньта. Презъ февруарий 1942 г. бѣ направено отъ менъ ново преброяване, при което бѣ взета подъ внимание и народностната принадлежность на населението, тъй както то само я е опредѣлило. Тия статистики съдържатъ две много интересни графи: за гръцкитѣ семейства, които сѫ напустнали съответното населено мѣсто следъ 6 априлъ 1941 г.; и за българскитѣ семейства, които сѫ се заселили следъ сѫщата дата. И тия данни сѫ дадени безъ никаква промѣна въ приложенитѣ таблици. За съжаление, до написването на тая работа ми липсваха данни за три малки околии, именно Правишка, Тасоска и Сарж-шабанска, както и за Зърневско, гдето изобщо не направихъ подобно преброяване, защото то бѣ причислено къмъ Неврокопска околия, а тя принадлежи къмъ Пловдивска область. Въ настоящата работа Зърневско е смѣтано къмъ Бѣломорската область, повече като область, отговаряща на земитѣ, които си възвърнахме отъ Гърция. Затова къмъ тая область бѣха причислени въ нашитѣ пресмѣтания и петьтѣ села отъ Свиленградска околия, които принадлежаха по-рано на Гърция, околия Неа Орестия. За нѣкои околии отъ Бѣломорската область, даннитѣ отъ това мое преброяване отъ края на м. февруарий 1942 г. сѫ дадени само за общинитѣ. Това не попрѣчи за съставянето на таблици.

Освенъ горнитѣ бележки за даннитѣ, които се съдържатъ въ таблицата приложена въ края трѣбва да се отбележи още и следното:

а) Празднитѣ мѣста въ таблицата показватъ, че въ дадено населено мѣсто съответната народность не е била застѫпена.

б) Тиретата (намиратъ се само въ графитѣ за общия брой на населението) показватъ, че презъ дадената година съответното населено мѣсто или съвсемъ не е сѫществувало, или пъкъ не е било населено (временно запустѣло).

в) Звездичкитѣ (намиратъ се само въ графитѣ за общия брой на населението) показватъ, че презъ дадената година съответното населено мѣсто е сѫществувало, обаче не може да се установи броятъ на населението. То е включено въ такъвъ случай въ реда за неидентифициранитѣ населени мѣста.

г) Жглеститѣ скоби показватъ, че даденитѣ въ тѣхъ цифри не се намиратъ въ никоя статистика, а сѫ получени като резултатъ отъ разпитвания и пресмѣтания на автора на настоящата работа. Тия цифри трѣбва да се приематъ като съвсемъ приблизителни. Следъ тия предварителни бележки можемъ да направимъ прегледъ на народностнитѣ отношения въ всѣка околия поотдѣлно.

1. Демиръ-хисарска околия

Народностнитѣ отношения въ тая околия сѫ се развивали по следния начинъ:

	1860/1880	1900	1920	1928	1942
Общъ брой на населението	44,059 100·0	48,874 100·0	27,311 100·0	39,339 100·0	41,126 100·0
Българи	30,768 69·8	29,879 61·1	17,860 65·4	11,443 29·1	13,527 32·9
Турци	10,695 23·8	12,120 24·8	3,689 13·5	— —	66 0·1
Гърци	— —	350 0·7	3,144 11·5	25,580 65·1	24,756 60·2
Други	2,596 6·4	6,525 13·4	2,618 9·6	2,316 5·8	2,777 6·8

Презъ периода 1860 — 1880 г. превъзходството на българския елементъ е очебийно. Турцитѣ идватъ далеко на второ мѣсто, не е имало никакви гърци. Отъ групата „други" 2,039 сѫ били власи, главно въ селата Горни и Долни Порой и селата около тѣхъ, и 557 цигани.

Къмъ края на миналия вѣкъ незначителното процентно намаление на българитѣ се дължи на увеличения общъ брой на населението въ връзка съ настаняването на 980 черкези, избѣгали отъ България следъ Освобождението; вмъкване на всички власи (3220 души) въ изчисленията и посочването на всички цигани като цигани (2355 души). Изглежда, че една часть отъ тѣхъ — мохамеданитѣ сѫ показани отъ Верковичъ като турци, християнитѣ — като българи. Това сѫ, обаче, незначителни пропуски, които не влияятъ върху голѣмитѣ числа.

Най-голѣми промѣни ставатъ по време на войнитѣ 1912 — 1918 г. Тѣ се изразяватъ главно въ намаляване общия брой на населението и то за смѣтка на българитѣ и турцитѣ (цѣли села опустяватъ!), обаче, процентно пакъ българщината стои далеко на първо мѣсто предъ всички други народности. За първи пѫть се явяватъ 3,144 гърци, заселени въ Демиръ-Хисаръ и нѣколко по-голѣми села, Това сѫ главно гърци и гъркомани отъ Мелникъ, Петричъ и Струмица. Власитѣ намаляватъ на 1,727 поради незгодитѣ по време на войнитѣ.

Промѣнитѣ продължаватъ и презъ следващия периодъ и се изразяватъ въ изселване на още една часть отъ българитѣ и заселването на 17,555 бѣжанци „гърци" [1]. Едва тогава гърцитѣ ставатъ мнозинство. Тѣхното процентно увеличаване се засилва и поради продължаващото изселване на власитѣ, които оставатъ само 1,344 д. Това положение бѣ заварено и отъ българскитѣ административни власти. То се запази почти непромѣнено. Изселиха се малко гърци само отъ селата около Пороитѣ. Поради значителния брой българи, запазили се и до днесъ и поради близостьта на пренаселения бившъ Петрички окрѫгъ, може да се предполага, че скоро безъ намѣсата на държавата българскиятъ елементъ ще стане мнозинство.

---

[1] Въ кавички давамъ по-нататъкъ тия бѣжанци-християни отъ Турция, които се отбелязватъ отъ всички съвсемъ безкритично като „гърци". Въ таблицитѣ, обаче, тия скоби липсватъ.

2. Сѣрска околия

Народностнитѣ отношения сѫ се развивали въ тая околия по следния начинъ:

	1860/1880	1900	1920	1928	1942
Общъ брой на населението	65,331	60,642	34,725	69,206	83,630
	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Българи	36,494	25,487	11,283	10,237	11,611
	55·9	41·9	32·5	14·8	13·9
Турци	11,685	12,900	119	13	1
	17·9	21·3	0·3	0·0	0·0
Гърци	13,229	16,790	19,509	55,532	70,815
	20·2	27·7	56·2	80·3	84·7
Други	3,923	5,465	3,814	3,424	1,203
	6·0	9·1	11·0	4·9	1·4

И въ тая околия презъ периода 1860 — 1880 г. българитѣ сѫ имали абсолютно мнозинство, следъ тѣхъ сѫ идвали на второ мѣсто, обаче, гърцитѣ, и то поради това, че въ тая околия се падатъ така нариченитѣ „дърнашки села“, заселени въ края на срѣднитѣ вѣкове отъ Пелопонезъ и други мѣста на Стара Гърция. Малкото турци сѫ живѣли главно въ Сѣръ. Въ тоя градъ е имало и много цигани, предимно мохамедани. Тѣхниятъ общъ брой въ цѣлата околия възлизалъ на 2,219 д.; въ Сѣръ живѣели и 1,500 евреи, а въ с. Кумли — 204 власи.

И къмъ края на миналия вѣкъ българитѣ сѫ стояли на първо мѣсто между останалитѣ народности въ Сѣрско. Следъ гърцитѣ и турцитѣ на четвърто мѣсто сѫ идвали евреитѣ (2,500 души изключително въ гр. Сѣръ), 1,975 цигани, 520 черкези и 450 власи.

Къмъ 1920 г. населението на Сѣрска околия е намалѣло наполовина, главно поради почти пълното изселване на турцитѣ по време на първата Балканска война и частичното изселване на българитѣ. Едва сега гърцитѣ идватъ на първо мѣсто. Въ 1928 год. тѣ съставятъ вече голѣмо мнозинство отъ населението, поради изселването на 27,919 бѣжанци „гърци“, като все пакъ българитѣ съ 10,237 д. иматъ 14.8$^{0}/_{0}$ отъ общия брой на населението. Това положение се заварва и остава непромѣнено и отъ нашата администрация. Въ връзка съ тия корави българи, останали по мѣстата си въпрѣки натиска, на който сѫ били подложени, нѣма да бѫде безинтересно да спомня за разговоритѣ, които имахъ съ тѣхъ въ 1936 г. Въ с. Дервешяни една група селяни — българи ме запита какви сѫ... германо-българскитѣ отношения. На учудването ми, защо ме питатъ за това, единъ отъ тѣхъ отговори „Изглежда, че Германия и България сѫ пакъ така (и потри показалцитѣ на двѣтѣ си рѫце, въ знакъ, че сѫ приятели), ще излѣзне нѣщо отъ тая работа и за насъ!“

3. Зиляховска околия

Въ тая околия народностнитѣ отношения сѫ се развивали по следния начинъ:

	1860/1880	1900	1920	1928	1942
Общъ брой на населението	28,190	34,280	20,009	38,393	47,615
	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Българи	6,314	10,060	4,649	4,720	2,513
	22·4	29·3	23·3	12·3	5·3
Турци	8,553	8,430	2,180	1,227	6
	30·3	24·6	10·9	2·9	0·0
Гърци	13,123	14,005	12,968	32,332	44,693
	46·6	40·8	64·8	84·2	93·9
Други	200	1,785	212	114	403
	0·7	7·3	1·0	0·6	0·8

Въ тая малка околия българитѣ сѫ отдавна въ малцинство, поради това, че тукъ погърчването е вървѣло доста бързо. Въпрѣки това, дълго време една четвърть отъ населението е била българска. Турцитѣ сѫ били отчасти християни и то 3,383 на 1860—1880 г., 3,280 на 1900 г., 1,980 на 1920 г., 1,227 на 1923 г., никакви въ днешно време: всички сѫ били претопени въ гърци, и то поради сродството въ религията. Гръцкиятъ елементъ се увеличи на 1922—1923 г. и съ идването на 12,273 души бѣжанци, поради което не трѣбва да се учудваме, че днесъ въ тая околия гърцитѣ съставятъ 93.9% отъ общия брой на населението.

4. Драмска околия

Въ тая околия народностнитѣ отношения сѫ се развивали по следния начинъ:

	1860/1880	1900	1920	1928	1942
Общъ брой на населението	51,468	63,509	74,211	97,447	121,365
	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Българи	24,762	27,979	28,195	8,931	12,216
	48·1	44·1	38·0	9·2	10·1
Турци	24,500	27,848	26,931	—	32
	47·6	44·0	36·3	—	0·0
Гърци	2,206	4,600	17,658	87,288	107,384
	4·3	7·2	23·8	89·6	88·5
Други	—	3,082	1,427	1,228	1,733
	—	4·7	1·9	1·2	1·4

Българитѣ представяха мнозинството отъ населението на тая околия чакъ до 1924 г., когато бѣ изселена принудително една часть отъ тѣхъ. Въ 1860/1880 г. сѫ били 24,762, отъ които 12,160 мохамедани. Почти колкото броя на българитѣ е билъ и броятъ на турцитѣ, и то поради голѣмото число турци въ гр. Драма. Гърци не е имало почти никакъ. И българи и турци се увеличаватъ успоредно и незначително до края на миналия вѣкъ. Ако тѣхното процентно участие въ общия брой на населението показва малко намаление, то е защото се е увеличилъ незначително броятъ на гърцитѣ (отъ 2,206 на 4,600 души) съ погърчваното на часть отъ българитѣ, а сѫщо и поради това, че общиятъ брой на населението се е увеличилъ съ 3,082 „разни“, отъ които 1,491 цигани (изглежда, че Верковичъ ги е смѣтналъ къмъ турцитѣ) 1,110 власи (пропустнати съвсемъ отъ Верковичъ, може би поради това, че не сѫ имали постоянно мѣстожителство), 150 евреи и 50 черкези. Явно е, че ефективното увеличаване е незначително. Отъ 27,848 д. българско население къмъ 1900 г. 13,415 д. сѫ били мохамедани.

На 1920 г. броятъ на българитѣ показва слабо увеличение, въпрѣки значителния естественъ прирѫстъ, поради частичното изселване на 1913 г.; турцитѣ показватъ слабо намаление поради изселване къмъ Турция, а гърцитѣ показватъ значително увеличение поради заселването на гърци отъ Бѣломорска Тракия въ 1913 и 1914 г. Българитѣ представятъ, за всѣки случай, по това време най-многобройната съставна часть на населението: 28,195 д., отъ които 14,939 мохамедани. Само осемь години по-късно българитѣ иматъ вече положението на незначително малцинство, главно поради изселването на всички българи-мохамедани заедно съ всички други мохамедани (турци, цигани, гърци мохамедани и черкези) на 1923 г. въ Турция и на часть отъ българитѣ-християни въ България. Все пакъ една здрава българска ядка се бѣше запазила въ селата Плѣвня, Височанъ, Волакъ и др. и позволи при последното мое лично преброяване да бѫдатъ установени 12,216 д. българи. Ако въ 1928 г. гърцитѣ сѫ били 9 пѫти повече, то е главно поради настаняването на 56,259 души бѣжанци „гърци“.

5. Зърневско

Въ тая часть на Неврокопската околия народностнитѣ отношения сѫ се развивали по следния начинъ:

	1860/1880	1900	1920	1928	1942
Общъ брой на населението	25,807	29,163	25,092	14,815	15,000
	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Българи	20,227	24,177	21,568	3,433	7,000
	78,4	83·1	85·9	23·2	46·7
Турци	5,580	4,722	3,435	—	—
	21·6	16·2	13·7	—	—
Гърци	—	—	—	11,382	8,000
	—	—	—	76·8	53·3
Други	—	264	89	—	—
	—	0·7	0·4	—	—

Тая областъ, заклѫтана между южнитѣ разклонения на Али-Бутушъ, отъ една страна, и Бозъ-Дагъ, отъ друга страна, се е запазила презъ вѣковетѣ не само отъ проникването на гърцитѣ, но дори и отъ турци, и е могла да остане чисто българска. На 1860/1880 г. тѣ съставятъ почти цѣлото население на покрайнината, обаче, една часть (8260 д.) сѫ били мохамедани. Българи-мохамедани ще да има и между 5 580-тѣ турци, показани отъ Верковичъ, ако се сѫди по даннитѣ на Кѫнчовъ, споредъ когото къмъ края на миналия вѣкъ въ Зърневско е имало само 4,722 турци и 10,337 българи-мохамедани. Двадесеть години по-късно, макаръ числено броятъ на българитѣ да е намалѣлъ, процентно тѣ сѫ се увеличили до 85.9%, поради това, че втората народностна група въ тая область — турцитѣ сѫ намалѣли още повече, поради изселване на 1912 г. Заедно съ тѣхъ сѫ се изселили и малко помаци, поради което въ края на 1920 г. тѣхниятъ брой е само 9,065 души. Отъ тукъ и бройното намаляване на българския елементъ.

Гърцитѣ държаха много да изгонятъ българското население отъ тая погранична область, поради което си послужиха съ всички тѣхни най-рафинирани методи, докато достигнаха най-после и до масови кланета, както това въ с. Търлисъ на 1924 г.[1] По тоя начинъ тѣ успѣха да прогонятъ отъ Зърневско въ България 9,000 българи — християни, а въ Турция — всички българи мохамедани, заедно съ всички турци. Тѣ бѣха замѣстени на 1923 г. съ 10,512 бѣжанци „гърци". По тоя начинъ за първи пѫть въ областьта се вмъкнаха гърцитѣ, като новъ народностенъ елементъ. Съ дохождането на българската администрация часть отъ тия пришълци намѣриха за добре да се изселятъ, и днесъ Зърневско е една полуобезлюдена земя, която скоро ще бѫде залѣта, по всичко личи, отъ българското население на съседната Неврокопска околия, въ която земедѣлското население е сгѫстено прекалено много. Скоро, дори безъ намѣсата на държавата, тая българска земя ще стане отново българска не само политически, но и народностно.

6. Правишка околия

Въ тая околия народностнитѣ отношения сѫ се развивали по следния начинъ:

	1860/1880	1900	1920	1928	1942
Общъ брой на населението	19,999 100·0	18,881 100·0	16,416 100·0	26,227 100·0	26,000 100·0
Българи	9,620 48·1	2,760 14·6	1,251 7·6	— —	600 2·4
Турци	6,030 30·1	8,250 43·7	6,405 39·1	— —	20 0·0
Гърци	3,249 16·2	6,255 33·1	8,460 51·6	26,227 100·0	25,380 97·6
Други	1,100 5·6	1,616 8·6	300 1·7	— —	— —

---

[1] Вж. Enquête sur les événements de Tarlis. Documents publiés par le Ministère des affaires étrangères et des Cultes de Bulgarie. Sofia 1924.

Турцитѣ сѫ съумѣли да колонизиратъ своевремено тая благословена земя, дори да помохамеданчатъ и часть отъ мѣстното българско население (5,300 души българи-мохамедани къмъ 1860—1880 г.) Отъ него една часть е била напълно потурчена още презъ срѣдата на миналия вѣкъ, поради което още къмъ 1860—1880 г. турцитѣ сѫ идвали по брой веднага следъ българитѣ. А къмъ края на миналия вѣкъ тѣ вече стоятъ на първо мѣсто, защото голѣма часть отъ българитѣ-мохамедани сѫ били вече потурчени и по езикъ и Кѫнчовъ не смѣе да ги покаже като българи. Отъ българитѣ по езикъ на 1900 г. 1,900 души сѫ били мохамедани, обаче съ запазени български обичаи и дори родствени връзки съ българитѣ-християни отъ съседнитѣ села. Повечето отъ тѣхъ сѫ показани у Кѫнчовъ, а сѫщо и въ нашитѣ таблици, като гръцки, тъй като въ това време погърчването на българитѣ-християни вървѣло успоредно съ потурчването на българитѣ-мохамедани. Правишко е тая область, която българщината загуби предъ очитѣ на отиващото си поколѣние.

Гърцитѣ оставатъ множинство въ околията едва следъ войнитѣ, следъ като се изселиха часть отъ мохамеданитѣ, а малкото останали българи, като напримѣръ въ с. Никисянъ, сѫ били окончателно погърчени.

На 1923 г. турцитѣ, потурченитѣ българи и 1,251 българи-мохамедани (колкото бѣха останали следъ войнитѣ) бѣха изгонени въ Турция, на тѣхно мѣсто заселени бѣжанци „гърци“, поради което на 1928 г. тая околия се явява като чисто „гръцка“, ако не по езикъ, то поне формално, пъкъ отчасти и по народностно съзнание на населението. Това положение остана почти не промѣнено и до днесъ. Като се има предвидъ, обаче, малката гѫстота на населението, явно е, че тукъ могатъ да се установятъ много български селски семейства.

Това, впрочемъ, е започнало вече, както личи отъ табличката.

7. Кавалска околия

Въ Кавалска околия народностнитѣ отношения сѫ се развивали по следния начинъ:

	1860/1880	**1900**	**1920**	**1928**	**1942**
Общъ брой на населението	15,000	20,310	34,000	60,615	62,925
	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Българи	3,000	3,855	3,551	80	982
	20·0	19·0	10·4	0·0	1·5
Турци	9,500	11,070	13,221	—	—
	63·3	54·5	38·9	—	—
Гърци	1,700	3,700	15,651	58,476	58,666
	11·3	18·2	46·1	96·8	93·3
Други	800	1,685	1,557	2,059	3,277
	5·4	8·3	4·6	3·2	5·2

Даннитѣ за Кавалската околия у Верковичъ сѫ доста непълни, поради което се налага да преминемъ направо къмъ разглеждане на етничнитѣ отношения въ края на миналия вѣкъ, тъй както ни ги дава В. Кѫнчовъ и като се съобразяваме съ цитираната вече работа на проф. Йорд. Ивановъ. По това време турцитѣ сѫ представяли мнозинство, главно защото Кавала е била турски градъ[1]. Въ околията сѫщо е имало турско население, между което една часть е представяло наскоро потурчени по езикъ българи-мохамедани. Българитѣ сѫ представени изобщо само отъ българи-мохамедани (около 3,000 души къмъ 1860—1880 г., 3,855 души къмъ края на миналия вѣкъ). Това обстоятелство е допринесло доста за запазването на българския елементъ (български поне по езикъ) въ Кавалско, тъй като потурчването на българитѣ-мохамедани е вървѣло все пакъ по-бавно отъ погърчването на българитѣ-християни.

Ако следъ 20 години, въ края на 1920 г. гърцитѣ стоятъ вече на първо мѣсто между другитѣ народностни групи въ Кавалско, то е защото голѣма часть отъ гърцитѣ, които се заселиха следъ 1913 г. въ Югоизточна Македония, се настаниха въ новитѣ бѣжански квартали на Кавала. На тая година българитѣ сѫ представени все още отъ българи-мохамедани, 3,551 души, намалѣли по брой, тъй като тѣ, както и турцитѣ отъ селата, сѫ бѣгали на 1912 г. повече, отколкото турцитѣ отъ града Кавала.

Окончателното изселване на всички мохамедани въ Турция на 1923 г. обезбългари напълно тая околия. Вмѣсто тѣхъ дойдоха на 1922—1923 г. 34,907 нови бѣжанци „гърци“. Ако все пакъ на 1928 г. Кавалска околия не е чисто гръцка, то е защото въ Кавала живѣе доста голѣма еврейска и арменска колония. Това положение остана почти непромѣнено и следъ българската окупация.

8. Тасоска околия

Въ тая околия не сѫ ставали никакви народностни промѣни, както личи отъ следващата табличка:

	1860/1880	1900	1920	1928	1942
Общъ брой на населението	8,000 100·0	10,000 100·0	12,328 100·0	11,573 100·0	12,200 100·0
Българи	— —	— —	— —	— —	200 1·6
Гърци	8,000 100·0	10.000 100·0	12,328 100·0	11,573 100·0	12,000 98·4

Тоя островъ е ималъ отъ вѣкове гръцко население, което е претопявало бързо многобройнитѣ български колонии и единични българи, които сѫ се заселвали въ него презъ 16-ти до 19-ти вѣкъ и отъ които е останало като споменъ само името на с. Вулгаро, прекръстено неотдавна на Рахонионъ. То е било основано преди нѣколко вѣка отъ българи отъ Дебърско. Много българи сѫ идвали като работници и занаятчии и отъ Родопитѣ.

---

[1] Въ началото на миналия вѣкъ Кавала е била малъкъ градъ, населенъ почти изключително съ турци. Вж. съобщението на французкия консулъ въ Солунъ Felix Beaujour, Voyage militaire dans l'empire Othoman. Paris 1929, vol. I, стр. 216—219:... Gavale, peuplée... de deux à trois mille habitants presque tous Turcs.

Забележително е за тоя островъ намаляването на населението отъ 1920 до 1928 г. въпрѣки идването на 1,135 бѣжанци. Това явление може да се обясни само съ притегателната сила на голѣмитѣ градове, като Кавала, Солунъ и Атина съ Пирей.

9. Сарж-шабанска околия

Въ тая околия етничнитѣ отношения сѫ се развивали по следния начинъ:

	1860/1880	1900	1920	1928	1942
Общъ брой на населението	12,965	13,956	18,126	19,534	26,643
	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Българи	12,965	180	100	100	2,000
	100·0	1·5	0·5	0·5	7·5
Турци	—	12,821	17,635	—	43
	—	91·6	97·4	—	0·2
Гърци	—	200	274	19,434	24,000
	—	1·5	1·5	99,5	90·2
Други	—	755	117	—	600
	—	5·4	0·6	—	2·1

Даннитѣ, които дава Верковичъ за тая околия, ни изправятъ на пръвъ погледъ предъ недоумение. Споредъ него къмъ 1860—1880 г. населението на Сарж-шабанска околия се е състояло изключително отъ българи-мохамедани, споредъ Кжнчовъ въ края на сжщия вѣкъ тукъ сж живѣли почти изключително турци! Работата е много проста. Както въ Правишко и Кавалско, така и тукъ тъкмо презъ втората половина на миналия вѣкъ се е довършило потурчването на българитѣ-мохамедани по езикъ, вѣроятно поради близостьта на голѣмия истински турски центъръ Кавала и близостьта на конярската турска група въ планинитѣ на северъ отъ Сарж-шабанско. Изселването на всички мохамедани на 1923 г. и заселването на бѣжанци „гърци“ (17,197 души), на 1922—1924 г. превърна и тая околия въ чисто гръцка, ако не по езикъ, то поне по народностно съзнание, което впрочемъ не е нѣщо дълбоко закореняло у тия разноезични люде.

Общо въ цѣла Югоизточна Македония, която влиза въ Бѣломорската область, се установява следниятъ развой на етничнитѣ отношения:

	1860/1880	1900	1920	1928	1942
Общъ брой на населението	270,819	299,615	262,218	377,149	436,504
	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Българи	144,150	124,377	88,457	38,944	50,649
	53·2	41·6	33·7	10·4	11·6

	1860/1880	1900	1920	1928	1942
Турци	76,543	98,161	73,615	1,240	168
	28·3	32·7	28·1	0·2	0·0
Гърци	41,507	55,900	89,992	327,824	375,694
	15·3	18·6	34·3	86·9	86·2
Други	8,619	21,177	10,154	9,141	9,993
	3·2	7·1	3·9	2·5	2·2

Ако се спремъ специално на развоя на българщината въ Югоизточна Македония ще установимъ едно неспирно бройно и процентно намаляване. Къмъ 1860—1880 г. българи сѫ били повече отъ половината жители на тая часть отъ нашата родина. До края на миналия вѣкъ въпрѣки значителния естественъ приръстъ тѣ намаляватъ значително по брой, поради това, че тъкмо тогава се довършва погърчването на часть отъ българитѣ въ Правишко и потурчването на часть отъ българитѣ-мохамедани. Особено значително е процентното намаление, защото въ сѫщото време нараства броятъ на турцитѣ и броятъ на народноститѣ, обхванати отъ групата „разни", поради което нараства и общиятъ брой на населението. Броятъ на турцитѣ нараства не само поради потурчването на часть отъ българитѣ-мохамедани, но и поради прииждане на бѣжанци турци отъ България следъ Освободителната война. Броятъ на групата „разни" нараства главно поради идването на доста черкези, пакъ по време на Освободителната война. Нарастването пъкъ на гърцитѣ се дължи колкото на естествения приръстъ, толкова и на споменатото окончателно погърчване въ Правишко и другаде.

Следващото значително намаляване броя на българитѣ (отъ края на миналия вѣкъ до края на 1920 г.) се дължи на изселването по време на втората Балканска война. Ако то не личи толкова много въ процентнитѣ отношения, то е защото въ сѫщото време е намалѣлъ общиятъ брой на населението. Малка часть отъ турцитѣ и голѣма часть отъ черкезитѣ се изселва. Увеличаватъ се самò гърцитѣ и то поради заселване на гърци отъ България (нѣколко хиляди отъ Мелникъ, Струмица и Струмишко и повечко отъ Бѣломорска Тракия, която мина по Букурещкия договоръ подъ българска власть), Турция и Кавказъ (3,260 души).

Най-значително е намаляването отъ края на 1920 до срѣдата на 1928 г. По брой българското население намалява на повече отъ половината, поради насилственото му изселване къмъ България и Турция (на българитѣ-мохамедани), което започна още на 1922 г. и продължи до къмъ 1926 г. Все пакъ къмъ срѣдата на 1928 г. въ тая часть на Македония сме имали 39,000 души българи-християни съ българско национално съзнание! Голѣмото процентно намаление на българщината отъ 1920 до 1928 г. се дължи на обстоятелството, че въ сѫщото време нараства значително общиятъ брой на населението, макаръ че всички мохамедани — турци и българи — биватъ изгонени въ Турция. Нарастването се дължи на заселването на 192,676 души бѣжанци отъ Мала-Азия, трапезундската область, Кавказъ, Русия и България. Всички тѣ сѫ вписани къмъ групата на гърцитѣ, макаръ че значителна часть сѫ отъ негръцки произходъ (напримѣръ караманлии, лази и други кавказки народи) и не говорятъ гръцки езикъ.

Отъ 1928 до 1942 г. българитѣ показватъ незначително бройно и процентно увеличение, което се дължи на естествения приръстъ и до известна степень на 3,429-тѣ български семейства (повечето едночленни), които сѫ се заселили следъ 1 май 1941 г., а отчасти и на българитѣ отъ Костурско и Леринско, които сѫ се заселили въ областьта по време на гръцкото владичество.

Нека продължимъ нашия прегледъ на населението на отдѣлнитѣ околии на изтокъ въ Бѣломорска Тракия.

10. Ксантийска околия

Въ тая околия народностнитѣ отношения сѫ се развивали по следния начинъ:

	1900	начало 1920	край 1920	1928	1942
Общъ брой на населението.	44,370 100·0	46,754 100·0	52,901 100·0	88,913 100·0	86,843 100·0
Българи	11,000 24·8	11,057 23·6	15,180 28·7	19,034 21·4	24,426 28·1
Турци	28,970 65·2	29,837 63·7	29,605 56·0	29,790 32·4	27,358 31·5
Гърци	4,000 9·0	5,380 11·5	7,464 14·1	40,197 45·2	33,620 38·7
Други	400 1·0	480 1·2	652 1·2	892 1·0	1,439 1·7

Даннитѣ за Ксантийска околия сѫ най-оскѫдни. Какво е било отношението между различнитѣ народности до началото на 1920 г. може само да се предполага, като се има предвидъ резултатътъ отъ преброяването на съюзническитѣ окупационни власти. Споредъ това преброяване мнозинството сѫ били турцитѣ (общата цифра включва и малкото българи-мохамедани), на второ мѣсто сѫ идвали българитѣ (отъ тѣхъ 9,507 д. сѫ били българи-мохамедани), а гърцитѣ сѫ представяли незначително малцинство. Отъ българитѣ-християни не сѫ влѣзли въ преброяването около 2,000 души, които сѫ живѣели въ голѣмото нѣкога българско село Габрово и нѣкои околни села. Тѣ се били изселили, малко преди преброяването, въ България, поради това, че околията била окупирана отъ гръцки войски. Това обстоятелство е имало сигурно известно значение за резултата отъ преброяването. Въ края на сѫщата година турцитѣ се явяватъ съ по-малъкъ процентъ, тъй като въ преброяването на гръцката дирекция на статистиката сѫ включени още нѣколко пропустнати отъ съюзническото преброяване българо-мохамедански села. Освенъ това и гърцитѣ сѫ се увеличили съ пришълци.

На 1928 г. промѣната не е голѣма, тъй като българитѣ-мохамедани оставатъ по мѣстата си, заселватъ се и 1,539 българи отъ Костурско, оставатъ и турцитѣ, а претърпяватъ увеличение само гърцитѣ, поради заселването на 29,695 бѣжанци „гърци“. Това положение остава непромѣнено и до днесъ.

Може да се предполага, че ако продължи съ сѫщия темпъ заселването на българи планинци, скоро повече отъ половината население ще бѫде българско, и то не само по езикъ, но и по народностно съзнание. Защото Ксантийско е едно отъ мѣстата, гдето българитѣ-мохамедани, като помнятъ българската администрация презъ 1913—1918 г. и я сравняватъ съ турската преди това и гръцката следъ това, та се чувствуватъ като добри българи, както пишещиятъ можа самъ да се убеди многократно още на 1936, 1937 г. и следъ това на 1941 г.

11. Гюмюрджинска околия

Въ тая околия народностнитѣ отношения сѫ се развивали по следния начинъ:

	1900	начало 1920	край 1920	1928	1942
Общъ брой на населението	70,563 100·0	69,442 100·0	73,310 100·0	91,185 100·0	101,825 100·0
Българи	30,167 42·7	24,123 34·8	27,536 37·7	15,381 17·8	16,010 15·7
Турци	32,645 46·2	39,201 56·7	40,025 54·6	40,484 44·3	42,528 41·8
Гърци	4,415 6·2	3,679 5·3	3,903 5·3	32,320 35·4	39,699 39·0
Други	3,336 4·9	2,439 3·2	1,846 2·4	3,000 2·5	3,588 3·5

За Гюмюрджинско имаме вече повече данни. Още на 1900 г. Карайововъ е могълъ да събере доста сведения, отъ които се вижда, че българи (отъ тѣхъ 7,025 души българи-мохамедани) и турци сѫ образували наравно голѣмото мнозинство отъ населението. Процентътъ на гърцитѣ е съвсемъ незначителенъ и се дължи на малката гръцка група въ Гюмюрджина и нѣколко околни села. Следъ 20 години преброяването на съюзническитѣ окупационни власти е установило присѫтствието на по-малко българи (отъ тѣхъ само 3,305 българи-мохамедани) и повече турци. Това е поради неправилното причисляване на голѣма часть отъ българитѣ-мохамедани къмъ турцитѣ. Най-забележително е, обаче, че това преброяване е дало още по-малъкъ брой гърци отъ тия, които дава Карайововъ: гърцитѣ и въ началото на 1920 г. сѫ били въ тая околия съвсемъ незначително малцинство. Картина, по-близка до действителностьта, дава статистика за края на 1920 г., изработена отъ проф. Яранововъ възъ основа на даннитѣ на гръцката дирекция на статистиката за общия брой на населението и разпитвания на самото мѣсто и между бѣжанци въ България. Положението се промѣни до известна степень на 1923 г., когато въ околията се настаняватъ 22,642 души бѣжанци „гърци", а се изселватъ една часть отъ българитѣ-християни. На 1928 г. турцитѣ стоятъ на първо мѣсто, безъ да сѫ мнозинство; следватъ гърцитѣ на второ мѣсто; българитѣ, на трето мѣсто, образуватъ все още компактно ядро, съставено главно отъ българи-мохамедани, останали по домоветѣ си поради това, че Бѣломорска Тракия бѣ изключена отъ задължителната размѣна на малцинствата между Турция и Гърция. Отъ 15,381 българи 12,162 сѫ били мохамедани. Следъ установяването на българска администрация не сѫ станали почти никакви промѣни.

12. Деде-агачка околия (безъ островъ Самотраки)

Въ тая околия народностнитѣ отношения сѫ се развивали по следния начинъ:

	1900	начало 1920	край 1920	1928	1942
Общъ брой на населението	16,843 100·0	14,026 100·0	14,713 100·0	19,246 100·0	20,452 100·0
Българи	9,848 59·0	10,092 72·1	9,560 65·0	1,786 9·3	2,890 14·1
Турци	3,285 19·5	692 4·9	1,247 8·5	1,393 7·3	1,355 6·6
Гърци	2,885 17·1	2,565 18·3	3,346 22·8	15,267 79·5	15,273 74·5
Турци	825 4·4	677 4·7	560 3·7	800 3·9	934 4·8

Тая околия е била съ голѣмо българско мнозинство чакъ до 1923 г. засвидетелствувано не само отъ Карлъ Саксъ на 1877 г.[1], отъ Карайововъ на 1900 г., но и въ началото на 1920 г. отъ съюзническитѣ окупационни власти. Обезбългаряването започва едва на 1922 г., когато се извършватъ масови интернирания по бѣломорскитѣ острови и въ Тесалия, описани картинно отъ Разбойниковъ[2] и обяснени цинично отъ Ладасъ[3] съ нуждата отъ осигуряване желѣзнопѫтната линия Деде-агачъ — Гюмюрджина. Когато една малка часть отъ интерниранитѣ, които преживѣли ужаситѣ на гръцкия тероръ, се завърнали по роднитѣ си мѣста, заварили домоветѣ си заети отъ бѣжанци „гърци", броятъ на които възлизалъ на 11,074 души. Поради това българитѣ се принудили да се изселятъ въ България. Така на 1922 — 1924 г. се създава това положение, което личи въ статистиката отъ 1928 г. и което бѣ заварено отъ нашитѣ административни власти.

---

[1] Carl Sax, Erläuterungen zu der „Ethnographischen Karte der europäischen Türkei und ihrer Dependenzen zur Zeit des Kriegsausbruches im Jahre 1877", въ Mittheilungen d. K. K. Geogr. Ges. in Wien, 1878, стр. 177—187.

[2] Вж. забележка 10.

[3] Stephen P. Ladas, The Exchange of Minorities. Bulgaria, Greece and Turkey. New-York 1932, стр. 105.

За островъ Самотраки, населенъ само съ гърци, знаемъ единствено това, че на декемврий 1920 г. е ималъ 3,190 жители, а на 1928 г. — 3,866, отъ които само 92 бѣжанци.

Въ 5-тѣ села, които бѣха придадени къмъ Свиленградска околия, народноститѣ отношения сж се развивали по следния начинъ:

	1900	начало 1920	край 1920	1928	1942
Общъ брой на населението	3,710 100·0	2,800 100·0	2,920 100·0	3,459 100·0	3,800 100·0
Българи	900 24·3	350 12·5	338 10·9	— —	100 2·7
Турци	860 23·2	— —	— —	61 2·9	60 1·6
Гърци	1,950 52·5	2,450 87·5	2,582 89·1	3,398 97·1	3,600 94·7
Други	— —	— —	— —	— —	40 1·0

Общо въ тия части на Бѣломорска Тракия, които влѣзнаха въ предѣлитѣ на България следъ 25 априлъ 1941 г., се установява следниятъ развой на етничнитѣ отношения:

	1860/1880	1900	начало 1920	край 1920	1928	1942
Общъ брой на населението . . .	120,000 100·0	138,286 100·0	136,122 100·0	147,034 100·0	206,669 100·0	216,920 100·0
Българи	54,000 45·0	51,915 37·5	45,622 33·5	52,614 35·8	36,201 18·0	43,526 20·1
Турци	54,000 45·0	65,760 47·6	69,730 51·2	70,877 48·2	70,728 34·2	71,301 32·9
Гърци	10,000 8·3	16,050 11·6	17,174 12·6	20,485 13·9	95,048 45·9	96,092 44·3
Други	2,000 1·7	4,561 3·3	3,596 2·7	3,058 2·1	4,692 1·9	8,001 2·7

Личатъ, въ сравнение съ Югоизточна Македония, по-слабитѣ промѣни, което е въ връзка съ наложеното отъ турцитѣ задържане на мохамеданитѣ въ Бѣломорска Тракия и следъ 1923 г. и до день днешенъ. Това допринесе и за запазване на българитѣ-мохамедани, които и преди 1922 г. съставяха значителенъ процентъ отъ българското население въ Бѣломорска Тракия, а отъ 1924 г. тѣ заедно съ новодошлитѣ българи отъ Костурско и Леринско, сѫ дори почти изключителнитѣ негови представители.

Цифритѣ за броя на разнитѣ народности въ Бѣломорска Тракия, която се намира подъ българска власть, за времето къмъ 1860 — 1877 г. изчислихъ (спомена се вече, че тая область не се засѣга отъ Верковичъ), като имахъ предвидъ изселването на доста българи на 1878 до 1880 година следъ оттеглянето на рускитѣ окупационни войски (станало е сѫщото, което е ставало при подобни случаи, но въ по-голѣми размѣри въ Източна България) и заселването по сѫщото време и следъ това до края на миналия вѣкъ на доста турци и по-малко черкези и татари — мохаджири, т. е. бѣжанци отъ България. Може да се смѣта за сигурно, че преди да настанатъ тия промѣни, къмъ 1860 — 1880 г. българи и турци сѫ били представени наравно, а гърцитѣ сѫ били съвсемъ незначително малцинство. Най-значително намаляване на българското население става къмъ 1922 — 1924 г., когато българитѣ-християни биватъ подложени на нечовѣшки гонения и, най-после, отчасти избити и изморени отъ гладъ, отчасти изпѫдени голи и боси. И въпрѣки това, и до днесъ въ Бѣломорска Тракия има 43,526 души българи, отъ тѣхъ 35,049 мохамедани, около 5,000 души българи отъ Леринско и Костурско, заселили се като градинари, воденичари, млѣкари, хлѣбари и други занаятчии по време на грѫцкото владичество, и 1,992 предимно едночленни семейства, дошли отъ старитѣ предѣли на Царството следъ първи май 1941 година. Значителното увеличаване на гърцитѣ се дължи на заселването следъ 1922 г. на 63,411 бѣжанци, една часть отъ които и до днесъ не сѫ напълно погърчени, защото никога не сѫ били гърци, а само християни, които тъкмо като такива сѫ били изгонени отъ Турция.

Общъ прегледъ

Нека хвърлимъ общъ погледъ върху развоя на народностния съставъ на населението на Бѣломорската область, който се вижда най-добре отъ следната табличка:

	1860/1880	1900	начало 1920	край 1920	1928	1942
Общъ брой на населението . . .	390,819 100·0	437,901 100·0	396,122 100·0	409,252 100·0	583,818 100·0	653,424 100·0
Българи	198,150 50·7	176,292 40·3	140,622 35·5	141,071 34·5	75,145 12·9	94,175 14·6
Турци	130,543 33·4	163,921 37·4	144,730 36·6	144,492 35·3	71,968 12·3	71,469 10·9
Гърци	51,507 13·2	71,950 16·4	97,174 24·5	110,477 27·0	422,872 72·4	471,786 72·2
Други	10,619 2·7	25,738 5·9	13,596 3·4	13,212 3·2	13,833 2·4	15,994 2.3

Ние ще се натъкнемъ преди всичко на едно особено печално отъ българска народностна гледна точка явление: натъкваме се на прогресивното бройно и процентно намаляване на българското население въ областьта презъ последнитѣ 80 години.

Къмъ 1860—1880 год. българитѣ сѫ представяли повече отъ половината население на областьта, една трета сѫ били турцитѣ, а гърцитѣ сѫ представяли незначително малцинство. Това положение е представено сравнително доста добре върху споменатата вече етнографска карта на Саксъ, която се отнася тъкмо за това време.

Въ края на миналия вѣкъ, къмъ 1900 г., положението е промѣнено вече значително. Изтеглянето на часть отъ българитѣ заедно съ оттеглящитѣ се руски окупационни войски къмъ 1880 г.; продължаващото погърчване, респективно потурчване по езикъ на българитѣ-мохамедани, сѫ причина за значително бройно и още по-значително процентно намаляване на българщината въ Бѣломорската область. По-голѣмото процентно намаляване стои въ връзка съ обстоятелството, че въ сѫщото време другитѣ народности се увеличаватъ числено: турцитѣ съ прииждането на турски бѣжанци отъ България — гърцитѣ — съ погърчване на нѣкои изолирани български села; а къмъ тѣхъ се прибавятъ като новъ народностенъ елементъ и черкезитѣ (1550 души), дошли отъ България по време на Освободителната война и веднага следъ нея заедно съ турскитѣ бѣжанци. Все пакъ 1900 г. е все още време, когато българитѣ представятъ първа по численость народностна група.

Къмъ началото на 1920 г, броятъ на българитѣ е още по-малъкъ, вмѣсто да се увеличи съ около 50% подъ влияние на естествения прирѫстъ. Нищо чудно. Отъ 1912 до 1918 г. надъ областьта мина бурята на три последователни войни, които бѣха придружени отъ следнитѣ преселвания:

1. Навлизането на войскитѣ на балканскитѣ съюзници въ Европейска Турция бѣ придружено навсѣкѫде съ частично бѣгство на турското население къмъ Мала-Азия; специално навлизането на българскитѣ войски въ Бѣломорската область предизвика изселване на доста турци, поради което и тѣхниятъ брой намалява числено и процентно.

2. Междусъюзническата война предизвика избѣгването на часть отъ българското население въ България, а друга часть е била подложена на безчовѣчно унищожение отъ страна на гръцкитѣ власти въ Югоизточна Македония и реокупиращитѣ турски войски въ Бѣломорска Тракия[1].

3. Следъ установяването на новитѣ граници, постановени отъ Букурещкия договоръ, доста гърци преминаха отъ Бѣломорска Тракия и Югоизточна Македония; това преселване се отразява въ даденитѣ по-горе цифри поради обстоятелството, че въ Югоизточна Македония минаха и гърци отъ Суфлий-

---

[1] Вж. Dotation Carnegie, Enquête dans les Balkans. Paris 1914; L. Miletitch, Atrocités grecques en Macédoine pendant la guerre gréco-bulgare. Sophia 1913; Л. Милетичъ. Разорението на тракийскитѣ българи презъ 1913 година. София 1918; Йорданъ попъ Георгиевъ и Ст. Н. Шишковъ, Българитѣ въ Сѣрското поле. Издирвания и документи. Пловдивъ 1918.

ско и Димотишко, които области не влизатъ въ Бѣломорската область, дойдоха и малко гърци отъ Мелникъ и нѣкои други градове на България.

4. Дочувайки за присъединяването на Южна Македония къмъ Гърция на 1913 г. сж дошли отъ Кавказъ въ Югоизточна Македония 3,260 гърци отъ Кавказъ.

5. Изселването на турцитѣ продължи до 1915 г. подъ влияние на турското правителство, което търсѣше люде, съ които да запълни празднината, оставена въ Източна Тракия отъ изгоненитѣ и отчасти избити българи отъ тая провинция по време на нейната реокупация на 1913 г.

6. Отъ Турция сж били изгонени въ сжщото време и незначителенъ брой гърци (както отъ Източна Тракия, така и отъ Мала-Азия), отъ които една малка часть е била настанена въ Югоизточна Македония. Повечето отъ тѣхъ, обаче, сж се върнали още преди началото на 1920 г. по роднитѣ си мѣста, реокупирани отъ гръцката войска и задържани до малоазийската гръцка катастрофа отъ 1922 г.

Всички тия преселвания и възвръщания въ роднитѣ мѣста сж били придружени отъ значително децимиране на населението отъ болести, а презъ войнитѣ, особено презъ Свѣтовната война, и отъ недохранване, презъ 1917—1919 г., и отъ „испанската болесть", т. е. отъ злокачествения грипъ, който намѣрилъ особено благоприятна почва между изтощеното и изгладнѣло население. Презъ периода 1913—1920 г. показватъ намаление на населението дори и такива мѣста, като островъ Тасосъ, Халкидически полуостровъ (извънъ Бѣломорската область и днешнитѣ предѣли на България), които не сж били засѣгнати отъ никакви преселвания.

Поради всичко това отъ 1900 до 1920 г. става общо намаляване населението на Бѣломорската область. Ето защо процентътъ на българи и турци (въпрѣки численото намаляване) остава все още високъ — доста по-високъ отъ процента на гърцитѣ. Той нараства малко въ края на сжщата 1920 г. като последица отъ реокупирането на Гюмюрджинска и Деде-агачка околия отъ гръцкитѣ войски и настаняването на гърци набързо, съ огледъ на евентуаленъ плебисцитъ въ областьта. Но дори и следъ всичко това въ края на 1920 г. гърцитѣ представятъ едва ¼ отъ общия брой на населението въ Бѣломорската область.

Гърцитѣ станаха мнозинство въ Бѣломорската область, едва следъ дохаждането на „гръцкитѣ бѣжанци" на 1922—1925 г. Съ тоя процесъ, обаче, далеко не се е постигнало нѣкакво пълно погърчване на областьта както се пише не само отъ гръцка страна, но стана обичайно да се пише и отстрана на незаинтересовани автори, а известно време се пишеше, за жалость, и отъ български учени и политици. Отъ 1922 до 1928 г. въ нашата область сж дошли всичко 526,087 души бѣжанци, за гръцкия характеръ на които ще стане дума малко по-нататъкъ. Сега — за тѣхното число. На мнозина, може би на всички, то ще се види много малко. Но така е, толкова ни го дава гръцката статистика, по преброяването отъ 15/16 май 1928 г., въ което нѣмаме никакво основание да се съмняваме.

Първи сведения за преселванията въ Бѣломорската область и особено за броя на заселилитѣ се въ нея бѣжанци следъ 1922 г. ни даде А. А. Палисъ въ началото на 1925 г.[1] Той е билъ особено благоприятно поставенъ при работата си поради това, че е билъ чиновникъ по заселването на Македония подъ гръцка власть на 1913 г., главенъ секретарь на бѣжанската комисия въ сѫщата часть на Македония на 1914—1915 г., генералъ-губернаторъ на Солунъ на 1917—1918 г., гръцки делегатъ при комисията по размѣната на населението между Турция и Гърция на 1923—1924 г., и прочее. Споредъ него отъ 1922 до 1924 г., когато се приключи заселването на бѣжанци, въ цѣла Бѣломорска Тракия (включително Ференско, Суфлийско и Димотишко), сѫ били настанени 120,000 бѣжанци и въ цѣла Македония подъ гръцка власть (включително и частьта на западъ отъ Струма) — 200,000, общо 320,000 души. Явно е, че той е много близо до сѫщинската цифра.

На следната година Обществото на народитѣ издаде единъ докладъ върху „настаняването на бѣжанцитѣ въ Гърция", изработенъ съ огледъ на гръцкитѣ интереси[2]. Още въ предговора се изтъква приижданeто на 1,400,000 бѣжанци (стр. III и 12). Тая преувеличена цифра премина въ всички следващи работи върху гръцкия бѣжански проблемъ, тя бѣ умѣло лансирана отъ гърцитѣ, за да се изтъкне чрезъ нея пълното елинизиране на гръцката държавна територия. На стр. 85 сѫ дадени малко по-точни цифри, които, обаче, не могатъ да бѫдатъ използувани, защото се отнасятъ за цѣла Тракия подъ гръцка власть (68,358 души бѣжанци настанени въ селата) и за цѣла Македония подъ гръцка власть (430,295 души бѣжанци настанени въ селата). Особено интересна е, обаче, „бележката" на стр. 217, въ която се подчертава, че съ настаняването на близо 500,000 бѣжанци въ селата и 300,000 бѣжанци въ градоветѣ на Македония и следъ изселването на 1923—1924 г. на 348,000 мохамедани съобразно съ лозанската конвенция за задължителна размѣна на християнитѣ отъ Турция срещу мохамеданитѣ отъ Гърция, настѫпила „радикална промѣна въ етничния съставъ на населението на Македония подъ гръцка власть", която била „окончателно елинизирана". Това е показано и на една картограма, споредъ която на 1912 г. отъ 1,205,000 души 513,000 били гърци, 475,000 — турци и само 119,000 „българеющи се". Възприети сѫ даннитѣ на Палисъ. Забележително е, че въ Обществото на народитѣ сѫ били възприети само гръцки данни, та е билъ допуснатъ и тъй обидниятъ за насъ изразъ „българеющи се". Все споредъ сѫщата картограма на 1926 г. отъ 1,511,000 души жители на Македония подъ гръцка власть 1,341,000 били гърци и само 77,000 „българеющи се". А въ сѫщность на 1942 г. при окупирането на областьта отъ германскитѣ войски се установиха 27,000 души българи съ ясно българско национално съзнание! (220,000 души въ Македония, която се намира все още подъ гръцка власть, и 50,000 въ тая часть, която влѣзе въ Бѣломорската область. Въ цѣлия тоя толкова тенденциозенъ докладъ, написанъ отъ Палисъ и приподписанъ отъ Обществото на народитѣ, само на едно мѣсто (стр. 4) се споменава мимоходомъ, че бѣжанцитѣ не сѫ само гърци, но и арменци и кавказци. За караманлиитѣ, обаче, не става никѫде дума.

---

[1] Ἀ. Ἀ. Πάλλη, Στατιστικὴ μελέτη περὶ τῶν φυλετικῶν μεταναστεύσεων Μακεδονίας καὶ Θράκης κατὰ τὴν περίοδο 1912—1924. Ἀθῆναι 1925. Следъ нѣколко месеца сѫщата работа, съ малъкъ предговоръ, излѣзе и на английски езикъ. Вж. А. А. Pallis, Racial Migrations in the Balkans during the Years 1912—1924. The Geographical Journal, London 1925, стр. 315—331.

[2] Société des Nations, L'établissement des réfugiés en Grèce. Genève 1926.

Преувеличената цифра 1,400,000 бѣжанци се повтаря на следващата 1927 година отъ германския професоръ Фелсъ въ работата му върху „гръцкото преселение“ [1]. Тая студия се основава почти изключително на изданието на Обществото на народитѣ и на „отличната“, споредъ Фелсъ, цитирана по-горе работа на Палисъ.

Следъ две години, на 1929 г., другъ германски географъ — Хербертъ Леманъ[2] говори вече съвсемъ на едро за единъ и половина милионъ бѣжанци (стр. 114).

Следъ още една година, на 1930 г. французкиятъ геополитикъ Жакъ Анселъ издаде своята обемиста дисертация върху „Македония и нейното съвременно развитие“, въ която авторътъ разправя подробно за голѣмитѣ промѣни, които станали въ Македония поради заселването на 638,253 бѣжанци отъ общия брой 1,221,849 души бѣжанци, дошли въ Гърция презъ последнитѣ десетилѣтия до 1928 г.[3]. Съ това процентътъ на „славянитѣ билъ намалѣлъ отъ 99% на 5.1%. Явно е, че процентитѣ сѫ взети отъ Палисъ, а названието „славяни“ отъ сръбскитѣ географи.

Въ началото на сѫщата 1930 г. излѣзна работата на гръцкия юристъ Александъръ Девежди върху „Задължителната размѣна на гръцкитѣ и турскитѣ малцинства[4]. Въ нея сѫщо така се дава преувеличената цифра 1,000,000 бѣжанци, дошли въ нѣколко месеца отъ Турция. По-важно е въ тая работа признанието, че тая маса не била съставена изключително отъ гърци. „Кавказци, дори турци, а особено арменци, тия последнитѣ въ доста голѣмъ брой — около 100,000“ били дошли съ сѫщинскитѣ гърци отъ Турция въ Гърция (стр. 155). Това е едно отъ много рѣдкитѣ признания за хетерогенния съставъ на бѣжанцитѣ въ Гърция. На стр. 220 се повтарятъ цифритѣ на Палисъ за броя на гърцитѣ и българитѣ въ Македония подъ гръцка власть и се даватъ за Тракия 300,000 жители, отъ които 200,000 гърци и 100,000 мохамедани, за времето къмъ 1929 год.

На 1931 г. излѣзна единъ забележителенъ трудъ върху „Гърция и гръцкитѣ бѣжанци“ отъ председателя на комисията по настаняването на гръцкитѣ бѣжанци Чарлсъ Еди.[1] Още въ предговора той предупреждава, че „гръцкитѣ статистики трѣбва да се използуватъ съ голѣма предпазливость“ (стр. 7). Може би тъкмо затова, като дава цифритѣ на Палисъ за народностния съставъ на населението на Македония подъ гръцка власть преди балканскитѣ войни, Еди изрично предупреждава, че това сж гръцки данни, а сжщевременно изтъква, че българитѣ даватъ по-други сведения. На стр. 51 (сжщо стр. 248 до 252) Еди дава нѣколко интересни цифри. Той съобщава, че „споредъ предварителнитѣ изчисления на смѣсената комисия, публикувани на м. май 1929 г. 92,000 българи и 46,000 гърци се били възползували отъ привилегиитѣ на конвенцията за доброволно изселване; отъ тѣхъ 39,000 българи и 16,000 гърци напустнали роднитѣ си мѣста преди прилагането на конвенцията“. А на следващата страница Еди, като дава официалната гръцка цифра за бѣжанцитѣ въ Гърция — 1,221,849 души, смѣта, че тя е твърде низка, предполага, че ще да достига около 1,300,000. Все пакъ не 1,400,000, още по-малко 1,500,000, както се пише и до днесъ.

---

[1] Edwin Fels, Die griechische Völkerwanderung. Geographische Zeitschrift, Jahrg. 1927 стр. 576—588.

[2] Herbert Lehmann, Zur Flüchtlingsansiedlung in Griechenland. Zeitschr. der Ges. f. Erdkunde zu Berlin, Jahrg. 1929, стр. 113—122.

[3] Jacques Ancel, La Macédoine. Etude de colonisation contemporaine, Paris 1930. Цифритѣ сѫ взети отъ февруарската книжка 1929 г. на месечния бюлетинъ на гръцката главна дирекция на статистиката.

[4] Alexandre Emm. Devedji, L'échange obligatoire des minorités grecques et turques en vertu de la convention de Lausanne du 30 janvier 1923. Paris 1930.

На 1932 г. излѣзна обемистиятъ, цитиранъ вече трудъ на Ладасъ, подпомогнатъ отъ бюрото за международни изучвания при Харвардския университетъ, насърдченъ отъ гръцкия пълномощенъ министъръ въ Парижъ, Н. Политисъ. Първата часть засѣга размѣната на българскитѣ и гръцкитѣ малцинства, втората — размѣната на гръцкитѣ и турскитѣ малцинства. Това е изобщо най-обемистиятъ трудъ върху тоя въпросъ, разгледанъ, разбира се, отъ гръцка гледна точка. На стр. 700 се явяватъ отново процентитѣ на Палисъ за народностнитѣ отношения въ Македония преди и следъ войнитѣ и твърденията за „окончателното елинизиране на Македония“.

Въпрѣки обстоятелството, че резултатътъ отъ преброяването на бѣжанцитѣ въ Гърция стана известенъ още на 1929 г., на 1933 г. германскиятъ географъ Фридрихъ Папенхузенъ[2] пише отново за 1,500,000 „гърци“, които се били заселили отъ Турция въ Гърция! А тѣ сж едва 1 милионъ! Сжщиятъ германски географъ е по-гръкъ и отъ гърцитѣ, радва се на новата „напълно национална държава“, въ която имало всичко на всичко 62,000 чуждоплеменни; отъ тѣхъ „само 36,000 турци, албанци, българи и югославци“. На съвѣстьта на Папенхузенъ оставатъ 300,000 българи, 100,000 турци, 50,000 албанци въ Епиръ, 30,000 власи въ Пиндъ; колкото до „югославцитѣ“, остава неясно, какво разбира Папенхузенъ подъ тая дума.

Върхътъ на радостьта отъ „пълното елинизиране“ на Бѣломорската область е достигнатъ отъ другъ единъ германски географъ — Йоакимъ Шулце. Въ своята обемиста хабилитация върху „Нова Гърция“[3], той дава на стр. 18 и 249 — 252 цифри, които сж преписани направо отъ Палисъ, говори се за 900,000 „гърци“, които се били заселили въ Бѣломорската область, безъ да си даде трудъ да надзърне въ официалната и извънредно подробна гръцка статистика. Важно е, обаче, да се отбележи следното твърдение на Шулце: „Между анадолскитѣ бѣжанци азъ намѣрихъ твърде често люде, които и до днесъ, 10 години следъ преселването имъ, говорятъ почти изключително турски и слабо разбиратъ новогръцки". Защо упорствува тогава Шулце да нарича всички тия люде гърци? Защото е черпилъ всичкитѣ си сведения отъ гръцки източници. Той, обаче, не се е вгледалъ достатъчно добре дори и въ тѣхъ. И затова на стр. 328 пише, че „кржгло 1,400,000 бѣжанци минали границитѣ на Гърция и отъ тѣхъ само 1,221,849 души живѣели още на 1928 г.". Той не е обърналъ внимание на предговора къмъ цитираната по-горе гръцка статистика за преброяването отъ 1928 г., въ който се съобщава, че въ 1,221,849 бѣжанци сж включени и децата, родени отъ бѣжанци следъ идването имъ въ Гърция, поради което броятъ на действително заселилитѣ се въ Гърция бѣжанци презъ цѣлия периодъ 1912 — 1928 г. не е повече отъ 1,200,000 души! Тая обемиста книга стана източникъ, отъ който черпятъ всички германски учени, които пишатъ по гръцки въпроси. И затова въ единъ току-що излѣзълъ сборникъ върху „въпроситѣ за жизненото пространство на европейскитѣ народи"[1] и проф. Кребсъ[2] и проф. Шмидеръ[3] пишатъ за 1,400,000 гръцки бѣжанци, а Щулце[4] въ сжщия тоя сборникъ дава една гръцка статистика за разпредѣлението на населението по майчинъ езикъ въ Гърция, споредъ която на 1928 г. въ тая държава имало само 16,775 (0.3%) български говорящи и 81,984 (1.3%) „македонославянски". Радостно е поне това, че Щулце причислява тия последнитѣ къмъ българитѣ и че на стр. 572 се решава да пише, че въ началото на нашия вѣкъ българитѣ въ източна Македония били по-многочислени отъ гърцитѣ.

---

[1] Charles B. Eddy, Greece and the Greck Refugees. London 1931.

[2] Friedrich Papenhusen, Die Neubesiedlung Griechenlands. Zeitschrift d. Ges. f. Erdkunde zu Berlin, Jahrg. 1933, стр. 34—52.

[3] Joachim H. Schultze, Neugriechenland. Petermanns Mitteilungen Erg.-H. 233, Gotha 1937.

Реакцията отъ българска страна срещу тия тенденциозни твърдения (преувеличаване броя на бѣжанцитѣ въ Гърция, показване по-малъкъ брой българи въ сжщата тая държава) е много слаба, направо може да се каже — никаква. Това може да се обясни съ тежкото впечатление, което направиха на българското общество окаяното положение, въ което пристигнаха българскитѣ бѣжанци отъ Гърция. Ние българитѣ сами повѣрвахме, че българскитѣ земи подъ гръцка власть сж обезбългарени и почнахме да пишемъ, дори и въ съчинения върху българскитѣ малцинства, че въ Гърция имало само 150,000 българи! Когато на м. декемврий 1930 г. Димитъръ Ярановъ държа въ Университета въ София сказка върху българитѣ въ Македония и изтъкна, че въ Гърция живѣятъ още около 298,000 българи и когато тия цифри бѣха публикувани въ вестницитѣ, тѣ възбудиха въ българското общество само една подигравателна усмивка! На 1936 и 1937 г. Ярановъ има възможность да провѣри на самото мѣсто въ Македония и Тракия подъ гръцка власть своитѣ изчисления, основани преди това на разпитвания на бѣжанци, и дойде до заключение, че броятъ на българитѣ въ Гърция възлиза на около 330,000 души[1]. Тая цифра се потвърди напълно отъ преброяването, — което българското представителство въ Солунъ направи на м. май-юлий 1941 г. подъ мое ръководство въ Македония, която остава подъ гръцка власть, и което преброяване даде 220,000 българи съ българско национално съзнание, и отъ тукъ приложенитѣ статистически таблици за тия български земи подъ гръцка власть, които се върнаха на майката-отечество. Споредъ тѣхъ въ тия земи днесъ живѣятъ 94,175 българи. Тоя брой не е, наистина, много голѣмъ. Трѣбва, обаче, да се има предвидъ, че ако нормалното развитие на населението въ Бѣломорската область не би било спънато презъ последнитѣ 80 години отъ различнитѣ изброени по-горе преселвания въ връзка съ разни политически събития, днесъ въ нея щѣше да има при население отъ 815,000 души около 420,000 българи, 260,000 турци, 110,000 гърци и 25,000 други, т. е. щѣше да има компактна българска маса. За това, обаче, не трѣбва да се съжалява много, тъй като нагонътъ на българина къмъ земята е толкова голѣмъ, че при новитѣ политически граници можемъ да бѫдемъ сигурни, че въ скоро време българитѣ пакъ ще образуватъ мнозинството отъ населението. На българската часть отъ Бѣломорието е сѫдено да се развива до като свѣтъ свѣтува подъ влиянието на съседнитѣ Родопи, неизчерпаемъ източникъ на жилаво българско население То ще надвие неминуемо всички превратности на сѫдбата.

---

[1] Lebensraumfragen europäischer Völker. 2 Bde. Leipzig 1941.

[2] Norbert Krebs, Wanderbewegungen als Ursachen von Bevölkerungsverlagerungen in Europa, цит. сборникъ, стр. 81.

[3] Oskar Schmieder, Italien und Nordafrika, цит. сборникъ, стр. 537.

[4] Joachim H. Schultze, Griechischer Lebensraum in Antike und Gegenwart, цит. сборникъ, стр 570.

DER BESTAND DER NATIONALITÄTEN IM ÄGÄISCHEN GEBIET IN DEN LETZTEN 80 JAHREN

von Dim. Jaranov

Der Bestand der Nationalitäten im ägäischen Gebiet, der an verschiedenen Veränderungen in den letzten 65 Jahren (1877—1942) unterworfen war, stellt ein grosses Interesse dar, nicht nur für die sich unmittelbar interessierenden Kreise, sondern auch für die anderen, die sich mit diesen Fragen beschäftigen.

Die Aufgabe dieser Arbeit ist genaue und homogene Angaben über der Zahl der Bevölkerung im ägäischen Gebiet, das im April 1941 befreit wurde, zu geben. Diese Angaben beziehen sich auf die Volksgruppen (Nationalitäten), geteilt in Bezirken und auf verschiedene Jahre, nämlich: 1860—1880 nach St. Verkovič; 1900 nach V. Kânčov (für den westlichen Teil des Gebietes) und nach T. Karajovov und L. Miletič (für den östlichen Teil des Gebietes); 1920 nach der Volkszählung von den Okupationsbehörden der Verbündeten Mächte; 18/19. XII. 1920 und 15/16. V. 1928 nach der Völkszählung der griechischen

---

[1] Димитъръ Ярановъ, Бѣломорска Тракия и Приморска Македония. Год. Соф. Унив., истор.-фил. фак., кн. 34, стр. 92.

Населението на Бѣломорската область по народность

№ по редъ	ИМЕ НА НАСЕЛЕНОТО МѢСТО	Къмъ 1860—1880 год. (по Верковичъ)					Къмъ 1900 год. (по В. Кънчовъ за западната часть, Карайововъ и Милетичъ за източната часть)					Къмъ началото на 1920 год. (по преброяването на съюзническитѣ окупационни власти)					На 18/19 декемврий 1920 г.					На 15/16 май 1928 г.						Къмъ 1 мартъ 1942 г.						
		Общъ брой	Българи	Турци	Гърци	Други	Общъ брой	Българи	Турци	Гърци	Други	Общъ брой	Българи	Турци	Гърци	Други	Общъ брой	Българи	Турци	Гърци	Други	Общъ брой	Българи	Турци	Гърци	Отъ тѣхъ бѣжанци дошли отъ 1922 до 1928 г.	Други	Изселили се гръцки семейства	Преселили се български семейства	Общъ брой	Българи	Турци	Гърци	Други
1	Демиръ-хисарска околия	44,059 100·0	30,768 69·8	10,695 23·8		2,596 6·4	48,874 100·0	29,879 61·1	12,120 24·8	350 0·7	6,525 13·4						27,311 100·0	17,860 65·4	3,689 13·5	3,144 11·5	2,618 9·6	39,339 100·0	11,443 29·1		25,580 65·1	17,555	2,316 5·8	1,915	787	41,126 100·0	13,527 32·9	66 0·1	24,756 60·2	2,777 6·8
2	Сѣрска околия	65,331 100·0	36,494 55·9	11,685 17·9	13,229 20·2	3,923 6·0	60,642 100·0	25,487 41·9	12,900 21·3	16,790 27·7	5,465 9·1						34,725 100·0	11,283 32·5	119 0·3	19,509 56·2	3,814 11·0	69,206 100·0	10,237 14·8	13 0·0	55,532 80·3	27,919	3,424 4·9	742	569	83,630 100·0	11,611 13·9	1 0·0	70,815 84·7	1,203 1·4
3	Зиляховска околия	28,190 100·0	6,314 22·4	8,553 30·3	13,123 46·6	200 0·7	34,280 100·0	10,060 29·3	8,430 24·6	14,005 40·8	1,785 7·3						20,009 100·0	4,649 23·3	2,180 10·9	12,968 64·8	212 1·0	38,393 100·0	4,720 12·3	1,227 2·9	32,332 84·2	12,273	114 0·6	180	97	47,615 100·0	2,513 5·3	6 0·0	44,693 93·9	403 0·8
4	Драмска околия	51,468 100·0	24,762 48·1	24,500 47·6	2,206 4·3		63,509 100·0	27,979 44·1	27,848 44·0	4,600 7·2	3,082 4·7						74,211 100·0	28,195 38·0	26,931 36·3	17,658 23·8	1,427 1·9	97,447 100·0	8,931 9·2		87,288 89·6	56,253	1,228 1·2	3,595	612	121,365 100·0	12,216 10·1	32 0·0	107,384 88·5	1,733 1·4
5	Зърневско (южна часть на Неврокопска околия)	25,807 100·0	20,227 78·4	5,580 21·6			29,163 100·0	24,177 83·1	4,722 16·2		264 0·7						25,092 100·0	21,568 85·9	3,435 13·7		89 0·4	4,815 100·0	3,433 23·2		11,382 76·8	10,512		[400	430	15,000 100·0	7,000 46·7		8,000 53·3	]
6	Правишка околия	19,999 100·0	9,620 48·1	6,030 30·1	3,249 16·2	1,100 5·6	18,881 100·0	2,760 14·6	8,250 43·7	6,255 33·1	1,616 8·6						16,416 100·0	1,251 7·6	6,405 39·1	8,460 51·6	300 1·7	26,227 100·0			26,227 100·0	14,919		500	100	26,000 100·0	600 2·4	20 0·0	25,380 97·6	]
7	Кавалска околия	15,000 100·0	3,000 20·0	9,500 63·3	1,700 11·3	800 5·4	20,310 100·0	3,855 19·0	11,070 54·5	3,700 18·2	1,685 8·3						34,000 100·0	3,551 10·4	13,221 38·9	15,651 46·1	1,577 4·6	60,615 100·0	80 0·0		58,476 96·8	34,907	2,059 3·2	1,215	441	62,925 100·0	982 1·5		58,666 93·3	3,277 5·2
8	Тасоска околия	[8,000 100·0			8,000 100·0	]	[10,000 100·0			10,000 100·0							12,328 100·0			100·0		11,573 100·0			11,573 100·0	1,135		180	43	12,200 100·0	200 1·6		12,000 98·4	
9	Сарж-шабанска околия	12,965 100·0	12,965 100·0				13,956 100·0	180 1·5	12,821 91·6	200 1·5	755 5·4						18,126 100·0	100 0·5	17,635 97·4	274 1·5	117 0·6	19,534 100·0	100 0·5		19,434 99·5	17,197		500	350	26,643 100·0	2,000 7·5	43 0·2	24,000 90·2	600 2·1
	Всичко въ Югоизточна Македония	**270,819** 100·0	**144,150** 53·2	**76,543** 28·3	**41,507** 15·3	**8,619** 3·2	**299,615** 100·0	**124,377** 41·6	**98,161** 32·7	**55,900** 18·6	**21,177** 7·1	**[260,000** 100·0	**95,000** 36·5	**75,000** 28·9	**80,000** 30·8	**10,000]** 3·8	**262,218** 100·0	**88,457** 33·7	**73,615** 28·1	**89,992** 34·3	**10,154** 3·9	**377,149** 100·0	**38,944** 10·4	**1,240** 0·2	**327,824** 86·9	**192,676**	**9,141** 2·5	**9,227**	**3,429**	**436,504** 100·0	**50,649** 11·6	**168** 0·0	**375,694** 86·2	**9,993** 2·2
10	Ксантийска околия						44,370 100·0	11,000 24·8	28,970 65·2	4,000 9·0	400 1·0	46,754 100·0	11,057 23·6	29,837 63·7	5,380 11·5	480 1·2	52,901 100·0	15,180 28·7	29,605 56·0	7,464 14·1	652 1·2	88,913 100·0	19,034 21·4	28,790 32·4	40,197 45·2	29,695	892 1·0	2,300	655	86,843 100·0	24,426 28·1	27,358 31·5	33,620 38·7	1,439 1·7
11	Гюмюрджинска околия						70,563 100·0	30,167 42·7	32,645 46·2	4,415 6·2	3,336 4·9	69,442 100·0	24,123 34·8	39,201 56·7	3,679 5·3	2,439 3·2	73,310 100·0	27,536 37·7	40,025 54·6	3,903 5·3	1,846 2·4	91,185 100·0	15,381 17·8	40,484 44·3	32,320 35·4	22,642	3,000 2·5	571	545	101,825 100·0	16,010 15·7	42,528 41·8	39,699 39·0	3,588 3·5
12а	Деде-агачка околия (безъ островъ Самотраки)						16,843 100·0	9,848 59·0	3,285 19·5	2,885 17·1	825 4·4	14,026 100·0	10,092 72·1	692 4·9	2,565 18·3	677 4·7	14,713 100·0	9,560 65·0	1,247 8·5	3,346 22·8	560 3·7	19,246 100·0	1,786 9·3	1,393 7·3	15,267 79·5	10,491	800 3·9	1,053	752	20,452 100·0	2,890 14·1	1,355 6·6	15,273 74·5	934 4·8
12б	Островъ Самотраки						[2,800 100·0			2,800 100·0	]	[3,100 100·0			3,100 100·0	]	3,190 100·0			3,190 100·0		3,866 100·0			3,866 100·0	92		[	20	4,000 100·0	100 2·5		3,900 97·5	[
12в	Източна часть на Свиленградска околия						3,710 100·0	900 24·3	860 23·2	1,950 52·5		[2,800 100·0	350 12·5		2,450 87·5	]	2,920 100·0	338 10·9		2,582 89·1		3,459 100·0		61 2·9	3,398 97·1	491		[40	20	3,800 100·0	100 2·7	60 1·6	3,600 94·7	40] 1·0
	Всичко въ Бѣломорска Тракия	**[120,000** 100·0	**54,000** 45·0	**54,000** 45·0	**10,000** 8·3	**2,000]** 1·7	**138,286** 100·0	**51,915** 37·5	**65,760** 47·6	**16,050** 11·6	**4,561** 3·3	**136,122** 100·0	**45,622** 33·5	**69,730** 51·2	**17,174** 12·6	**3,596** 2·7	**147,034** 100·0	**52,614** 35·8	**70,877** 48·2	**20,485** 13·9	**3,058** 2·1	**206,669** 100·0	**36,201** 18·0	**70,728** 34·2	**95,048** 45·9	**63,411**	**4,692** 1·9	**3,956**	**1,992**	**216,920** 100·0	**43,526** 20·1	**71,301** 32·9	**96,092** 44·3	**6,001** 2·7
	Всичко въ Бѣломорската область	**390,819** 100·0	**198,150** 50·7	**130,543** 33·4	**51,507** 13·2	**10,619** 2·7	**437,901** 100·0	**176,292** 40·3	**163,921** 37·4	**71,950** 16·4	**25,738** 5·9	**396,122** 100·0	**140,622** 35·5	**144,730** 36·6	**97,174** 24·5	**13,596** 3·4	**409,252** 100·0	**141,071** 34·5	**144,491** 35·3	**110,477** 27·0	**13,212** 3·2	**583,818** 100·0	**75,145** 12·9	**71,968** 12·3	**422,872** 72·4	**256,087**	**13,833** 2·4	**13,183**	**5,421**	**653,424** 100·0	**94,175** 14·6	**71,469** 10·9	**471,786** 72·2	**15,994** 2·3

Direktion der Statistik; und zuletzt am 1. III. 1942 nach eigenen Untersuchungen. Von dem Zusämmenstellen der Angaben ersieht man, dass gegen 1860—1880 das bulgarische Element über die Hälfte der ganzen Bevölkerung des Gebietes umfasste, während die Griechen sehr gering an der Zahl waren. Die Griechen vermehrten sich durch die Einwanderung der „griechischen" Flüchtlinge (mehr von denen keine Griechen sind, sondern Karamanli, Armenier u. a.) im Jahre 1922—1925.

Die vorliegende Untersuchung ist gleichzeitig eine Kritik an den griechischen, deutschen und französischen Autoren, die in ihren Werken falsche Angaben über die Zahl der Bulgaren im ganzen Gebiet des griechischen Staates vor 1941 geben.

Nach der Volkszählung der bulgarischen Staatsvertreter in Saloniki im Jahre 1941, wird festgestellt, dass in Makedonien, das noch in den Grenzen Griechenlands geblieben ist, 220,000 Bulgaren mit bulgarischen Nationalbewusstsein leben. In dem neubefreiten ägäischen Gebiet des selben Jahres leben insgesamt 94,175 Bulgaren.

СТАРИНИ ИЗЪ БѢЛОМОРИЕТО

Презъ м. май 1942 г. авторитѣ на долнитѣ съобщения посетиха Бѣломорскитѣ градове Сѣръ, Драма, Кавала, Лименъ на о. Тасосъ, Ксанти, Гюмюрджина и Деде-агачъ, за да се запознаятъ съ старинитѣ въ тѣзи градове. Въ музейнитѣ сбирки на Сѣръ, Кавала, Лименъ и Гюмюрджина се намѣриха много необнародвани археологически материали, а сѫщо и нѣкои обнародвани вече, на които обаче сегашното мѣстонахождение не бѣ известно.

I. Антични надписи и Тракийски конници

Въ следващето съобщение сѫ дадени всички надписи отъ Сѣръ, Драма и Гюмюрджина, безъ огледъ на това, дали сѫ били обнародвани до сега или не.

1. Сѣръ, училището. Мраморна плоча, вис. 0·88 м., шир. 0·60 м., вис. на буквитѣ 0·02—0·025 м., раздѣлена на две полета. На горното поле релиефътъ представлява тракийски конникъ, предъ него олтаръ, върху който коньтъ е поставилъ преднитѣ си крака, дърво, една детска и една мѫжка фигура en face; подъ коня куче и глиганъ. На долното поле: въ лѣво права мѫжка фигура, а въ дѣсно женска фигура, седнала на тронъ. Обр. 1.

На горната рамка надписъ:

- - - Το ?]ρ̣κου Οὐλερία τῇ θυγατρὶ αὐτῆς

На срѣдната рамка:

Βειθυς Βειθ̣[υος Ο]ὐαλ̣ε[ρία τῇ
γυν]α̣ικὶ αὐτοῦ

Въ срѣдата на долния релиефъ:

καὶ ἑαυτοῖς πε-
ριοῦσιν. ἔ-
5 τους ετʹ
Λώου ειʹ

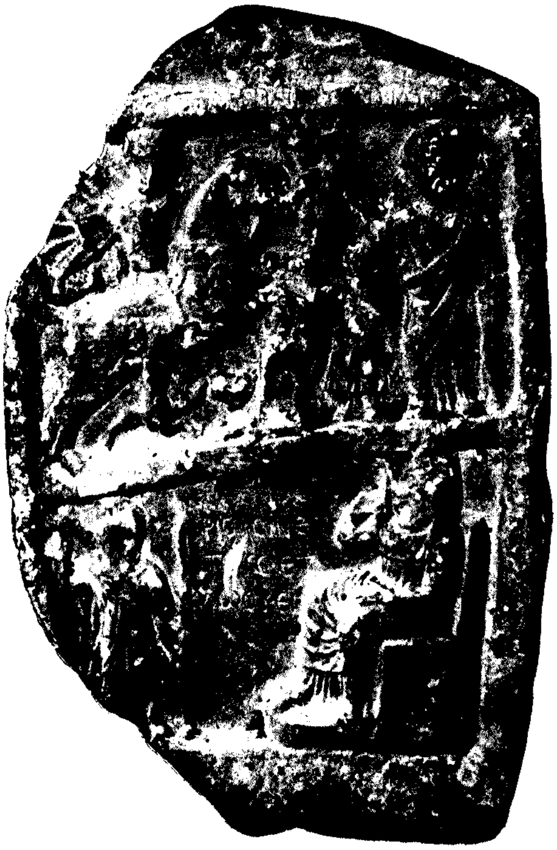

Обр. 1 (фото Димитровъ).

2. **Сѣръ**, училището. Мраморна плоча, горе отчупена, вис. 1·20 м., шир. 0·64 м., деб. 0·22 м. Височина на буквитѣ 0·035 м. Обр. 2.

[Ἀγαθῇ τύχῃ]
Ἀνείκη[τος Ἀπολλοδ]ό[του
ζῶν ἑαυ[τῷ καὶ . . .] ΙΙ Ω καὶ
Ἀπολλοδότῳ ζῶσιν
5 καὶ τοῖς κατοιχομένοις
Επιμελεαδι καὶ Ἀκούτῳ
καὶ Ζωῇ τοῖς Ἀνεικήτου τοῦ
Ἀπολλοδότου τοῖς ἰδίος
μνήμης χάριν. ἔτους ηζρ'
10 Σεβαστοῦ τοῦ καὶ δ̣πς' Αρτεμει-
σίου.

6 р. Επιμελεαδι или Επιμελσαδι.

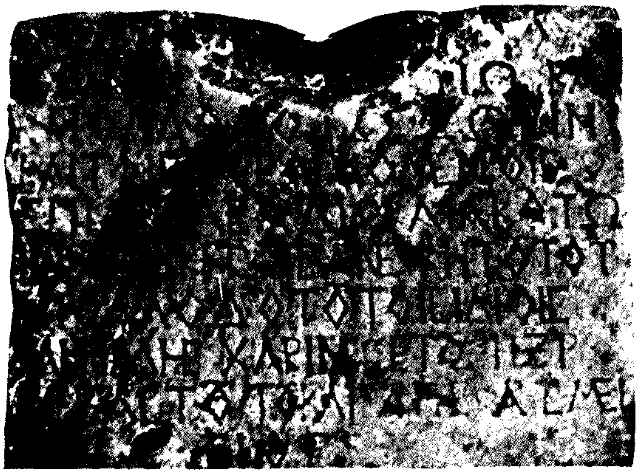

Обр. 2.

3. **Сѣръ**, при църквата Св. Св. Теодоръ Тиронъ и Теодоръ Стратилатъ. Долна часть отъ мраморна плоча съ изображение на cena funebris, вис. 0·62 м., шир. 0·56 м., вис. на буквитѣ 0·02—0·03 м. Обр. 3. Издаденъ у Dimitsas, Ἡ Μακεδονία, 663 и сл., № 816.

μνήμης] χάριν καὶ Διονυσόδ[ω-
ρ]ο̣ς̣ Τ̣ο[ρ]κ̣ουάτου τῇ μητρὶ καὶ τῷ
ἀ̣δελφῷ ἐποίει: ἔτους ιες' τοῦ
καὶ αλ[τ]' Ἀρτεμεισίου γ'

Обр. 3.

Лигатури: 2 р. τημητ, 4 р. τε, με.

Dimitsas чете ясно въ 1 редъ μ]νήμης, 1—2 р. Διονυσόδω|ρος, 3 р. τοῦ, 4 р. αλτ; 2 р. чете погрѣшно Του[ρ]κουάτου.

4. **Сѣръ**, училището. Мраморна надгробна стела, вис. 0·75 м., шир. 0·515 м., вис. на буквитѣ 0·02 м. Горе въ лѣво релиефъ на тракийски конникъ. Конникътъ представенъ препускащъ на дѣсно; предъ него дърво, около което се овива змия; подъ коня куче и глиганъ. За портретитѣ вж. съобщението на Димитровъ. Обр. 4.

На междинната рамка надписъ:

Πυρουλας Πυρουλα
τῶ πατρὶ καὶ Τορ-
κω καὶ Μουκκωνι
τοῖς ἀδελφοῖς μνήμης χάριν καὶ
Μωμω τῆ μη-

На долната рамка:

5 τρὶ καὶ Σπαρκη τῆ συνβίω καὶ
ἑαυτῶ ζῶσιν.

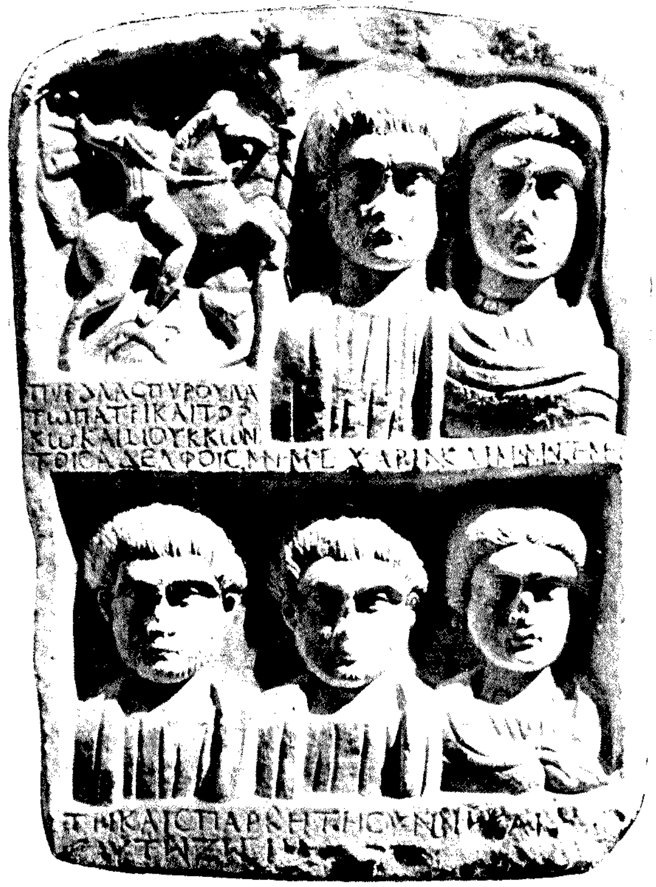

Обр. 4

5. Сѣръ, училището. Фрагментъ отъ мраморна плоча, вис. 0·47 м., шир. 0·66 м., вис. на буквитѣ 0·035—0·06 м.

Κόϊντος ?] Κ̣οΐ̣ν̣-
του τοῦ Βειθυος
καὶ Ἀρτεμιδώρας
τῆς Βαρβάρου Κο-
5 ΐντω τῶ πατρὶ καὶ Ἀρτε-
μιδώρα τῆ μητρὶ μνε-
ία]ς χάριν καὶ ἑαυτῶ
ζῶ]ν̣ ἐποίει.

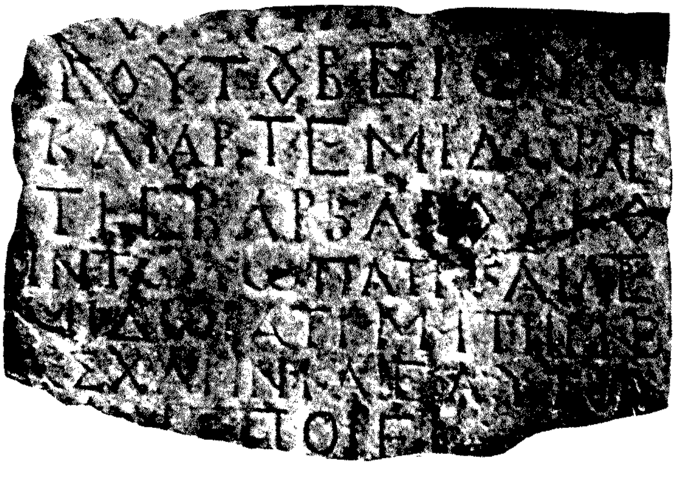

Обр. 5

Лигатури: 2 р. ου въ τοῦ, οσ, 3 р. ωρ, 4 р. ης, 5 р. ρτε, 6 р. ημη, μνε.

6. Сѣръ, училището. Варовикова плоча съ гирлянда, вис. 0·52 м., шир. 0·365 м., вис. на буквитѣ 0·016 м. Вж. по-долу обр. 1 у Димитровъ.

Ἔτους ζ̅π̅ρ̅ Ξανδι-
κοῦ ι̅ Οὔλπιος Ἴθα-
ρος Ζωσα τῶ ἀδελφῶ
μ̣ν̣ή̣[μης] χάριν.

7. Сѣръ, училището. Мраморна плоча съ гирлянда, вис. 0·62 м., шир. 0·40 м., вис. на буквитѣ 0·03 м. Споредъ сведение на Dimitsas намѣрена около църквата Св. Пантелеймонъ. Вж. снимката въ съобщението на Димитровъ № 2. Издаденъ у Dimitsas, Ἡ *Μακεδονία*, стр. 665, № 819.

Μ̣ωμω Διονυσί-
ω̣ τῶ ἀνδρὶ μνή-
μης] χάριν.

8. Сѣръ, училището. Мраморна плоча съ гирлянда, счупена на две, горната половина вис. 0·24 м., *шир.* 0·28 м., *долната половина вис.* 0·21 м., шир. 0·28 м. Вж. снимката въ съобщението на Димитровъ № 5.

Αἴλιος Τορκουᾶτος
Αἰλίω Οὐα-
λεριανῶ
τῶ ἀδελ-
5 φῶ

Подъ гирляндата: μνήμης χάριν.
Лигатура 1 редъ ου.

9. Сѣръ, училището. Фрагментъ отъ варовикова плоча съ гирлянда, вис. 0·37 м., шир. 0·23 м., вис. на буквитѣ 0·021 м.. Вж. обр. 3 у Димитровъ.

Μεσκηνις Μ[αρ-?]
κέλλω
τῶ τέ̣-
κνω̣

Лигатури: 1 р. με, ην, 4 р. νω.

10. Сѣръ, училището. Мраморна плоча съ гирлянда, вис. 0·61 м., шир. 0·48 м. Вж. обр. 4 у Димитровъ.

Φλ(αυία) Τειμοξενιανῆ τῆ μητρὶ
μνήμης χά-
ριν

Лигатури: 1 р. τε, νητημη, 2 р. μνημης.

11. Сѣръ, училището. Два фрагмента отъ варовикова плоча съ размѣри: 1 фрагм. вис. 0·38 м., шир. 0·20 м., 2 фрагм. 0·23, шир. 0·145 м.; вис. на буквитѣ 0·02—0·025 м. Вж. обр. 6 и 7 у Димитровъ.

- - - Μωμω τῇ μη[τρὶ? μνί-]
ας χά-
ριν

12. Сѣръ, при църквата Св. Св. Теодоръ Тиронъ и Теодоръ Стратилатъ. Горна часть отъ надгробенъ паметникъ въ видъ на ara, отъ мраморъ. Вис. 0·76 м., шир. горе 0·75 м., долу 0·60 м., деб. горе 0·55 м., долу 0·44 м., вис. на буквитѣ 0·03—0·04 м. Обр. 6. Издаденъ у Dimitsas, Ἡ Μακεδονία, 663, № 815.

Τορκουᾶτος Βειθυ-
ος ἑ̣αυτῷ Τ̣ΩΝΚΑΙ
- - - Α̣ · τῆι γ̣υναικὶ κ[α]ὶ
- - - - ΩΤ · Ι - - -
5 μ]ν̣ή̣μης χά̣[ριν

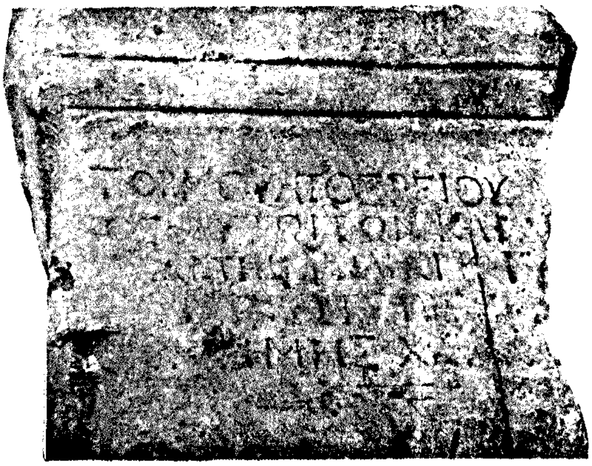

Обр. 6

Редове 2/3 Dimitsas чете ἑαυτῷ [καὶ] Τωνκαί[λ]ᾳ etc., 4 редъ (Μ)ΩΡΩΤΩΙΥ (Ι)Ω(Ι), Μώρῳ τῷ υἱῷ; освенъ това чете и 6 редъ: ἔ]τ[ους] οσ̄.

13. Сѣръ, училището. Фрагментъ отъ мраморна плоча, намѣрена при митрополията, вис. 0·41 м., шир. 0·69 м., вис. на буквитѣ 0·05—0·06 м. Обр. 7. Издаденъ у Dimitsas Ἡ Μακεδονία, 665 № 818.

- - -Σ Κτησιφῶντο[ς - -
- - - ε]ύσας καὶ ἀγ̣ο - - -
- - -Α̣ Λεωδ̣ά̣μαντος - -
- - -ις̣ κ̣α̣ὶ ἑαυτῇ κα[ὶ - -
5 - - -Ν ἕτερον σῶμα Α - -

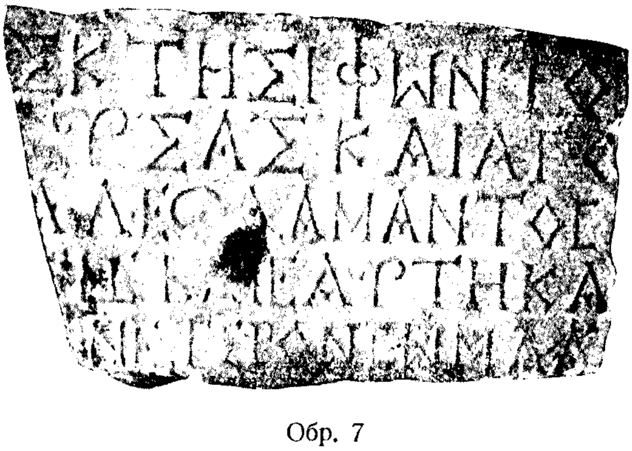

Обр. 7

Редъ 5: Dimitsas следъ ἕτερον вижда погрѣшно την.

14. Сѣръ, училището. Срѣдна часть отъ мраморенъ блокъ, вис. 0·42 м., дълж. 0·67 м., вис. на буквитѣ 0·055—0·07 м. Обр. 8.

- - - I I A Αἰλιανὴ ΚΛ - - -
- - - μνή̣μης] χάριν. Ὃς ἂν δὲ τ̣[ολμήση
- - - τε ἕτερον *vacat* δώσ[ει - - -

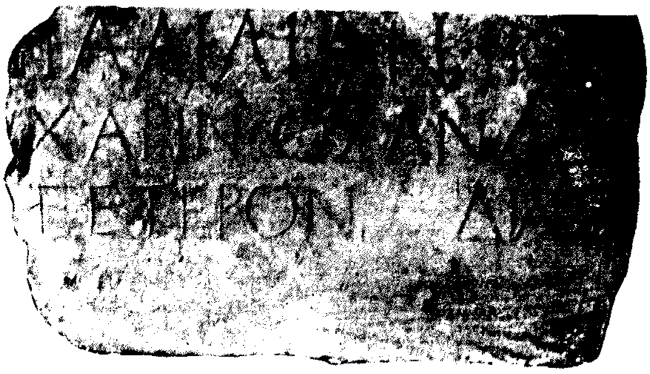

Обр. 8

3 редъ: Отъ първата буква е запазенъ само дѣсенъ край отъ горната хаста. Лигирани сѫ само въ 1 редъ νη.

15. Сѣръ, училището. Горна часть отъ мраморна плоча, вис. 0·79 м., шир. 0·615 м., вис. на буквитѣ 0·04 м., въ последнитѣ два реда 0·01—0·015 м. Обр. 9. Издадена у Dimitsas, Ἡ Μακεδονία 659 и сл., № 812.

Ἡ πόλις
τὸν ἀρχιερέα καὶ ἀγωνο̣-
θέτην τῶν σεβαστῶν
Τι(βέριον) Κλαύδιον Φλαουια-
5 νὸν Λυσίμαχον υἱὸν
Τι(βερίου) Κλαυδίου Διογένους
ἀρχιερέως τοῦ κοινοῦ
Μακεδόνων τὸν ἐν πᾶ-
σιν εὐεργέτην εὐνοίας
10 ἕνεκεν τῆς εἰς ἑαυτὴν καὶ τῆς
διηνεκοῦς φιλοδοξίας
δι' ἐπιμελητῶν Πέλοπος Εἰσιδώρου
. ον . Ποσειδίππου Εἰσιδώρου Οὐαλες
— — — — — — — — — ?

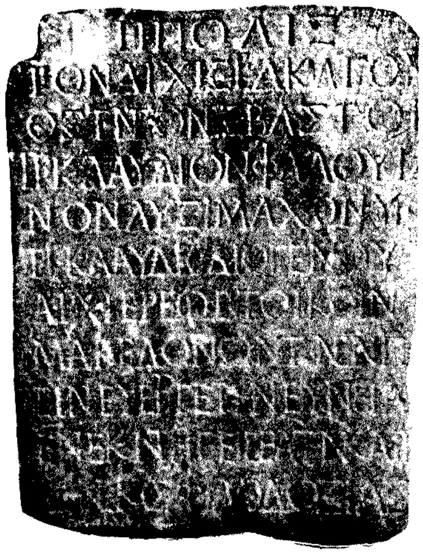

Обр. 9.

Лигатури: 2 р. ρε, κα, 3 р. τηντ, νσ, 6 р. ου въ Κλαυδίου, 8 р. νε, 9 р. την, 10 р. κε, ντ, την, τησ, 11 р. ηνε, ουσ; въ 13 р. отъ първата буква е запазена само горна наклонена въ дѣсно хаста — Y (или K?), четвъртата буква е П или Г; при Οὐαλες отъ последната буква се вижда C (?). 13 редъ Dimitsas чете: Διοσκουρίδου τοῦ Ποσειδίππου Εἰσιδ(ώ)ρου Οὐαλερί[ου] или Οὐαλερι[ανοῦ]; 12 и 13 р. четенето на Dimitsas ΕΙCΙΔΟΡΟΥ е погрѣшно, и на двете мѣста се чете ясно -ΔΩ-

16. Сѣръ. Мраморна плоча, зазидана въ една малка постройка до старата митрополитска църква. Надписътъ е издаванъ нѣколко пѫти: E. M. Cousinéry, *Voyage dans la Macédoine*, Paris 1831, t. I, 225 и сл.; CIG 2007 и др.

Οἱ νέοι
ἀρχιερέα καὶ ἀγωνοθέτην
τοῦ κοινοῦ Μακεδόνων
ἀρχιερέα δὲ καὶ ἀγωνοθέτην
καὶ τῆς Ἀμφιπολειτῶν πόλεως
πρῶτον δὲ ἀγωνοθέτην τῆς
Σιρραίων πόλεως δὶς ἐκ τῶν
ἰ]δίων γυμνασίαρχον
Τι(βέριον) Κλαύδιον Διογένους ὑόν
Κυρίνα Διογένη ἀρετῆς ἕνεκεν
ἐπιμεληθέντος Κασάνδρου τοῦ
Κασάνδρου.

17. Сѣръ, училището. Плоска мраморна стела вис. 1·11м., шир. 0·34 м., вис. на буквитѣ 0·019—0·01 м. Надписътъ е пренесенъ отъ Йени-кьой (Амфиполисъ) и е изданенъ отъ Fr. Cumont *Ein neues Psephisma aus Amphipolis* въ Jahreshefte des Oesterreichischen Archäologischen Instituts in Wien, Bd. I, (1898) 180—184. Вж. обр. 10.

Ἔτους . . . αιμ
Οἱ νέο[ι
Ἐπεὶ Φίλιππος[. . . . . . . ου
ὁ γυμνασίαρχ[ος αἱρεθεὶς
τ]ὴν ἀρχὴν ἐπ[εχείρησε τῆι αὐ-
τοῦ φιλαγαθίαι [καὶ προθυμίαι
ποιῆσαι φανε[ρωτέραν· κατὰ τὴν
πρώτην τρίμη[νον . . . . .
μένου τοῦ π . . . . .
κοινῶν προσ[όδων . . . .
μὴ διαποιεῖν
ἐνεχθέντος . . . . .
τῶν ἀπὸ τοῦ . . . . .
τὸ ἔλαιον τὸ . . . . .
ει χρόνον ἀλείφ[ειν . . . . .
ἀχθέντος πλή[θους . . . . .
ἐπιδοὺς τὴν [λείπουσαν μοῖραν?
ἐλλείποντος [δὲ καὶ . . . . .
ἐπέδωκεν πα[ρ' ἑαυτοῦ· ἄλλως δὲ ἐ-
ποίησεν τὰ δί[καια ὑπὲρ τὸ προσδε-
χόμενον ποιούμ[ενος τὴν τῶν νέων
προστασίαν, τ[ὴν δὲ κατὰ τὸ γυ-
μνάσιον ἐπι[μέλειαν· κατὰ δὲ τὴν
ἐχομένην τρί[μηνον τὸ δεύτερον ἐ-

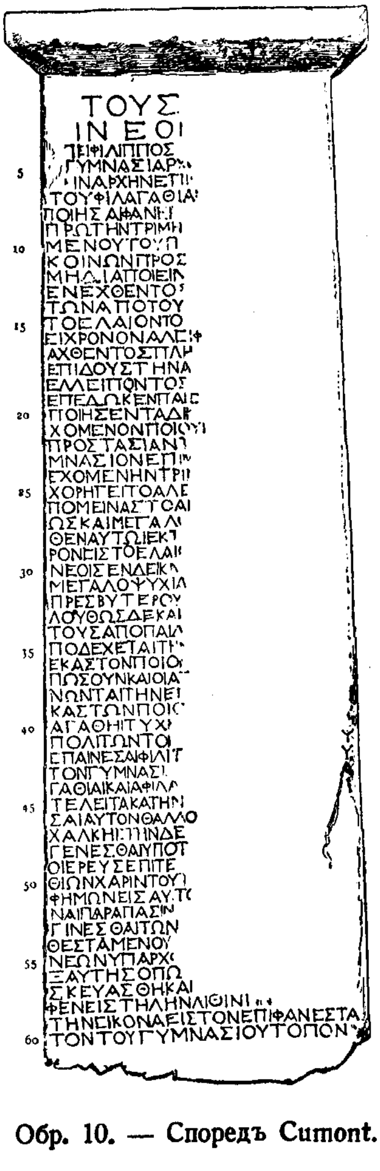
ΤΟΥΣ
ΙΝ ΕΟΙ
ΕΙΦΙΛΙΠΠΟΣ
ΓΥΜΝΑΣΙΑΡ
ΙΝΑΡΧΗΝΕΠΙ
ΤΟΥΦΙΛΑΓΑΘΙΑ
ΠΟΙΗΣΑΙΦΑΝΕ
ΠΡΩΤΗΝΤΡΙΜΗ
ΜΕΝΟΥΤΟΥΠ
ΚΟΙΝΩΝΠΡΟΣ
ΜΗΔΙΑΠΟΙΕΙΝ
ΕΝΕΧΘΕΝΤΟΣ
ΤΩΝΑΠΟΤΟΥ
ΤΟΕΛΑΙΟΝΤΟ
ΕΙΧΡΟΝΟΝΑΛΕΙΦ
ΑΧΘΕΝΤΟΣΠΛΗ
ΕΠΙΔΟΥΣΤΗΝΑ
ΕΛΛΕΙΠΟΝΤΟΣ
ΕΠΕΔΩΚΕΝΠΑΙ
ΠΟΙΗΣΕΝΤΑΔΙ
ΧΟΜΕΝΟΝΠΟΙΟΥ
ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΝ
ΜΝΑΣΙΟΝΕΠΙ
ΕΧΟΜΕΝΗΝΤΡΙ
ΧΟΡΗΓΕΙΤΟΑΛΕ
ΠΟΜΕΙΝΑΣΤΟΑΙ
ΩΣΚΑΙΜΕΓΑΛ
ΘΕΝΑΥΤΩΙΕΚ
ΡΟΝΕΙΣΤΟΕΛΑΙ
ΝΕΟΙΣΕΝΔΕΙΚ
ΜΕΓΑΛΟΨΥΧΙΑ
ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ
ΛΟΥΘΩΣΔΕΚΑΙ
ΤΟΥΣΑΠΟΠΑΙ
ΠΟΔΕΧΕΤΑΙΤΗ
ΕΚΑΣΤΟΝΠΟΙΟ
ΠΩΣΟΥΝΚΑΙΟΙΑ
ΝΩΝΤΑΙΤΗΝΕΙ
ΚΑΣΤΩΝΠΟΙΟ
ΑΓΑΘΗΙΤΥΧ
ΠΟΛΙΤΩΝΤΟ
ΕΠΑΙΝΕΣΑΙΦΙΛΙΤ
ΤΟΝΓΥΜΝΑΣΙ
ΓΑΘΙΑΙΚΑΙΑΦΙΛ
ΤΕΛΕΙΤΑΚΑΤΗΝ
ΣΑΙΑΥΤΟΝΘΑΛΛΟ
ΧΑΛΚΗΙΤΗΝΔΕ
ΓΕΝΕΣΘΑΙΥΠΟΤ
ΟΙΕΡΕΥΣΕΠΙΤΕ
ΘΙΩΝΧΑΡΙΝΤΟΥ
ΦΗΜΩΝΕΙΣΑΥΤ
ΝΑΙΠΑΡΑΠΑΣΙΝ
ΓΙΝΕΣΘΑΙΤΩΝ
ΘΕΣΤΑΜΕΝΟΥ
ΝΕΩΝΥΠΑΡΧ
ΞΑΥΤΗΣΟΠΩ
ΣΚΕΥΑΣΘΗΚΑΙ
ΦΕΝΕΙΣΤΗΛΗΝΛΙΘΙΝΙ
ΤΗΝΕΙΚΟΝΑΕΙΣΤΟΝΕΠΙΦΑΝΕΣΤΑ
ΤΟΝΤΟΥΓΥΜΝΑΣΙΟΥΤΟΠΟΝ

Обр. 10. — Споредъ Cumont.

χορήγει τὸ ἄλε[ιμμα ἐκ τῶν ἰδίων ὑπομείνας τὸ ἀ[νάλωμα, ἔτι δὲ γνησίως καὶ μεγαλ[ομερῶς πᾶν τὸ μερισθὲν αὐτῶι ἐκ τ[ῶν δημοσίων διάφορον εἰς τὸ ἔλαι[ον ἐχαρίσατο τοῖς νέοις· ἐνδεικν[ύμενος δὲ τὴν αὑτοῦ μεγαλοψυχία[ν ὑπεδέξατο? τοὺς πρεσβυτέρου[ς φιλανθρώπως· ἀκολούθως δὲ καὶ [τοῖς πατρίοις ἡ πόλις τοὺς ἀπὸ παίδ[ων φιλοτίμους ἀποδέχεται τὴ[ν καταξίαν ἀεὶ πρὸς ἕκαστον ποιου[μένη ἀμοιβήν· ὅπως οὖν καὶ οἱ ἄ[λλοι ἐφάμιλλοι γίνωνται τὴν ἐ[πιμέλειαν περὶ ἑκάστων ποιο[ύμενοι σπουδαιοτέραν· ἀγαθῆι τύχη[ι, δεδόχθαι τῶν Ἀμφιπολιτῶν το[ῖς . . . . ἐπαινέσαι Φίλι[ππον . . . . . . ο]υ τοῦ γυμνασι[άρχου ἐπὶ τῆι φιλ]αγαθίαι καὶ ἀφιλα[ργυρίαι ἧι ἔχων δι]ατελεῖ τὰ κατ' ἥ[μαρ εὐθύνων? καὶ τιμῆσαι αὐτὸν θαλλο[ῦ στεφάνωι καὶ εἰκόνι χαλκῆι. τὴν δὲ [ἀναγόρευσιν κατ' ἔτος γενέσθαι ὑπὸ τ[οῦ . . . . ὅταν ὁ ἱερεὺς ἐπιτε[λῆι τὴν θυσίαν τῶν Πυθίων χάριν τοῦ [τὰς γεγονυίας ὑφ' ἡμῶν εἰς αὐτὸ[ν τιμὰς φανερὰς εἶναι παρὰ πᾶσιν· [τὴν δὲ ἀνάστασιν? γίνεσθαι τῶν [. . . . . καθεσταμένου . . . . νέων ὑπάρχ[ωσιν . . . . ἐξ αὐτῆς ὅπω[ς ἡ εἰκὼν ἐπιμελῶς κατασκευασθῆ καὶ [τὸ ψήφισμα ἀναγραφὲν εἰστήλην λιθίνην [σταθῆι παρὰ τὴν εἰκόνα εἰς τὸν ἐπιφανέστατον τοῦ γυμνασίου τόπον.

Разлика между преписа на Cumont и оригинала има само въ началото на първитѣ четири реда:

1 р. Cumont ΤΟΥC, камъкътъ ΕΤΟΥC.

2 р. Cumont ΙΝΕΟ, камъкътъ ΟΙΝΕΟ. Следователно, предпюложението на Kalinka οἱ νέοι се потвърждава.

3 р. Cumont ΠΕΙ, камъкътъ ΕΠΕΙ.

4 р. Cumont ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧ, камъкътъ ΟΓΥΜΝΑΣΙΑΡ.

За р. 20 Wilhelm предлага ἐ]ποίησεν τὰ δί[καια κατὰ τὸ ἐνδε]χομένον ποιούμενος.

За р. 28 Cumont [πρὸς τὸ μερισ]θὲν αὐτῶι ἐκ τ[ῶν ἰδίων ἄφθονον μύ]ριον. Приетото въ текста е предложено отъ Wilhelm.

За р. 41 Cumont може би το[ῖς ἀλειφομένοις; Ch. Michel предлага το[ῖς συνέδροις.

За р. 45 Wilhelm τὰ κα(τὰ) τὴ[ν ἀρχὴν.

За р. 47 Wilhelm τῶν τιμῶν вм. κατ' ἔτος.

За р. 49 Wilhelm τῶν Προμη]θίων.

Като дата се приема отъ Cumont I в. пр. Хр.

18. Сѣръ, училището. Два фрагмента отъ мраморенъ блокъ, първиятъ дълъгъ 0·49 м., вис. 0·20 м., а вториятъ дълъгъ 0·49 м., вис. 0·15. Двата фрагмента почти се съвпадатъ; може би, между тѣхъ 1—2 реда да сѫ унищожени. Обр. 11.

. . . . Ρ̣Α̣Ι̣Ν̣Ο̣ . . . . .
. . . ΞΙΣΘΑΙΤΕΚΑΙΤΟΥΣ̣ΑΠ̣Ο
τῆ]ΣΟΙΚΙΑΣΑΥΤΟΥΑΠΕΛΕΥΘΕ
ΡΟ[υ]ΣΣΤΗΛΟ̣[γρα]Φ̣Ι̣Ι̣ C̣ΙΝΑΙΤΕ
ΤΟΥΗΩΙΣΜ̣ΛΙΟΥ. Ο. ΕΝΟ̣ ΛΕ I фрагм.
. . . Ε . . . . /ΟΝΤΩΝΤΕΒ̣ΟΥΛΕΥ
. . . . ΗΝΑ
— — — — — — — — — — (?)

καὶ] ΣΤΗΛΗΝΑΠΕΝΑΝΤΙΤΟ[ῦ βου-
λευτη]Ρ̣ΙΟΥΕΧΟΥΣΑΝΕΠΙΓΡΑΦΗΝ II фрагм.
'Αντω]ΝΙΩΙΡΕΒΙΛΩΙΕΥΕΡΓΕΤΗΙ
τῆ]Σ ΠΟΛΕΩΣ

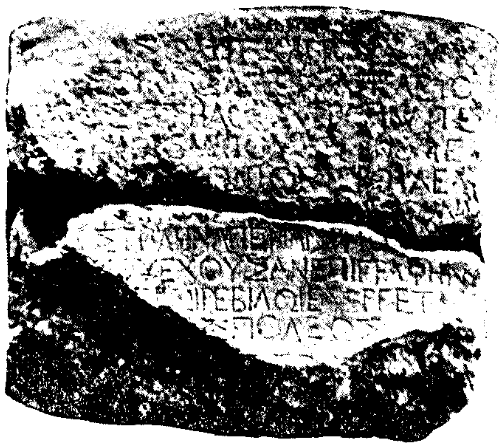
Обр. 11.

Преписътъ на мѣста е несигуренъ, особено на първия фрагментъ.

19. Сѣръ, училището. Два фрагмента отъ мраморната плоча съ размѣри: I фрагментъ вис. 0·59 м., шир. 0·49 (0·74) м., обр. 12, II фрагментъ вис. 0·58 м., въ най-широката часть 0·34 м., вис. на буквитѣ 0·015—0·03 м. Долната часть липсва.

Ὑπὲρ τῆς τῶν κυρί[ων ἡ]μ̣ῶν αὐτοκρατόρων
τύχης τε καὶ νίκης [καὶ αἰ]ωνίου διαμονῆς
οἱ ἠγορανομηκότες προστατεύοντος διὰ βίου Αὐρ(ηλίου)
Δοσκουνος τοῦ Πρινλουκιου γραμμα[τ]εύοντος Αὐρ(ηλίου) Διογένου Διο-

5 νυσοδώρου κὲ οἱ ὑποτεταγμένοι
Αὐρ(ήλιος) Τορκος Δουληους
Αὐρ(ήλιος) Ἀλέξανδρος Διοσκου
Αὐρ(ήλιος) Ἰούλιος Βρασου
Αὐρ(ήλιος) Τορκος Βοιωτοῦ
10 Αὐρ(ήλιος) Ερμους Κέρδωνος
Αὐρ(ήλιος) Εἵμερος
Αὐρ(ήλιος) Διοσκουρίδης Πίστου
Αὐρ(ήλιος) Ἀλέξανδρος Γαΐου
Αὐρ(ήλιος) Γαλάτης Ἰσιδώρου
15 Αὐρ(ήλιος) Διονύσιος Βρασου
Αὐρ(ήλιος) Παιβης Μεστου
Αὐρ(ήλιος) Διοσκουρί̣[δης] Δι̣ο̣σ̣κ̣ουρίδου
Αὐρ(ήλιος) Ζωσί̣[μου
Αὐρ(ήλιος) ·— — — — — —
— — — — — — — — —

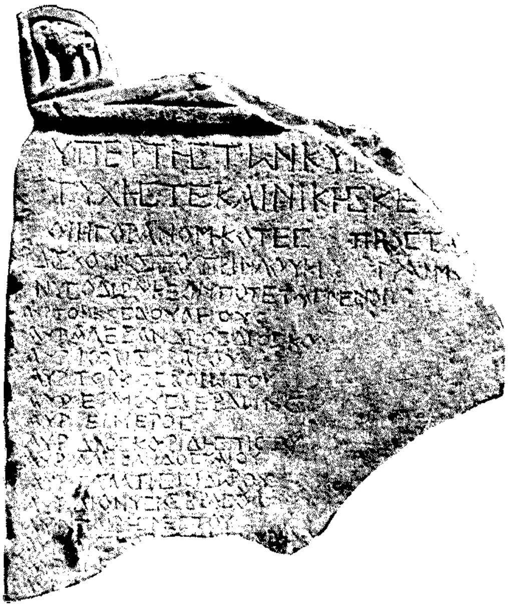

Обр. 12.

Лигатури: 1 р. ης, ων, μων, ων, 2 р. ης, ης, ων, νης, 3 р. μηκ, οσ ,4 р. οσ οσ, ου въ τοῦ и κιου, μμ, οσ, ου въ Διογένου, 5 р. ωρ, ου, με, 7 р. ου, 8 р. ου и οσ въ Ἰούλιος, 10 р. οσ, 12 р. ου въ Διοσκου- и Πίστου, ησ, 14 р. ησ, ωρ, 15 р. οσ, ου, 16 р. ησ, με, 17 р. οσ и ου въ двeтѣ имена Διοσκου-, 18 р. ωσ.

20. Сѣръ. училището. Мраморенъ блокъ въ видъ на ara, вис. 1·10 м., шир. горе 0·56 м., въ срѣдата 0·52 м., долу 0·60 м., вис. на буквитѣ 0·02—0·03 м. Издаденъ отъ Dimitsas, Ἡ Μακεδονία, 666 и сл., № 821.

Τορκο[υ]ᾶτος Βειθυ̣ο̣[ς
Ἀντίγον̣ος Διοσκουρίδου
Τορκουλας Τορκου
Τορκους Κλαυδίας
5 Θεόπομπος Δημοσθένους
Γάϊος Μάρκου
Τορκουᾶτος Μωμως
Διοσκουρίδης Βουρειλα
Τορκους Τορκου
10 Ἡρόδοτος Πουπλα
Ἰουλιανὸς Βουρειλα
Διοσκουρίδης Διονυσίου
Ἀπολλοφάνης Τορκουλα
Φιλόφρων Ἡροδότου
15 Ἰσίδωρος Γαΐου
Ἆγις Πολυκάρπου
Τορκουᾶτος Διοσκουρίδου
Λούκιος Λούππου
Κοπρυαλος Ζωπύρου

20 Τορκουπαιβης Διοσκουρίδου
Πρόκλος Τορκουάτου
Τορκουπαιβης Διοσκουρίδου
Τορκουᾶτος Μουκιανου
Φίλητος Ἀπολλωνίου τοῦ Τειμοθέου
25 Διογένης Γλύκωνος
Μουκκων Μουκκωνος
Ἀλέξανδρος Διοσκουρίδου
Εὔτυχος Μουκιανοῦ
Παράμονος Ζωΐλου
30 Τουρπίλλιος Εὔτυχος
Ζωσιλμος Διοσκουρίδου Τορκος Ζωσα
Θεοκλῆς Σωσίπου (sic) Διοσκους Τορκου
Ἡρακλέων Δρεπαλα
ἐγένετο ἔτους $\overline{ζπρ}$ Δαισίου
35 εὐτυχεῖτε ~
Μένανδρος.

Лигатури: 8 р. ου въ Βουρειλα, 24 р. ητ, ου въ Απολλωνίου τοῦ, τε и ου въ Τειμοθέου, 32 р. λη.

21. Сѣръ, училището. Мраморна плоча съ релиефъ, представящъ Диоскуритѣ; лѣвата часть отчупена; вис. 0·48 м., шир. 0·43 м., деб. 0·11 м., вис. на буквитѣ 0·025—0·03 м. Надписътъ се намира на долната страна. Подъ него е изобразена змия.

ΣΤΡΥΜΟΝΑΚΑΙΧΑΡΙΤΗΣΘΗΚ . . .
ΔΟΣ

22. Сѣръ, училището. Фрагментъ отъ мраморенъ блокъ, вис. 0·24 м., дълж. 0·32 м.; полето на надписа: вис. 0·16 м., дълж. 0·32 м.

Ρ̣ΑΝΟΝΑΧωΡΟΥCΑ
Μ̣ΛΙ̣ΘC//////////ΛΙΑΤΥΘΘΟΥ

2 редъ втората буква Λ, Α или Δ, петата буква Ο или Θ. Накрая се чете Τυθθου, срв. Mateescu, Ephemeris Dacormana 1 (1923), 89 и сл.

23. Сѣръ, училището. Дѣсна часть отъ мраморна плоча, вис. 0·37 м., шир. въ срѣдата 0·23 м., вис. на буквитѣ на първитѣ два реда 0·015 м., на долнитѣ редове 0·02 м., β по-голѣма.

- - - ΟΥ
- - - ΟΥΛΑ
- - - $\overline{\mathrm{B}}$
- - - ΙΙΣ$\overline{\mathrm{B}}$
5 - - - Ζειπα
- - - Νιννάρου

Лигатура 2 редъ ου.

24. **Сѣръ**, при параклиса Св. Симеонъ. Мраморенъ откѫслекъ, вис. 0·18 м., длъж. 0·25 м., вграденъ въ зида. Височина на буквитѣ 0·12 м.

ΟΣΙ

25. **Сѣръ**, училището. Плоча отъ варовникъ съ изображение на cena funebris, вис. 0·46 м., шир. 0·54 м. Обр. 13.

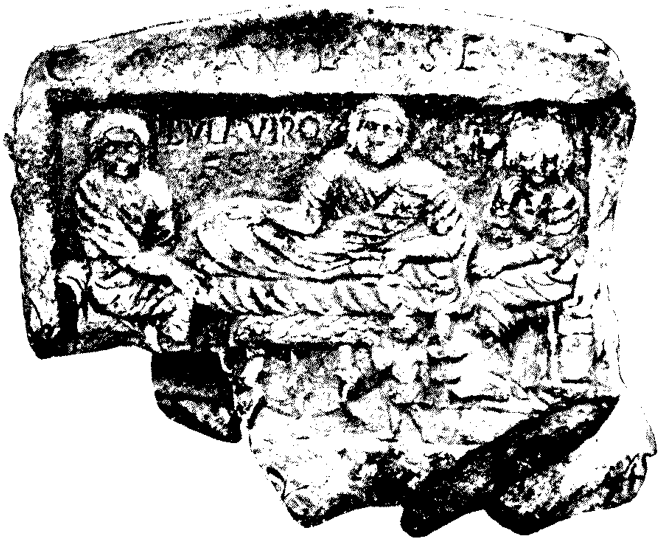

Обр. 13. фото Димитровъ

Cḷạụdius an(norum) L h(ic) s(itus) e(st).
Bula viro
f(aciendum) c(uravit)

26. **Сѣръ**, училището. Мраморна плоча, горе и долу отчупена, вис. 0·47 м., шир. 0·45 м., вис. на буквитѣ 0·03—0·05 м.

Q · IVLIVS · Q · F	Q. Iulius Q. f(ilius)
ANIESIS DON	Aniesis do(m)-
OFORO · IVLI · ANO	o Foro Iuli ano-
RVM · XL · STIPENDI	rum XL stipendi-
ORVM · XX · MIL ·	orum XX mil(es)
LEG · XI	leg(ionis) XI
H · S · Ẹ	h(ic) s(itus) e(st)

Р. 2. Aniesis вм. Aniensis, срв. ИБАД. III (1919) 5, № 2. DON може би, вм. DOM.

Р. 3 заб. ANO- вм. ANNO-

27. **Сѣръ**, училището. Мраморна плоча, вис. 0·89 м., шир. 0·60 м., съ релиефъ на тракийски конникъ, препускащъ на дѣсно; предъ него дърво съ овита змия, задъ което се подава глиганъ; срещу глигана куче. Обр. 14.

Подъ релиефа неясенъ надписъ.

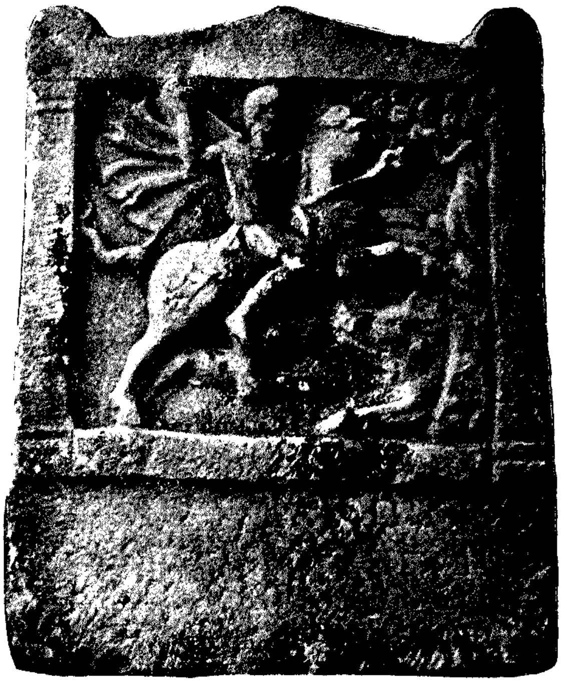

Обр. 14.

28. Сѣръ, училището. Мраморна плоча съ релиефъ на тракийски конникъ въ галопъ на дѣсно. Задъ преднитѣ крака на коня змия, отпредъ дърво. Вис. 0·39 м., шир. 0·51 м. Обр. 15.

29. Сѣръ, училището. Мраморна плочка съ релиефъ на тракийски конникъ, препускащъ на дѣсно, горе и въ лѣво отчупена. Предъ конника дърво, около което се овива змия; подъ коня глиганъ, срещу който подскача куче. Обр. 16.

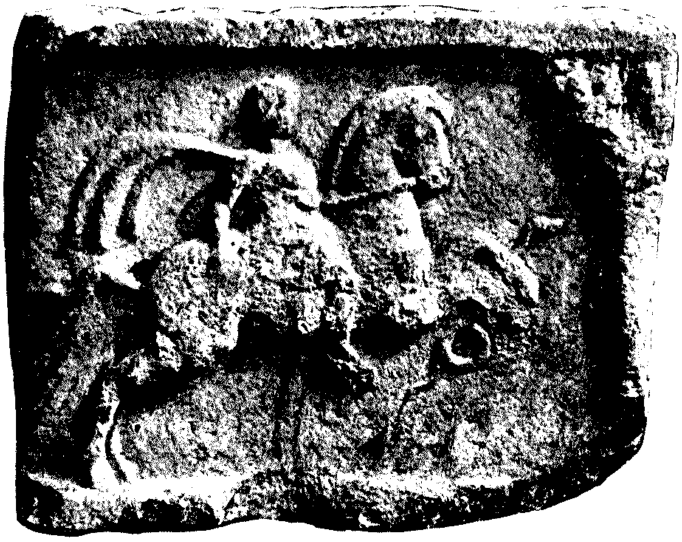

Обр. 15.

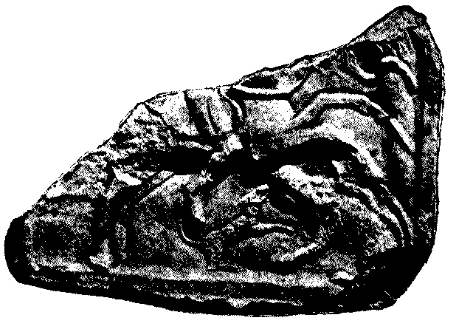

Обр. 16.

30. **Драма**, въ двора на църквата Св. София. Мраморенъ саркофагъ, дъл. 2·24 м., вис. 0·80 м., шир. 1·10 м. Надписътъ въ два реда на дългата страна, вис. на буквитѣ 0·045—0·065 м.

Πριμιγένιος Νουμηνίου ἀπελεύθερος
ζῶν ἑαυτῶ καὶ Πριμιγενίαι τῇ γυναικί

31. **Драма**, въ двора на църквата Св. София. Мраморна ara, вис. 0·70 м., шир. 0·55 м. (0·44 м.), височина на буквитѣ 0·025—0·04 м. Обр. 17.

Издаденъ отъ L. Heuzey *Mission archéologique de Macédoine*, Paris 1876, 144, № 75 = CIL III № 640. Вж. сжщо BCH 47 (1923) 75 къмъ № 33.

Minervae Aug(ustae) sacr(um)
L. Volussius Valen(s)
et Volussianus f(ecerunt)

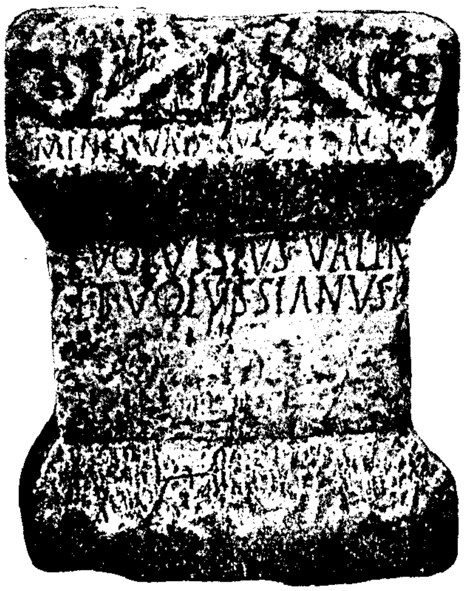

Обр. 17.

32. **Драма**, въ двора на църквата Св. София. Мраморна плоча вис. 1·22 м. шир. 0·56 м., горе и долу отчупена. Горе запазена долната часть на cena funebris. Подъ по-голѣмата часть на надписа изображение на тракийски конникъ въ спокоенъ ходъ на дѣсно; предъ него олтаръ и дърво, около което се овива змия. Вис. на буквитѣ 0·04—0·08 м. Обр. 18 и 19. Издаденъ отъ A. Salač въ BCH 47 (1923) 23, № 29 безъ фото.

Pisidiae G. l(ibertae)
Iucundae et
Pisidiae G. l(ibertae) Veneriae
Erizelmus Dulis f(ilius).
sibi et suis f(aciendum) c(uravit)

Релиефъ на тракийски конникъ, вис. 0·34 м., шир. около 0·46 м.

Pi]sidio Fron[toni?

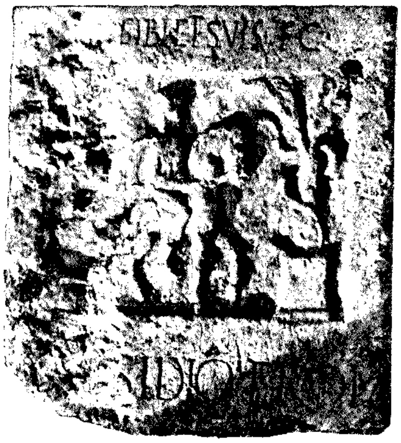

Обр. 18.

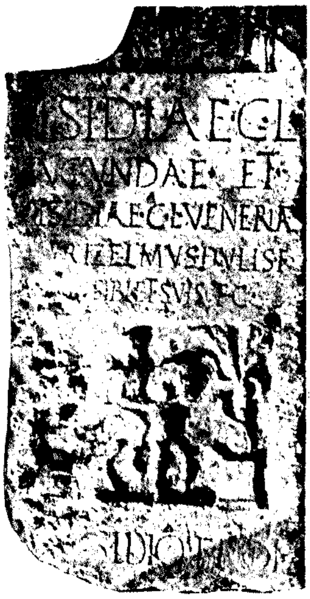

Обр. 19.

33. Драма, въ двора на църквата Св. София. Мраморна плоча, вис. 1·03 м., шир. 0·65 м., височина на буквитѣ 0·05 м. Надъ надписа тракийски конникъ въ поле вис. 0·315 м., шир. 0·49 м. Конникътъ препуска на дѣсно, предъ него олтаръ и дърво, около което се овива змия; задъ олтара се подава глиганъ, а срещу него куче. Обр. 20 и 21.

Издаденъ отъ A. Salač въ BCH 47 (1923), 72, № 28 безъ фото.

M. Catinius
Valens ann(orum)
XXV h(ic) s(itus) e(st)
C. Catinius Se-
cundus fr(ater) f(aciendum) c(uravit)

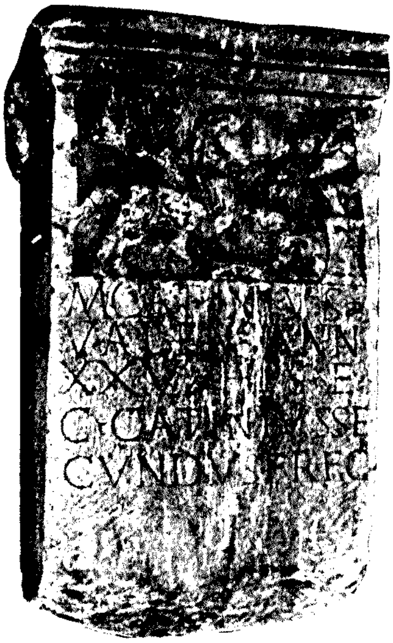

Обр. 20.

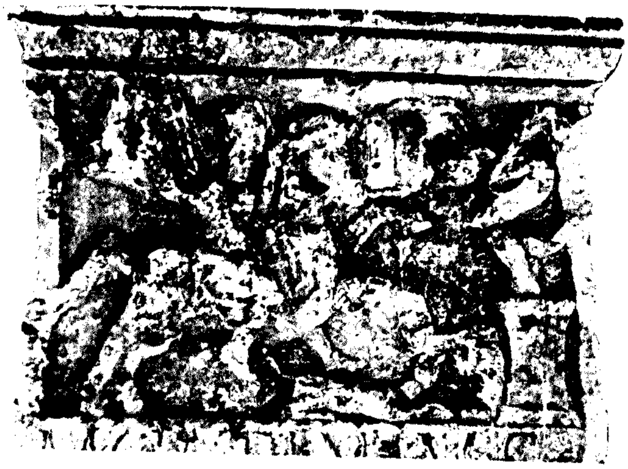

Обр. 21.

31. Драма, въ двора на църквата Св. София. Мраморенъ капакъ на саркофагъ (?) съ профили, дѣсниятъ край отчупенъ, използуванъ за корито на чешма, вис. 0·30 м., дълж. 1·70 м., шир. 0·65, вис. на буквитѣ 0·025—0·06 м. Обр. 22. Пренесенъ отъ с. Ракча и издаденъ отъ A. Salač въ BCH 47 (1923) 86, № 4 безъ фото.

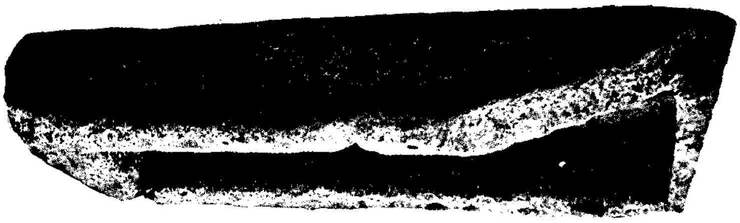

Обр. 22.

IVLIFIDEIMANLIBẠP̣ · SỊAETGAI · VRṬ · · · ·
SVAPARIAVIIPVGNA · · RVTPHILIPPI · · · · ·
CNO I I I IVENATIOPL · NAETCROCISSP̣ARSI · · ·

Въ първия редъ Salač дава: BA . . . LIA· Salač разчита надписа така:

. . . Iuli Fidei (?) Manli Ba[sci]la et GAI |||||| VR |||||| Γ . . . .
sua paria VII pugna[ve]ru(n)t. Philipp[is . . . .
ucno (?) I I I I venatio[nes] PI^NA et crocis sparsi[t arenam?

Въ последния редъ, може би, трѣбва да се допълни: pl[e]na.

35. Кавала, музея. Мраморенъ релиефъ на тракийски конникъ отъ Амфиполисъ, вис. 0·52 м., шир. 0·55 м., височ. на буквитѣ 0·019 м. Издаденъ? Конникътъ представенъ въ галопъ на дѣсно; подъ коня куче и глиганъ. Надписътъ се намира между кучето и глигана и на долната рамка. Обр. 23.

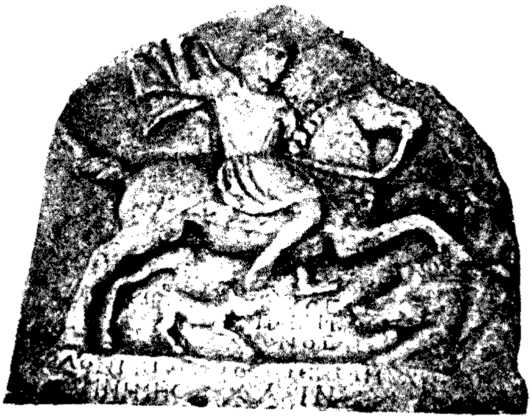

Обр. 23.

Εὔτυχος
καὶ Παράμ-
ονος
Λογγίνῳ [τ]ῷ θείῳ ἐποίησαν
μνήμης χάριν.

36. Кавала, музея. Мраморна плочка съ грубо изображение на тракийски конникъ, сега горе въ дѣсно отчупена. Конникътъ е представенъ въ ходъ на дѣсно, предъ него женска фигура, седнала на ага. Вис. 0·26 м., шир. 0·355 м. Обр. 24.

Издаденъ отъ P. Collart въ BCH 57 (1933) 375, № 30, fig. 40.

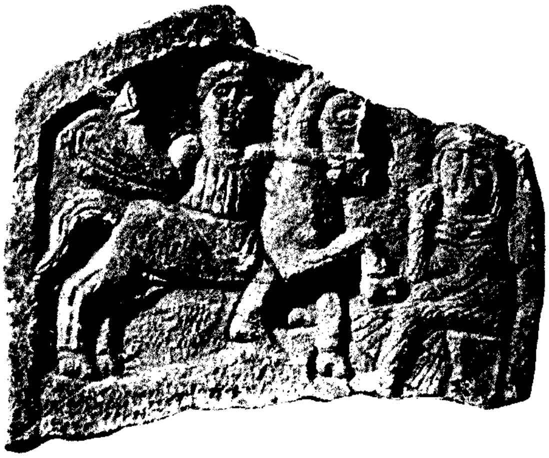

Обр. 24.

37. Гюмюрджина, гимназията. Фрагментъ отъ мраморна колона, вис. 0·41 м., шир. 0·20 м., височ. на буквитѣ 0·01—0·035 м. Издаденъ отъ Г. Μπακαλάκης, Θρακικά 6 (1935) 310 и сл.

Διὶ Ζβελ-
θιούρδω
θεῷ ἐπη-
κόῳ Ἡρα-
5 κλείδης
Τηρου
χαριστή-
ριον.

38. Гюмюрджина, гимназията. Мраморна плоча вис. 0·64 м., шир. 0·30 м., вис. на буквитѣ 0·03—0·05 м. Обр. 25.

Διὶ Παισου-
λ̣ηνω Τηρης
Προκλου
ὑπὲρ ἑαυτοῦ
5 καὶ θρεμμάτω[ν
καὶ τῶν ἰδίων
χαριστήριον.

Обр. 25.

Лигатури: 2 р. ην, τηρ, ης, 4 р. πε, 5 р. μμα, 7 р. ηρ.

39. Гюмюрджина, гимназията. Дѣсна горна часть отъ мраморенъ релиефъ, вис. 0·24 м., шир. 0·185 м. Отъ релиефа е запазенъ само образътъ на Зевсъ, съ жезълъ въ ржка, до него се вижда главата на орелъ. Обр. 26. На горната часть на рамката надписъ, вис. на буквитѣ 0·015—0·02 м.

- - - Λεύκιος
- - - - ὑ]πὲρ τῆς ἑαυτοῦ
- - - - • εὐχαριστήρι-
ον.

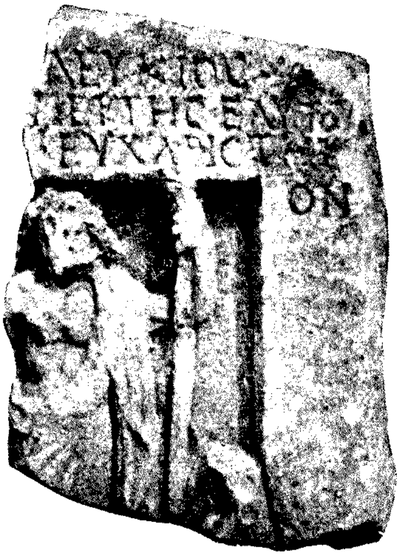

Обр. 26.

40. Гюмюрджина, гимназията. Мраморна плоча съ изображение на cena funebris, вис. 0·685 м., шир. 0·80 м., височ. на буквитѣ 0·015—0·035 м. Обр. 27. Надписътъ се намира на горната рамка.

Ροιμηταλκου Διασενεως στρα[τ]ηγοῦ [καὶ]
γυναικὸς Βεσουλας Μοκαπορεως καὶ Κάπρου
Βηβου καὶ Δαρουτουρμης.

Женското име Δαρουτουρμη е сложно. Първата му часть се срѣща въ Δαρουβυρ[α? Мсб XVI—XVII 114_{23} (Черна гора, Чирпанско), а втората му часть се явява самостоятелно: Τουρμ[η D. Tsontschev, *Le sanctuaire thrace près du village de Batkoun*, Sofia 1941, стр. 59, и като втора съставна часть на имената Rescuturme CIL III 1195 и Βουτορμα IG IX 2, 109

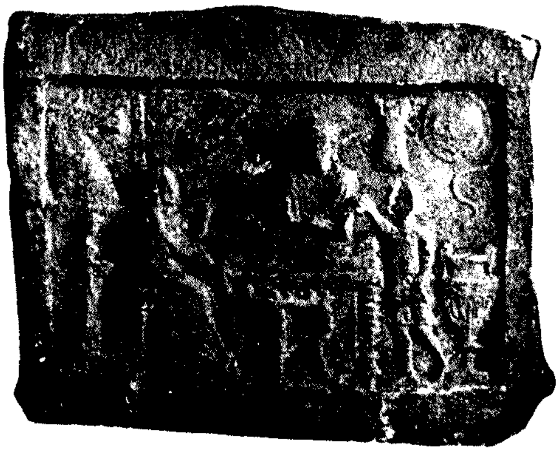

Обр. 27.

41. Гюмюрджина, гимназията. Колонка отъ едрозърнестъ мраморъ, вис. 1·075 т., диам. на капитела 0·233 м.; височ. на буквитѣ 0·02—0·03 м.

Μακεσαλα
Βειθυος
ὑπὲρ τέκνου
Εουσα Βει-
θυος Ταρα
Ἥρωνι εὐ-
χήν.

Първиятъ редъ може да се чете и като Μακσσαλα, Μακσεσαλα или Μακσεσσαλα. Въ възприетото четете Μακεσαλα може да се предположи, че буквата Σ е била поправена допълнително на Ε. Съ името, Μακεσαλα може да се сравни Μάκεσα въ Мсб. XIII 429 и Σάλας въ надписа отъ Пизосъ и другаде. Срв. сѫщо Μακεσᾶ[τος] Kalinka 178$_5$ и Μακέτα̣ AEM XXVII 318.

42. Гюмюрджина, гимназията. Профилувана поставка на статуя отъ мраморъ, вис. 0·675 м., шир. 0·62; височ. на буквитѣ 0·02—0·029 м. Обр. 28.

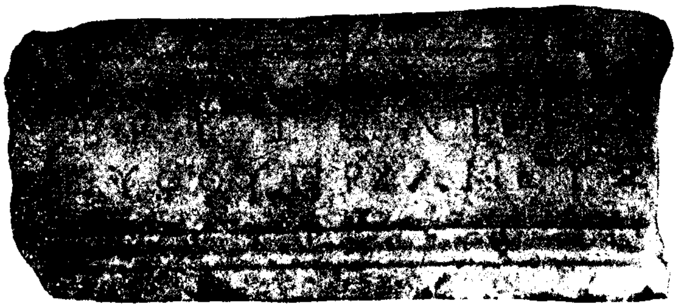

Обр. 28

Εβρυζελμις
Σεύθου Πριανεύς

43. Гюмюрджина, гимназията. Мраморенъ архитравъ, счупенъ на две и съ отчупени краища. На горния лѣвъ край има остатъкъ отъ изображение. Вис. 0·30 м., шир. 1·45 м., височ. на буквитѣ 0·027—0·04 м.. Обр. 29 (първия фрагментъ).

Обр. 29.

Ἀγαθῆι] τύχηι
. . . Ο̣Σ̣ καὶ ἐπιμελετὴς ἀνέστησα τὸ ἔ[ργ]ον ἐκ τῶν προσόδων
. . . Δημοκριτο̣ . . . . . . ΑΓΚΛ̣Α ἐπὶ συναρχάντων τοῦ Κότυος

44. Гюмюрджина, гимназията. Стела отъ едрозърнестъ мраморъ, вис. 0·69 м., шир. 0·235 м.; височ. на буквитѣ 0·02—0·03 м.

Ζοσαρους
Κέρδωνος

45. Гюмюрджина, гимназията. Мраморна ara, вис. 0·72 м., шир. 0·46 м.; височ. на буквитѣ 0·03 м. Издаденъ отъ J. Arthur R. Munro, Journal of Hellenic Studies 16 (1896) 318, № 15.

Ἀρθέων
τ(ῷ) Ξενι(λ)εῷ (?)
На камъка стои ΞΕΝΙΔΕΩ

46. Гюмюрджина, гимназията. Лѣва часть отъ мраморна плоча, вис. 0·52 м., шир. 0·41 м., вис. на буквитѣ 0·05 м. Обр. 30.

Αὐρη̣[λι - - -
ναυκλ̣[ηρ - - -
υί(ῷ̣) μου Ι - - -

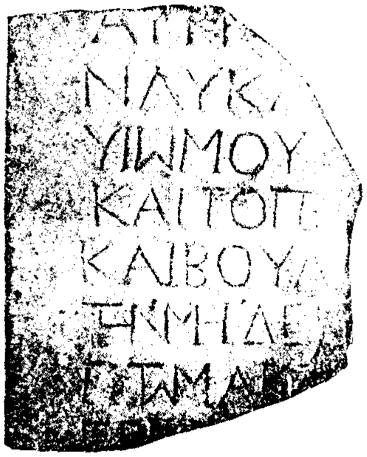

Обр. 30.

47. Гюмюрджина, гимназията. Мраморенъ фрагментъ съ две лицеви страни. На лѣвата страна часть отъ изображение: лира и ржка. Вис. 0·59 м., шир. 0·25м.; вис. на буквитѣ 0·02—0·024 м.

\ Ι Α
Ο Ν Τ Ι
Ο Ρ Μ Η

48. Гюмюрджина, гимназията. Фрагментъ отъ мраморна колона, вис. 0·23 м., диам. 0·28 м.; височ. на буквитѣ 0·02—0·04 м.

Α Γ Α Θ Η Ι
\ Π Ο Λ Λ Ω Ν

Може би Ἀπόλλωνι или Ἀπολλώνιος.

49. Гюмюрджина, гимназията. Мраморенъ фрагментъ, вис. 0·38 м., шир. 0·23 м., вис. на буквитѣ 0·05 м.

ΝΑΝ
ΟΤΥΣ

Може би Κ]ότυς.

50. Гюмюрджина, гимназията. Петь фрагмента отъ мраморенъ блокъ, дълж.: 1 и 2 фрагментъ 1·18 м., 3 и 4 фрагментъ 1·025 м., 5 фрагментъ 0·51 м., вис. 0·235 м., вис. на буквитѣ 0·175—0·185 м.

1 и 2 фрагментъ: - - - ΗΣΣΘΕΝΑͰ - - - Последната буква е вѣроятно Η (или Ρ?).

3 и 4 фрагментъ: - - - ΝΕΡΓΜΑ̣ - - -

5 фрагментъ: - - - ΣΙΘ - - -

51. Гюмюрджина, гимназията. Фрагментъ отъ мраморенъ блокъ, дълж. 0·63 м., вис. 0·20 м., вис. на буквитѣ 0·14—0·15 м.

- - - ΣΧΘΟ̣ - - -

52. Гюмюрджина, гимназията. Долна часть отъ мраморна плоча, вис. 0·67 м., шир. 0·945 м. Горе се забелязва долната часть на cena fenebris, а долу, въ рамка, е изобразенъ тракийски конникъ. Конникътъ представенъ на дѣсно; коньтъ съ изправени предни крака, единиятъ отъ които поставенъ на кръгълъ олтаръ, задъ който се подава глиганъ; срещу него куче; до олтара дърво, около което се овива змия, и забулена женска фигура; задъ конника права мъжка фигура държи опашката на коня. Обр. 31.

53. Ксанти, митрополията. Мраморна плоча съ релиефъ на тракийски конникъ, строшена на две, отдолу отчупена, намѣрена въ манастира Св. Архангелъ Михаилъ надъ Ксанти. Конникътъ представенъ препускащъ на дѣсно; предъ него дърво, около което се овива змия. Вис. 0·41 м., шир. 0·54 м. Обр. 32.

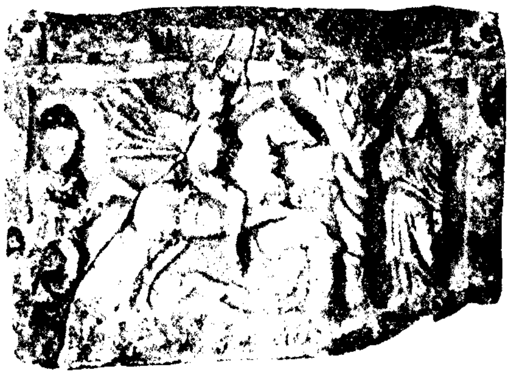

Обр. 31.

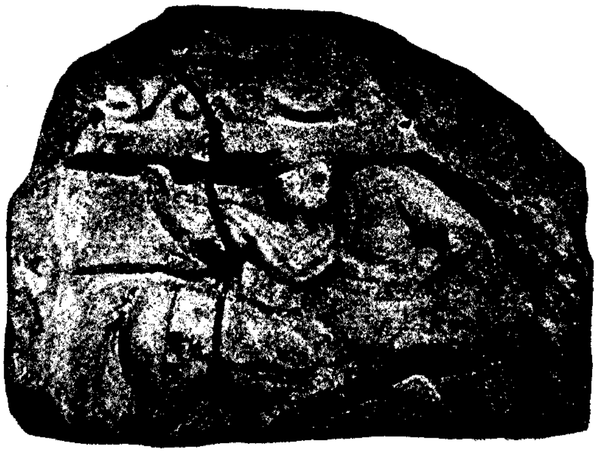

Обр. 32.

54. Тасосъ, музея. Мраморенъ релиефъ на тракийски конникъ. Главитѣ на коня и конника отчупени. Конникътъ представенъ препускащъ на дѣсно; предъ него дърво, около което се овива змия, и олтаръ, задъ който се подава глиганъ; срещу глигана куче. Вис. 0·49 м., шир. 0·51 м. Обр. 33.

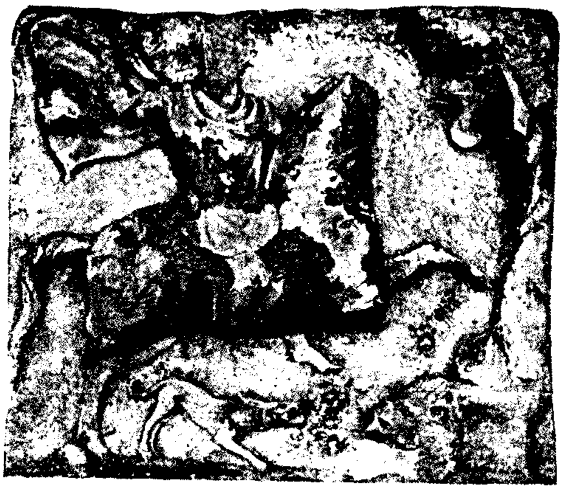

Обр. 33.

55. Тасосъ, музея. Мраморенъ релиефъ на тракийски конникъ съ отчупена долна часть. Конникътъ представенъ въ галопъ, на дѣсно; предъ него дърво съ змия. Вис. 0·33 м., шир. 0·45 м. Обр. 34.

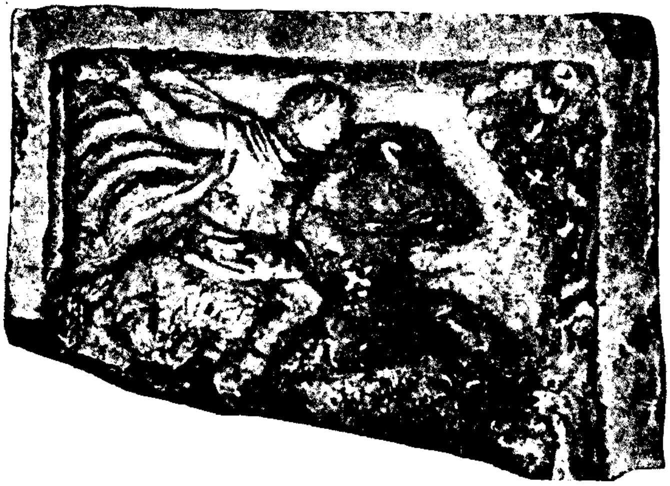

Обр. 34.

56. Тасосъ, музея. Мраморенъ релиефъ на тракийски конникъ, въ галопъ на дѣсно; отпредъ дърво, около което се овива змия, и олтаръ, задъ който се подава глиганъ; срещу глигана куче. Вис. 0·215 м., шир. 0·275 м. Обр. 35

57. Тасосъ, музея. Мраморенъ релиефъ на тракийски конникъ, препускащъ на дѣсно; предъ него дърво, около което се овива змия; отдолу куче, срещу което се подава предната часть на глиганъ. Вис. 0·32 м., шир. 0·315 м. Обр. 36.

Обр. 35.

Обр. 36.

58. Тасосъ, музея. Мраморна плочка съ релиефъ на тракийски конникъ въ ходъ на дѣсно, предъ него женска фигура. При откриването ѝ е липсувалъ горниятъ дѣсенъ ѫгълъ, а запазената часть е била счупена на две. Вис. 0·52 м., шир. 0·58 м. Сега фрагментътъ съ фигурата на жената е изгубенъ. Издадена отъ Henri Seyrig, BCH 51 (1927) 202, заб. 1, фото табл. X. Вж. обр. 37.

Подъ релиефа надписъ, вис. на буквитѣ 0·02—0·03 м. Подъ конника

Αὐφώνιος Θερ|σίλοχος

подъ жената, споредъ Seyrig:

Αὐφωνία Ἑλί|κιν Βάσης.

На фотографията, обаче, се чете ΕΛΙ|ΩΝ или ΚΩ (въ лигатура) Ν … ΜΗΣ, Ἑλικῶνος? . . .

59. Тасосъ, музея. Мраморенъ релиефъ на тракийски конникъ, отдолу отчупенъ, вис. 0·40 м., шир. 0·44 м. Конникътъ представенъ препускащъ на дѣсно, предъ него дърво, около което се овива змия. Обр. 38.

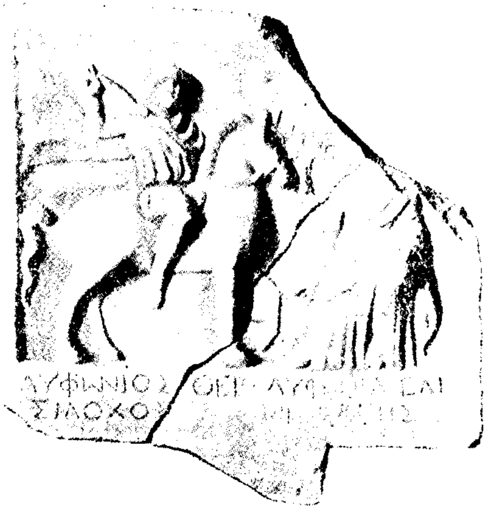

Обр. 37. Споредъ Seyrig

Обр. 38

60. **Тасосъ**, музея. Мраморенъ релиефъ на тракийски конникъ, горе и долу въ дѣсно отчупенъ. Конникътъ представенъ препускащъ на дѣсно; отпредъ дърво, около което се овива змия; подъ коня куче и предната часть на глиганъ. Вис. 0·53 м., шир. 0·39 м. Подъ релиефа надписъ, вис. на буквитѣ 0·02—0·03 м. Обр. 39.

Ὑγεῖνος Ν - - -
ΟΣ
Λ Κ Ι Ν ' - - -

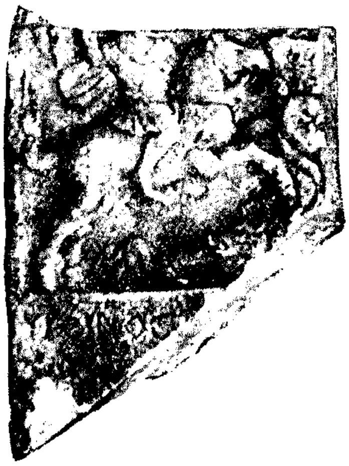

Обр. 39

61. **Тасосъ**, музея. Мраморенъ релиефъ на тракийски конникъ, горе въ лѣво отчупенъ, вис. 0·685 м., шир. 0·56 м. Конникътъ въ ходъ на дѣсно, предъ него дърво съ овита змия, до което се подава глава на глиганъ. Обр. 40.

62. **Тасосъ**, музея. Мраморенъ релиефъ на тракийски конникъ. Лѣвиятъ доленъ жгълъ отчупенъ, вис. 0·78 м., шир. 0·86 м. Релиефътъ силно повреденъ, горната часть на конника очукана; конникътъ представенъ въ галопъ на дѣсно, предъ него дърво, около което се овива змия. Обр. 41.

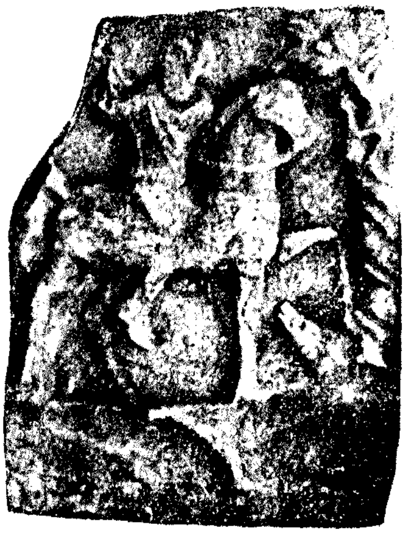

Обр. 40

Обр. 41

63. Тасосъ, музея. Мраморна плоча съ трижгъленъ фронтонъ, вис. 0·745 м., шир. 0·43 м. Релиефътъ представя тракийски конникъ препускащъ на дѣсно, предъ него дърво, около което се овива змия; отдолу седнала, забулена жена съ дѣсната си ржка люлѣе детска люлка. Подъ заднитѣ крака на коня надписъ, вис. на буквитѣ 0·18—0·027 м. Обр. 42. Издаденъ отъ Ch. Picard, BCH. 45 (1921) 172, fig. 30.

Πάνκαρπος
Ἡρακλίδου
χαῖρε.
Προτόγονος
Ἀσσκληπιάδου (sic)

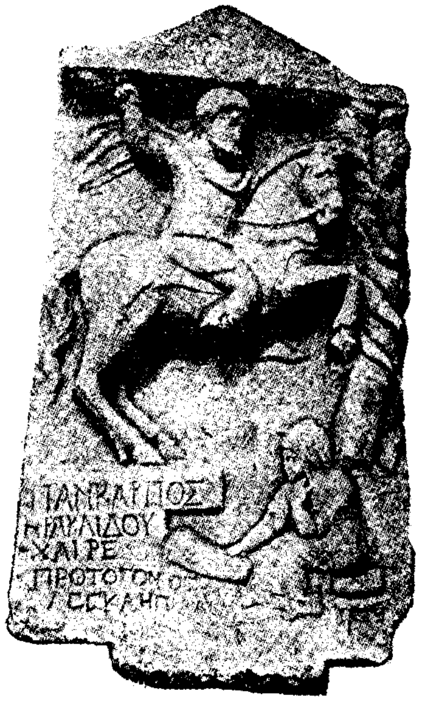

Обр. 42

Отъ Тасосъ произхождатъ още и следнитѣ, обнародвани, тракийски конници.

64. Лименъ. Вж. H. Seyrig, *Quatre cultes de Thasos* въ BCH 51 (1927) 198 и сл. Вж. обр. 43.

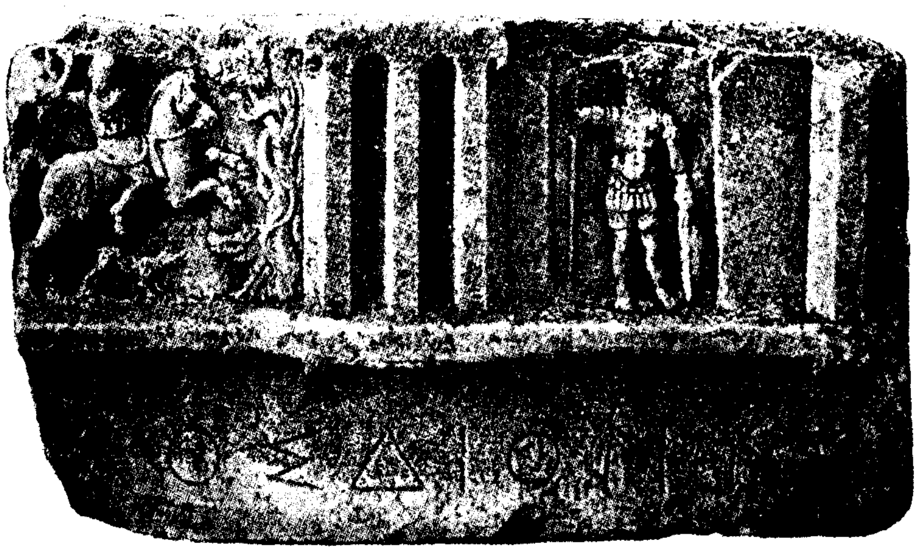

Обр. 43. Λυσί[ ]στρατος Κόδ[ι]δος Δυονύσ[ωι

65. Лименъ. A. Conze, *Reise auf den Inseln des Trakischen Meeres*, Hannover 1860, 4, Taf. X, № 6. Вж. обр. 44.

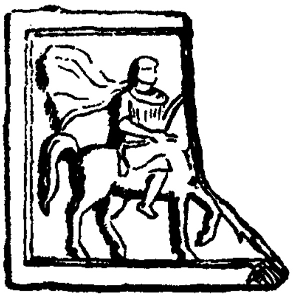

Обр. 44

66. Скала Потамя, църквата Св. Никола, около 0·54 м. широкъ. Conze, цит. съч. 29, Taf. X, № 8. Вж. обр. 45.

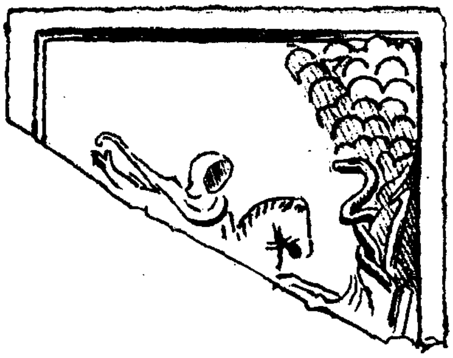

Обр. 45

67. Скала Кастро, плоча отъ бѣлъ мраморъ, около 0·70 м. широка, зазидана въ стената на църквата Св. Георги. Conze, цит. съч. 36, Taf. X, № 2. Вж. обр. 46.

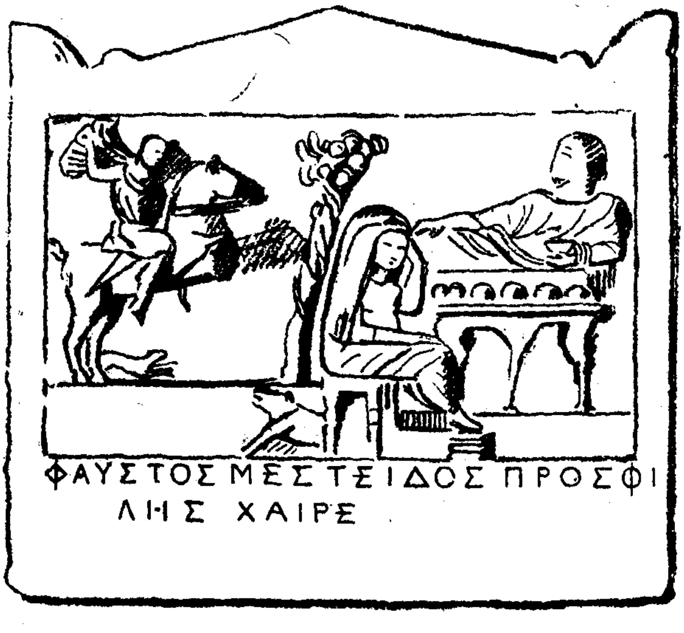

Обр. 46 Φαῦστος Μεστεῖδος προσφιλής. χαῖρε.

Освенъ споменатитѣ до тукъ тракийски конници въ разни времена и мѣста на Бѣломорието сѫ били намѣрени още и следнитѣ обнародвани конници.*

68. Подгора. Плоча отъ бѣлъ мраморъ, вис. 0·95 м, сега въ Лувръ. Вж. P. Perdrizet, *Inscriptions de Philippes* въ BCH 24 (1900), 304 и сл., planche XIII = BCH 18 (1894) 444, № 1. Вж. обр. 47.

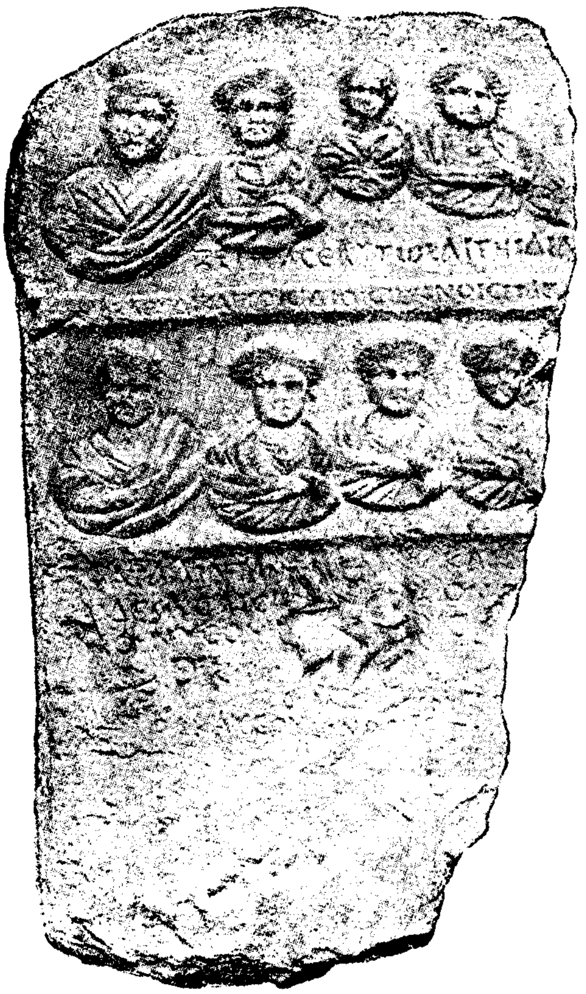

Обр. 47.

Ζειπας ἑαυτῶ καὶ τῆ ἰδία
συνβίω] Κλευδι καὶ τοῖς ἰδίοις τέκνοις πᾶσι
ἐποίησε]
καταλινπάν[ω] δὲ μύ(σ)ταις [Δι]ονύσου δηνάρια
ρκ'. Παρακαύσουσιν μοι ῥόδοις κα[τ' ἔτος....

69. Амфиполисъ. Мраморенъ релиефъ, вис. 0·42 м., шир. 0·325 м., частно притежание, сбирка Adolf Wix de Zsolna, вж. H. Sitte, *Antiken aus Amphipolis* въ Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts in Wien, Bd. 11 (1908) 100, Abb. 68. Вж. обр. 48.

---

* **Тукъ не се даватъ само конницитѣ, които произхождатъ отъ Филипи и неговата близка околность.**

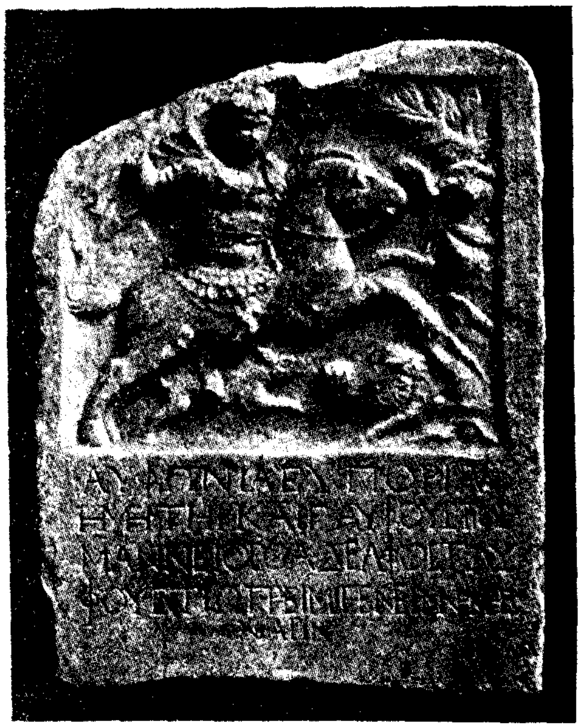

Αὐφωνία Εὐπορία
ἡ μήτηρ καὶ Γ. Αὐφούσπος
Μαννεῖος ὁ ἀδελφὸς Γ. Αὐ-
φουστίω Πρειμιγένει μνήμης
χάριν.

Обр. 48.

70. Амфиполисъ. Мраморенъ релиефъ вис. 0·19 м., шир. 0·26 м., частно притежание, сбирка Adolf Wix de Zsolna, вж. Sitte, цит. съч. 100, Abb. 70 Вж. обр. 49.

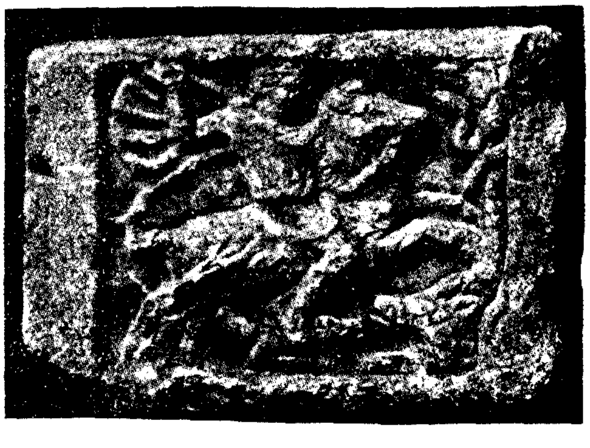

Обр. 49.

71. Неафили (Провища), плоча отъ бѣлъ мраморъ, произхождаща отъ Амфиполисъ, вградена въ стената на училището, вис. 0·725 м, шир. 0·275 м., вис. на буквитѣ 0·02 м.; надписътъ почти напълно изтритъ, вж. P. Collart et P. Devambez, *Voyage dans la région du Strymon* въ BCH 55 (1931) 172 и сл., № 7, fig. 4. Вж. обр. 50.

Обр. 50

Отъ Амфиполисъ (Йени-кьой) произхождатъ и два тракийски конника, сега въ Софийския народенъ музей, обнародвани отъ Мл. Тоневъ, *Епиграфски добавки и поправки* въ ИБАИ 7 (1933), 317 № 23 = G. I. Kazarow, *Die Denkmäler des thrakischen Reitergottes in Bulgarien*, Budapest 1938, Textband, стр. 87, № 419, Tafelband № 234 и D. Detschew въ Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts 28 (1933), Beibl. 116, № 4, Abb. 41 = Kazarow, цит. съч., Textband, стр. 87, № 420, Tafelband № 235.

72. Реусилово (между Драма и Сѣръ), олтаръ съ релиефъ на тракийски конникъ; срещу конника се отправя глиганъ, близо до дърво, около което се овива змия; задъ конника фигура. Вж. L. Heuzey-H. Daumet, *Mission archéol. de Macédoine*, Paris 1876, 153 № 88.

Надъ релиефа

D(is) I(nferis) M(anibus)

Подъ релиефа
Lucius, Caesi Victori[s
servus actor, an(norum) L
h(ic) s(itus) e(st). Idem Lucius thi-
asis Lib(eri) Pat(ris) Tasibas-
ten(i) donavit Ӿ C'

73. **Нигрита**, тракийски конникъ, височина на площьта съ надписа 0·33 м., шир. 0·98 м., вис. букв. 0·15 м. Вж. P. Perdrizet, *Voyage dans la Macédoine première* въ BCH 18 (1894), 437—438.

Ἔτους $\overline{\text{ιβτ}}$ = 312 = 164 сл. Хр.
Στήσας, ὦ παροδεῖτ', ἴχνος ποδός, γνώσῃ μ' ἀκρειβῶς·
ἐσθλὸς ἐὼν διόλου, κεῖμαι νέκυς ἐνθάδε Μᾶρκος,
τεθνὼς ὡς ἐτέων ἓκ καὶ δέκα ἐς πόλιν ἀμὴν,
θαφθεὶς — $\overline{\omega}$ — υ κασιγνήτης ὑπ' ἀδελφῆς
Μαρκίας, ἥτις ἔδωκε χάριν ἰδίῳ συνομαίμῳ.

Въ горното изброяване на тракийскитѣ конници въ Бѣломорието не сѫ взети подъ внимание само конницитѣ отъ Филипи и неговата околность, понеже тѣ сѫ събрани отъ P. Collart въ неговата книга върху Филипи.

В. Бешевлиевъ
Г. Михаиловъ

ПОПРАВКА. При № 38 (стр. 334) е пропуснато да се отбележи, че надписътъ е изаденъ отъ Г. **Μπακαλάκης** въ *Θρακικά* VI (1935) 316 и сл.

ЗАБЕЛЯЗАНИ ГРѢШКИ.

Стр. 319. р. 8 чети τοῖς ἰδίος. Да се изхвърли ἀγαθῇ τύχῃ.

Стр. 331. Надписъ № 30 е откритъ презъ 1930 г. при входа на Народната банка Др вж. N. Καπετανακη,-'Ακρτα, Μαχμούτ-πασᾶς Δράμαλης. Δράμα 1937, 12.

Стр. 336. № 42 е обнародванъ у Dittenberger Syll. I Leipzig 1898 № 76.

Стр. 337. № 46. При отпечатването сѫ изпаднали последнитѣ 5 реда отъ надписа:

καὶ ΤΟΠ
καὶ ΒΟΥΛ
ΤΗΝ ΜΗΔΕ
πτᾶμα Κ
ΓΕ

II. АНТИЧНИ СКУЛПТУРНИ ПАМЕТНИЦИ ОТЪ БѢЛОМОРИЕТО

Надгробни плочи съ гирлянди

1. Обр. 1. Плоча отъ варовикъ; личатъ следи отъ използуването ѝ за строителенъ материалъ; долу е отчупена: вис. 52 см., шир. 39 см., деб. 7 см. Намира се въ сбирката при гимназията въ Сѣръ.[1]

Плочата завършва съ три ѫгъленъ фронтонъ и съ странични акротери, украсени съ полупалмети. Въ фронтонното поле се вижда петолистна розетка върху медалионъ. Подъ фронтона е вдълбано полето на релиефа, обградено

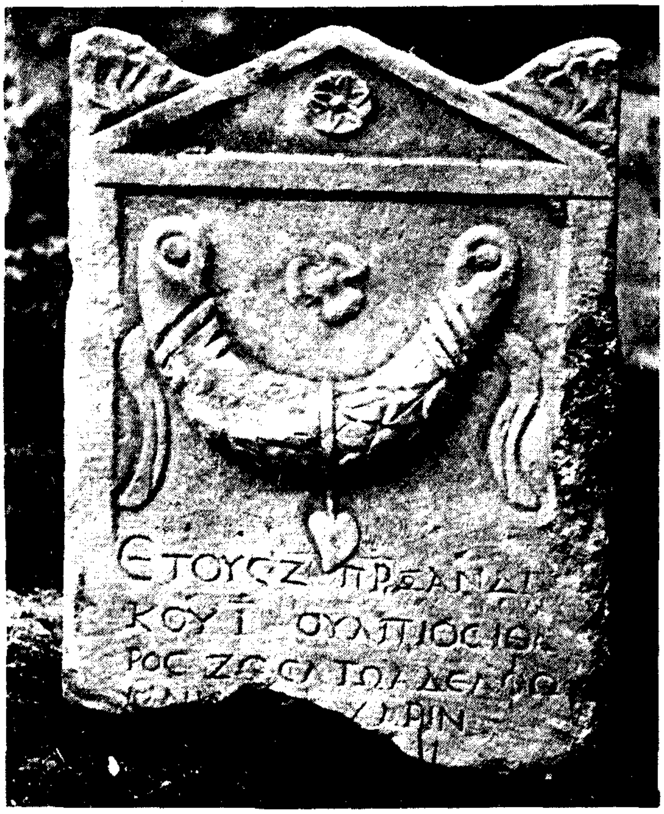

Обр. 1.

---

[1] Когато пристигнахъ въ Сѣръ, знаейки, че въ града е сѫществувала археологическа сбирка (срв. Les Guides bleus, Grèce, 1932, 596 стр.), обърнахъ се за сведения къмъ българскитѣ учители Тѣ ми посочиха помѣщението на гимназията, дето действително намѣрихъ една доста богата сбирка, но въ извънредно окаяно положение. Всичко бѣше струпано въ едно помѣщение на зимника и покрито съ купища чинове, които достигаха до тавана, и сандъци съ архивата и санитарнитѣ остатъци на болницата, която се е помѣщавала въ гимназията, додето е траяла войната. Изглежда, че тъкмо тогава гърцитѣ въ бъркотията сѫ струпали всичкитѣ антики въ зимника. Благодарение на любознателностьта и отзивчивостьта на директора на прогимназията г. Александъръ п. Илиевъ бѣха ми оставени на разположение двама прислужници. Съ тѣхъ, а сѫщо и съ помощьта на ученицитѣ успѣхме да разчистимъ помѣщението и да измиемъ и наредимъ отдѣлнитѣ паметници. Малкото време, съ което разполагахъ, не ми позволи да проуча подробно паметницитѣ. Тукъ давамъ въ суровъ видъ часть отъ това, което успѣхъ да фотографирамъ. По-подробно този материалъ ще бѫде разгледанъ на друго мѣсто.

отъ горе и страни съ рамка. Лаврова гирлянда, свързана въ краищата съ лента, е окачена върху два клиновидни издатъка. Къмъ гирляндата е привързанъ бръшляновъ листъ, който се спуска отъ срѣдата на дѫгата надолу. Горе въ празното пространство е поставена трилистна розетка.

Подъ полето на релиефа следватъ четири реда надписъ (вж. по-горе Бешевлиевъ — Михайловъ, № 6).

2. Обр. 2. Плоча отъ варовикъ. Върхътъ на фронтона съ акротеритѣ, както и долнитѣ ѫгли сѫ отчупени: вис. 58 см., шир. 38 см., деб. 10 см. Намира се въ сбирката при гимназията въ Сѣръ. Dimitsas, Ἡ Μακεδονία, 665 № 819.

Плочата по форма и украса е отъ сѫщия типъ както № 1. Фронтонното поле е украсено съ медальонъ (очуканъ). Полето на релиефа е напълно засебено. Гирляндата, силно изтрита, е работена много повърхностно. Липсва розетата горе, както и висящиятъ бръшляновъ листъ.

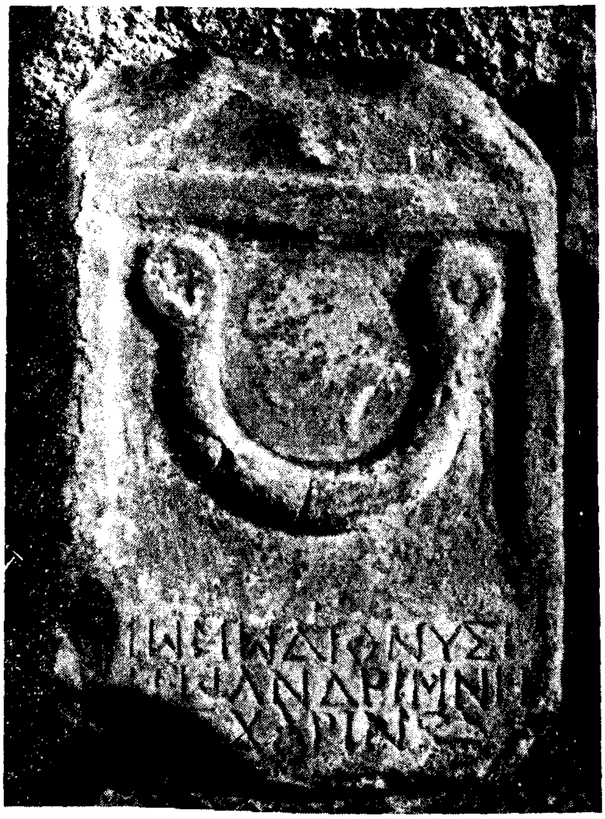

Обр. 2.

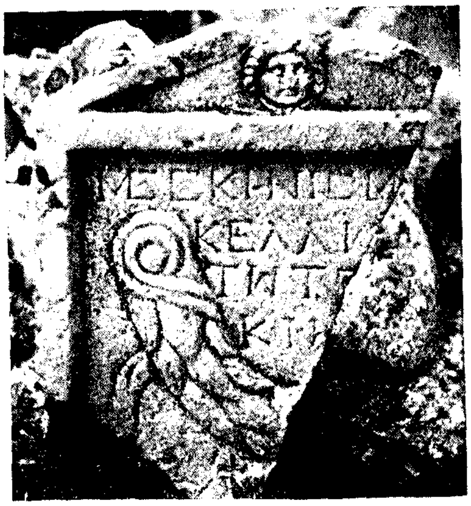

Обр. 3.

Надписътъ, отъ три реда, е поставенъ върху долната часть на рамката, която е разширена (вж. по-горе Бешевлиевъ — Михайловъ № 7).

3. Обр. 3. Фрагментъ отъ варовикова плоча. Върхътъ на фронтона, дѣсниятъ акротеръ и часть отъ лѣвия сѫ отчупени; липсва долната часть и часть отъ дѣсната половина на плочата: вис. 37 см., шир. 23 см., деб. 6 см. Сега въ сбирката на гимназията въ Сѣръ.

Плочата има форма и украса както предидущата. Въ фронтонното поле е изобразена глава на Медуза.

Отъ надписа личатъ четири реда, които сѫ издѣлани въ полето на релиефа въ пространството между горната часть на рамката и гирляндата (вж. по-горе Бешевлиевъ — Михайловъ № 9).

4. Обр. 4. Варовикова плоча, вис. 61 см., шир. 48 см., деб. 7 см.; лицето е доста изтрито. Пази се въ сбирката на гимназията въ Сѣръ.

Плочата по форма прилича на № 1, само че релиефното поле се ограничава рѣзко и отъ долната страна. Фронтонното поле е украсено съ розета, загradена отъ двѣтѣ страни съ полумесечни фигури, които, наредени една задъ друга, изпълватъ цѣлото поле. Отъ гирляндата виси надолу гроздъ.

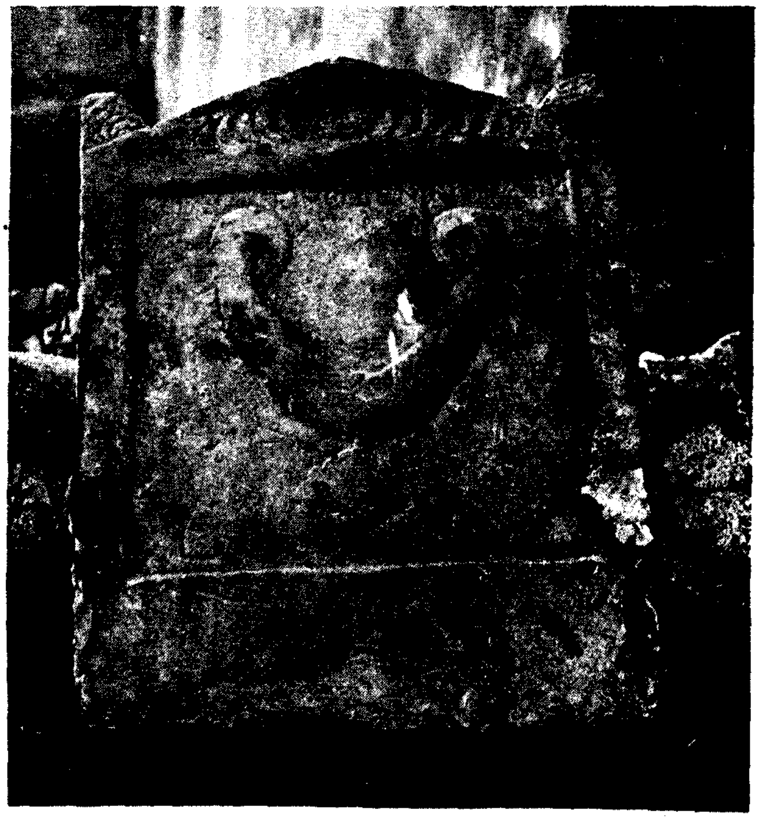

Обр. 4.

Надписътъ, отъ два реда, изпълва полето на релиефа надъ гирляндата (вж. по-горе Бешевлиевъ — Михайловъ № 10).

5. Обр. 5. Две части отъ варовикова плоча. Горниятъ ръбъ съ по-голѣмата часть отъ фронтонното поле е очупенъ, долнитѣ ѫгли сѫщо: вис. 24 + 21 см., шир. 29 см., деб. 6·5 см. Сега въ сбирката на гимназията въ Сѣръ.

Плочата има формата и украсата на № 4, само че фронтонътъ е релиефенъ. Отъ украсата на полето личатъ само полумесечнитѣ фигури. Отъ дѣсно до увисналия гроздъ подъ края на лентата е гравиранъ особенъ предметъ, който, по всичко изглежда, представя сѫщия инструментъ, какъвто виждаме по-долу върху надгробната плоча обр. 15.

Надписътъ, отъ петь реда, изпълва пространството между горната рамка и гирляндата, а завършекътъ му е издѣланъ подъ полето на релиефа върху долната часть на рамката (вж. Бешевлиевъ — Михайловъ № 8).

6. Обр. 6. Фрагментъ отъ варовикова плоча: вис. 38 см., шир. 20 см., деб. 9·5 см. Въ сбирката на гимназията въ Сѣръ.

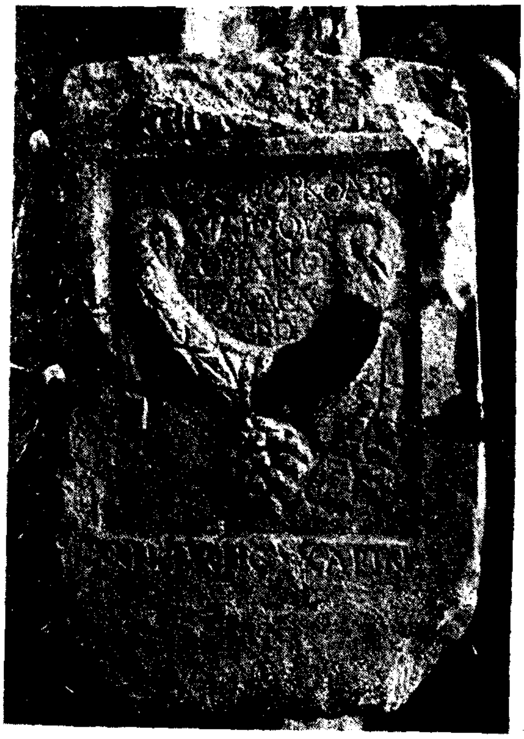

Обр. 5.

Обр. 6.

Плочата е имала форма и украса, вѣроятно, както № 4, само че полумесечнитѣ фигури фланкиратъ кръгълъ щитъ. Отъ украсата на полето на релиефа се вижда само лѣвата половина на гирляндата.

Надписътъ, отъ три реда, е поставенъ на горната рамка между двата края на гирляндата (вж. Бешевлиевъ — Михайловъ № 11).

7. Обр. 7. Фрагментъ отъ варовикова плоча: вис. 23 см., шир. 20 см., деб. 6·5 см. Въ сбирката на гимназията въ Сѣръ.

Обр. 7.

Украсата е както при № 6. Изглежда, че двата фрагмента принадлежатъ на една и съща плоча.

Разгледанитѣ до тукъ паметници образуватъ една засебена група. Тѣ предпочитатъ разпространената въ долината на Срѣдна и Долна Струма форма на надгробна плоча, която е малка, низка и характерна изобщо за източногръцкия културенъ кръгъ. Въ туй отношение изпъква веднага голѣмата разлика, която съществува въ формата на нашитѣ плочи и високитѣ и стройни надгробни плочи отъ романизиранитѣ провинции. Другъ елементъ, който раздѣля нашитѣ плочи отъ плочитѣ въ романизиранитѣ провинции, е надписътъ. Не само заради това, че той тукъ е гръцки, но защото въ римскитѣ плочи при разпредѣляне на лицевата повърхность нему е отдѣлено специално поле, той е обширенъ и дава сведения за кариерата на покойника. При плочитѣ отъ Сѣрско лицето на камъка е опредѣлено главно за релиефната украса. Кѫситѣ надписи, които споменуватъ само имената на покойницитѣ и тѣхнитѣ близки, а по нѣкой пѫть даватъ и нѣкоя кѫса формула, иматъ тукъ вторично значение. Тѣ се губятъ или между декоративнитѣ мотиви или пъкъ сѫ издѣлани върху тѣснитѣ летви на рамката на релиефното поле.

Що се отнася до тектониката на плочитѣ отъ Сѣрско, тѣ следватъ първообрази отъ източно-елинистичната надгробна пластика. Четвъртитото поле е увѣнчано съ фронтонъ, въ повечето случаи свободно оставенъ, който е украсенъ съ акротери. Ние имаме следователно далеченъ отгласъ на една архитектонична първична форма — едикулата. Сѣрскитѣ плочи не показватъ другъ архитектониченъ елементъ освенъ фронтона.

Елементитѣ въ декоративната система на сѣрскитѣ паметници сѫ познати както въ гръцката, така и въ римската пластика. Розетата, Медузата, щитътъ и гирляндата сѫ толкова разпространени въ декорацията на надгробната пластика въ гръцкия и римския свѣтъ, че нѣма нужда да навеждаме на отдѣлни успоредици. Много по-интересенъ е мотивътъ на намаляващитѣ се полумесечни фигури, които заграждатъ централния мотивъ въ фронтона и пълнятъ цѣлото поле. Тукъ вече ние се натъкваме на единъ специфиченъ мотивъ, който намираме разпространенъ изключително между надгробнитѣ паметници въ Македония[1] и който ще трѣбва да бѫде разглежданъ като създание на мѣстнитѣ каменодѣлски ателиета. Едно видоизмѣнение на този орнаментъ намираме въ една плоча отъ Ширбаново (Св. Врачко).[2]

Най-характерниятъ елементъ въ декорацията на тѣзи плочи е гирляндата. До сега известнитѣ паметници показватъ само лаврова гирлянда. Тя е окачена на два гвоздеобразни издатъка, презъ които сѫ прокарани лентитѣ съ развѣващи се надолу краища. При плочата № 4 издатъцитѣ не сѫ означени. Гирляндата е свързана съ гроздове при обр. 4, 5, а при обр. 1 ние виждаме увисналъ бръшляновъ листъ.

Гирляндата като декоративенъ мотивъ е извънредно разпространена въ римското изкуство. Още въ IV вѣкъ пр. Хр. могатъ да се установятъ нейнитѣ първообрази, които израстватъ отъ форми, създадени въ реалния животъ: обичаятъ да се окичватъ гробоветѣ съ цвѣтни ленти, които по-късно се увиватъ съ цвѣтя и листа. Отъ III вѣкъ пр. Хр. истинската гирлянда се пренася вече като художествено-декоративна форма въ александрийската живопись, а по-късно сѫщиятъ мотивъ се явява и върху елинистично-римския олтаръ и архитектура. Отъ II вѣкъ вече е оформена композицията между листната или плодова гирлянда, окачена върху букрании съ междинна розета надъ дѫгата.[1] Отъ тукъ вече въ различни отсѣнъци, засѣгащи не само нейния растителенъ съставъ и формата на розетата, но и вида на подпоритѣ, върху които тя лежи (букрании, Виктории, Ероси, маски), гирляндата бива възприета и въ сепулкралното изкуство на цѣлия античенъ свѣтъ.

---

[1] Вж. у G. Mendel, Catalogue des sculptures grecques, romaines et byzantines III, № 1047 (отъ Солунъ); Н. Вулиħ, Споменик Српске краљевске академје LXXI (55) № 57 (Велесъ), № 375, 416, 448 (Прилепъ); пакъ тамъ LXXV (58) № 34, 38 (Велесъ); Д. Дечевъ, ИАИ XII, 1938, 290 № 11, обр. 95 (Св. Врачъ).

[2] Дечевъ, ИАИ XII, 1938, 290 № 11, обр. 95

Колкото този мотивъ и да е билъ конвенционаленъ въ сепулкралното изкуство презъ античностьта, все пакъ ние не го намираме въ никоя провинция така приложенъ, въ никоя область въ такава срѣда поставенъ, както при надгробнитѣ плочи отъ Сѣръ. Като се изключатъ т. н. гирляндни саркофази,[2] нѣкои олтари и урни,[3] дето гирляндата се използува като централенъ декоративенъ орнаментъ, въ надгробнитѣ плочи на другитѣ провинции тя се явява всѣкога като украса на второстепеннитѣ полета: междинното поле или цокъла.[4] Само плочитѣ отъ Сѣръ използуватъ този мотивъ като централенъ декоративенъ елементъ. Това е именно новото, което тѣ даватъ въ декорацията на провинциалната римска надгробна пластика. Тѣ вематъ единъ отдавна познатъ мотивъ, поставятъ го въ нова срѣда и по този начинъ постигатъ оригиналность въ композиционното творчество.

При положението, въ което се завари сбирката въ Сѣръ, мѫчно е да се опредѣли точно мѣстонаходището на тѣзи плочи. Обстоятелството, че плочата № 2, както съобщава Dimitsas[5], е била вградена въ стенитѣ на църквата Св. Пантелеймонъ въ Сѣръ, не остава никакво съмнение, че такива плочи сѫ произвеждани и въ каменодѣлскитѣ работилници на античния Сѣръ. Две подобни плочи бѣха открити неотдавна и при Свети Врачъ и издадени отъ Д. Дечевъ.[6] Плочата обр. 8 има размѣри 52×34×4—6 см. По форма и украса е както № 4. Фронтонътъ е по-низъкъ и всрѣдъ неговото поле е изобразенъ щитъ. Много ясно личатъ издатъцитѣ, на които е окачена гирляндата. Новото тукъ е, че гирляндата освенъ съ грозда е свързана и съ една листна пѫпка, отъ която израстватъ розета и петь спиралоувиващи се ластуни, които изпълватъ пространството надъ гирляндата. Надписътъ е изсѣченъ на долната рамка: Πυρουσάλα Κρίσπου.

Плочата обр. 9 съ размѣри 47×36×3 см. по форма е сѫщата. Украсата показва, обаче, за първи пѫть нѣщо ново за декорацията на тази група паметници: гирляндата е окачена върху букрании. Надписътъ е изсѣченъ върху долната рамка: Νικοστράτης τῆς Πύρρου.

Тѣзи две плочи показватъ, че типътъ на плочитѣ съ гирлянди е билъ разпространенъ и на северъ по долината на Струма, оттатъкъ планинскитѣ тѣснини. Бѫдещитѣ находки ще очертаятъ по-точно областьта на тѣхното разпространение. Двете плочи отъ Свети Врачъ се отличаватъ съ извънредно грижливата си изработка и ясно изтъкване на природнитѣ форми. Особно ясно е изтъкнатъ характерътъ на гирляндата. Все пакъ да се мисли, че тукъ е билъ центърътъ на тази фабрикация, е още рисковано. И между плочитѣ отъ Сѣръ ние можемъ до откриемъ екземпляри (№ 1, 3), които по грижливостьта на изработката и третирането на сюжета показватъ пълна сходность съ плочитѣ отъ Св. Врачъ.

---

[1] M. Stephan, Die griechische Guirlande, 70 сл.; Altmann, Römische Grabaltäre, 1 сл.

[2] Срв. Altmann, Architectur und Ornamentik der antiken Sarkophage, 58 сл.

[3] Вж. *по-долу обр.* 10 *сл.*

[4] Срв. отъ Мизия у Димитровъ, Надгробнитѣ плочи отъ римско време въ Северна България, Отдѣлна редица трудове на Бълг. арх. и-тъ № 1, София 1942, табл. I, № 1; отъ Германия и Галия у Espérandieu, Recueil VIII № 5895; X № 7330, 7386, 7409.

[5] Ἡ Μακεδονία, 665 № 819.

[6] ИАИ XII, 1938, 290 № 11, обр. 95; 291 № 13, обр. 97.

Относно хронологията на тѣзи паметници за сега ние сме въ състояние да дадемъ нѣкои абсолютни термини благодарение на това, че при плочата

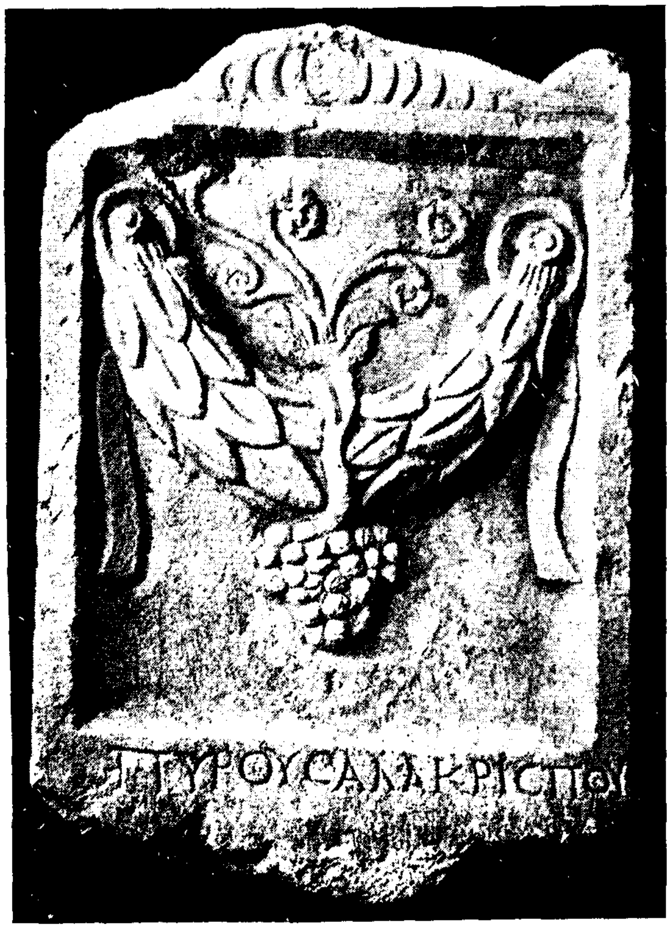

Обр. 8.

№ 1 въ надписа е отбелязана и датата ἔτους ζπρʹ = 187. Както е известно, обаче, въ лѣтоброенето на провинция Македония въ ходъ сѫ били две ери: македонската републиканска, която започвала отъ 148 год. пр. Хр. и императорската или актийската, въведена следъ победата на Октавияна при Акциумъ (32/31 год. пр. Хр.)[1]. Тази последната обикновено е означавана съ израза σεβαστοῦ.[2] Отъ тукъ изказаното предположение, че въ случаитѣ, дето това пояснение липсва трѣбва да се отнася до старата македонска ера.[1] Напоследъкъ, обаче, въ долината на Струма се откриха нѣкои случаи, дето съ сигурность се установи, че, макаръ и въ рѣдки случаи, императорската ера е можело да бѫде употрѣбявана и безъ пояснението σεβαστοῦ.[2] Отъ тукъ и мѫчнотията за датирането на нашата плоча. Ако означената дата е дадена споредъ старата македонска ера, ние ще имаме 39-та година отъ нашата ера. Ако ли се е имало предъ видъ актийската ера, то тогава ние получаваме годината 155/6 отъ нашето лѣточисление. Това сѫ двата възможни термини, когато плочата е могла да бѫде направена. Тѣзи данни сѫ за насъ много важни, защото става абсолютно сигурно, че плочата не може да бѫде по-късна отъ 156 година сл. Хр. т. е. времето на Антонинитѣ. Абсолютно сигурно е, че тя не може да бѫде и по-ранна отъ год. 39, т. е. времето на Калигула. Все пакъ, тази група плочи не е лишена и отъ нѣкои други данни, които комбинирани съ даннитѣ на лѣточисленията, могатъ да ни насочатъ да изберемъ една отъ дветѣ дати като по-вѣроятна. Преди всичко, ако сравнимъ начина на предаването на гирляндата въ плочитѣ № 1, 5, 8 и 9, ще установимъ, че въ стилово отношение тѣ представятъ пълно единство. Характерното е, че гирляндата не е жизнена, свободна, съ

---

[1] Срв. Kubitschek, RE I, 636, 640; M. Tod, The Macedonian Era. BSA XXIII, 1918/1919, 206 сл., XXIV, 1919/1921, 54 сл.

[2] Срв. Kubitschek, RE I, 640.

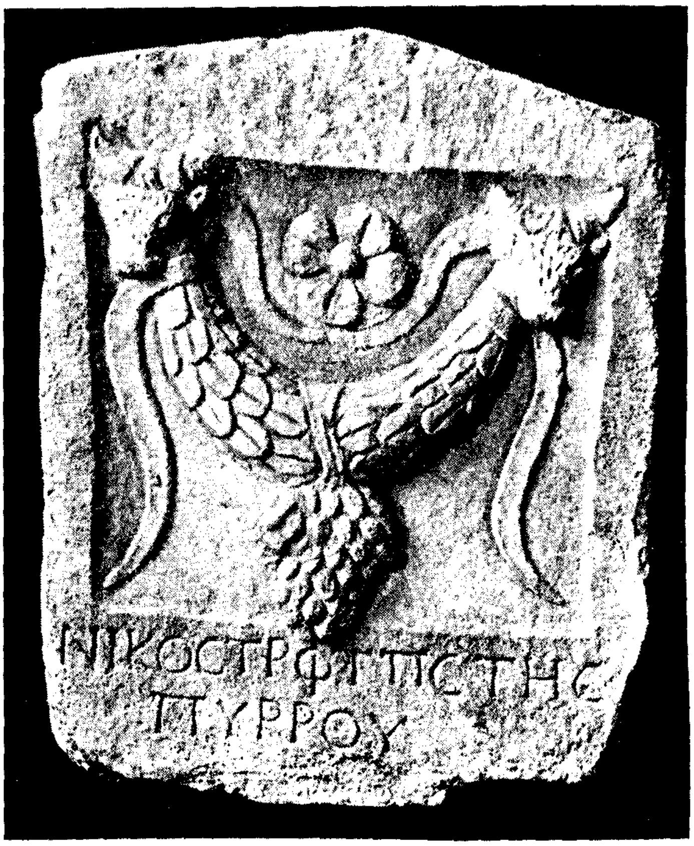

Обр. 9.

---

[1] Tod, BSA XXIV, 1919/1921, 65.

[2] Дечевъ, ИАИ XII, 1938, 280 № 1, 288 № 10; Димитровъ, ИАИ XIII, 1939, 17 № 12

отдѣлни листа, всѣко отъ които да има своя животъ, да има своето движение въпрѣки силното въздействие на панделката, която стѣга листата. Такъвъ животъ на отдѣлнитѣ елементи въ гирляндата наблюдаваме при украсата на олтаритѣ и урнитѣ отъ първата половина на първия вѣкъ сл. Хр.[1]. При нашитѣ плочи, обаче, все пакъ се забелязва, че ние сме далечъ отъ плоскостното третиране на общата форма. Гирляндата тукъ е третирана въ високъ релиефъ, волуминозно, при което личи ясно стремежътъ на каменодѣлеца да достигне до натуралистичнитѣ форми, характерни за началото на първия вѣкъ. Въ това отношение ние можемъ да съпоставимъ тази тенденция съ общия стремежъ за възвръщане къмъ класичнитѣ форми въ официалното изкуство на Адриана, която класицистична вълна залива и изкуството на Антонинитѣ. Една техническа особность въ изработката на релиефа при плочата № 5 ни дава другъ поводъ да се спремъ на епохата на Антонинитѣ. Това е използуването на свределната техника въ предаването на грозда, следи отъ която техника намираме и при плочата № 4. Известно е, че употрѣбата на свредела въ пластиката добива широко разпространение тъкмо отъ времето на Антоинитѣ[2]. Най-после и името, споменато въ плочата № 1, съдържа nomen gentile Οὔλπιος. Това родово име се разпространява особно много едва отъ времето на Траяна насамъ[3]. Ние виждаме, следователно, че всички други данни сж въ полза на датата 155 сл. Хр.

Ние видѣхме, че плочитѣ съ гирлянди отъ Струмско по отношение на тѣхната обща форма и композиционна система сж нѣщо специфично за тази область. Все пакъ тѣ показватъ нѣкои елементи, които ги поставятъ въ известно отношение къмъ художественото богатство на нѣкои страни. Римъ и континентална Гърция, изглежда, въ това отношение трѣбва да се изключатъ. Съвсемъ друго е положението съ източно-елинистичния културенъ кржгъ. Тамъ и тукъ ние наблюдаваме известни общи явления, стремежи, които едвали сж изолирани единъ отъ другъ. Нашитѣ плочи показватъ голѣма склонность къмъ свързване на гирляндата съ гроздъ. Тъкмо висящиятъ отъ гирляндата гроздъ е елементъ, който има малко общо съ Запада. Той се срѣща извънредно често въ източната часть на империята. Най-старитѣ известни до сега паметници, които показватъ свързването на тѣзи два растителни мотива, произхождатъ отъ Делосъ[4]. Това сж вотивни олтари. Сжщо и саркофазитѣ отъ източнитѣ провинции показватъ много често този мотивъ[5]. Замѣняването на обикновенитѣ подпори (букраний, Виктории), при нашитѣ паметници съ клиновидни издатъци е една характерна особность за гирляндния мотивъ въ сирийскитѣ саркофази отъ императорската епоха[6]. Много други обстоятелства показватъ, че сжществуватъ известни успоредици между надгробната пластика отъ долината на Струма и останала Македония отъ една страна и източнитѣ провинции отъ друга. Особно интересенъ е обичаятъ да се вмъква гирляндата въ горната часть на полето на релиефа, надъ изобразенитѣ човѣшки фигури въ цѣлъ ръстъ, въ полуръстъ или въ бюстъ. Подобно явление намираме и при надгробнитѣ плочи отъ Фригия.[1] Обичаятъ да се сигниратъ надгробнитѣ плочи отъ Фригия[2] намираме, макаръ и не толкова разпространенъ, и въ Македония.[3] Сѫщо и обстоятелството, дето много често при нашитѣ плочи е дадена датата, показва колко далечъ и въ това отношение стоятъ нашитѣ надгробни плочи отъ плочитѣ въ романизиранитѣ провинции и колко тѣ се сближаватъ и въ това отношение съ надгробнитѣ плочи отъ източнитѣ провинции[4]. Най-после и въ декоративната и композиционна система на единъ сравнително късенъ паметникъ отъ Македония — Галериевата арка въ Солунъ — днесъ ученитѣ търсятъ прави художествени влияния отъ Изтока — Персия или Сирия[5].

---

[1] Срв. Altmann, Die römischen Grabaltäre, 62 сл.

[2] H. P. L'Orange, Studien zur Geschichte des spätantiken Porträts, 2, заб. 5; A. Hekler, Die Bildniskunst der Griechen und Römer, XLIII.

[3] Срв. и Дечевъ ИАИ XII, 1938, 289.

[4] Срв. M. Stephan, цит. съч., 40 сл.; Срв. W. Deonna, Délos XVIII табл. CIV сл.

[5] Срв. Altmann, Architectur und Ornamentik, 62, обр. 23 (отъ Александрия); R. Förster, Skulpturen von Antiochia, JdI XIII, 1898, 188; Филовъ, Избрани паметници на античното изкуство въ България, ИАД I, 1910, 8 сл.

[6] Altmann, Architectur und Ornamentik, 59, заб. 2.

Погребални урни съ гирлянди

8. Обр. 10 и 11. Мраморна цилиндрична урна, вис. 28 см., диам. 29 см., диам. на отвора 21 см. Похлупакътъ липсва. Отъ страни личатъ два жлеба за свързване на похлупака съ скоби. Отзадъ урната е босирана. Пази се въ гимназията на гр. Сѣръ.

Предната страна на урната е украсена съ двудѫгова лаврова гирлянда, краищата на която се губятъ тамъ, дето е ставало скачването на похлупака съ урната. За подпора въ срѣдата служи единъ голъ мѫжъ съ буйна коса и брада. Застаналъ напредъ съ свито лѣво колѣно и съ вдигнати нагоре рѫце, той придържа гирляндата. Изглежда, че имаме работа съ изображение на Атлантъ. Отъ всѣка гирляндова дѫга виси по единъ гроздъ, а надъ дѫгитѣ е поставена по една трилистна розетка.

9. Обр. 12, 13, 14. Мраморна цилиндрична урна вис. 32 см. диам. 35 см., на отвора 22.5 см. Похлупакътъ липсва; отстрани личатъ двата жлеба за запояване на скобитѣ, които сѫ свързвали похлупака съ кутията. Съхранява се въ сбирката на гимназията въ гр. Сѣръ.

---

[1] Срв. въ моята статия ИАИ XIII, 1939, 14 № 8, обр. 9; 29, обр. 38; 77 сл.; Miltner, ÖJh XXX, 1937, Beiblatt, 56 сл., обр. 33, 34, 35: Mendel, BCH XXXIII, 1909, 296, обр. 22; Buckler, etc. JRS XIV, 1924, табл. V № 25a; XV 1925, № 163, 164.

[2] Mendel, BCH XXXIII, 1909, 299 сл.

[3] Вж. у Вулиħ, Споменик LXXI (55), 1931, 55 № 62; Димитровъ, ИАИ XIII, 1939, 77 обр. 99; Дечевъ, ИАИ XII, 1938, 288 сл., обр. 94; Димитровъ, ИАИ XIII, 1939, 104 сл., обр. 128; Вулиħ, Споменик LXXV (58) 1933, № 193.

[4] Срв. напр. Dimitrov, Germania XXIII, 1939, 28, обр. 2; Keil-Premerstein, Wiener Akademie, Denkschriften LIII, 1910, 70 № 179.

[5] O. Wulff, Die altchristliche Kunst, 163, сл., съзира въ релиефитѣ на арката работа на сирийски майстори. Rodenwaldt, JdI LI, 1936, 107, заб. 1, смѣта, че въ арката на Галерия има непосрѣдствено персийско влияние; за персийскитѣ мотиви въ релиефа вж. и v. Schoenebeck, ByzZ XXXVII, 1937, 361 сл.

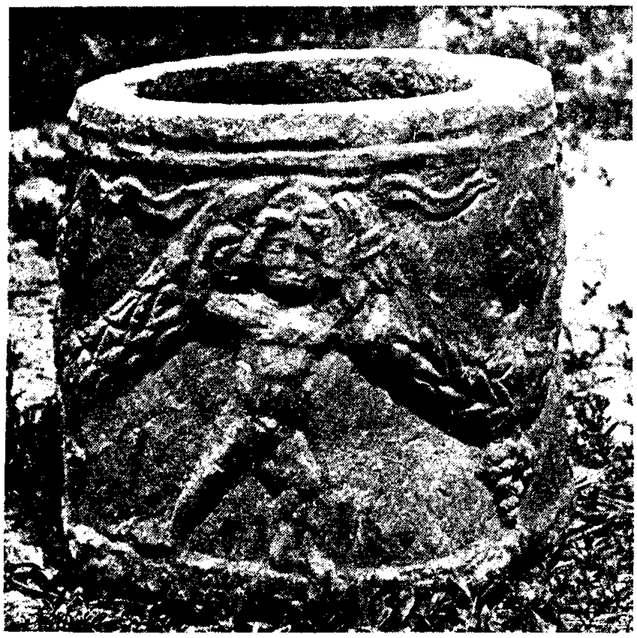

Обр. 10.

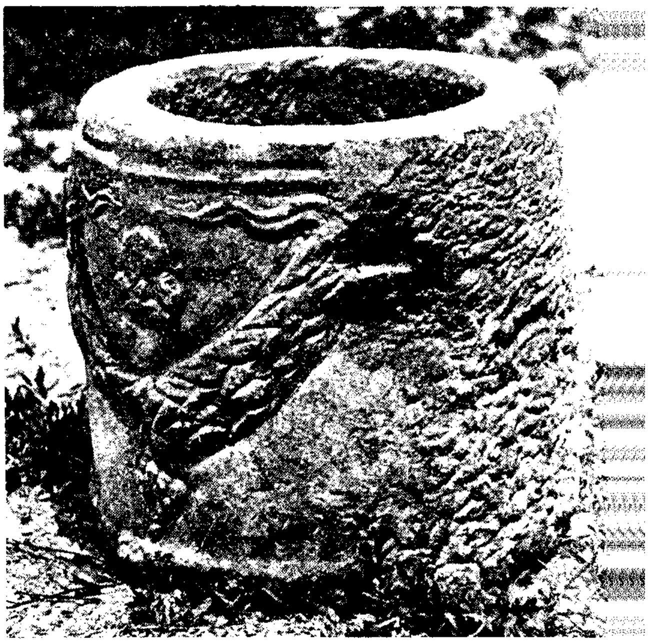

Обр. 11.

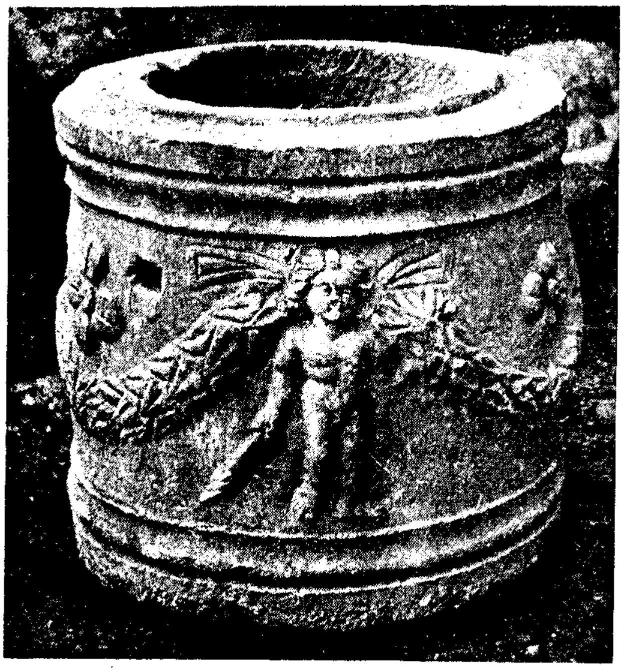

Обр. 12.

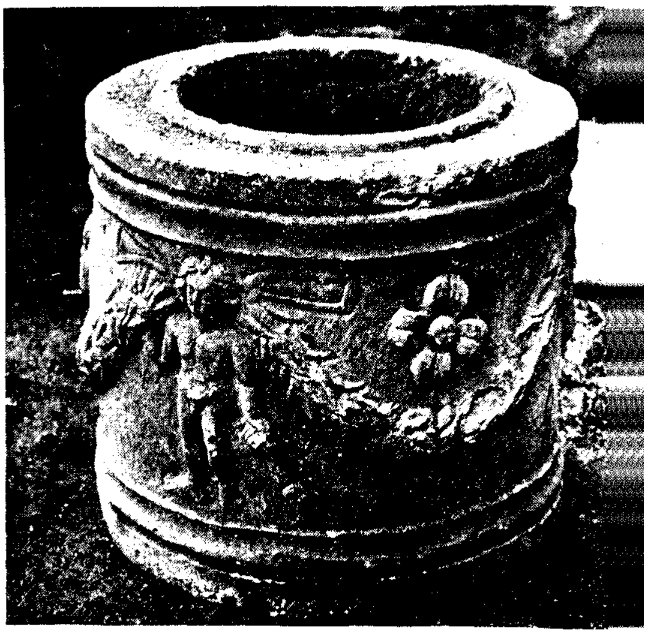

Обр. 13.

Урната има ясно изтъкнати горенъ и доленъ сложенъ профилъ. Главната украса е триджговата лаврова гирлянда, която се носи отъ два Ероса и единъ букраний. Ероситѣ сж разположени хералдично, обърнати единъ къмъ другъ. Въ едната си ржка държатъ спусната надолу факла, а другата е вдигната и придържа гирляндата. Въ празнитѣ пространства надъ джгитѣ сж поставени по една четирилистна розетка.

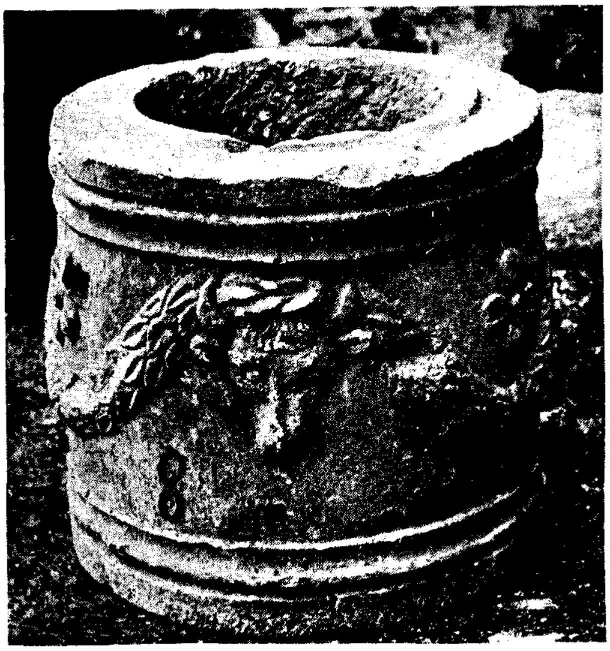

Обр. 14.

За погребалнитѣ урни вж. Altmann, Die römischen Grabaltäre der Kaiserzeit, 44 сл. Фрагменти отъ подобни урни намѣрихме и въ музея на Св. Врачъ, които ще обнародваме на друго мѣсто. Урни въ четвъртита форма се пазятъ и въ Народния музей въ София.

Инструменти изобразени върху надгробни плочи.

10. Обр. 15 и 17 а. Четвъртита варовикова плоча, горе съ водоравенъ ржбъ, вис. 64 см., шир. 38 см., деб. 8·5 см. Сега въ сбирката на гимназията въ гр. Сѣръ.

Плочата по форма и постройка напомня на плочата № 5. Тя е увѣнчана съ фронтонъ въ релиефъ и съ странични релиефни акротери, украсени съ полупалметки. Фронтонното поле е изпълнено съ щитъ, заграденъ съ полумесеченъ орнаментъ, както при плочитѣ обр. 4.

Полето на релиефа е обградено съ проста рамка. Следи отъ надписъ нѣма. Изглежда, че плочата не е била излѣзла отъ ателието си. Съвършено плоскиятъ релиефъ, който обхваща цѣлото поле на плочата подъ фронтона, представя единъ много любопитенъ предметъ. По всичко изглежда, че е представенъ нѣкакъвъ инструментъ. Различаватъ се ясно тукъ две части: извита дръжка въ форма на S, долу съ хватка, а горе се извива назадъ и изтънява. Другата часть има формата на сѣчилото при долабритѣ. Тя се разширява надолу въ форма на сѣкира, а горе се чупи въ малъкъ издатъкъ, езиче, около което става привързването на двет҃ѣ части една о друга, както изглежда, посрѣдствомъ нѣкакво лико или ремъкъ. Това е въ сѫщность най-характерниятъ елементъ въ конструкцията на сѣчивото, който представя едно извънредно първобитно свързване между дръжката и самия инструментъ. Поради това и обяснението за предназначението на това сѣчиво става много трудно.

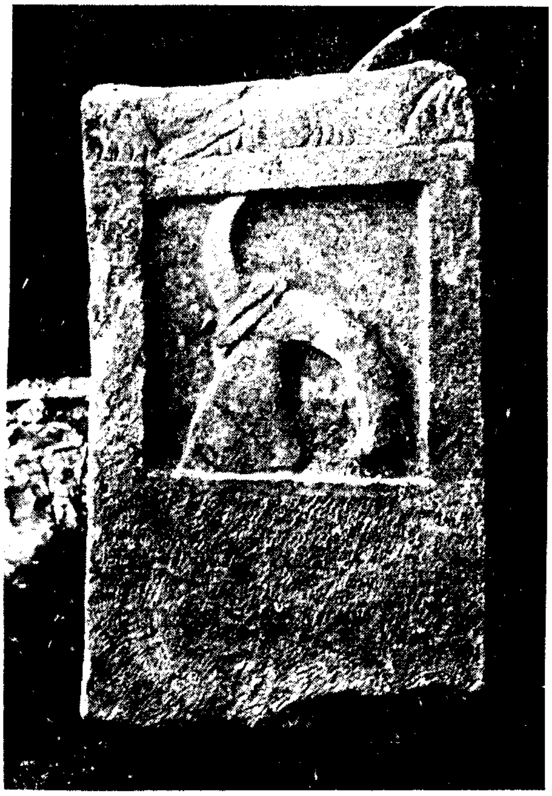
Обр. 15.

Интересно е, че подобенъ инструментъ е билъ изобразенъ и при плочата 5, обр. 5, 16 и 17 б. При едно по-внимателно разглеждане на фигурата, изобразена графически отъ дѣсно на грозда, ще забележимъ, че и този инструментъ има почти съвършено сѫщата конструкция, макаръ и по отношение на формата да търпи малки измѣнения. Преди всичко ние виждаме ясно кривата дръжка, която се отличава отъ предишната само съ това, че не е така дълга, обр. 17 а, б. Сѫщо и „сѣчилото“ има малко по-друга форма. Долу то е разширено, но има по-скоро квадратна форма. Нагоре то не се чупи, но се продължава въ малъкъ издатъкъ. Най-важното е, обаче, че свързването на двѣтѣ части и тукъ е външно. „Сѣчилото“ е плътно прилегнало къмъ отвесната часть на дръжката посрѣдствомъ езичето и по този начинъ двѣтѣ части тукъ сѫ пристегнати съ нѣкаква връзка, характерътъ на която не е така ясенъ, както при обр. 15 и 17 а.

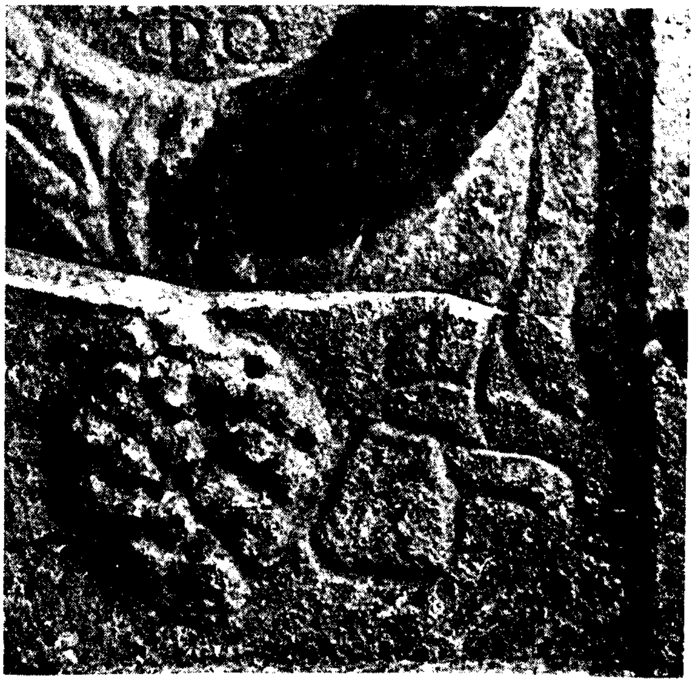
Обр. 16.

Така изолирано изобразени тѣзи два инструмента, съ присѫщата имъ своеобразна конструкция и форма, биха останали една пълна загадка за насъ. За щастие ние намираме изобразенъ въ единъ римски надгробенъ камъкъ отъ Пиза, сега въ Флоренция[1] (обр. 18 и 17 г.), сѫщия този инструментъ заедно съ други, които сѫ ни вече познати отъ много други паметници, и съ помощьта на които ние ще можемъ да направимъ нѣкои изводи относно вида и произхождението на нашия инструментъ. Паметникътъ отъ Пиза е билъ издигнатъ въ паметь на съпругата на нѣкой си Ferrarius Hermes. Подъ обширния надписъ се виждатъ представени въ лѣво тоалетни принадлежности, а въ дѣсно метрова линия, отвесъ, шнурътъ на който е навитъ на макара, ѫгълъ и надъ тѣхъ инструментътъ отъ сѣрскитѣ плочи, но представенъ обърнатъ на другата страна, срв. обр. 17 г. Известни различия и тукъ сѫ на лице, но въ общи черти формата е запазена. Инструментътъ отъ Пиза стои въ нѣкои отношения много по-близко до обр. 16, 17 б. Близостьта се изразява въ формата на дръжката. И тукъ и тамъ хватката е по-кѫса отъ колкото при обр. 15 и 17 а. Сѫщо и формата на „сѣчилото“ съ отвесното езиче е по-близка до обр. 16 и 17 б, само че тукъ формата е по-правилна, има по-скоро видъ на похлупакъ или на предметъ съ широка основа, а не съ заостренъ рѫбъ каквото впечатление ние добиваме отъ „сѣчилото“ на обр. 15 и 16. Най-после най-важното различие между пизийския инструментъ и сѣрскитѣ се проявява въ начина на свързването на дветѣ части. Изглежда, доколкото може да се сѫди отъ неясната илюстрация, че свързването не е външно. Като че ли езичето е втикнато въ една дупка, образувана въ издатъка на дръжката при нейното колѣно. Върхътъ на езичето личи много ясно надъ този колѣненъ издатъкъ.

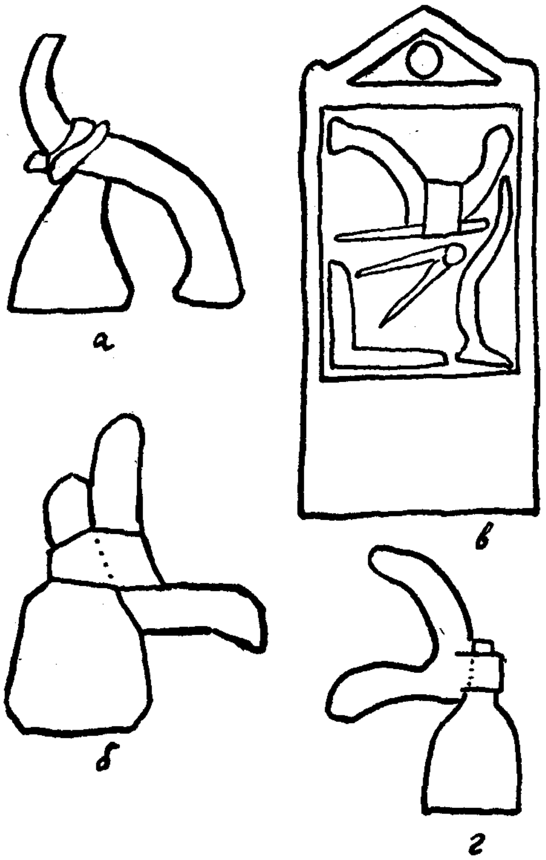

Обр. 17.

Инструментитѣ, изобразени върху паметника отъ Пиза сѫ били по-рано смѣтани за сѣчива на ковачъ.[2] Gummerus съ право отхвърли това предположение и ги опредѣли като характерни за дърводѣлския занаятъ.[3] И действително, както ѫгълътъ, така и метърътъ и отвесътъ се срѣщатъ много често върху паметници на дърводѣлци, зидари и строители. Какъвъ видъ сѣчиво тогава представя интересуващиятъ ни предметъ? Gummerus (пакъ тамъ) взема този инструментъ за дърводѣлска тесла (ascia). Ascia'та се срѣща извънредно често изобразена върху надгробни паметници на занаятчии.[1] Така, обаче, както е представенъ нейниятъ конвенционаленъ типъ, тя се отличава значително отъ интересуващитѣ ни предмети. Така напримѣръ, тя има всѣкога права дръжка,

---

[1] H. Gummerus, JdI XXVIII, 1913, 113, обр. 31.
[2] Altmann, Die römischen Grabaltäre, 244, 425.
[3] JdI XXVIII, 1913, 113.

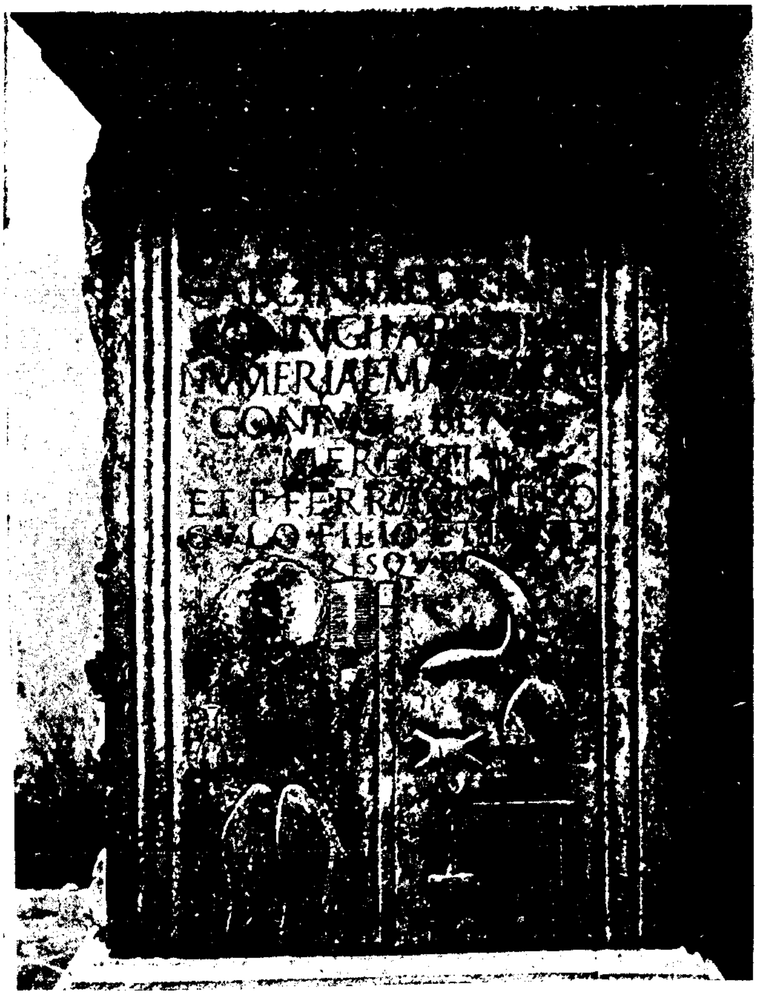

Обр. 18.

която е втикната въ дупката на сѣчилото. То образува на едната страна чукъ, а на другата се чупи въ жгълъ и завършва съ разширение. Единъ блокъ отъ Стара Загора[2] (обр. 19) ни показва ясно този типъ на ascia'та. Изобразенъ е тукъ единъ строитель, зидарь, облѣченъ въ работническа дреха

---

[1] Срв. E. Saglio y Daremberg-Saglio, Dict., подъ думата ascia; H. Blümner, Technologie und Terminologie der Gewerbe und Künste, Leipzig 1879 II, 205 сл., Вж. сжщо и изображенията върху паметници отъ Галия у E. Espérandieu, Recueil géneral des basreliefs IX 1925, №№ 6821, 6826, 6828, 6830, 6958, 7012 и стр. 410; сжщо у W. Deonna, Ex-voto Deliens, BCH LVI, 1932, обр. 1 сл.

[2] Този блокъ се пази сега въ Народния музей въ София; тукъ можемъ да го обнародваме благодарение любезното разрешение на директора на музея д-ръ Велковъ.

(exomis), въ лѣвата ржка държи мистрия, въ дѣсно отъ него е изобразена скоба, а помежду тѣхъ личи въ пространството ascia. Тази форма е запазена и днесъ въ зидарската чукъ-тесла. При едно изображение на дърводѣлски инструменти върху една християнска надгробна плоча въ Латеранския музей,

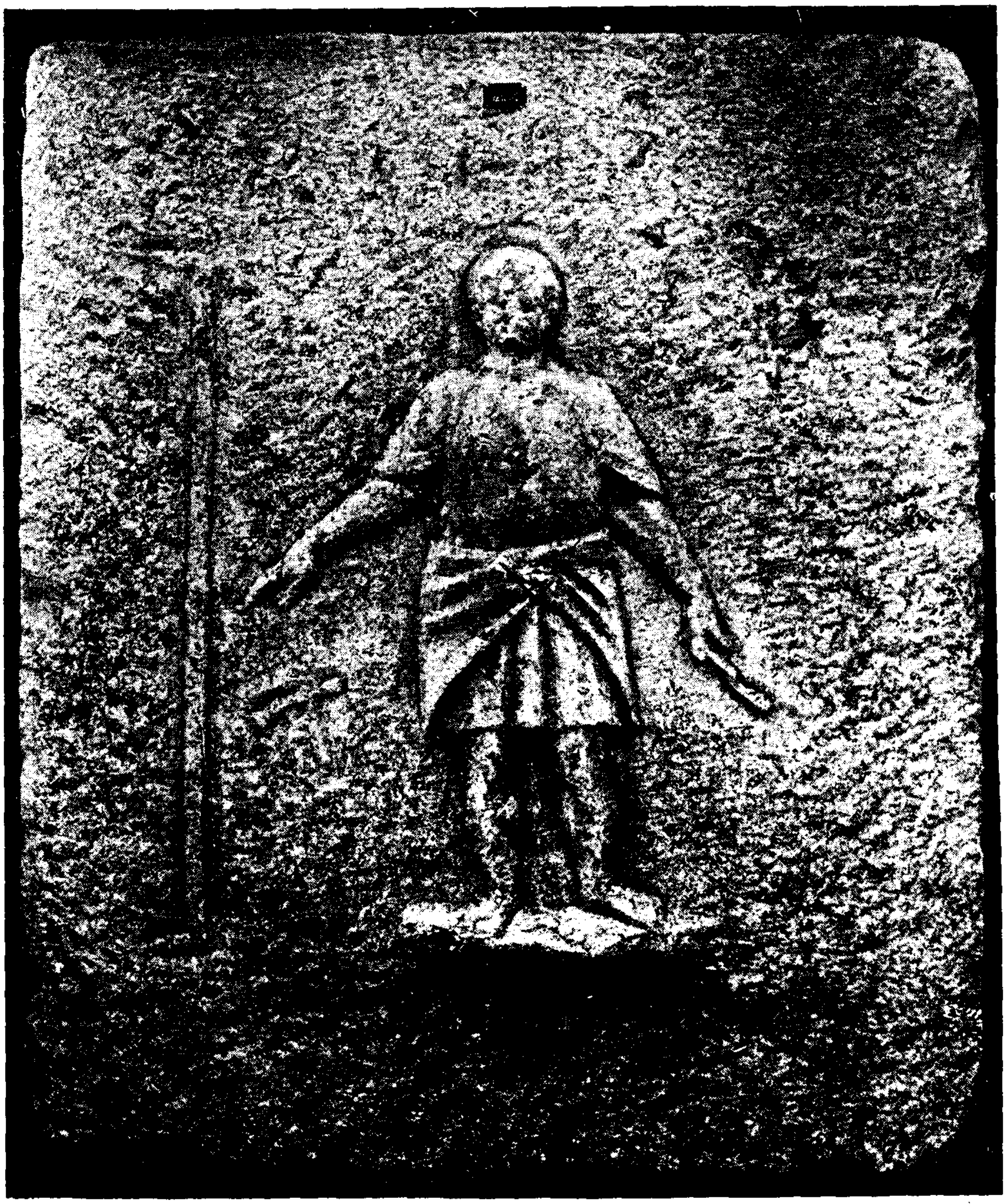

Обр. 19.

(обр. 20)[1] е представена ascia, която, обаче, се отклонява отъ конвенционалната форма. Сѣчилото не се чупи подъ жгълъ, а се извива джгообразно и силно разширява и по този начинъ се приближава до формата на сѣчилото отъ обр. 15. Обаче и тукъ е на лице принципиалното различие: дръжката е права, сжщо и свързването на дветѣ части не е „външно“.

---

[1] Gummerus, JdI XXVIII, 1913, 104, обр. 22.

Едно по-нататъшно видоизмѣнение показва ascia'та на единъ дърводѣлецъ, изобразена върху надгробенъ камъкъ отъ Галия.[1] Ние виждаме тамъ кжсото рамо на желѣзото да преминава въ шипъ. По този начинъ прави алюзия на „палеца“ въ нашитѣ инструменти. Въ това отношение ние се приближаваме до онази форма на ascia'та, която е известна въ древностьта подъ името долабра. Тя показва силно разширена долна часть на сѣчилото, което на горе се стѣснява и извива силно на вжтре.[2] Долабрата съ тази си форма се приближава още повече външно до нашитѣ инструменти, особно до изображението на плочата отъ обр. 15. Но, за да имаме смѣлостьта да ги отъждествимъ, ни пречи все пакъ обстоятелството, че дръжката и тукъ е права и свързването не е външно.

Обр. 20.

При всички до сега приведени за сравнение инструменти трѣбва да се подчертаятъ две нѣща въ тѣхната конструкция: тѣ сж пригодени за действие съ една ржка, вставянето между дръжка и сѣчило предполага една несмѣняемость, едно константно свързване, най-после действието на инструмента се проявява чрезъ замахъ на ржката. При нашитѣ инструменти, напротивъ, външното свързване предполага едно постоянно смѣняне на сѣчилото, а освенъ това и дръжката, която е крива, се свежда надолу, не дава опора за замахъ. Наличностьта на горния завитъ край на дръжката — „палецътъ“ — показва удобно мѣсто и за действие съ другата ржка. По този начинъ ние получаваме единъ съвсемъ другъ изгледъ за начина на работата съ този инструментъ. Начинътъ трѣбва да е билъ сжщиятъ, както при днешното дърводѣлско ренде. Съ двете ржце се упражнява едновременно налѣгане и движение напредъ и назадъ върху инструмента. Що се отнася до инструмента отъ пизийската плоча не отдавна бѣше изказано мнение тъкмо въ този смисълъ отъ Deonna,[3] който безъ да прави нѣкаква подробна анализа, като описва инструментитѣ върху тази плоча означава нашия предметъ като rabot = ренде. Въ туй отношение трѣбва тукъ да се приведе като много интересна успоредица изобразениятъ инструментъ върху една надгробна плоча отъ Бѣломорскитѣ острови, сега въ Лувърския музей,[1] обр. 17b[2]. Въ полето на релиефа сѫ изобразени занаятчийски сѣчива: ѫгълъ, пергелъ, единъ особенъ предметъ, който напомня на дръжката на нашитѣ инструменти, но съ извънредно високъ палецъ и кѫса хватка (Deonna го смѣта за ренде) и най-после надъ всички тѣзи инструменти е представено едно сѣчиво, което има много общо съ нашитѣ инструменти. Състои се отъ дръжка и особенъ видъ сѣчило, тѣсно, продълговато като пила, свързано съ дръжката външно. Едно сравнение съ нашитѣ инструменти (вж. обр. 17) показва, че дръжката е отъ сѫщата форма: съ хватка, която, обаче, стърчи успоредно на сѣчилото, и „палецъ“, извитъ по сѫщия начинъ както при нашитѣ инструменти. Разликата се явява главно въ вида на сѣчилото, което има видъ по-скоро на пила и, че колѣното на дръжката е по-долу, вследствие на което и сѣчилото е привързано на долната ѝ страна. Deonna смѣта и този уредъ за ренде (rabot). Макаръ и за насъ да не е напълно ясно действието съ този инструментъ, все пакъ нѣма никакво съмнение, че той принадлежи къмъ семейството на инструментитѣ отъ Сѣрско и Пиза. Ясно е, че тѣзи инструменти не сѫ нѣкаква разновидность на ascia'та. Тѣ сѫ били предназначени за работа съ дветѣ рѫце, като инструментътъ се е движилъ върху обработваемата материя назадъ-напредъ, и е упражнявалъ натискъ. Сѣчилото трѣбва лесно да се е изхабявало при тази работа, защото то е било така прикрепено, че лесно да се подмѣня. Принципътъ на работата и конструкцията е както при днешното ренде.[2] И то се състои отъ сѣчило, което се смѣня и постоянно нагажда. Палецътъ на днешното ренде издава тѣсното родство съ нашитѣ инстументи. Най-после, ако ние все още не можемъ съ пълна сигурность да установимъ манипулацията съ тѣзи инструменти, при които „сѣчилата“ едно съ едно не си схождатъ напълно, можемъ съ пълна сигурность да твърдимъ, че това е билъ единъ инструментъ отъ сѣчизата изобщо на дърводѣлеца. Групата сѣчива отъ Пизийския и Лувърския надгробенъ камъкъ потвърждаватъ това предположение. При плочата отъ Лувъръ ние имаме и надписъ, който изрично нарича покойника κλειvό[ποιος] = столарь.[3]

---

[1] Daremberg—Saglio, Dict. подъ думата ascia, обр. 562.

[2] Blümner, цит. съч. II, 206 сл., обр 38 сл.; Daremberg—Saglio, Dict. подъ думата dolabra; Espérandieu, Recueil X, № 7347.

[3] BCH LVI, 1932, 441 № 66.

Портрети

11. Обр. 21, 22, 23. Четвъртита варовикова плоча долу леко отчупена, вис. 47 см., шир. 55 см., деб. 15 см.; на релиефа се пада 5 см. дълбочина. На горния рѫбъ личатъ два жлеба. Пази се въ гимназията на Сѣръ.

Представени сѫ шесть бюста, наредени въ два плана. Горе голобрадъ мѫжъ, до него две жени, отъ които едната забулена. Долу на преденъ планъ сѫ изобразени трима млади голобради мѫже. Всички сѫ облѣчени въ обикновено одеяние. При мѫжетѣ личи римската тога.

Лицата сѫ широки, плоски, съ широко открити уши. Очитѣ иматъ гладки ябълки, клепачитѣ сѫ предадени като шнуровидна рамка около очнитѣ ябълки.

---

[1] Пакъ тамъ, 442, обр. 7 (1); S. Reinach, Repert. de la statuaire I, 129.

[2] Вж. Meyers Lexikon^7, Holzbearbeitung III.

[3] Deonna, BCH LVI, 1932, 425, обр. 7(1).

Мѫжътъ горе, въ лѣво, който изглежда най-възрастния, носи кѫса коса, вчесана гладко напредъ, образуваща около челото вѣнецъ отъ кѫси завити кѫдри. Безъ съмнение каменодѣлецътъ е ималъ предъ видъ характерната прическа отъ времето на Нерона (срв. Hekler, Die Bildniskunst der Griechen und Römer, XXXVI, 182, 183; R. West, Römische Porträt-plastik, табл. LXII). Забулената жена, вѣроятно матрона, носи още познатата, опростена прическа отъ времето на Юлиитѣ и Клавдиитѣ, която се запазва чакъ до края на първи вѣкъ (срв. West, цит. съч., табл. LX). Много по-любопитна и сложна е прическата на младата жена въ дѣсно. Нейната коса образува гладко причесанъ вѣнецъ около лицето, обаче, отзадъ се издига едно стѫпало. Тукъ косата е повдигната и напомня на онѣзи прически, които се въвеждатъ въ дамската мода отъ времето на Плотина. Тази мода личи особно ясно при единъ портретъ въ Капитолинския музей въ Римъ.[1] Ние виждаме тамъ ясно вѣнецътъ, образуванъ отъ косата около челото и задъ него особния хълмъ отъ коса, която е много издигната и образува, отпредъ гледана, нѣщо като вееръ. При нашата плоча веерътъ е много по-низъкъ. Най-после представенитѣ долу въ предния планъ мѫже носятъ кѫса, съвсемъ гладко причесана напредъ коса, означена чрезъ успоредни нарѣзи на черепната кутия. Това е най-простиятъ начинъ за означаване на прическата отъ времето на Флавиитѣ, а сѫщо особно характерна за провинциалнитѣ портрети отъ времето на Траяна.[2] Ние виж-

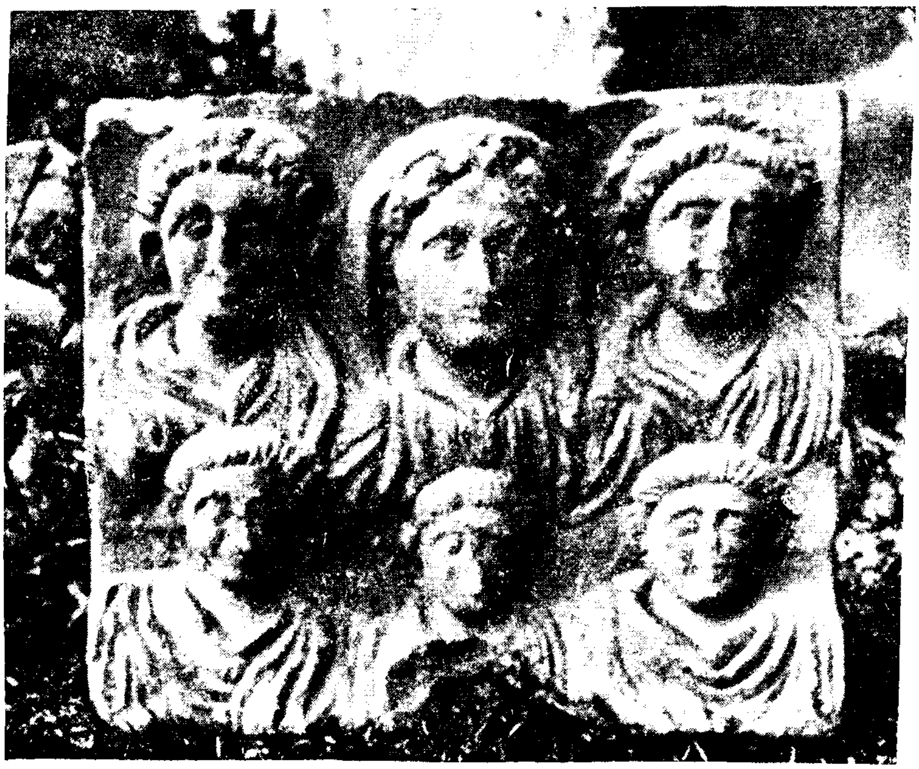

Обр. 21.

---

[1] Срв. M. Wegner, AA LIII, 1938, 289 сл., обр. 5 и 6.

[2] Срв. L. Hahl, Zur Stilentwicklung der provinzialrömischen Plastik in Germanien u. Gallien, Darmstadt 1937, табл. VI 2 и VII; A. Schober, Römische Grabsteine, 228.

даме значи въ изобразенитѣ портрети отразена модата на две поколѣния и, както обикновено се случва, докато старитѣ, въ случая мѫжътъ и жената горе въ лѣво, все още се придържатъ къмъ своята нѣкогашна модерна прическа отъ времето още на Нерона и на гражданската война, младитѣ, дъщерята, горе въ дѣсно, и синоветѣ, долу, сѫ възприели изискванията на новата мода отъ времето на Флавиитѣ и Траяна.[1] Споредъ това и ние ще датираме тази плоча отъ края на I или началото на II вѣкъ сл. Хр. Точното датиране на тази плоча отъ това време е много важно, защото то ни дава възможность да потвърдимъ нѣкои стилови особности, които бѣхме установили въ нашето проучване на портрета върху надгробнитѣ плочи отъ долината на Струма.[2] И при тази плоча ние установяваме стремежъ да се предадатъ формитѣ волуминозно, по възможность въ тѣхнитѣ три измѣрения. Сѫщо така и тукъ е ясенъ стремежътъ на каменодѣлеца да предаде формитѣ на дрехата свободно, като избѣгне схематичното и шаблонното. Все пакъ той не е могълъ да се освободи отъ онова успоредно нареждане на гънкитѣ, което ние наблюдаваме при много провинциални паметници отъ това време.[3] Най-после и тукъ ние наблюдаваме сѫщия начинъ за предаване на клепачитѣ, като единъ шнуровиденъ обтокъ около очната ябълка, както това установихме и за паметницитѣ на I и II вѣкъ отъ срѣдното течение на Струма.

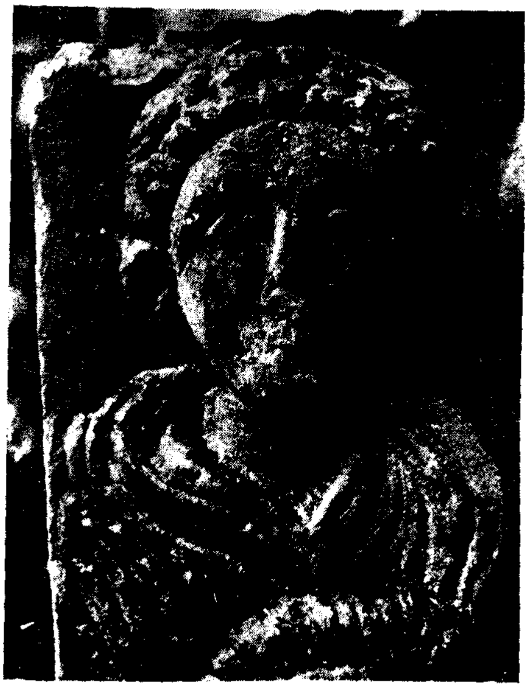

Обр. 22.

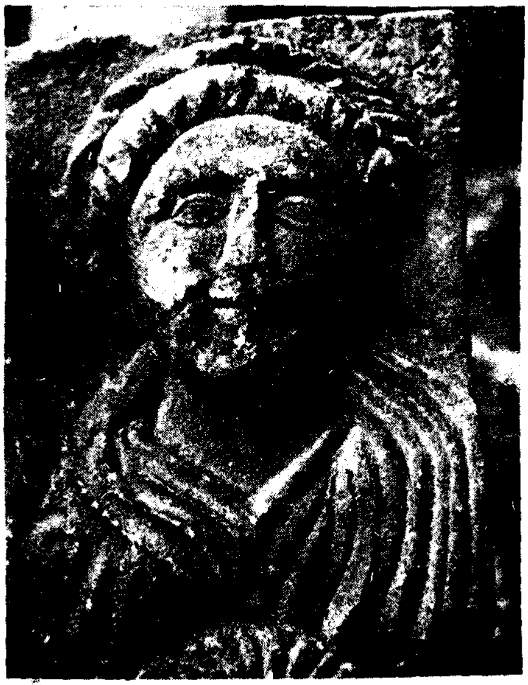

Обр. 23.

Интересъ представя за насъ и самата плоча съ своята постройка. За разлика отъ голѣмото множество плочи отъ този край полето на релиефа не е ограничено съ рамка. Обяснение намираме въ наличностьта на двата жлеба горе върху ръба, които сѫ запълнени съ олово. Нѣма никакво съмнение, че плочата е часть отъ нѣкакъвъ по-голѣмъ архитектониченъ надгробенъ паметникъ, въ стенитѣ на който тя е била включена и свързана чрезъ желѣзни клинове здраво споена съ олово. Стенитѣ на нейното легло сѫ образували рамката, а подъ нея или надъ нея на съседнитѣ блокове е билъ издълбанъ надписътъ.

---

[1] Срв. моята статия въ ИАИ XIII, 1939, 19 и заб. 1.

[2] ИАИ XII, 1939, 12 сл.

[3] Вж. пакъ тамъ, обр. 6—9.

12. Обр. 24 и 25. Мраморна глава на младежъ, вис. 18·5 см. Пази се въ сбирката на гимназията на гр. Сѣръ.

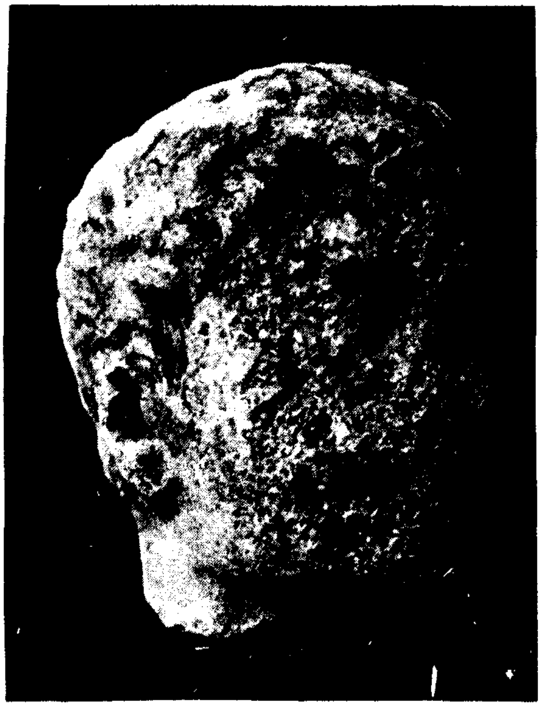

Обр. 24.

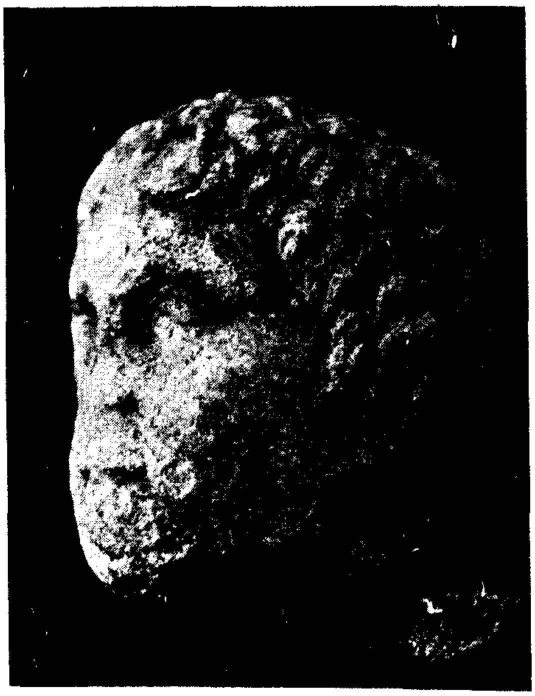

Обр. 25.

Главата издава ясни портретни черти, само че е запазена много зле. Очукани сѫ носъ, уста, брада и особно дѣсната страна. Младежътъ е голобрадъ съ тѣсно продълговато лице, очитѣ сѫ поставени сравнително дълбоко въ очнитѣ орбити, което предава на лицето твърде патетично настроение. Доколкото може да се сѫди, очитѣ иматъ гладки ябълки. Косата е кѫса и степенувана, като всѣка степень образува редица сърповидни кичури. Вѣнецътъ около челото е образуванъ отъ подобни кичури, съ което се наподобява много прическата отъ времето на Нерона. По този начинъ ние имаме възможность да датираме портрета отъ втората половина на I вѣкъ сл. Хр.

13. Обр. 26. Долна часть отъ варовикова плоча, завършваща съ чепъ; вис. 38 см., шир. 44 см., деб. 6·5 см. Сега се пази въ сбирката на гимназията въ гр. Сѣръ.

Полето на релиефа, който е твърде плосъкъ, е било оградено съ тѣсна рамка. Били сѫ изобразени най-малко три бюста: два горе, вѣроятно на родителитѣ, запазена само долната имъ часть, и предъ тѣхъ на едно момиче. Облѣчени сѫ въ конвенционалното облѣкло туника и химатий. Момичето е вчесано на пѫть, а косата е леко ондулирана. То носи зрънчеста огърлица. Одеянията сѫ третирани твърде плоскостно, гънкитѣ сѫ предадени шаблонно чрезъ леки дълбеи на желѣзното острие.

По стилъ плочата трѣбва да се отнесе къмъ втората половина на II или началото на III вѣкъ сл. Хр.

Обр. 26.

Плочата е била вставена върху нѣкаква подставка, посрѣдствомъ чепа. Срв. такива подставки отъ Катунци (Св. Врачко) Д. Дечевъ, ИАИ XII, 1938, 280 № 1.

Интересно е да се отбележи, че отъ лѣвата страна на момичето празното пространство между рамката и бюстоветѣ не е изравнено, както отъ дѣсната страна, но се образува една тѣсна площадка, предназначението на която не е ясно.

14. Обр. 27, 28, 29. Глава отъ мраморъ, вис. 20 см., вис. само на лицето 17 см„ разстоянието отъ око до око 8 см. Носътъ очуканъ, отзадъ личи часть отъ основата на каменния блокъ, отъ който е изработена главата. Изглежда, че имаме работа съ недовършена глава отъ статуя. Сега се пази въ сбирката на гимназията на гр. Сѣръ.

Изобразенъ е мѫжъ отъ срѣдна възрасть съ буйна, кѫдрава коса и кѫса брада и мустаци. Високото гладко чело, силно изпъкналата дебела горна бърна, спокойниятъ и замисленъ малко погледъ, показватъ една високо интелигентна и благородна физиономия. Косата се състои отъ безразборно струпани кждри, които образуватъ около челото редици отъ охлювообразно завиващи се нагоре и надолу форми. Много по-спокойна е косата на брадата. Очитѣ показватъ новость въ третирането. Тѣхнитѣ зеници сж предадени пластично чрезъ леко вдълбяване.

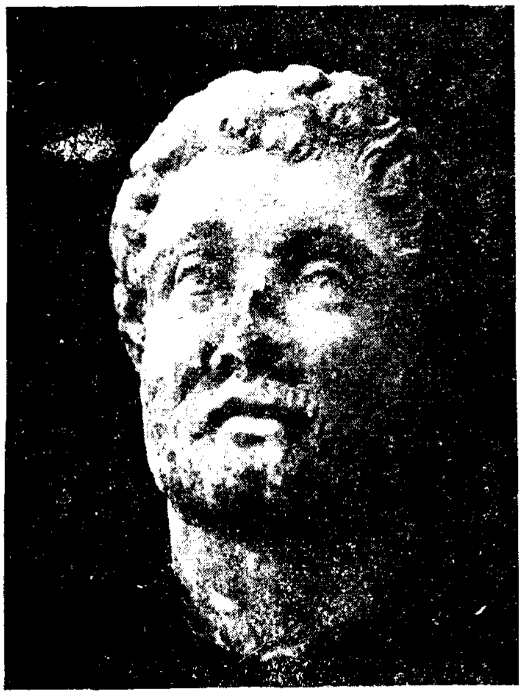

Обр. 27.

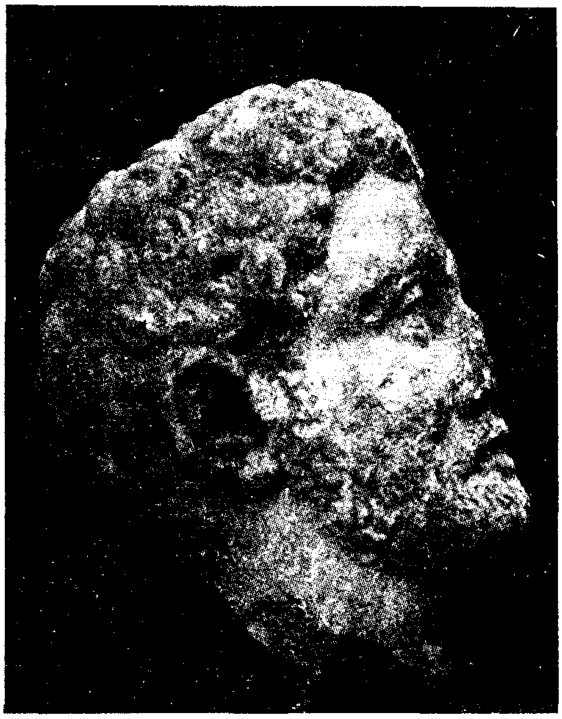

Обр. 28.

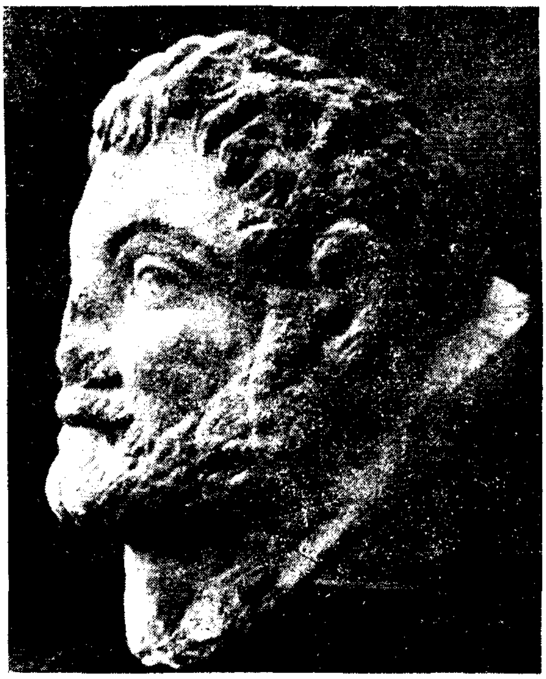

Обр. 29.

Както модата за носене на брада, така и буйната коса и новиятъ начинъ за третиране на очитѣ, който се явява главно отъ II вѣкъ насамъ[1], показватъ, че нашиятъ портретъ ще трѣбва да датираме къмъ срѣдата на II вѣкъ сл. Хр.

---

[1] Пластичното или графично очертаване на зеницата и ириса на окото се явява въ *портретното изкуство на Римъ* още въ времето на Флавиитѣ, като тѣзи нови технически въведения намиратъ широкъ приемъ въ изкуството отъ II вѣкъ насамъ. Въ Гърция, обаче, тѣзи нововъведения си пробиватъ пжть по-мжчно. Гръцкитѣ ателиета се придържатъ още дълго време къмъ традицiитѣ на класическото изкуство; срв. A. Hekler. ÖJh XXI—XXII; 1922—24, 194; P. Graindor, Les cosmètes du musée d'Atènes, BCH XXXIX, 1915, 273 сл.;

15. Обр. 30, 31. Мраморна главичка на малко момиче вис. 12.5 см.; разстояние отъ око до око 6 см. Носътъ и бузитѣ сѫ слабо очукани. Пази се въ сбирката на гимназията въ Сѣръ.

Представенъ е детски портретъ на момиче съ засмѣно изражение на лицето. Устата сѫ полуотворени, очитѣ силно засѣнчени. Косата показва особно характерната прическа за времето отъ първата половина на II вѣкъ. Косата на подобява повърхнината на пъпешъ (Melonenfrisur); една плитка се завива на тилната часть и образува вѣнецъ. Самата фризура „пъпешъ“ произхожда отъ елинистичната епоха. Новото въ римската мода отъ II вѣкъ е плитката около тилната часть на главата. Този вѣнецъ се появява при модата отъ времето на Marciana, сестра на Траяна (Wegner, AA LIII, 1938, 290, обр. 7 сл.). До срѣдата на II вѣкъ тази прическа е много разпространена. Тя претърпява само леки измѣнения, които засѣгатъ главно мѣстото и положението на плитката Тъй като при старата Фаустина, съпругата на Антонинъ Пия, 138—161, тази плитка вече образува на връхната часть на главата цѣло гнѣздо, то прическата на нашия детски портретъ трѣбва да се постави още въ началното развитие на тази мода. Портретната главичка ще трѣбва да се датира отъ времето на Адриана, 117—138 год.

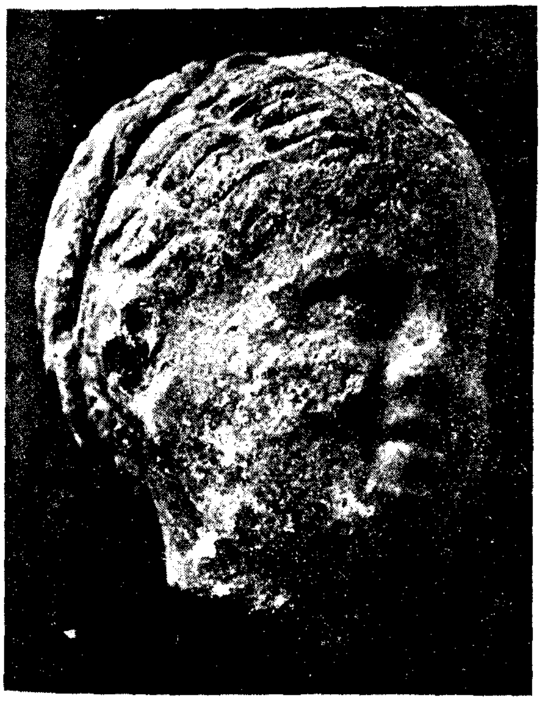

Обр. 30.

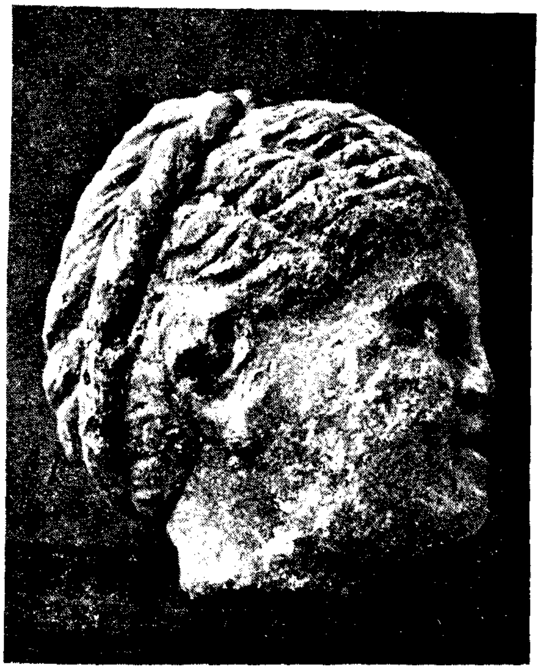

Обр. 31.

за третирането на окото въ римското изкуство вж. Delbrück, Antike Porträts, Bonn 1912, 52. заб. 1.; H. Schrader, Über den Marmorkopf eines Negers in den Königlichen Museen, 60 BWP, 1900, 26, заб. 39; E. Strong, La scultura romana da Augusto a Constantino, II 1926, 388 сл.

16. Обр. 32 Четвъртита, леко стѣсняваща се нагоре надгробна плоча отъ бѣлъ мраморъ, вис. 46 см., шир. 38 см., деб. 12 см. Произхожда отъ некропола на Амфиполъ. Сега въ музея на Кавала. Публикувана отъ P. Collart — P. Devambez, BCH LV, 1931, 171 сл. обр. 2.[1]

Четвъртитата ниша, която е изсѣчена въ плочата, увѣнчана съ трижгъленъ фронтонъ, съхранява бюста на жена, облѣчена въ хитонъ и химатионъ и носеща огърлица. Отъ дѣсната ѝ страна е изобразено огледало. Жената носи интересна прическа: косата, която е леко накждрена и вчесана назадъ, отдѣля една плитка, която се навива отгоре на главата въ видъ на широкъ кокъ. Това е характерната прическа на старата Фаустина, съ което нашата плоча се датира съвършено сигурно отъ втората половина на II вѣкъ.

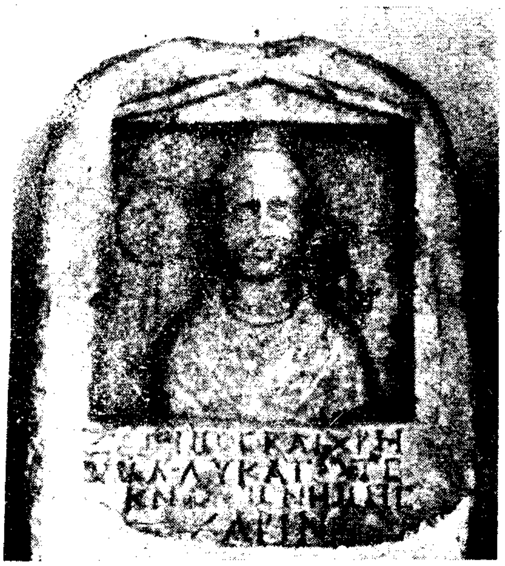

Обр. 32.

17. Обр. 33, 34. Четвъртита мраморна надгробна плоча, горе отчупена: вис. 50 см., шир. 56 см., деб. 7 см. Сега въ сбирката на гимназията въ гр. Сѣръ.[1]

Въ оградено съ проста рамка поле сж били представени петь бюста, разпредѣлени въ два плана. Горе личатъ единъ възрастенъ мжжъ и до него жена, главата на която липсва, въ долния редъ сж представени три по-малки бюста, много добре запазени. Ние имаме и тукъ обикновената семейна надгробна плоча, подобни на която срѣщаме извънредно много въ Македония. Мжжетѣ носятъ долна дреха и сж намѣтнати съ врѫхно намѣтало, което се спуска отъ двѣтѣ страни надолу, като открива срѣдната часть на тѣлото отпредъ. Изглежда, обаче, че мжжътъ горе, въ лѣво, носи по другъ начинъ намѣталото: то е премѣтнато само върху лѣвото му рамо. Жената е облѣчена въ туника и химатионъ, на врата си носи огърлица отъ

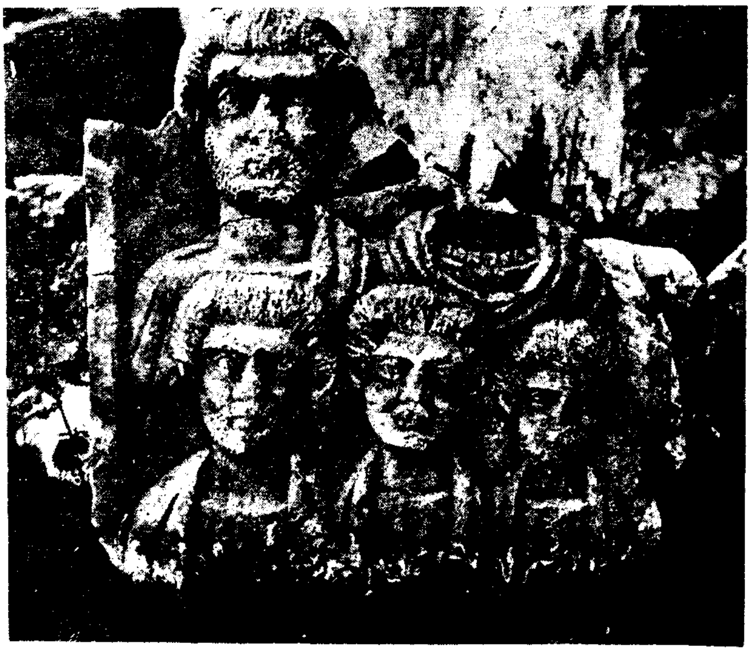

Обр. 33.

---

[1] Надписътъ, разположенъ на долната часть на рамката, гласи: Ζώσιμος καὶ Χρή/σιμα Λύκα τῶ τέ/κνω μνήμης χάριν.

едри зърна. Мѫжетѣ носятъ кѫса коса, която е предадена като цѣлостна, само отвесно шрафирана маса. Тя обгражда ѫглово челото, което е низко и безъ бръчки; брадата е сѫщо така низко остригана и се откроява рѣзко отъ плоскостьта на лицето, вж. обр. 34. Нейната коса е предадена само съ ударитѣ на длетото. Очнитѣ ябълки сѫ гладки. Цѣлиятъ релиефъ е много плосъкъ. Особно плоскостно е третирана дрехата. Схематично спускащи се отвесно надолу дълбеи на длетото даватъ илюзия за гънкитѣ на материята. Въ видъ на концентрични крѫгове сѫ представени диплитѣ на химатиона на жената, който тя е увила около тѣлото си.

Релиефътъ съ своя стилъ намира очебиещи успоредици въ нѣколко подобни паметници отъ долината на Струма, отсамъ Али-ботушъ, които азъ разгледахъ въ цитираната вече моя работа върху портретитѣ отъ Североизточна Македония (ИАИ XIII, 1939, обр. 56 сл.). Тѣзи релиефи не само сѫ отъ едно и сѫщо време съ сѣрския, отъ IV вѣкъ сл. Хр., но като че ли сѫ излѣзли и отъ една и сѫща работилница. Действително сега, когато познаваме вече нѣкои отъ произведенията на надгробната пластика на югъ отъ Рупелския проходъ, налагатъ се множество интересни въпроси относно тѣсната културна връзка между земитѣ, разположени по протежението на Струма. Сега едва, когато за българския ученъ става достѫпно цѣлото течение на тази така важна артерия между югъ и северъ, ще могатъ да се разрешатъ много въпроси изъ културата на нашитѣ южни земи презъ античностьта.

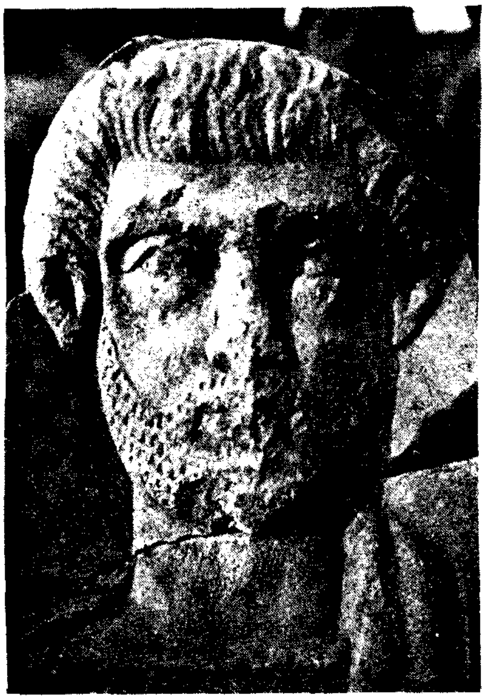

Обр. 34.

18. Обр. 35, 36. Четвъртита мраморна плоча, горниятъ рѫбъ е слабо закрѫгленъ, отдолу е завършвала съ чепъ, който е отчупенъ. Вис. 75 см., шир. 51·5 см., деб. 8 см. Плочата е единъ отъ рѣдко добре запазенитѣ паметници отъ този родъ дошли до насъ. Пази се въ сбирката на гимназията въ гр. Сѣръ.

Плочата е раздѣлена на две полета. Представени сѫ: горе тракийски конникъ въ обичайната за тѣзи мѣста схема (конникътъ държи въ вдигнатата си рѫка камшикъ), до него личатъ бюстоветѣ на мѫжъ и жена. Въ долното поле се виждатъ бюстоветѣ на двама мѫже и една жена. Надписътъ[1] е изрѣзанъ върху раздѣлителната летва и долната часть на рамката на плочата.

Изобразенитѣ принадлежатъ на едно семейство, както се вижда и отъ надписа. Горе сѫ изобразени бащата и майката, долу, може би, сѫ представени двамата братя, а жената долу въ дѣсно трѣбва да е съпругата на Πυρούλας Πυρούλα, който издига паметника приживе и за себе си. Изобразенитѣ лица сѫ петь, споменатитѣ лица сѫ шесть. Това несъответствие може да се обясни съ обстоятелството, че плочата е била приготвена предварително и е лежала съ босирани лица на складъ; когато е била купена, лицата сѫ били

---

[1] Вж. Бешевлиевъ—Михайловъ, № 4.

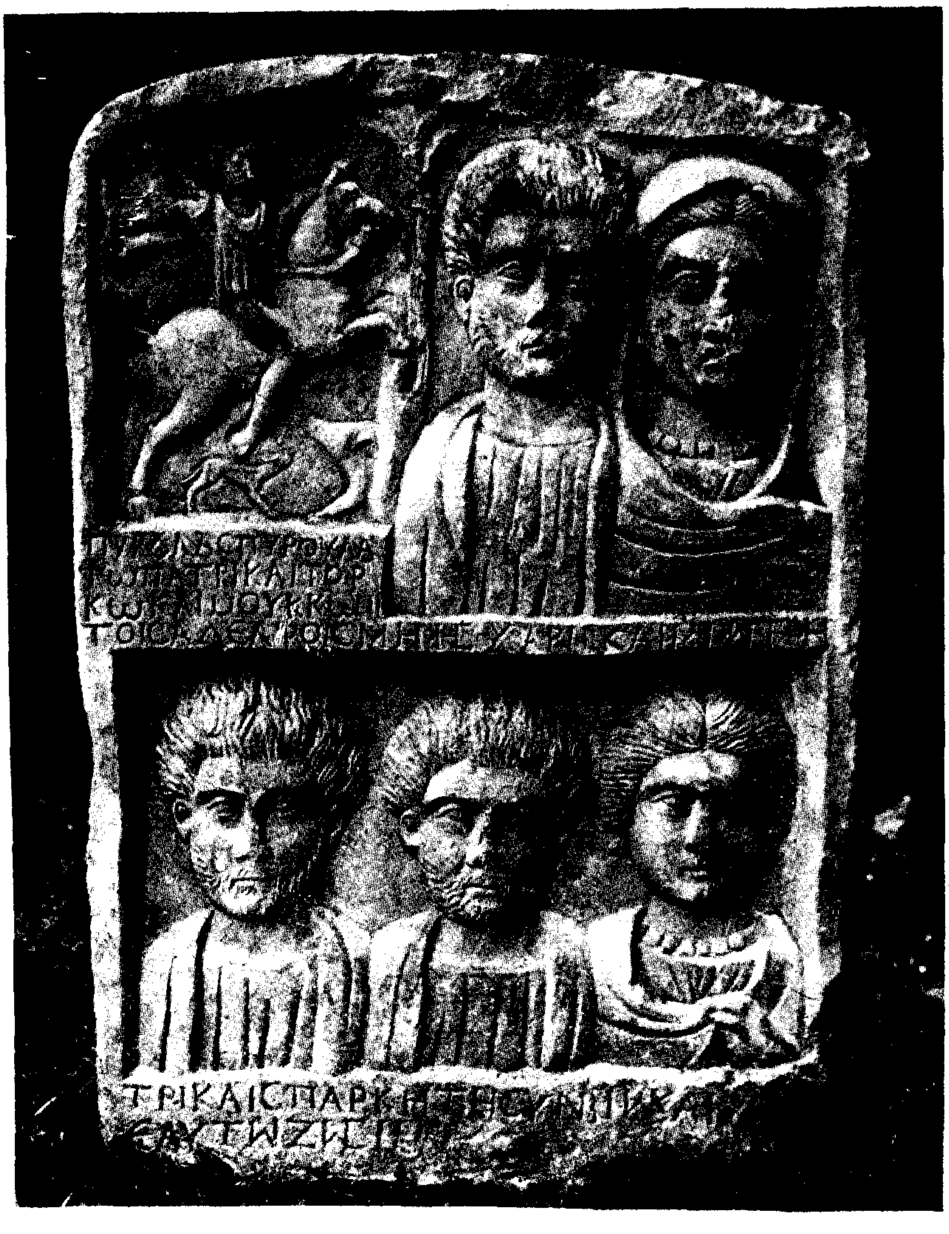

Обр. 35.

доизработени съ известенъ ретушъ, като каменодѣлецътъ се е стремилъ да внесе нѣкои черти отъ портрета на единъ поне отъ семейството. Другитѣ портрети сѫ били изпълвани шаблонно споредъ първия, като, разбира се, каменодѣлецътъ е внасялъ черти и отъ официалния римски портретъ. Така ние ще обяснимъ отъ една страна толкова силната физиономична прилика въ всичкитѣ портрети въ плочата, а сѫщо така и физиономичната прилика въ повечето портрети отъ тази область отъ това време.

Мѫжетѣ сѫ облѣчени въ риза и намѣтало така, както е при предидущата плоча. Жената горе е забулена, като булото пада и покрива цѣлото ѝ тѣло. Жената долу има открита глава, химатионътъ открива малка часть отъ гърдитѣ ѝ. И двето жени носятъ огърлици и обеци. Прическата е много проста. Косата е сресана на пѫть и дръпната назадъ така, че покрива напълно ушитѣ. Сѫщата прическа намираме при много други женски образи върху надгробни плочи отъ долината на Струма (срв. моята статия въ ИАИ XIII, 1939, 45 сл.). Тѣзи прически показватъ едно връщане къмъ класическата фризура отъ времето на Антонинитѣ.[1] Съ такава прическа често се явява върху монетитѣ образътъ на Елена, майката на Константина Велики. Мѫжетѣ носятъ кѫса коса и кѫса брада. Косата е предадена чрезъ шрафиране, като се образуватъ едва доловими кичури. Това е единъ начинъ за предаването на кѫсо остриганата коса, който се срѣща въ долината на Струма. Много по-интересенъ е тукъ начинътъ за предаването на брадата при мѫжкитѣ портрети. Ние виждаме намѣсто пунктуалното изчукване на мѣстото, дето е брадата, да се

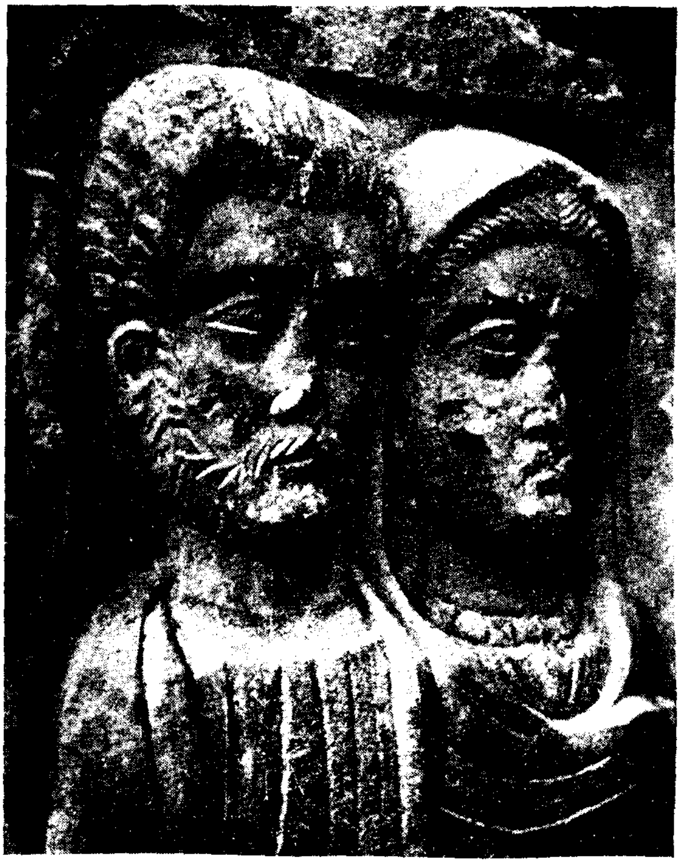

Обр. 36.

---

[1] Срв. Delbrueck, Spätantike Kaiserporträts, 47, таб. X.

прилага шрафирането, като се нанасятъ съ острието ударитѣ така, че се образуватъ сърповидни нарѣзи, наредени въ два реда.

И този релиефъ, както предидущиятъ и както много други отъ тази область, които се датиратъ отъ края на III или началото на IV вѣкъ, показва единъ особенъ стилъ, характеренъ за тази область. Преди всичко релиефътъ е третиранъ много плоско. Обърнато е повече внимание на главата, докато тѣлото и одеянията сѫ означени само съ нѣколко общи, но характерни линии. Диплитѣ сѫ означени съвсемъ схематично. Приложено е т. н. „негативно предаване на гънкитѣ“ т. е. чрезъ дълбеи въ плоскостьта. Ние виждаме въпрѣки това късно

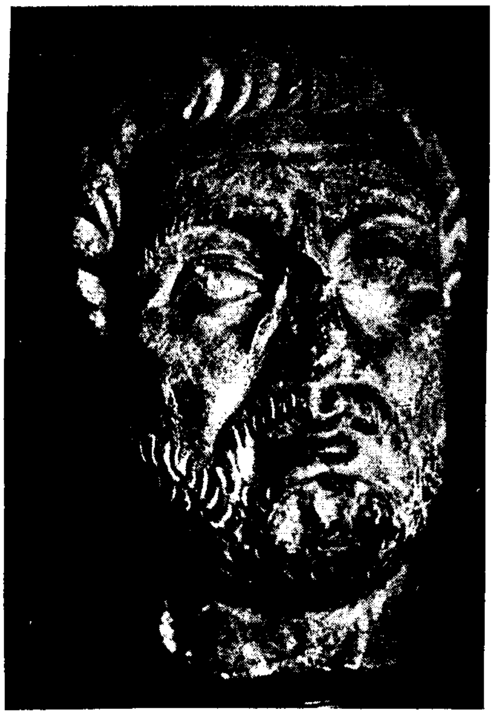

Обр. 37.

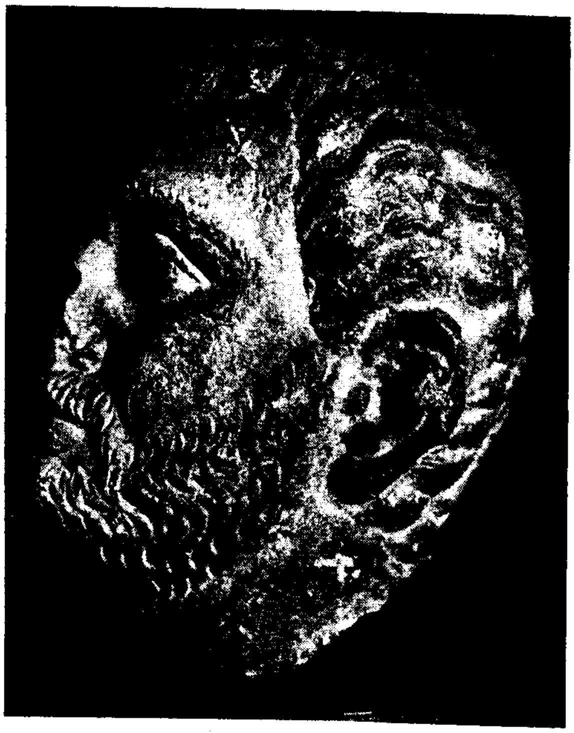

Обр. 38.

време, че ателиетата се придържатъ къмъ нѣкои отъ традициитѣ на гръцкото класическо изкуство. Така напримѣръ, главитѣ сѫ проучени добре анатомически, всѣка часть отъ лицето е подчертана съ голѣмъ замахъ и сигурность. Очитѣ сѫ съ гладки ябълки, което говори за едно класицистично отнасяне къмъ тѣхното предаване. Въпрѣки това, обаче, духътъ който вѣе отъ тѣзи портрети далечъ не е този, който ние сме свикнали да чувствуваме въ произведенията, излѣзли отъ ателиетата на югъ въ Гърция. Тукъ предъ насъ се редятъ образитѣ на мѫже и жени, всички еднакви, всички замислени съ устременъ нѣкѫде въ пространството погледъ, безмълвни като икони, въ които напразно бихме търсили да откриемъ нѣкаква искра отъ моментно настроение, отъ животъ. Най-близкитѣ паралели за духа на това портретно изкуство ние напразно бихме търсили въ Европа презъ това време Тѣзи образи стоятъ нѣкакъ чужди предъ произведенията на гръцкия идеаленъ, но жизненъ портретъ или предъ римския портретъ съ неговия неспокоенъ веристиченъ духъ. Достатъчно е да привлѣчемъ за сравнение нѣколко портрета отъ Палмира,[1] за да видимъ, каква близость сѫществува въ духа на изкуството на тѣзи две области и колко различно е направлението, което взема тукъ въ Струма изкуството въ сравнение съ изкуството на Гърция и Римъ.

Въ връзка съ особния начинъ за третирането на брадата при мѫжкитѣ портрети отъ тази плоча ние ще приведемъ като успоредица единъ мѫжки портретъ отъ Северна Тракия, но изпълненъ въ свободна пластика.[2]

Въ Народния музей въ София се пази една малка портретна глава, отбелязана съ № 2052 вис. 17·5 см. Инвентарътъ дава като нейно мѣстонаходище Стара Загора. Обр. 37, 38.

Главата е сравнително добре запазена; счупенъ е само носътъ. Мѫжътъ носи кѫса коса, която е много сумарно третирана, като цѣлостна маса, въ която съвсемъ слабо се отдѣлятъ кѫситѣ кичури. Челото носи две бръчки, очитѣ грижливо изработени, показватъ графическо очертана зеница. Веждитѣ се извиватъ високо и сѫ предадени чрезъ нарѣзи. Най-интересно е третирането на брадата. Ние виждаме ясно, какъ тукъ е приложенъ съвсемъ сѫщиятъ начинъ както при портрета отъ сѣрската плоча. Само че тукъ каменодѣлецътъ е ималъ много по-голѣма площь на разположение и затова редоветѣ отъ нарѣзи не сѫ два, но четири.

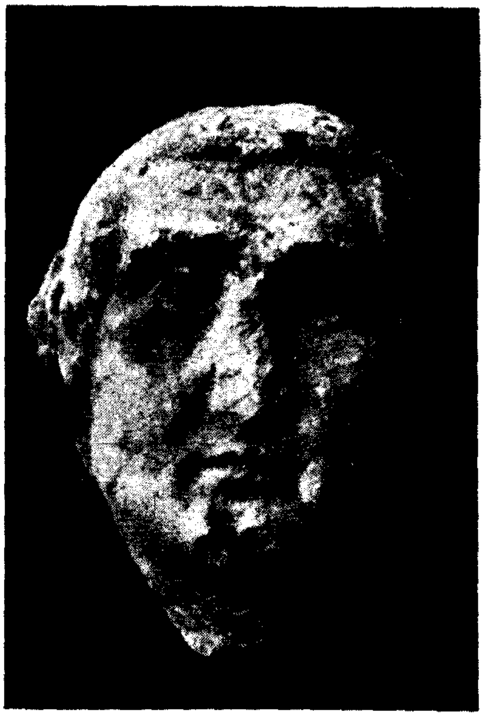

Обр. 39.

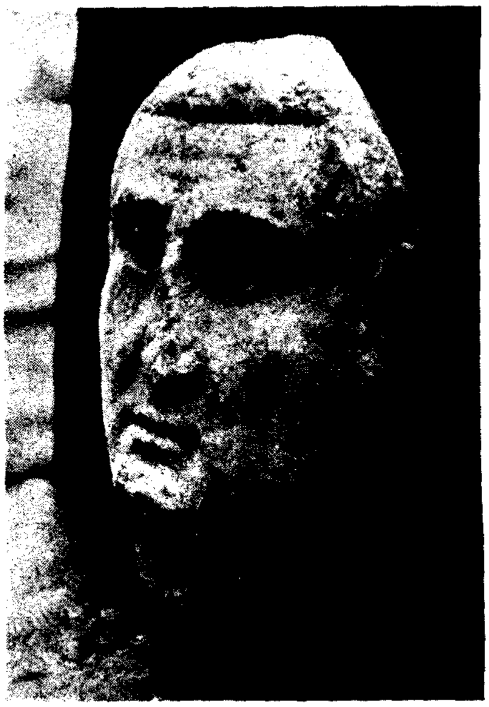

Обр. 40.

Стиловата успоредица е очебиеща и, ако все пакъ се явяватъ при другитѣ части на лицето нѣкои отклонения, тѣ трѣбва да се обяснятъ съ обстоятелството, че въ единия случай имаме работа съ релиефи, а въ другия съ свободна пластика.

---

[1] Срв. у Ingholdt, Studier over Palmyrensk Skulptur, København 1928, табл. I сл.

[2] Обнародването на този портретъ правя благодарение на любезното разрешение на директора на музея Ив. Велковъ.

19. Обр. 39—41. Мраморна глава на мѫжъ, произходяща отъ надгробна плоча, както може да се заключи отъ остатъка на каменната основа отъ дѣсната страна задъ ухото. Вис. 28 см., шир. 18 см., деб. 10 см. Запазена е твърде добре. Очуканъ е само носътъ. Съхранява се въ сбирката на гимназията въ Сѣръ.

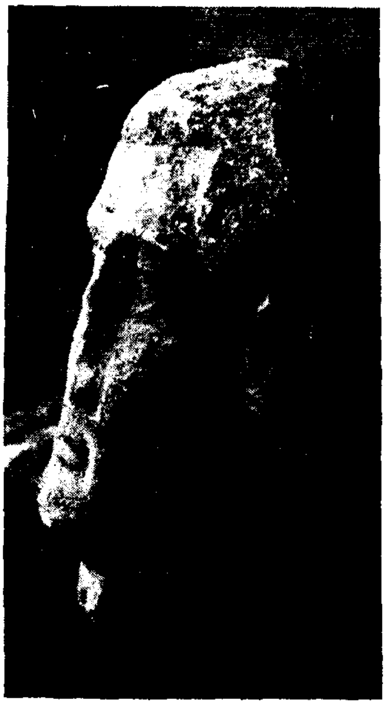
Обр. 41.

Представенъ е младъ голобрадъ мѫжъ съ силно изтъкнати портретни черти. Лицето е удължено, кѫсата коса образува спрѣмо челото и лицето граница, която се чупи подъ правъ ѫгълъ; по този начинъ челото и лицето добиватъ формата на правоѫгълникъ. Косата се отдѣля слабо отъ повърхнината на челото и слѣпитѣ очи. Тя е шрафирана. Очитѣ сѫ голѣми и съ гладки ябълки. При по-внимателно оглеждане ще се забележи, че тѣ не сѫ еднакви. Особно силно извити сѫ веждитѣ.

По своя стилъ тази глава се различава рѣзко отъ множеството други портрети, които ние познаваме отъ струмската область. Преди всичко начинътъ, по който е предадена косата, е за насъ една новость. Тя е така шрафирана, че се образуватъ дълги, съвсемъ ситни нарѣзи, които се спускатъ успоредно надолу. Този начинъ за третирането на косата ни напомня стила на монетитѣ отъ IV вѣкъ. Че действително ние се намираме най-малко въ началото на IV вѣкъ, говори и новата мода, която показва нашиятъ портретъ — голобрадието, което се въвежда отъ времето на Константина като дворцова мода. Ѫгловото очертаване на челото, лекитѣ бръчки, широко отворенитѣ очи всичко това сѫ белези, които срѣщаме въ портрета отъ Константина насамъ. Едно по-основно изследване на този портретъ може да ни даде право да го датираме още по-късно (Срв. монетнитѣ образи на Теодосия I, а сѫщо и портрета на Грациана отъ Парижъ.[1]

Надгробни свободностоящи медалиони.

Въ една моя статия, печатана въ Македонски прегледъ, год. XII, кн. 3, 1940 г., стр. 62 сл., азъ разгледахъ редица надгробни паметници отъ долината на Струма и останала Македония, които иматъ формата на голѣми дискове съ рамки, всрѣдъ които сѫ подредени портретитѣ на цѣло семейство. Азъ показахъ тогава, че тази форма на надгробната плоча, медалионътъ, която въ Норикумъ, Панония и Дакия е била много разпространена, въ Далмация, Мизия и

---

[1] Delbrueck, Spätantike Kaiserporträts, табл. XV, XC.

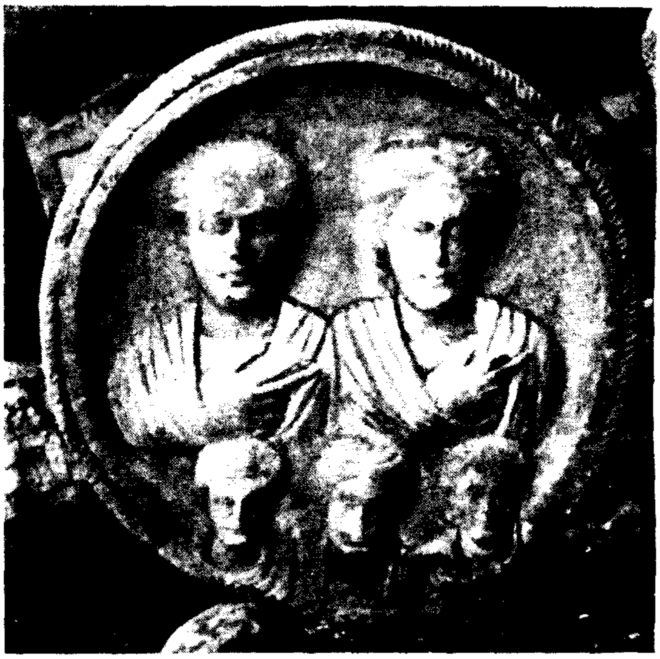

Обр. 42.

Северна Тракия е представена за сега само съ два екземпляра. Въ Македония напротивъ това е било една извънредно любима форма за надгробенъ паметникъ.

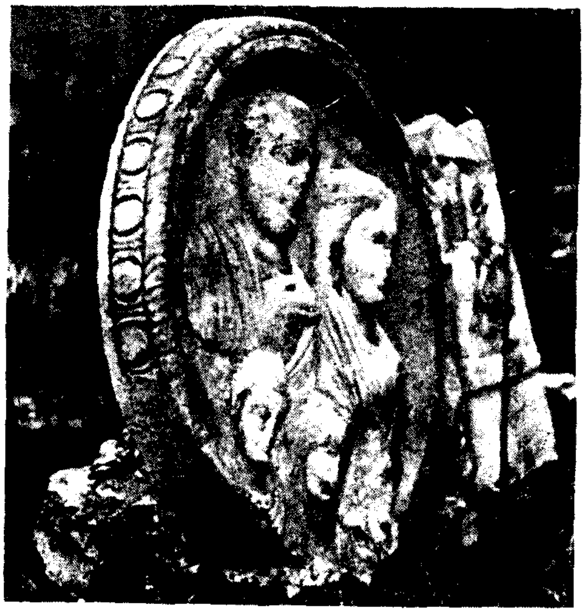

Обр. 43.

Къмъ известния до сега материалъ тукъ ще прибавя нѣкои нови екземпляри, които не ми бѣха до сега познати, и които можахъ да видя при последното мое пжтуване изъ Бѣломорието.

20. Обр. 42—47. Мраморенъ дискъ, диам. 66 см., деб. 8 см.; много добре запазенъ. Отчупенъ е само чепътъ за вставяне въ подставката.

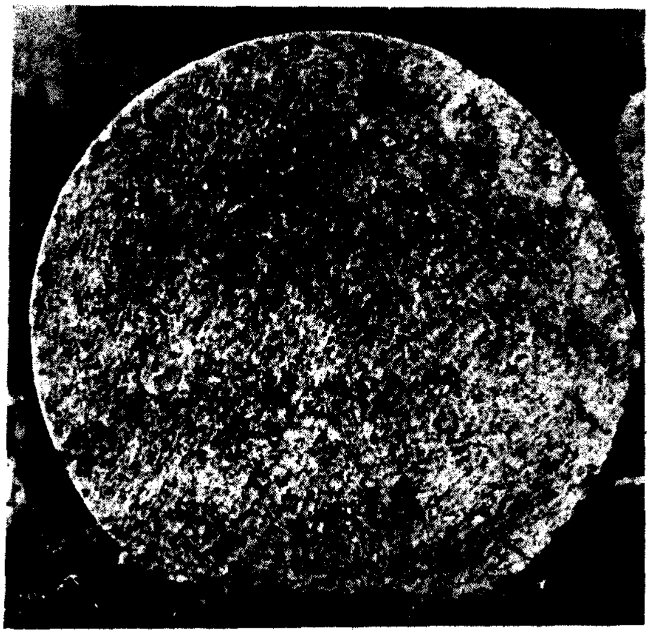

Обр. 44.

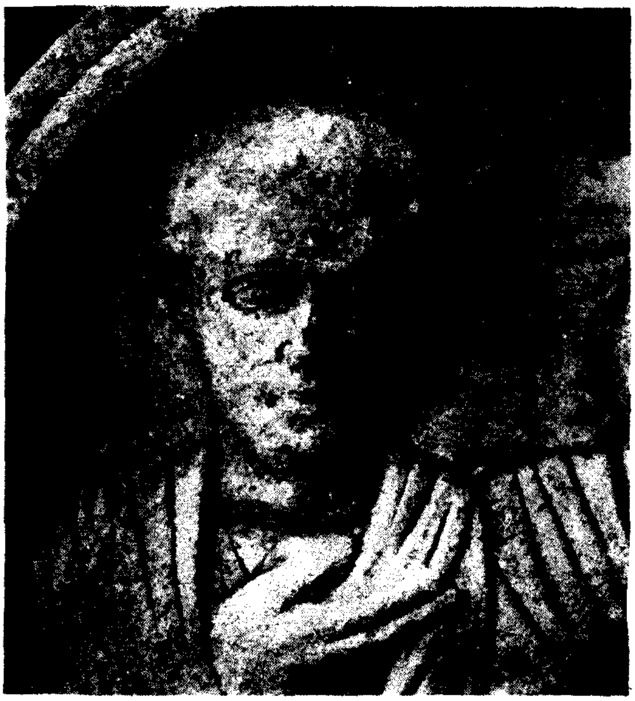

Обр. 45.

Издълбаниятъ кржгъ е включенъ въ проста рамка, която е стѣгната въ шнурообразенъ обржчъ. Странитѣ на обржча сж украсени съ яйцевиденъ орнаментъ. Неговата долна страна, както и гръбната страна на диска сж босирани (обр. 43, 44). Въ крѫга сѫ изобразени петь бюста, наредени въ два плана: горе родителитѣ, бащата въ лѣво и до него майката, долу

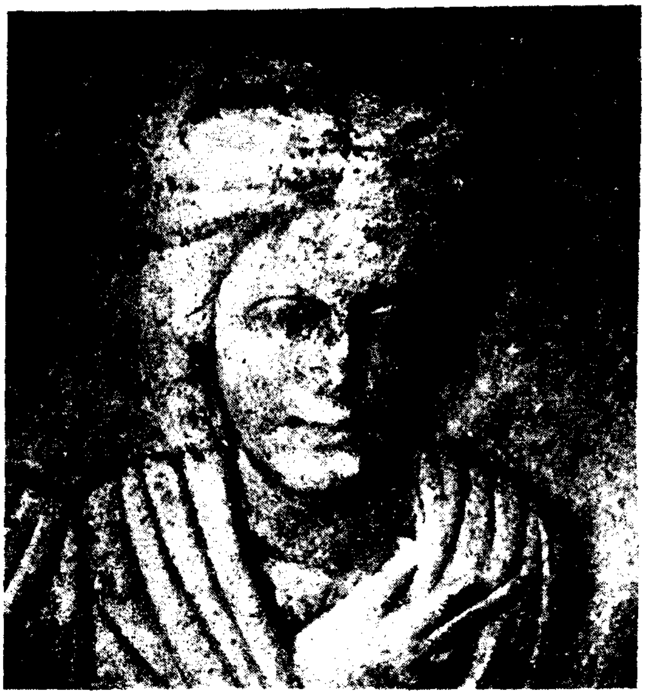

Обр. 46.

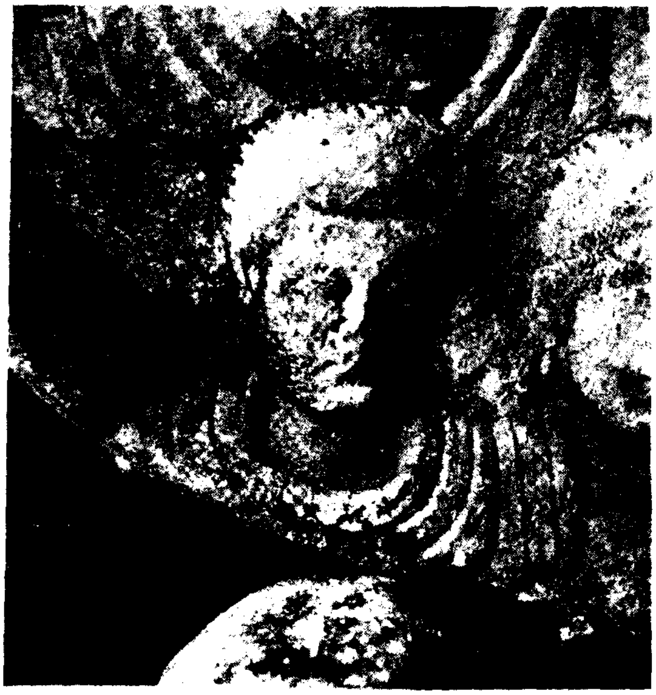

Обр. 47.

подъ тѣхъ личатъ три малки бюста, едно момиче между две момчета. Облѣчени сѫ въ познатото ни облѣкло, само че тукъ е възприетъ единъ другъ мотивъ на стойката — мѫжътъ и жената сѫ извадили дѣсната си рѫка предъ гърдитѣ съ пръсти свити въ жеста на benedictio latina. Портретитѣ сѫ твърде добре запазени, само косата на мѫжетѣ е малко изтрита. Все пакъ ясно личи техниката: косата е била предадена чрезъ успоредни линии, като че ли е вчесана гладко назадъ, а брадата е предадена чрезъ пунктиране. Очитѣ показватъ графично очертаване на ириса. Най-интересна е прическата на двѣтѣ жени: косата въ видъ на чалма, образувана отъ концентрично завити плитки, покрива цѣлата тилна часть на главата заедно съ ушитѣ и се спуска чакъ до врата. Тази прическа е една разновидность отъ прическата на женитѣ отъ четвъртия вѣкъ, срв. Delbrueck, Spätantike Kaiserporträts, табл. XI, XCIX сл.

Релиефътъ е сравнително плосъкъ. Начинътъ на третирането на формитѣ е както при другитѣ плочи отъ онова време. Въ композицията владѣе началото за симетрията. Долнитѣ три бюста сѫ изваяни отчасти върху рамката на медалиона.

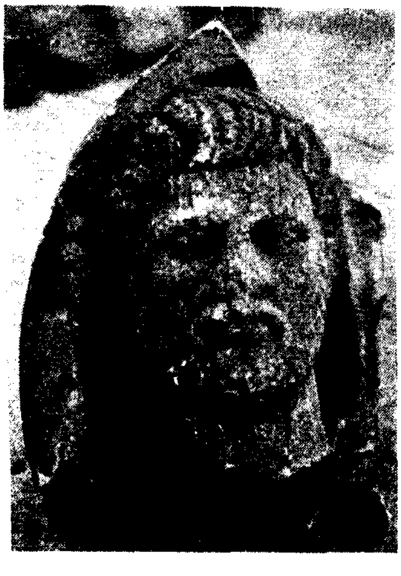

Обр. 48.

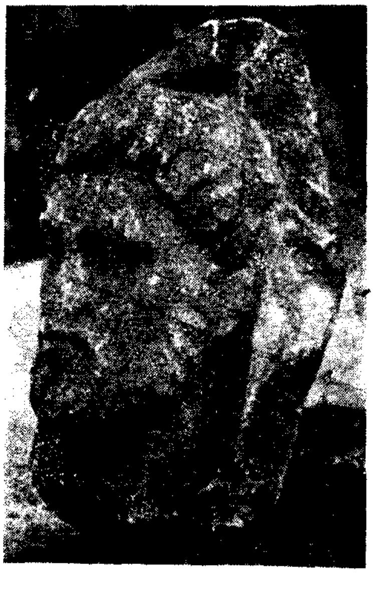

Обр. 49.

21. Обр. 48, 49. Фрагментъ отъ мраморенъ медалионъ вис. 39 см., шир. 28 см., деб. 21 см. намѣренъ въ Тасосъ. Собственость на пазача на музея въ Лимена Полигнотъ Клонарисъ, съ съгласието на който обнародвамъ тукъ този паметникъ.

Запазена е лѣвата горна часть на медалиона съ релиефа на брадатъ мѫжъ. Косата и брадата издаватъ модата отъ срѣдата на II вѣкъ. Релиефътъ е много високъ, главата излиза силно вънъ отъ рамката на диска. Цѣлата глава е третирана въ духа на гръцкото класическо изкуство съ чисти, здрави, сигурни, натуралистично схванати и възпроизведени форми. Сѫщевременно чувствуваме върху образа да е преминалъ известенъ ретушъ въ духа на гръцкия идеализъмъ. Медалионътъ ще трѣбва да се датира отъ II вѣкъ сл. Хр.

22. Обр. 50. Фрагментъ отъ медалионъ; вис. 33 см., дълж. 53 см., дълб. на релиефа 13 см. Въ музея на Лимена, Тасосъ.

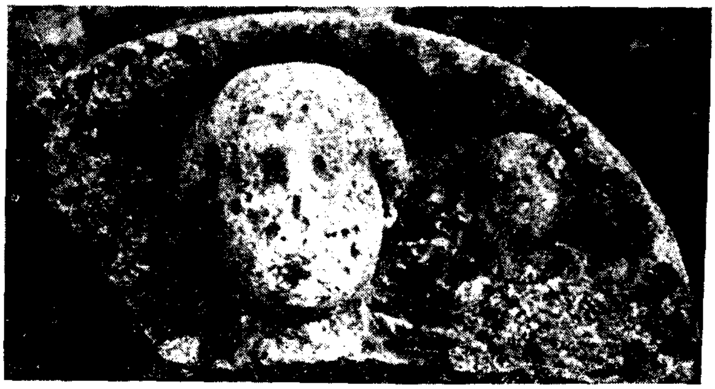

Обр. 50.

Запазени сѫ само главитѣ на мѫжъ (?) и малко дете на дѣсно отъ него. Релиефътъ е много измитъ и не може да се каже нѣщо сигурно въ връзка съ датирането.

23. Обр. 51. Фрагментъ оть медалионъ; запазена е долната часть. Личи долната часть на бюста загънатъ съ химатионъ, изподъ който се вижда главичка на малко дете. Надписътъ е издълбанъ на специална плоскость въ долната часть на медалиона подъ релиефа.

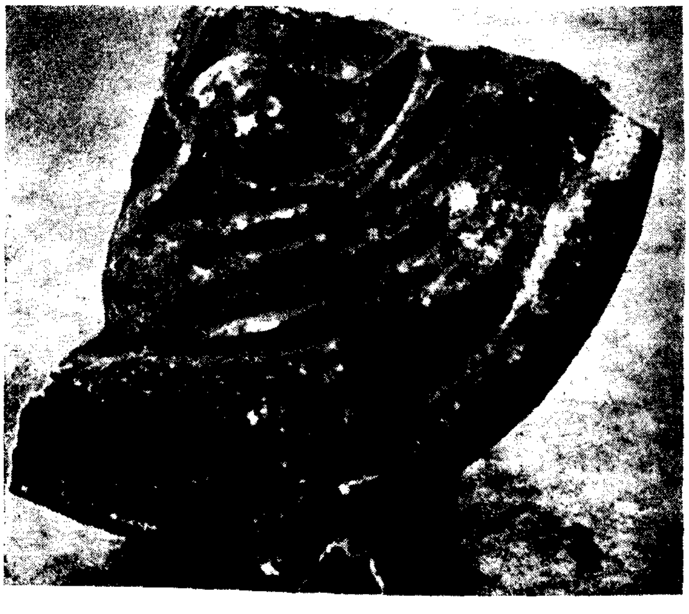

Обр 51.

24. Обр. 52. Фрагментъ отъ медалионъ. Запазена е само главата на една млада жена, вис. 34, деб. 14 см. Пази се въ музея на Лимена.

Главата представя единъ силно индивидualенъ портретъ.

25. Обр. 53. Запазена е горната часть на медалионъ, вис. 22 см., съ главата на жена, която е била забулена. Музея въ Лимена.

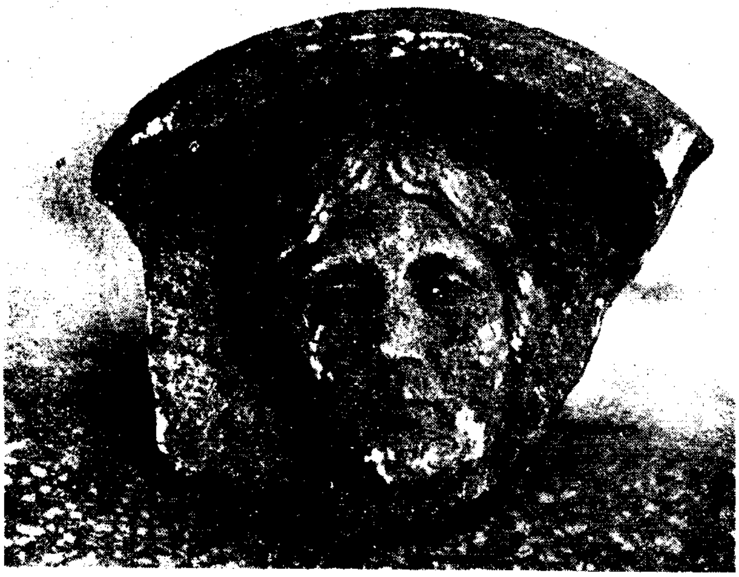

Обр. 52.

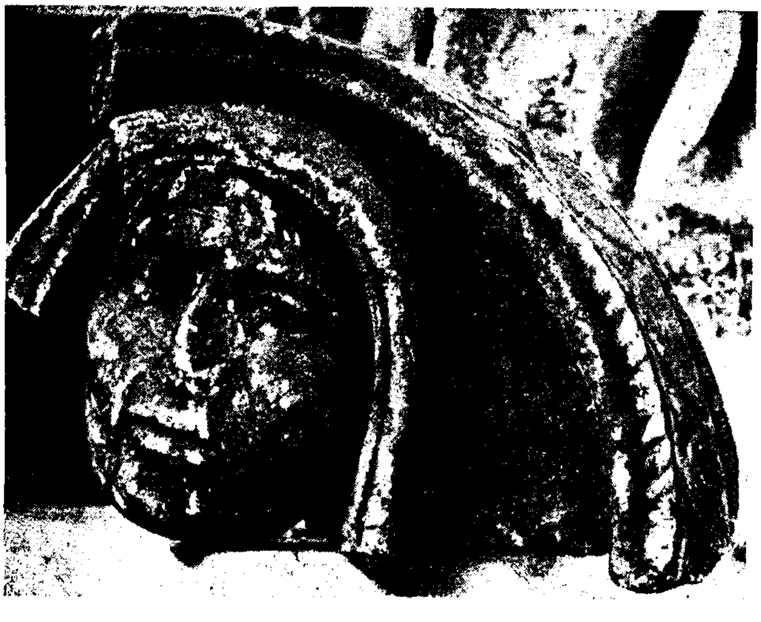

Обр. 53.

И тукъ личи много ясно онова трезво и веристично отнасяне къмъ формитѣ на лицето. Главата се отличава съ своитѣ здрави отлично проучени форми и пропорции. Обржчътъ на медалиона е украсенъ съ единъ видъ листни форми, които наподобяватъ на яйцевидния орнаментъ.

Новитѣ фрагменти на медалиони отъ Тасосъ сѫ много важни. Тѣ показватъ колко широко е била разпространена тази форма надгробни плочи и въ острова.

26. Обр. 54. Плоча отъ варовикъ, горе отчупена, която се пази въ музея на Лимена, съ размѣри 76 × 43 × 12·5, показва единъ женски бюстъ и на дѣсно отъ него малка фигурка на младежъ (прислужникъ съ птица въ лѣвата рѫка). Надписътъ е поставенъ въ полето подъ релиефа . . . Καρποφόρος χαῖρε.

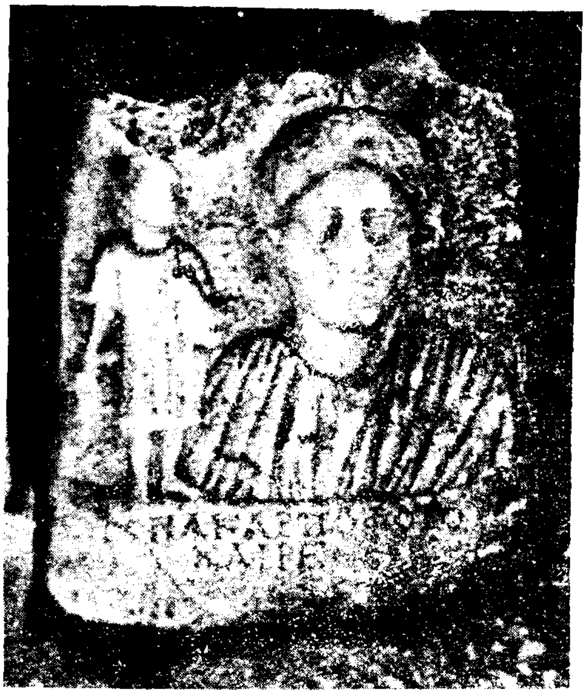

Обр. 54.

Отъ тѣзи примѣри се вижда, че изобщо надгробната пластика на о-въ Тасосъ презъ римско време стои въ тѣсна връзка съ пластиката на Източна Македония. Ние виждаме тукъ да се явяватъ масово не само така характернитѣ за нашата областьь медалиони, но сѫщо така важно е, че една отъ най-любимитѣ и най-разпространенитѣ теми въ украсата на надгробнитѣ плочи въ македонската область, човѣшката фигура въ бюсть, е сѫщо възприета и въ надгробната пластика на о-въ Тасосъ.

Тази тема, която има западенъ, италийски произходъ, отдѣля рѣзко развитието на надгробна пластика въ Македония отъ развитието, което тя има въ Гърция. Отъ друга страна третирането и изпълнението на темата отъ по-късно време показва такива похвати въ композиционно и въ стилово отношение, каквито ние напразно бихме търсили въ италийскитѣ първообрази, които инспирираха появата на тази пластика тукъ въ I вѣкъ на нашата ера. Влияния отъ Изтокъ, прибавени къмъ художествената воля на мѣстния каменодѣлецъ-художникъ, създадоха въ Македония една засебена художествена область, въ която проникналитѣ теми и инспирации отъ вънъ послужиха само за фонъ, върху който се изгради едно самостоятелно, индивидуално, провинциално македонско изкуство отъ времето на римското владичество въ тази область. Това изкуство, обаче, показва въ много отношения успоредици съ развитието на провинциалното изкуство на Тракия. Връзкитѣ между тѣзи две художествени области въ античностьта ще бѫдатъ предметъ на нашитѣ бѫдещи проучвания.

Димитъръ П. Димитровъ

СРѢДНОВѢКОВИЕ И НОВО ВРЕМЕ

I. Градъ Сѣръ

Историята на този градъ, който представя едно отъ главнитѣ срѣдища въ Източна Македония, е проучена съвършено слабо и твърде едностранчиво. Любителска и тенденциозна е книгата на Εὐ. Γ. Στράτης, Ἱστορία τῆς πόλεως Σερρῶν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς καὶ δράσις τῆς ἐν αὐτῇ ἑλληνικῆς κοινότητος κατὰ τοὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν αἰῶνας (Σέρραις 1926, второ издание). Само единъ погледъ върху миналото на града показва, колко невѣрни сж твърденията на подобни тенденциозни писачи. Така напримѣръ, могатъ да се упоменатъ нѣкои събития изъ историята на града Сѣръ и неговата околность презъ срѣдновѣковието. Измежду първобългарскитѣ надписи има единъ, на който се чете: † Πόλεμος τῆς Σέρας (вж. В. Бешевлиевъ, Първобългарски надписи. Уводъ, текстъ и коментаръ. ГодСУиф, XXXI. 1 (1934), с. 51; ср. сс. 143/44). Споредъ проф. В. Н. Златарски, История на българската държава презъ срѣднитѣ вѣкове, I 1 (София 1918), сс. 431/32, този надписъ вѣроятно се отнася до нападението на Крумовитѣ воини въ областьта на долна Струма презъ 808 г. (вж. п. т., сс. 251—252) или пъкъ за войната презъ 812 г. (вж. п. т., с. 262 б. 3). Надписътъ, обаче, може да се отнесе и къмъ по-късно време — напр., къмъ царуването на Симеона. Ясно е едно: въ този надписъ се загатва за завладяване на града Сѣръ отстрана на българитѣ презъ IX или началото на X в. Наскоро следъ смъртьта на византийския императоръ Иоанъ Цимисхий († 976 г.), още при първитѣ военни начинания на „комитопулитѣ“ (княжевичитѣ), Мойсей се отправилъ противъ града Сѣръ. Споредъ сведението на Скилица (Skyl. — Cedr., Hist., ed. B., II, p. 435,$_{15-16}$; ср. Zonaras, Hist., ed. B., III, p. 547,$_{13-14}$), той погиналъ при тази обсада, като билъ ударенъ съ камъкъ, хвърленъ отъ стенитѣ на крепостьта; въ една добавка, обаче, се разказва, че неговиятъ конь падналъ и Мойсей билъ убитъ отъ нѣкакъвъ воинъ на византийския пълководецъ Лъвъ Мелисинъ (вж. B. Prokić, Die Zusätze in der Handschrift des J. Skylitzes cod. Vindobonensis hist. gr. LXXIV. München 1906, pp. 29 nr. 8, 40 nr. 8; ср. Златарски, История, I 2 (1927), с. 644 и б. 1). Следъ разгромяването на Самуиловата държава били образувани четири теми, една отъ които е била тема България: цѣла днешна Македония и Софийско. Предполага се, че въ тази тема не сж влизали Солунско и Сѣрско (вж. П. Мутафчиевъ, Сборникъ Силистра и Добруджа, I. София 1927, с. 158 сл.). Изглежда, обаче, че по-късно, въ края на XII в. името „тема България“ се разширило и върху областьта на града Сѣръ. Още въ началото на освободителното движение на Асѣневци, именно презъ 1195 г., войскитѣ на търновския владѣтель „нападнали на българскитѣ области около Сѣръ“ (προσβάλλουσι τοῖς περὶ τὰς Σέρρας Βουλγαρικοῖς θέμασι, Nic. Chon., Hist., ed. B., p. 612, 21-22; друго тълкуване на това мѣсто дава проф. В. Н. Златарски, История, III. София 1940, с. 82 сл.). Войницитѣ на Асѣня I нанесли поражение на византийския пълководецъ Алексий Аспиетъ, избили повечето отъ ромейскитѣ войници и пленили пълководеца. При това нападение били завладѣни нѣкои близки крепости. Императоръ Алексий III Ангелъ (1195—1203) веднага следъ оттеглянето на българитѣ заповѣдалъ да бѫде укрепенъ града, като поставилъ за военачалникъ своя зеть Исаакъ Комнинъ (Nic. Chon., ib., p. 613, 6 sqq.; ср. Златарски, п. с., с. 85 сл.). Презъ 1196 г. българскитѣ войски отново се явили въ областьта на града Сѣръ. Ромеитѣ отново били разгромени, севастократоръ Исаакъ билъ плененъ и отведенъ въ Търново (Nic. Chon., ib., p. 615, 23 sqq.; ср. Златарски, п. с., с. 88 сл.). Когато Добромиръ Хризъ се отметналъ за втори пѫть отъ императора презъ 1198 г., започналъ да върши тайно набѣзи отъ Струмица въ селата около Сѣръ (τὰ περὶ τὰς Σέρρας κείρων χωρία, Nic. Chon., ib., p. 643, 19 sqq.; въ вулгарногръцката преработка се казва, че нападалъ „областитѣ около Сѣръ и Струма“: τὰ περὶ τὰς Σέρας καὶ τὸν Στρυμόνα; ср. Златарски, п. с., сс. 114, 124 сл.). Наскоро следъ Одринската битка между българи и латинци на 14 априлъ 1205 г., царь Калоянъ обсадилъ и превзелъ града Сѣръ, който се намиралъ по това време въ рѫцетѣ на латинитѣ (G. de Villehardouin, Conquête de Constantinople, ed. Wailly, Paris 1882, ch. 392—394, pp. 234—235). Следъ голѣмата Клокотнишка битка на 9 мартъ 1230 г. подъ властьта на българския царь минала „цѣлата земя отъ Одринъ до Драчъ“, а между многото градове изрично е упоменатъ Сѣръ (G. Acropolita, Hist., ed. Heisenb., p. 42, 25). Въ житието на св. Петка отъ патр. Евтимия сѫщо се говори за завладяването на града отъ Иванъ Асѣня II: врѣмѧ блг҃ѡполꙋчно обрѣтъ нечьстивыⷯ одръжанїє, храбѡрнѣ вьскѡчи и вьсе Македѡнское обьемшꙋ одръжанїє и єщⷷ и Сѣръ, тако и съ вьсеѫ Ядѡнскѡѫ пачⷷ истиннѣ рещи, Стоѫ гѡрѡѫ... (Й. Ивановъ, Български старини изъ Македония, София 1931, с. 432). Съ своята грамота отъ априлъ 1230 г. Иванъ Асѣнь II дарувалъ на манастира Ватопедъ въ Св. Гора селото Семалто въ Сѣрската областъ: [с]єлѡ нарицаємѡє Сємалтѡ лєжѫщєє [в]ъ стра[нѣ сѣрстѣи] (вж. М. Ласкарисъ, Ватопедската грамота на царь Иванъ Асѣнъ II. София 1930, с. 33 сл.; ср. Златарски, п. с., с. 348 и б. 1). Презъ първитѣ дни на септемврий 1246 год., непосрѣдствено следъ смъртьта на Коломана I (1241—1246), Иванъ III Ватаци превзелъ града (вж. у Златарски, п. с., с. 430 сл.). Само нѣколко години по-късно, веднага следъ смъртьта на Ивана III Ватаци († 1254 г.), Михаилъ II Асѣнь си възвърналъ загубенитѣ земи безъ никакви трудности (σὺν οὐδενὶ... πόνῳ), тъй като, споредъ думитѣ на византийския писатель Георги Акрополитъ, съвременникъ на събитията, „жителитѣ били българи и преминавали на страната на съплеменницитѣ си, като отхвърляли игото на другоезичницитѣ (Βούλγαροι καὶ γὰρ τυγχάνοντες οἱ οἰκήτορες τοῖς ὁμοφύλοις προσέτρεχον, τὸν ζυγὸν τῶν ἀλλογλώσσων ἀποσειόμενοι, G. Acropolita, ib., p. 108, 2-4). Появата на българскитѣ войски въ Родопската область, Тракия и Македония немалко (οὐ μικρῶς) смутила византийскитѣ управници въ Никея, „защото тѣ знаели, че повечето отъ западнитѣ части (сиречь, балканскитѣ владения на Никейската империя) се населяватъ отъ българи, които нѣкога се отдѣлили отъ ромеитѣ, а неотколе били подчинени отъ императоръ Иванъ (Ватаци) и още не били утвърдени въ това подчинение, та винаги таели омраза спрямо ромеитѣ“ (ἠπίσταντο γὰρ ὡς τὰ πλείω τῶν δυτικῶν μερῶν Βουλγάροις οἰκοῦνται, ἀποστατήσασι πάλαι Ῥωμαίων, προσφάτως δὲ χειρωθεῖσι τῷ βασιλεῖ Ἰωάννῃ καὶ οὔπω πῆξιν τῆς χειρώσεως λαβοῦσιν, ἔχθραν δὲ ἀεὶ πρὸς Ῥωμαίους ἐνδομυχοῦσι, G. Acropolita, ib., p. 109,1–5). Въ подправената Коломанова грамота, която е съставена въ основата си споредъ загубенъ днесъ истински документъ, се споменуватъ и дарения на монастира Зографъ въ Сѣрската область: **Нь азь дамь многаа мѧста надворь моємꙋ монастирꙋ, єже хощꙋ бж҃їємь изволенїємь, и дадѡ им прьвѡ мѧсто нарицаєми Привица [Правница?] мѧтѡ и селѡ, съ въсѧми лѫдми и съ въсѧми пракинами користми села того и съ попѡвѣ соущими єже є҃ въ сѧло тѡ, да ѿ сѧго прѣбитокь въсѧкыи въ монастирь приносите҃, и ѿ єзерѧ що исходить, и ѿ Хандакь водѣници, и Мармарь ловища щѡ исходить, въсе вь монастирь да се давать, и иже кь нѧмь постѧщим се инокѡ на сьставлѣнїє и сщ҃енное питѣнїє биваєть, и помѧнь єго и прочїи прнобл҃женныи црѥи съставлѣєте҃ бл҃гочьстнѣ же. Златѧ печатѧ. И дадѡ и въ Серꙋ градь местѡ храмь Ст҃и Никола близь кл(и)рица Калеıане и близь клирица Маноила и близь клирица Кон'стантина, оу Калоıанова чаршїа, и дꙋганы. И Калоıань да настои, що приходи (ѿ) доуганыите, да приноси оу монастирь** (Й. Ивановъ, п. с., с. 606). На монастира, след., сж били дадени метохъ въ с. Правища (?) и самото село, воденици въ Хандакъ [селото е било подарено на монастира отъ Иванъ Александра презъ 1342 г.; вж. грамотата у Й. Ивановъ, п. с., сс. 587–590; **на Стримѡнѣ село зѡвомѡє Хантакъ**; ср. сжщо Fr. Dölger, Die Mühle von Chantax. Untersuchung über vier unechte Kaiser-Urkunden, въ Εἰς μνήμην Σπ. Λάμπρου, Ἀθῆναις 1935, pp. 13—28], (рибо)ловища при село Мраморъ (Сѣрско) и метохъ въ града Сѣръ. Даже да се допусне, че тѣзи мѣста сж били вмъкнати отъ подправача, все пакъ е неотречимо, че той е сторилъ това, за да оправдае и узакони по нѣкакъвъ начинъ властьта на монастира надъ тѣзи владения по времето на подправянето на грамотата, именно началото на XVI в.

Въ голѣмия епархиаленъ поменикъ на монастира Зографъ отъ 1740 г. до 1821 г., обнародванъ неотдавна отъ М. Ковачевъ, Зографъ. Изследвания и документи, I (София 1942), сжщо се намиратъ указания за българи жители на града. Изглежда, че отбелязанитѣ (с. 213) посетители отъ **село Пракицѧ** подъ 1800 г. сж, въ сжщность, отъ с. Правище. Подъ 1814 г. сж записани отъ градъ **Серезъ** нѣколцина поклонници, заедно съ други десетина души отъ **Серезко** (с. 25). Подъ сжщата година сж записани поклонници отъ Зъхненско (с. 259). Отъ 1815 г. и 1803 г. сж записани други поклонници отъ сжщия градъ и отъ с. Сухо (с. 261). Другаде е записанъ единъ поклонникъ отъ Сѣръ (с. 263), безъ означение на датата. Отъ Сѣръ и Сѣрско сж произхождали сжщо различни поклонници, дошли въ монастира презъ 1794 и 1799 г. (с. 264), отъ 1801 г., 1802 г. (с. 265), отъ 1811, 1812 год. (с. 266). Отъ село

Крушово се явили представители на папукчийския руфетъ и вписали: Спаси Гди кѣрныхъ ѡбрѣтающихся оу село Крушево руфетъ папучійскій, следъ което изредили нѣкои имена (с. 265).

Между надписитѣ върху мраморнитѣ престоли въ монастира Зографъ се чете името на архимандритъ Антимъ Зографски, българинъ родомъ отъ гр. Сѣръ: Въ пáмѧть архімандріта Анѳіма Зѡгрáфскаго иже ѿ Серреза: 1818 годá (вж. Й. Ивановъ, Български старини изъ Македония, с. 261). Въ голѣмия Зографски поменикъ, обхващащъ времето отъ 1527 до 1728 г., сѫ споменати между многобройнитѣ поклонници изъ разни краища на българската земя и нѣколцина отъ Серїсь град(ъ): Камче iереи. Гїна презвитера. Спаса. Еродеи архїереі. Маруда. Димїтрешко хаџи (вж. Й. Ивановъ, п. с., с. 496).

Въ позива на македонскитѣ българи до Великитѣ сили презъ 1878 г. сѫ се подписали, между другитѣ, училищнитѣ настоятели Стефанъ Шаманджиевъ и Георги Любяховски отстрана на „Сѣрско-Мелничко-Драмско-Неврокопското учителско дружество“, както и „представителы серрскы“ Илия Ивановъ Касаровъ и Иванъ Братановъ отъ името на сѣрската българска църковна община (вж. у Й. Ивановъ, п. с., сс. 658—659). Тѣзи българи заедно съ своитѣ събратя заявяватъ, че чакатъ „съ голѣмо нетърпение освобождението си“. „Нашитѣ желания и нужди сѫ общи и неразлѫчни съ тия на нашитѣ братя българе, които населяватъ Мизия и Тракия, и съ таковъ начинъ, заявяватъ тѣ, да престанатъ еднажъ за всѣкога безсрамнитѣ викове на незначителния помежду ни гръцки елементъ, който непрестанува да безпокои човѣколюбива Европа въ възвишенитѣ ѝ чувства и намѣрения къмъ страдащитѣ“ (вж. Й. Ивановъ, п. с., сс. 655/56).

Колко голѣмо пристрастие въ проучването на старинитѣ отъ Бѣломорието сѫ показвали гърцитѣ, свидетелствува особено ясно примѣрътъ съ единъ отъ добритѣ имъ по-стари учени, именно П. N. Παπαγεωργίου. Въ една обстойна своя статия за гр. Сѣръ и предградията му, за околноститѣ на града и за монастира св. Иванъ Предтеча (Αἱ Σέρραι καὶ τὰ προάστεια, τὰ περὶ τὰς Σέρρας καὶ ἡ μονὴ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, Byzantinische Zeitschrift, III (1894), pp. 225—329) той засѣга пѫтемъ и въпроса за населението на града. Като посочва другитѣ народности: турци, гърци, евреи и цигани (ib., p. 225), той съвсемъ не споменува за каквито и да *било* българи. На едно мѣсто въ своето изложение, обаче, гръцкиятъ ученъ е трѣбвало да използува описанието на френския консулъ въ Солунъ Е. М. Cousinéry (Voyage dans la Macédoine, I, Paris 1831, p. 159), гдето изрично се говори за българи въ града: „A Serrès, ce sont des Grecs, des Bulgares et quelques familles juives...“ (Παπαγεωργίου, ib., pp. 245—246). Папагеоргиу самъ признава (ib., p. 225), че френскиятъ консулъ често пѫти е посещавалъ града (ὁ πολλάκις αὐτὴν ἐπισκεψάμενος) и, след., добре ще да е познавалъ народностния му съставъ. Въпрѣки това, обаче, той е смѣтналъ за потрѣбно веднага да се обяви противъ Cousinéry и да отрече правдивостьта на неговото свидетелство, като заяви, че „въ града Сѣръ не сѫществували българи“ (ib., p. 246 n. 1: Βούλγαροι δὲν ὑπάρχουσιν ἐν τῇ πόλει τῶν Σερρῶν)... По-нататъкъ самъ гръцкиятъ ученъ е привелъ отъ описанието на френския консулъ едно мѣсто, въ което се говори за български водопроводъ при града: „Nous parcourûmes, en sortant de Serrès, une vallée qui borde la citadelle au nord-ouest. Cette vallée donne cours à un ruisseau qui coule dans l'ancienne ville… A notre gauche, nous vîmes un aqueduc de deux arches, qui porte des eaux dans la ville neuve ou ville turque, et peu après, nous passâmes sous un autre aqueduc plus étendu, qui a la même direction. Ces monuments, bien entretenus, me parurent des constructions bulgares“ (Cousinéry, ib., pp. 170—171). Но и самъ Папагеоргиу е посочилъ нѣколко български мѣстни имена изъ самитѣ предѣли на града: „предградията Каменица (Καμινίκι̣α, Καμενίκη), именно „Горна Каменица“ (Ἄνω Καμενίτσα) и „Долна Каменица“ (Κάτω Καμενίτσα). Въпрѣки че се е постаралъ да съпостави тѣзи имена съ подобни мѣстни наименования въ Пелопонеза, Лариса и Корчанско (ib., p. 289 n. 1), този ученъ не е промълвилъ ни дума за това, отъ какъвъ произходъ сж тѣ. Ср. сжщо E. Oberhummer, PWRE, 2R. III. 314 s. v. *Siris*.

Дължимъ особена благодарность на покойния гръцки ученъ за труда му да извади изъ запазенитѣ златопечатници и изъ митрополитската кондика имената на различни селища изъ Сѣрско и другаде (τὰ ἐν τοῖς χρυσοβούλλοις καὶ ἐν τῷ κώδικι χωρία; ib., p. 298 sqq.), защото измежду тѣзи имена има много отъ български произходъ: старото село (παλαιοχώριον) Βελίδορος е очевидно погрѣшно предадено вм. Βελίδολος „Велидолъ“; метохъ Βορίτζιος „Борица“; μετόχιον… ἐπικεκλημένον τοῦ Γασταλάγκου „Гжста лжка“ или „Гжсталакъ“ (неправиленъ написъ: χωρίον Γαστελέγκους); Γραδίστος „Градище“; Δραγόης „Драгой“; Ἔζι̣οβα, Ἐζιοβᾶ, Ἐζεβαί, селото Ежево (името е дадено и въ написъ Ἔζοβα, Горно и Долно Ежево; Νίζβα!); Ζελίχοβα, Ζιλίχοβα, Ζελίχοβος „Зелихово“; Ζίχνα, Ζίχνας „Зъхна“; Τοπόλτζος, Τοπόλτζα, Τοπόλι̣ανη „Тополяни“; Λασκάρεβο „Лѣскерово“; Λεστίανη, Ἐλέσνιτζα „Елешница“; Λιβοβιστός, Λιμπόβιστα „Липовища“; Λιβαδίτσα — Λιβαδίσ̣τα? „Ливадища?; Λογγά „Лонгътъ“; ἡ Ζαβαλτία „Забалтия“, „Заблатско“, сжщо Ζαβάλτα; Σφολενός, Σφιλινός „Свилино“; Θεοτόκος τοῦ Τζέρνη „Богородица на Черни“; Τριλίσιν, Τερλίσι, „Търлишъ“; Βεζνίκος „Везникъ“; Βίσι̣ανη, Βύσανη „Вишани“; Βροντοῦ „Броди“; Ἄνω Κρούσι̣οβα и Κάτω Κρούσι̣οβα „Горно Крушово“ и „Долно Крушово“; Μότσι̣αλη „Мочали“; Τζερπίστα „Черпища“; Τούραβος „Тураво“, Търново?; Χούμνικος, Χοῦμκος „Хумникъ“; Ὠρληακός, Ὄρλιακον „Орлякъ“; Βάλτα „Блата“; Βόλτζο „Вълчо“; Κουρλούκοβα, Κουρλούκοβο „Карлуково“; Βράστα „Враща“; Γκοπάτσι „Копачи“; Μπάνιτσα „Баница“; Νιγκοσλάβι „Никослави“; Ντοβίστα (Δοβίστα) „Довища“; Ντράνοβο „Дрѣново“; Προσενίκη „Просеникъ“; Ραβνὰ „Равна“; Ραχοβίτσα „Рѣховица“; Μούκλι̣ανη „Мъгляни“; Ντερβέσι̣ανη „Дервесяни; Τσιτσιλίγκοβο „Чучулигово“ и други. Можеше ли да има нѣкакво съмнение относно българския произходъ на тѣзи имена?

Папагеоргиу е далъ различни сведения за града и околностьта възъ основа и на запазения тогава въ гръцката митрополия църковенъ кодексъ отъ годинитѣ 1603—1837 (ср. ib., p. 260 sqq.). Между другото, покойниятъ ученъ е изредилъ списъкъ на нѣкои отъ споменуванитѣ въ кодекса лични имена (ἐκ τῶν ἀπειραρίθμων καὶ ποικίλων κυρίων ὀνομάτων τῶν ἐν τῷ κώδικι σταχυολογῶ τὰ ἑξῆς, pp. 282—283). Странно е, че въпрѣки своето старание да премълчи всичко българско — та да докаже по този начинъ отсжтствието на каквито и да е българи въ града — авторътъ при своя изборъ е попадналъ непредпазливо и на нѣкои имена, които носятъ очевидно чисто български обликъ: Βουλτζιάνος и Βούλτζιος, които имена не сѫ „византийското Βούρτζης“, както смѣта Папагеоргиу (ib., p. 283), а българското „Вълчанъ“ и „Вълчо“; Ζαγόρης „Загорецъ“; Λάλο „Лало“; Μάλτζιος „Малчо“; Μομίνα „Момина“; Μπατζίκος „Бачко“; Μποζῄ „Божина“; Μποζήκις „Божикъ“; Σάσκο „Сашко“; Στόκος „Стоко“; Τζούρος „Джуро, Гюро“ и др. Но още колко други хубави български имена съдържа кодексътъ врѣдъ „безбройнитѣ и различни лични имена“ и, отъ друга страна, колцина отъ изброенитѣ тамъ люде съ общохристиянски имена като: Ангелина, Василъ, Захари, Иоанъ, Кузо и др., сѫ все българи

Старитѣ кондики на сѣрската митрополия, обаче, сѫ използувани въ ценната книга на Йорданъ попъ Георгиевъ — Стефанъ Н. Шишковъ, Българитѣ въ Сѣрското поле. Издирвания и документи (Пловдивъ 1918). Заслужава да се направи една съпоставка между изводитѣ на двамата наши автори и твърденията на гръцкия ученъ. Въ тази книга (сс. 62—85) е дадено между другото: „Извлѣчение изъ сѣрскитѣ кодикси отъ 1603 до 1898 години, съдържаще характерни български и отъ български произходъ имена и презимена само на жители отъ Сѣресъ и отъ ония сѣрски селища, които не се споменуватъ въ напечатанитѣ документи като българогласни“. Посочени сѫ около хиляда хубави български имена. Двамата покойни автори сѫ обнародвали сѫщо нѣкои документи изъ митрополитскитѣ кондики. Тѣзи документи говорятъ неопровержимо сами по себе си и заслужаватъ да бѫдатъ прочетени въ всѣки случай. Ето изводитѣ отъ проучванията на документитѣ: „Споредъ актоветѣ на тоя кодиксъ... ядрото на християнското население въ града е било българско. Още въ началото на XVII-я вѣкъ, отъ когато собствено имаме сведения, почти всички занаяти се намирали въ рѫцетѣ на българитѣ. Отъ тѣхната срѣда сѫ излѣзли доста първенци, епитропи, съветници при митрополията и др., които сѫ играли презъ всичкото време важна роль въ града...“ (с. VIII). „Че християнското население на Сѣресъ е било въ турско време българско и че въ тоя градъ не е имало презъ време на робството коренно гръцко население, вижда се отъ интересния фактъ, че дори до 1870 год. не се срѣща въ никой отъ кодикситѣ нито едно гръцко народно име, напр.: Демостенъ, Перикълъ, Алкивиадъ, Сократъ и др.; когато, напротивъ, всички кодикси сѫ пълни, отначало до последно време, съ многобройни български народни имена...“ (с. IX). „Но най-интересенъ е фактътъ, че въ миналитѣ тъмни времена нѣкои отъ първенцитѣ българи въ Сѣресъ не знаели да пишатъ по гръцки, обаче по български знаели, та дори единъ отъ тѣхъ, х. Георги Стояно Панофъ, се е подписалъ на единъ отъ актоветѣ въ най-стария кодиксъ презъ 1796 г. по български...; сѫщиятъ, заедно съ другъ х. Стоянъ, се подписали пакъ на български въ единъ актъ презъ 1800 г., при преглеждане на епитропската смѣтка при митрополитската църква... Най-после, отъ кодикситѣ се установява, че българскиятъ елементъ въ Сѣресъ не е билъ пришелски, а мѣстенъ и постояненъ, защото въ разнитѣ актове и документи отъ XVII-я, XVIII-я и XIX-я вѣкъ българитѣ се явяватъ като собственици на недвижими имоти: лозя, дюкяни, кѫщи и др.“ (сс. IX—X).

Папагеоргиу е обнародвалъ, между другото (ib., pp. 267—269), едно послание на сѣрския митрополитъ Гавриилъ (1735—1745) отъ 1735 г. (ср. p. 262). Посланието засѣга нѣкои отъ българскитѣ села и затова е твърде важно. Следъ единъ витиеватъ уводъ, митрополитътъ изказва учудването си, че нѣкои отъ близкитѣ му предшественици (ὧν ἡ μνήμη νεαρά τέ ἐστι καὶ νεωτερισμὸν ἐπεισάξασα), като пренебрегнали стария обичай и преданието, продали нѣкои енории съ „такава дързость и злоупотрѣба на епископската власть, че ги предоставили не само на свещеници, но повечето на миряни“ (ὥστε οὐχ ἱερεῦσι μόνον ἀλλὰ τοῖς πλείοσι λαϊκοῖς ταύτας ἐκδοῦναι). „Не друго, но нѣкакви кръчми (καπηλεῖα) бѣха храмоветѣ божии и, както казва Спасительтъ, търговски домове и работилници на майстори и занаятчии“. Тѣзи лица, на които било възложено свещенослужението, били такива, че нито били „благочестиво възпитани“ (οὔτε γὰρ τούτους εὕρομεν ἀγωγῆς εὐαγοῦς), но стояли така далече отъ Църквата и нейния редъ, че нѣкои отъ тѣхъ дори съвсемъ не знаели да четатъ (Ἐκκλησίας τε καὶ ἐκκλησιαστικῶς τοσοῦτον ἀπέχοντας ὅσον οὐδὲ γραμμάτων ἀναγνώσεως οὐδόλως ἠμμένους τινάς). Митрополитътъ смѣталъ за ненуждно да посочва другата тѣхна непригодность спрямо Църквата (ἡ ἄλλη ἀνοικειότης αὐτῶν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν), тъй като тѣ били повече митари (τελῶναί τινες), отколкото „попечители на душитѣ и тълкуватели на Светото Писание“. Митрополитъ Гавриилъ изрежда, по-нататъкъ, онѣзи епархии, които сѫ били дадени на подобни лица отъ нѣкои негови предшественици. Такъвъ е билъ предстоятельтъ на църквата отъ село Вишени (τὴν ἐνορίαν τῆς Βύσανης), поставенъ отъ митрополитъ Антима (1678—1706). Подобни предстоятели приемникътъ му Стефанъ (1706—1728) поставилъ, между другото, въ Броди (τὴν Βροντοῦ), Чърпища (τὴν Τζιρπίσταν), Ахино (τὴν Ἀχινοῦ), Хумникъ (τὸ Χούμνικον), Горно Крушево (τὰς Ἄνω Κρούσοβας) и Везникъ (τὸ Βεζνίκον). Предходникътъ на Гавриила, митрополитъ Партений (1728—1735) далъ по сѫщия начинъ енориитѣ на Броди (τὴν Βροντοῦ) и Горно Крушево (εἰς τὰς Ἄνω Κρούσοβας). Тѣзи енории сѫ били, въ сѫщность, продавани на известни лица, като при това, както се вижда отъ думитѣ на митрополита, нѣкои отъ тѣхъ били продадени не само на едно лице, а на четири лица едновременно (τούτων δὲ τῶν ἐνοριῶν εὑρομέν τινας οὐ μίαν ἑνὶ πεπραμένας ἀλλὰ καὶ τέτταρσι μίαν, συντροφικῶς τελωνοῦσι τὰ εἰσοδήματα, καὶ τελωνῶν αὐτῶν χεῖρον, εἴπερ οὐδ' ἐκείνοις ἐφ' ὅρῳ ζωῆς ἐπετρέπετο ἡ συντροφία). По-нататъкъ митрополитътъ разказва за взетитѣ отъ него мѣрки за отстранението на тѣзи неуредици. Споредъ неговитѣ думи, той успѣлъ да въдвори властьта си въ тѣзи епархии и да въведе известенъ редъ. Писмото показва, колко окаяно е било църковното управление на гърцитѣ въ тѣзи български области, щомъ като въ редица села съ църковнитѣ длъжности се е вършела безогледна симония.

II. Монастирътъ св. Иванъ Предтеча

На около часъ и половина северно отъ Сѣръ, прикжтанъ въ една дълбока долина на планинското разклонение на Карадагъ и Боздагъ, се намира монастирътъ Св. Иванъ Предтеча. Монастирътъ е билъ основанъ отъ епископа на Ежово Иоаникий (1270—1175) и отъ неговия племенникъ Иоанъ, епископъ на Зъхна. За миналото на този монастиръ и за пазенитѣ въ него документи и старини е писано доста много. Най-доброто описание представя книгата на бившия игуменъ на монастира Христофоръ († 1916): Προσκυνητάριον τῆς ἐν Μακεδονίας τῇ πόλει Σερρῶν σταυροπηγιακῆς Ἱ. Μονῆς τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου παρὰ Χριστοφόρου ἱεροδιδασκάλου καὶ ἡγουμένου (Λιψίᾳ [въ сжщность Сѣръ] 1904). Въ по-ново време монахътъ Гаврилъ Кунтиадисъ е издалъ друга история на монастира, но далечъ по-малоценна и твърде тенденциозна (Γαβρ. Κουντιάδης, Ἱστορία καὶ περιγραφὴ τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ τιμίου Προδρόμου Σερρῶν, Θεσσαλονίκη 1922). Сведения за монастира сж събрани сжщо у Παπαγεωργίου, Byz. Zeitschr., III (1864), pp. 308—329; К. Г. Ζησίου, Μακεδονίας χριστιανικὰ μνημεῖα (Ἀθήναις 1914: Ἀπόσπασμα ἐκ τῶν Πρακτικῶν τοῦ 1913 τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας, pp. 44—67); Εὐ. Στράτης, Ἡ Ἱερὰ μονὴ τοῦ τιμίου Προδρόμου παρὰ τὰς Σέρρας (Δελτίον χριστ. ἀρχαιολ. ἑταιρείας, II (1926), pp. 3—13). За гръцкитѣ срѣдновѣковни документи на монастира писаха A. Soloviev, Les diplômes grecs de Menoikeon attribués aux souverains byzantins et serbes (Byzantion, IX (1934) pp. 297—325; Στ. Κυριακίδης, Τὰ χρυσόβουλλα τῆς παρὰ Σέρρας μονῆς τοῦ Προδρόμου, въ Εἰς μνήμην Σπ. Λάμπρου, Ἀθήναις 1935, pp. 529—544; Fr. Dölger, Die Urkunden des Johannes—Prodromos-Klosters bei Serrai (SB. d. Bayerischen Akad. d. Wiss., ph.-hist. Abt., 1935, Hf. 9). Типикътъ на монастира бѣ обнародванъ отъ M. Jugie, Le typicon du monastère du Prodrome au Mont Ménécée, près de Serrès (Byzantion, XII (1937), pp. 25-69). Седалището на основателя на монастира — именно селото Ежово въ Сѣрско (при Нигрита), сжществува и до днесъ и носи чисто българско име (Ἐζίβαι, Ἐζέβαι, преведено на гръцки Ἐχῖνος (вж. сведенията у Iv. Dujčev, Eževo, Studia hist-phil. Serdicensia, I (1938), p. 224; да се прибави още посочването на J. Hammer, Geschichte der Osm. Reiches, I (Pest 1834), p. 47). Но заедно съ това изпъква и въпросътъ: ако епископското седалище на ктитора е българско, то каква ще да е била народностьта на създателя на монастира и на основателитѣ монаси?...

Монастирътъ представя едно отъ най-важнитѣ духовни огнища въ източна Македония, та неговото минало заслужава да бжде проучено по-обстойно и задълбочено. Това се налага особено поради факта, че въ писанията на гръцки, па и на чужди учени, монастирътъ се посочва като създание на гръцката народность. Сѣрското поле и близкитѣ области до неотдавна бѣха населени съ гжсто българско население. Именно българитѣ отъ сѣрскитѣ, неврокопскитѣ, демирхисарскитѣ села и отъ другаде сж били едни отъ главнитѣ поддръжници на монастира и негови най-щедри дарители. Измежду българитѣ отъ тѣзи села сж се набирали монаси и монастирски управници. Редица надписи въ монастира свидетелствуватъ за голѣмото участие на българското население въ живота на монастира. Ето нѣкои отъ тѣзи надписи:

1) Надписъ върху голѣмо сребърно кандило:

εις την ιεραν μονην τȣ τιμιȣ προδρομȣ ⁝ αφιερωμα των ευσεβων
χριστιανων ⁝ τȣ χωριȣ γολεσοβων ⁝ διμηρισαριȣ ⁝ 1852

сиречь: „На светия монастиръ на пречестния Предтеча. Посвещение (даръ) отъ благочестивитѣ християни отъ село Голешово Димиръ-хисарско 1852“. Споредъ В. Кѫнчовъ, Македония. Етнография и статистика (София 1900), с. 184, то е било чисто българско село съ 1250 жители. Въ началото на този надписъ, както и на повечето отъ следнитѣ надписи, стои монограмътъ на монастира, съставенъ отъ сплетени букви съ значение Μονὴ Προδρόμου.

2) Надписъ върху сребърно кандило:

αφιερωμα : ης τιν ϰατα σερρας : ηεραν μονιν : τȣ τιμιȣ προδρομȣ : παρα της πολιξενης : μοναχης διμιτριȣ : θεοδωρας ϰε νιϰολινȣς : χωριον σϰριζȣβας : 1852

сиречь: „Посвещение на светия монастиръ на пречестния Предтеча при Сѣръ отъ монахиня Поликсения, Димитъръ, Теодора и Николинъ (отъ) село Скрижово 1852“. Село Скрижово се намира въ Зъхненско (споредъ Кѫнчовъ, п. с., с. 181, чисто българско село съ 1680 жители).

3) Надписъ върху сребърно кандило:

† εις την : ιεραν μονην : τȣ τιμιȣ προδρομȣ : αφιερωμα : των ευσεβων χριστιανων : τȣ χωριȣ λιμπαχȣβα [отдолу нѣщо зачертано] : νευροϰοπιȣ : 1852 : πανȣ : ης σερας

сиречь: † На светия монастиръ на пречестния Предтеча посвещение отъ благочестивитѣ християни отъ село Либахово Неврокопско 1852. Пано изъ Сѣръ“. Споредъ Кѫнчовъ (п. с., с. 194), селото е имало по негово време 1660 българи и 60 цигани. Освенъ неправилния написъ Σερας вм. Σερρας, трѣбва да се отбележи и грѣшката ης вм. ἐξ. Майсторътъ Пано (Πανȣ) въ своя подписъ е проявилъ своето недобро познаване на гръцкия езикъ, като вмѣсто ἐξ Σέρρας е написалъ ης Σερας „изъ Сѣръ“. Този български майсторъ отъ Сѣръ е вмъкналъ тукъ неволно дума отъ своя роденъ езикъ: ης „изъ“, вмѣсто гръцкото ἐξ. Тъй като повечето отъ кандилата сѫ еднакви по направа и написъ на буквитѣ, тѣ вѣроятно ще да сѫ правени все отъ сѫщия майсторъ.

4) Надписъ върху сребърно кандило:

† εις την : ιεραν : μονην : τȣ τιμιȣ : προδρομȣ : αφιερομα : των ευσεβων : χριστιανων : τȣ χοριȣ : σϰριζȣβας : 1852 †

сиречь: „† На светия монастиръ на пречестния Предтеча посвещение отъ благочестивитѣ християни отъ село Скрижово 1852 †“.

5) Надписъ върху сребърно кандило:

† εις : την : ιεραν : μονην : τȣ : τιμιȣ : προδρομȣ : αφιερωμα : τεωργιȣ [! вм. γεωργιȣ] μαριας : ιωανȣ : δημȣ : ϰαι : χριστȣ : 1852 : σϰριτζȣβας : χωριȣ †

сиречь: „† На светия монастиръ на пречестния Предтеча посвещение отъ Георги, Мария, Иванъ, Димо и Христо. 1852. Село Скрижово †“.

6) Надписъ върху сребърно кандило:

> εις ⁝ την ⁝ ιεραν ⁝ μονην ⁝ τȣ τιμιȣ ⁝ προδρομȣ ⁝ αφιερωμα ⁝ των
> ευσεβων⁝ χριστιανων⁝ τȣ χωριȣ⁝ σφολινȣ⁝ 1852 †

сиречь: „На светия монастиръ на пречестния Предтеча посвещение отъ благочестивитѣ християни отъ село Сфолино 1852 †“. Това е, очевидно, с. Свелино (Свилиносъ, Шилиносъ), Зъхненско (за него вж. у Кѫнчовъ, п. с., сс. 25, 182). Думата τηv въ началото е написана съ лигатура.

7) Надписъ върху сребърно кандило:

> εις την ιεραν μονην⁝ τȣ τιμιȣ⁝ προδρομȣ αφιερωμα των ευσε-
> βων⁝ χριστιανων⁝ τȣ χωριȣ⁝ καρτζȣβας 1852

сиречь: „На светия монастиръ на пречестния Предтеча посвещение отъ благочестивитѣ християни отъ село Кърчово 1852“. Село Кърчово въ Демиръ-хисарско е било чисто българско селище (вж. Кѫнчовъ, п. с., с. 184; имало 1150 жители).

8) Надписъ върху сребърно кандило:

> αφιερομα⁚ προς την ηεραν⁝ μονιν τȣ τιμιȣ προδρομȣ⁝ απο το ισνα-
> φιον τον κιριων⁝ αμπατζιδων⁝ 1852⁝ σερρας⁝

сиречь: „Посвещение на светия монастиръ на пречестния Предтеча отъ еснафа на господа абаджиитѣ 1852. Сѣръ“. За отбелязване е лигатурата на буквитѣ π и ρ въ думата πρός въ началото на надписа. Въ текста на надписа сѫ допуснати нѣколко правописни грѣшки: αφιερομα вм. ἀφιέρωμα, ηεραν вм. ἱερὰν; μονην вм. μονὴν; απο το ισναφιον вм. ἀπὸ τοῦ ἰσναφίου; τον κιριων вм. τῶν κυρίων.

9) Надписъ върху позлатенъ сребъренъ кръстъ, съ дървена часть и ценни камъни:

> † ο παρον σταυρος ηπαρχη τȣ παπα ιοανη απο τιν απανȣ βροτȣ
> κε τον αφηεροσε ης τον τιμιον προδρομον δηα ψηχης

сиречь: „† Този кръстъ принадлежи на попъ Иванъ отъ Горно Броди и той го посвети на пречестния Предтеча за душата (си)“. Горно Броди е голѣмо българско село въ Сѣрско (споредъ Кѫнчовъ, п. с., с. 176, съ 6,100 жители българи). Въ надписа сѫ допуснати множество правописни грѣшки: ηπαρχη вм. ὑπάρχει; τιν вм. τὴν въ смисълъ ἀπὸ τοῦ χωρίου; Βροτȣ вм. Βρόντȣ; αφηεροσε вм. ἀφιέρωσε; ης вм. εἰς; δηα вм. διά; ψήχης вм. ψυχῆς. За историята на българщината на това село е важенъ приносътъ на Н. Трайковъ, Македонскитѣ българи отъ четата на Христо Ботевъ. Атанасъ Николовъ отъ с. Горно Броди, Сѣрско (= в. Зора, бр. 6586, отъ 1. VII. 1941).

10) Върху единъ мраморенъ свѣщникъ предъ олтара въ голѣмата монастирска църква се чете надписъ:

εις μνημόσυνον Δήμο Ζαχαρίνα καὶ Μαρίνης 1871

сиречь: „За упоменание на Димо, Захарина и Марина 1871“. На втория мраморенъ свѣщникъ стои надписъ:

δια συνδρομης γερο μαρινου εις μνημοσυνον των γονεων τοῦ [?] 1871

сиречь: „Съ спомоществуванието на дѣдо Маринъ за упоменание на неговитѣ родители 1871“.

11) Сѫщиятъ „дѣдо Маринъ“ е подарилъ още единъ мраморенъ свѣщникъ, върху който има надписъ: αφιερωμα τȣ γερω Μαρηνȣ δια μνημοσυνον τȣ̃ καὶ τῶν γονέων τοῦ. 1870, сиречь: „Посвещение на дѣдо Маринъ за упоменание негово и на родителитѣ му. 1870“.

12) Върху бронзовъ свѣщникъ въ старата монастирска църква:

Τὸ παρὸν μανουάλια [?] διὰ χερὸς
Νηδελκȣ κε τȣμȣ διεξοδου Νηκολα
φερμαντζη ἐκ Σταρτζηστα 1755

сиречь: „Този свѣщникъ е направенъ отъ рѫката на Недѣлко и съ иждивение мое Никола Ферманджия отъ Старчища“. За село Старчища въ Неврокопско се знае отъ Кѫнчовъ, п. с., с. 194, че по негово време е имало 1,700 българи, 520 турци и 24 власи, а никакви гърци. Въ текста на надписа стои χερὸς вм. χειρὸς; Νηδελκȣ вм. Νεδελκȣ; τȣμȣ διεξοδου значи τοῦμοῦ [τοῦ ἐμοῦ] δι’ἐξόδου — лошъ изразъ. За думата μανουάλια вж. Du Cange, Gloss. gr., s. v.

Обр. 1.

13) Върху голѣмъ бронзовъ свѣщникъ се чете надписъ:

1870. Ἔργον Ἀθανασί[ου] Κοΐτσου ἄνω Βροντινοῦ

сиречь: „1870. Творба на Атанасъ Койчевъ горноброденецъ“. Не е ясно, дали Атанасъ Койчевъ е билъ майсторътъ на свѣщника или пъкъ е дарительтъ.

14) Въ монастирската църква Св. Никола се намира стененъ надписъ:

ανανεώθη ἡ ζωγραφία τȣ αγιȣ νικολάȣ δι’ ἐξόδȣ κ(αὶ) δαπάνῃ τοῦ
τιμιωτάτου γέρω Στογιάνη βȣκορεσλῆ ἀπὸ χωρίον ἐπάνω βροτȣ 1852

сиречь: „Поднови се живописьта на свети Никола чрезъ иждивение и разходъ на препочтения дѣдо Стоянъ Букурешлията отъ село Горно Броди 1852“. На лѣво на стената се четатъ имената, очевидно, на ктиторитѣ, които трѣбвало да бѫдатъ споменувани при църковнитѣ служби:

Στοΐανε, Ζαχαρίνȣ, Πέτκω, Γρȣδȣ, Δημητρίȣ, Γρȣδȣ.

Името Γρȣδȣ — **Грѹдъ, Грѫдъ** е познато у насъ още отъ срѣдновѣковието. Въ приписка отъ 1313 год. се споменува попъ Грѫдъ въ село Виниче (Скопско) (вж. Йорд. Ивановъ, Български старини изъ Македония, с. 104). Въ времето на царь Михаилъ Шишмана (1323—1330) действувалъ българинътъ бояринъ Грѫдъ, изпратенъ презъ 1324 г. пратеникъ въ Цариградъ заедно съ болярина Панчо (J. Cantacuzenos, Hist., ed. B., I, p. 187, 9-10: ὁ Γρίδος καὶ ὁ Πάντζος; ср. за събитието у К. Иречекъ, История на българитѣ, изд. подъ ред. В. Н. Златарски, с. 226). Сѫщото име е било употрѣбявано и въ сръбскитѣ земи презъ XII и XIII в. (ср. Ст. Новаковиħ, Законски споменици, Београд 1912, сс. 377, 392, 572). У насъ и до сега се употрѣбяватъ личнитѣ имена Грудъ, Грудьо, Груйо, Груйчо, Груло Груда (ср. Г. Вайгандъ, Българскитѣ собствени имена, София 1926, с. 25).

15) На посребрена икона на Св. Иванъ Предтеча се чете надписъ, отъ който се разбира, че иконата е била направена съ иждивението на „благочестивитѣ [християни] въ село Броди“:

† Αὕτη ἡ σεβάσμιος εἰκὼν γέγονε διὰ δαπάνης τῶν εὐσεβῶν τῶν
ἐν τῇ κώμῃ Βροντοῦ. Ταῖς τοῦ Προδρόμου σου πρεσβείαις π(ερίσωζε
διὰ παντὸς τούτων τὴν κώμην. Τέχνη) Χρίστου τοῦ εξ Ἰωαννίνων
1779 ιανουαριου 24

сиречь: „Тази света икона бѣ направена съ иждивението на благочестивитѣ [християни] въ село Броди. Съ застѫпничествата на твоя Предтеча спаси (всѣчески тѣхното село. Изкуство) на Христо изъ Янина 1779 януарий 24“ (ср. изданието на К. Г. Ζησίου, op. c., p. 49).

16) Сребърната украса на едно Евангелие е била порѫчана, очевидно, отъ нѣкой българинъ, на име Мито или Мита, както това се вижда отъ запазения надписъ, написанъ на лошъ гръцки езикъ и съ неправиленъ правописъ:

† Μητα προσδεξαι προσκυνητοῦ δεήσ[ιν] τα$\overset{φ}{υ}$τυ[ν] μου ὅπως σον
ελεος ευρο[ι]τ[ο] με εν ωρα της τελευτης μου. 1762

сиречь: „Приеми тази молитва отъ менъ поклонника Мита, та твоята милость да ме намѣри въ часа на моята смърть. 1762“ (ср. Ζησίου, op. c., p. 49).

17) Въ трапезарията на монастира зографъ Недѣлко е нарисувалъ въ 1795 г. съ спомоществуването на терзиитѣ, вѣроятно въ Сѣръ, по западни образци различни украси (градски изгледъ, пристанище и др.), а задъ вратата е билъ поставенъ надписъ въ стихове:

Τοὺς οἴακας ἰθύνοντος τῆς πανιέρου ταύτης
Σταυροπηγιακῆς μονῆς τῆς σεβασμιοτάτης,
Τοῦ τρισολβίου Γέροντος, ὄντι Χριστομημήτου
Μεγάλου Σκευοφύλακος κυρίου Θεοκλήτου,

Ἀνεκαινίσθη ὁ παρὼν λίαν πεποικιλμένος
Οἰκίσκος ὁ περικαλλὴς καὶ καθωραϊσμένος.
Δαπάνη τε καὶ συνδρομῇ τῶν Πανεντιμοτάτων
Τζερτζίδων τῶν θεοφιλῶν καὶ πανευλαβεστάτων.

Ἀνάστου: Σίμου: καὶ Ναούμ: Πέτρου: Ἀθανασίου:
Παναγιώτου: Θωδωρῆ: Πέτκοῦ: Ἀναστασίου:
Μανώλη: Δούκα: Κωνσταντῆ: Μιχάλη: Γεωργίου:
Παναγιώτου: Θω[δωρῆ]: Γεώργη: Δημητρίου:

Καὶ πολυμέρους: τῶν πιστῶν τοῦ βαπτιστοῦ παιδίων,
ὧν τὰς ψυχὰς τάξον Χριστέ, ἐν σκηναῖς τῶν Ἁγίων.
Ἐζωγραφήθη δὲ παρὰ τοῦ θαυμαστοῦ Ζωγράφου
Νεδέλκου τοῦ ἀγχίνους καὶ ἱστοριογράφου.

Καὶ πέρας ἤδη εἴληφεν μὴν ἰανουαρίω,
Ἐν ἔτοι δὲ ἀπὸ Χριστοῦ τοῦ Κοσμοσωτηρίου
Πέμπτῳ καὶ ἐννενηκοστῷ πρὸς τοὺς Ἑπτακοσίους
Προσθέτοντές τα ἐπ’αὐτοῖς χρόνους ἔτι χιλίους
(ср. Ζησίου, op. c., p. 54).

За насъ е особено важно името на живописеца българинъ, за когото Ζησίου, op. c., p. 54, безъ да го именува, изказва мнение, че се билъ училъ на Западъ (ζωγράφος τις τὴν τέχνην ἐν τῇ Δύσει που παιδευθείς, οὐχὶ πολὺ ἀδέξιος). Между имената на иждивителитѣ „терзии“ (шивачи) е посоченъ нѣкакъвъ Петко, но е допустимо, че и другитѣ споменати шивачи: Анастасъ, Симо, Наумъ, Петъръ, Атанасъ, Панайотъ, Тодоръ и прочее, ще да сѫ били, ако не всички, то поне повечето българи занаятчии. За жалость, употрѣбата на гръцки християнски имена не дава възможность да се сѫди за народностния произходъ на тѣзи лица.

18) Въ свръзка съ изписването на монастирския храмъ презъ 1630 г. е важенъ единъ стененъ надписъ подъ една отъ вратитѣ:

† Ἀνιστορηθει ο θειος καὶ ἱερὸς ἄρτηξ της σεβασμιας καὶ βασιλικῆς μονῆς του τιμιου ενδοξου προφητου προδρομου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου δι’ ἐξόδου παντὸς τῶν τιμιοτάτων καὶ εὐγενεστάτων ἀμπατζήδων· κυρ Γεωργιου Μαυρουδι. Ζαγορη Σαρικυνοῦ. Πασχάλη Βούλτζηου. Δημητρίου Μαυρούδι. Κύρκου. Θεοδῶρου. Δημητριου. καὶ Χριστου Ἀρχιερατεύοντος τοῦ πανιερωτάτου μητροπολίτου Σερρῶν Κυροῦ Δανιήλ. ἡγουμενεύοντος δὲ τοῦ

πανοσιωτάτου καθηγουμένου κύρου Γαλακτίου, ἔτους ,ΖΡΛΗ (7138 = 1630). (ср. Ζησίου, op. c., p. 60).

Отъ надписа узнаваме, че артиксътъ на църквата е билъ изписанъ въ 1630 г., при сѣрския митрополитъ Даниилъ и игумена Галактионъ, съ срѣдствата на абаджийския еснафъ, именно Георги Мавруди, Загоръ (Ζαγόρη) Сарикина, Пасхалъ Вълчовъ (Βούλτζηου), Димитъръ Мавруди, Кирко, Тодоръ, Димитъръ и Христо. Кои други отъ тѣзи лица — освенъ Загоръ Сарикина и Пасхалъ Вълчовъ — сѫ българи е трудно да се установи.

19) Върху сребърната рѫка на една икона на Богородица се чете надписъ:

Δημος του Νικόλα ἀπο χοριον Θολον 1752
(ср. Ζησίου, op. c., p. 61).

Споредъ Кѫнчовъ, п. с., с. 182, по негово време въ с. Толосъ (Зъхненско) е имало само 150 турци християни и 50 цигани (ср. п. с., с. 68). Ако се приеме, че този Димо Николовъ е българинъ, това значи, че въ срѣдата на XVIII в. тамъ е имало и българско население.

20) На три икони на св. Богородица, Христа и Рождение Иоаново се чете единъ и сѫщи надписъ:

† Δέησις τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ Σάνδριου,
Μίτα, Βάσιου, Ἰωάνου. ετος 1776
(ср. Ζησίου, op. c., p. 61)

сиречь: „Моление на рабитѣ божии Сандрьо, Мита, Васьо, Иванъ. 1776 година“.

21) На единъ първосвещенически жезълъ се чете надписъ:

Ἡ παροῦσα βακτηρία ἐγένετο παρὰ τοῦ εὐγενεστάτου ἄρχοντος κιρ Ασαν καὶ ἐπροσηλώθη εἰς τὸν τήμιον Πρόδρομον ἔτους ,ΖΡΚΔ (7124 = 1616)
(ср. Ζησίου, op. c., p. 62).

Дарительтъ „велможа Асѣнь“ (ἄρχων Ἀσάν) ще да е нѣкоя отъ последнитѣ издънки на преселенитѣ въ Византия български Асѣневци, доживѣлъ до началото на XVII в. За тѣзи Асѣневци вж. изследването на Ѳ. Успенскій, Болгарскіе Асѣневичи на византійской службѣ въ XIII—XV вв. (ИРАИК, XIII (1908), сс. 1—16).

22) Водопроводътъ на мелницата извънъ монастира е билъ построенъ само съ срѣдствата на благородния и славенъ епитропъ на светия монастиръ господинъ Хаджи Петко Спандони басмаджия въ 1755 г.:

Οὗτος ὁ ὑδραγωγὸς ἐκ τῆς πηγῆς αὐτοῦ μέχρις ἐντὸς τοῦ μοναστηρίου ἐγένετο πάσῃ δαπανη τοῦ εὐγενεστάτου καὶ ἐπιτρόπου περικλεοῦς τοῦ ἱεροῦ μοναστηριου κυροῦ Χατζῆ Πέτκου Σπανδωνῆ βασματζῆ 1755 (ср. Ζησίου, op. c., p. 66). За съжаление, не е казано отъ где е билъ споменатиятъ тукъ епитропъ и дарител Хаджи Петко. Може, обаче, да се предполага, че той е произхождалъ отъ Сѣръ, гдето е билъ „басмаджия“ (търговецъ на платове).

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА СОФИЯ

Това сѫ само часть отъ надписитѣ въ монастира, като при другъ случай ще бѫдатъ обнародвани допълнително и други. Необходимо е да се добави, че сѫществуватъ сѫщо немалко надписи, въ които сѫ дадени само общохристиянски имена, та поради това не може да се опредѣли народностьта на споменатитѣ лица. Наистина, всички тѣзи надписи — даже отстрана на лица съ несъмненъ български произходъ — сѫ писани на гръцки езикъ. Ако и това действително да е така, то пъкъ, отъ друга страна, е не по-малко отличително и показателно, че езикътъ и правописътъ на тѣзи гръцки надписи е, почти безъ изключение, твърде лошъ. Това се дължи на факта, че всички тѣ сѫ били писани отъ люде, за които гръцкиятъ езикъ е билъ чуждъ. Български надписи отъ по-старо време не сѫ запазени, защото въобще повечето отъ монастирскитѣ старини произхождатъ все отъ по-ново време. Твърде вѣроятно е тѣ да сѫ били унищожени отъ гърцитѣ. Но и това, което е запазено, показва, че презъ последнитѣ два вѣка околното българско население е издържало, подпомагало и обдарявало въ всичко потрѣбно монастира. Очевидно, българитѣ отъ Сѣръ и околнитѣ села сѫ смѣтали монастира за своя светиня и сѫ се грижели за неговото поддържане и разхубавяване. По-голѣмата часть или почти всички монаси ще да сѫ били българи, защото не би могло да се допусне подобно добро отношение и грижливость отстрана на българското население къмъ монастиръ съ монаси гърци. Кой знае колцина българи се криятъ подъ имената на по-старитѣ монастирски братя и игумени! Въ монастирското училище добили образованието си мнозина отъ свещеницитѣ въ близкитѣ български села. Нѣкои отъ тѣзи монастирски възпитаници се помнятъ и до днесъ, а други сѫ още живи. Въ монастирската управа сѫ влизали българи, какъвто е случаятъ съ хаджи Петко Басмаджията презъ 1755 год. Засвидетелствувано е изрично, че украсата на монастира е била възложена на живописци българи — какъвто е, напр., зографъ Недѣлко, който се споменува презъ 1795 г. и въ чието лице се крие единъ все пакъ отъ нашитѣ ранни, ако и не първостепенни, художници.

Въ монастира Св. Иванъ Предтеча сѫ били запазени нѣкои фрески, за които дава сведения Cousinéry въ своя пѫтеписъ (ib., p. 220): Dans une des salles, qui précèdent l'église, se trouvait le portrait, de grandeur naturelle, du roi de Bulgarie, regardé comme le fondateur du monastére. Ce portrait, peint sur le mur, et réuni avec deux autres dans un même cadre, me parut trop fraîchement exécuté pour dater de la fondation du couvent. Sur cette objection, notre conducteur me répondit que dépuis peu d'années un peintre grec avait refraîchi toutes les peintures de cette salle, mais sans rien changer ni aux couleurs ni aux airs de tête, et qu'il pouvait le certifier comme témoin. Il ajouta, d'après les traditions conservées dans le monastère, que ce roi se nommait Estienne, qu'il tenait sa cour à Serrès, qu'il avait épousé Hélène, fille d'Andronic III (Paléologue), et soeur de Jean V, lequel eut pour collègue Jean-Cantacusène... Разбира се, гръцкиятъ ученъ Папагеоргиу (ib., pp. 309, 310) не забравя да изкаже несъгласието си съ тѣзи твърдения на Cousinéry.

Какво е било настроението на монаситѣ въ монастира презъ втората половина на миналия вѣкъ се вижда най-добре отъ едно писмо на сѣрския митрополитъ Неофитъ отъ 13 октомврий 1872 г. (вж. текста и превода у Йорд. попъ Георгиевъ — Ст. П. Шишковъ, п. с., сс. 8—10; ср. с. XII сл.). Следъ като самъ признава, че „две пети отъ населението на тази епархия сж българогласни“ (τὰ $^2/_5$ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ἐπαρχίας ταύτης εἰσὶ βουλγαρόφωνες), владиката се спира отдѣлно върху дейностьта на монаситѣ отъ монастира Св. Иванъ Предтеча: „Относно пъкъ тукашната св. обитель на св. Предтеча и други пжть съмъ писалъ до Църквата, че е огнище на панславизма, но не бѣхъ послушанъ. Вече за сетенъ пжть известявамъ, че ако Църквата не вземе съответнитѣ мѣрки, за да ограничи отцитѣ въ него, не само нашиятъ народъ ще загуби единъ светъ, старъ и пребогатъ монастиръ, но и изъ него ще се разпространи заразата и по всички тукашни мѣста поради връзкитѣ, които тѣзи (монаситѣ) иматъ съ жителитѣ. Относно това поискайте сведения и отъ светия братъ (епископа) на Драма, който миналата недѣля насмалко щѣше да стане жертва на пламенната си ревность“. (Περὶ δὲ τῆς ἐνταῦθα Ἱ. Μονης τοῦ Προδρόμου καὶ ἄλλοτε ἔγραψα πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, ὅτι εἶναι ἑστία τοῦ Πανσλαβισμοῦ, ἀλλὰ δὲν εἰσηκούσθην· καὶ ἤδη διὰ τελευταῖαν φορὰν ἀναγγέλω, ὅτι, ἂν ἡ ἐκκλησία δὲν λάβῃ τὰ κατάλληλα μέτρα διὰ νὰ περιορίσῃ τοὺς ἐν αὐτῇ Πατέρας, οὐχὶ μόνον θὰ ἀπωλέσῃ τὸ ἔθνος ἡμῶν ἕν Ἱ. Μοναστήριον, ἀρχαῖον καὶ πλουσιώτατον, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτοῦ θέλει διαδοθῇ τὸ μόλυσμα καὶ εἰς ἅπαντα τὰ ἐνταῦθα μέρη διὰ τὰς σχέσεις, τὰς ὁποίας ἔχουσιν οὗτοι μετὰ τῶν κατοίκων. Περὶ τούτου ζητήσατε πληροφορίας καὶ παρὰ τοῦ ἀδελ(φου) ἁγ(ίου) Δράμας, ὅστις τὴν παρελ(θὴν) κυριακὴν ὀλίγον ἔλειψε νὰ γίνῃ θῦμα τοῦ διακαοῦς ζήλου του). За каква случка става дума, при която насмалко щѣлъ да погине драмскиятъ гръцки владика въ началото на октомврий 1872 г. не е ясно. Възможно е да е станало нѣкакво сблъскване съ българитѣ или монастирскитѣ иноци. Най-после, следъ нѣколкото оплаквания на сърския владика противъ българскитѣ монаси отъ монастира, цариградскиятъ патриархъ Антимъ отправилъ до игумена на монастира предупредително писмо съ дата 15 януарий 1873 г. (вж. текста у Георгиевъ—Шишковъ, п. с., сс.10—11; ср. с. XIII). Патриархътъ пише между другото: „Съ скръбь узнахме по-преди, че нѣкои отъ вашия (иночески) съставъ се отклоняватъ отъ кржга на монашеския животъ, който сж избрали, и се бъркатъ въ неподходнитѣ тѣмъ начинания (πραξικοπήματα) на българомислящитѣ, та не само съблазняватъ съвѣстьта на вѣрнитѣ, но и навличатъ срамъ на светата ваша обитель. Писахме ви потрѣбното, като обърнахме вниманието на ваше преподобие да се ограничатъ и прекратятъ напълно тѣзи дѣла на съблазънь. Но понеже, споредъ по-нови сведения, тѣ, за жалость, се увеличаватъ, и се вършатъ священодействия безъ каноническо позволение на мѣстната църковна власть, та убежденията на проститѣ и незлобиви християни биватъ смущавани, тъй като се разклащатъ поради душегубителнитѣ и противоправославни внушения, ние съ църковна предпазливость решихме да подновимъ нашитѣ увещания и да ви обърнемъ внимание да не се повтарятъ отъ малобройни ваши монастирски събратя подобни дързостни деяния, които хвърлятъ вина върху цѣлото братство въ светата ваша обитель. Заедно съ това ви предупреждаваме настоятелно, че ако откриете нѣкого отъ подвизаващитѣ се въ светия вашъ монастиръ отци да не се ограничава въ кржга на своя монастирски животъ, но да прекрачва границитѣ му и да предизвиква общо осѫждане спрямо васъ всички, обадете го на Църквата, за да бѫдатъ взети срещу него потрѣбнитѣ мѣрки. Прочее, очакваме въ най-скоро време сведения отъ васъ относно това ...“. († Ἄνθιμος ἐλέῳ θεοῦ Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης καὶ Οἰκ(ουμενικὸς) Πατριάρχης. Ὁσιώτατοι ὅ,τε ἡγούμενος καὶ λοιποὶ πατέρες τοῦ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Σερρῶν κειμένου ἱεροῦ ἡμετέρου Πατριαρχικοῦ καὶ Σταυροπηγιακοῦ Μοναστηρίου τοῦ τιμίου Προδρόμου, τέκνα ἐν Κυρίῳ ἡμῶν ἀγαπητά· χάρις εἴη ὑμῖν καὶ εἰρήνη παρὰ θεοῦ. Μετὰ λύπης πληροφορηθέντες προλαβόντως, ὅτι τινὲς τῶν τῆς ὁλομελείας ὑμῶν ἐκτρεπόμενοι τοῦ κύκλου τῆς μοναδικῆς πολιτείας, ἣν ἡρετίσαντο, καὶ εἰς τὰ μὴ ἀνήκοντα αὐτοῖς τῶν βουλγαροφρόνων πραξικοπήματα ἐπιμιγνύμενοι, οὐ μόνον τὰς συνειδήσεις τῶν πιστῶν σκανδαλίζουσιν, ἀλλὰ καὶ τῇ ἱερᾷ ὑμῶν Μετανοίᾳ ὄνειδος περιάπτουσιν, ἐγράψαμεν ὑμῖν τὰ δέοντα, ἐπιστήσαντες τὴν προσοχὴν τῆς ὑμῶν ὁσιότητος εἰς περιστολὴν καὶ τελείαν κατάπαυσιν τῶν τοιούτων σκανδαλωδῶν πράξεων· ἀλλ' ἐπειδὴ αὗται κατὰ νεωτέρας πληροφορίας δυστυχῶς ἐπιτείνονται, καὶ ἱεροπραξίαι τελοῦνται ἄνευ τῆς κανονικῆς ἀδείας τῆς ἐπιτοποίου ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς, καὶ αἱ πεποιθήσεις τῶν ἁπλῶν καὶ ἀκάκων χριστιανῶν καταῤῥαδιουργοῦνται κλονούμεναι διὰ ψυχοφθόρων καὶ ἀντορθοδόξων εἰσηγήσεων, ἔγνωμεν προνοίᾳ ἐκκλησιαστικῇ, ἐπαναλαμβεῖν τὰς προτροπὰς ἡμῶν, καὶ προσεκτικοὺς ὑμᾶς καταστῆσαι εἰς τὸ μὴ ἐπαναληφθῆναι παρὰ τῶν εὐαρίθμων συμμοναστηριακῶν ὑμῶν τὰς τοιαύτας παρατόλμους πράξεις, τὰς ἐνοχοποιούσας τὴν ὁλομέλειαν τῆς ἱερᾶς ὑμῶν Μετανοίας, ἅμα δὲ καὶ ἐντόνως παραγγεῖλαι ὑμᾶς, ἵνα ἐὰν κατίδητέ (?) τινα τῶν ἐν τῇ ἱερᾷ Μονῇ ὑμῶν ἐνασκουμένων Πατέρων μὴ περιοριζόμενον ἐν τῷ κύκλῳ τοῦ μοναδικοῦ αὐτοῦ βίου, ἀλλ' ὑπερβαίνοντα τὰ ὅρια αὐτοῦ καὶ τὴν κοινὴν κατάκρισιν πρὸς ὅλους ὑμᾶς διεγείροντα, καταγγείλητε τοῦτον πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἵνα ληφθῶσι τὰ ἀνήκοντα κατ' αὐτοῦ μέτρα. Ὅθεν καὶ ὅσον τάχος περιμένομεν τὰς περὶ τούτου πληροφορίας ὑμῶν...).

Иноцитѣ отъ св. Иванъ Предтеча сѫ били обвинени, прочее, въ това, че действуватъ като „българомислящи“, което представяло голѣма опасность за гръцизма. Не е ясно въ какво точно се е проявила тази дейность. Въпрѣки предупрежденията на патриарха, монаситѣ не се покорили. Напротивъ, най-последнитѣ сведения до патриарха гласѣли, че тѣзи „дѣла на съблазънь“ се усилвали и се вършели „священодействия безъ каноническо позволение на мѣстната църковна власть“. Тѣзи думи на патриарха разкриватъ сѫщината на работата: въ монастира, очевидно, се священодействувало на български езикъ, безъ да се иска позволение на владиката гръкъ въ Сѣръ. Не е известно какви сетнини е имало патриаршеското писмо, но може да се предполага, че сѫ били взети сурови мѣрки противъ монаситѣ българи. Нѣколко други писма описватъ още по-добре защо сѫ били преследвани монаситѣ. Въ едно писмо отъ монастира до патриарха се казва, че въ монастирското училище обучението се водѣло на гръцки езикъ, но ученицитѣ били „въ най-голѣмата часть младежи българогласни изъ селата на съседнитѣ три епархии“, именно Драма, Сѣръ и Мелникъ (οἱ πλεῖστοι βουλγαρόγλωσσοι νέοι ἐκ τῶν χωρίων τῶν γειτονικῶν τριῶν ἐπαρχίων... τοῦ ἁγίου Δράμας, τοῦ ἁγίου Σερρῶν καὶ τοῦ ἁγίου Μελενίκου; вж. М. Γεδεών, Ἔγγραφα πατριαρχικὰ καὶ συνοδικὰ περὶ τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1908, p. 507 sqq.; ср. Й. Ива́новъ, Български старини изъ Македония, с. 225). Въ друго писмо на игумена и останалитѣ братя се заявява, че въ монастирското училище имало „повече отъ 40 ученика отъ околнитѣ българогласни села“ (ἐκ τῶν πέριξ βουλγαροφώνων χωρίων ὑπὲρ τοὺς 40 μαθηταί; Γεδεών, ib., p. 488; Й. Ивановъ, п. с., с. 225). Тѣзи особени прояви на българщината въ монастира се обясняватъ съ това, че преобладаващето мнозинство на иноцитѣ сѫ били българи. Това се потвърждава изрично отъ едно писмо на сѣрския митрополитъ Неофита до патриарха: „Забелязвамъ, прочее, че тритѣ четвърти отъ подвизаващитѣ се въ казания монастиръ отци сѫ българогласни, а останалитѣ гърци сѫ едва една четвърть“ (Σημειῶ δέ, ὅτι τὰ 3/4 τῶν ἐν τῇ ῥηθείσῃ μονῇ ἐνασκούντων πατέρων εἰσὶ βουλγαρόφωνες καὶ μόλις τε 1/4 εἰσιν οἱ διαμείναντες Ἕλληνες; Γεδεών, ib., p. 484; Й. Ивановъ, п. с., 225). Преследванията на гръцкото духовенство, обаче, станали причина да се прекрати до голѣма степень дейностьта на монастира като огнище на българщината. Все пакъ, мнозинството отъ монаситѣ били българи дори до Свѣтовната война (ср. Георгиевъ — Шишковъ, п. с., с. XIII). Всички стареи отъ монастирската управа били българи изъ близкитѣ села, а само игуменътъ билъ гръкъ, доведенъ нарочно нѣкѫде отъ малоазиатскитѣ краища.

Въ монастира днесъ е запазена една кондика, въ която сѫ преписани въ неотдавнашно време различни документи. Между другото е запазено едно писмо отъ игумена Дионисий отъ 20 мартъ 1884 г. отъ София. Игуменътъ по това време, кой знае защо, се намиралъ въ София, узналъ нѣщо за царь Иванъ Асѣня II (1218—1241) и затова се загрижилъ, дали не може да се установи нѣкаква връзка между този владѣтель и монастира. Въ края на писмото си игуменътъ пише: νομίζω εἰ [?] ἓν τῶν 4ῶν χρυσοβούλλων ἀναφέρῃ τὸν Ἰωάννην Ἀσάν,° ἂν ἔχῃ σχέσιν καὶ σύνδεσμον, ἢ ἱστορικὸν τε πολὺ θὰ παρακαλῶ νὰ τὸ ἀντιγράφειτε καὶ νὰ μου τῷ [!] στέλητε..., сиречь: „Мисля, ако нѣкой отъ четиритѣ хрисовула споменува Иванъ Асѣня, ако има съотношение и връзка или нѣщо историческо, много ще моля да го препишете и да ми го изпратите...“.

III. Монастирътъ Св. Богородица въ Кушница-планина

Въ дебритѣ на Пангей или днешна Кушница-планина се крие монастирътъ Св. Богородица, който сега е мѫчнодостѫпенъ. Нарочно обстойно описание на този монастиръ, доколкото зная, не сѫществува, ако и да се споменува името му въ различни писания. Сведения за него сѫ дадени главно въ книгата на К. Г. Ζησίου (op. c., pp. 68—87) и въ брошурата на Εὐστράτιος Ι. Δράκος, Ἱστορία τῆς Εἰκοσιφοινίσσης μονῆς ἐπὶ τοῦ Παγγαίου καὶ ἁγιολογία τῆς Λέσβου (Δράμα 1926, 20 сс.), която съдържа съвършено оскѫдни сведения. Очевидно пресилено е твърдението, че първитѣ основи на монастира сѫ били положени презъ V—VI в. Споредъ сведенията на Δράκος (op. c., pp. 4—5), на монастира презъ 1707 г. е билъ подчиненъ монастирътъ Св. Георги въ Родоливо, нареченъ Βουρίκος (Борика?). Съ срѣдства на монастира сѫ били съградени църквитѣ въ селата Коромища (Κορομίστα), Черепляне (Τσερεπλάνη, 1853 год.), църквата Св. Параскева между Родоливо и Вълчища (Βουλτσίστη). Монастирътъ е ималъ метоси на различни мѣста, между другото въ: Родоливо, Довища (Δοβέστα), Семалто (Σεμάλτος, споменато въ Ватопедската грамота на царь Иванъ Асѣня II), Правища (Προβίστα), Плѣвна (Πλεύνα), Крушово (Κρουσόβα), Бѣлотинца (Μπελοτίντσα), Вълчища (Βουλτσάστα)... По-старото и, изглежда, истинско име на монастира е било Кушница (Κουσνίτζα) или Кошница (Κοσύνιτζα), както с името на планината. Едва въ по-ново време гърцитѣ направили опитъ да наложатъ измисленото име Εἰκοσιφοινίσση, Κοσσυφοινίσση „Двадесеть палми“, което наименование ужъ му било дадено поради нѣкаква икона, а по-късно било извратено въ „Кушница“. Въ най-старитѣ надписи е засвидетелствувана българската форма на името: Κοσν(ι)σ(η) въ надписъ отъ 1767 г. (Ζησίου, op. c., p. 70), Κοσννηζας въ надписъ отъ 1788 г. (ib., pp. 70—71: въ надписа се споменува нѣкой-си „Георги Михалъ Пишка“ — Γιοργι Μηχαλι Πισκα!), μωναστηριου της Κοσνίτζας (ib., p. 73) и особено въ надписа отъ 1628 г.: ἡ πύλη τῆς θείας καὶ ἱερᾶς μονῆς καὶ σταυρωπηγϊακης καὶ πατριαρχικης τῆς ἐπονομαζωμενης Κουσϋνίτζου... (ib., p. 83). За формата на името ср. също Ἀ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, Виз. Вр., II (1895), с. 629: за монаха Теофанъ отъ монастира Κοσινίτζη презъ 1602 г. За същия този монахъ, който craналъ епископъ на Сѣръ, е запазено сведение въ хрониката на попъ Синадина отъ Сѣръ, като е дадена най-старата форма на името на монастира: ζρω (1602) ἐγείνην νέος ἀρχιερεὺς Σερρῶν ὁ κῦρ Θεοφάνης ἐκ τὴν Κοσύνιτζα... (вж. извадки отъ тази хроника у Σπ. Λάμπρος, Τὸ χρονικὸν τοῦ παπὰ Συναδίνου, въ Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος, II 8 (1889), pp. 640—650; p. 643). Ср. за разнитѣ имена и за Κόσνιτζα и у Ζησίου, ib., p. 68 n. 1.

Също и въ този монастиръ намираме дарения на околното българско население. На сребърна чаша (φιάλη) за освещение се чете надписъ съ имената на дарителитѣ българи отъ село Броди:

> † Δεισης τον δουλον του Θεου Δημιτριου Θεοδορου Μαρινι Δημκο Διμο Θεωδορου χοριο Βροντου αφηεροθι εις μοναστιριον τις Παναγιας Κοσφυνι[τζας]
>
> (вж. Ζησίου, ib., p. 71)

сиречь: „Умоление на рабитѣ божии Димитрия, Тодора, Марина, Димко, Димо, Тодора (отъ) село Броди; посветено на монастира на Богородица Кушница“. Надписътъ, неиздържанъ въ езикъ и правописъ, ще да произхожда отъ началото на XIX в. На икона на св. Богородица се чете:

> Παναγία Θεοτόκε βοήθησον τοὺς δούλους σου Διμο
> (вж. Ζησίου, ib., p. 79).

За жалость, надписътъ сякашъ не е довършенъ и не е указанъ нигде произходътъ на спо́менатия Димо. Върху вратата на храма се вижда надписъ, отъ който трѣбва да се заключи, че спомоществуватели за направата ѝ ще да сж били жители отъ с. Крушово въ 1811 г.

> Ιοανι 1811 Κρουσιβο
> † Νικολα
> † Πετρε
> (вж. Ζησίου, ib., p. 80).

На вънншата врата се чете надписъ съ името на дарителя:

† Δέισις τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ Στουανου Τζύρτζι 1775
(вж. Ζησίου, ib., p. 80)

сиречь: „Моление на рабитѣ божии [вм. раба божий] Стоянъ Чирчи 1775".

Важенъ е и надписътъ върху аналой съ името на село Клиново (Κλινοβο) отъ 1742 г.:

† 1742 ἐν μη(νὶ) μαρτιου εις τους Κ υΓουμενευοντος Παΐσιος
ιερομο ναχος Μαστορις Ιωανου ιε ρεος εκ κομις Ἑ Κλινοβός
(вж. Ζησίου, ib., p. 80).

Тъй като въ близкитѣ околности не се намира такова село (може би изчезнало?), би могло да се предположи, че ще да е било българското село Калиново (Кукушко; за него вж. у Кѫнчовъ, п. с., с. 165).

Въ своя пѫтеписъ Cousinéry разказва (op. c., pp. 205—206) нѣщо и за монастира Кушница. Като споменува за едни градини въ Сѣрската околность, той добавя: La plus vaste de ces jardins est une propriété d'un monastère... auquel on donne le nom Panaghia Cosfinitza, nom qui paraît signifier la vierge au panier". Очевидно, на френския консулъ е било обяснено отъ мѣстното българско, а може би и гръцко население, че монастирътъ се е наричалъ „Кушница", сиречь „Кошница". Разбира се, гръцкиятъ ученъ Папагеоргиу (op. c., p. 291) изказва недоволството си отъ подобно тълкувание на името, ако и да признава самъ (ib., p. 290), че народното име на монастира е Κοσινίτσας.

* * *

Въ нѣкои отъ нашитѣ бѣломорски градове сѫ запазени надписи отъ византийската епоха. Тѣзи надписи не сѫ били проучвани, доколкото можахъ да установя. А тѣ заслужаватъ внимание, защото засѣгатъ историята на бѣломорската область презъ срѣдновѣковието. Тукъ обнародвамъ нѣкои отъ тѣхъ

I. Гюмурджина, гимназията. Отломъкъ отъ надгробна мраморна плоча: вис. 0·25 м., шир. 0·58 м., деб 0·11 м.; височина на буквитѣ: 0·03—0·04 м.

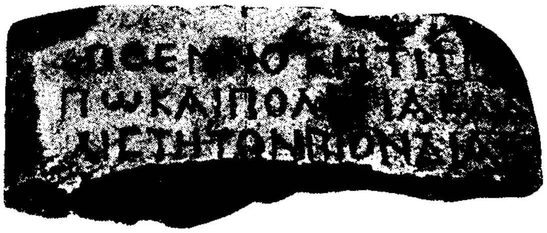

. . . .

† Ὁ σεμνότητι τρ[ό
πῳ καὶ πολιτίᾳ καλ-
λίστῃ τὸν βίον διάγ[ων

. . . .

Обр. 2.

За σεμνότης „gravitas" ср. Du Cange, Glossarium gr., s. v. За πολιτία = πολιτεία вж. у Du Cange, ib., s. v. Ср. израза ἐν σεμνῇ πολιτία [τε]λέσασα τὸν βίον...;

вж. у В. Бешевлиевъ, Два малко известни византийски надгробни надписа (=ИБИД, XVI—XVII (1939), сс. 37—42, особено сс. 39, 41).

II. Гюмурджина, гимназията. Отломъкъ отъ мраморна плоча: вис. 0·38 м,. шир. 0·22 м., деб. 0·065 м.; височина на буквитѣ 0·03—0·04 м.

. . . Α . . . .
. . . Κ Ε Λ . . .
. . . Ι Α Υ . . .
. . . Κ Α . . .
. . . Δ Ι Κ ς . . .

Обр. 3.

Последнитѣ букви представятъ, очевидно, края на надписа съ съкращение на думата (ἰν)δικ(τιῶνος). Сричката ΚΑ е може би остатъкъ отъ думата κατετέθη; ср. ἐνθάδε κατετέθη μηνὸς ὀκτομβρίου ἰνδικτιὄνι δευτέρα въ надписа отъ св. Врачъ, Бешевлиевъ, Два малко известни византийски надгробни надписа, сс. 45, 47.

III. Гюмурджина, гимназията. Отломъкъ отъ мраморна плоча: вис. 0·29 м., шир. 0·32 м., деб. 0·04 м., височина на буквитѣ 0·04 м. На плочата се вижда по-голѣмата часть отъ кръста, а на дѣсно образътъ на гълѫбъ. Подъ кръста се четатъ само буквитѣ:

Ε ΚΑΤ
. . . . .

сиречь началото на надгробенъ надписъ:

Ἐνθάδ]Ε ΚΑΤ[άκειται. . .
. . . .

IV. Гюмурджина, гимназията. Отломъкъ отъ мраморна плоча: вис. 0·59 м., шир. 0·30 м., деб. 0·18 м.; вис. на буквитѣ 0·035—0·0 5 м..

. . . . . . ΚΑ . . . . .
. . . . . . ΦΙΛΟ . . . .
. . . . . Ι̣ΩΓΕΝ . . . . .
. . . . . ΠΡΕϹ . . . .
. . . . . . ΕΜ̄ΙΟ . . . .

сиречь: [Ἐνθάδε] ΚΑ[τάκειται Θεο]ΦΙΛΟ[ς] . . . . Ω [sc. ὁ] ΓΕΝ[αμένος] . . . .
ΠΡΕϹ[βύτερος ἐτελεύτησ]Ε Μ(ηνὶ) ΙΟ(υλίῳ или υνίῳ).

За формулата ὁ γεναμένος πρεσβύτερος ср. въ надписа отъ Елешничка баня: γεναμένη δ[ιακόνισσα], зле издаденъ у G. D. Balaščev, Photographische Reproduktionen zum Referat „Ungedruckte und wenigbekannte byzantinische Grabinschriften in Bulgarien“ (Sofia [1927]) III: γε(ν)νᾷ μέν ἦδ(η); ср. Бешевлиевъ, Два малко известни виз. надгр. надписа, с. 39; ср. сѫщо ὁ τῖς εὐλαβοῦς μνήμης γενάμενος ἀναγ(νώστης?) καὶ ἡγούμ(ενος) у E. Kalinka, Antike Denkmäler in Bulgarien (Wien 1906), p. 287 nr. 364; ср. Бешевлиевъ, п. с., с. 40; ἡ γεναμένη σύνβιως [scil. σύμβιος] Καρέλλου въ надписъ отъ Варна, вж. V. Beševliev, Altchristliche Grabinschriften aus Varna (= ИБИД, XIX (1941), с. 33, nr. 27); γαμετὶ γεναμένη Ἰωάννου Κηρωφοῦ, вж. п. т., с. 35 nr. 31; и др.

V. Гюмурджина, гимназията. Отломъкъ отъ надгробенъ надписъ върху пѣсъчникъ. Въ по-ново време е билъ използуванъ като простъ кръстъ, та поради това часть отъ текста, въ горния край, е повреденъ. Вис. 0·92 м., шир. 0·22 и 0·31 м., деб. 0·18 м.; височина на буквитѣ 0·04—0·045 м.

. . . Α̣ΔΕ
. . . . . ΙΤΕ
. . . . ΟΛΟС
Γ̣ΟΡ̣ΤΟΝ . .
ΡΙΚs Β̣ΑΝ.
ΝΕΛΛΟΥ
Η
ΜΑΥΓΟΥC
Γ †

Началото се допълва лесно: [Ἐνθ]άδε [κατάκ]ΙΤΕ [ὁ δοῦ]λος [?]; съмнително е съчетанието ΟΛΟС на третия редъ вмѣсто δοῦ]λος. На третия редъ буквитѣ ΡΙΚs сѫ, може би, окончание на πατ]ρίκ(ιος). Накрая стои датата: μη[νὸς] αὐγούσ[του] γ'.

VI. Гюмурджина, гимназията. Два отломъка отъ мраморна плоча; вис. 0·94 м., шир. 0·52 м., деб. 0·14 м.; височина на буквитѣ 0·04—0·08 м.

. . . . . ΔΕΕΚΥΜΗ̣
. . . . ΟΥΛΟСΤΟΥ
. . . . . . СΗΛΗΟСΚ(ΑΙ)ΕΡ
ΡΟСΤΗС . .
ΑΝ . ΤΗΑСΘ
ΕΟΤΟΚΟΥΜΗ
. . . ΙΥΟΥΛΙΟΥ Η

сиречь: † Ἐνθά]δε ἐκυμή[θη ὁ δ]οῦλος τοῦ [Θεοῦ Βα]σηλῆος κ(αὶ) ἐρροστήσ[ας] ΑΝ. ΤΗΑС Θεοτόκου μη(νὸς) ἰυουλίου [! sc. ἰουλίου !] η'. Д. П. Димитровъ, Антични гръцки надписи отъ Ст.-Загора (ИБАИ, VI (1932), сс. 137—138, е обнародвалъ откѫсъ отъ старохристиянски надписъ: † Ὑπερεκυμή[θη . . . . .] Δόμνη Δίου . . . Мисля, че въ началото би могло да се чете Ὑπὲρ [scil. ὑπεράνω, ἐν οὐρανοῖς] ἐκυμή[θη ὁ υἱὸς] Δομνηδίου [?] . . . Излишно е да се търси нѣкакъвъ глаголъ ὑπερκοιμάω. Къмъ името Δομνήδιος ср. Pape, Eigennamen, s. v. Δόμνος, Δομνίων, Δομνῖνος.

За κ(αὶ) ἐρροστήσ(ας) . . ΑΝ . (ἀπέθανε?) ср. въ първобългарския надписъ за Ославна отъ времето на Омуртага: κὲ ἀσθενίσας ἀπέθανεν (В. Бешевлиевъ, Първобългарски надписи. Уводъ, текстъ и коментаръ. ГодСУиф, XXXI. 1 (1934), с. 41 пг. 4); въ другъ надписъ отъ сжщото време п. т., с. 42 пг. 7; ср. въ надписа на Чепа Боготоръ п. т., с. 42 пг. 9. — Съчетанието THAC = — τιας?

VII. Гюмурджина, гимназията. Отломъкъ отъ плоча отъ варовникъ: вис. 0·37 м., шир. 0·54 м., деб. 0·05 м.; височина на буквитѣ 0·04 м. На горната страна на плочата се забелязватъ само долнитѣ краища на нѣкои букви: E, Λ (? A?), ω и др. Долната часть е имала нѣкакви украси.

YNON † † K̅E̅ME
ANTITOKATYKIONẠ[N
ΔPONIKOY †

Обр. 4.

Надписътъ, въ втората си часть, би могълъ да се допълни: K(ύρι)ε με ἀντὶ τὸ κατυκιον (scil. κατοικίον) 'A(ν)δρονίκου †. Надписътъ е билъ, очевидно, метрически. Въ началото... YNON = γή]ϊνον? За употрѣбата на кръстния знакъ вж. M. Sulzberger, Le symbole de la croix (= Byzantion, II (1925), pp. 387—448; III (1926), pp. 303—304); ср. Бешевлиевъ, Първобългарски надписи, с. 65; ср. сжщо Is. Carini, Il „Signum Christi“ ne'documenti del Medio Evo (Roma 1888).

VIII. Гюмурджина, гимназията. Два отломъка отъ мраморна плоча: вис. 0·85 м., шир. 0·47—0·40 м., деб. 0·08 м.; височина на буквитѣ 0·02—0·04 м. На гърба плочата е профилувана.

ENΘAΔEKATAKEI . .
IKOMENTIOΛOCOTHC
. ẠKAPIACMNHMHC ΓE . .
. . NOC THC MEΓAΛHC EKΛH
. . CYIOC KOCMA ΠPECBs
IΠAΠY . . . . . . ṬANO
EMBPIω . . . .
ACIΛAC . . . .
CTINȣ E . . . .
THCAV . . . .
TȣC Θ . . . .
NȣEYṬ . . . .
AṬOCE . . . .

сиречь: 'Ενθάδε κατάκει[τα]ι Κομεντίολος ὁ τῆς [μ]ακαρίας μνήμης γε[ναμένος διάκο]νος τῆς Μεγάλης 'Εκ[κ]λη[σία]ς υἱὸς Κοσμᾶ πρεσβ[υτέρου κα]ὶ παπύ[ου, τελευ]τᾶ νοεμβρίω[. . . β]ασιλ[ι]ας [τοῦ δεσπότου ἡμῶν Ἰού]στίνου ε[ὐσεβεστάτου] τῆς αὐ[τοκρατορίας αὐτοῦ ἔ[τους Θ' . . . . . . Името Κομεντίολος е било употрѣбимо въ Византия. Презъ времето на имп. Маврикия (582—602) се отличилъ въ борбата противъ аваритѣ пълководецътъ Κομεντίολος (вж. за него Theoph. Simocatta, Historia, ed. De Boor, pp. 51,$_{4}$ sqq., 52,$_{17}$ sqq., 90,$_{1}$ sqq., 119,$_{24}$ sqq., 150,$_{25}$ sqq. и др.; Theoph., Chron., ed. De Boor, I, pp. 253,$_{11}$ sqq., 254,$_{7}$ sqq., 257,$_{14}$ sqq., 262,$_{6}$ sqq., 265,$_{26}$ sqq., 278,$_{29}$ sqq., passim, 287,$_{28-29}$, 296,$_{4}$).

За παπίας, παππίας „pater“ вж. у Du Cange, Glos. gr., s. v. Не е ясно, за кой императоръ става дума — за Юстина I (518—527) или за Юстина II (565—578). Въ първия случай — което е по-вѣроятно — надписътъ трѣбва да се отнесе най-късно къмъ 527 г., а въ втория — къмъ 573—574 год. Неясна е формата ΑϹΙΛΑϹ, която допълвамъ предположително съ [β]ασιλ[ι]ας, както се чете въ други надписи. Накрая може би е стояло името на съответния консулъ, както е въ надписа отъ Елешничка баня (Разложко): ὑπατίας Φλ[αβίου] Ἰωάννου τοῦ λαμπρ(οτάτου) (ср. Бешевлиевъ, Два малко известни.., с. 39 сл.). Въ такъвъ случай краятъ може да се допълни: [Ἰωάν]νου εὐτ[υχῶς ὑπατεύσ]αντος ἔ[τους . . . .]. Това, въ всѣки случай, не ще да е билъ Флавий Иоанъ (за него вж. у Бешевлиевъ, п. с., сс. 41—42).

IX. Гюмурджина, гимназията. Отломки отъ мраморна плоча: вис. 0·45 м., шир. 0·36 м., деб. 0·12 м.; височина на буквитѣ 0·35 м. Плочата е била профилувана. Въ лѣвия горенъ край се съзиратъ остатъци отъ нѣкакви букви Δ (?), I (?), К (?), I (?), Е.

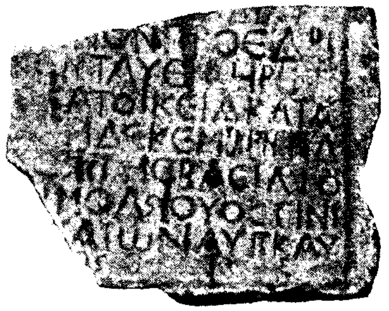

. . . ΝΟ̣Ν ΠΡΟΕΔΡΙ·
Ν ΕΝΤΑΥΘΑ ΗΡΕΤ
ΟΚΑΤΟΙΚΕΙΑ ΚΑΤΑ
Ι̣ΑΜ ΔΕΚΕΜΒΡ$_{s}$ Η ΙΝΔ^{s} . . . .
Ϲ $\overline{ΙΗ}$ [?] ΤΗϹ ΒΑϹΙΛ^{s} ΤȢ . . . .
Η̣ΜΦΛ^{s} ΙΟΥΟϹΤΙΝΙ . . . . . .
Ȣ̣ΑΙΩΝ^{s} ΑΥΓ^{s} Κ^{s} ΑΥ . . .
. . . . . ΟS

Обр. 5.

сиречь: . . . . ΝΟΝ προεδρί[α]ν ἐνταῦθα ἤρετο [scil. ηὕρετο] κατοικεία[ν] κατὰ ια' [?] Μ(ηνὸς) δεκεμβρ[ίου] η' ἰνδ(ικτιῶνος) [ἔτου]ς $\overline{ΙΗ}$ [?] τῆς βασιλ(είας) τοῦ [δεσπότου] ἡμ(ῶν) Φλ(αβίου) Ἰουοστινι[ανοῦ το]ῦ αἰων(ίου) αὐγ(ούστου) κ(αὶ) αὐ(τοκράτορ)ος.

Надписътъ се отнася, очевидно, къмъ времето на имп. Юстиниана I (527—565). Ср. подобна формула въ надписа отъ Елешничка баня: . . . τῆς βα[σιλί]ας τοῦ θιο(τάτου) κὲ εὐσεβ(εστάτου) ἡ[μῶν] δεσπότ(ου) Φλ(αβίου) Ἰουστινιαν[οῦ] τοῦ αἰωνίου Ἀγ(ούστου) [sc. Αὐ(γούστου)] κ(ὲ) Αὐτοκρ[ά]τορος (у Бешевлиевъ, п. с., с. 39). Въ нашия надписъ името е написано своеобразно Ἰουοστινι[ανοῦ] вм. Ἰουστινι[ανοῦ]. Осемнадесетата година отъ царуването на имп. Юстиниана I се пада между 1 априлъ 544 г. и 1 априлъ 545 г. Надписътъ е датиранъ къмъ м. декемврий 544 г., което наистина отговаря на осми индиктъ.

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА СОФИЯ

X. Гюмурджина, гимназията. Отломъкъ отъ мраморна плоча: вис. 0·21 м., шир. 0·32 м., деб. 0·08 м.; височина на буквитѣ 0·03—0·35 м.

† Κρύπτη . . . . - -
οὐρανέον [?] ΤΙ . . . . - -
ΚΙΑ ὣς ἐξ αὐτ[ῆς . . . . - -
ἶς αὐτὴν Λ . . . .

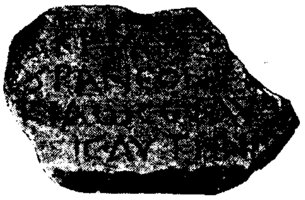

Обр. 6.

Краятъ, вѣроятно, трѣбва да се допълни: ὣς ἐξ αὐτῆς τῆς γῆς ἐξῆλθεν, ἶς [sc. εἰς] αὐτὴν ἀπῆλθε.

XI. Сѣръ. Стариятъ митрополитски храмъ Свв. Теодоръ и Тиронъ Стратилатъ. Мраморна плоча, счупена на две части; вис. 0·51 м., шир. 0·51 м., деб. 0·07 м.; надписътъ е поставенъ въ изгладено поле: вис. 0·26 м., шир. 0·36 м.

† Τὸ παρὸν σωληνάριον ἐγένετο ἐνταῦθα δι' ἐξόδου Συναδηνοῦ τοῦδ' ἡγουμένου ἰαν[ουαρίου] α' ἐν [ἔτει . . . .]ἰνδικτιῶνος ιε' †

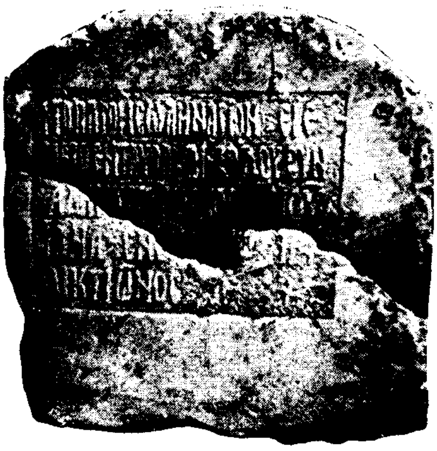

Обр. 7.

За σωληνάριον tubus, tubulus „каналъ, водопроводъ“ вж. Du Cange, Gloss. gr., s. v. Родовото име Синадинъ е било често употрѣбимо въ Византия. Нѣкои указания за него сж събрани отъ П. Никовъ, ИзвИД-во, III (1911), с. 217 сл.; ср. и Σπ. Λάμπρος, Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος, II 8 (1889), pp. 640—650, за сѣрския свещеникъ отъ XVII в. Синадинъ и неговата хроника.

Ив. Дуйчевъ

ДРЕБНИ ПРИНОСИ

Изъ миналото на бѣломорскитѣ българи

Обнародваме шесть дописки за живота на българското население въ Бѣломорието презъ 60-тѣ и 70-тѣ години на миналия вѣкъ. Допискитѣ сж помѣстени въ вестницитѣ Цареградскій Вѣстникъ, Вѣкъ, Напрѣдъкъ и Шутошъ, всички излизащи въ Цариградъ. Вижда се, че по това време българското население най-вече се вълнува отъ стремежитѣ на гръцкото духовенство не само да задържи въ свои ржце черковното управление, но и да погърчи своето паство. Българитѣ навсѣкжде водятъ упорита борба срещу гръцкитѣ домогвания. Първитѣ две дописки (Цареградскій Вѣстникъ, г. X, 1860, бр. 465 и 476) се занимаватъ съ въпроса за засилената католишка пропаганда, прокарвана отъ в. България, редактиранъ отъ Драганъ Цанковъ. Дописникътъ нарича иронично вестника „Латинія“.

1

Дописка отъ Солунъ до Цареградскій Вѣстникъ, въ която се изобличава пропагандата на в. България. Положението на българитѣ въ Кукушъ. Две пѣсни срещу дейностьта на Др. Цанковъ и срещу гръцкитѣ домогвания.

Цареградскій вѣстникъ, г. X, бр. 465 отъ 9. I. 1860 г.

Солунъ, 30 Декемврія

Господине уредниче православнаго Цареградскаго Вѣстника!

Какви лажи разсява овый Вѣст. Латинія и какви хули вжрху цѣль народъ прави е веке како слжнце познато!

Кога бѣхъ на Узунцово са намѣрихъ съсъ 2-на Кукушани на единъ Ханъ и отъ дума на дума дойде лъкърдія да са разговорими за Кукушки маслаатъ; тія человѣцы ми казахж наистинж че нито намѣреніе имали да станатъ папищаши, нито имжтъ, (както проповѣда издатель-тъ на Латинія, а предатель-тъ на Българія). Сега за Божикъ ми са случи да заминемъ презъ Кукушъ за Солунъ, обаче не са намѣрихъ съ тія человѣци защото бехъ облеченъ въ струмнички дрехи и нито ма познали; това го направихъ отъ страхъ защото са слушаше много хайдуци по пътьтъ.

Въ самый Божикъ день бехъ въ Кукушъ, и за любопитство отидохъ най напредъ въ церква да видимъ да ли иматъ нещо променено въ церковни-те обряди. Но що да видимъ, брате? азъ по сж благодарихъ въ тжзи церквж нежели въ други-тѣ изъ Македонія, защото отъ Аминь до Аминъ слушахъ се по староболгарски Богослуженіето.

Никакво премененіе не видохъ, но съ преизрядный чинъ, певците пеяха много умилно и благопріятно отъ които единъ беше монахъ и седеше до Владишкіотъ столъ; питахъ за него и ми казаха защо е билъ отъ Святагора отъ Зографъ мънъстирь; той е (ми казаха) що отвори тука Болгарски и кому благодариме день и нощь за това му добро. Той е първій Болгарски учитель тука. Той искаралъ достойни ученицы и гы пратилъ по окружните села учители.

Владыка-та Г. Партеній служи літургія съсъ седимъ священницы много благочинно; отъ святъ що бѣше, неможеше человѣкъ да издиши; правило-то джржа отъ 8 часа до 2, ученици-те едно сладко що пѣяха неможеше человѣкъ да се насити. Изъ Кукушь не са слушаше нещо друго токмо слава Богу, слава Богу сѫ сподобихъме съ Болгаринъ Владыка. На истина брате, той Цанковъ големъ лъжецъ е билъ и голѣмо зло сака да направи. Но за него да ви изложимъ еднѫ пѣснѫ която я слушахъ изъ Болгарія и я преписахъ за любопитство, и да ме простите защо немахъ време да ви я испратимъ по напредъ отъ много упражненія въ моите маслаати. Посетне ще ви пишемъ и за Битоля како деиствува тамо единъ Павликянинъ пратенъ отъ Цанковъ за да лъжи и ныхъ... Тѫзи е песнята:

Болгарія наша майка Мила
Много си видела много си пътила,
Много си страдала много си теглила,
Много странны сины си хранила
Ето време да се прославишъ
Ако твоите сынове гы избавишъ
Отъ всекакви козни Сатанински
Или нападенія папищашски
Отъ еритици Павликяне
Ушъ чи са истинны Болгары
Отъ втораго Юда предателя
На Вѣстникъ Латинія издателя
Който день и нощь са мъчи
Отъ вѣрата да ны отлъчи
Папата да припознаеме
И честъ да му отдаваме.
Отъ кога ся издала Латинія
Са размутила всичката Болгарія
Съ нейните злы поученія
Или папищашски наставленія
Не становатъ нашите Кокушане
Както иска Цанковъ Папищане
Тыя са наши братія Христіяне
А не къто него Павликяне
Тыя са храбры Македонцы
А не както него Христоборцы
Тыя кръвъ можетъ да проливатъ
А не вѣрата да разминуватъ

Пакъ друга която са отнася до него:

Пазете ся мили Братія
Отъ лукавщини вражія
Пазете ся ви кажимъ
Отъ вѣрата да не паднемъ
Св. мученици колко са теглили
Но вѣрата точно сохранили
Нека ни е живъ нашъ Султанъ
Славный Абдулъ Меџитъ Ханъ
Той отъ Грьците ще ни избави
И що ще просими ще ни подари
Както на вѣрни подданници
И во вся до кръвъ послушници
Сохрани го милій Господи
Непоколебимо на много години.

2

Дописка отъ Солунъ до Цареградскій Вѣстникъ за положението на българитѣ въ града. Богослужението се извършва на гръцки, но свещеницитѣ не знаятъ гръцки и пишатъ български съ гръцки букви. Католишката пропаганда продължава. Трѣбва да се отворятъ български училища въ по-голѣмитѣ села.

Цареградскій Вѣстникъ, г. X, бр. 476 отъ 26. III. 1860 г.

Солунъ, 15 марта 1860.

Преди малко ви писахъ отъ Кукушъ, а сега ви пиша отъ Солунъ; но ходихъ по други мѣста на Македонія и на Тессалія и право да ти кажа че сердце-то не може да ся нарадва като гледамъ вездѣ духъ камъ народность и ученіе да ся возбуждава. Грѣшката-та е че средства нема и гдѣ-то училище искатъ да составятъ, тамо и голѣма скуднота владѣе.

По церкви-те все по гречески ся чете и пѣе и само по нѣкой отъ тѣхъ прочита ся святое Евангеліе во святая недѣля на Болгарско-Македонско нарѣчіе. То Евангеліе сирѣчъ пятъ—шесть недѣлешни Евангелія, ся преведоха на здѣшный Болгаро-Македонскый языкъ отъ отца Хаджи Павла, Божигробскаго Протосингела, кой-то сега у Крайова на Монастырь Калуга живѣе, и тія недѣлешни Евангелія са писани съ гречески слова, и печатиха ся здѣсъ у Солунъ вь Типографія-та Киріака Дражиловича.

Священницы-те не знаятъ Гречески а Болгарски съ гречески слова пишатъ, колко-то за другій народъ онъ въ простота глубока ся находи и нито съ гречески слова Болгарски да пиши знае. Но бакали-те и други все съ гречески слова Болгарски думи пишатъ.

Народъ-атъ по цѣла Македонія е здравъ на вѣра-та си, но по злощастію Папищаши-те ся трудятъ да го разслабятъ во вѣра-та му и ради това папищашски попове на кадѣ-то ходятъ кунички на дѣца-та раздаватъ за да гы преластяватъ съ тосъ начинъ полека-лека камъ други пѫть.

За то бы было добрѣ, мѣрки нѣкои отъ родолюбиви человѣцы да ся вематъ що-то по главни-те тукашни села училища даже и совсѣмъ прости да ся отворятъ и нека наусницы и псалтиръ дѣца-та учатъ. То ще е уже голѣмо средство за предупазваніе.

3

Дописка отъ Солунъ до в. Вѣкъ. Гръцкиятъ владика преследва българското население въ града и околностьта. Преследватъ се българскитѣ учители. Посрѣщане на охридския и скопския митрополитъ, които на пѫть за епархиитѣ си минаватъ презъ Солунъ. Въ Солунъ е основано дружество „Възрожденіе“, за да спомага за ширене на българска просвѣта Учебното дѣло въ Солунъ и околнитѣ села.

Вѣкъ, Цариградъ, г. I. бр. 22 отъ 8. VI. 1874 г.

Солунъ, 27 Май 1874.

Най първото което щѫ ви кажѭ е че Гръцкій владика, който пристигна тука еще на 24-й Марта, колкото отъ първо ся показа миролюбывъ человѣкъ толко напротивъ слѣдъ малко той стана свирѣпъ, щото днесь Българскитѣ населенія въ околностьтѫ пищятъ кански отъ неговытѣ интригы, както и отъ апостолытѣ му. Той подкупи Българина Тріандафила отъ село Сухо и го направи свой капу-кехая за да събыра по̀-лесно селскытѣ печаты въ преуготовленіе за истилямытѣ. Излишно е да назвамъ колко сѫ апостолытѣ испратени по селата отъ силлогоса имъ. Незнаѭ до колко щѫтъ сполучятъ тѣ съ прѣвъсходнѫтѫ си напослѣдъкъ дѣятелность, нъ ето въ кратцѣ що става по вънъ: не преди много Полянинскый Грьц. владика наклеветява Дойрянскый Бъл. учитель на кадіята и каймакамътъ, и го хвърля въ затворъ за да разори Бъл. училище. Той съ Ибрахимъ чаушь страшно мѫчи селянетѣ за владичниня. Солунскій Гр. владика испрати свой попъ въ село Негованъ да кръщава по гръцки, и за изгонваніето му коджабашіята още лежи въ катилъ-хапсанеси безъ винѫ. Въ Ново-Село двама владички подлизници попове дръжятъ черковнытѣ ключове и не оставятъ селото да си служи по Български. Такива подобни дѣла сѫ безъ брой. Властитѣ въ Велесъ още не прѣстанвѫтъ да правятъ шаматы.

Ако и кѫсно, азъ желаѭ да ви явѭ за посрѣщаніето на Т. Т. П. П. Охридскій и Скопскій Митрополиты на 28-й Марта, които тукъ ся пріехa въ домътъ на Г-да братія Паунчеви. Скопскій Г-нъ Доротей замина за Въскръсеніе въ Епархіѭтѫ си, а Охридскій Г-нъ Натанаилъ направи Великдена тука, и безъ да посѣти поканившытѣ го села, отправи ся за Охридѫ. Както посрѣщаніето, тъй и испращаніето имъ бяше блясково съ множество народъ и ученици отъ училищата, а на испровожданіе Н. П. Г-нъ Натанаилъ ся придружи до едно село отъ еднѫ свитѫ съ пайтоны, въ които ся отличявахѫ общинаритѣ; Г-да: Отецъ попъ Петръ, Бр. Шюмкови, Бр. Паунчеви и Д. Стояновъ. Народа ся въодушеви отъ тѫѭ радость, нѣколщина отчаяны повѣрваха на милосттѫ на Августѣйшій ни Царь Султанъ-Абдулъ Азиса, и викаха: да живѣе Султана. Единадесятый Май бѣше второ тържество за Солунскитѣ Българе, като въ своѭ църквѫ първъ пѫть празднуваха паметьтѫ на святытѣ си съотечественницы Киррила и Методія. Въ тоя денъ църквицата ни и улицитѣ ни бѣхѫ прѣпълнены отъ многочисленъ народъ, комуто за числото Гръцитѣ не глядаха съ благодареніе. Слѣдъ отпусътъ множеството испълни мѫжкото ни училище и улицѫтѫ, и слѣдъ водосвѣта казахѫ ся 2—3 слова, на които слѣдъ рѫкоплесканіята, испѣхѫ ся нѣколко пѣсны отъ дѣвицитѣ, ученички отъ дѣвическото училище все въ бѣлы дрѣхы, и отъ момчетата, и тъй ся свърши тържеството. На другѫтѫ седмицѫ, 20-й Май, стана събраніе въ мъжкото училище, гдѣто ся тури здрава основа на Братството „Възрожденіе“, и като ся избра настоятелството му, направихѫ ся условія и ся записаха членове, основатели и рядовны, отъ които първытѣ, споредъ устава, ще плащатъ по 300 гр. нагорѣ, а вторитѣ отъ 10 до 300 за година. Цѣльта на Братството „Възрожденіе“ е: а) до спомага спорядъ силытѣ си и въ цѣлѫтѫ Епархіѭ тамъ, гдѣто Македонската Дружина не може да простре рѫкатѫ си, и б) да спомага на бѣдны людіе, на бѣдны ученицы и въобще да распространява образованіето между народа въ Областтѫ. Това насьрдчва много Солунскытѣ Българе и имъ дава надѣждѫ за бѫдещы успѣхы; нѫ бѣдната имъ касса, неподпомогнѫта за напрѣдъ и отъ вънъ, отъ гдѣто тукашнытѣ огромны нужды на народа най-много чакатъ удовлетвореніето си, ще произведе резултатъ нула и нищо повѣче. На днешенъ денъ едничкото ни тукъ дѣвическо училище по нѣманіе средства за исплащаніе поне на училищный наемъ приближява да ся затвори, ако учителката, най-послѣ, нема да даде нѣкой залогъ за да ся заеме отъ негдѣ.

Мъжкото ни училище съществува, нъ за напрѣдъ ако то ся не поправи пò-добрѣ, плодоветѣ му ще бѫдѫтъ не толко значителны. Селата търсятъ помощь за Бъл. учители, нъ само едната надѣжда крѣпи нѣколкото, а нѣкои ся и отчяйватъ. Такова е въ кратцѣ, Г-не Редакторе, положеніето на тѣзи мѣста, и като свършвамъ повтарямъ да кажѭ че висока и свята длъжность кани всичкытѣ нашы Дружества, Братст. и Читалища да подадѫтъ рѫка на брата си „Възрожденіе“, отъ когото има да очякватъ радостны сетнины за майкѫ Македоніѭ.

Х. С. З.

4

Дописка отъ Зъхненско до в. Напрѣдъкъ за насилията и злоупотрѣбенията на драмския владика Йоаникий. Българитѣ отъ село Скрижево не позволяватъ на владиката да влѣзе въ черквата. Владиката ги наклеветява на турскитѣ власти. Арестувани българи. Интригитѣ и насилията на гърцитѣ.

В. Напрѣдъкъ, Цариградъ, г. IX, бр. 2 отъ 13. VII. 1874 г.

Въ пьрвий брой на листътъ си ний са обѣщахмы да раскажеми за насилията на гърцитѣ владици въ Зѫхненското и Малешевско окрѫжия и за слѣдствията отъ тѣзи насилия. Отъ прочитаньето на тѣзи свѣдѣния — които сѫ точни и вѣрни — може да са разбере най добрѣ какво е било намѣреньето на гърцитѣ споредъ както казахми въ статията брой I год. 9.

На 27 Декемврия 1873 Драмскийтъ владика Іоаникий съ намѣренье да насили жителитѣ отъ селото Скрижево (Зѫхненско окрѫжье) да го припознаятъ и да му са подчинятъ, става рано сутриньта отъ Алистрати, което отстои половинъ часъ и безъ никакво извѣстье идва въ Скрижево и насилва да влѣзе въ черква за да служи, когато вече св. служба била започената отъ свещеницитѣ и прѣполовена уже. Старѣйшинитѣ отъ селото излѣзватъ та му направятъ приличнитѣ забѣлѣжки и го умоляватъ да не постоянствува въ намѣреньето си за да не произведе смутове. Владиката не рачалъ да слуша и искалъ силомъ да влѣзе въ черквата, но тѣ затворили черковнитѣ врата и слѣдовали службата си. Като видѣлъ че не ще може да влѣзе въ тази черква Иоаникий, упѫтя са къмъ другата черква що е край селото и поискалъ да влѣзе тамъ да служи. Но махаленитѣ и отъ тази черква са събиратъ та му възбраняватъ да не влѣзе ни въ нея, съ сѫщитѣ пакъ умоления: да не произвежда смутове, хазѫръ си е мирно селото. Н. Пр. съ псувни и заплашвания намѣря насилствено да влѣзе въ черква и взелъ да слиза отъ коня си.

Тогазь нѣколко души отъ селенитѣ са впущатъ та го не оставятъ да слѣзе, но улавятъ коня за юздитѣ и го обращатъ на задъ та го искарватъ на вънъ отъ дворътъ и го насочватъ въ пѫтьтъ къмъ Алистрати.

Владыката са враща тогазь въ Алистрати, но тамъ еще сѫщий день отива на Зиляхово, което е главно мѣсто на казаата, та наклеветва Скрижевчене като казва на властьта не само че го испѫдили но че го смъкнали отъ коня и го били ужь, смазали му камилавката и му скѫсали расото кѫсъ по кѫсъ. Каймакаминътъ привиква селенитѣ, припитва ги и като узнава че това е клевета отъ владиката врьзъ Българитѣ, пуща ги. Владиката ядосанъ и на Каймаканина защото не наказалъ Скрижевчене, споредъ неговото исканье става ти отива въ Сѣръ тамо да ги клевети, но въ това врѣме Сѣрский мютесарифинъ билъ въ Солунъ, и владиката става та въ Солунъ.

Додѣ билъ въ Сѣръ Н. Прѣосвещ. въ споразумѣние съ грьцкийтъ силлогосъ въ този градъ, испратилъ грьцкий учитель въ Скрижево да учи дѣцата имъ безъ никаква заплата отъ селото и съ прѣдложения ако испѫдятъ Българскийтъ учитель отъ селото да ги не тегли по давия, ако ли не, ще ги накаже. Скрижевчане не приели този грьцкы учитель и не испѫдили Българскийтъ.

Въ Солунъ Владиката съсъ сѫщитѣ оклеветания врьзъ Скрижевчене прѣдъ тогашнійтъ Валия Мидхадъ Паша поиска отъ него примѣрното имъ наказанье. Противу владиката били дошли до въ Солунъ двамина отъ Скрижевчене, на които и посочва той като на пьрви двигатели на гоненията противъ него и виновници на неговото ужь пострадванье. Мидхадъ паша казва на киръ Иоаникия че ще издири и испита работата, но забѣлѣжва му още че по духътъ на християнската вѣра и самъ владиката не трѣбвало да постѫпи тъй. Вашата вѣра ви зарѫчва, рѣкълъ той, отъ тамо дѣто ви гонятъ не само да бѣгате но да отръсвате и прахътъ отъ обувкитѣ си. Но владиката прѣдставялъ работата подъ другъ видъ и искалъ да са докаратъ всички Скрижевчане въ Солунъ и да са накажатъ. На което Мидхадъ паша му възразилъ че не е добрѣ да са докарватъ селене и работници хора въ Солунъ да ся кѫрдисватъ отъ работа, но ще прати тамъ на мѣсто да са испита работата, и да види още до колко е истина това що казва той владиката, че помногото отъ селенитѣ го искали ужь, но онѣзи двамината съ нѣколцина свои партизани бунтували населеньето противу него.

И тъй като задържва двамината селени и владиката въ Солунъ Митхадъ Паша телеграфисва въ Зиляхово на Каймакамина да иде лично въ Скрижево да испита станало ли е нѣкое нападанье врьзъ владиката и има ли въ селото които да го искатъ. Каймакамътъ отива самъ въ Скрижево та испитва и не намѣрва освѣнь двоица власи, които били отъ къмъ владиката, да го искатъ, а колкото за нападанье не са намѣрило ни единъ да свидѣтелствува или да подкаже нѣщо.

На туй извѣстье Н. Прев. Мидхадъ паша пуща двоицата селени да си идатъ, а на владиката който упорствувалъ да са накажатъ селенитѣ и на основанье на ферманътъ що ималъ искалъ да са подчинятъ силомъ на духовната му власть както Скрижевчане тъй и другитѣ села отъ това окрѫжье казалъ: Ваший пророкъ, не е распрострѣлъ силомъ властьта си, вашето орѫжье е поучаванье и убѣждаванье: иди поучавай и убѣждавай и дѣто та приематъ владикувай, но тамъ дѣто не та приематъ не искай да насилувашь и да причинявашь смутове.

На тѣзи думи владиката си отзема и са враща въ Драма. Но скоро подиръ паданьето на Мидхадъ паша той направя пакъ даваджилѫкъ врьзъ Скрижевчане въ Сѣръ, и съсъ съдѣйствьето на членоветѣ на грьцкийтъ Силлогосъ и на други нѣкои влиятелни гърци въ Сѣръ, тозь пѫть сполучва чрезъ клеветата пакъ че го били ужь въ Скрижево да докара до 150 души, отъ които пробиратъ 18 души между тѣхъ и Българскийтъ учитель та ги запирватъ и ги държаватъ 40 дена. Между това затворено е седѣло и училището въ Скрижево, и Силлогосътъ още веднъжь пратилъ грьцкий учитель да отвори училището въ Скрижево и да учи грьцки безъ никаква заплата, но Скрижевчене и тозь пѫть не го прієли и не отворили училището си освѣнь когато пуснали отъ затворъ Българскийтъ учитель, който е и днесь учитель въ Скрижево, а киръ Иоаникий не стѫпва вече тамо.

За приключението въ Малешево остава въ идущий брой да поговоримъ.

5

Дописка отъ Сѣръ до в. Напрѣдъкъ за насилията на гръцкия владика Йоаникий. Отвличане дъщерята на иконома въ с. Клепушна (Зъхненско). Участието на владиката въ това престѫпление.

В. Напредъкъ, Цариградъ, г. IX, бр. 6 отъ 10. VIII. 1874 г.

Сѣрезъ 1874 Юлій 30-ый.

Г-не Редакторе, — Прочетохме въ 2-ый брой на достоуважаемыйтъ ни вашь листь напространно подвигитѣ на драмскаго Иоанникія въ Зѫхненскѫтѫ казѫ. Нъ да ли мислятъ читателитѣ че сѫ са спрѣли вече неговитѣ злоупотребленія и населеніето е вече спокойно? На това съ прискърбіе отговарямъ че тѣ, злоупотребленіята на тозъ владика, ежедневно са увеличаватѣ и умножаватъ, тъй що тѣглилата на населеніето достигатъ до нетьрпимость.

Ето ви примѣръ:

Селото Клѣпушна (Зѫхненско) състои отъ 130 кѫщы чисто българскы, които изначало всичкы согласно са изразихѫ противъ Фенерь. Но отъ files послѣ Иоанникій съ Грьцкитѣ Аази въ Меджлиса успѣхѫ да введѫть раздоръ между селенытѣ и да гы разчленѭтъ. Но когато стана истилямъ селото и излѣзохѫ 112 кѫщи Бълг. и 18 Гъркоманскы, тогава са рѣши Бълг. да учять дѣцата си въ пò голѣмкото училище а гър. въ пò малкото, и да са черкувать 2 7,цы Бъл. и една гьрцитѣ. Тъй поминахѫ малко спокойно до прѣди нѣколко време, когато гъркоманетѣ донесли отъ Сѣрезското Прав. еднѫ заповѣдь, щото Бъл. училище да са затвори а за черквѫтѫ ако пріематъ Българетѣ да са черкувать и двѣтѣ страни по еднѫ 7/цѫ добрѣ, ако ли не, и тя да са затвори! Селенитѣ като непріематъ тѣзи условія, влекѫтъ са на горѣ на долу по затворы, плащатъ джереми и работата стои высяща ето ставатъ двадесеть дни. Селенитѣ рѣшихѫ най сетнѣ да идѫть въ Сѣрезъ да изложѫтъ работѫтѫ на Мютесарифина, и да попросѭтъ еднѫ заповѣдь щото да поминуватъ съ първитѣ условія, догдѣто са рѣши въпросътъ за смѣсенитѣ епархіи. Но защото и тамо работата са люлѣе и никакво рѣшеніе още са не дава; то селенитѣ сѫ напустнали всичко въ това работно време, жетвытѣ имъ стоятъ недожьнаты, снопитѣ неприбраны, и пр.

— Друго. Икономътъ отъ това село има само 3 дьщери, и рѣши да земе зеть въ кѫщѫтѫ си за първороднѫтѫ си дьщеря, като и направи на 30-ый Юній голѣмѫ сватдбѫ, и съ щѣніето на дьщерята си. Подирь 10 дни издѣйствува единъ грькоманинъ съ измамѫ да излъже невѣстѫтѫ за да ѭ ожени за едно пò богато Гъркоманче! Маловозрастната невѣста са прельстева и тъй на 15-ый текущаго прѣзъ нощьтѫ часътъ около 3—4 влизатъ въ кѫщѫтѫ Икономова 3-ма гъркомане и открадвать дьщерѭтѫ му вѣнчана прѣди 15 дни! Сутриньта Икономътъ съ първенцытѣ на селото отива при мѣстната власть да прави давіѭ отъ Гъркоманитѣ, но тѣ преварили и на Икономътъ са казало че жената е у владиката, и че тѣ — Гъркоманетѣ нѣматъ извѣстіе за такова нѣщо. Тогава имъ посочватъ свидѣтели двама гъркомани, отъ които единътъ быль онаѭ нощь въ друго село, а другый на пашѭ съ другы заедно, и тъй съ свидѣтелството на тыя двама лъжливи свидѣтели, хвърлихѫ са въ темницѫтѫ Икон., коджябашіята, нефрамъ чаушинътъ съ 3-ма другы отъ пърvenцытѣ, гдѣто и до днесъ лѣжѫтъ за неопредѣлено врѣме, т. е. до когато дадѫтъ подписъ че припознаватъ гър. Влад. Иоаникія, което имъ са предлага ежедневно! Затворенытѣ въ Зѫхнѫ пратили нарочно человѣкъ въ Сѣрезъ за да са издири лъжливото свидѣтелство и неправедното имъ лежѣніе въ темницѫтѫ, но и до този часъ нищо не е станало. Тъй владыката продаде дъщерята на Иконома на единъ грькоманинъ за 5 лири, съ когото ѭ и вѣнчѣ! Нека читателитѣ сѫдятъ за по нататъкъ!..

Научихъ са че селенитѣ са отнесли съ прошеніе до Екзархіята за беззаконнытѣ постѫпкы на Иоанникія, да попроси отъ В. Пор. спираніето на тыя беззаконствуванія и за повращаніето на реченѫтѫ женѫ. Какво ще произлѣзе отъ това? ще видимъ.

6

Дописка отъ Сѣръ до в. Шутошъ. Описва се поведението на гръцкото духовенство.

Шутошъ. Листъ за шега и сатира. Цариградъ, г. I, бр. 34 отъ 22. VI. 1874 г.

Пишѫтъ отъ Серезъ:

Господине Шутоше!

Много на бързо ти пишѫ; постарай са и ты колкото можешъ по скоро да извѣстишъ на обществото въ столицѫтѫ че тръгнѫ отъ тука славою и честію, завчера прѣзъ нощьтѫ, нашійтъ честнѣйшебрадатый за да отиде по всякѫ вѣроятность въ Цариградъ, тъй щото умолявате са вси вый тамо дивители на добродѣтелитѣ, които украшаватъ великыйтъ тойзи добродѣтеленъ мѫжь да излѣзете во срѣтеніе ему и да го пріемете съ подобающытѣ на достолѣпіето на гыздавѫтѫ му брадѫ честь.

Честнѣйшійтъ тойзи калугеръ е толкозъ прѣданенъ на божественнытѣ работы, щото достига по нѣкогажь да бѫде пренесенъ и много пѫти му са е случвало да излѣзва отъ кѫщѫтѫ си нощѣ, за да отиде да раздава милостынѭ на бѣднытѣ въ градътъ, безъ да го види нѣкой, да наложи по погрѣшкѫ высоко капело вмѣсто калимавкѫтѫ си и много пѫти сѫ го виждали въ такывато му нощны излѣзванія само по панталоны, като е забравялъ да си облѣче антеріѭтъ. Много пѫти ще видите и вый да му са случи сѫщото и помежду васъ даже и денемъ, защото невъзможно е да си въобразите до каквѫ степень е пренесенъ богочестивыйтъ тойзи мѫжь.

Тыя за сега; ще ти пишѫ испослѣ и другы подробносты. Здравствуй. —

Единъ Сѣрезчанинъ.

Съобщава П. Динековъ

Материали за българското население въ Бѣломорска Тракия и Македония преди освобождението ни

За да се види истинскиятъ обликъ на Бѣломорието, ще дамъ нѣкои сведения за културния животъ на българитѣ, както и за броятъ имъ по тѣзи мѣста, които въ голѣмата си часть днесъ сѫ заети отъ пришелци гърци, и то по статистически данни, печатани въ наши вестници презъ оная епоха, когато хората сѫ казвали истината, безъ да сѫ държали смѣтка, кому ще принадлежатъ тѣзи краища. Дописницитѣ на нашитѣ вестници сѫ събирали сведенията си на самото мѣсто, направо отъ населението, и може да имъ се вѣрва повече отколкото на официалнитѣ данни, писани отъ хора заинтересовани, които сѫ нѣмали интересъ да кажатъ истината. Даннитѣ на дописницитѣ сѫ по-скоро въ ущърбъ на нашитѣ интереси, защото не сѫ били предприемани съ специална цель. Отъ всичко обаче се вижда, че българинътъ отъ 1300 години насамъ е билъ главниятъ обитатель както на тия мѣста, тъй и на цѣлия Балканъ и негово е правото да го владѣе. Постепенно и системно угнетяванъ и гоненъ отъ натрапени му чужди управници — негови вѣчни врагове, той е билъ принуденъ да напуска своитѣ родни огнища. Всички наши и чужди сведения показватъ, че ние българитѣ, а не новитѣ пришелци събирани отъ разни крайща на Мала Азия и Стара Гърция, които не сѫ и чували името Тракия сѫ били истинскитѣ владетели на Тракия и Македония въ миналото. Тѣ ще бѫдатъ и бѫдащитѣ. Това се налага не само отъ историческо, но и отъ нашето стопанско и географско положение.

Статистическы бѣлѣжки врьхъ българитѣ

Въ тѣзи послѣднитѣ врѣмена, общото вниманіе ся призова настоятелно врьхъ Българитѣ, слѣдователно влиза въ общійтъ интересъ да съобщимъ нѣколко положителны описанія за този народъ толкова малко познатъ отъ Западнѫ Европѫ.

Българитѣ сѫ населявали почти всякога сѫщитѣ мѣста отъ 1000 години насамъ. Тѣхното отечество, което занимава едно пространство отъ около 4,200 квадратны мили, е населено отъ 7,225,000 души. Собственната самозванна Българія съставя едно земелно пространство отъ 1,600 квадратны мили съ 3,500,000 души, въ сѫщото врѣме, когато 1,400 мили съ едно населеніе отъ 2,155,000 жители ся падатъ за Тракіѭ и 1,200 мили съ 1,600,000 жители за Македоніѭ и за странытѣ отъ Тессаліѭ, Ипиръ и Албаніѭ, които принадлежатъ на Българіѭ. Въ собственнѫ Българіѭ, както и въ странитѣ които зависятъ отъ неѭ и които поменѫхмы по-горѣ, намиратъ ся между Българитѣ едно значително число отъ другы народности, като Гърцы, Румуни, Турцы, Арнаути ипр. ипр., безъ да сѫ струпани въ сгѫстенѫ массѫ, но распрѫснаты по странѫтѫ. Като извадимъ тѣзи народности, числото на Българитѣ, непосрѣдственны подданницы на Турціѭ, може да ся възвиси до 5,000,000 души. Слѣдователно, Българитѣ съставятъ еднѫтѫ третѭ отъ всичкото населеніе на Европейскѫ Турціѭ. Освѣнъ туй, има още Българи разпрѫснѫты по дунавскитѣ Княжества въ Руссіѭ ипр. ипр. Обозрѣніето, което ся обнародва на 1844 год. отъ турскѫтѫ статистическѫ комисіѭ, прѣдставлява само 4,000,000 Българи. Но явно е, че това е въ интересътъ на турскытѣ статистицы, да уголѣмяватъ въ щетѫ на другытѣ народности, числото на Мюсюлманытѣ, които живѣѭтъ въ Българіѭ и което може да ся възвыси най-много до 1,000,000 души. Врьхъ петь тѣ миліона Българи, турскы подданницы, 300,000 исповѣдватъ Ислямизъмътъ и ся наричатъ „Гагаузъ“ (Помацы). Около 60,000 изповѣдвать римско-католическѫтѫ вѣрѫ и ся наричатъ „Павляни“ (*Павликени*), всичкытѣ другы Българи изповѣдватъ източно-православнѫтѫ вѣра. Българитѣ които населяватъ градоветѣ на Македоніѭ, Тракіѭ и Ипиръ, подъ притѣсненіето на фанаріотското владеніе сѫ ся отказали отъ народность-тѫ си и ся казватъ че сѫ Грьцы, тъй щото срамъ гы е да носятъ тѣхнѫтѫ Българскѫ народность. Но, отнѣкынъ едно прѣобрьщеніе на по-добрѣ странѫ даже и въ това отношеніе, отъ когато чувството за народность ся е събудило навсякѫде. Страната която е населена отъ Българитѣ е твърдѣ изобилна, наслаждава ся съ единъ климатъ всякога умѣренъ и представя едно голѣмо число чудесны мѣстоположенія по тѣхнѫтѫ естественнѫ красотѫ.

Единъ отъ най-очарователнытѣ проходы е проходътъ Бѣлградчикъ(?), който споредъ казваніето на учены туристы може да ся мѣри съ най-чудеснытѣ проходы на Алпытѣ и на Пиринеитѣ за великолѣпность-тѫ на своитѣ естественны красоты. По злополучіе, една голѣма часть отъ странѫтѫ не е обработена, и най-плодородната страна на Одринъ и Срѣдецъ стой съвсѣмъ безъ обработваніе. Усѣщаніето на неспокойствіе, послѣ убѣжденіето, че състояніето на днешнитѣ е приврѣменно, на конецъ товарътъ на тежкытѣ давныни, които ся изискуватъ отъ турскытѣ власты и отъ грьцкытѣ владыцы влачатъ като следствіе, че българскыйтъ селянинъ обработва точно това което изискува нуждѫтѫ за прѣпитаніето му.

Българія е также богата въ минералны изворы; тѣзи които иматъ 47° сантиграда топлина не сѫ на рѣдко. Земята крые много непознаты съкровища които стоятъ неизвлечены отъ нейнитѣ нѣдра и които чакатъ щото очарованіето на спекулаціѭтѫ да гы докара на явѣ. Индустріята и гражданството сѫ още въ дѣтинство, малкото успѣхы които ся направихѫ, прѣтърпѣхѫ много отъ послѣднѭтѫ война на Русситѣ съ Турцытѣ. Цѣли села ся разорихѫ и стоятъ още до днесъ ненаселены.

Градътъ Шуменъ напримѣръ, имаше тогава 70,000 жители, а днесъ нѣма повече отъ 30,000 души. Най-славнытѣ градове на Българіѭ сѫ първо Одринъ (Едирене) съ 160,000 жители, стара резиденція на султанытѣ. Пловдивъ съ 60,000 души; Срѣдецъ (Софія) съ 40000; Нишь, укрѣпено мѣсто врьхъ срьбскытѣ границы; Търново, стара резиденція на Българскытѣ Императори; Варна, на Черно море; Видинъ, силно мѣсто на Дунавъ. Самоковъ, Котелъ и на конецъ Русчукъ, сегашна столица на Българіѭ. Вънкашниятъ изгледъ на тѣзи градове ся сравнява съ турскытѣ градове, защото представляватъ единъ великолѣпенъ изгледъ, като излагатъ отъ далечь тѣхнытѣ пьстры кѫщя съ безчислени минарета, но отблизу тѣ ся показватъ отъ истинѫ, пълны съ мрѫсотіи, поддържатъ стада отъ гладны кучета и сѫ отрупаны съ вехты колибкы. Българинътъ не може да покаже на странника друго, освѣнъ красотытѣ на природѫтѫ и развалинытѣ и гробоветѣ на прѣминѫлото му врѣме; вѣликолѣпнытѣ стары зданія отъ старото врѣме, чакатъ още една състрадателнѫ рѫкѫ, която да ги избави отъ прахътъ и отъ гноището.

Македонія, г. II. Цариградъ
16. Мартъ 1868 год. бр. 16

(Ла Тюрки)
Конст. 14, III 1868 г. (?)

Българското население въ Гюмюрджинско

Въ в. Македонія, брой 5, год. II, 30 декемврий 1867. Цариградъ ред. П. Р. Славейковъ дава следната дописка: Единъ пѫтникъ прѣзъ Узунъ Кюпріѭ дава ни следующитѣ сведенія за това мѣсто:

Градецътъ Узунъ-Кюпрія ся намірва 8 часа на далечь отъ Едрене положенъ на едно доста хубаво мѣсто край рѣкѫтѫ Ергене, извѣстенъ отъ врѣме за великолѣпныйятъ мостъ направенъ надъ истѫтѫ рѣкѫ още отъ Мурата I-го, а днесъ още и за много сладкытѣ пѫпиши (пепони) които ся раждатъ въ околностыта му.

При всичко, че прѣобладающето населеніе и въ този градъ е Българското но до сега тука и въ церквѫ ся гръцкы четяло и въ училището грьцкы прѣдавало и само отъ ланы е зело да ся прѣдава въ училището и Българскый езыкъ още и въ черквѫтѫ да ся почитва и попѣва понѣкога по Българскы. Но най-новото е че Българитѣ въ този градецъ ся канили на пролѣть да си отворятъ отдѣлно отъ Гърцытѣ Българско училище за да избѣгнѫтъ отъ нѣкои съблазненія и притѣсненія които ставатъ на дѣцата имъ и на езыка имъ въ задружното съ Гърцытѣ училище.

По всичкѫ Тракыѭ, прилага пѫтникътъ, тамъ дѣто живѣѭтъ Българи зе да ся въвежда и Български езыкъ, освѣнъ въ Гюмюрджинѫ.

Отъ другы нѣкоы свѣдѣнія що имамы събраны, за помянутото мѣсто извличамы слѣдующето:

Гюмюрджина, която до днесъ ся счита грьцка епархія съ митрополитско сѣдалище вѫтрѣ въ градътъ населеніето отъ четиры едно сѫ Българи, а епархіята ся състои отъ 33 села, отъ които само четыри сѫ гръцкы, а всичкы другы сѫ населены отъ Българи.

Гръцкытѣ села сѫ: 1-о Маронія отъ което и Гюмюрджинскыйтъ владыка ся нарича Маронійскый, има 200 кѫщи. 2-ро Макри 180; 3-то Гриценъ-исарь 100; 4-то Кючюкъкюю 80 кѫщи.

Българскытѣ села сѫ: 1-во Манастырь 200 кѫщи; 2. Сичанлѫ 250; 3. Кушланлѫ 100; 4. Хаджиларъ 60; 5. Кара Кружели 40; 6. Карсачъ 40; 7. Чаджрлѫ 150; 8. Каледжи дере 120; 9. Харка 80; 10. Балатъ-кьой 40; 11. Сусуркюю 20; 12. Дарѫ дере 150; 13. Чобакъ-кюю 120; 14. Ени-кюю 150; 15. Бодамо 80; 16. Фере 50; 17. Дервентъ 200; 18. Дувенисаръ 220; 19. Тахтаджикъ 80; 20. Пишманъ-кьой 150; 21. Домузъ-дере 100; 22. Балѫкъ-кюю 250; 23. Кючюкъ 150; 24. Укубъ 50; 25. Лѫджа-кюю 80; и слѣдующитѣ четыри чефлицы Кѫрсерджа 20 кѫщи; Фатиріяка 20; Кѫръ-чифликъ 20; Ортаджа 20 кѫщи.

Въ всичкы тѣзи Българскы села нѣматъ никѫдѣ българско училище и въ никоѭ черквѫ не ся чете по Българскы.

Гюмюрджина отъстои отъ Скече 6 часа, селото Балат-кюю, което е полвинъ часъ отъ Гюмюрджина, жителитѣ Българи знаятъ Българскый языкъ, но говорятъ повече по турскы; Въ пѫтьтъ къмъ Скеча има другы двѣ села едното ся казва по турскы Сарсеи, а по грыцкы Сали, другото Ясѫ-кьой, христіенытѣ жители въ тѣзи двѣ села ся казуватъ гърцы и говорятъ ужъ грыцкы, но толкозъ смѣсено съ българскый, щото показува, че тѣ сѫ погърчены не отдавна, това свидѣтелствува още и облеклото имъ което е истото както на Българитѣ отъ Ахъръ челебійската, нахіѫ, тѫй и приликата и домашній имъ животъ свидѣтелствуватъ още за Българското имъ происхожденіе

Драмското Епархиялно Учителско Др-во „Просвѣщение“

Това дружество е на съставяние, и има за цѣль да помага да се основѫтъ училища и да се поддържятъ учители по селата, дѣто народонаселението не е въ състояние да го направи. Срѣдствата на дружеството сѫ: 1) волната помощь и 2) десетата чясть, за която сѫ задължили сичкитѣ учители отъ тая епархия да отстѫпуватъ ежегодно отъ редовнитѣ си годишни приходи. До денятъ, въ който пишятъ отъ това мѣсто, дружеството брояло 28 учители-членове. Колкото е утѣшителна ревностьта и самоотверженностьта на народнитѣ учители отъ Драмската Епархия, толкосъ се умилява сърцето на човѣкътъ, като гледа готовностьта и щедрата рѫка на народонаселението отъ това мѣсто. Нѣка читателитѣ ни прочетѫтъ долниятъ расписъ, който е плодъ отъ села само, и ще видятъ добъръ примѣръ:

Волна помощь отъ село Гайтаниново: Г. Г. Конст. В. Сарафовъ 360 гр., Петръ В. Сарафовъ 250 гр., Сп. попъ Прокоповъ гр. 256, Ник. П. Падаревъ 256, К. К. Мавродиевъ 256 гр., Благ. попъ Антонъ 128, Д. Прематаревъ 64, Д. К. Мавродиевъ гр., 100 хаджи Иванъ хаджи Петровъ 100, Петръ Тодоровъ 25, Конст. Мавродиевъ 100, хаджи Петръ 125, Ат. Имандиевъ г. 50, Хр. Поповъ 40, Д. Т. Падаревъ 56, Кър. Малаковъ 27 г. и пол. Н. П. Сарафовъ 40, Тод. Трандафиловъ 20, К. Лѫчкий 25, Гер. П. Сарафовъ 14, Безименний 30, Петаларскийтъ еснафъ 150 г. Пърскание по селото 100 гр.

Волна помощь отъ село Плѣвнѭ: Г. Г. Печо Хаджиевъ г. 350, Алекси Цановъ 200, Ат. Букрешлиевъ 200, Ангелъ Аргировъ 64, Герги Божиковъ 128, Стеф. Ст. Терзиевъ 128, Андрей Тодоровъ 100, Дим. Маллиевъ 112, Дим. Палахчила 66, Тома Черк. Настоятель 100, попъ Партения Разложки 130, попъ Триан. Добрин. 100, Гр. Живописецътъ 120, Ив. Яновъ Бояджи 25, Аргиръ Самарджи 25, Печо хаджи Мавродиевъ 64, Ат. Аргировъ 50, Д. Ив. Шоповъ 128, Георги Михаловъ 50, Митю Тасевъ 50, Дим. Сапунджията 30, Георги Т. Комшювъ г. 100, Нечо Касапинътъ 53, Ан. Гайдовъ 53, Н. Препод. отецъ Герасимовъ 104, Лука Тищювъ 25, Печо Кожамановъ 20, Бълчанъ Трифоновъ 30, Ангелъ Дунковъ 25, Ат. Кръстевъ 20, Василъ Милковъ абаджи 20, Печо Налбантинътъ 10, Благотв. свещеникъ Ст. попъ Луковъ 50, Пърскане по селото 165 гр.

Волна помощь отъ село Просѣченъ: Благот. попъ Иванъ хаджи Николовъ гр. 100 Г. Г. Хаджи-Георги попъ Ивановъ учитель 350 гр., Димитъръ Кочюгловъ г. 200, Ташъ Ниговъ 154, Ив. Бож. г. 103, Т. Пепелашъ 103, Мих. Яновъ 103, хаджи Георги хаджи Николовъ 50, Апост. Коловъ 50, Т. Г. Кутровъ 30, Пан. Дѣчювъ 20, Р. Т. Мудовъ 20, Пат. Бояджи 20, Марг. Фиданинъ 20, Янчо Караколювъ 30, Пѣт. Манушевъ 20, Пет. Геор. Паз. 20, Бож. Илчювъ 20, Дим. Самарджи 12, Стоименъ Ангушь 50, Ванг. Епитропътъ 50, Никола Джичунозъ 53, Илия Пѣшковъ 20, Михаилъ Ангушовъ 15, Конст. Кабалищали 20, Пърскане по селото 406 гр.

Отъ абаджийскиятъ еснафъ въ сѫщото село Райковци: Г. Г. Мар. В. Пангаловъ гр. 30, Тодоръ Куртовъ 20, Анас. Г. Бадевъ 12, Анастасъ Николовъ 10, Илия Тодоровъ 10, Анастасъ Кузмановъ 8, Згура Д-ва 5, Жина Кузманова 3, Хр. Антонова 1.

Отъ с. Кобалщѫ: г. г. Михалъ Поповъ учитель гр. 20, Ст. Пѣтковичъ 25, Анастасъ 20, Константинъ Антоновъ 20, Т. П. Ивановъ 15. Пърскане по селото 65 гр.

Изъ Рѫководитель на основното училище, отдаватъ на „Читалище" за учителитѣ, учителкитѣ и ученицитѣ и ученичкитѣ бр. 2, отъ 15 януарий 1874 год.

Българското училище въ Солунъ

Солунъ, 9-го Сѣчковъ, 1868.

Българското овдѣ училище споредъ силытѣ си напредува. Некни во Недѣля станало едно разгледанiе на двегодишното му существуванiе. Са назначили помагачы на надзирателството двоица попечителы вѫтрешны. Единъ именемъ Блаже, а другiйтъ Никола, споредъ какъ са извѣстихмы. А първа грыжа тiя Господиновцы имали да направатъ чиноветѣ за седанiе понеже увѣренiе существува, че до пролѣтъ кѣ са напълни бройтъ 100 на ученицы кои за сега сѫ 25. Г-жа учителката са желитъ, че жителитѣ българы не си пущатъ чедата въ бъл. училища, родителитѣ па са управдаватъ со това, че ужь чекали да дадатъ испитанiе въ кои са нашли училища чедата имъ, на послѣ на 7-врiя кѣ гы пущатъ.

. . . .

Колкото за вѣстникътъ, който ще ся издава въ Солунъ, дѣто пытатъ дали ще ся издава и на българскы, имамы причины да вѣрвамы, и можемъ да увѣримъ съотечественицытѣ си, че въ това нѣма да останѫтъ онеправданы. До колкото ный знаемъ, той ще ся издава на Турски, на Грьцкы и на Българскы.

в. Македонiя, бр. 8,
год. II. 1868 г. Цариградъ

София, 13. януарий 1868

Въ 5-й брой на достоужаемый вашь листъ прочетохъ съ голѣмо благодаренiе свѣдѣнiята за Узунъ-Кюпрiѭ, доставени вамъ отъ нѣкой си пѫтникъ, който при всичко друго ви прилага и това, че по всичкѫ Тракiѭ тамъ гдѣто живѣѭтъ Българiе зело да са въвежда българскы языкъ освѣнъ въ Гюмюрджинѫ. По слѣдствiе на това, вые отъ другы нѣкои свѣдѣнiя що сте имали за помѣнутото мѣсто, исчислявате селата на Гюмюрджинскѫтѫ казѫ съ кѫщята имъ, и на конецъ казвате: „Въ всичкы тѣзи Българскы села нѣматъ никѫдѣ Българско училище и въ никоѭ черквѫ не ся чете по Българскы".

Мислѭ, че сѣкой единъ отъ читателитѣ на вѣстникътъ Ви, който нѣма понятiе за онова мѣсто, може да заключи отъ това, че Гюмюрджинскитѣ Българи спѭтъ дълбоко; нъ азъ, който сьмъ живѣелъ сега до скоро въ Устово, съсѣденъ градецъ на Гюмюрджинѫ, и сьмъ ималъ случай много пѫти и съ мннозина отъ жителитѣ на помѣнутѫтѫ казѫ да са видѭ и споприкажѭ, смѣѭ да рѣкѫ, какво гюмюрджици, ако и да нѣматъ още Българскы училища, както казвате и вые, нъ тый вечь не спѭтъ, а почнахѫ да са пробуждѫтъ и да промышляватъ за изтикванiето на грьцолизъмътъ, кой и до сега гы е дрьжялъ, кажи, че и още дрьжи като отъ афiонъ опоени въ мракътъ на невежѣството.

Българитѣ вѫтрѣ въ Гюмюрджинѫ, подбутнати отъ умнытѣ съвѣти на родолюбивытѣ млади Устовцы и Райковцы които често слазятъ тамъ, а особенно свѣстени отъ Г-нъ Никола Кель-Пешковъ, младъ родолюбивъ Устовчанецъ, който по търговіѭтѫ си прикарува една голѣмѫ чясть на годинѫтѫ въ Гюмюрджинѫ, зели сѫ при всичкото си незнаніе на языка — сегисъ-тогисъ съ помощьтѫ на вънкашны Българе, кои познаватъ да четѫтъ, да попѣватъ Българскы въ новѫтѫ цьрквѫ Свят. Георгія, която имъ е и собственнѫ, и да промышляватъ за съставяніе на едно народно училище. Даже и самыйтъ имъ владыка за да имъ угоди, та да не би са възбунтували противо му, попѣва имъ по нѣкогашъ и българскы; (а отъ другѫ странѫ той противуречи на това, като проважда по селата писма съ които прѣдопазва стадото си (?) да не бы дрьзнали да четятъ българскы, защото този языкъ билъ папищашки и пр.).

Единъ свещеникъ отъ селото Фере лани биде силно гоненъ, за дето се усмѣлилъ да чете по български ...ѫтѫ си. Той остави отечеството си, отиде въ Пловдивъ, гдѣто остави момчето си въ българското училище и отъ тамъ после де е отишелъ незнаѭ.

Деридерци охотно желаѭтъ побългаряваніето на училището си. Миналѫтѫ пролѣть, слѣдъ като са свръши срокътъ на ланскыйтъ имъ учитель, ходиха двоица опълномощени отъ сичкото село въ Пловдивъ нарочно да купѭтъ църковны българскы книгы, и да търсятъ Българинъ учиталь, нъ като не сполучихѫ да намѣрѭтъ тамъ, дойдохѭ до мене въ Устово за да имъ препорѫчѭ нѣкого отъ тамъ; и въ това врѣме като са намѣри нѣкой си згоденъ и отъ тамъ; за да не остане училището имъ затворено, принудихѫ са да цѣнятъ другъ единъ пакъ отъ селото си приврѣмено за нѣколко мѣсеца до дѣ да се намѣри другъ, който да удовлетвори благородното имъ желаніе съ прѣдявяніе на отечественныйтъ имъ языкъ ето приключвамъ ви писмото. което ми проводихѫ въ отворъ на едно мое до тѣхъ, въ което имъ бѣхъ писалъ, че са намѣри българскый учитель, което (писмо), ако обичате помѣстете го въ листътъ си, Сичко това, Г-не уредниче, доволно е. мыслѭ за доказателство, че и у Гюмюрджинѫ, народныйтъ духъ начна вечъ да се съживѣва, че скоро щемъ да видимъ българскый языкъ да опрѣ клоноветѣ си и до самото тракійско прибрѣжіе на Архипелагътъ, и че на конецъ Гюмюрджинско не ще остане много по доло отъ Узунъ-Кюпріѭ.

Отъ вѣрны писма са научавамъ, че Г-нъ Иларіонъ Каркалята, като не можилъ да укачи канджытѣ си въ Ахѫръ-челеби, показалъ си морафетътъ въ това, да ся подсмива на женитѣ, които отъ крайнѫ сиромашіѭ носили дрьва на гърба си, да ги наименува съ неприлични имена и да провожда дяконіетѣ си на хоро за да са подигравать съ народнитѣ ни обичаи. Най-после като му не останало друго что да работи, отишелъ си на Скечя.

Трудоветѣ на кырь Данчя да натрапи на Устовчяніе единъ учитель еленосъ, проводенъ отъ чорбаежіятъ му Гюмишъ-гердана, отъ когото щѣло и да му са плаща, остали бѣзплодни; Устовчанци си довели за учитель Г-на Марка Савова, карловецъ, който е вече и подкачилъ. Надѣѭ са че Устовското училище, следъ като претърпѣ силенъ ударъ отъ Каркалята и отъ кырь Данчя, сега пакъ ще да влезе въ редътъ си. Дай Боже! Д. Димовъ

в. Македония, бр. 10 отъ
3 февруария 1868, Цариградъ

Българка Солунка — не спартанка!

Въ една дописка до в. Македония, бр. 8, Цариградъ 1868 год. има следното съобщение:

Поминалата 1867-ма година са заключила со едно жалко за солунското българско насѣление событие: а то іе умирачката на основателката на болгарското овдѣ соживаніе, Велика Динковица, жена со изредно родолюбіе и распаленость за учебното напредваніе народно. За излишно слагамы да изложимы нейното отъ 1860-та год. до сега неуморно поведеніе и юначно противопостоеніе до гърчищаната овдѣ. Гръцкій консулкій намѣстникъ овдѣ въ 1863 год. помне твърде добрѣ нейното родолюбіе и още може да звончатъ въ ушитѣ на Ланіада и Боне (управитель на единъ фр. пароходъ на содружіето Месажери), когато тія са были опитали со иронія да ѭ утѣшатъ за улавеніето на сына й, отговорътъ на тасъ Българка: „за то сьмъ го родила, за да умре защищемъ правината“.

Ніе желаемъ да покажимы и на противницытѣ ни народны, и на еднороднитѣ ни еданъ достоенъ примѣръ за подьрженіе, като отдавна по търговскитѣ си дѣла живѣйми у овой градъ и имали сме случай тры мѣсеца наредъ да са гледамы со покойната и слушахмы вниманелнѣ нейнытѣ пълны со родолюбіе разговоры. Не малко ни са задразна сърдцето, въ следующійтъ случай. Малко дена предъ да предадетъ душа она, бѣха стигнали отъ Цариградъ за бълг. училище овдѣ (кое по настоящему іе въ кѫща й) подарены отъ разны лица разни книжки, покойната не можейки да се помѣсти, поискала да види тія книжки: ги прегърнала ненасытнѣ. Пресьлчила са отъ радость и повелила да ги намѣстятъ спротиву нея надъ арафътъ. Когато душа предала очитѣ й были осредоточены на нихъ, а рѫцетѣ й прегѫрнуваха една отъ нихъ. Проклѣтия оставила, на училището българско да не са премѣсте на друго мѣсто. Новата година быде счастлива да брои въ първыйтъ си день закопаніето на тая науколюбива родолюбка българка у градътъ овой.

Солунъ, 21 май 1868.

До Народнитѣ ни представители въ Цариградъ

Г-диновцы,

Нека ви быде извѣстно, че отъ какъ са извършилъ торжественно праздникътъ на народнытѣ ни просвѣтители Св. Кирилла и Методія на 11. того месѣца; Отъ какъ вчера друга българска служба са отпѣла на български въ църквата на Дѣсна Богородица; отъ какъ испитаніе станало на чисто Макѣдонобългарскій язикъ у училището ни, новосоставеното и толко маловажното; отъ какъ на бѣли облечени чупитѣ на редъ испѣяли, пѣсената на Султанътъ тропаритѣ на святіитѣ ни и пѣсни разни народни прилични на сгодата. Следъ тія всички, насърдченъ народътъ по настоящему готве прошение до Солунскій Митрополитъ за да опредѣли со добро една отъ 13-тѣ цьркви, коя да бѫде неограничено самовластно распореденіе на българскийтъ овдѣ народъ. Ако са отрѣче, кое не вѣруваме, чрезъ Васъ, Г-вцы, кѣ да са отнесиме за фирманъ, за да созидиме нова цьрква, во името на народнытѣ ни просвѣтители. Ніе сме три хиляди жители христіяни православны Българи, самостоятелны въ църковнообщественото си распореденіе, са крьстиме, са вѣнчиме и са закопуваме отъ иноязични свѣщенницы, па това го слагаме за грѣхъ. Зато въ будуще кѣ да имамы, какъ са надѣвамы, и църква и свещеницы Българы еднородны. Това иска народътъ.

Като трачиме че кѣ быде увеселително за васъ както и за българскій вообщѣ народъ, това извѣстие, рѣшихъ да го сообща прѣзъ „Македонія“ редакторътъ на която кѣ быде толко добъръ да му даде мѣсто.

Останувамъ
Солунецъ единъ за всичкытѣ

в. Македония, год. II, Цариградъ, 1 юния, 1868, бр. 27

Сѣрезъ 8 ноемврія. Европейски вѣстници фантазируватъ, чи требе да се даде на Еллада кромѣ Гиритъ и прочи острове отъ бѣлото море още и Епиръ со Тессалія и Македонія!! Понеже е Македонія чисто българска земя а грьцки села има само близо св. Гора, нѣщо малко во Сѣрска, Зихнанска й Прави казите, а во сичка проча Македониа нѣма нито единъ плешливи Еллинъ! Има нѣколко и во Верійска каза чифлика во който живеетъ Гърците. Сички назначени се[illegible]а нахождатъ са до морското крайбрѣжіе, и сѫ остатокъ отъ еллински стари колоніи заселени во епоха по разореніето на градъ Троа. Во епархія Кассандрійска има 11 села, а во мадемската околия има ги 12.; во серска каза има 20 села гърцки, а 100 български; во зихненска каза також̀е има ги толко (20) а прочи сички болгарски сѫ; во Прави каза има околъ 10 гърцки наедно со турците села. Во всичка убо Македонія нема грьцки села повеке оть 120. Заради поменути 120 села дали е право да станатъ робове на гърците толки български народъ, кой отъ най-стара епоха — постара отъ Кадмово пришествие отъ Феникіа во Европа — живее во тези страни? — Азъ мысля че за да се тури край на грьцките шарлатаніи, необходимо потрѣбно е щото македонските Болгаре да са протестувѫтъ противъ онези слухове и европейски вѣстници, които доказуватъ че е Македонія еллинска, и сетни тържествено да изявятъ, че они не желаятъ по хубаво счастіе отъ онова, което уживѫтъ подъ свята сенка на Н. Ц. В. нешъ милостивнѣйши баща и царь Султанъ Абдулъ Азисъ Ханъ, и че предпочитатъ сички отъ лице земно да са истребатъ но нѣ да дойдатъ подъ зверска еллинска повеля.

в. Турция, Цариградъ, год. III, бр. 22, 1866. Ноемврія 19

Солунъ 25 августъ. Ній сми като поразени отъ молнія отъ когато научихми проекта за погода който са прѣдложи отъ грьцко българскѫтѫ комисія за назначеваніето на епархиіити на двата народа; защото въ тоя проектъ има къмъ една часть отъ българскія народъ нѣманіе на правда нѣманіе на великодушіе. Освобожденіето на Българити отъ сѣверъ са прiѣ, защото тѣ бѣха освободени по дѣло, и защото българскити комисари принадлѣжатъ на тази страна отъ Българія. Ако имаха малко любовь къмъ омоенити си, тѣхнити поглѣди быха се обьрнали най-много върху българскити населенія отъ югъ и западъ, които по рзамѣсени съ Гърцити, сѫ повече притиснати. Българскити членови отъ комисіята трѣбуваше да подражаятъ гръцкити си другари, които, за да кажя тѫй, съ микроскопъ въ рѫкѫ глѣдаха въ сѣко кюше епархіити отдѣлени отъ патриарха за да видятъ ако нѣкоя отъ тѣхнити не са я забравила; тѣ трѣбуваше да постѫпятъ както майкити, които окрѫжяватъ най-много съ грыжи най слабити, най наскьрбенити отъ дѣцата си.

Българити сѫ най многобройни между жителити на солунскія вилиетъ. Тука е правото имъ: но правото на числото изчезва прѣдъ привилегіити и тираніята на противницити имъ. Тѣзи послѣднити не ся явяватъ въ селата: тѣ съставятъ най малкото въ градовети; но тѣ сѫ въ сичкитѣ конаци, тѣ имѫтъ рѫкѫ въ сичкити работи, тѣ сѫ членови отъ сичкити съвѣти, членови отъ сѫдовищата, има двама муавини, и двамата сѫ Грьци: мухтарити, началницити на еснафити, духовнити началници сѫ се Грьци.

Нѣка земемъ солунската епархія и нека сравнимъ силѫтѫ на българското населеніе съ грьцкото. Първото смѣта 23 села на които имената имъ сѫ: Валмада, Кулеки, Святи Илія, Тунчи, Ново-село, Амбаркюю, Ново-селце, Градоборъ, Дутли, Арапли, Даудбали, Сайново, Айратово, Балджя, Дримиглова, Енвецна, Негованъ, Москва, Суха, Баловче, Леядина, Аракли и Клисали. Гръцити сѫ размѣнени съ Турцити въ двѣти села на Бешикъ и Васили; тѣ населяватъ само тѣзи отъ Епануима и Карабуруну; селото Капуджиларъ са обитава отъ Българи предадени на Фенерь.

Туй изброяваіе е доста краснорѣчиво. Българскити членови отъ комисіята трѣбуваше да го направятъ и тогасъ тѣ быха разумѣли длѫжностьта която са стоеше да изкачятъ правото на македонскити си съотечественици отъ този купъ интириги и лукавства подъ които пѫшкѫтъ. Тѣ трѣбуваше да покажятъ туй изброяваніе на гръцкити си другари. защото когато истината са явява блѣскаво, тѣзи даже които са интересуватъ за да я откажатъ, бѫблятъ прѣдъ нея.

Комисарити избрани отъ правителството изъ чиновницити му, далечъ отъ мѣстата отъ дѣто ся издигатъ уплакваниіта на народити, не ще отведжтъ на нищо. Наистина тука не са тичя за една работа която да зависи просто отъ една погода между нѣколко лица. Въпроса е по важенъ: рѣшеніето му зависи отъ волята на миліони интересжющи. Ній ще кажимъ прочее че хода които се слѣдва отъ комисарити не е былъ никакъ сходенъ съ задачята която имахе да развързватъ. На мѣсто да опрѣдѣлятъ върху една карта българскити владѣнія и грыцкити, както едно врѣме папа Александръ опрѣдѣли съ едно драснуваніе на перо океана между Испанія и Португалія, тѣ трѣбуваше да кажжтъ на правителството: тука е работата за единъ въпросъ за съвѣсть: на народитѣ ся стои да го развържатъ: ний сми ненадлѣжни. Нѣка правителсвото заповѣда въ сѣка каза да се събер态 гласове отъ православнити християни въ полза на едната или другата черкова. Сетнината отъ туй гласоподаніе ще бжди истинжтж основж върху която правителството ще положи рѣшеніето си.

(Куррие д'Орианъ)
в. Турция, год. V, Цариградъ,
Септемврия 1869 бр. 29

Съобщава К. Сеизовъ

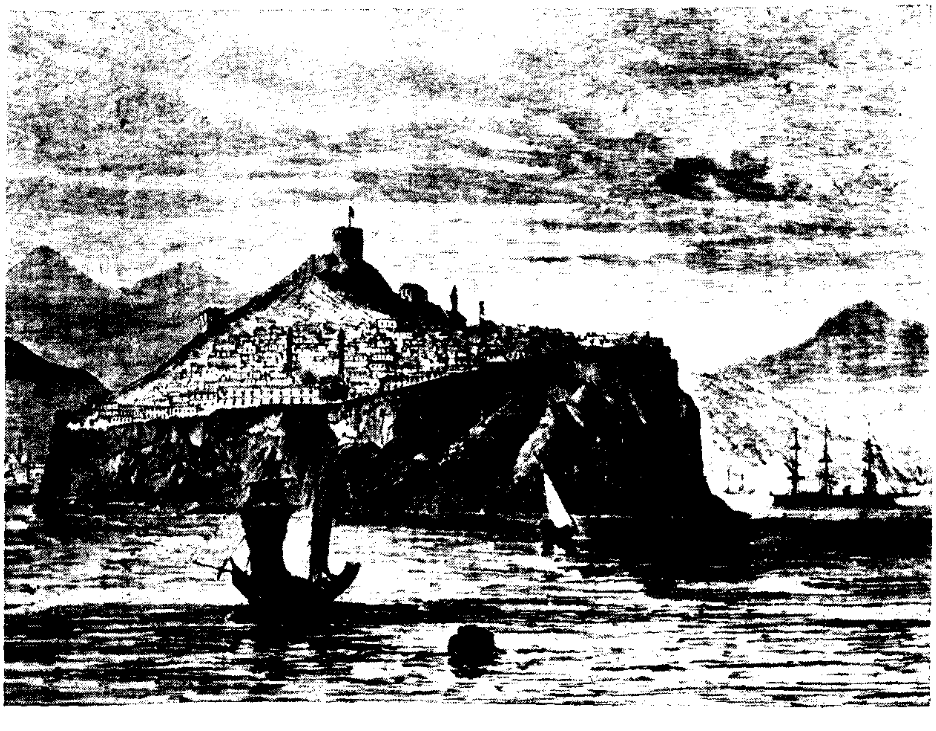

Една пророческа картина

Въ броя отъ 18 май 1878 г., стр. 41 на хърватското списание Vienac е помѣстена една гравюра отъ неизвестенъ авторъ на бѣломорския градъ Кавала съ надписъ Buduća bugarska luka Kavala = бждащето българско пристанище Кавала. Тази картина, която обнародваме тукъ споредъ фотографска снимка, направена отъ оригинала въ фотографското ателие на университетската библиотека въ Загребъ, стои очевидно въ връзка съ мирния договоръ отъ Санъ-Стефано.

Н. Т.

Едно чуждо свидетелство за българитѣ въ Бѣломорието и Македония.

Презъ 1861 г. французскиятъ археологъ L. Heuzey билъ натоваренъ отъ императора Наполеонъ III. да посети съ научна цель Македония, Тракия, Илирия, Епиръ и Тесалия. Резултатитѣ отъ това научно пжтуване сж обнародвани подъ надсловъ: Mission

Archéologique de Macédoine par Léon Heuzey et H. Daumet, Paris 1876. Този обемистъ томъ съдържа покрай ценни епиграфски и археоложки материали непринудени изявления за българския характеръ на населението на Тракия и Македония. Тѣзи изявления, които сѫ особено важни, понеже произлизатъ отъ една епоха (1861), когато не може да става и дума за българска или екзархийска пропаганда, сѫ, доколкото ни е известно, останали неизползвани. Затова решихме да ги извадимъ отъ забвение и да ги направимъ достѫпни за по-широкъ крѫгъ читатели, като ги обнародваме въ следнитѣ редове.

Зъхненско.

стр. IV. „Au nord, je me suis avancé jusqu'au district inexploré de Zikhna, dans le pays habité par les Bulgares...“

стр. 149. „Le *khasa* de Zikhna est un district montagneux situé à une demi-journée environ de Drama, dans la direction du nord-ouest, entre cette ville et celle de Sérès. La route suit, à quelque distance, le pied d'une chaîne de contre-forts, qui forment la limite septentrionale de la plaine. On rencontre bientôt le bassin d'une belle source nommée *Bounar-bachi*, comme la source voisine de Philippes; elle donne naissance à un gros ruisseau qui va plus loin se réunir à la rivière de Drama. A gauche se succèdent les villages de *Vissotchani* et de *Pléma*, sur le long versant des montagnes, au débouché de deux ravins qui l'interrompent par de brusques coupures. Nous sommes ici sur la lisière du pays bulgare, et ces villages, comme tous ceux que nous allons maintenant rencontrer, sont habités par des populations de cette race, mêlés à des Turcs fanatiques qui les font vivre sous un régime de terreur perpétuelle.“ Срв. сѫщо стр. 150.

Битоля.

стр. 156. „Enfin, chez les Bulgares des environs de Monastir, il n'est pas d'église en dehors de laquelle on ne voie près de la porte plusieurs dalles de pierre couchées bout à bout et entourées de dalles plus petites: ce sont les tables, toutes préparées avec leurs siéges pour les festins funèbres, où s'assoient, dans un ordre déterminé, les hommes d'abord, les femmes, puis les enfants.“

стр. 300. „A Monastir même, la réception la plus gracieuse nous attendait dans la maison de M. Calvert, consul d'Anglettere, où nous retrouvions pour un instant, au cœur même de la barbarie turque et bulgare, tout le charme de la vie européenne.“

стр. 305. „Le déplacement des monuments, dont nous aurons à signaler plus d'un exemple, est un fait contre lequel la science exacte doit se tenir en garde, dans ces plaines habitées par les Bulgares, conducteurs *d'arabas* et grands faiseurs de charrois. . .“

стр. 309. . . . désignent dejà par le nom vulgaire de *Boutélion* (d'où *Bitolia)*, emprunté aux Bulgares qui l'occupaient.“

Прилепско.

стр. XI. „. . . je n'en veux pour exemple que les inscriptions d'Apollon *Oteudanos*, dont la statue d'or, suivant une légende, surmontait le pic volcanique de *Slatovrekh (la Cime d'or)*, près de Perlépé, et dont les autels, conservés dans l'église d'un montastère bulgare, servent aujourd'hui aux plus saintes cérémonies chrétiennes.“

стр. 318. „Le monastère est un petit couvent bulgare consacré à la Vierge *(Bogoroditza)* et connu sous le nom de *Treskavetz*“.

Мориховo

стр. 321. „. . . . . le *Morihovo*, pays difficile, coupé de ravins et de rameaux enchevêtrés, habité en outre par une population bulgare des plus rustiques“.

стр. 324. „Les Bulgares du Morihovo sont une tribu à part, dont les usages très-ancies mériteraient d'être étudiés de près. C'est parmi eux que j'ai ob-

servé l'usage des tables de pierre, établies aux portes des églises, pour les repas funébres. Le costume de leurs femmes est très-étrange et tellement lourd qu'il rend leur marche traînante. On y remarque surtout la ceinture, appelée *poïass*, qui est un gros cordon de laine noire, faisant un grand nombre de fois le tour du corps, de sorte que la taille devient la partie la plus large de toute la personne. Sur cette ceinture elles en appliquent une seconde nommée *lessa*, qui est plate, et sur laquelle leurs cheveux, divisés en tresses fines et nombreuses, viennent s'attacher comme les cordes d'une harpe: de la même ceinture s'échappe un flot de laine noire, qui continue la chevelure et se termine par un noeud traînant à terre. Cet accoutrement barbare est complété par un tablier aux couleurs voyantes, par un voile brodé dont elles disposent la partie supérieure en forme de diadème, *obrouss*, par un surtout de laine noire sans manches, *saïa*, et par la chemise de grosse toile, *cochoula*, qu'elles ornent elles-mêmes de rosaces noires, rouges et orargées, d'un beau caractère".[1]

Троякъ при Плетваръ

стр. 326. „ . . . . . le souvenir s'est transmis d'autant plus facilement aux populations bulgares, que rien n'est encore plus en vogue parmi elles que les histoires de serpents veillant sur des trésors cachés.

стр. 327. „Un jour que notre corvette était mouillée dans le port de Salonique, elle fut abordée par une barque, qui portait un paysan bulgare conduit par un juif, intermédiaire obligé de toute négociation en ce pays. Le Bulgare venait me demander de lui expliquer deux inscriptions, dont il me présenta une grossière reproduction et qui se trouvaient en un lieu qu'il ne nommait point, dans les environs de Monastir.

Охридъ

стр. 339. „La merveilleuse position de cette ville *(Ochridha)* à la tête du plus grand et du plus beau lac de la Turquie centrale, sur les dernières pentes de la haute chaîne qui le borde à l'orient, est justement célèbre, et fait comprendre que les conquérants bulgares du neuvième siècle en aient fait capitale de leur royaume".

За надписа на Св. София

стр. 339.... et en attribue l'honneur à un personnage appelé *Grégorios*, dont le nom de famille est un partie effacé, mais qui est représenté comme catéchisant les Bulgares, désignés par l'appellation classique de Mysiens".

За крепостьта

стр. 340. „Ces fortifications, construites en blocage, appartiennent certainement à la ville bulgare d'*Ocri*, l'*Achridha* des Byzantins..."

Струга

стр. 345. „La station moderne de *Strouga* doit son nom à un mot bulgare, désignant les émissaires naturels servant de décharge au lac".

За мѣстото на Стоби

стр. 459. „Après la publication du Voyage de G. de Hahn, la position de Stobi était encore tellement douteuse, que le touriste anglais Tozer, en 1865, passant en vue de l'ancienne enceinte, ne s'y arrête point, la prend pour un village bulgare fortifié (!)..."

Въ сжщата книга намираме следната любопитна бележка за историята на Кавала, дадена споредъ съчинението на Pierre Belon *Observations de plusieurs singularités et choses memorables, trouvées en Grèce, Asie* etc. Paris 1553, който посетилъ Кавала триста години преди Heuzey:

стр. 13. „Belon rapporte que, peu d'années avant son passage, la ville était déserte et toute ruinée; les Turcs

---

[1] Това мѣсто се споменува отъ Г. И. Кацаров *Принос към старата история на Македония* въ Изв. Истор. д-во 2.

songèrent à la repeupler, on y colonisant principalement des Juifs, qu'ils avaient ramenés de leur expédition de Hongrie. Un seigneur turc, du nom d'Ibrahim-Pacha, qui avait aussi reconstruit le grand pont du Strymon, dota les nouveaux habitants d'une mosquée, d'un bain et d'un caravansérail, et fit relever en même temps les murs et l'aqueduc."

Следователно сегашното население на Кавала не е старо.

Съобщава В. Бешевлиевъ

Описание на Сърския санджакъ отъ Ст. К. Салгънджиевъ — 1874 г.

Авторътъ на обнародваното описание, Стефанъ К. Салгънджиевъ, отъ Стара-Загора, е известенъ, народенъ деецъ и екзархийски учитель презъ 70-тѣ години на миналия вѣкъ. Изпратенъ на 1868 год. отъ Екзархията въ Солунъ като редакторъ на българския отдѣлъ въ правителствения четириезиченъ вестникъ „Селянинъ", (който днесъ е голѣма библиографска рѣдкость), Салгънджиевъ успѣва да раздвижи българската солунска колония и да спомогне за закрепването на нейното училище. Отъ Солунъ той се прехвърля въ Сѣръ, гдето остава на служба като екзархийски учитель цѣли седемь години. Тукъ енергичниятъ народенъ работникъ изкусно използува враждитѣ между гръцкитѣ и турскитѣ първенци, за да създаде за първи пжть българска община съ свое училище и църква и за да събуди и организира за борба околнитѣ български села. Той е изпиталъ яростното противодействие на мѣстнитѣ гръцки културни дружества, които още преди него съумѣли да подчинятъ на своето влияние цѣлото българско население отъ Сѣръ и Сѣрско. Перипетиитѣ на тази народностна борба Салгънджиевъ е описалъ живо и непринудено въ книжката си „Лични дѣла и спомени по възраждането на солунскитѣ и сѣрски Българи или 12 годишна жестока неравна борба съ гръцката пропаганда" (Пловдивъ, 1906).

Презъ време на пребиваването си въ Сѣръ, и по-точно въ края на 1873 или началото на 1874 год., Салгънджиевъ получилъ отъ Петка Р. Славейкова покана съ упжтвания да състави едно народностно и историческо описание на Сѣрско. Порлжката била изпълнена, но не изцѣло, защото сътрудницитѣ, до които Салгънджиевъ се отнесълъ, не изпратили исканитѣ материали. Авторътъ се задоволилъ съ това, което придобилъ чрезъ личенъ трудъ. Той събралъ сведения отъ мѣстнитѣ и околни жители, а сжщо тъй и отъ учителитѣ и свещеницитѣ по селата, съ които билъ въ постоянна връзка. Следъ привършване на описанието С. задържалъ известно време ржкописа у себе си, допълвалъ и поправялъ нѣкои мѣста, вече съ друго мастило, и едва тогава отправилъ съшития въ тетрадка отъ 6 сини листа ржкописъ за Цариградъ. Неизвестно какъ пратката попаднала въ ржцетѣ на секретаря на Екзархията, Г. Груевъ. Това е станало може би поради обстоятелството, че С. е водилъ оживена преписка съ последния по служебни работи и е предпочиталъ да препраща всичкитѣ си писма за Цариградъ чрезъ него. Груевъ, както изглежда, не е предалъ ржкописа Славейкову, а го забравилъ у себе си. Понастоящемъ това описание се съхранява все още въ архивата на Груева, постжпила презъ 1937 год. изцѣло въ Пловдивската народна библиотека — ржкописенъ отдѣлъ. Ржкописътъ носи инв. № 630. Текста обнародвамъ съ правописа и препинателнитѣ знаци на първообраза.

Изказвамъ своята признателность на г-дата Д. Цончевъ, директоръ на Пловд. библиотека, и В. Ивановъ, библиотекарь на сжщата, за улесненията, които ми направиха при проучване на Груевата архива и копирането на настоящия документъ.

София, августъ 1942 г.

Хр. Гандевъ

„Описание на Сърскый Санджакъ

Сѣрскый Санджакъ ся дѣли на 5 казы и 2 нахiи. Казы-тѣ сѫ: градъ Сѣрезъ, главно-то мѣсто на Санджака и сѣдалище-то на мутесарифа, Мелникъ, споредъ Турцы-тѣ Менликъ, Демиръ-Хисаръ, споредъ Българе-тѣ Валовища, Зѫхна и Неврокопъ, управлявани отъ каймакамы; нахiи-тѣ сѫ: Петричь и Нигрита, управляваны отъ мюдюри-агы.

Сѣрезъ, Градъ разположенъ на полы-тѣ на едно отъ бърда-та отъ ближнѭ-тѫ планинѫ наричана по турскы: Лейля, по българскы Шарлiя, мѣсто гдѣ-то, повече-то отъ богаты-тѣ турцы, прѣкарватъ горѣщы-тѣ мѣсецы на лѣто-то, и дето има и много кѫщы, останѫли, както казватъ, още отъ христиенскы-тѣ управители и първенцы отъ този градъ, както и останкы-тѣ отъ единъ лѣтенъ палатъ, за когото по прѣданiе ся държи между христiены-тѣ, че билъ направенъ отъ нѣкой си царь.

Сѣрезъ източно-западно ся простира много на длъжъ и представлява една дълга верижица отъ кѫщя. Вънъ отъ крѣпость-тѫ, която вече е съсипанѫ, сѫществуватъ три прѣдградiя: отъ источнѫ странѫ е прѣдградiе-то Катаканосъ, а отъ западнѫ — Долна Каменица и Горна Каменица, и двѣтѣ скоро населены отъ близни-тѣ села. Климатъ-тъ му е задушливъ и влаженъ, особы-то въ кышовно време, когато Струма рѣка въ наводненiе-то си залѣе поле-то; отъ това населенiе-то страдѫ твърдѣ много отъ трѣскѫ и другы болѣсти. Мѣстны-тѣ произведенiя сѫ: жито, iечмень, рѫжь, вино, копринѫ, кукурузъ, просо и памукъ, който държи първо-то мѣсто въ търговiѭ-тѫ. Отъ ископаемо-то царство земя-та е прѣбогата. Брьдата сѫ пълны съ руди, но до сега сѫ ся открыли рудницы само за желѣзо и каменны вѫглища. Една французска компанiя работи тъзи последнѭ-тѫ, а първѫ-тѫ жителитѣ отъ село Горнiй Бродъ, гдѣто желѣзото излазя и пб чисто и по изобилно. Древности тоже изобилуватъ и то между българскы-тѣ населенiя и на българскы, а най повече прѣданiя отъ които вѣщый-тъ старинаръ Гнъ Ст. И. Верковичь твърдѣ много е написалъ и скоро ще издаде на свѣтъ, както вече и едни е издалъ. На върхъ-тъ на бьрдото, на поли-тѣ на което е разположенъ градъ-тъ има развалины отъ крѣпость и кулы и едно зданiе на малкѫ еднѫ църквицѫ, името на която населенiе-то отдава на Св. Никола. Отъ тукъ единъ подземенъ проходъ прави съобщенiе съ митрополитскѫ-тѫ вѫтрѣ въ градътъ цьрква. Завчера въ разкопаванiето на едно старо чьрковно мѣсто гдѣто е имало и сѫществува и днесь еднѫ малкѫ църквицѫ на името: Св. Никола вътрѣ въ градътъ, намѣрихѫ ся едны мраморны колоны много дълбоко, на еднѫ отъ тѣзи колони сѫществуватъ славенскы писма, обаче немилостива грьцкѫ рѫка разрушила още на часъ-тъ щомъ сѫ гы съзрѣли, но има още буквы като **Ѣ**, **ѣ**, **З**, **Ц**, и пр. които да потвърдяватъ че сѫ славянскы. Народонаселенiе-то е смѣсь отъ Турцы, Христiены, евреи и цигане. То възлиза, споредъ тефтеритѣ отъ имляка и беделиаскерие (данъкъ сгради и воененъ данъкъ) на 25,340 нуфуза (души, податни обекти; въ известни случаи непълновъзрастнитѣ не сѫ били смѣтани за такива), които живѣятъ въ 8,460 кѫщи, и то ето какъ:

			въ кѫщя
Турцы . .	(нуфузи)	6,542	1,946
Христiены .	„	17,093	6,101
Евреи . .	„	963	270
Цигане . .	„	742	143
Всичко .	„	25,340	8,460

Отъ христiенскы-тѣ нуфузи ${}^3/_4$ сѫ чисто българскы и гнiѭтъ още въ грьцизма, а ${}^1/_4$ сѫ цинцаро-власи; гърцы ако и да има до 25—30 нуф. (уза) но тѣ сѫ чужди подданници. Училища има Турскы, 1 главно наричано руждiе, и 5 махленски съ ученицы 220—240. Грьцкы, 1 елинско, 6 взаимны, махленски и едно на Силлога (гръцкото дружество за културна пропаганда, подпомагана парично отъ Атинското правителство) съ ученицы до 550—600 зимно врѣме, а лѣтѣ 350—400. Дѣвическото едно съ 80—100 ученички. Еврейско 1, съ 18—20 ученика. Българско 1, съ 28—30 ученика лѣтѣ, зимѣ 40 45. Църквы има 28, мънастири 3, въ всичкы-тѣ богуслуженiе-то ся извършва на грьцкiй языкъ.

Сѣрската каза състои отъ слѣдующы-тѣ села:

Смѣсени българи и турци

1.	Бутково	нуфузи	145
2.	Бахтiаръ	„	135
3.	Орманлiй	„	119
4.	Орлякъ	„	215
5.	Юрюкъ махле . .	„	88
6.	Бурсукъ	„	72
7.	Дели Хасанъ . .	„	65
8.	Рамна	„	180

Българскi

1.	Макешъ	нуфузи	60
2.	Старашево . . .	„	104
3.	Бейликъ махле . .	„	193
4.	Комаряни	„	109
5.	Ерненкьой (!) . .	„	220
6.	Камила чифликъ .	„	144
7.	Хазнатаръ махле .	„	67
8.	Бiюкъ махле . .	„	117
9.	Мьрсла	„	136
10.	Обая	„	81
11.	Какараска . . .	„	39
12.	Камила.	„	134
13.	Аго махле . . .	„	101
14.	Караджа кьой . .	„	109
15.	Ени махле в(ето) .	„	83
16.	Рудиле.	„	101
17.	Топалово	„	51
18.	Чавдаръ махле. .	„	44
19.	Ени махле н(ово) .	„	50
20.	Козлакъ	„	48
21.	Али пашá. . . .	„	41
22.	Ерненкьой (вж. № 5 ?)	„	86
23.	Балджа махла . .	„	40
24.	Календра	„	183
25.	Мантаръ	„	58
26.	Джелепъ махле .	„	53
27.	Джумая махле . .	„	38
28.	Коприва	„	61
29.	Драгошъ	нуфузи	57
30.	Тройца.	„	49
31.	Сакафча	„	23
32.	Апидiа	„	28
33.	Арнаудъ махл. .	„	34
34.	Абдула махла . .	„	33
35.	Салъ махла . . .	„	20
36.	Кавакли	„	58
37.	Ада чифликъ . .	„	25
38.	Кѫзъ тiкеси. . .	„	104
39.	Пърлида	„	83
40.	Верджани. . . .	„	30
41.	Кешишликъ . . .	„	21
42.	Бернаръ	„	20
43.	Мухляни	„	97
44.	Дервешанъ . . .	„	20
45.	Енихоръ	„	84
46.	Карлѫ кьой . . .	„	103
47.	Дряново	„	118
48.	Лакосъ	„	95
49.	Дутлiй.	„	120
50.	Ряховица	„	130
51.	Бродъ (горнiй) . .	„	1,412
52.	Баница	„	226
53.	Фращане	„	359
54.	Мертать	„	167
55.	Вашенъ	„	95
56.	Метохъ	„	70
57.	Христосъ	„	108
58.	Кула	„	185
59.	Хумондосъ . . .	„	233
60.	Ниволенъ. . . .	„	143
61.	Камила-Османлѫ .	„	144
62.	Ени-кьой	„	79
63.	Елшанъ	„	304
64.	Чичилигово . . .	„	197

Всичкы села смѣс. и бълг. 72,

Всич. нуфузи 12,503

Грьцкы села

1.	Тополяни	нуфузи	297
2.	Сармусакли . . .	„	331
3.	Дувища	„	538
4.	Нуска	„	45
5.	Зилй	„	70
6.	Субаш-кьой . . .	„	319
7.	Везникъ	„	382
8.	Копачь.	„	92
9.	Абдамалъ. . . .	„	155
10.	Негославъ . . .	„	84
11.	Суха баня . . .	„	54
12.	Черпища	„	234

13.	Сирпа	нуфузи	370
14.	Нигрита (тукъ има 2 мáхли чисто Българскы	„	634
15.	Хумкосъ	„	242
16.	Сервохори	„	65
17.	Сайта	„	69
18.	Чинчосъ	„	266
19.	Езова	„	106
20.	Георгула	„	34
21.	Амуръ бей	„	228
22.	(?)	„	535
23.	Ано Крушево (ново)	„	124
24.	Като Крушево	„	89
25.	Кáстри	„	48
26.	Палеотросъ	„	34
27.	Монухѝ	„	24
28.	Ахіну	„	358
29.	Кучусъ	„	154
30.	Сокóли	„	12
31.	Димитричь (и тукъ половината сѫ Българе)		130

Всичко 31 села Всичко нуфузи 6,123

Общо цѣлото населеніе на сѫрскѫтѫ казѫ заедно и на онова отъ градътъ, спорѣдъ гореспомянѫты-тѣ тевтери и отъ 1288 (тур. лѣточисленіе) (= 1871—1872 год.), е: 43,966, обитава въ единъ градъ и 103 села, отъ което една твърдѣ малкѫ часть, отъ десетина години насамъ, въ градътъ вѫтрѣ, е дѣто може ся нарѣ образованнѫ; цѣла-та друга масса, особыто онъзи въ българскы-тѣ села, тъне въ дълбоко едно невежество, което азь не сьмъ видѣлъ по другы-тѣ страны изъ наше-то отечество. Благодареніе на Еллинизма, кой-то смѣй да се хвали че той е разпръснѫлъ свѣтлинѫ-тѫ на образованіе-то по всичкый Европейскый материкъ!

Въ изчислены-тѣ горе села въ първытѣ 72 българскы, наскоро сѫ се отворили, и то отъ годинѫ и полъ насамъ, училища на свой языкъ само въ 6, именно: въ Горній Бродъ, Баница, Мертать, Фраидане, Христосъ и Дряново, отъ които само училището на първото е напрѣднѫло, понеже и учительтъ е за похвалѫ и селенытѣ ѭ повече заслужватъ, защото ся показватъ много наклонны кѫмъ ученіе-то. Въ послѣдни-тѣ т. е. въ грыцкытѣ почти въ всичкы, и отъ врѣме, има училища; едны поддържаны отъ самытѣ села, другы отъ Етеріи и Силлога, и спомагани и олесняваны съ книгы отъ послѣдній-тъ. Църквы има почти въ повече-то българскы села въ които още ся чете по грьцкы, по причинѫ на нѣманіе силѫ да си купятъ славянскы. Само въ Горный Бродъ и Христосъ чтеніе-то е българско. Въ грыцкы-тѣ села въ всичкы има църквы.

Населеніе-то на грыцкы-тѣ села не е грыцко, и това го свидѣтелствуватъ самытѣ ньрави и обичаи на жители-тѣ, ако и языка имъ да е грыцкы. То се прѣкорува отъ другы-тѣ народы въ мѣстото съ името: Дарнакъ числ. мн. Дарнацы. Прѣданіе ся пази за него между другы-тѣ народности, че то е населено тука още отъ врѣме-то на Александра Македонскый, който го прѣселилъ изъ Персѭ когато побѣдилъ Дария а то било заробено, и отъ името на Царя имъ Даріа нарекло ся тука Дарнакъ. Чьртитѣ на лица-та и тонъ-тъ въ произношеніе на гласъ-тъ показватъ бѣлѣги на Персіанизьмъ, но, освѣнъ горнето прѣданіе, историческы това нигдѣ не е подтвърдено. Около 20 села отъ тѣхъ има и въ Зъхненскѫ-тѫ и Драмскѫ назы, които заедно съ тѣзы въ Сѣрскѫ-тѫ казѫ съставлявѫтъ едно западно-източно направленіе отъ еднѫ верижницѫ села.

Каза-та Мелникъ

Тази каза състои собственно отъ Мелникъ отъ нахіѫ-тѫ Петричь (която си има и особенны села) и отъ 71 села. Мелникъ. Този градецъ е разположенъ въ еднѫ пропасть между два нависнѫли брѣга. Изгледътъ на мѣстото на този градъ е удивителенъ. Той прѣдставлява едно мѣсто съвсѣмъ недостѫпно и въ което въздухътъ е съвсемъ задушливъ лѣтно врѣме. Не ся е увардило нѣкое положително предание което да явува (!) врѣмето на построеніето на този градъ, обаче никакъ нѣма съмнѣніе, че той въ старо врѣме е былъ мѣсто опрѣдѣленно за прикарваніе дни-тѣ на онѣзи, които за политическы прѣстжпленія сж ся затваряли вжтрѣ. Това може да ся заключи отъ непристжпность-та на мѣстото му. Едно прѣданіе за построеніе то на градътъ ся е опазило между населеніе-то, но то мжчно може да ся пріеме за истинно, освѣнъ ако не е погрѣшено въ имена-та на лица-та които ся спомянуватъ въ него. Ето това прѣданіе. Градътъ былъ построенъ отъ нѣкого си князa Стефана (?), който ималъ братъ нѣкого си Анастаса (?) и като были въ еднж постояннж враждж и двамата, първый забѣгнжлъ въ това мѣсто и си построилъ живѣлище надъ южній брѣгъ подъ който лежи южнж-тж часть на града, и една цьрквж която днесь е мънастирь въ името на Св. Никола. Подъ основанията на този, тъй-да речемъ, княжескый дворецъ, на когото развалины-тѣ и до днесь сжществуватъ, югозападно има единъ подземенъ проходъ, растояніе-то на когото, колко държи и гдѣ излиза не е извѣстно.

До градскый-тъ часовникъ има едно много старо зданіе, което ся именува „Бамбуръ“ а по другы „Фламбуръ“, нѣмска рѣчь, която знаменувала: знаме — хоржгва — байрякъ. На това зданіе въ старо врѣме ся издигалъ градскый-тъ прѣпорецъ, който заедно съ еднж коронж, на която, споредъ очевидѣцъ, сжществували славянски (дали не българскы?) писма и една патерица, были скриты въ еднж цьрквж.

За названіето на градътъ многинж сж въ противорѣчіе. Едни го изговарятъ Мелникъ, българытѣ по селата Милникъ, Турцытѣ го произнасятъ и пишятъ Менликъ, произведено отъ менъ-олмушъ-джръ, Гърцытѣ пакъ: Μελένικος; а прочутый ученъ грькъ Δ. Καλαβικίδου (Калабакъ) го пише и нарича: Μελανοίκος (чьрна кжща). Кое ли ще е по-право? Както и да е, Мелникъ е старъ историческы градъ и едно подробно и серіозно издирваніе и приглежданіе, отъ нѣкой искусенъ археологъ, негови-тѣ остаткы отъ древности, има да се открие много нѣщо за този градъ.

Народонаселеніето вжтрѣ въ градътъ възлиза до 3,300 не нуфузи както въ описаніето на Сѣрезъ, но венчила, отъ които: 200 сж турскы, 2,800 сж христіянскы, 300 сж цигански.

Цързвы-тѣ заедно съ мънастири-тѣ въ градътъ вжтрѣ сж 43, все гръцкы. Училища грьцкы 3; 2 мжжскы и 1 дѣвическо. Отъ мжжкытѣ едното е Еллинско съ 60 ученика, а другото взаимно еъ 130 ученика; Дѣвическото съ 50 ученичкы. Турцы тѣ иматъ 2 джамии съ едно медресе което посѣщаватъ 15 дѣца. Българетѣ иматъ и тѣ 1 училище, лани въ което ся събирахж близу до 50 ученика, а сега като по интригы ся замѣсти първый учитель съ едно 15 годишно дѣте изъ Гайтаниново, дѣцата ся прьснахж и днесь сж останжли само 7-8. Мелничка-та каза, както горѣ казахмы, състои отъ 71 села, отъ които 7 сж чисто Турскы, 14 смѣсены българе и Турцы и 50 чисто българскы.

Чисто турскы сж:

1. Будилци (Опростѣте за дѣто никакъ не ми бѣше възможно да опишж въ кое село колко жители има, както сторихъ съ Сѣрскы-тѣ села), 2. Сливница, 3. Каменица, 4. Вуксанъ, 5. Грънчарь, 6. Еникьой и 7. Градешница.

Смѣсени, Турци и Българе, сж:

1. Моравци, 2. Микрюво, 3. Бѣлица, 4. Плоска, 5. Св. Врачь, 6. Ливадица, 7. Поленица, 8. Джигурово, 9. Лешница, 10. Ливуново, 11. Славе, 12. Дзигвалій, 13. Кромидово и 14. Прѣпеченъ.

Чисто българскы сж:

1. Крьстилцы, 2. Палатъ, 3. Велюшецъ, 4. Игралища, 5. Махлата, 6. Сѣдѣлецъ, 7. Никудень, 8. Колибы-тѣ, 9. Добры-лжки, 10. Клепало, 11. Раздолъ, 12. Рибница, 13. Горѣма, 14. Цапарево, 15. Решково, 16. Кърпелово, 17. Въркуповицъ, 18. Крушица, 19. Крѣсна, 20. Ощава, 21. Влахы, 22. Врабчя, 23. Лиляново, 24. Смилово, 25. Стожа, 26.

Лескы, 27. Малый Цалимъ, 28. Голѣмъ Цалимъ, 29. Буждово, 30. Дебрени, 31. Бѣлевешчево, 32. Орманъ-Чифлиги, 33. Атово, 34. Спакюво, 35. Ладарево или Ласкарево, 36. Либовка, 37. Дрьжаново, 38. Сушица долня, 39. Доленъ, 40. Сугарово, 41. Златковъ чифликъ, 42. Батакъ, 43. Манчовъ чифликъ, 44. Мисли чифлигы, 45. Ръсово, 46. Сушица горня, 47. Калиманцы, 48. Роженъ. 49. Новый чифликъ, и 50. Либовица.

Въ повечето села има цьрквы, но и тукъ както въ Сѣрскѫ-тѫ казѫ, въ всичкы-тѣ почти ся служи по грьцкы, освѣнъ въ едно двѣ. Великѫ-тѫ цѣнѫ но чьр.(ковнитѣ) Българ. книгы и нѣманіето още кой да гы чете, държи грьцкыйтъ языкъ въ цьрквытѣ.

По този начинъ, Родолюбывый Г-не П. Р. Славейковъ! като Ви описахъ и Мелничкѫ-тѫ казѫ въ заключеніе щѫ Ви кажѫ, че и тукъ както и въ Сѣрскѫ-тѫ казѫ, както селското населеніе тъй и по голѣмѫ тѫ часть вѫтрѣ въ Мелникъ, тъне въ невежеството. Едно чувствително Българско, (може би и отъ другѫ народность, освѣнъ гръцкѫ-тѫ) сьрдце въ едно погледваніе на братіята си по тѣзи мѣста бы ся раскъсало отъ сьжаленіе. Нашитѣ тукъ братія, Господине и Пріятелю мой, сѫ дѣйствително говеда словесны, а пустѫтѫ простотѫ и невежеството сѫ имъ вързали языка, щото при нападеніето на честь-тѫ имъ отъ турцытѣ и грьцытѣ, при грабваніе-то на спечеленното имъ, при біеніето до добіиваніе отъ агы-тѣ было или отъ заптіетата които обикалятъ по селата да вардятъ ужь спокойствіето на горны-тѣ селены, защото, или щото не имъ сѫ е приготвела нѣкоя добрѫ вечеря или обѣдѫ, или защото не имъ излѣзлы или дьщери-тѣ или снахы тѣ да пристоявѫтъ или заливѫтъ на добрытѣ агы, тѣ оставѫтъ нѣмы! Рѣдко ще ся слу̀чи, Гне, нѣкоя нововѣнчанѫ дѣвойка да зарадва съ дѣвственность-тѫ си любезныйтъ си вѣнчанникъ!.. Ахъ, злочеста судбина!

Описаніето за Петричкѫ тѫ нахія, за Неврокопскѫ тѫ, Демиръ Хисарскѫтѫ и Зъхненскѫтѫ казы неможахъ да Ви доставя, защото, онѣзи пъкъ които азъ задължихъ отъ тука съ толкозь писма, и които, ако и да ми ся обѣщаха, че ще сторятъ това, обаче и до днесь не го сторихѫ; за това днесь Ви провождамъ само за Сѣрскѫтѫ и Мелничкѫ казы, че ако ми ся доставятъ и отъ горни-тѣ казы ще Ви гы испроводя съ първо (писмо).

Една новина, която потресе градътъ ни, като не ми остава врѣме да Ви ѭ опишѫ, оставамъ приключеното си (писмо) до М.(акедонската) Дружинѫ отворено отъ което като ѭ научите (ако Ви чини за въ Шутоша помѣстете нѣщо) затворѣте го и го предайте Г. Говедарову.

Съ тѣзи като Ви поздравямъ най приятелскы, остаямъ

Сѣрезъ   весъ Вашь
24 май 1874.   С. К. Салганджіевъ"

Българитѣ въ Гюмюрджина презъ турско време.

Следъ Букурешкиятъ миръ презъ 1913 год. западна Тракия се отстѫпи на България. Значи още тогава гърцитѣ признаха правото на България да владѣе новопридобитата отъ турцитѣ область, очевидно защото отъ двата християнски елементи въ казаната область преобладаваше българския. Историческитѣ и етнографски данни свидетелствуватъ, че българитѣ сѫ населявали този край преди столѣтия. Но както навсѣкѫде, тъй и въ този чисто български край гръцката духовна култура сложи своя отпечатъкъ, разбира се, главно въ градоветѣ. Единъ отъ тѣзи е и Гюмюрджина. Споредъ свидетелствата на мѣстни жители въ последния градъ е имало само шесть коренни, чисто гръцки семейства. Останалитѣ били българи отъ околнитѣ български села, които, като деца дохождали въ Гюмюрджина, постѫпвали слуги у богати търговци гърци — пришелци, женели се за гъркини и по такъвъ начинъ се погърчвали.

И днесъ отъ мѣстнитѣ българи почти всички водятъ жени гъркини. Врешиха на всѣка цена да се сдобиятъ съ свои гробища. За тая цель Д. Знаменовъ купи отъ единъ турчинъ едно лозе на името на параклиса св. Иоанъ Предтеча. Гърцитѣ донесоха за това на мютесарифина. Последниятъ повика турчина и го заплаши да върне сумата. Турчинътъ, изплашенъ, се яви предъ Знаменова съ молба да повика купувача, за да му върне сумата обратно. Знаменовъ, обаче, му посочи иконата на св. Иоана Предтеча, като му каза: „Ето купувачътъ, ако желаешъ върни му паритѣ". Турчинътъ остана въ недоумение и се помири съ положението си.

Знаменовъ подаде заявление до мютесарифина и му съобщи, че българитѣ купили едно лозе и ще го приспособятъ за гробище. Мютесерифинътъ прие заявлението и обеща да направи постжпки предъ валията въ Одринъ за удовлетворение справедливото искане на българитѣ. Преди, обаче, да бжде разрешенъ въпросътъ, случи се, че въ града умре стогодишниятъ старецъ дѣдо Камаръ отъ чистото българско село Кързларъ. Българитѣ решиха съ него да турнатъ основа на бждащитѣ си гробища. Погребаха го въ лозето. Следъ три дни гърцитѣ узнаха за извършеното и съобщиха на властитѣ, а тѣ поканиха председателя на църковната община да даде обяснения. Последниятъ заяви, че наистина е опѣлъ мъртвеца, но где сж го погребали не знае. Повиканъ Знаменовъ да даде обяснения, заяви, че е подалъ на мютесарифина заявление и, предполагайки, че нѣма да се откаже удовлетворението на една справедлива нужда на българитѣ, извърши се погребението въ купеното за тая цель лозе. Мютесарифинътъ донесе телеграфически на валията въ Одринъ за случката. Отъ Одринъ се даде заповѣдь, мъртвецътъ да се разрови и да бжде погребенъ въ родното му село Кързларъ. Следъ четири дни Знаменовъ, съ нѣколко джандарми и една кола разровиха покойиика и го занесоха въ родното му село — осемь часа пжть отъ града, за да го погребатъ тамъ.

Следъ зсичко станало, председательтъ и Знаменовъ бѣха дадени подъ сждъ и осждени по на единъ месецъ затворъ и по една лира глоба. Но преди да се изпълни присждата, провъзгласи се „хуриетътъ и тѣ бѣха простени.

Така българитѣ въ Гюмюрджина съ голѣми мжки и усилия, въпреки интригитѣ, заплашванията и терора на гърцитѣ се сдобиха съ българска община и параклисъ, а следъ хуриета — съ гробища и училище.

Съобщава: Архиманд. Инокентий

ОЦЕНКИ И КНИГОПИСЪ

Lebensraumfragen europäischer Völker. Band I: Europa (XII + 735 стр., in—8^{0}); Band II: Europas Koloniale Ergänzungsräume (VII + 571 стр.). Herausgegeben von Prof. Dr. K. H. Dietzel, Prof. Dr. O. Schmieder und Prof. Dr. H. Schmitthenner. Leipzig, 1941, Verlag Quelle und Meyer.

Отбелязанитѣ два обемисти тома представятъ сборници отъ студии на германски географи върху жизненитѣ въпроси на европейскитѣ народи въ Европа и извънъ Европа. Всички тия студии иматъ актуаленъ характеръ, тъй като съвпадатъ съ днешната война, водена именно за разрешаване на жизнени въпроси на много народи, на първо мѣсто германския народъ.

Нѣколко отъ статиитѣ, помѣстени въ тия два сборника, засѣгатъ Българското Бѣломорие, поради което заслужаватъ да бѫдатъ разгледани по-обстойно[1]).

Всѣка една отъ студиитѣ е написана отъ съответния специалистъ и общо двата сборника се явяватъ като монументално дѣло на германската география, която показва чрезъ него своята многостранность и задълбоченость. Статиитѣ сѫ подредени въ нѣколко групи, отъ които първата третира общи въпроси.

Уводътъ (стр. 1—9) е написанъ отъ проф. Паулъ Ритербушъ, ректоръ на Университета въ Килъ, натоваренъ отъ министра на народното просвѣщение на Райха съ грижата за хуманитарнитѣ науки по време на войната. Ритербушъ е обрисувалъ въ малко страници тѣсната връзка, която отъ вѣкове е сѫществувала между германската наука отъ една страна и германския народъ въ решителнитѣ години на неговия исторически развой.

Стариятъ майсторъ на германската географска наука, професоръ докторъ h. c. на Софийския университетъ Албрехтъ Пенкъ разглежда въ статия върху „Капацитета на земята“ (стр. 10—32) въпроса за броя на населението, което може да се побере на земята. Той идва до заключението, че тя може, при рационално използуване, да побере до 8 милиарда люде (днешенъ брой — $2^{1}/_{4}$ милиарда), което число би се стигнало въ 300 години, ако продължава днешния прирастъ на населението. Това е, обаче, много съмнително. Отъ друга страна Пенкъ преувеличава безъ съмнение възможноститѣ, които крие земята. Споредъ него делтата на Вардаръ могла да стане втора Ломбардска низина. А тя въ сѫщность вече е използувана до голѣма степень и нѣкаква много по-интензивна експлоатация не може да се очаква. Общото заключение отъ тоя втори опитъ на Пенкъ да се приближи къмъ разрешаването на единъ така интересенъ въпросъ е, че въ случая сме изправени предъ много неизвестни, поради което е рискувана всѣкаква решителна прогноза.

Проф. Хайнрихъ Шмитенеръ разглежда „Жизненитѣ пространства въ борбата на народитѣ и културитѣ“ (стр. 33—57), като изтъква постепенното развитие на нѣколкото голѣми пространства: западно- и срѣдноевропейско, руско, източноазиатско, индийско (недооформено) и американско, продуктъ на срѣдно- и западноевропейска културна дейность. Тѣхното развитие е довело положението до тамъ, че на срѣдно- и западноевропейското културно единство е останала като необходима стопанска добавка само Африка, която по много причини не е могла и не ще може да се развие въ независимо жизнено пространство.

---

[1]) Въ много повече статии се засѣгатъ въпроситѣ за северната и западната граница на българското жизнено пространство. Тѣ ще бѫдатъ разгледани въ специална рецензия на сѫщитѣ два сборника, която ще бѫде помѣстена въ „Македонски прегледъ“.

Проф. Норбертъ Кребсъ разглежда „Преселническитѣ движения като причина за народностни промѣни въ Европа“ (стр. 58—88). Разгледани сѫ почти всички поважни преселнически движения въ Европа, като сѫ изтъкнати тѣхнитѣ причини и последици. Поради голѣмия обхватъ на материята авторътъ не навсѣкѫде е могълъ да даде достатъчно ясна картина, а въ нѣкои случаи голѣми въпроси сѫ засѣгнати само съ 1—2 изречения. Така преселванията въ нашитѣ южни земи презъ последнитѣ 20 години сѫ ликвидирани съ изречението: „Южна Македония и брѣговетѣ на Бѣло море сѫ вече почти напълно гръцка народностна область“, като веднага следъ това се казва, че били заселени 1,400,000 гърци отъ Турция, безъ да се обясни, че тѣ сѫ заселени и въ други части на Гърция, а не само въ Южна Македония и Тракия, както излиза отъ текста, и безъ да се каже какви сѫ тия „гърци“. Погрѣшно се твърди, освенъ това, че тия 1,200,000 души (а не 1,400,000, колкото ги дава Кребсъ) сѫ само отъ Турция. Въ случая авторътъ е подведенъ отъ неговитѣ сънародници географи, които не сѫ имали възможность, като чужди на мѣстното население, да разберать то отъ каква народность е. Иначе тѣ никога не биха посмѣли да пишатъ, че Южна Македония била почти чисто гръцка область.

Групата студии върху общи въпроси завършва съ изследване на „Значението на атлантическитѣ риболовни зони за изхранването на европейскитѣ народи“, отъ Фрицъ Барцъ. Втора група студии разглежда европейския северъ, трета група — Британскитѣ острови, четвърта група — западнитѣ съседни на Германия области. По-интересни сѫ за насъ последнитѣ две групи студии, отъ които петата разглежда срѣдиземноморското пространство. На чело стои студията на проф. Херманъ Лаутензахъ върху „Жизненитѣ въпроси на иберийскитѣ народи“ (стр. 493—536). По-близки до насъ въпроси засѣга следващата студия на проф. Оскаръ Шмидеръ върху „Италия и Северна Африка“ (стр. 537—560). Поради едно неясно изразено желание да прави сравнение между миналото и настоящето, Шмидеръ, преди да пристѫпи конкретно къмъ въпроса, който си е поставилъ, се впуска въ разглеждане на гръцката колонизация въ миналото и настоящето, като повтаря за сегашното положение буквално казаното и цитираното по-горе въ тая рецензия мнения на Кребсъ, че „Северна Гърция“ била добила най-после чисто гръцки видъ. Може-би много по-интересно щѣше да бѫде авторътъ да разгледа срѣдновѣковната италианска колонизация въ прибрѣжнитѣ земи на Срѣдиземноморието. Инакъ статията показва по много красноречивъ начинъ ограниченитѣ възможности за колонизиране въ Либия и отъ тукъ и правото на Италия да се стреми къмъ придобиване на по-добра часть отъ Африка.

Следващата статия на Йоакимъ Шулце върху „Гръцкото жизнено пространство въ миналото и днесъ“ (стр. 561—587), представя за насъ най-голѣмъ интересъ. Тя започва съ констатацията, че жизненото пространство на гръцкия народъ се е мѣнило извънредно много въ течение на вѣковетѣ, като претърпѣло въ наше време значително ограничаване, което имало за гърцитѣ само една добра последица, че затвърдило тѣхното положение по севернитѣ брѣгове на Бѣло море. Статията е писана и печатана преди балканския походъ на германската войска презъ априлъ 1941 година. Писана е следъ като авторътъ ѝ е обикалялъ, съ съдействието на гръцката администрация, Българското Бѣломорие, на което той посвети своята хабилитация, озаглавена съ злополучното име „Нова Гърция“ (вж. моята рецензия върху тая книга въ Македонски прегледъ, год. XII, кн. 2). Ако авторътъ отиде сега да види отново страната ще види колко погрѣшно е нарекълъ книгата си и колко погрѣшно е въведението му къмъ разглежданата тукъ статия. Въ нея се забелязва все пакъ едно малко по-справедливо отнасяне къмъ нашитѣ въпроси, за което трѣбва да бѫдемъ благодарни. Така, Щулце на стр. 572 подчертава, че „въ началото на нашия вѣкъ въ Източна Македония българитѣ сѫ били много по-многобройни отъ гърцитѣ“. Отхвърля, освенъ това, израза „Македонски славяни“, съ който си служи въ книгата си върху „Нова Гърция“. Той отрича, най-после, и бившата гръцко-българска граница по Родопитѣ, която нарича въ споменатата книга „органическа, естествена граница“. Явно личи, изобщо, еволюцията на тоя авторъ, отърсилъ се донѣкѫде отъ своето елинофилство.

Последната група студии разглежда „Югоисточна Срѣдна Европа“, като подъ това название се разбиратъ всички страни на изтокъ и югоизтокъ отъ Райха, на югъ до Балкански полуостровъ (за който се казва, че се простира въ сѫщность на югъ отъ редицата планини отъ Бургаски до Лешки заливъ, т. е. на югъ отъ Стара-планина и Шаръ-планина) и до съветския съюзъ. Първата отъ тая група статии е отъ проф. Хуго Хасингеръ и третира въпроса за „Въпроситѣ около жизненитѣ пространства на народитѣ отъ европейския югоизтокъ“ (стр. 588 - 613). Изтъкнато е, че тукъ се наблюдава голѣмо преплитане на народностнитѣ групи и е изтъкната последицата отъ това — затрудняване на политическитѣ отношения между държавитѣ отъ европейския югоизтокъ. Причината за това преплитане трѣбва да се търси, споредъ Хасингеръ, въ тѣсното преплитане на планини и низини, при което първитѣ се явяватъ като центрове, които излѫчватъ въ всички посоки струи отъ единъ или другъ народъ. Особено е типиченъ въ това отношение случаятъ съ румънитѣ. Отъ друга страна честата промѣна въ политическитѣ граници и турското владичество сѫ били причина за масови миграции, по политически причини (изселване на сърби къмъ Банатъ, на българи къмъ Бесарабия и пр.). Покрай многочисленитѣ народностни въпроси въ това пространство сѫществува и многоваженъ стопански въпросъ: използуваемата земя е пренаселена. Въпрѣки това, споредъ Хасингеръ, може да се намѣри лѣкъ на това зло като се интензифицира или трансформира земедѣлското стопанство. За всѣки случай и въ бѫдеще тия земи ще трѣбва да останатъ земедѣлски и ще бѫдатъ неминуемо въ сферата на германскитѣ стопански интереси. Тѣ не сѫ заплашени никакъ отъ едно бѫдеще възвръщане на германскитѣ колонии, тъй като Германия ще помни много вѣкове урока отъ дветѣ свѣтовни войни, да има винаги въ близость земи, които да я снабдяватъ съ материи отъ жизнена необходимость.

Следва твърде интересната статия на Рудолфъ Койблеръ върху „Земи въ югоизточна Срѣдна Европа, въ които живѣятъ асимилирани отъ други народи германци“ (стр. 614 - 639). Споредъ автора тѣ сѫ доста много и сѫ имали голѣмо значение за културния развой на въпроснитѣ земи. Карлъ Зедлмайеръ пише за „Словацитѣ, тѣхното жизнено пространство и неговия капацитетъ“ (стр. 640—656), Валтеръ Шнеефусъ — за „Съобщително-географското положение на Унгария“ (стр. 657—680), Вили Чайка — за „Румънскиятъ приносъ къмъ новия народностенъ редъ“ (стр. 681—721) и най-после въ края на първия томъ Хербертъ Вилхелми, познатъ съ изучванията си въ Западна България, е напечатилъ статия върху „Българскиятъ народъ и капацитетътъ на българското държавно пространство“ (стр. 722—735). Цѣлата статия е написана съ голѣма симпатия къмъ нашия народъ и съ дълбоко разбиране на неговитѣ жизнени нужди, които сѫ, както той изтъква, отчасти и териториални. По-обстойно е засѣгнатъ, обаче, въпросътъ за Южна Добруджа, мимоходомъ — въпросътъ за Македония подъ югославска власть, а съвсемъ не е споменатъ бѣломорскиятъ въпросъ. Явно, че това не е билъ удобно въ момента, когато се е печатила книгата.

Първиятъ томъ на разглеждания сборникъ е трѣбвало да завърши съ статия отъ проф. Ото Маулъ върху „Югославското народностно и държавно пространство". Дойде, обаче, 6 априлъ 1941 г. и статията станала неудобна, поради което е била върната на автора ѝ, поправена, и печатена като добавка къмъ първия томъ въ края на втория томъ, излѣзълъ въ края на миналата година. Самиятъ втори томъ, много богатъ отъ научна гледна точка, представя за насъ българитѣ помалъкъ интересъ.

Въ безчислената редица отъ книги, издадени напоследъкъ и третиращи въпроситѣ за жизненото пространство на единъ или другъ европейски народъ или група отъ народи, разглеждания сборникъ се отдѣля рѣзко по своя планъ и богато съдържание. По отношение на България въ голѣма степень то е обективно и ако на мѣста тъкмо Българското Бѣломорие е представено въ изопачена свѣтлина, то е сигурно поради неосведоменость и поради голѣмата пасивность отъ българска страна. Да се излѣзне отъ това положение е впрочемъ цельта и на настоящето ново списание.

Дим. Врановъ

Димитъръ Ярановъ, *Срѣдиземноморскитѣ земи. Географски очеркъ.* Годишникъ на Университета „Св. Климентъ Охридски", Историко-филологически факултетъ. Първа часть (Томъ XXXV, 5, 157 стр.), Втора часть (Томъ XXXVI, 3, 163.), Трета часть (Томъ XXXVII, 2, 152 стр.), София 1939, 1940, 1941, (Dimitri Jaranoff, La Méditerranée. Essai géographique. Annuaire de l'Université Sv. Climent Ochridski à Sofia, Faculté Historico-Philologique — Tomes XXXV, XXXVI, XXXVII).

Срѣдиземноморскитѣ земи, обособили се съ течение на времето като една засебна географска область, която съчетава въ себе си редица физиогеографски особености, заслужаватъ нашето внимание преди всичко заради това, защото почти половината отъ българскитѣ земи сѫ изцѣло включени и представляватъ недѣлима часть отъ тѣхъ.

Изучаването на Срѣдиземноморскитѣ земи е започнало доста отдавна, но най-главната заслуга за тѣхното цѣлостно изучаване, безъ да се подценяватъ множеството трудове на мѣстнитѣ учени, се пада на нѣмскитѣ географи. Между тѣхъ на първо мѣсто трѣбва да бѫде поставенъ Theobald Fischer, който пръвъ ясно подчертава географската общность на тѣзи земи. Не по-малка е заслугата и на A. Philippson за цѣлостното изучаване на Срѣдиземноморскитѣ земи намѣрило изразъ въ неговото съчинение. „Das Mittelmeergebiet. Seine geographische und kulturelle Eigenart" (IV и последно издание излѣзло на 1922 год.). Въ това отношение заслужава особено внимание и книгата на френския историкъ Charlles Parain „La Méditerranée. Les hommes et leurs travaux". (1936), съ която той прави единъ цѣлостенъ антропогеографски прегледъ на Срѣдиземноморието.

Наредъ съ тѣзи учени, които иматъ заслугата за цѣлостното изучаване на Срѣдиземноморскитѣ земи, трѣбва да бѫде поставенъ и нашиятъ ученъ-географъ проф. Дим. Ярановъ. Въ своята нѣколкогодишна научна работа Ярановъ имаше за цель преди всичко изучаването на Срѣдиземноморскитѣ земи. За това той правѝ многобройни научни пѫтувания и системни изучавания изъ различни дѣлове на тѣзи земи, издаде множество ценнѝ публикации и най-после систематизира и обобщи всичко въ тукъ разглежданото цѣлостно съчинение.

на Гърция и островитѣ Южна и Срѣдна Гърция и островитѣ принадлежащи къмъ тѣхъ, западнитѣ и южнитѣ крайбрѣжни части на Мала-Азия, тѣсна прибрѣжна ивица отъ Сирия и Палестиня и една ивица земя отъ Атласкитѣ земи по-близко или по далечъ отъ брѣга на Срѣдиземно море. Къмъ второстепеннитѣ Срѣдиземноморски земи принадлежатъ: Португалия заедно съ брѣга на Атлантическо Мароко, вжтрешната часть на Пиренейския полуостровъ, тѣсна ивица по южния склонъ на Алпитѣ, Далмация, Северна Албания, Приморска Македония и Бѣломорска Тракия и котловинитѣ между веригитѣ на Атласкитѣ планини. Къмъ третостепеннитѣ Срѣдиземноморски земи, които се явяватъ като пъленъ преходъ къмъ срѣдноевропейската климатична область и дори по-близко до нея спадатъ: Срѣдна и Северна Македония, Горна Тракия и Източна Тракия, южниятъ брѣгъ на Кримъ, североизточниятъ край на Черно море (р. Рионъ), вжтрешната часть на Мала-Азия, Киренайка и Барка, прибрѣжната часть на Триполи и южнитѣ Атласки земи.

Границата на срѣдиземноморския климатиченъ типъ въ вертикална посока се повишава отъ северъ къмъ югъ и се движи между 200 и 1500 м., надъ която височина се простиратъ вече земи съ срѣдноевропейски климатъ.

Отъ хоризонталната и вертикалната граница се вижда, че срѣдиземноморската климатична область не представлява едно напълно закржглено цѣло, но има много разпокжсани очертания съ многобройни острови, които Яранови нарича енклави (земи включени въ области съ съвсемъ другъ климатиченъ характеръ).

За да могатъ да бждатъ по-добре разбрани днешнитѣ морфоложки и педоложки отношения и косвено фитогеографскитѣ и стопанско-географскитѣ отношения, Ярановъ посвещава нѣколко глави върху палеоклимата на срѣдиземноморскитѣ земи презъ миналитѣ геоложки времена и презъ последнитѣ хилядолѣтия.

При анализирането релефа на Срѣдиземноморскитѣ земи, Ярановъ е прокаралъ своята основна идея споредъ която всички главни типове на систематичната геоморфология сж явления зонални, които не се разполагатъ никога безразборно. По този начинъ той се опитва да обясни постоянно явяващитѣ се формени комплекси въ Срѣдиземноморскитѣ земи. Ярановъ различава два вида морфоложки зони, едни обусловени отъ тектонскитѣ отношения, други обусловени отъ климатичнитѣ отношения. При тектонски обусловенитѣ морфоложки зони, той разглежда 1. Земеповръхнитѣ форми въ зонитѣ на пластовитѣ стжпала, 2. Земеповръхнитѣ форми въ зонитѣ на предземнитѣ низини, 3. Релефътъ въ зонитѣ съ първични структурни форми, 4. Релефътъ въ зонитѣ на голѣмитѣ изкорубвания, 5. Релефътъ въ зонитѣ на вторичнитѣ структурни форми, 6. Релефътъ въ обсега на срѣдищнитѣ земи и 7. Релефътъ на континенталнитѣ флексури.

При климатично обусловенитѣ морфоложки зони сж разгледани: 1. Съвременнитѣ срѣдиземноморски климатогенни форми (Срѣдиземноморски долини, свлачища, планински склонове и карстовитѣ явления) и 2. Старитѣ климатогенни форми въ Срѣдиземноморскитѣ земи, които сж резултатъ на миграцията на срѣдиземноморския климатъ къмъ северъ и къмъ югъ презъ миналитѣ геоложки времена.

Въ Срѣдиземноморскитѣ земи отъ друга страна, Ярановъ отдѣля три климатично обусловени морфоложки региони: 1 Регионъ съ срѣдиземноморски климатогенни форми отъ 100 — 1500 м., 2. Регионъ съ срѣдноевропейски климатогенни форми отъ 1300—3400 м. и 3. Регионъ съ следледникови климатогенни форми, който обхваща най-високитѣ дѣлове на срѣдиземноморскитѣ планини.

Вследствие на тъй голѣмата тектонска и климатогенна диференциация, морфоложкитѣ форми могатъ да бждатъ групирани въ многобройни морфоложки формени комплекси, отъ които

Врановъ наброява само 19 по-често срѣщащи се.

Отдѣлна глава е посветилъ авторътъ и на брѣговитѣ форми, които иматъ значение за локалнитѣ геополитични, антропогеографски и културни различия. Тѣхниятъ характеръ зависи отъ форменитѣ комплекси, които идватъ въ допиръ съ морската повръхнина.

Следъ очертаването на природната обстановка, Врановъ започва разглеждането на антропогеографскитѣ отношения. Най-напредъ той се спира на природния пейзажъ и неговата еволюция презъ последнитѣ хилядолѣтия, като разглежда на първо мѣсто срѣдиземноморската растителность, която е важенъ критерий при опредѣляне границата на Срѣдиземноморскитѣ земи, на второ мѣсто културнитѣ растения въ Срѣдиземноморскитѣ земи, които иматъ сѫществено стопанско значение, на трето мѣсто напояването на земедѣлскитѣ култури въ Срѣдиземноморскитѣ земи и неговото значение за културния пейзажъ и народното стопанство и накрая изкуственитѣ тераси, които сѫ основенъ белегъ на срѣдиземноморския културенъ пейзажъ.

За стопанскитѣ отношения въ Срѣдиземноморието твърде типично се явява скотовъдството, което е свързано съ номадизма и което постепенно отстѫпва своето първенствующе мѣсто на земедѣлието. Рационализирането на земедѣлието и скотовъдството е принудило срѣдиземноморското население много отдавна да прибѣгне до стопанското използуване на морето (риболовство и мореплаване).

Значително мѣсто е отдѣлено отъ автора за разглеждането на населението и поселищнитѣ отношения. Голѣмата гъстота на населението въ Срѣдиземноморскитѣ земи, особениятъ начинъ на препитание и голѣмата подвижность на срѣдиземномореца създаватъ благоприятни условия за непрекѫснати преселнически движения, които съ течение на времето сѫ дали известенъ отпечатъкъ главно върху етническия ликъ на Срѣдиземноморскитѣ земи.

Не по-малко интересни и характерни сѫ типътъ, положението и физиономията на селищата въ Срѣдиземноморскитѣ земи, които носятъ единъ своеобразенъ отпечатъкъ. Врановъ е подкрепилъ съ многобройни конкретни и убедителни примѣри разглеждането на тѣзи извънредно интересни поселищно-географски въпроси.

Въ последната глава на своя очеркъ „Народи и държави въ Срѣдиземноморскитѣ земи“ е засегнатъ отъ Врановъ политико-географскиятъ моментъ. Той правилно изтъква, че историята на Срѣдиземноморскитѣ земи за дадена епоха е сѫщевременно историята на най-младия настанилъ се въ тѣхъ народъ и че много често историята на Срѣдиземноморскитѣ земи за дадена епоха е историята само на единъ народъ.

Въ техническо отношение всѣка часть отъ книгата поотдѣлно е добре издържана. Има дадени доста карти и скици извънъ текста (Батиметрична карта на Срѣдиземно море, Тектонска скица на Европа, Северна Африка и Предна Азия, Скици за месечния и годишния индексъ на сухотата, Карти на тектонски и климатично обусловенитѣ зони и региони на Срѣдиземноморието, Карта на културно-географската граница на Срѣдиземноморскитѣ земи), както и множество оригинални снимки и факсимилета отъ карти съ антропогеографски характеръ въ текста на третата часть, които допълнятъ съдържанието. Пълниятъ азбученъ показалецъ на географскитѣ имена, който придружава книгата е повече отъ необходимъ. Едно техническо единство, обаче, между тритѣ части на книгата липсва, поради това, че тѣ сѫ били издавани поотдѣлно и презъ различни години, нѣщо, което безспорно при нашитѣ трудни условия на работа е лесно обяснимо.

Въпрѣки, че въ известно отношение да прави впечатление, че въ работата нѣкои нѣща сѫ разгледани по-подробно и сѫ засѣгнати въпроси, които поне нагледъ нѣматъ нищо общо съ Срѣдиземноморието (напр. Карпати, Задкарпатски котловини и др.), все пакъ разглежданиятъ трудъ крие въ себе си единъ оригиналенъ замисълъ и планъ, едно много добро изпълнение и едно лично отношение къмъ всички проблеми, които се повдигатъ.

Разглеждането на земеповръхнитѣ форми и на релефа въ тектонски и климатично обусловени морфоложки зони, внася единъ новъ елементъ въ теоритичната геоморфология. Може би нагледъ този принципъ да води къмъ известенъ схематизъмъ, но той създава единъ необходимъ поредъкъ при геоморфоложкото изучаване на земитѣ отъ Алпийския орогенъ. Не по-малко оригиналенъ е Ярановъ съ въвеждането на така нареченитѣ отъ него енклави и климатично обусловени морфоложки региони, както и съ своитѣ интересни заключения досежно палеоклиматологията на Срѣдиземноморскитѣ земи. Не по-малко интересно сѫ изложени и антропогеографскитѣ отношения. Известни вече факти сѫ били допълнени отъ собствени наблюдения и пречупени презъ призмата на личното отношение и разбиране.

Особено ценна се явява работата на Ярановъ по отношение на Балканския полуостровъ и на българскитѣ земи, гдето неговитѣ лични наблюдения сѫ най-многобройни и то затова защото проблемитѣ тукъ сѫ свързани и разяснени съ огледъ на Срѣдиземноморскитѣ отношения, съ огледъ следователно на една по-голѣма географска область въ която сѫ включени.

Книгата е наложително да бѫде издадена въ едно второ издание, гдето да се направятъ известни преправки и допълнения и се получи нуждното техническо единство. Тя трѣбва да бѫде издадена освенъ на български, но и на единъ чуждъ езикъ. По този начинъ тя ще стане напълно достѫпна и на чуждия ученъ свѣтъ, не само съ своя обиленъ материалъ и нова интерпретация на фактитѣ, но и съ своитѣ нови и оригинални идеи.

Люб. Диневъ

Amphipolis, Geschichte und Prosopographie von Joannes Papastavru mit Beiträgen von C. F. Lehmann-Haupt und Arthur Stein. Klio, Beiheft 37, Leipzig 1936, стр. XI + 152.

Благодарение на своето удобно географско положение, като центъръ на богата область и важенъ възелъ на пѫтища отъ всички посоки и като удобенъ входенъ пунктъ отъ морето къмъ вѫтрешностьта, А(мфиполисъ) е игралъ презъ цѣлото време на своето сѫществуване голѣма роля и е билъ срѣдище на много борби и обектъ на постоянни домогвания. Свързана съ историята на почти цѣлото тракийско крайбрѣжие, историята на този важенъ въ областьта градъ представя особенъ интересъ. Горната работа на П(апаставру), която е неговата докторска дисертация, се явява като ценно изследване и, наредъ съ книгата на P. Collart, Philippes, поставя сериозно начало въ систематичното изучаване на Бѣломорието. Книгата се раздѣля на две части: първата, сс. 1—58, гл. 1—8, разглежда историята на А., а втората, сс. 59—146, ни дава една prosopographia Amphipolitana.

Най-напредъ — гл. 1 — П. се спира върху удобното тактическо и стратегическо положение на града и изтъква неговото голѣмо значение. Следъ това — гл. 2 — преминава къмъ несполучливитѣ опити отъ страна на гърцитѣ да колонизиратъ това мѣсто. Макаръ че авторътъ се спира върху тѣзи моменти много накратко, това представя важенъ елементъ изобщо за уясняване отношенията между гърцитѣ и мѣстното тракийско население. Борбитѣ между гърци и тракийци характеризиратъ колонизирането на цѣлия Бѣломорски брѣгъ. По-нататъкъ — гл. 3 — П. разглежда основаването на А. въ 437/6, като изтъква, че още отъ тогава той заема онова важно положение, което го прави центъръ на толкова много борби, отначало между метрополията Атина и Спарта, а посетне между гърцитѣ и Филипъ. Гл. 4 и 5 сѫ посветени на историята на града презъ Пелепонескитѣ войни, завземането му въ 424 отъ Бразидисъ и отпадането му отъ Атина. Отъ тукъ нататъкъ Атина прави редъ настойчиви, но винаги несполучливи опити за завземането на града. Презъ времето на Филипъ — гл. 6 — А. е отново центъръ на борби; презъ 357 той пада подъ властьта на македонеца, въпрѣки че формално запазва автономията си. Въ гл. 7 П. дава накратко положението на А. презъ хеленистическо, римско и византийско време. Въ гл. 8 авторътъ нахвърля щрихи върху държавно-политическото и военно устройство на града презъ различнитѣ времена, военното и морско дѣло, религията и култа и, най-накрая, върху културния животъ. Отъ особенъ интересъ би било, ако П. бѣше се помѫчилъ да освѣтли по-пълно отъ културно-историческо гледище А., кѫдето сѫ се срещнали гръцкия и тракийския елементъ, ако и да се съгласяваме въ известно отношение съ него, като бележи въ предговора си, с. VI: „Das Fehlen reichlicherer Inschriften und der Mangel an systematischen Ausgrabungen an der Stätte der alten Stadt erschweren die Erforschung der Geschichte von A.“ Гл. 9, сс. 59—146, ни дава една ценна prosopographia Amphipolitana. За съжаление, обаче, въ нея има пропуски. Не се срѣщатъ, напр., следнитѣ лица: Ἐν Ἀμφιπόλει· Φιλόφρων CIA I 447; Ἀπολλώνιος Ἀμφιπολί[τας] IG XII 1, 127_{37} (Родосъ); Ἀμφιπολῖτα[ι]· Γλαυκίας Ἀπολλοδώρου, Κλεοπάτρα Θεοδότου, Γλαυκίας Γλαυκίου, Διονύσιος Μαντᾶ⟨ς⟩ ib. XII 8, 195_{9-3} (Самотраки), Μινίωνος τοῦ Ἡροδότου Ἀμφιπολίτου 438 (Тасосъ); Κλεοχάρης Πυθέου Μακεδὼν ἐξ Ἀνφιπόλεως ib. XII, 199_{2-3} (Еретрия).

При своята работа П. е билъ подпомогнатъ отъ Lehmann-Haupt и Arthur Stein и то главно въ гл. 8 — културно историческитѣ бележки върху А. — и гл. 9 — прозопографията. Авторътъ е използувалъ обширна литература, списъкъ на която дава на сс. IX-XI. На края книгата е снабдена съ показалецъ, който улеснява справянето съ материята.

Г. Михаиловъ

I. Παπασταύρου Μακεδονικὴ πολιτικὴ κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα. Ἀλέξανδρος I. τεῦχος Αον. Θεσσαλονίκη. 1936.

(Македонската политика презъ 5 в. пр. Хр. Александъръ I. Свезка I. Солунъ 1936). Задачата, която си поставя авторътъ на горното съчинение Иоанъ Папаставру, ученикъ на C. F. Lehmann-Haupt, е преди всичко да посочи вѫтрешнитѣ и външнитѣ условия, при които се е намирала македонската държава презъ посочения периодъ и второ да опредѣли по възможность политическата линия, която сѫ следвали презъ 5 в. пр. Хр. македонскитѣ владѣтели Александъръ I., Пердикъ и Архелай. За написването на тази книга е играла важна роля и желанието да се обогати бедната гръцка историческа книжнина за Македония съ едно съчинение, което да е написано възъ основа на най-новитѣ научни изследванмя. Трудътъ е посветенъ на Lehmann-Haupt, а като мото носи следното мѣсто изъ Херодотовитѣ истории (V 22) Ἕλληνας εἶναι τούτους τοὺς ἀπὸ Περδίκκεω γεγονότας, κατά περ αὐτοὶ λέγουσι, αὐτός τε οὕτω τυγχάνω ἐπιστάμενος. Съ това мото е подчертано вече, съ каква тенденция е написано съчинението: Старитѣ македонци сѫ гърци. Иоанъ Папаставру е известенъ на учения свѣтъ отъ неговата дисертация: Amphipolis. Geschichte und Prosopographie. Печатана въ сп. Klio, Beiheft 37 (1936). Настоящата му работа представя само първата свезка отъ единъ по голѣмъ трудъ. Тя се състои отъ две части: I. Уводъ. Политическото състояние на Македония въ началото на 5. в. пр. Хр. и II. Александъръ I. Отдѣлнитѣ глави разглеждатъ: I. Долна или Крайбрѣжна Македония. II. Горна Македония, III. Народитѣ отвѫдъ Вардара. IV. Политическо устройство на племената въ Македония, Македонскиятъ πόλις, V. 1) Персийско влияние. 2) Атинско влияние. VI. Александъръ I. а) Македонци и перси при Александра. б) Организиране на конницата. в) Македонци и гърци при Александра. г) Александъръ и атинцитѣ. На края следва списъкъ на използванитѣ съчинения, а въ началото е дадена като приложение географска карта на стара Македония.

За правилното разбиране на македонската външна политика въ времето на Александъръ I., за отношенията на този македонски владѣтель спрямо гърци и перси е отъ голѣмо значение въпросътъ за народната принадлежность на старитѣ македонци. На този праженъ въпросъ авторътъ не се спира. За него както за всѣки гръкъ гръцката народность на старитѣ македонци стои извънъ всѣкакво съмнение. Забележително е, че Папаставру се отнася къмъ етнографскитѣ проблеми много леко. Така напр. за тракийското племе едони на стр. 24 пише, че ще да сж били клонъ отъ фригийцитѣ мигдони (Οἱ ἐν τῷ κάτω Στρυμόνι κατοικοῦντες Ἤδωνες θὰ ἔπρεπε, νομίζω, νὰ χαρακτηρισθοῦν ὁμοίως κλάδος τῶν Φρυγῶν Μυγδόνων), а на стр. 32 заб. 2 забелязва, че понеже едонитѣ се простирали отрано чакъ до островъ Тасосъ, не ще да сж били тракийско племе (ἐπεξετάθησαν πολὺ ἐνωρὶς καὶ μέχρι τῆς νήσου Θάσου. Ἄρα δὲν θὰ ἔπρεπε οἱ Ἤδωνες νὰ θεωρηθοῦν λαὸς θρᾳκικὸς ὅπως ὁ Geyer παραδέχεται). На стр. 29 заб. 2 приема, че едонитѣ сж били отъ пеонски произходъ (Οἱ Ἤδωνες ἦσαν ὁμοίως παιονικῆς καταγωγῆς.) Основното съчинение за етнографскитѣ въпроси на балканския полуостровъ въ древностьта на P. Kretschmer Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache, както изглежда, не е използвано отъ автора понеже не го споменава въ библиографията на края, а цитирането на сжщото съчинение въ нѣкои забележки ще да е заето отъ цитати въ други, чужди съчинения.

Книгата на Папаставру е написана възъ основа на чужди изследвания, главно тѣзи на Geyer (Makedonien bis zur Thronbesteigung Philipps II. Berlin 1930 и статията въ PWRE.). Тя не дава нищо ново, дори въ нѣкои отношения може да се смѣта за предварително остарѣла. Забележително е, че авторътъ не е взелъ подъ никакво внимание многобройнитѣ статии на Perdrizet, Cumont и др. Въ Bulletin de Correspondance Hellénique, които се отнасятъ до темата. Изобщо работата на Папаставру прави впечатление на повърхностна и случайно написана.

В. Б.

M. Vasmer, Die Slaven in Griechenland. Berlin 1941: Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften, Jhrg 1941, phil.-hist. Klasse 12. VIII + 350 pp., 1 Karte.

Презъ шестия и седмия вѣкъ въ историята на тукашнитѣ земи се извършила дълбока народностна промѣна. Въ продължение на едно столѣтие — отъ срѣдата на шестия до срѣдата на седмия вѣкъ тукъ се настанили гжсти славянски множества, които завзели опустошенитѣ и рѣдко населени области, чието старо население било изтрѣбено, до голѣма степень, отъ вражескитѣ нападения въ предишнитѣ вѣкове, отъ природнитѣ бедствия и епидемии. Ако трѣбва да се търси истинската граница между древность и срѣдновѣковие въ сжществуването на балканскитѣ земи - тази граница може да се съзре именно тукъ, въ тѣзи вѣкове, когато старото население, което носѣло плодоветѣ на античната култура, било замѣстено почти напълно отъ нови пришълци, славянитѣ, всрѣдъ които предстояло да се създаде нова култура и да се поставятъ началата на нови народности. За сждбоноснитѣ събития, които довели тази дълбока промѣна, ние притежаваме сведенията на най-ограниченъ брой исторически извори. Това сж, на първо мѣсто, веститѣ на нѣколцина византийски лѣтописци и историци, „Чудесата“ на свети Димитрия Солунски, — които представятъ, безсъмнено, найважниятъ, ако и не винаги точенъ и безпристрастенъ изворъ, — нѣкои покъсни документи, пжтеописания и други. Но всички тѣзи исторически извори сж напълно недостатъчни да освѣтлятъ въ подробности събитията на тази неспокойна епоха. Славянитѣ залѣли древна Мизия, Тракия, Македония, Илирикъ, по-голѣмата часть които писаха следъ него, е извършилъ видниятъ германски ученъ Максъ Фасмеръ, професоръ по славянска филология въ берлинския университетъ и единъ отъ най-челнитѣ представители на тази наука въ днешно време. Може смѣло да се каже, че откато е повдигнатъ въпросътъ за славянитѣ въ Гърция, трудътъ на М. Фасмеръ „Славянитѣ въ Гърция“, обнародванъ въ 1941 г. между изданията на Пруската академия на наукитѣ, представя, безъ всѣкакво съмнение, най-важниятъ приносъ за неговото разрешение.

Езиковедъ по призвание, проф. Фасмеръ се е занималъ съ мѣстнитѣ имена отъ гръцкитѣ земи съ извънредно голѣма вещина. Съ рѣдко старание той е събралъ стотици мѣстни имена изъ разнитѣ гръцки области и ги е проучилъ. Материалътъ е разпредѣленъ по области. Прави впечатление, преди всичко, разпредѣлението на мѣстнитѣ славянски имена по численость. Ако и да не е решителенъ белегъ, тази численость показва, че въ съответнитѣ области сѫ се поселили голѣми множества славяни и сѫ останали да пребиваватъ тамъ продължително време. Изброени сѫ изобщо всички безсъмнени славянски имена, както и онѣзи, които сѫ били посочвани като славянски, но сѫ съмнителни или не могатъ да се обяснятъ задоволително. Безспорно е, че посоченитѣ отъ нѣмския ученъ мѣстни имена могатъ да бѫдатъ умножени следъ прегледъ на нѣкои други извори, неизползувани или слабо използувани отъ него. Но и онѣзи числа, които той дава, сѫ вече поразителни. Въ областьта на Епиръ, точно Янина той е посочилъ 334 имена, Арта-44, Превеза-34, Акарнания и Етолия-98, Трикала и Кардица-120, Фтиотида-55, Лариса-38, Магнезия-15, Евритания-48, Фокида-45, Беотия-22, Атика-18, Евбея-19, Андросъ-2, Теносъ-1, Корфу-9, Левка-4, Кефалония-2, Коринтъ-24, Арголида-18, Ахея-95, Елида-35, Трифилия-44, Аркадия-94, Месения-43, Лакония-81, Критъ-17. Отдѣлно сѫ посочени мѣстнитѣ гръцки имена въ подвластнитѣ на гърцитѣ македонски области. Отъ областьта на Кожани сѫ указани 116 имена. Относно Леринско и Костурско проф. Фасмеръ забелязва, че „указването на славянско население съ помощьта на географски имена тукъ не е необходимо, защото тази область още и днесъ е населена съ преобладаващо славянско население“ (Ein Nachweis slavischen Volkstums mit Hilfe der geographischen Namen ist hier nicht notwendig, weil dieses Gabiet heute noch überwiegend slavische Bevölkerung bezitzt, p. 189). Изброени сѫ 165 мѣстни славянски имена, и то повече като сравнителенъ материалъ за изясняване на имената отъ другитѣ гръцки области. Отъ Воденско сѫ указани 94 мѣстни имена, съ сѫщата бележка, че „и тукъ не е потрѣбно за много части на областьта да се доказва тепърва езиково сѫществуването на славянското население, защото то сѫществува и днесъ“. Посочени сѫ сѫщо 152 имена отъ областьта на Солунъ и Халкидика, но не като доказъ за наличностьта на славянско население, защото, както самъ нѣмскиятъ ученъ казва „областьта северно и североизточно отъ Беръ още днесъ има българско население, както и околностьта на Солунъ“. Отъ областьта на Сѣръ, Нигрита и Демиръ-Хисаръ сѫ посочени 111 имена, отъ областьта на Драма и Кавала-92 имена, едно отъ о-въ Тасосъ, докато отъ Ксантийско сѫ дадени, и то все като сравнителенъ материалъ, 9 имена, отъ областьта на Еносъ-11, отъ Одринско-10, отъ Лозенградско-5, отъ областьта на Родосъ-11 и отъ тази на Галиполи-4. Колкото и други, нови мѣстни имена да бѫдатъ добавени къмъ тѣзи, които вече съ такова усърдие е събралъ нѣмскиятъ ученъ, тѣ ще бѫдатъ само едно допълнение, което нѣма да измѣни общитѣ изводи, а само може да ги подсили.

Но проф. М. Фасмеръ не се е задоволилъ само съ това, да събере множеството славянски имена, а се е постаралъ да ги проучи езиково и да направи необходимитѣ изводи. Обстойно, въ отдѣлна обширна глава, сѫ проучени звуковитѣ и морфологически промѣни на събранитѣ мѣстни славянски имена. Отдѣлно сѫ разгледани случаитѣ, при които може да се говори за пренасяне на славянски мѣстни имена отъ други народности — гърци, албанци и власи. Тази възможность, впрочемъ, бѣ изтъкната отъ нѣкои гръцки учени, съ цель да се обезсили поне донѣкѫде наличностьта на многобройнитѣ славянски имена въ гръцкитѣ земи: това би значело да се допусне, че славянскитѣ имена, колкото и многобройни, не сѫ отговаряли на нѣкакво многобройно славянско население. Случаитѣ, обаче, при които може съ положителность да се говори за подобни явления, не сѫ многобройни. Но даже и тогава остава свидетелството, че многобройното славянско население съ своето множество се е налагало на инородцитѣ и е указвало влияние и върху употрѣбяванитѣ отъ тѣхъ мѣстни имена. Самото това влияние е показателно.

Най-важни сѫ, разбира се, изводитѣ относно народностната принадлежность на населението, отъ което сѫ останали тѣзи мѣстни имена въ гръцкитѣ области. Отдѣлни езикови белези, които се установяватъ при разглеждането на тѣзи имена: отмѣстване на ударението върху задпоставения членъ, предаването на славянското *Ѣ*, следитѣ отъ редуциранитѣ гласни *Ъ* и *Ь*, липсата на йотация на *Е*, отсѫтствието на така назованото епентетично *Л*, въ нѣкои думи, съчетанието *ШТ* и *ЖД*, следитѣ отъ двѣтѣ носовки и други по-маловажни отлики показватъ неоспоримо, че тѣзи имена сѫ остатъкъ отъ езика на българославянско население. При това, не се отнася до едно население, поселено тамъ въ ново време, защото езикътъ на тѣзи мѣстни имена запазва белези на дълбока старинность. Многобройни сѫ особено старинниꙉѣ „природни мѣстни имена" — имена на дървета, тѣснини, гори, планини, както и образуванията отъ родови имена съ окончание -ане. Старинностьта на имената въ известна область се опредѣля и съ огледъ на тѣхната по-голѣма или по-малка многобройность. Племеннитѣ имена — „сърби", „хървати", „българи" въ мѣстнитѣ названия не могатъ сами по себе си за служатъ като указание за народностьта на населението, ако не се съчетаятъ съ чисто езикови докази. Изобщо, споредъ проф. Фасмеръ, проучването на запазенитѣ въ гръцкитѣ земи славянски мѣстни имена показва „тѣсното родство на славянитѣ отъ Гърция съ българитѣ и тѣхната близка връзка съ езика на славянскитѣ апостоли" (Die soeben angeführten Merkmale... beweisen die enge Verwandschaft der Slaven Griechenlands mit den Bulgaren und ihre Beziehung zur Sprache der Slavenapostel, p. 324). Остава, обаче, да се разпростре изучването за това влияние на българо-славянитѣ и въ друго отношение — именно въ гръцкия езикъ. Самъ проф. Фасмеръ е убеденъ, че „новогръцкиятъ езикъ е твърде слабо повлиянъ отъ славянския". Това твърдение, струва ми се, може да бѫде видоизмѣнено малко, ако се събере и проучи езиковиятъ материалъ особено отъ разнитѣ гръцки диалекти. Но, въ краенъ случай, това ограничено влияние на българославянския езикъ върху езика на гърцитѣ може да се обясни доста задоволително. Това не ще да е била само сравнително по-низката култура на поселенитѣ въ гръцкитѣ земи славяни, поради което тѣ, вмѣсто да оказватъ влияние върху населението тамъ, сами постепенно сѫ почувствували неговото въздействие. Проникнали на гѫсти множества, тѣзи славяни сѫ заживѣли засебно и отдѣлено отъ гръцкото население, което е било изтрѣбено въ тѣзи области или пъкъ се е отнасяло враждебно къмъ новитѣ поселници. При „отвоюването" на загубенитѣ отъ византийската империя области, населени съ славяни, това ново славянско население е попаднало подъ византийско владичество. Всички онѣзи славянски племена въ гръцкитѣ земи, ако и сродни по произходъ съ славянитѣ въ Мизия и Тракия, но безъ допиръ съ създадената българска държава, постепенно попаднали подъ все по-силното византийско културно влияние. Участието въ войската, християнизирането, общението съ отново придошлото гръцко население не имъ дало възможность да запазятъ продължително своята самобитность и да създадатъ своя култура, а ги приобщило къмъ византийската култура. И все пакъ, участието на тѣзи славяни въ живота на византийската империя е било значително и немалки сѫ следитѣ отъ тѣхното влияние. Проучването на тѣзи прояви заслужава особено внимание. Едно подобно проучване, безсъмнено, може само да потвърди изводитѣ, направени отъ проф. Фасмеръ въ неговата забележителна и ценна книга върху славянскитѣ имена въ гръцкитѣ земи.

Смѣтамъ, че наскоро ще мога да дамъ въ нарочно изследване нѣкои допълнения къмъ събрания отъ проф. Фасмеръ езиковъ материалъ. Тукъ, обаче, биха могли да се посочатъ нѣкои особени случаи, изтъкнати въ книгата на берлинския професоръ. Къмъ изучването на отдѣлнитѣ имена би трѣбвало да се укажатъ като успоредици по-голѣмъ брой мѣстни имена изъ българскитѣ земи. За съжаление, българскитѣ мѣстни имена не сѫ събрани и проучени и досега. Указаното въ Янинско мѣстно наименование Ἀμπροβίτσα (Vasmer, p. 21 nr. 1) може-би трѣбва да се тълкува като видоизмѣнение на Μποροβίτσα — Ομποροβίτσα (ср. за това последното Ἀράχοβα, Ἀραχοβίτσα, V., pp. 21, 66, 80 и др.). Подобно име Μποροβίτσα е посочено другаде въ сѫщата область (V., p. 43 nr. 220). Наименованието Βίσεντζκον (V., p. 23 nr. 29) очевидно произлиза отъ мѣстното име Вишене, Вишенско (ср. ib., p. 23 nr. 30: Βίσιανη; p. 23 nr. 30, сѫщо p. 215 nr. 5; p. 190 nrr. 11—12 Βύσανη, Βύσαντσκο въ Костурско), не отъ „Вишненско“, „вишня“. Името Βράνιστα може да произлиза не само отъ Vranište „Вранище“, но и отъ „Бранище“. Съ името Γλοζιάνιν (V., pp. 28—29 nr. 81) може да се съпостави не толкова Глоговица, колкото името Гложене (Орѣховско; Плѣвенско; Гложенски монастиръ). За Διάλτσα (V., p. 31 nr. 100) ср. сѫщо Дѣлейна (Видинско), Дѣлъкъ (Търновско, махала). Името Ζάβροχον „Zavrh“ (V., p. 33 nr. 122) трѣбва да се съпостави съ планината Βροχωτός „Вьрхътъ“, на която се приютилъ за последенъ отпоръ срещу имп. Василия II воеводата Ивацъ въ 1018 г. (вж. Skyl.—Cedr., Hist., ed. B., II, p. 470, 7—8; ср. В. Н. Златарски, История на българската държава презъ срѣднитѣ вѣкове, I 2 (София 1927), с. 780, който не е отгатналъ значението на името). Като селищно име „Върха“ е известно въ Плѣвенско (Гложене; колиби „Върха“ (Бърдото)), въ Орханийско (колиби при с. Боженица и при с. Осиковица). Дали името Ζερβιανά (V., p. 35 nr. 140) не трѣбва да се свърже съ „Червена“ (у насъ Червена, Червена вода, Червена локва, Червена могила, Червенъбрѣгъ и др.)? Името Κοβόσδα (Γκουβόζδα, Γκοβόζδας) (V., p. 37 nr. 164) би могло да се съпостави съ Говежда (Берковско). Необясненото отъ автора Μπουρελέσα (V., p. 43 nr. 224) дали не може да се изведе отъ Μπρολέσα „Пролеза“ (ср. с. Пролеша, Софийско; с. Пролазница, Бѣлоградчишко)? Името Μπρανίτσα (V., p. 43 nr. 228) едвали трѣбва да се изведе отъ Dъbrjanica, а по-скоро трѣбва да се свърже съ указаното Μπρενίτσα (тъждествено? V., p. 43 nr. 229) и да се съпостави съ „Бреница“ (с., Бѣлослатинско). Ако Μπράλιεγκο (V., p., 43 nr. 227) трѣбва да се свърже съ прѣлогъ, то за съпоставка може да се укаже името на колибитѣ „Прелогъ“, къмъ с. Добревци (Плѣвенско). Къмъ името Ντομπλίτσα (V., p. 44 nr. 239), ако не се смѣтне за Τοπλίτσα, може да се прибави не само срх. Dubnica, но и българскитѣ имена Дѫбница, Дѫбово, Дѫбленъ, Дѫбьница — името на дн. гр. Дупница въ приписка отъ 1805 г. въ единъ рѫкописъ въ Рилския монастиръ (ср. Е. Спространовъ, Описъ на рѫкописитѣ въ библиотеката при Рилския монастиръ, София 1902, с. 40). Къмъ името Πορατζάνος ср. Горно и Долно Порѣче (Кичевско). На името Σταρίτσιανη, Σταρίτζανη (V. p. 52 nr 303). за

Saban“ не може да се сравнява съ Συρμπάνη (V., p. 139 nr. 89). Ако името Γαστούνη въ Елида е славянско и се сравнява съ полск. Gostýn (V., pp. 140—141 nr. 3), би могло да се припомни и личното име Гостоѹнъ отъ Именника. Името Νεμοῦτα (V., p. 144 nr. 26) може да се съпостави не само съ „немито“ (полск. Niemytki), но и съ „нѣмота“ (ср. Нѣманици, Щипско; Нѣманци, Кукушко; Бедняково, Чирпанско). Наименованието Σαββάλια вмѣсто да се извежда отъ руск. соболь, би могло да се изтълкува като „Заваля“ (ср. Завала, Трънско; Завалска махала, Търновско). Името Μουνδρά (V., p. 148 nr. 25) трѣбва, струва ми се, да се съпостави съ старобългарската крепость Μουνδράγα (вж. указанията за името у Д. Дечевъ, Ма́дара — Ма́тора, Сборникъ Ан. Иширковъ, София 1933, сс. 181—186). Ῥίσοβο (V., p. 149 nr. 35) е изведено отъ лично име, което V. не се наема да изтълкува (но ср. нашето лично име Ризовъ!). Не е ли въ сжщность 'Θρίσοβο? Съмненията относно Μπολιάρι (отъ „боляринъ“) (V., p. 156 nr. 62) сж излишни: ср. Болярово (Харманлийско, ново име), Болярски Изворъ (пакъ тамъ, ново име); ср. и V., pp. 170—171, nr. 49. Πραστός (V., p. 157 nr. 73) е, въ сжщность, Μπραστός „Брѣстъ“ (ср. у V.: Βρεστά, Βρεστόν, Μπρές и др.), та не е потрѣбно да се извежда отъ „простъ“, поради което V. изказва съмнения относно неговото тълкувание. Στεμνίτσα е вѣроятно не Sčavьnica (V., p. 158 nr. 79), но Τεμνίτσα (ср. Στρεβίνα — Τρεβίνα, Στρίναβος — Τρίνοβος). Τσιαρέσι (V., p. 159 nr. 90) едвали произлиза отъ „черенъ“, а по-скоро отъ „Череша“. Не е убедително обяснението на името Γούρνιτσα отъ гр. γούρνα = δεξαμένη (V., p. 167 nr. 20). Самата гр. дума γούρνα не е ли отъ турски произходъ (kurna)? Къмъ името Κουρνές „Крънъ“ (V., p. 169 nr. 36) ср. указанията въ статията на P. Nikov, Die Stadt und das Gebiet von Krn- Krounos in der byzantinisch-bulgarischen Beziehungen (= Studi bizantini e neoellenici, V. p. 1939, pp. 229—238). За Ῥαδοβάνι (V., p. 175 nr. 9) ср. с. Радовене (Врачанско). Къмъ Δημηνίτσα „Dymьnica“ (V., p. 181 nr. 30) могатъ да се добавятъ еднаквитѣ по значение селищни имена Чурилово (Костурско), Чурилякъ (Кочанско), Чуренъ (Пловдивско). Къмъ необясненото отъ V. (p. 185 nr. 72) име Μπίσοβον мога да отбележа, че отъ нѣкои български монаси на Св. Гора зная, че съ името „биша“ се означава въ известни македонски области „свиня“. Наименованието Πέτσανη е вѣроятно Πέστιανη, не Rećani (V., p. 186 nr. 80); ср. Пещени (Врач.). Χόλιστα (V., p. 197 nr. 163) е безсъмнено Тиолища (Костурско), посочено и у В. Кжнчовъ, Македония (София 1900), с. 265. Ζελεγκόσδη (V., p. 191 nr. 44) е Желегоже (Костурско) (ср. Кжнчовъ, п. с., с. 266), Κωστενέτσι (V., p. 193 nr. 66) е Косинецъ. Чувалъ съмъ въ Костурско да се употрѣбяватъ двѣтѣ имена. Село Λέχοβον (Лехово) (V., p. 193 nr. 73) се намира на пжть между с. Клисура (Влахо-клисура) и Зелениче. Вмѣсто Λητσοτέρι (V., 193 nr. 74) вѣроятно трѣбва да се чете Πησοτέρι „Писодеръ“, село на стария пжть отъ Костуръ за Леринъ. Σόροβιτζ (V., p. 196 nr. 140) е наистина Суровичево. Στύρκοβα (V., p. 196 nr. 147) е посоченото у Кжнчовъ, п. с., с. 242 nr. 242 Щърково, а Ζαρόσκα (V., p. 191 nr. 42) е указаното у Кжнчовъ, п. с., с. 242 nr. 266 чисто българско село Зорочка. Ζελεγιράδ (V., p. 191 nr. 43), което V. не е могълъ да отъждестви, е вѣроятно прекрасното и голѣмо българско село Зелениче (Леринско) (ср. у Кжнчовъ, п. с., с. 250 nr. 59). Ψέλτσκο, за което V. (p. 197 nr. 165) пише, че „die Wortbildung scheint slavisch. Etwa Вьčelьsko Bienenort?“ — е, очевидно, Селско въ Костурско, посочено и у Кжнчовъ, п. с., с. 268 nr. 122. Ὄσσιανη (V., p. 200 nr. 52) е вѣроятно с. Ошинъ, Мъгленско (ср. Кжнчовъ, п. с., с. 152 nr. 52). Указаното у V. (p. 200 nr. 65) мѣсто Πρόσακος като „ein Ort im Episkopat Meglen“ е, въ сжщность, прочутата крепость Просѣкъ на Вардара (при дн. Демиръ Капия) (вж. за нея П. Мутафчиевъ, Владѣтелитѣ на Просѣкъ. СбБАкН, I (1913), сс. 1—85; В. Н. Златарски, История, III (София 1940), сс. 16, 106, 108, 121 passim). Името Σλόπνιτσα въ Гюменджинско (V., p. 201 nr. 77) трѣбва да се съпостави съ указаното у Anna Comnena, Alex., II, ed. Reiff., p. 155,$_2$ τοῦ Σλοπίμου, което В. Н. Златарски, История II (София 1934), сс. 243, 310 не можеше да отъждестви. Ματσίκοβον „Мачуково“ въ Кукушко (V., p. 207 nr. 69) е тъждествено съ споменатото отъ Skyl.-Cedr, Hist., II, p. 459,$^{14-16}$ Ματζούκιον, въпрѣки съмненията на Златарски, п. с., I 2, с. 737. Можеби е пресилено, но дали не трѣбва да се съзре въ името Μαύροβον (Лъгадинско) (V., p. 207 nr. 71) споменъ отъ съратника на Кубера — Маверъ? Πρεάσνιτζα при Атонъ (V., p. 210 nr. 103) не ще да е „Прѣсница“, а „Брѣсница“. Πρέβιστα на Струма (V., p. 210 nr. 104) не е производно на Trěbišče, но е името на дн. село Правище; ср. p. 221 nr. 74: Προβίστα. За нѣкои отъ имената въ Сѣрско, Нигритско и Демиръ-хисарско (V., pp. 214—229) ср. по-горе въ моитѣ „Старини изъ Бѣломорието. Срѣдновѣковие и ново време“, с. 390 сл. Заслужава особено да се отбележи указанието за монастира Κοσίνιτσα (V., p. 218 nr. 37), сиречь „Кошница, Кушница“ (вж. по-горе, с. 403 сл.). Τριλίσιν (V., p. 223 nr. 102) е прочутото село въ Сѣрско Търлисъ. Посоченото отъ V. (p. 231 nr. 5) Κλοκοτινίτζα (Κολοκοτινίτζα) не се намира въ Еноско, но е известната мѣстность Клокотница (при с. Семизче, Хасковско: ср. А. Ст. Разбойниковъ, Село Клокотница. БИБ, III 3 (1930), сс. 228—237), гдето е станала битката на 9 мартъ 1230 г.

Съпоставката на запазенитѣ и досега имена особено въ Леринско, Костурско, Воденско и Солунско съ записанитѣ отъ гърци и предадени отъ проф. Фасмера наименования показва колко често гръцкитѣ имена сѫ извратени до неузнаваемость. Това налага вече единъ въпросъ отъ чисто методологическо естество: дали възъ основа на съмнително записани въ гръцки източници славянски имена могатъ съ пълна положителность да се градятъ нѣкакви етимологии? Опасно е, въ нѣкои случаи, да не се повторятъ грѣшкитѣ на Псалтисъ въ неговата граматика на византийскитѣ автори, отъ които сѫщо нѣмаме често пѫти добре установенъ и научно изданенъ текстъ. Накрая, трѣбва да се отбележи и това, че за т. н. Гръцка Македония проф. Фасмеръ говори често за турско население, каквото днесъ не сѫществува, защото е вече изселено.

Всички тѣзи бележки — които не сѫ изчерпателни — показватъ каква огромна важность има съчинението на проф. М. Фасмеръ. Този трудъ на именития нѣмски славистъ ще остане въ бѫдеще незамѣнимъ нарѫчникъ за всѣки, който се занимава съ миналото, па и съ настоящето на гръцкитѣ и южномакедонскитѣ земи.

Ив. Дуйчевъ

Станимиръ Поповъ — Село Дервентъ, Деде-Агачко, I, 1720—1920, издава комитетътъ отъ селото, София — 1941, стр. 172, приложения 8 скици. — Посочената книга е проучване на едно селище въ Бѣломорска Тракия. Тя съдържа: Предговорни бележки, Гюверджинъ Дервентъ, Възникване на новото селище, Наименование на селището, Мѣстоположение, Развитие, Народенъ поминъкъ, Селско жилище, Облекло, Битъ и характеръ, Езикови особенности (говоръ, особенни думи и изрази, характерни народни пѣсни, народни приказки), Особени обичаи, Борби за църковно-училищна независимость, Черковно дѣло, Училищно дѣло, Борба за политическо освобождение, Народни бедствия, Пѫтя на селището.

Трѣбва да отбележимъ, че поставенитѣ така въпроси за изследване отъ г. Ст. Поповъ, сѫ изложени любителски, но не съ вещина. На много мѣста избива надуто позиране, наивенъ стремежъ за художествено изложение и много излишни отклонения. Книгата има претенцията да бѫде едно „селищно проучване“, но на авторътъ липсватъ необходимитѣ познания и подготовка, за да направи подобно полезно проучване. Ето напримѣръ какъ Ст. Поповъ ни въвежда въ селото, (изъ глава — Гюверджинтъ Дервентъ, съдържаща всичко една страничка и 8 реда): „Падне ли ви случай да пѫтувате при хубаво време съ параходъ отъ Черноморскитѣ пристанища презъ проливитѣ за Деде-Агачъ, ако имате възможность, не пропущайте да се снабдите съ бинокълъ. Съ него ще имате възможность по-продължително време да се любувате на близкитѣ и далечни пейзажи, които се разкриватъ предъ погледа, още отъ самото устие на Босфора, Цариградъ и неговата близка околность, малоазиятскитѣ брѣгове на Мраморно море, Дарданелскитѣ тѣснини, многобройнитѣ малки и голѣми острови, пръснати по цѣлото протежение на Бѣло-море и цѣлото крайбрѣжие на последното, откриватъ за окото много разнообразни гледки и панорами, които оставатъ въ сърцето на човѣка трайни спомени съ своето разнообразие и красота“ (стр. 7).

Съ сѫщата несериозность и лекота сѫ изнесени по-голѣмата часть отъ поставенитѣ въ книгата въпроси. А особенно злополученъ е, когато се опитва да борави съ исторически материали. Споредъ Ст. Поповъ с. Дервентъ било основано отъ 12 български и 12 турски семейства. Българитѣ били заселени отъ турската власть, за да пазятъ прохода като „дервенджии“. И понеже околното българско население било материално добре, не могло да се излага и да носи опасната дервенджийска служба, турцитѣ сѫ докарали тия семейства отъ бедното скотовъдно и вѫглищарско село Крушево, което било далеко отъ Солунъ „8 часа пѫть“. И тръгва Ст. Поповъ да търси това село и го намира, съгласно своитѣ догадки, въ Сѣрско. Разбира се, приказката за 12-тѣ български, 12-тѣ турски семейства и за 8-тѣ часа пѫть до Солунъ, той черпи изъ „Хрониката“ на стария, повече отъ 90 години, свещеникъ Алекси, но последниятъ не е слушалъ това отъ своя баща, дѣдо или прадѣдо, а му го е разправялъ въ 1919 г. единъ „сравнително младъ, но много паметливъ българинъ“ отъ селото. Така, по възраститѣ на баща, дѣдо и пр. на младия българинъ, Ст. Поповъ открива, че селото е било основано въ 1720 г. Но следъ като е съчинилъ тази постройка, Ст. Поповъ срещналъ въ „Вестникъ на вестницитѣ“ извлѣчение, преведено отъ П. Доревъ, отъ пѫтуването на Евлия Челеби въ 1667 год. край запустѣлата крепость Кара Гюверджинъ, подъ която той описва голѣмо българско село по следния начинъ: „въ долината, подъ стръмнитѣ скали, се намира едно село отъ 500 кѫщи български кяфири. Нѣма никакъвъ мохамеданинъ. Хората сѫ гостоприемни, момичетата сѫ хубави, гощаватъ добре, но, ако не имъ се плати, женитѣ се събиратъ около тебе и ти налагатъ единъ добъръ бой, защото българитѣ сѫ освободени да плащатъ данъци, за да пазятъ дервента-прохода“. Ст. Поповъ установява, по спомени на нѣкои стари лица отъ селото, че село Дервентъ се е наричало Гюверджинъ-Дервентъ, но, по единъ лекомисленъ начинъ, (предполагаеми отъ Ст. Поповъ гонения, кланета, чума и пр.) прави да изчезне описаното отъ Евлия Челеби голѣмо българско дервенджийско село, безъ нито единъ мохамеданинъ, и 53 год. следъ това основава на сѫщото мѣсто ново село отъ 12 български и 12 турски семейства, като подчертава, че въ село Дервентъ не се били запазили никакви спомени за изчезналото село, както и за турскитѣ семейства. А явно е, че Евлия Челеби въ 1667 г. е описалъ сѫщото село Дервентъ, което и сега си е на това мѣсто.

Ст. Поповъ се е опиталъ да ни даде старитѣ пѫтища и крепости около с. Дервентъ, като въ края на книгата е приложилъ и карта-скица. Всичко това би било ценно, ако той бѣ използувалъ пѫтуването на френския рицарь Бертранданъ де ла Брокиеръ презъ сѫщото мѣсто въ 1433 год. и, ако скицата и описанията въ книгата му се допълваха и бѣха идентични. Напримѣръ край с. Чамеренъ въ ски-

БИБЛИОГРАФИЯ ЗА БѢЛОМОРИЕТО

Редакцията на списание „Бѣломорски прегледъ“ възнамѣрява да дава редовно въ следнитѣ книги библиографски указания за всички книги, статии и бележки по вестници и списания въ свръзка съ живота на нашето Бѣломорие въ всички негови прояви: минало, география, стопански животъ, народностни въпроси, културна дейность, художествено превъзсъздаване на живота въ тази область или художествени описания на бѣломорски покрайнини и прочее. Събрани въ колкото е възможно по-голѣма пълнота тѣзи библиографски указания ще спомагатъ за по-лесното проучване на всички въпроси, свързани съ бѣломорскитѣ области. Въ сѫщото време тѣзи библиографски указания сѫ ценно свидетелство сами по себе си, защото говорятъ за дълбокъ и повишенъ интересъ всрѣдъ нашия наученъ и публицистиченъ свѣтъ къмъ тѣзи въпроси. Подъ Бѣломорие би трѣбвало да се разбира областьта въ нейнитѣ най-обширни географски граници, като се включатъ отчасти и Родопитѣ. Разбира се, пълнотата на тѣзи библиографски посочвания ще зависи до голѣма степень отъ това, доколко автори, редактори и издатели ще се покажатъ отзивчиви и ще изпращатъ за отбелязване и дори за рецензиране въ списанието своитѣ творби. Освенъ текуща библиография ще бѫде допълнена постепенно и библиографията за минало време, която е сѫщо така извънредно богата и важна. Редакцията възнамѣрява да даде съ течение на времето изчерпателна библиография на всичко онова, което е писано у насъ върху Бѣломорието, като се включи, доколкото е възможно, и чуждата книжнина. Въ настоящата книга по технически причини не е дадена пълна библиография за текущата и миналата година, но затова пъкъ сѫ добавени съчинения, които сѫ обнародвани отъ 1918 г. насамъ. При посочването на отдѣлнитѣ съчинения сѫ взети предвидъ не само заглавията, но и съдържанието.

Даденитѣ въ тази книга библиографски указания сѫ събрани отъ Ел. Дуйчева и Ив. Дуйчевъ.

СЪКРАЩЕНИЯ: БИБ—Българска историческа библиотека; БМ—Българска мисъль; БПр—Български прегледъ; ГодНБПл—Годишникъ на Народната библиотека въ Пловдивъ; ГодСНМ—Годишникъ на Народния музей въ София; ГодСУиф—Годишникъ на Университета, историко-филологически клонъ; ГодСУфм—Годишникъ на Университета, физико-матем. клонъ; ГодСУфм 3—Годишникъ на Университета, физ.-матем., отд. естествена история; ИБАД—Известия на Българското археологическо д-во; ИБАИ—Известия на Българския археологически институтъ; ИБГД—Известия на Българското географско д-во; ИБИД—Известия на Българското историческо д-во; ИзвВАДво Известия на Варненското археолог. д-во; ИзвИДво—Известия на историческото д-во; ИНЕМ—Известия на Народния етнографски музей; МакПр—Македонски прегледъ; СпБАкН—Списание на Българската Академия на Наукитѣ; УчПр—Училищенъ прегледъ.

Алексиевъ, Ат. Хипсометрични данни за Бѣломорието = ИБГД, VIII 1940 (1941), с. 208.

Алексиевъ, Вл. Създаването на българската община въ Солунъ = Сборникъ Солунъ (София 1934), сс. 186—214.

— Бележки върху българскитѣ просвѣтни учреждения въ Солунъ = Сборникъ Солунъ (София 1934), сс. 378—394.

Алексиевъ, Н. П. Солунъ въ миналото. Българи — търговци въ Солунъ = в. Миръ, бр. 11,083.

Аленъ Макъ. Ловното богатство въ Гюмюрджина = в. Свободна Гюмюрджина, бр. единственъ, отъ 12. IV. 1942.

Алтъновъ, Ив. Междусъюзнишка Тракия. [Издава] Съюзъ на българскитѣ учени, писатели и художници (София 1921), 8°, 188 сс.

— България и тракийскиятъ въпросъ предъ конференцията въ Лозана = МакПр, II 1 (1926), сс. 77—106.

— Източниятъ въпросъ и Нова Турция съ особенъ огледъ къмъ интереситѣ на България (София 1926), 8°, XV + 519 сс. — Вж. рец. на Геновъ, Г. П. въ МакПр, III 1(1927), сс. 130—140; сжщо на п. Василевъ, Ив. въ Тракийски сборникъ, III (1932), сс. 247—250.

Angelow, M. K. Der Athos in der politischen und Kulturgeschichte Bulgariens = Bulgarische Wochenschau, Nr. 94, vom 5. V. 1942; Nr. 95, vom 12. V. 1942; Nr. 96, vom 19. V. 1942.

Антовъ, Хр. П. Първата българска печатница въ Солунъ = Сборникъ Солунъ (София 1934), сс. 307—314.

Апостолидисъ, М. Неиздадени или неизтълкувани надписи отъ Тракия = ГодНБПл (1930), сс. 231—271.

Апостоловски, Ив. Отварянето на първото българско училище въ село Киречкьой (Солунско) = МакПр, V 3 (1929), сс. 77—82.

— Вмѣсто учителствуване — затворъ и заточение (1875—1878) = Мак Пр, VI 2 (1930), сс. 81—86.

Аргировъ, Ст. Изъ находкитѣ ми въ светогорскитѣ манастири Хилендаръ и Зографъ = СпБАкН, LXIII (1942), сс. 1—22.

Атанасовъ [Врановъ], Д. Градоветѣ на Приморска Македония = МакПр, X 3—4 (1936), сс. 33—50; XI 1—2 (1938), сс. 84—102.

Баджаровъ, Г. Македонскиятъ въпросъ вчера и днесъ. Македонска библиотека № 2. Второ издание (София 1927), 16°, 94 сс.—Вж. Томовъ, А.

Бакаловъ, Х. Село Дервентъ = в. Бѣломорецъ, бр. 118, отъ 14. IV. 1942.

Бакърджиевъ, В. Н. Народописни бележки и сведения за селото Габрово, Ксантийско = Тракийски сборникъ, III (София 1932), сс. 209—229.

Баласчевъ, Г. Д. Старо-тракийски светилища и божества въ Мезекъ, Глава Панега, Мадара, Царичина и другаде и тѣхното значение (София 1932), 8°, 103 сс.

Банчевъ, Ив. Заточение = в. Бѣломорецъ, бр. 115, отъ 18. III. 1942.

Батаклиевъ, Ив. Родопитѣ като политическа граница = Тракийски сборникъ, III (София 1932), сс. 15—24.

— Die intensive Landwirtschaft in Oberthrakien nach dem Weltkriege. Sonderabdruck aus der Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin, Jhrg 1941, Nr. 7/8, pp. 279—293.

— Бѣломорието най-свѣтълъ бисеръ на българската корона = в. Бѣломорецъ, бр. 118, отъ 14. IV. 1942.

Belcev, G. Le nostre terre meridionali = Vita bulgara, Nr. 77, di 22. I. 1942.

Бешевлиевъ, В. Бѣломорието и Македония въ първобългарскитѣ надписи = Прометей, V 4—5 (1941), сс. 15—18.

— Нѣколко по-забележителни антични градове въ новоосвободенитѣ земи = Прометей, VI 1 (1941/42), сс. 1—7; VI 2 (1941/42), сс. 33—35.

Бешковъ, А. Ст. Климатътъ на Горно-тракийската низина и памучната култура = Сборникъ Ан. Т. Иширковъ. ИБГД, I (1933), сс. 109—115.

— The Upper Thracian Plain in Bulgarian Agriculture = Economic Geography, vol. 15, nr. 2 (Worcester 1939), pp. 179—184.

Бобчевъ, С. Н. Двѣ старинни църкви въ околностьта на гр. Сѣръ= ИБАД, VII 1919/1920 (1920), сс. 38—57.

Bolgar, Boyan. Voyage à Thasos = La parole bulgare, Nr. 746, de 4. VIII. 1942.

Бончевъ, Г. Основи на петрографията на Свиленградска околия = ГодСУфм, XIII—XIV 1916—1917/1917—1918 (1919), сс. 1—42.

— Петрографски бѣлѣжки отъ Източна Тракия = ГодСУфм, XV—XVI 1918—1919/1919—1920 (1921), сс. 1—16.

— Петрографски изучвания въ източните поли на Родопите=ГодСУфм, XVII 1920/1921 (1922), сс. 1—74.

— Скалите и минералите въ Пашмаклийския окрѫг = ГодСУфм, XVIII 1921/1922 (1922), сс. 1—93.

Минералите въ Бѫлгария=ГодСУфм, XIX 1922/1923 (1923), сс.1—212.

— Скалитѣ въ Малко-Търновска и Василикоска околия = СпБАкН, XXV (1923), сс. 1—44.

— Скалитѣ и минералитѣ въ Мѫстанлийския окрѫгъ = СпБАкН, XXVIII (1923), сс. 179—242.

— Минералнитѣ находища въ Родопитѣ = СпБАкН, XXXII (1925), сс. 85—141.

Bratianu, G. I. Le commerce bulgare dans l'Empire byzantin et le monopole de l'empereur Léon VI à Thessalonique = Сборникъ П. Никовъ. ИБИД, XVI—XVIII (1940), сс. 30—36.

Бурешъ, Ив. Нови и рѣдки видове пеперуди, намѣрени въ Тракия и Македония = СпБАкН, XXIII (1921), сс. 155—216.

Бѣлевъ, Г. Ив. До Солунъ, Битоля и Охридъ (1904 г.) = МакПр, II 2 (1926), сс. 86—102.

— Последнитѣ дни на Солунската Б.М.Р. гимназия = Сборникъ Солунъ (София 1934), сс. 353—362.

Бѣломорски. Заселването на Бѣломорието = в. Бѣломорецъ, бр. 108, отъ 15. I. 1942.

— Бѣломорска Тракия присъединена ли е къмъ България = в. Бѣломорецъ, бр. 116, отъ 24. III. 1942.

Вазовъ, Б. Тракийскиятъ въпросъ и българското обществено мнение = За Тракия. [Издава] Съюзъ на бълг. учени, писатели и художници (София 1920), сс. 41—46.

— Дайте ни Бѣломорския брѣгъ! = Тракия прѣдъ ревизията на Севърския договоръ. [Издава] Съюзъ на бълг. учени, писатели и художници (София 1921), сс. 22—30.

Вакарелски, Хр. Битъ [на тракийскитѣ и малоазийскитѣ българи] = Тракийски сборникъ, V (София 1935), VI + 494 сс. — Вж. рец. на К(остовъ), Ст. въ ИНЕМ, XII (1936), сс. 164—166; на Кеповъ, Ив. П. въ Просвѣта, I 1 (1935), сс. 114—116.

Ванковъ, Л. Геологически изучвания въ югозападна Тракия и източна Македония = СпБАкН, XXV (1923), сс. 113—185.

Василева, М. Г. Задачитѣ на младата българка въ Гюмюрджина = в. Свободна Гюмюрджина, бр. единственъ, отъ 12. IV. 1942.

Василевъ, Г. Обединение на творческитѣ сили въ гр. Гюмюрджина = в. Свободна Гюмюрджина, бр. единственъ, отъ 12. IV. 1942.

Василевъ, Гр. Днешниятъ моментъ и Тракийскиятъ въпросъ = Мирътъ на Близкия изтокъ и Тракийскиятъ въпросъ. [Издава] Съюзъ на бълг. учени, писатели и художници (София 1921), сс. 31—39.

Василевъ, Ер. На югъ къмъ морето = в. България, бр. 11, отъ 16. III. 1942.

Васковъ, Ив. Юнашката организация въ гр. Солунъ = Сборникъ Солунъ (София 1934), сс. 348—352.

В-ва, М. Две срещи. Разказъ изъ робския животъ на Тракия = в. Днесъ, бр. 726, отъ 17. IX. 1942.

Велковъ, Ив. Тракийската гробница при Старо-Ново-село = Сборникъ Борисъ Дяковичъ (София 1927), сс. 171—179.

— Стари селища и градища южно отъ Сакаръ-планина. Материали за археологическата карта на България = ГодСНМ, V 1926—1931 (1933), сс. 169—187.

— Новооткрити старини — Тракия = ИБАИ, VII 1932/1933 (1933), сс. 414—415.

— Нѣколко крепости и стари селища по Срѣдна Арда = Сборникъ Ан. Т. Иширковъ. ИБГД, I (1933), сс. 149—156.

— Разкопкитѣ около Мезекъ и гара Свиленградъ презъ 1932/1933 год. = ИБАИ, XI 1 (1937), сс. 117—170.

— Нѣколко тракийски и срѣдновѣковни крепости по Срѣдна Арда = Сборникъ П. Никовъ. ИБИД, XVI—XVIII (1940), сс. 70—78. — Вж. Филовъ, Б.

Veritas. Македония подъ иго 1919—1929. Документи и свидетелства. Издание на Македонския националенъ комитетъ (София 1931), 8°, CXCVI+579 сс.

Волний, И. А. Следъ една година изъ Бѣломорието = в. Днесъ, бр. 697, отъ 14. VIII. 1942.

Гандевъ, Хр. Н. Преселението на тракийски българи и гърци въ България презъ 1878/79 год. (по неиздадени документи) = Архивъ за поселищни проучвания, I 2 (1938), сс. 3—15.

Ганчевъ, Ал. Стремежътъ къмъ югъ = Родина, I 2 (1938), сс. 77—88.

Гацевъ, Н. Солунската българска търговска гимназия = Сборникъ Солунъ (София 1934), сс. 292—306.

Геновъ, Г. П. Съюза за О. Н. и малцинствата = Тракийски сборникъ, I (София 1928), сс. 143—148.

— Тракия и бѣломорския излазъ = Тракийски сборникъ, III (София 1932), сс. 3—14.

— Излазътъ на Егея отъ международно правно гледище = Тракийски сборникъ, IV (София 1933), сс. 10—21.

— Alte bulgarische Kulturarbeit in der neuerworbenen Gebieten = Bulgarische Wochenschau, Nr. 97, vom 26. V. 1942.

Георгиевъ, Г. К. Руднитѣ богатства на Македония = Просвѣта, VII 5 (1942), сс. 549—559.

Георгиевъ, Д. Учебното дѣло въ Гюмюрджина = в. Свободна Гюмюрджина, бр. единственъ, отъ 12. IV. 1942.

Георгиевъ, Е. Седемь седмици на островъ Тасосъ = Прометей VI 5—6.(1941/42), сс. 133—150.

Георговъ, Ив. А. Днешното положение въ Македония подъ сръбска и гръцка власть и Обществото на народитѣ. Македонска библиотека № 3 (София 1925), 16°, 87 сс.

Gerassimov, Th. Unedierte Münzen von Hadrianopolis in Thrakien = ГодСНМ, VI 1932/1934 (1936), сс. 201—222.

— Нумизматически приносъ къмъ религията на Тракия = ИБАИ, VII 1934 (1935), сс. 162—182.

— Приносъ къмъ античната география на Тракия. Градъ Тонзосъ (Τόνζος) = ИБГД, III 1935 (1936), сс. 181—186.

— Находка отъ декадрахми на тракомакедонското племе дерони = ИБАИ, XI 2 1937 (1938), сс. 249-258.

— Археологически издирвания въ Източна Тракия презъ 1936—1938 год. = ИБАИ, XII 1938 (1939), сс. 396—399.

— Новооткрити тракo-римски колесници = ИБАИ, XII 1938 (1939), сс. 400—405.

— Единъ ксоанонъ на Хермесъ върху монетитѣ на гр. Еносъ = ИБАИ, XIII 1939 (1941), сс. 265—287.

— Светилище на тракийски конникъ при с. Ручей = ИБАИ, XIII 1939 (1941), сс. 323—327.

— Три бронзови статуйки на тракийския конникъ = ИБАИ, XIII 1939 (1941), сс. 327—330.

Gerov, B. Zur Frage nach der altbulgarischen Form des Namens der Stadt Saloniki = Сборникъ П. Никовъ. ИБИД, XVI—XVIII (1940), сс. 126—133.

Gečev, St. La légende dite de Thessalonique = Studia hist.-phil. Serdicensia, I (1938), pp. 135—164.

Горанчевъ, Ст. Скотовъдството въ Гюмюрджина = в. Свободна Гюмюрджина, бр. единственъ, отъ 12. IV. 1942.

Господиновъ, Юр. С. Изучването на новитѣ земи = ИБАД, VI 1916/1918 (1919), сс. 157—58.

Грънчаровъ, Ю. Тракийскитѣ тютюни = Тракийски сборникъ, III (София 1932), сс. 98—114.

Гължбовъ-Рошавски, Г. Д. Св. Гора. Българската Св. Обител „Зографъ" (впечатления и бележки). Съ кратъкъ очеркъ на всички атонски монастири (София 1930), 16°, 126 + 2 сс.

Далкалъчевъ, Кл. Бѣломорието е, и ще бѫде българско = в. Бѣломорецъ, бр. 107, отъ 23. XII. 1941.

Данилчукъ, Х. Тракитѣ въ предисторията = Прометей, V 2 (1940) сс. 13—18; V 3 (1940/41), сс. 32—34.

Дановъ, Хр. М. Нѣколко бележки къмъ гръцкия синагогаленъ надписъ отъ Стоби = ИБАИ, VIII 1934 (1935), сс. 101—105.

— Die Grabinschrift des Solomon Vicarius von Thrakien = ИБАИ, I 1935 (1935), с. 389.

— Херодотъ като изворъ за историята на Тракия, Македония, Пеони и западното Черноморие = ГодСУиф, XXXII (1935—36), 106 сс.

Деневъ, Б. Изъ Бѣломорието = в. Зора, бр. 6624, отъ 18. VII. 194

d'Espagnat, Pierre. Avant le Massacre (Roman de la Macédoin actuelle). Превелъ К. Пърличевъ = Македония, I 7 (1922), сс. 19—41; I (1922), сс. 19—30; I 9 (1922), сс. 18—35.

Дечевъ, Д. Трако-келтски езикови успоредици = ГодСУиф, XVIII (1922), сс. 1—48.

— Една келто-тракийска религиозна успоредица: ieuru—ἥρωι = ИзвИДв V (1922), сс. 17—33.

— Bεδυ като трако-фригийско божество = ГодСУиф, XIX 5 (1923), сс. 1—11.

— Приносъ къмъ трако-славянскитѣ езикови отношения = Сборникъ Б. Дяковичъ (София 1927), сс. 311—317.

— Очеркъ на религията на древнитѣ траки = БИБ, I 3 (1928), сс. 22—55.

— Едно ново тълкуване на тракийския надписъ отъ Езерово — ГодСУиф, XXVII 9 (1931), сс. 1—12.

— Една тракийска надгробна плоча = Прометей, II 1 (1937), сс. 11—12.

Димитровъ, Бл. Общъ погледъ върху Солунскитѣ български гимназии = Сборникъ Солунъ (София 1934), сс. 363—368.

Димитровъ, В. Св. Св. Кирилъ и Методий = Сборникъ Солунъ (София 1934), сс. 369—377.

Димитровъ, Д. П. Исторически мотиви въ драмата „Резосъ“ = ИзвИДво, X (1930), сс. 1—19.

— Пѫтуването на св. Александра Римски презъ Тракия = ИБАИ, VIII 1934 (1935), сс. 116—161.

— За стратегиитѣ и за нѣкои градски територии въ римска Тракия = ГодСНМ, VI 1932/1934 (1936), сс. 123—146.

— Медалионътъ като надгробенъ паметникъ въ долината на Срѣдна Струма презъ римската епоха = МакПр, XII 3 (1940), сс. 62—82.

Димитровъ, Стр. Постижения и задачи на петрографскитѣ изучвания у насъ = ГодСУфм 3, XXXV 1938/39 (1939), сс. 225—253.

Димчева, Р. Н. Първоначалното образование въ Солунъ = Сборникъ Солунъ (София 1934), сс. 260—264.

Дрончилов, Кр. Материали за антропологията на бѫлгарите = ГодСУиф, XVII 1920/1921 (1921), сс. 133—197.

Дрѣновски, Ал. К. Приносъ къмъ Lepidopterae-ната (пеперудна) фауна на Пиринъ, Малашевска и Бѣласица планини въ западна Тракия = СпБАкН, XXIII (1921), сс. 111—154.

— Планината Али Ботушъ, като богатъ обектъ за географско и природонаучно преподаване = УчПр, XXXIII (1934), сс. 126—135.

Dujčev, Iv. Eževo = Studia hist.-phil. Serdicensia, I (1938), p. 224.

— За пѫтуването на Карла XII Шведски въ България = Родина, II 1 (1939), сс. 170—171.

— Su alcuni documenti del Monte Atos = Studia hist.-phil. Serdicensia, II (1940), pp. 95—96.

— Една бележита книга = в. Зора, бр. 7003, отъ 28. X. 1942.

Dumanow, P. Im bulgarischen Thrakien. Die Tabak- und Olivenproduktion = Bulgarische Wochenschau, Nr. 93, vom 28. IV. 1942.

Думевъ, В. Изъ споменитѣ на две учителки въ Македония = МакПр, I 5—6 (1925), сс. 127—150.

Дървинговъ, П. История на македоно-одринското опълчение (София 1919), 8°, V + 659 сс.

— Солунъ въ военната история на българитѣ = Сборникъ Солунъ (София 1934), сс. 77—118.

— Влияние на морската мощь върху историята на България. Издание на бълг. народенъ морски сговоръ (София 1935), гол. 8°, 133 + II сс.

— На крилата на несломимата българщина. Шестдесеть години съ македонскитѣ и тракийскитѣ българи. Издание на Пловдивското Македоно-Одринско опълченско дружество (София 1939), 8°, 32 сс.

— Море и суша — морски брѣгове и хинтерландъ въ свѣтлината на историята и въ свръзка съ Нова Европа = Славянска беседа, VI 1—2 (София 1942), сс. 1—30. — Вж. рец. на С(нѣгаровъ), Ив. въ МакПр, XIII 2 (1942), сс. 125—126.

Дяковичъ, Б. Фриза на здравеноснитѣ божества на Тракия = ГодНБПл (1921), сс. 125—178.

— Тракийско оброчище при с. Хамзаларе = ГодНБПл (1922), сс. 31—39.

— Тракийска колесница при с. Могилово = ГодНБПл (1923), сс. 151—196.

— Барелиефи на „Тракийския конникъ" = ГодНБПл (1924), сс. 135—174.

— Образни паметници на Зевсъ Збелтиурдъ = ГодНБПл (1926), сс. 1—20.

— Тракийска гробница при с. Опълченецъ = ГодНБПл (1930), сс. 187—193.

Захариевъ, В. Орнаменталната украса на Радомировия псалтиръ отъ библиотеката на Зографския манастиръ = Родина, II 2 (1939), сс. 154—158.

— Ктиторски образи на българи въ Светогорскитѣ манастири = Родина, III 3 (1941), сс. 126—145.

— Царь Иванъ Асенъ II покровитель на зографския манастиръ въ Света гора. Два стари образи на великия царь (по случай 700 години отъ смъртьта на царь Иванъ Асенъ II) = в. Зора, бр. 6602, отъ 22. VI. 1941.

— Ктиторски образи на Хаджи Василий отъ Ловечъ и сина му Недѣлко = Родина, III 3 (1941), с. 179.

Златарски, В. Н. Родопскиятъ юнакъ Момчилъ Воевода = БИБ, I 2 (1928), сс. 118—131.

— Царь Калоянъ подъ стенитѣ на Солунъ презъ 1207 год. = Сборникъ Солунъ (София 1934), сс. 29—36.

Зографовъ, Б. Българската книга въ Македония = Просвѣта, VII 7 (1942), сс. 823—825.

Зографовъ, Д. Трайко Китанчевъ = Сборникъ Солунъ (София 1934), сс. 265—280.

Иванова-Петрова, М. Солунската девическа гимназия = Сборникъ Солунъ (София 1934), сс. 281—284.

Ивановъ, Йор. Българитѣ въ Солунско. Исторически бележки = Сборникъ Солунъ (София 1934), сс. 133—148.

Ивановъ, П. Бѫдещи насоки на овощарството въ Деде-Агачка околия = в. Бѣломорецъ, бр. 117, отъ 5. IV. 1942.

И(лиевъ), Б. Кавала = Прометей, VI 5—6 (1941/42), сс. 169—170.

— Сѣръ = Прометей, VI 5—6 (1941/42), с. 173.

Илчевъ, Д. Приносъ къмъ пеперудната фауна на Кресненското дефиле = СпБАкН, XXIII (1921), сс. 85—110.

Иширковъ, А. La Bulgarie et le mer Egée. Le problème de la Thrace (Bern 1919), 8°, 64 pp.

— Географската връзка на Тракия съ България = За Тракия. [Издава] Съюзъ на бълг. учени, писатели и художници (София 1920), сс. 11—18.

— Западна Тракия и договорътъ за миръ въ Ньоий. Географска библиотека № 1 (София 1920), 8°, VIII + 67 сс. — Вж. рец. на Караманджуковъ, Хр. въ Тракийски сборникъ, I (1928), сс. 151—154.

— Bulharsko a moře Egejské. Thrakijská otázka. Z francouzkého přeložil Fr. Čejka (Praha 1921), 8°, 48 pp.

— Българитѣ въ Солунъ въ надвечерието на балканската война (1912 г.) = ИзвВАДво, VII (1921), сс. 32—36.

— Струмишко. Стопански чъртици = МакПр, I 1 (1924), сс. 26—37.

— Имена и граници на Тракия = Тракийски сборникъ, II (София 1930), сс. 3—14.

— Градъ Солунъ. Географски чертици = Сборникъ Солунъ (София 1934), сс. 3—16.

Йордановъ, Д. Нови материали и критически бележки за флората на България = ГодСУфм 3, XXX 1933/1934 (1934), сс. 395—422.

— Материали за проучване флората на България — 1934 год. = ГодСУфм 3, XXXI 1934/1935 (1935), сс. 151—160.

— Растителнитѣ отношения въ българскитѣ части на Странджа планина = ГодСУфм 3, XXXIV 1937/38 (1938), сс. 409—476; XXXV 1938/39 (1939), сс. 1—90.

— Материали за проучване флората на България — 1938—1939 год. = ГодСУфм 3, XXXVI 1939/40 (1940), сс. 251—262.

— Материали за проучване флората на България — 1940 год. = ГодСУфм 3, XXXVII 1940/41 (1941), сс. 190—200. — Вж. Stojanoff, N.

Йордановъ, Т. Село Князъ-Борисово, Харманлийско. Приносъ къмъ поселищно-географскитѣ изучвания на Тракия = Архивъ за поселищни проучвания, II 1 (1939/40), сс. 73—91.

K. L'exposition de livres consacrés à la Macédoine, la Thrace et la Moravie = La parole bulgare, Nr. 687, de 3.V. 1941.

Каблешковъ, Ил. С. Спомени и бележки отъ войната 1915—1918 г. Часть I — Гърция (София 1932), 8°, 111 сс.

Кавардаковъ, К. Единъ споменъ отъ предилинденския периодъ = в. Цѣлокупна България, бр. 58, отъ 5.VIII. 1941.

Кандиларовъ, Г. Ст. Българскитѣ гимназии и основни училища въ Солунъ (По случай на 50-годишнината на солунскитѣ български гимназии). Издава Македонски наученъ институтъ (София 1930), 8°, VI+200 сс.

Кандиларовъ, Ив. Една статистика на населението въ Македония отъ 1882 г. = МакПр, VII 4 (1932), сс. 140—141.

Караджовъ, Ст. Търговско-икономическото значение на Бѣломорския брѣгъ за България = Тракия прѣдъ ревизията на Севърския договоръ. [Издава] Съюзъ на бълг. учени, писатели и художници (София 1921), сс. 13—21.

Karakostov, St. Il passato del teatro nella Macedonia = Vita bulgara, Nr. 99, di 2. VII. 1942.

Караманджуковъ, Х. И. Стари градища и развалини въ южна Тракия = ИБАД, VII 1919/1920 (1920), сс. 141—146.

— Южнотракийци за цариградската църква „Св. Стефанъ“ = Тракийски сборникъ, I (София 1928), сс. 137—142.

— Погледъ върху тракийския въпросъ = Тракийски сборникъ, I (София 1928), сс. 10—22.

— Материали за църковната борба на българитѣ въ Ксанти = Тракийски сборникъ, III (София 1932), сс. 45—75.

— Печатни и писмени документи. Изъ архивата на Стоянъ Калояновъ = Тракийски сборникъ, IV (София 1933), сс. 124—174.

— Западнотракийскитѣ българи въ своето културно-историческо минало. Съ особенъ погледъ къмъ тѣхното политико-революционно движение. Книга I. Историята имъ до 1903 г. Библиотека „Тракия“ № 7 (София 1934), 8°, 312 сс.

Карамановъ, Вл. А. Отъ Кукушъ презъ Лжгадина до Бешикъгьолъ = МакПр, VIII 4 (1933), сс. 55—70.

— Отъ Кукушъ до Гумендже (Пжтни бележки) = МакПр, X 3—4 (1936), сс. 85—100.

— Страница изъ междусъюзническитѣ отношения въ близкитѣ околности на Солунъ презъ време на Балканската война. Сжботска околия = Мак Пр, XIII 1 (1942), сс. 91—104.

Кацаровъ, Г. И. Келтитѣ въ стара Тракия и Македония = СпБАкН, XVIII (1919), сс. 41—80.

— Вази отъ Шаплѫ-дере = ИБАД, VII 1919/1920 (1920), сс. 140—141.

— Старитѣ траки = ИзвВАДво, VII (1921), сс. 28—31.

— Тракийскитѣ беси = ИзвИДво, VI (1924), сс. 31—48.

— Единъ новъ паметникъ за религиозната история на стара Тракия = Сборникъ В. Н. Златарски (София 1925), сс. 99—102.

— Ролята на старитѣ траки въ предисторията и протоисторията на Балканския полуостровъ и Мала-Азия. Сказка, четена на общото годишно събрание на Бълг. Археолог. Институтъ на 28 юни 1925 год. = IV отчетъ на Бълг. Археолог. институтъ въ София 1924 (1925), сс. 17—42.

— Древнитѣ траки. Черти отъ тѣхната култура и религия = БМ, I 2 (1925), сс. 173—183.

— Тракийско светилище при с. Дийникли = Сборникъ Б. Дяковичъ (София 1927), сс. 127—169.

— Очеркъ на историята и бита на древна Тракия = БИБ, I 1 (1928), сс. 1—21.

— Антични паметници отъ Тракия = ГодНБПл (1930), сс. 211—230.

— Произходъ и пръвъ разцвѣтъ на одриското царство въ древна Тракия = УчПр, XXXII (1933), сс. 737—754.

— Земедѣлието въ древна Тракия = Тракийски сборникъ, IV (София 1933), сс. 3—9.

— Къмъ историята на древна Тракия = ИБАИ, VII 1932/1933 (1933), сс. 397—399.

— Приносъ къмъ религията на тракийския конникъ = СпБАкН, XLVIII (1934), сс. 1—20.

— Die Denkmäler des thrakischen Reitergottes in Bulgarien. Dissertationes Pannonicae II. Fasc. 14 (Budapest 1938), 190 pp. — Вж. рец. на Димитровъ, Д. П. въ Родина, I 4 (1939), сс. 189—191.

— Единъ паметникъ за земедѣлието въ древна Тракия = ИБАИ, XII 1938 (1939), сс. 405—406.

— Изъ старата история на Тракия = Родина, II 3 (1940), сс. 5—15.

— Изъ старата история на Тракия = Родина, III 3 (1941), сс. 83—89.

— Македония въ древностьта = Прометей, V 4—5 (1941), сс. 3—9.

— Изъ религиозната история на древна Тракия = Прометей, V 5—6 (1941/42), с. 150.

Кецкаровъ, Вл. Войни на българитѣ въ Тракия 689—972 г. (София 1940), 8°, 322 сс. — Вж. рец. на Благоевъ, Н. П. въ МакПр, XIII 1 (1942), сс. 125—130; на Орманджиевъ, Ив. П. въ Просвѣта, VI 3 (1940), сс. 381—383.

Киревъ, Стаю. Село Доганъ-Хисаръ = в. Бѣломорецъ, бр. 113, отъ 25. II. 1942.

Кирилл, архимандрит Рилски. Кратки спомени отъ управлението ми на Драмската и Дебѫрската епархии отъ 1910 до 1920 г. (София 1924), 8°, 125 сс.

— Изъ борбитѣ за българска църква въ Ксанти (Лични спомени) = Тракийски сборникъ, II (София 1930), сс. 40—61.

Кировъ, К. Северната граница на срѣдиземноморското климатично влияние въ Балканския полуостровъ = ИБГД, II 1934 (1935), сс. 132—159.

— Новитѣ климати въ България = в. Миръ, бр. 12,572, отъ 14. VIII. 1942.

Кировъ, Ст. Макри = в. Бѣломорецъ, бр. 112, отъ 16. V. 1942.

Ковачева, М. Орфей = Прометей, II 2 (1938), сс. 18—21.

Ковачевъ, М. Стенописитѣ въ Зографската църква „Св. Богородица“ = Родина, I 3 (1939), сс. 171—173.

— Български царе и първенци въ Атонскитѣ манастири = Родина, I 4 (1939), сс. 182—188.

— Пожарътъ въ гр. Солунъ презъ 1734 г. = в. Зора, бр. 6939, отъ 13. VIII. 1942.

— Die Feuersbrunst in der Stadt Saloniki im Jahre 1734. Die Bulgaren Salonikis im 18. Jahrhundert = Bulgarische Wochenschau, Nr. 109, vom 18. VIII. 1942.

Кодовъ, Хр. Езикъ [на тракийскитѣ и малоазийскитѣ българи] = Тракийски сборникъ, VI (София 1935), 127 сс. — Вж. рец. на Маджаровъ, Д. Хр. въ Просвѣта, I 3 (1935), сс. 378—380; на Стойковъ, Ст. въ Просвѣта, II 1 (1936), сс. 135—140.

Коларовъ, Н. Младотурската революция и Македония (По документи въ „Красный архив") = МакПр, XI 1—2 (1938), сс. 147—162.

— Бѣломорскиятъ въпросъ = Просвѣта, VI 7 (1941), сс. 782—798.

Константиновъ, Г. Първата българска печатница бѣ уредена въ Солунъ = в. Днесъ, бр. 728, отъ 19. IX. 1942.

— Какви книги е печаталъ хаджи Теодосий въ Солунската българска печатница = в. Днесъ, бр. 732, отъ 24. IX. 1942.

— Die erste bulgarische Druckerei wurde in Saloniki gegründet = Bulgarische Wochenschau, Nr. 115, vom 29. IX. 1942.

Константиновъ, Н. Родна Тракия. Спомени, речи и статии съ 68 образи. II доп. изд. (София 1925), 8⁰, 253 сс. — Вж. рец. на М(илетичъ), Л. въ МакПр, II 4 (1926), с. 146; въ УчПр, XXIV (1925), сс. 737—38.

— Преображенското възстание въ Тракия (1903—1938). Кратъкъ прегледъ съ снимки. Отпечатъкъ отъ сп. „Заветъ" на тракийската младежь, год. XVI, бр. 668, 69, 70, отъ 15. VIII. 1938, 20 сс.

Константиновъ, Т. Проблемътъ на театъра въ Бѣломорието = в. Слово, бр. 6073, отъ 15. X. 1942.

Консуловъ, Ст. Комарната фауна и борбата съ маларията въ Македония = ГодСУфм, XIII—XIV 1916—1917/1917—1918 (1919), сс. 1—64.

Костантиновъ, Г. Банково дѣло въ гр. Гюмюрджина = в. Свободна Гюмюрджина, бр. единственъ, отъ 12. IV. 1942.

Костовъ, Т. Гюмюрджина въ здравно отношение = в. Свободна Гюмюрджина, бр. единственъ, отъ 12. IV. 1942.

Коцевъ, Хр. Страници изъ спомениtѣ ми = Македония, I 8 (1922), сс. 37—45; I 9 (1922), сс. 46—53; МакПр, I 1 (1924), сс. 87—100; I 2 (1924), сс. 123—142.

Кочовъ, Ап. Д. Църковно-училищнитѣ борби въ Драмско = МакПр, V 2 (1929), сс. 97—110.

Крайничанецъ, Т. Г. Солунъ като икономически и културно-просвѣтенъ центъръ на Македония (София 1938), 8⁰, 44 сс.

Крачуновъ, К. Правата на българитѣ върху Македония, Тракия и Добруджа. Споредъ 150 дипломатически документи и видни мѫже (София 1933), 8⁰, 70 сс.

— Страници отъ българската политическа история (1878—1941). България и Бѣло море (София 1941), 8⁰, 149 сс. — Вж. рец. на Дилевски, Ф. въ Славянска беседа, V 2—3 (1941), сс. 130—132.

— България и Бѣло море (1878—1920) = Просвѣта, VI 8 (1941), сс. 985—988.

Кусевичъ, Методий. Църковно-училищното дѣло въ Македония следъ войната въ 1877—1878 год. = Сборникъ Солунъ (София 1934), сс. 17—28.

K., Ph. L'importance economique de la Macédoine et de la Thrace = La parole bulgare, Nr. 688 de 10. V. 1941.

Кънев, С. Земедѣлието въ Гюмюрджинска околия = в. Свободна Гюмюрджина, бр. единственъ, отъ 12. IV. 1942.

Laurent, A. A. Ὁ Βαρδαριωτῶν ἤτοι Τούρκων. Perses, Turcs asiatiques ou Turcs hongrois? = Сборникъ П. Никовъ. ИБИД, XVI—XVIII (1940), сс. 275—289.

Majdrakov, P. Cultures fruitières méridionales dans la région de la Mer Egée = La parole bulgare, Nr. 740, de 23. V. 1942.

[Маневъ], А. Изучаване на отечествена география въ училищата на Македония, Тракия и Моравско = Просвѣта, VII 2 (1941), с. 247.

Мариновъ, В. Родопска Бѣломорска България = Родина, III 1 (1940), сс. 110—124.

Марковъ, Т. Тракия прѣдъ ревизията на Севърския договоръ = Тракия прѣдъ ревизията на Севърския договоръ. [Издава] Съюзъ на бълг. учени, писатели и художници (София 1921), сс. 5—12.

M., V. Le littoral égéen. L'île de Tassos = La parole bulgare, Nr. 699, de 26. VII. 1941.

Миковъ, В. Старини отъ разни крайща въ България: Развалинитѣ на Гьозъ-тепе; Каменна подставка съ изображения отъ Дьовленъ = ИБАИ, V 1928/1929 (1929), сс. 330—331.

— Приносъ къмъ погребението на мъртвитѣ у старитѣ траки = ИзвИДво, XI—XII (1931—1932), сс. 136—150.

— Тракийски селища и градища въ Сакаръ-планина = БИБ, V 2 (1932—33), сс. 164—65.

— Разкопки въ Сакаръ-планина = ГодСНМ, VI (1932—1934), сс. 99—121.

— Тракитѣ. Тѣхното заселване, култура и изчезване = Сборникъ Презъ вѣковетѣ, издава БИБ [1938], сс. 33—66.

Миладинова-Алексиева, Царевна. Епоха и люде = Сборникъ Солунъ (София 1934), сс. 64—76.

Милевъ, Н. Тракийскиятъ въпросъ отъ политическо гледище = За Тракия. [Издава] Съюзъ на бълг. учени, писатели и художници (София 1920), сс. 26—34.

Милетичъ, Л. Разорението на Тракийскитѣ българи прѣзъ 1913 година. Издава Българска Академия на наукитѣ (София 1918), 8°, 344 сс.

— Въстаническото движение въ Югозападна Македония (до 1904 год.). По спомени на Славейко Арсовъ. Материали за истор. на макед. освобод. движение, кн. I (София 1925), 8°, IV + 135 сс.

— Чузди писатели за македонскитѣ българи въ XIX вѣкъ. — Д-ръ Никола В. Миховъ, Населението въ Турция и България презъ XVIII и XIX в. т. I; т. II = МакПр, I 5—6 (1925), сс. 233—257.

— Документи за противобългарскитѣ действия на сръбскитѣ и на гръцкитѣ власти въ Македония презъ 1912—1913 година. Издава Македонски наученъ институтъ (София 1929), 8°, VI + 293 сс.

— Солунскиятъ атентатъ и заточеницитѣ въ Фезанъ. По спомени на П. П. Шатевъ. Материали за историята на макед. освобод. движение, кн. VI (София 1927), 8°, IV + 155 сс.

— Движението отсамъ Вардара и борбата съ върховиститѣ. По спомени на Яне Сандански, Черньо Пѣевъ, Сава Михайловъ, Хр. Куслевъ, Ив. Анастасовъ Гърчето, Петъръ Хр. Юруковъ и Никола Пушкаровъ. Материали за историята на макед. освобод. движение, книга VII (София 1927), 8°, VII + 193 сс.

— Спомени на Гьорчо Петровъ. Материали за историята на макед. освобод. движение, кн. VIII (София 1927), 8°, VII + 208 сс.

— Въ Македония и Одринско. Спомени на М. Герджиковъ. Материали за историята на македонското освободително движение, книга IX (София 1928), 8°, 88 сс. — Вж. рец. на К(араманджуковъ), Хр. И. въ Тракийски сборникъ, II (1930), сс. 206—214.

— Изъ живота на българитѣ въ Солунско. По животописни спомени на Дѣдо Трайко Кехайовъ отъ село Ватилъкъ = Мак Пр, VIII 1 (1932), сс. 65—98.

— Една особена забележителна форма въ македонскитѣ говори около Солунъ = Мак Пр, X 1—2 (1936), сс. 1—7.

— Къмъ речника на говора на селата Сухо и Висока (Солунско): (Споредъ труда на Mieczysław Małecki „Dwie gwary macédońskie (Sucho i Wysoka w Sołuńskiem). Część II. Słownik. Krakòw, 1936, 135 (печ. въ Bibljoteka ludu słowianskiega, Dział A. № 3) = Мак Пр, X 3—4 (1936), сс. 133—140.

Мирчевъ, Д. Българската книга въ Македония = Сборникъ Солунъ (София 1934), сс. 149—185.

Мирчевъ, К. Мнимъ рефлексъ на ѫ като а въ говора на с. Сухо = БПр, II 1 (1933), с. 122.

— Следи отъ стб. ꙑ въ говора на село Калапотъ, Зъхненско = Сборникъ Л. Милетичъ (1863—1933) (София 1933), сс. 56—59.

— Стари и нови iterativa въ източно-македонскитѣ говори = СпБАкН, L (1934), сс. 197—222.

Мирчевъ, Тр. „Отиваме си“ = в. Бѣломорецъ, бр. 108, отъ 15. I. 1942.

— Елинската култура и днешнитѣ гърци = в. Бѣломорецъ, бр. 109, отъ 24. I. 1942.

— Върнахъ се = в. Бѣломорецъ, бр. 109, отъ 24. I. 1942.

— Деде-Агачъ. Основанъ отъ дребенъ търговецъ — земедѣлецъ = в. Бѣломорецъ, бр. 113, отъ 25. II. 1942.

— Последна фаза на бѣжанския въпросъ. Демографски, стопанско-економически и организационно административни констатации въ връзка съ новоосвободенитѣ земи — Бѣломорска Тракия = в. Бѣломорецъ, бр. 117, отъ 5. IV. 1942.

Мирътъ на Близкия изтокъ и Тракийскиятъ въпросъ. Рѣчи, произнесени на общогражданското събрание въ Военния клубъ въ София на 27 декем. 1920. [Издава] Съюзъ на бълг. учени, писатели и художници (София 1921), 8°, 41 сс.

Митевъ, К. Изъ миналото на Бѣломорието. Изъ дневника на бившия кметъ на Деде-Агачъ Коста Митевъ презъ нашия и междусъюзнишкия режимъ = в. Бѣломорецъ, бр. 108, отъ 15. I. 1942; бр. 109, отъ 24. I. 1942; бр. 112, отъ 16. II. 1942; бр. 116, отъ 24. III. 1942; бр. 117, отъ 5. IV. 1942; бр. 118, отъ 14. IV. 1942.

Михалчевъ, Д. Участието на тракийскитѣ българи въ общия ни националенъ животъ = За Тракия. [Издава] Съюзъ на бълг. учени, писатели и художници (София 1920), сс. 35—40.

Мишайковъ, Д. Народостопанско значение на Тракия за България = За Тракия. [Издава] Съюзъ на бълг. учени, писатели и художници (София 1920), сс. 19—25.

M., L. Les Bulgares et la mer Egée = La parole bulgare, Nr. 688, de 10. V. 1941.

Младеновъ, К. Областьта Мегленъ въ Македония. Историко-етнографски прегледъ и народностни борби (София 1936), 8°, 56 сс. — Вж. рец. на Милетичъ, Л. въ Мак Пр, X 3—4 (1936), сс. 197—199.

— Народни пѣсни отъ Мегленско = Мак Пр, X 3—4 (1936), сс. 140—157.

— Мѣстностни наименования въ землището на две села въ Македония = Мак Пр, X 3—4 (1936), сс. 158—160.

— Одринскитѣ гагаузи = Архивъ за поселищни проучвания, I 4 (1938), сс. 51—61.

Младеновъ, Ст. Арда, Марица и Тунджа (Етимологично обяснение на имената имъ) = Сборникъ Борисъ Дяковичъ (София 1927), сс. 295—309.

— Българската речь въ Солунъ и Солунско = Сборникъ Солунъ (София 1934), сс. 44–63.

— Езикъ [на тракийскитѣ и малоазийскитѣ българи]. Приносъ къмъ изучване на българскитѣ говори въ източна и западна Тракия = Тракийски сборникъ, VI (София 1935), 201 сс.

Молловъ, Вл. Тракийскиятъ въпросъ слѣдъ договоритѣ за миръ = Мирътъ на Близкия изтокъ и Тракийскиятъ въпросъ. [Издава] Съюзъ на бълг. учени, писатели и художници (София 1921), сс. 5—14.

Mosner, Stipe. Thrakien — die Zukunft Bulgariens = Bulgarische Wochenschau, Nr. 111, vom 1. IX. 1942.

Мошинъ, Вл. Зографскіе практики = Сборникъ П. Никовъ. ИБИД, XVI—XVIII (1940), сс. 291–300.

М., Ст. Деде-Агачка околия въ зем. стопанско отношение = в. Бѣломорецъ, бр. 117, отъ 5. IV. 1942.

М., Т. Публично събрание въ Деде-Агачъ = в. Бѣломорецъ, бр. 121, отъ 11. V. 1942.

Мушмовъ, Н. А. Монетитѣ на тракийскитѣ царе = Сборникъ Б. Дяковичъ (София 1927), сс. 195—272.

Найденовъ, Т. Моето учителствуване въ с. Булгаръкьой, Кешанско = Тракийски сборникъ, I (София 1928), сс. 128—236.

Нашевъ, Д. Стопанското значение на Тракия = Тракийски сборникъ, IV (София 1933), сс. 95—123.

— Градъ Драма = в. Нова Вечерь, бр. 718, отъ 9. IX. 1942.

Недѣлковъ, Ив. Приносъ къмъ ентомологичната фауна на Ксантийско, Сѣрско и Драмско = СпБАкН, XXV (1923), сс. 53—58.

Недѣлчевъ, П. Деде-Агачъ, градъ на бѫдещето = в. Бѣломорецъ, бр. 117, отъ 5. IV. 1942.

Никовъ, П. Австрийски консули въ Турция за българитѣ въ Македония (Официални рапорти отъ 1846, 1871 и 1874 година) = МакПр, I 5–6 (1925), сс. 97—126.

Николовъ, Дим. Ст. Харманли. Поселищно-географски проучвания = Архивъ за поселищни проучвания, II 2 (1939/40), сс. 131—173.

Николовъ, Н. Серпентинови находища въ Ю.-З. България = ГодСУфм 3, XXXI 1934/35 (1935), сс. 113—138.

— Петрографски изследвания въ областьта между рѣкитѣ Струма и Брѣзница, границата ни съ Югославия и старата турско-българска граница. I. Крупнишка планина = ГодСУфм 3, XXXII 1935/36 (1936), сс. 67—121.

Одрински, Ф. Да не забравяме Тракия! = в. Бѣломорецъ, бр. 109, отъ 24. I. 1942.

Орманджиевъ, Ив. П. Момчил-юнак и неговото княжество в Западна Тракия (Карнобат 1921), 16°, 79 сс.

— Георги Кондоловъ и дейностьта му въ Странджанското въстание. Приноси къмъ историята на въстаническото движение въ Одринско (1896—1903), кн. I (Бургасъ 1927), 8°, 120 сс. — Вж. рец. на М(илетичъ), Л. въ МакПр, III 4 (1927), сс. 146; на Караманджуковъ, Хр. въ Тракийски сборникъ, I (1928), сс. 154—158.

— Борбата въ Бунаръ-Хисарския районъ. По спомени на Д. Ташевъ, Хр. Настевъ, Ан. Сп. Разбойниковъ и мѣстни дейци. Приноси къмъ историята на въстаническото движение въ Одринско (1896—1903), кн. II. Библиотека „Тракия“ № 2 и 3 (София 1929), 8°, 152 сс.

— Тракийскиятъ въпросъ като кумиръ на българската държава. Библиотека „Тракия“ № 4 (София 1929), 8°, 42 сс.

— Единъ документъ за историята на Санъ-Стефанска България = Тракийски сборникъ, III (София 1932), сс. 42—44.

— Революционното движение въ Малко-Търновския районъ. По спомени на 4 войводи, 2 подвойводи и 75 легални и нелегални дейци. Приноси къмъ историята на възстаническото движение въ Одринско (1896—1903), кн. III. Библиотека „Тракия“ № 6 (София 1933), 8⁰, 390 сс.

— Преображение. Тридесеть години отъ възстанието на българитѣ въ Тракия. Издание на Тракийския младежки съюзъ (София 1933), 16⁰, 33 сс.

— Външната политика на България, съ особенъ огледъ къмъ тракийския въпросъ. Библиотека „Тракия“ № 8 (София 1934), 8, 71 сс.

— Протоцитѣ = Просвѣта, I 5 (1936), сс. 543—548.

— Атанасъ Узуновъ, замѣстникътъ на Левски. Библиотека „Тракия“ № 10, (София 1937), 8⁰, 136 сс.

— Срѣдиземно море въ свѣтлината на историята (София 1940), 16⁰, 57+3 сс. — Вж. рец. на Ламбревъ, К. въ Родина, II 4 (1940), сс. 169—171.

— Освободителната борба въ Лозенградския районъ. Приноси къмъ историята на въстаническото движение въ Тракия (1895—1903), кн. IV. Библиотека „Тракия“ № 13 (София [1941]), 312 сс.

— Момчилъ юнакъ въ историята и народнитѣ творения. Четиво по българска история (София 1941), 16⁰, 97 сс.

— Бѣломорието и България = в. Бѣломорецъ, бр. 118, отъ 14. IV. 1942.

— Преди една година=в. Бѣломорска България, бр. 280, отъ 27. V. 1942.

— L'Inghilterra e la nostra Tracia egea = Vita bulgara, Nr. 106, di 20. VIII. 1942. — Вж. Пандалеевъ, Ив.

Павловъ, Д. Нѣкои сведения за земедѣлското производство, животновъдството, горитѣ и пр. въ Тракия и Македония, подъ бивша гръцка и сръбска власть (Споредъ гръцката и сръбската официални статистики) = Просвѣта, VII 1 (1941), сс. 46—60.

Пандалеевъ [Орманджиевъ], Ив. Керемидчиоглувата афера и заточеницитѣ въ Паясъкале. По споменитѣ на Никола Ат. Долапчиевъ = Тракийски сборникъ, I (София 1928), сс. 99—127.

— Момчилъ войвода въ народната поезия = Тракийски сборникъ, II (София 1930), сс. 15—39. — Вж. Орманджиевъ, Ив. П.

Паскалевъ, Д. Истината за шосетата въ Деде-Агачка околия = в. Бѣломорецъ, бр. 112, отъ 16. II. 1942.

— Шосейни мѣроприятия въ Деде-Агачка околия = в. Бѣломорецъ, бр. 117, отъ 5. IV. 1942.

Пасковъ, В. Вѫтрешната Македонска организация — начало и развой = МакПр, I 1 (1924), сс. 74-86.

Пастуховъ, Ив. Староитѣ траки въ България. Четиво по българска история (София 1929), 16⁰, 63 сс.

Беткановъ, К. Н. Страници отъ миналото = Тракийски сборникъ, I (София 1928), сс. 23—50.

— Странджа = Тракийски сборникъ, II (София 1930), сс. 104—129.

— Ангорскиятъ договоръ отъ национално гледище = Тракийски сборникъ, III (София 1932), сс. 25—41.

— Идеологията на тракийската организация = Тракийски сборникъ, IV (София 1933), сс. 22—31.

— Тракийски утра и вечеринки. Библиотека „Тракия“ № 5 (София 1931), 8⁰, 99 сс.

— Момчилъ. Драматична балада въ шесть картини. Библиотека „Тракия“ № 9 (София 1936), 8⁰, 95 сс.

Петковъ, П. Приносъ къмъ изучване българскитѣ Odonata = ГодСУФм, XV—XVI 1918—1919/1919—1920 (1921), сс. 1—39.

Petrov, N. Der Handel im bulgarischen Thrakien = Bulgarische Wochenschau, Nr. 95, vom 12. V. 1942.

Погодин, А. Л. По вѫпроса за Траките = ГодНБПл (1921), сс. 179—200.

п. Ановъ, Г. Привилегировани области въ Североизточна Странджа: а) Вакъфъ на султанъ Мехмедъ ханъ; б) Хасекия; в) Владенията на Одринскитѣ Гаази Михаловци (Гаази Михалъ топраа) = Архивъ за поселищни проучвания, I 2 (1938), сс. 26—37.

— Странджа. Етнографски, географски и исторически проучвания. Библиотека „Тракия“ № 11 (София 1938), 8⁰, 269 сс. — Вж.рец. на Воденичаровъ, П. въ Просвѣта, IV 5 (1939), сс. 632—634.

— Стари монастири въ Странджа. Приносъ къмъ въпроса за мѣстонахождението на Синаитовия монастиръ = ИБАИ, XIII 1939 (1941), сс. 253—264.

— Народностниятъ ликъ на Западна Тракия = Просвѣта, VII 8—10 (1942), сс. 906—926.

— Народностенъ ликъ на Западна Тракия. Исторически и етнографски проучвания. Съ карта на българскитѣ селища. Библиотека „Родна Тракия“ № 1 (Бургасъ 1942), 8⁰, 119 сс. — Вж. рец. на Б(адевъ Й.). Народностенъ ликъ на Западна Тракия = в. Зора, бр. 6957, отъ 3. IX. 1942; сѫщо [Badew, J.]. Völkisches Aussehen Westthrakiens = Bulgarische Wochenschau, Nr. 113, vom 15. IX. 1942; сѫщо — La fisionomia nazionale della Tracia Occidentale di Janco Ajanov = Vita bulgara, Nr. 110, di 17. IX. 1942.

Попъ Георгиевъ, Йорд. — Шишковъ, Ст. Н. Българитѣ въ Драмско, Зъхненско, Кавалско, Правишко и Сарѫшабанско. Изслѣдвания и документи, съ приложение на 13 факсимилета (Пловдивъ 1918), 4⁰, XVII + 60 сс.

— Българитѣ въ Сѣрското поле. Издирвания и документи (Пловдивъ 1918), 4⁰, XXIII + 87 сс.

Попкировъ, Г. Речь и резолюция произнесена отъ Д-ръ Г. п. Кировъ въ Деде-Агачъ на I. X. 1919 г. противъ Ньойския договоръ = в. Бѣломорецъ, бр. 107, отъ 23. XII. 1941.

п. Николовъ, Д. Одринска Тракия (София 1919), 8⁰, 79 сс. — Вж. рец. на Караманджуковъ Хр. въ Тракийски сборникъ, I (1928), сс. 149 — 151.

— Българитѣ отъ Тракия и спогодбитѣ на България съ Гърция и Турция. Две речи (София 1928), 16⁰, 45 сс.

— Тракийскиятъ въпросъ, въпросътъ за българскитѣ малцинства и задачитѣ на националната ни политика. Речь, произнесена въ Народното събрание на 13 мартъ 1931 г. (София 1931), 16⁰, 72 сс.

Поповъ, Д. „Гърцитѣ“ въ Елховско = Архивъ за поселищни проучвания, I 3 (1938), сс. 3—34.

— Гърци ли сѫ кариотитѣ (София 1941), 16⁰, 152 сс.

Поповъ, Ив. Н. Изъ миналото на Одринъ (София 1919), 8⁰, 48 сс.

Поповъ, М. Земедѣлски кредитъ въ Гюмюрджина = в. Свободна Гюмюрджина, бр. единственъ, отъ 12. IV. 1942.

Поповъ, Ст. Населението на Западна Тракия споредъ етнографскитѣ карти на балканскитѣ земи = Тракийски сборникъ, I (София 1928), сс. 51—74.

— Народонаселението въ Тракия до Балканската война = Тракийски сборникъ, II (София 1930), сс. 130—200.

— Броятъ на населението въ Тракия следъ балканската война = Тракийски сборникъ, III (София 1932), сс. 164—208.

п. Стояновъ, Хр. Изъ миналото на мънастира „Св. Иванъ Предтеча“ въ Сѣрско = МакПр, I 1 (1924), сс. 70—73.

п. Христовъ, Г. По-забележителни особености на Кукушко-дойранския говоръ = МакПр, X 1—2 (1936), сс. 103—117.

Протичъ, А. Света Гора и българското изкуство = БПр, I 2 (1929), сс. 249—276.

Пъндѣловъ, Д. К. Стопанското значение на Деде-Агачъ = в. Бѣломорецъ, бр. 117, отъ 5. IV. 1942.

Радевъ, В. Г. Приносъ къмъ геологията на Родопитѣ. Геология на Шехъ-Джумайската околность (Мѫстанлийско) = ГодСУфм 3, XXII 1925/1926 (1926), сс. 25—52.

Радевъ, Ж. Географска и етнографска България въ нейнитѣ исторически граници = УчПр, XXV 5—6 (1926), сс. 692—715.

Radew, S. 29. September 1918: Waffenstillstand von Saloniki. Zum Gedenken an Andrej Liaptschew = Bulgarische Wochenschau, Nr. 115, vom 29. IX. 1942.

— 1833: Gründung der ersten bulgarischen Schule in Saloniki = Bulgarische Wochenschau, Nr. 118, vom 20. X. 1942.

— Първото българско училище въ Солунъ — 1833 г. = в. Зора, бр. 6998, отъ 22. X. 1942.

Разбойниковъ, Ан. Сп. Село Булгаръ-кьой = Тракийски сборникъ, II (София 1930), сс. 62—103.

— Свиленградъ. Произходъ на селището и строежъ на жилищата му. Приносъ къмъ човѣшката география на българскитѣ земи = Тракийски сборникъ, III (София 1932), сс. 115—163.

— Западна Тракия. Договорно положение и етнически съставъ на населението ѝ = Просвѣта, IV 6 (1939), сс. 666—674.

— Обезбългаряването на Западна Тракия 1919—1924. Библиотека „Тракия“ № 12 (София [1940]), 8⁰, 132 сс. — Вж. рец. на Ярановъ, Д. въ МакПр, XII 4 (1941), сс. 116—118.

— Западна Тракия и обезбългаряването ѝ = Просвѣта, VI 4 (1940), сс. 385—394.

— Бѣломорска България = Просвѣта, VI 10 (1941), сс. 1267—1271.

Разбойниковъ, Ст. Вл. Едно често заболѣване на овцитѣ и козитѣ въ Деде-Агачка околия = в. Бѣломорецъ, бр. 119, отъ 22. IV. 1942.

Районова, М. Юр. Тукашната българка — гранитна основа на българщината = в. Свободна Гюмюрджина, бр. единственъ, отъ 12. IV. 1942.

Райновъ, Б. Откриване на българската гимназия въ Солунъ презъ учебната 1881—1882 год. = в. Миръ, бр. 11,038.

— Спомени отъ Солунъ (1881—83) = МакПр, VII 1 (1931), сс. 117—124

— Две години въ Солунъ = Сборникъ Солунъ (София 1934), сс. 119—132.

— Българската гимназия „св. св. Кирилъ и Методи“ въ Солунъ = Просвѣта, II 10 (1937), сс. 1268—1272.

Райновъ, Юр. М. Общинската благоустройствена политика въ гр. Гюмюрджина = в. Свободна Гюмюрджина, бр. единственъ, отъ 12. IV. 1942.

— Социални грижи на Гюмюрджинската община = п. т.

Ракева—Морфова, Зл. Развалинитѣ при Лимена на островъ Тасосъ = Прометей, VI 2 (1941/42), сс. 44—52.

Рашеновъ, Ал. Крепостьта при Мезекъ = ИБАИ, XI 1 (1937), сс. 171—189.

Risal, P. Солунъ, революционенъ центъръ на Македония = Македония, I 3 (1922), сс. 46—55.

Романска, М. Чужди писатели за населението на Македония.—Д-ръ Н. Миховъ, Населението на Турция и България презъ XVIII и XIX в. Томъ трети = МакПр, V 1 (1929), сс. 148—164; V 2 (1929), сс. 147—169.

Романски, Ст. Протестна резолюция противъ присъединението на Тракия къмъ Гърция = За Тракия. [Издава] Съюзъ на бълг. учени, писатели и художници (София 1920), сс. 47—48.

— Две приказки отъ Солунско изъ неиздадената сбирка на Ст. Верковичъ = МакПр, IV 1 (1928), сс. 139—148.

— Български пѣсни съ гръцко писмо отъ Македония изъ архивата на Верковича = МакПр, IV 3 (1928), сс. 110—153.

— Имената на нѣкои македонски градове: 1. Солунъ = МакПр, V 2 (1929), сс. 78—84.

— Народописни материали отъ Долновардарско (Изъ архивата на Ст. Верковичъ) = МакПр, VI 4 (1931), сс. 91—116.

— Свети Иванъ Нови Солунски = МакПр, XI 1—2 (1938), сс. 185—86.

Росенъ, Петко. Отъ Дунава до Бѣло море, видено и преживѣно (София 1927), 170 сс. — Вж. рец. на С. С. П. въ УчПр, XXVI (1927), сс. 1127—1129.

Руменовъ, Вл. Българитѣ въ Македония подъ гръцка власть = МакПр, XII 4 (1941), сс. 55—94.

Савчевъ, Г. Въ гръцки пленъ. Македонска библиотека № 14 (София 1931), 16⁰, 111 сс.

Сарафовъ, К. М. Евлогий Георгиевъ и девическата гимназия въ Солунъ (Изъ архивата на Михаилъ Сарафовъ) = Сборникъ Солунъ (София 1934), сс. 335 - 338.

Селищевъ, А. М. Една интересна дописка отъ солунското село Киречкьой отъ края на миналия вѣкъ = МакПр, VIII 2 (1932), сс. 180—183.

— Из биографии Станиславы Балкановой (Страница из истории болгарского образовательного и национального движения въ Македонии) = МакПр, VIII 4 (1933), сс. 25—27.

Силяновъ, Хр. Спомени отъ Странджа. Бележки по Преображенското възстание въ Одринско — 1903 год. (София 1934), 8⁰, 148+IV.

— Къмъ историята на българскитѣ черкви и училища въ Македония= Просвѣта, IV 7 (1939), сс. 776—786.

Симеоновъ, Ст. Българскиятъ периодиченъ печатъ на Македония= Сборникъ Солунъ (София 1934), сс. 227—259

— Изъ борбитѣ на македонскитѣ българи. Два документа за основаването на легална политическа партия въ Турция въ навечерието на балканската война = МакПр, XII 1 (1940), сс. 81—86.

Славейковъ, Р. Изъ дейностьта на рускитѣ жандармерийски офицери въ Македония презъ 1904 год. = МакПр, V 1 (1929), сс. 71—116.

Снѣгаровъ, Ив. Исторически погледъ върху духовния животъ въ Солунъ до XIX в. = МакПр, IX 3—4 (1935), сс. 1—20.

— Възраждане на българщината въ Солунъ = МакПр, X 1—2 (1936), сс. 8—15.

— Солунъ въ българската духовна култура. Исторически очеркъ и документи. Университетска библиотека № 180 (1937), 8⁰, XII + 323 сс. — Вж. рец. на Дуйчевъ, Ив. въ МакПр, XI 3—4 (1939), сс. 265—267.

— Първата българска печатница = МакПр, XI 3—4 (1939), сс. 1—62.

— Сто години отъ основаването на първата българска печатница. Речь държана на тържественото събрание устроено отъ Бълг. Академия на наукитѣ на 25. XII. 1938. Издава Българска Академия на наукитѣ (София 1939), 8⁰, 30 сс.

Снѣжинъ, Д. Изъ дневника на единъ тракиецъ = в. Бѣломорецъ, бр. 109, отъ 24. I. 1942.

Сокачевъ, Ив. Гюмюрджина като отправенъ центъръ на Бѣломорската търговия = в. Свободна Гюмюрджина, бр. единственъ, отъ 12. IV. 1942.

Соларовъ, К. България и македонскиятъ въпросъ. Причинитѣ на Балканскитѣ войни. Македонска библиотека № 4 (София 1925), 16⁰, X+180 сс.

— Балканскиятъ съюзъ и освободителнитѣ войни презъ 1912 и 1913 г. Македонска библиотека № 5 (София 1926), 16⁰, VIII + 158 сс.

Сониксенъ, Вл. Изповѣдьта на единъ македонски четникъ (София 1927), 8⁰, 159 сс.

Стайковъ, Н. Деде-Агачъ = в. Бѣломорецъ, бр. 117, отъ 5. IV. 1942.

— Спомени = в. Бѣломорецъ, бр. 119, отъ 22. IV. 1942.

Стайковъ, Ст. Д. Градиво за сеизмографията на България, Тракия и Македония = СпБАкН, XLII (1930), сс. 1—46.

Стаматовъ, Ст. Възраждането на българщината въ Солунъ = в. България, бр. 28, отъ 13. VII. 1942.

Стамовъ, о. М. Й. „Зейтинликътъ“ при Солунъ = Сборникъ Солунъ (София 1934), сс. 318—326.

Станковъ, Т. Празднуването деня на св. св. Кирилъ и Методий въ турско време въ Македония (Спомени и преживѣлици) (София б. г.), 8⁰, 32 сс.

Старчевъ, К. Бѣломорието и Родопския край = в. Миръ, бр. 12596, отъ II. VIII. 1942.

Стефановъ, Б. Бѣлѣжки върху растителностьта на Западна Тракия = ГодСУфм, XV—XVI, 1918—1919/1919—1920 (1921), сс. 1—100.

Stephanove, C. The Question of Thrace (Berne 1919), 8⁰, 43 pp.

Стоиловъ, А. П. Насте Стояновъ = МакПр, I 1 (1924), сс. 51—61.

— Спомощници отъ Македония на български печатани книги — 1814—1877 = ИНЕМ, VI 1—4 (1926), сс. 128—156.

Стоинъ, В. Български народни пѣсни отъ източна и западна Тракия, Нотирани и записани отъ . . . . = Тракийски сборникъ, VII (София 1939), 4⁰, 4 + 622 сс.

Стойчевъ, Ив. Кр. Пѫтуването на Карла XII Шведски презъ български земи въ 1713—14 г. = Архивъ за поселищни проучвания, II 2 (1939/40), сс. 61—72.

— Un voyage de Charles XII de Suède en Bulgarie [s. a., s. l.] = Sofia 1938; отпечатъкъ отъ La parole bulgare.

Стояновъ, Н. Ново иглолистно растение за нашата флора (Juni. perus depressa Stev) = ГодСУфм, XIII—XIV 1916—1917/1917—1918 (1919), 2 сс-

— Флористични материали отъ Бѣласица = ГодСУфм, XV—XVI 1918—1919/1919—1920 (1921), сс. 1—133.

— Вѫрху растителността на пл. Али-Ботуш = ГодСУфм, XVII 1920/1921 (1922), сс. 1—35.

— Thracische und macedonische Herbarmaterialen des verstorbenen Prof. Dr. Theodor Nikoloff = СпБАкН, XXXVII (1928), сс. 49—209.

— Опитъ за характеристика на главнитѣ фитоценози въ България = ГодСУфм 3, XXXVII 1940/41 (1941), сс. 93—187.

Stojanoff, N. und Jordanoff, D. Botanische Studien auf dem Thessalischen Olymp = ГодСУфм 3, XXXIV 1937/1938 (1938), сс. 147—249.

Стояновъ, Ст. На риболовъ съ трата изъ Бѣломорието = в. Бѣломорецъ, бр. 112, отъ 16. II. 1942.

Стрѣзовъ, Г. Първи стѫпки на Солунската гимназия = Сборникъ Солунъ (София 1934), сс. 285—291.

Суринъ, Н. Погърчването на българитѣ въ Лагодинско. Спомени отъ Македония = МакПр, III 3 (1927), сс. 15—34. — Вж. рец. на Ст(оиловъ), А. П. въ ИНЕМ, VII 1—4 (1927), с. 145.

Сѣячъ. Вѣковенъ блѣнъ постигнатъ. Приобщаване на цѣла България къмъ морето = в. Днесъ, бр. 708, отъ 27. VIII. 1942.

Сяровъ, Д. За тебе, Бѣло море! Пѫтеписи и спомени (София 1942), 8⁰, 100 + 1 сс.

Тодоровъ, Цв. Заслужили изследвачи на македонскитѣ говори = Просвѣта, VII 4 (1941), сс. 428—434.

Тодоровъ, Я. Тракийскитѣ царе = ГодСУиф, XXIX 7 (1933), 80 сс.

— За рѣчното име Места (възъ основа на императорски монети отъ стария градъ Никополъ при Неврокопъ) = Сборникъ П. Никовъ. ИБИД, XVI—XVIII (1940), сс. 493—497.

— Тракийската войнственость споредъ известията на Титъ Ливия = Прометей, VI 4 (1941—42), сс. 111—113.

Томовъ, А. и Баджаровъ, Г. Революционната борба въ Македония. Библиотека „Балкански въпроси“ кн. 2 (Скопйе 1917), (София [1917]), 8°, V + 166.

Томовъ, В. Писма на Хаджи Партения като Кукушко-Полянски епископъ (Изъ архивата на Хр. П. Тъпчилещовъ 1812—1875 — Калоферъ—Цариградъ) = МакПр, X 3—4 (1936), сс. 109—122.

Тоневъ, Мл. Демостеновата речь срещу Аристократа и нейната стойность като изворъ за историята на Тракия = ИзвИДво, XIV—XV (1937), сс. 35—53.

— Die Teilung des thrakischen Reiches nach dem Tode Kotys' I = Сборникъ П. Никовъ. ИБИД, XVI—XVIII (1940), сс, 483—492.

Топуковъ, Ст. Ив. Изъ живота на Солунската българска търговска гимназия (Споменъ) = Сборникъ Солунъ (София 1934), сс. 327—334.

Тошевъ, Ан. Изъ Бѣломорието и Македония (София 1941), 16°, сс. 201 + 2. — Вж. рец. на Плачковъ, Ив. П. въ Просвѣта, VII 5 (1942), сс. 616—17.

— Le lycée „Saints Cyrille et Methode“ de Salonique = La parole bulgare; № 737, de 2. V. 1942.

Трайковъ, Н. Македонскитѣ българи отъ четата на Христо Ботевъ. Атанасъ Николовъ отъ с. Горно Броди, Сѣрско = в. Зора, бр. 6586, отъ 1. VI. 1941.

За Тракия. Рѣчи, произнесени на публичното събрание въ Народния театъръ въ София на 16 май 1920 г. [Издава] Съюзъ на бълг. учени, писатели и художници (София 1920), 8°, 48 сс.

Тракия прѣдъ ревизията на Севърския договоръ. Рѣчи, произнесени на публичното събрание въ Военния клубъ на 13. II. 1921 г. [Издава] Съюзъ на бълг. учени, писатели и художници (София 1921), 8°, 31 сс.

Узуновъ, В. Нѣкога въ Македония (1886 г.—1912 г.). Македонска библиотека № 16 (София 1931), 16°, 295 сс.

Urumov, Iv. K. Thymi Bulgaricae rariores ac novi = СпБАкН, XXV (1923), сс. 187—192.

— Приносъ за флората на Бѣломорска Тракия = СпБАкН, XXVIII (1923), сс. 1—107.

— Ревизия на рода Knautia = СпБАкН, XL (1929), сс, 141—2.

Филовъ, Б. Паметници на тракийското изкуство = ИБАД, VI 1916—1918 (1919), сс. 1—56.

— Новооткрити старини: Дедеагачъ, Булустра (Ксантийско), Пиперово (Мѣлнишко), Сушица Мѣлнишко), Долни Орманъ (Мѣлнишко) = ИБАД, VI 1916—1918 (1919), сс. 166—169.

— Глинена статуйка на Артемида отъ южна Тракия = ИБАИ, V 1928/29 (1929), сс. 1—12.

— Два гръцко-български надписа отъ Филипи = ИБАИ, V 1928/29 (1929), сс. 365—366.

— Пѫтуването на Пиеръ Белонъ въ Южна Македония и Тракия = Сборникъ Ак. Т. Иширковъ. ИБГД, I (1933), сс. 359—364.

— Халщатскиятъ некрополъ при Боемица въ Македония = ИБАИ, VII 1932—33 (1933), сс. 368—69.

— Куполнитѣ гробници при Мезекъ = ИБАИ, XI 1 (1937), сс. 1—116.

Филовъ, Б. и Велковъ, Ив. Новооткрити старини: Чепели (Гюмюрджинско), Просочени (Драмско), Кавала, Тракия = ИБАД, VII 1919/1920 (1920), сс. 151—154.

Фотевъ, Г. Изъ неотдавнашното минало на Тракия (спомени и лични проучвания) = Тракийски сборникъ, III (София 1932), сс. 76—97.

— Спомени за Преображенското възстание = Тракийски сборникъ, IV (София 1933), сс. 83—94.

х. Боневъ, Б. Деде-Агачъ = в. Зора, бр. 6978, отъ 27. IX. 1942.

Хаджи Калфа, Мустафа бенъ Абдулахъ. Румелия и Босна. Отъ нѣмското издание на Йосефъ фонъ Хамеръ превелъ и снабдилъ съ обяснителни бележки Стоянъ Аргировъ = Архивъ за поселищни проучвания, I 2 (1938), сс. 63—110; I 3 (1938), сс. 48—98; I 4 (1938), сс. 75—121.

Хаджовъ, Ив. Яворовъ въ борбата за освобождението на Македония = Просвѣта, V 2 (1939), сс. 222—228.

Herrmann, G. Nella vetusta terra macedone. „Donauzeitung" = Vita bulgara, Nr. 99, di 2. VII. 1942.

— Le paradis egéen. „Donauzeitung", 26. VI. 1942 = La parole bulgare, Nr. 745, de 27 VI. 1942.

— Il paradiso egeo = Vita bulgara, Nr. 98, di 25. VI. 1942

— Die Worte von Newrokop. Aus „Donauzeitung" vom 5. VI. 1942 = Bulgarische Wochenschau, Nr. 101, vom 23. VI. 1942.

— Das ägäische Paradies. Sümpfe, Malaria und dreifache Ernte. Aus „Donauzeitung" = Bulgariche Wochenschau, Nr. 108, vom 11. VIII. 1942.

— Auf altmakedonischer Erde. Bei den Zeugensteinen von Philippi. Aus „Donauzeitung" vom 13. VI. 1942 = Bulgarische Wochenschau, Nr. 102, vom 30. VI. 1942.

Hristoff, St. Heroes and Assasins (New York), 8°, pp. 290.—Вж. рец. на Йонова, В. въ МакПр, X 1—2 (1936), сс. 210—213.

Христовъ, Хр. Ат. Гюмюрджина = в. Свободна Гюмюрджина, бр. единственъ, отъ 12. IV. 1942.

— Народни Будители въ Гюмюрджина = п. т.

Цанковъ, Ал. България и Бѣло море = Мирътъ на Близкия изтокъ и тракийскиятъ въпросъ. [Издава] Съюзъ на бълг. учени, писатели и художници (София 1921), сс. 15—30.

Цоневъ, Ив. Г. Гюмюрджина и гюмюрджинска околия (Географски очеркъ) = в. Свободна Гюмюрджина, бр. единственъ, отъ 12. IV. 1942.

Църнушановъ, К. Учительтъ-революционеръ въ македонското освободително движение = Просвѣта, VII 8—10 (1942), сс. 871—892.

Чалъковъ, Н. Н. Една страница отъ гръцкия варваризъмъ въ XX вѣкъ надъ българитѣ въ Македония и Тракия. Второ и допълнено и прераб. издание (Пловдивъ 1930), 8°, 68 сс.

Чочковъ, Хр. Солунъ въ историята на България. Исторически погледъ = МакПр, VI 3 (1931), сс. 35—58.

Шалдевъ, Хр. Народни обичаи въ Боймѝя = МакПр, VI 1 (1930), сс. 101—122.

— Областьта Боймѝя въ Югозападна Македония = МакПр, VI 1 (1930), сс. 49—82.

— Гумендже = МакПр, VI 2 (1930), сс. 41—56.

— Народно пробуждане въ Боймѝя = МакПр, VI 4 (1931), сс. 50—69.

— Положението на българитѣ въ Боимѝя следъ руско-турската война (1877 г.) = МакПр, VIII 3 (1933), сс. 49—60.

Шапкаревъ, К. Предистория на Солунскитѣ български гимназии = Сборникъ Солунъ (София 1934), сс. 37—43.

Шатевъ, П. П. Въ Македония подъ робство. Солунското съзаклятие (1903 г.). Подготовка и изпълнение (София 1934), 8°, 325 сс. — Вж. рец. на Милетичъ, Л. въ МакПр, IX 3—4 (1935), сс. 201—205.

— Бележки върху българската просвѣта въ Македония = Сборникъ Солунъ (София 1934), сс. 339—347.

Шейковъ, А. Демографски образъ на Гюмюрджина. Вчера и днесъ = в. Свободна Гюмюрджина, бр. единственъ, отъ 12. IV. 1942.

— Подземни богатства въ Гюмюрджина = п. т.

Шишковъ, Г Върху една нова говедарка — Alburnoides bipunctatus tzanevi subsp. nova = Сборникъ Ан. Т. Иширковъ. ИБГД, I (1933), сс. 375—383.

— Върху една нова нашенска мрѣна = ГодСУфм 3, XXXI 1934/1935 (1935), сс. 305—314.

— Върху нѣкои нови и слабо познати нашенски сладководни риби = ГодСУфм 3, XXXV 1938/1939 (1939), сс. 91—199.

— Морфологични изучвания върху Phoxinus Phoxinus (L.), населяващъ нашитѣ води = ГодСУфм 3, XXXVI 1939/40 (1940), сс. 21—71.

— Морфологични изучвания върху видоветѣ отъ рода Alburnoides, застѫпенъ въ нашитѣ сладки води = ГодСУфм 3, XXXVI 1939/40 (1940), сс. 73—146.

— Морфологични изучвания надъ Albernus albernus, застѫпенъ въ нашитѣ сладки води = ГодСУфм 3, XXXVII 1940/41 (1941), сс. 31—92.

Шишковъ, Ст. Н. Тракия преди и следъ европейската война. Издирвания и документи (Пловдивъ 1922), 8°, 176 сс. — Вж. рец. на Иширковъ, А. въ ИНЕМ, II 3—4 (1922), сс. 178—79.

— Българи край Мраморно море = Тракийски сборникъ, I (София 1928), сс. 75—98.

— Бѣломорска Тракия въ Освободителната война презъ 1877—1978 год. (Съ кратко изложение на френски, английски, нѣмски и италиянски езици) (Пловдивъ 1929), 8°, 132 + IV сс.

— Овцевъдството въ Тракийската область = Тракийски сборникъ, IV (София 1933), сс. 32—82. — Вж. Попъ Георгиевъ, Й.

Schultze, J. H. Die neugriechische Kolonisation Ostmakedoniens. Ihre geographischen Erfolge und Fehlschläge = Geographischer Anzeiger, Jhrg 1934, Heft 20 und 21, pp. 457—466, 481—490. — Вж. рец. на Ярановъ, Д. въ МакПр, X 3—4 (1936), сс. 178—181.

Шумлянски, Ю. О. Кабинетътъ по естествена история при Солунската мѫжка гимназия. Извлѣкълъ изъ Семейнитѣ бележки и съставилъ Дървинговъ, П. = Сборникъ Солунъ (София 1934), сс. 315—317.

Ярановъ, Ат. Солунъ като стопанско срѣдище = Сборникъ Солунъ (София 1934), сс. 215—226.

Jaranoff, D. La Macédoine Économique (Sofia 1930), 8°, 219 pp. — Вж. рец. на Стояновъ, Н. въ МакПр, VI 4 (1931), сс. 121—126.

— Geomorphologische Untersuchungen in Süd-Makedonien = ИБГД, IV 1936 (1937), сс. 79—109.

— Бѣломорска Тракия и Приморска Македония = ГодСУиф, XXXIV 6, (1938), сс. 1—139. — Вж. рец. на Диневъ, Л. въ МакПр, XII 2 (1940), сс. 117—119.

— Срѣдиземноморскитѣ земи. Географски очеркъ. I часть: ГодСУиф, XXXV 5 (1938—1939), 137 сс.; II часть: ГодСУиф, XXXVI 3 (1939—1940), 163 сс.; III часть: ГодСУиф, XXXVII 2 (1940—1941)153 сс. — Ср. рец. на Corsi, Ernesto, Un nuovo libro sul Mediterraneo = Vita bulgara, Nr. 107, di 27. VIII. 1942.

— Опитъ за паралелизация на Кватернера отъ Балканския полуостровъ, Черно море, Срѣдиземно море и атлантическия брѣгъ на Евроафриканския блокъ = ГодСУиф, XXXV 14 (1938—1939), 31 сс.

— Островъ Самотраки. Географска скица = ИБГД, VI 1938 (1939), сс. 61—84.

— Срѣдиземноморскитѣ земи и тѣхната роля въ историята = Просвѣта, VI 2 (1940), сс. 147—158.

— Южномакедонскитѣ карстови езера презъ последнитѣ четири години = ИБГД, VIII 1940 (1941), сс. 175—178. — Вж. Атанасовъ, Д.

Георгьовдень въ Деде-Агачъ = в. Бѣломорецъ, бр. 121, отъ 11. V. 1942.

Das ägäische Küstengebiet. Die Tabak- und Olivenproduktion = Bulgarische Wochenschau, Nr. 116, vom 6. X. 1942.

Деде-Агачъ, бисерътъ на Бѣломорието. Географски, исторически, културни и стопански бележки = в. Бѣломорецъ, бр. 108, отъ 15. I. 1942.

Der Kyrill- und Methodi-Tag in Saloniki = Bulgarische Wochenschau, Nr. 98, vom 2. VI. 1942.

Der rasche Aufstieg der Stadt Dede-Agatsch = Bulgarische Wochenschau, Nr. 111, vom 1. IX. 1942.

Die alte Stadt Philippi = Bulgarische Wochenschau, Nr. 116, vom 6. X. 1942.

Die Aufbauarbeit in Thrakien = Bulgarische Wochenschau, Nr. 110, von 25. VIII. 1942.

Илиндень въ Дойранъ=в. Цѣлокупна България, бр. 58, отъ 5. VIII. 1941.

Il littorale egeo. L'isola di Tassos = Vita bulgara, Nr. 99, di 2. VII. 1942.

La pesca sul littorale egeo = Vita bulgara, Nr. 47, di 26. VI. 1941.

La raccolta dell'uva nella Tracia = Vita bulgara, Nr. 112, di 1. X. 1942.

La région de la Mer Egée = La parole bulgare, Nr. 758, de 26. IX. 1942.

L'aspetto industriale della Tracia Egea = Vita bulgara, Nr. 99, di 2. VII. 1942.

L'industrie dans la Thrace Egéenne = La parole bulgare, Nr. 746, de 4. VIII. 1942.

Македонцитѣ въ културно-политическия животъ на България. Анкета отъ изпълнителния комитетъ на македонскитѣ братства. Библиотека „Македонски въпроси", кн. X (София 1918), 8⁰, 107 сс.

Нашата строителна работа въ Бѣломорието = в. Зора, бр. 6989, отъ 11. X. 1942.

Планъ за уреждането на поземленитѣ въпроси въ новоосвободенитѣ земи = в. Бѣломорецъ, бр. 119, отъ 22. IV. 1942.

Прослава на македоно-одринското опълчение — 1912—1913. По случай 20-годишния му юбилей на 4 декемврий 1932 година. Издава съюзътъ на македоно-одрин. опълченски д-ва въ България (София 1933), 8⁰, 136 сс.

1 май въ Деде-Агачъ = в. Бѣломорецъ, бр. 121, отъ 11. V. 1942.

Светогорскиятъ български монастиръ Зографъ (Исторически очеркъ) (София 1918), 8⁰, 73 сс.

Стефанъ Бобчевъ — прѣдседатель на Македонската дружина въ Цариградъ и „инспекторъ" на училищата въ Македония = Юбилейна книга въ честь на Ст. С. Бобчевъ — 1871—1921 = „Славянски гласъ" (София 1921), 8⁰, сс. 159—165.

Стопанската проблема въ Бѣломорието = в. Бѣломорецъ, бр. 117, отъ 5. IV. 1942.

Sulla costa dell'Egeo. „Spremnost" — Zagabria = Vita bulgara, Nr. 100, di 9. VII. 1942.

ГРЪЦКИ КНИГИ ЗА БЪЛОМОРИЕТО

Въ Гърция е излизала огромна книжнина съ противобългарско съдържание, която е имала за цель да настройва както самото гръцко население, така и чужденцитѣ противъ България безъ да отговаря на действителното положение на нѣщата. Събирането и проучването на тѣзи книги би показало ясно, кой е сѣелъ умрази и е разбърквалъ Балканския полуостровъ. Въ следващитѣ редове даваме само часть отъ тази книжнина заедно съ гръцки книги, които засѣгатъ Бъломорието.

Въ бѫдаще редакцията ще отбелѣзва всичко, което се отнася до гръцко-българскитѣ отношения въ миналото и днесъ и нашитѣ южни краища.

В. Бешевлиевъ

'Αθανασιάδης, Θ. Δ. Οἰκονομικὴ Στατιστικὴ τοῦ νόμου Δράμας. 1927. Φεβρουάριος 1928. Δράμα. 140 стр.

Antoniades, A. Le développement économique de la Thrace. — Le Passé — Le Présent — L'Avenir. Athènes 1922. 228 стр.

'Αξιωτίδης Π. Ἡ Θάσος. 'Αθῆναι (Θεσσαλονίκη) 1928. 200 стр. съ карта.

Bikélas, D. Le rôle et les aspirations de la Grèce dans la question d'Orient. Paris 1886. 54 стр.

Γεραγᾶς, Κ. 'Αναμνήσεις ἐκ Θράκης 1920—1927. 'Εν 'Αθήναις 1925. 194 стр.

Γκαρπολᾶς, Νίκ. „Πῶς ἡ Μακεδονία παρέμεινεν Ἑλληνική. Τόμ. Α. Θεσσαλονίκη 1933. 256 стр.

Δεκάζου, Π. Αἱ γεωργικαὶ σχέσεις τῆς Μακεδονίας. Μέρος Α. 'Αθήναις 1914 128 стр.

Δραγούμης, 'Ι. Σαμοθράκη τὸ νησί. 'Αθήνα 1926. Пѫтни впечатления.

Driault, Ed. Devant Constantinople. Extrait de la Revue Bleue. 28 Décembre 1918 et 11 Janvier 1919. 19 стр.

Δρόσσος, Ι. Ἡ καταστροφὴ τῶν Σερρῶν. Δρᾶμα ἱστορικὸν καὶ πατριωτικὸν εἰς πράξεις 4. 1919. 46 стр.

Fougéres, G. La mission de l'Hellénisme et le devoir du soldat grec dans l'histoire et dans le présent. Extrait des Etudes Franco-Grecques (Juin 1918). 32 стр.

Καζάζης, Ν. Ἡ Μακεδονία καὶ τὰ Ἑλληνικὰ δίκαια. Δέκα διάλεξεις. 'Αθήνησιν 1903. 224 стр.

Καπετανακη-'Ακριτα, Ν. Ὁ Μαχμοὺτ πασᾶς Δράμαλης (μετ' ἐπιτόμου ἱστορίας τῆς πόλεως Δράμας). Ἱστορικὴ καὶ ἀρχαιολογικὴ μελέτη. Δράμα 1937. 94 стр.

Kasasis, N. L'Hellénisme et la Macédoine. Paris 1903.

Κοντογιάννη, Π. Μ. Τουρκία καὶ Τοῦρκοι. 'Εν 'Αθήναις 1924. 303 стр. съ карта.

Κουρτίδης, Κ. Τὰ Θρακικὰ ἤτοι ἡ ἀρχαία Θράκη — οἱ ἀρχαῖοι Θρᾶκες — τὰ Διονύσια — τὰ 'Ελευσίνια μυστήρια — 'Ορφικά — 'Ορφισμός. Θεσσαλονίκη 1926. 112 стр.

Κουρτίδης, Κ. Γ. Ἱστορία τῆς Θράκης. Τόμ. Α. 'Εν 'Αθήναις 1932. 424 стр.

Μαζαράκη Αἰνιανός, Κ. Ι. Ἡ λύσις τοῦ Βαλκανικοῦ ζητήματος. 'Εν 'Αθήναις 1919. 39 стр.

Malleterre, Reinach, J., Berl, A., Sartiaux, F. La Grèce devant le Congrès. Paris 1919. 215 стр. съ карти.

Μαραβελακι, Δρ. Μ. Ι. Γεωφυσικαὶ Ἔρευναι ἐν Μακεδονίᾳ. Τόμ. Α. Γεωμορφολογία, Κλιματολογία, Ὑδρογεωλογία. 'Εν Θεσσαλονίκη 1926. 125 стр.

Moschopoulos, N. La Question de Thrace ou le mensonge bulgare. Athènes 1922. XIV—509 стр. съ 3 карти.

Nicolaïdes, Dr. Cl. Macedoien. Die geschichtliche Entwickelung der macedonischen Frage im Altertum, im Mittelalter und in der neueren Zeit. Berlin 1899. 267 стр. съ карта.

Nicolaïdes, Cl. La Macedoine. La Question macédonienne dans l'antiquité, au moyen-âge et dans la politique actuelle. Berlin 1899. VIII+267 стр. съ карта.

Νικολαΐδης, Κλ. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ μὲ κέντρου καὶ βάσιν τὴν Μακεδονίαν ἀπὸ τῶν παναρχαίων χρόνων μέχρι τῆς σήμερον. — Ἡ Μακεδονία ὡς ἀφετηρία τοῦ παγκοσμίου πολέμου. — Τρεῖς αἰῶνες εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας. Ἐν Ἀθήναις 1923. ιστ'+ 736 стр,

Νικολαΐδης, Λ. Γλωσσικὰ, στατιστικὰ καὶ ἐθνολογικὰ Μακεδονίας. Ἐν Χανίοις 1908. 29 стр. (=Διάλεξις περὶ τῆς συγχρόνου γενέσεως καὶ ἐξελίξεως τοῦ Βουλγαρισμοῦ ἐν Μακεδονίᾳ μετὰ παρατηρήσεων γλωσσικῶν, στατιστικῶν καὶ ἐθνολογικῶν, γενομένη ἐν τῷ „Παρνασσῷ" Ἀθηνῶν ἐνταῦθα τε καὶ ἀλλαχοῦ, ᾗ προστέθειινται πρόλογος κριτικὴ ἐπιστολὴ κ. Γ. Ν. Χαδζιδάκι καὶ διάφοροι ἐπικαίροι ὑποσημειώσεις. Ἔκδοσις Α' Φερεοῖκος. Ἐν Λευκωσίᾳ (Κύπρου 1908).

Παπαευστρατίου, Γ. Ἱστορία τῆς νήσου Θάσου ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1922. 178 стр. съ карта.

Παρασκευόπολος, Λ. Ἀναμνήσεις 1896—1920. Ἐν Ἀθήναις. Τόμ. Ι. 1933. 442 стр. Τόμ. ΙΙ. 1935. стр. 387. Военни спомени.

Πετρακάκος, Δ. Α. Τὸ μοναχικὸν Πολίτευμα τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἄθω. Leipzig 1925. 216 стр.

Πέτσης, Ἰ. Κ. Συλλογὴ ἀνεκδότων δημοτικῶν ᾀσμάτων Μακεδονίας, Χαλκιδίκης, Θράκης. Θεσσαλονίκη 1931. 184 стр.

Puaux, R. La déportation et le rapatriement des Grecs en Turquie. Paris 1919. 23 стр.

Raphalettos, N. Les alliés qu'il ne faudrait pas à la France. Une réponse à M. Pierre Loti. Paris 1920. 24 стр.

Reiss, R. A. Bulgares et Turcs contre les Grecs. Rapport présenté à M. Venizelos par R. A. R. Paris 1919. 32 стр.

Sais, J. La Grèce et les Israélites de Salonique. Préface de J. Reinach. Paris 1919. 79 стр.

Σακελλαριάδου, Σπ. Χ. Πόλεις καὶ θέσμια Θράκης καὶ Ἰωνίας ἐν τῇ ἀρχαιότητι. Τόμος πρῶτος, Θράκη Ἐν Ἀθήναις 1929. 312 стр. съ карта.

Σαμοθράκη, Ἀ. Θ. Ἱστορία τῆς Θράκης. Τόμ. Α'. Θεσσαλονίκη. 1939, 203 стр.

Sotan, D. K. L'appoint hellénique à la cause alliée en Macédoine, en Russie, Nicomedie, sur le front occidental. Athènes 1922. 48 стр.

Σοφιανόπουλος, Ι. Α. Πῶς εἶδα τὴ Βαλκανική. Ἔρευνα πολιτική, κοινωνικὴ καὶ οἰκονομική. Ἀθῆναι 1927. 217 стр.

Stéphanopoli, I. Z. Bulgares contre Hellénes. Dédié au Temps (de Paris) et au clergé anglais. Athènes 1903. 20 стр.

Stéphanopoli, I. Z. Trente deux ans de propagande roumaine en Macédoine. Les Koutzovlaques et l'Hellénisme. Athènes 1903. 29 стр.

Στράτης, Εὐ. Γ. Ἱστορία τῆς πόλεως Σερρῶν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς καὶ δρᾶσις τῆς ἐν αὐτῇ ἑλληνικῆς κοινότητος κατὰ τοὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν αἰῶνας. Ἐν Σέρραις 1926. 93 стр. II изд.

Τσιουλκα, Κ. Ι. Συμβολαὶ εἰς τὴν διγλωσσίαν τῶν Μακεδόνων ἐκ συγκρίσεως τῆς σλαβοφανοῦς μακεδονικῆς γλώσσης πρὸς τὴν ἑλληνικήν. Τεῦχος Α. Ἐν Ἀθήναις 1907. ρλε' стр.

Χρυσόχοος, Μ. Βλάχοι καὶ Κουτσόβλαχοι. Ἐν Ἀθήναις 1909. Съ две карти, стр. 69.

Chrysostome, Mgr. Les persécutions des Chrétiens, tome I. Introduction 1919. 271 стр.

Ψάλτης, Στ. Β. Ἡ Θράκη καὶ ἡ δύναμις τοῦ ἐν αὐτῇ Ἑλληνικοῦ στοιχείου. Ἐν Ἀθήναις 1919. ις'+367 стр. съ карта.

Ἀνθολογία Θρακῶν ποιητῶν τῶν νεωτέρων χρόνων. Πρόλογος Λ. Καμπανῆ. Ἐν Ἀθήναις 1936. 109 стр.

Atrocités bulgares en Macédoine. (Faits et documents). Exposé de la Commission d'enquête de l'Association Macédonienne rendue sur les lieux. Athènes 1913. 56 стр.

Le Caractère Hellénique du Vilayet d'Andrinople à travers l'histoire. Traduit de la Balkan Review. Безъ дата и мѣсто на издаването. 22 стр.

Carte Ethnologique de la Turquie d'Europe et de la Gréce et mémoire sur la répartition actuelle des races dans la péninsule illyrique avec tableaux statistiques, publié à Londres par Edouard Stanford. Traduit de l'anglais. Paris 1877. 48 стр.

Les droits des Hellènes irrédimés à leur rétablissement national. Allocution de M-r. D. Théodoranis. III-me Congrès des communautés helléniques de l'Egypte et du Sudan. Alexandrie 1918. 14 стр.

La Grèce aux portes de la paix par M. R. Athènes, безъ дата, 16 стр.

L'Hellénisme en Turquie — Histoire compléte des Massacres — Un plan diabolique (Du Correspondent spécial du Morning Post). Paris 1919, 8 стр.

Κανονισμὸς ἐθνικοῦ ἱδρύματος. — Περιθάλψεως καὶ μορφώσεως ὀρφανῶν καὶ ἀπόρων μαθητῶν ἀνατολικῆς Μακεδονίας. Ἐν Ἀθήναις 1921, 50 стр.

Μακεδονικὴ κρίσις. — Ἡ τουρκικὴ διακοίνωσις καὶ ἡ διακοίνωσις τῶν δύο 1904—1907 ὑπὸ γνασίου Μακεδνοῦ. Ἐν Ἀθήναις 1907. 104 стр.

Παῦλος Μελᾶς. Βιογραφία. Ἀλεξανδρεία 1926. 470 стр.

Une lâche Mystification éventée par les musulmans de la Thrace. — Les prétendues conversions au christianisme. Athènes 1912. 24 стр.

Οἱ 358 ξύλινοι σταυροὶ τοῦ Πιρότ. Δράμα 1934. 106 стр.

Le Programme Politique de l'Hellénisme en Turquie. Discours de M. Boussias. Athènes 1912. Extrait du „Messager d'Athènes. 22 стр.

La Question d'Orient vue par les socialistes grecs à la Conférence socialiste interalliée de Londres, Paris. 1913. 31 стр.

Rapport de la Commission Universitaire Grecque sur les Atrocités et Dévastations commises par les Bulgares en Macédoine orientale. Nancy—Paris 1918. 29 стр.

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА СОФИЯ

мената били такива, че тѣ не сж могли свободно да проявятъ своята българска народность. Обаче когато настжпиха по-благоприятни времена, и българитѣ въ Гюмюрджина не закжснѣха да проявятъ своя борчески духъ и национално съзнание.

До 1894 год. българитѣ, които наброяваха 60 кжщи, нѣмаха своя религиозна община и не смѣяха да се наричатъ даже българи поради преследванията на гърцитѣ. Презъ казаната година Екзархията реши да отвори българската църковна община и за неинъ председатель изпрати свещ. Иванъ Антоновъ, родомъ отъ гр. Воденъ. Отецъ Иванъ пристига съ цель да основе българска община, обаче не можеше да намѣри подходяще здание, защото гърцитѣ му пречеха предъ турскитѣ власти. По искане на гърцитѣ, арестуваха отецъ Ивана и го изпратиха вързанъ въ Одринъ. Не следъ много време той бѣ освободенъ и наново се върна въ Гюмюрджина, като съ голѣми мжки можа да наеме една арменска кжща и я приспособи за параклисъ и канцелария на българската община. Трудния въпросъ, намиране на подходяще здание за цельта, по такъвъ начинъ бѣ разрешенъ.

Следъ положенитѣ така основи на признатата вече официално българска община, по искане на Екзархията отецъ Иванъ действуваше, за да се снабди общината съ своето собствено здание. Подъ страхъ, обаче никой не смѣеше, да предложи кжщата си за продань на българската община. Най-после жената на гюмюрджинския български родолюбецъ Димитъръ Знаменовъ, самата тя гъркиня, се съгласи да отстжпи кжщата си за канцелария и параклисъ. Като се научи за постжпката ѝ гръцкиятъ митрополитъ изпрати видния гръкъ хаджи Зоиди въ дома на хаджи Хараламбо, — неинъ роднина, да я увещава да напусне мжжа си, да се откаже отъ продаването на кжщата, като за всичко ще ѝ се броятъ 500 лири и ще я омжжатъ за гръкъ. Тя отхвърли категорично тия увещания, като заяви, че веднажъ законно вѣнчана, безъ причини, не може да напустне мжжа си. Това, обаче, не задоволи митрополита. Той наново изпрати сжщия увещатель, дано може да я склони да напустне мжжа си. Обаче тя, за да отклони желанието на митрополита, каза на хаджи Зоиди: „Мога да напустна мжжа си, ако владиката се ожени за мене". Следъ тоя отговоръ се тури край на увещанията.

Обаче, гърцитѣ не се отчаяха. Прибѣгнаха къмъ друго срѣдство — терора. Подкупиха единъ арнаутинъ да убие Димитъръ Знаменовъ, председателя на общината, иеромонахъ Дионисий, учителя Георги п. Анастасовъ и пѣвеца Чавдаръ Д. Чавдаровъ. Арнаутинътъ не се реши да извърши престъплението, а предложи това на другъ свой приятель. Иеромонахъ Дионисий, заедно съ него, отиде при мютесарифина и разкри плана за убийството. Като го изслуша, мютесарифенътъ заповеда да се залови подкупениятъ отъ гърцитѣ арнаутинъ. Заловенъ и доведенъ, той отказа, че билъ подкупенъ да извърши убийството, но въпрѣки това, той бѣ затворенъ въ родното му мѣсто.

Следъ отварянето на параклиса, гърцитѣ не преставаха съ своитѣ предизвикателства. Презъ 1903 год. изпратиха ученици да изпочупятъ прозорцитѣ на общинската канцелария. Презъ 1904 година шесть души андарти нападнаха параклиса, изпочупиха прозорцитѣ и изхвърлиха отъ него светитѣ икони. Председательтъ се оплака на правителството за тая дързка постжпка и андартитѣ бѣха затворени, но скоро по застжпничеството на митрополита и на гръцкитѣ първенци, бидоха, освободени.

Дълго време следъ основаването на българската църковна община и откриването на параклиса, българитѣ нѣмаха свое гробище въ града, а погребаваха починалитѣ въ близкото чисто българско село Кузлу-кьой. На многократнитѣ постжпки предъ турското правителство да се опредѣли мѣсто за гробище, поради натиска на гърцитѣ, правителството отказа да удовлетвори тази вопиюща нужда на българитѣ. Най-после българитѣ ре-

Идеята за написването една география на Срѣдиземноморскитѣ земи, безспорно, не е нова. Ценен за насъ се явява, абаче, факта, че тази география излиза отъ перото на българинъ и на български езикъ и крие въ себе си не само богатъ и грижливо обработенъ материалъ, но и твърде оригинални идеи. Нѣкои глави иматъ компилативенъ характеръ, както това и самъ Ярановъ отбелязва въ своя уводъ (напр. главата за водното съдържание на Срѣдиземно море, за растителността), но други сѫ напълно оригинални (главитѣ за климата, за релефа), или пъкъ подхвърлятъ нѣкои нови и оригинални идеи (въ третата часть-антропогеографскитѣ отношения).

Цѣлата работа е раздѣлена на два голѣми дѣла. Първиятъ дѣлъ е посветенъ на „Природната обстановка въ Срѣдиземноморието“, вториятъ на „Антропогеографскитѣ отношения въ Срѣдиземноморскитѣ земи“. Въ първиятъ дѣлъ се разглеждатъ последователно 1. Срѣдиземното море, 2. Климатътъ на Срѣдиземноморскитѣ земи и 3. Релефътъ на Срѣдиземноморскитѣ земи. Въ вториятъ дѣлъ сѫ разгледани: 1. Стопанскитѣ отношения, 2. Населението и поселищнитѣ отношения въ Срѣдиземноморскитѣ земи и 3. Народитѣ и държавитѣ въ Срѣдиземноморскитѣ земи.

Най-напредъ Ярановъ разглежда образуването на Срѣдиземно море. То заема само мѣстото на една нѣкогашна геосинклинала, претърпѣла редица промѣни подъ влиянието на Каледонскитѣ, Варисцийскитѣ и Алпидскитѣ тектонски движения. За неговото, обаче, днешно оформяване най голѣма роля сѫ играли младотерциернитѣ и кватернернитѣ орогенни и синорогенни движения, както и нѣколкократно проявилитѣ се презъ Кватернера епирогенни издигания. Западната часть на Срѣдиземно море е резултатъ на промѣнитѣ, които сѫ се извършили при развитието на Алпийския орогенъ, а източната му часть (включително и Бѣло море) се намира въ тѣсна зависимость отъ източноафриканската и предноазиятската разломна область.

Следъ това сѫ разгледани батиметричнитѣ отношения и водата на Срѣдиземно море съ нейнитѣ физически свойства, химически съставъ и движения, отъ които става ясно, че сѫщинското Срѣдиземно море се отличава сѫществено отъ Адриатическо, Мраморно, Черно и Азовско море.

Особено мѣсто е отдѣлено за климата на Срѣдиземноморието. Той споредъ Ярановъ е най-важниятъ физиогеографски белегъ за опредѣляне границитѣ на Срѣдиземноморскитѣ земи. Срѣдиземноморскиятъ климатиченъ типъ е вториченъ климатиченъ типъ, който се явява като комбинация между двата първични климатични типа — пустинниятъ на югъ и умерениятъ циклоналенъ на северъ. Този вториченъ климатиченъ типъ обхваща една область около 15 ширинни градуси (отъ 30°—45° с. ш.). Тази теоритична климатична граница на Срѣдиземноморската область не е абсолютна, а се отклонява на мѣста подъ влиянието на хоризонталното и вертикалното разчленение на Срѣдиземноморскитѣ земи. Като най-характерна черта на срѣдиземноморския климатъ може да бѫде изтъкнато годишното разпредѣление на валежитѣ: минимумъ единъ месецъ засуха презъ лѣтото и минимумъ единъ дъждовенъ месецъ презъ зимата, къмъ които трѣбва да се прибавятъ още и следнитѣ характерни температурни белези—най-студениятъ месецъ да нѣма никога срѣдна температура подъ 0° и най-топлиятъ месецъ да е почти винаги съ температура надъ 20°.

Възъ основа на климатичнитѣ белези и тѣхния преходъ къмъ съседнитѣ земи, Ярановъ дѣли Срѣдиземноморскитѣ земи въ хоризонтално отношение на 1. Сѫщински Срѣдиземноморски земи, 2. Второстепенни Срѣдиземноморски земи и 3. Третостепенни Срѣдиземноморски земи. Къмъ първитѣ той причислява: Каталония, Южна Испания, особено Андалузия, Френската медитеранна область, Френската и Италиянската ривиера, Балеарскитѣ острови и островъ Корсика, Западна и Южна Италия, Сицилия и Сардиния, Южна Албания, Йонийскитѣ брѣгове отъ древна Гърция и проникнали дори въ нѣкои отъ островитѣ. Но какъвъ е билъ броятъ на новитѣ поселници, до кѫде сѫ стигнали тѣ въ своето разпространение по балканскитѣ земи, кои области сѫ били завзети отъ българославянскитѣ племена и где сѫ се поселили сърбохърватскитѣ племена? Запазенитѣ писменни извори не могатъ съ положителность и изчерпателно да отговорятъ на тѣзи основни въпроси. Единствено проучванията на запазенитѣ мѣстни имена могатъ да дадатъ указания въ това отношение. Българославянската и сърбохърватската славянска народностна общность сѫ се настанили на полуострова вече като сравнително обособени единства и това се изразявало, преди всичко, въ тѣхния езикъ. Мѣстнитѣ имена съ отликитѣ на езика на българскитѣ славяни — употрѣбата на шт, жд, на дветѣ носовки, на ѣ-я, и други — даватъ възможность да се опредѣли границата между българославянската и сърбохърватската славянска група при поселването имъ въ тукашнитѣ области. По-сложенъ остава въпросътъ за броя и народностната принадлежность на поселенитѣ въ древна Гърция славянски племена. А въ земитѣ на старата Елада се поселили толкова многобройни славянски племена, че тѣ промѣнили изцѣло нейния народностенъ обликъ. Славянското множество въ Елада е било толкова голѣмо, че самиятъ този фактъ е билъ достатъченъ да доведе прочутия нѣмски ученъ отъ началото на миналия вѣкъ — Якобъ Филипъ Фалмерайеръ до извода, че гръцката раса е била изтрѣбена въ европейскитѣ земи, а днешнитѣ гърци сѫ потомци на поселенитѣ презъ срѣдновѣковието и постепенно елинизирани славяни и албанци. Тази теория засѣга гръцкитѣ родолюбци въ най-чувствителното мѣсто: тѣхната гордость, че сѫ потомци на древнитѣ елини. Теорията на Фалмерайера предизвика живи прения, поставениятъ въпросъ бѣ разгледанъ отъ учени изъ разни страни и бѣха направени множество критики, поправки и добавки къмъ първоначалнитѣ твърдения на нѣмския ученъ. Наистина, неотречими сѫ известни пресилвания въ твърденията на Фалмерайера, неточности въ тълкуването на мѣстнитѣ славянски имена поради непознаване на южнославянскитѣ езици, непознаване на всички исторически извори, нѣкои отъ които бѣха открити и издадени едва презъ последно време. Всичко това, обаче, съвсемъ не оправдава твърдението на така силно засѣгнатитѣ гръцки учени, че тази теория трѣбва да се смѣта напълно ненаучна и отхвърлена отъ науката. Веднажъ поставениятъ отъ нѣмския ученъ въпросъ продължава да сѫществува и до днесъ и самъ Фалмерайеръ, въпрѣки своитѣ пресилвания и грѣшки, е допринесълъ за неговото разрешение повече, отколкото всички нови гръцки изследвачи, които съ такова пристрастие се стараятъ да омаловажатъ неговитѣ твърдения и да отрекатъ почти напълно ролята на славянитѣ въ гръцкитѣ земи. Тукъ науката е използувана за защита на крайни патриотически тежнения, та съвсемъ не може да проявява каквото и да било безпристрастие.

Въпросътъ за поселването на славянитѣ въ гръцкитѣ земи трѣбва да се смѣта все още за неразрешенъ. Той чака едно дълбоко и проникновено, подробно изучване. Сѫществуващото и въ наши дни въ северногръцкитѣ земи десетохилядно „славянско“ население, — за да не употрѣбя истинското наименование „българославянско население“ — е най-доброто опровержение на всички критики, отправени срещу теорията за поселването на славянитѣ въ Гърция. При проучването на въпроса за славянитѣ въ гръцкитѣ земи трѣбва да бѫдатъ използувани, на първо мѣсто, заедно съ указанията на писменитѣ извори, мѣстнитѣ имена. Това бѣ и остава и до днесъ най-важниятъ изворъ за разрешението на въпроса. За съжаление, тѣзи мѣстни имена не бѣха събрани изцѣло, нито пъкъ бѣха проучени отъ добъръ познавачъ на славянскитѣ езици. Това, което не бѣ сторено отъ самия Фалмерайеръ, нито отъ онѣзи, което V. пише: Genaue Entsprechungen für diesen Namen kann ich auf südslavischem Boden nicht nachweisen, — отговаря напълно името на българското село Старичани въ Костурско (*Σταρίτσανη* у V., p. 196 nr. 143). Къмъ името *Στολοβόν*, за което V. (p. 52 nr. 304) привежда само полск. Stołowo, могатъ да се посочатъ българскитѣ имена Стола, Столътъ, Столникъ, Столова планина (при Бѣлоградчикъ). Къмъ името *Στρουμπέτσικο*, въ което V. (p. 52 nr. 307) се съмнява („sieht slavich aus“, пише той) и го обяснява като „Strumičьsko (scil. selo)“ може да се укаже името на с. Струпецъ (Сливенско; сѫщо Врачанско), сѫщо Струпенска могила, Струпецки монастиръ „Св. Илия“ (Врачанско). Обяснението на *Τζουμέρκα* „ein Gebirge, das sich nördlich von Arta bis in die Gegend östlich von Joannina erstreckt“ (V., p. 53 nr. 313) отъ „чемерика“ не изглежда задоволително. Напротивъ, това наименование отговаря напълно на името на най-високия връхъ (1536 м.) въ Еленската планина — вр. Чумерна и ще да загатва за това, че върхътъ е „мраченъ, начумеренъ; покритъ съ мъгли и облаци“. Сѫщото се отнася и за името *Τζεμερνίκου* (gen. sing.) (V., p. 55 nr. 323). Мѣстното име *Τριστεάνικον* „Тръстеникъ“ има съответствия не само въ сърбохърватската топонимия (V., p. 54 nr. 320), но и у насъ: Турски Тръстеникъ (Плѣв.); Марашки Тръстеникъ (Плѣв.); Тръстеникъ (Рус.). Може-би името *Τσερίτσανη*, *Τσερίτζανα* (V., p. 55 nr. 326) трѣбва да се съпостави не толкова съ Чърничани, колкото съ Царичани (ср. с. Царичина, Соф.). Интересна е направената отъ V. (p. 59 nr. 31) съпоставка на името на първобългарската столица Плиска (*Πλίσκα*) съ името *Μπλίσκα* отъ Артенско. Къмъ *Στρεβίνα* „Trêvina“ (ср. Трѣвна) (V, pp. 60—61 nr. 46) ср. случая съ *Στρίναβος* (вж. П. Мутафчиевъ, Търново и Стринава, УчилПр, 1932, кн. V, сс. 1154—63). Относно *Βελούχι* (планина въ Акарнания) V., p. 66 nr. 7, привежда срх. Vòlujac, но може да се добави и името на софийското село Волуякъ. Името *Λεπενοῦ* V. (p. 72 nr. 52) сравнява съ срх. Lepenica, Lepenac. У насъ е позната пещерата Лепеница при Бѣлоградчикъ, друга пещера съ сѫщото име въ Чепинската котловина, както и една рѣка въ сѫщата область. Името *Μπρόσκλαβον*, което V. (p. 73 nr. 67) неубедително свързва съ „Доброславъ“ (съ дисимилация на първата сричка), вѣроятно трѣбва да се свърже съ имената Преслапъ (връхъ въ Родопитѣ); Преслапски долъ на Бѣла Места; Пресълпъ (колиби при Реброво, Софийско). V. (p. 83 nr. 32) съпоставя името *Μούχα* съ „мъхъ“, но то може да се сравни и съ името на с. Мухово (Ихтиманско). Тълкуванията на *Βελεγεζιτία*, *Βελζητία* и *Βερζητία* (V., p. 85) не сѫ убедителни. Мѣстното име *Βατουσιάνη* (при Трикала) трѣбва да се съпостави не толкова съ Ватошъ (Битолско) (V., p. 86 nr. 5), а съ името на с. Батошово (Севл.). Наименованието *Βίτσαινα* (*Βύτσενα*) е изведено отъ „бикъ“, но вѣроятно може да се сравни съ старото име на р. Камчия — Бичина. Името *Βελούσια* въ Евбея (V., p. 111 nr. 2) може да се сравни както съ Велушина (Битолско; не Belušino, както посочва V.!), така и съ Бѣлушино (Прилепско). Къмъ *Βάριανη*, Borjani (V., p. 114 nr. 7) да се укаже *Βόριανη* (Трикала; V., p. 87 nr. 15), *Μπόριανη* (въ Драмско, — V., p. 227 nr. 52 — гдето сѫ обитавали, споредъ Д. Дечевъ, Где сѫ живѣли смолянитѣ? Сборникъ В. Н. Златарски (София 1925), сс. 45—54, часть отъ смолянитѣ). *Ζγράδα* (V., p. 116 nr. 24) вѣроятно трѣбва да се чете *Ζαγράδα* „Заграда“, което отговаря на указанието, че се отнася за *βαραθρώδης σχισμὴ ὄρους*. Името *Οὔγγρα* (V., p. 119 nr. 17) може да се съпостави не само съ срх. ugar, но и съ бълг. угаръ (ср. Угърчинъ, Угарчинска махала, Плѣв.). Името *Βεργουβίτσα* „Bergovica“ (V., p. 130 nr. 17) може да се съпостави и съ името на града Берковица. Името *Κράλη* (V., p. 135 nr. 55) едвали идва отъ „краль“, а по-скоро отъ *Γάρλα* или *Κάρλα* („гърло“, V., p. 62 nr. 8; ср. p. 61). „Турскотатарското“ *Τασλῆ Συγμπάν* „Tašlı